№ 35 – 1824.

30501/B

IV. 9. 180

DE

INVLOED

DER

KEERKRINGS-LUCHTSTREKEN

OP

EUROPESCHE GESTELLEN.

42600

DE

INVLOED

DER

KEERKRINGS-LUCHTSTREKEN

OP

EUROPESCHE GESTELLEN;

ZIJNDE EENE

VERHANDELING OVER DE ONDER DE EUROPEANEN VOORKOMENDE ZIEKTEN IN HEETE GEWESTEN.

DOOR

JAMES JOHNSON, M. D.

LID VAN HET GENEESKUNDIG KOLLEGIE VAN LONDEN.

Uit het Engelsch, naar de 3de zeer vermeerderde en verbeterde uitgave, vertaald en met Aanteekeningen, benevens een Aanhangsel over de Cholera Morbus, *naar eigene waarnemingen, vermeerderd,*

DOOR

J. M. DAUM,

CHIRURGIJN-MAJOOR VAN DEN 2den RANG, BIJ DE KONINKLIJK-NEDERLANDSCHE MARINE.

Te AMSTERDAM, bij
C. G. SULPKE.
1824.

Verwijderd K. B.

Koninklijke Bibliotheek te 's Hage.

WELLCOME
HISTORICAL
MEDICAL
LIBRARY

VOORBERIGT.

Reeds ſedert een' geruimen tijd was een Werk als dit, voornamelijk, in eenen praktiſchen zin, de invloeden der keerkrings-luchtſtreken op Europeſche geſtellen, en de voornaamſte, in die ſtreken, onder de Europeanen voorkomende Endémiſche en Epidémiſche ziekten behandelende, in onze taal eene wezenlijke behoefte; terwijl die behoefte, ſedert de voor onze Natie zoo gelukkige wending van zaken, welke de betrekkingen tusſchen het Moederland en derzelver Koloniën uit eene akelige ſluimering opwekte en deed herleven, en door de daardoor al meer en meer aanwakkerende handelsbetrekkingen en overgang onzer landslieden naar de Koloniën, nog veel grooter is geworden.

Immers het dienaangaande in onze taal beſtaande, en bij ſommigen nog in gebruik zijnde Werkje van Dr. LIND, *alhoewel op eigene ondervinding in die ſtreken gegrond, is volgens den trap, tot welken de*

 ge-

geneeskundige kennis der ziekten van die gewesten, ſedert zijnen tijd is opgeklommen, thans niet alleen onvoldoende, maar voor den met deze ziekten onbekenden en op zijne aanwijzing handelen willenden nieuweling in die gewesten, mogelijk nu en dan wel ſchadelijk; terwijl de overige, voornamelijk in de Engelſche taal, daarover beſtaande Werken veelal, op betrekkelijke afleidingen, herſenſchimmige theoriën en beſpiegelende ſtellingen gebouwd zijn: zoo als zulks het best, en ook alleen door hen kan beoordeeld worden, welke met de zoo geduchte vormen van ziekten der binnenkeerkrings-ſtreken te kampen hadden; en ook zij zullen wel ondervonden hebben, hoe zeer de in de ſcholen onzer gematigde gewesten ontworpene theoriën en geneeswijzen van de ziekten dier verzengde klimaten, onbepaald en onvoldoende zijn.

Meermalen was het mijn wensch, dat een onzer Nederlandſche en in die klimaten bekende Geneeskundige, ons van een dusdanig Werk mogte voorzien: dan, tot heden bleef dezelve onvervuld; terwijl mijne eigene ondervinding in 'alle die klimaten, over welke (ofſchoon binnen en in den omtrek der keerkringen heerſchende zelfs op overeenſtemmende breedten, aanmerkelijk van elkander verſchillen) in een Werk van dien aard moest geſproken worden, veel te onbeduidend was, om daarop iets van eigen maakſel te kunnen of durven leveren.

Dan daar ik, even als zoo vele anderen, echter al meer en meer wenschte, dat in deze behoefte mogt

wor-

worden voorzien, besloot ik eindelijk deze vertaling van het onderhavige Werk te ondernemen; een Werk, dat sedert den jare 1813 *tot het jaar* 1821, *en dus in den tijd van acht jaren driemalen (en daarvan telkens* 1000 *exemplaren) in de Engelsche taal werd herdrukt; telkens met aanmerkelijke, belangrijke en op herhaalde ondervinding steunende vermeerderingen en verbeteringen; en waarvan de, in de laatste uitgave bijgevoegde Verhandeling van de ziekten der* Middellandsche Zee, *geene der geringste is.*

Te meer nog besloot ik tot deze vertaling, doordien eigene ondervinding in de Oostelijke Koloniën *en in de* Middellandsche Zee, *mij in de gelegenheid stelde, over de waarde des Werks te oordeelen; doordien het daarover, door mij, ingewonnene oordeel van verscheidene mijner kunstbroederen in die streken, alle, zeer ten voordeele des werks besliste; en eindelijk, omdat de Schrijver zelve, bij velen dier Heeren, als een man van talenten en langdurige ondervinding bekend stond; hetgeen dan ook de reden was, dat ik mij daarmede reeds in den jare* 1822, *nog in de* Oost-Indië *zijnde, bezig hield.*

Reeds vroeger zoude dus dan ook deze vertaling het licht hebben gezien, ware het niet, dat ik de reeds grootendeels gereed zijnde vertaling, met eenige op de plaats en aan het ziekbed zelve gemaakte aanteekeningen en bemerkingen, bij het schipbreuk lijden met Z. M. Korvet van Oorlog, het Zeepaard, *op den* 29 *Maart* 1823, *op onze terugreis naar het Vader-*

 land,

land, en waarvan wij met veel moeite ſlechts het leven reddeden, was verloren gegaan.

Ter voldoening echter aan mijn eigen verlangen zoowel, als aan dat van eenige mijner kunstbroederen, welke reeds die ſtreken bezocht hadden, heb ik andermaal handen aan het werk geſlagen en de vertaling weder geheel op nieuw vervaardigd.

Verbeteringen konde ik aan hetzelve niet bijzetten, daar alles op jaren van ondervinding gegrond, en de beſchrijvingen en behandeling der ziekten met de grootſte naauwkeurigheid aan het ziekbed zelve zijn waargenomen en opgeteekend; alleen heb ik er hier en daar enkele aanmerkingen ter inlichting, bevestiging, enz. van het door den Schrijver voorgedragene, bijgevoegd.

Het groote formaat en de zeer beknopte druk des oorſpronkelijken Werks, hebben mij genoodzaakt hetzelve in twee gedeelten te ſplitſen; waarvan dit, het eerſte, de algemeene invloeden der Keerkrings-luchtſtreken op Europeſche geſtellen, *benevens* de voornaamſte onder de Europeanen voorkomende Endémiſche en Epidémiſche ziekten in de Oost-Indië *bevat, en daardoor een geheel uitmaakt. Hiervan heb ik echter de afdeeling over den Guinea-worm of Draak* (Dracunculus) *weggelaten: daar men in deszelfs wijze van behandelen, met de in verſcheidene onzer Heelkundige Werken aangehaalde, volmaakt overeenkomt. Daarentegen heb ik, onder* Aanhangſel A, *bijgevoegd: Een Verſlag over de* Cholera Morbus, *zoo als dezelve door mij is waargenomen onder de*

equi-

equipagie van bovengenoemde Korvet, in de maand Junij 1821, *in de rivier van* Palembang.

Het andere gedeelte, hetwelk misschien nog dit jaar het licht zal zien, zal de Verhandeling der voornaamste onder de Europeanen voorkomende Endémische en Epidémische ziekten der *Middellandsche-Zee, Kust van Afrika* en der *West-Indiën, benevens eene* Hygiene *of* Voorschrift van Gezondheids-regelen, *zoo voor die Gewesten zelve, als gedurende de reis naar en van dezelve, bevatten.*

Om verder iets ter aanbeveling van het Werk te zeggen, acht ik onnoodig; daar ik mij verzekerd houde, dat de waarde van hetzelve genoegzaam zal ondervonden worden door diegenen, in wier handen hetzelve ten bedoelde oogmerke moge vallen, en welke het aan de ondervinding zullen toetsen.

Wanneer ik overigens, door het vervaardigen van deze vertaling, in staat ben geweest, aan mijne jongere en in die streken onbekende kunstgenooten, zoowel als aan zoodanige Opperhoofden, aan wier toevoorzigt, in de Koloniën, somwijlen het leven en de gezondheid van duizenden wezens is toevertrouwd, en voor welke beide dezelve voornamelijk geschikt is, eenen dienst te doen, zal zulks mij eene aangename en genoegelijke belooning zijn; terwijl mij dit tevens zal doen deelen in het vermaak, van ten minste iets tot verzachting en verbetering te hebben bijgebragt van het lot diergenen, welke door den drang der omstandigheden verpligt zijn, hun onderhoud duizenden uren van hunnen ge-

boortegrond te zoeken, onder eene hemelſtreek, waarvoor zij geenszins geſchapen waren, en waar het geweld der hun overvallende ziekten, en gevolgelijk de ſterfte, op verre na in geene vergelijkende ſchaal met die onzer gematigde gewesten, kunnen worden gebragt.

In deze hoop biede ik deze vertaling dan ook aan het Publiek aan; terwijl ik van mijnen kant alles heb aangewend, om dezelve dat oogmerk te doen bereiken, hetwelk ik mij had voorgeſteld.

Amſterdam,
Augustus 1824. J. M. DAUM.

I N H O U D.

INLEIDING. . . . . Bl. 1.

I. HOOFDSTUK.

Voornaamste algemeene uitwerkselen der Keerkrings-luchtstreken. . . . . — 6.

II. HOOFDSTUK.

Bijzondere Ziekten.

I. Afdeeling.	Koorts in 't algemeen. . . .	— 28.
II. ———	Bengaalsche koorts. . . .	— 64.
	Oorzaken derzelve. . . .	— 93.
	Voorbeschikkende oorzaken derzelve.	— 110.
	Tusschenpoozende koortsen.	— 129.
III. ———	Koorts van *Coimbatore*. .	— 135.
IV. ———	Koorts van *Guzzarat*. .	— 149.
V. ———	Koorts van *Seringapatnam*.	— 157.
	Verschijnselen bij ontleedkundig onderzoek. . . .	— 162.
VI. ———	Galkoorts der Keerkringstreken.	— 169.
VII. ———	Bataviasche Koorts. . . .	— 201.
VIII. ———	Ziekten der lever. . . .	— 257.
	Behandeling.	— 292.
	Beschouwing van de medelijdende betrekkingen tusschen de verrigtingen der ziel en die der lever.	— 314.

IX.

IX. AFDEELING. Persloop. . . . . . . Bl. 323.
Tabelarisch overzigt, enz. . — 350.
Praktische Verhandeling over den Persloop der Keerkringen, enz. — 360.
Vergelijkend overzigt, enz. — 379.
X. ——— *Cholera Morbus.* . . . . . — 397.
XI. ——— *Beriberi* van *Ceylon.* . . . — 416.
XII. ——— *Elephantiasis* (Olifantshuid). — 421.
AANHANGSEL A. Eigene waarnemingen over de *Cholera Morbus.* . . . — 427.
——— B. Rapport over de *Cholera Morbus.* . . . . — 459.
——— C. 2de Rapport over de *Cholera Morbus.* . . . . — 488.

INLEIDING.

Het schijnt mij toe, eene algemeene stelling onder de Wijsgeeren te zijn, dat het menschelijk gestel meer dan dat van andere dieren geschikt is om die veranderingen in de temperatuur van den dampkring te verduren, welke men bij den overgang van eene noordelijke naar eene keerkringsluchtstreek, en omgekeerd, ondervindt. Stoutweg merken zij aan, dat dit vermogen, zich zelven aan alle klimaten te kunnen gewennen, een onderscheidend kenmerk van het menschelijk geslacht is, en geen ander dierlijk wezen, dezen overgang even ongehinderd zoude kunnen verdragen; offchoon ik mij verbeelde, dat het niet moeijelijk te betogen zoude zijn, dat de mensch dit voorregt meer heeft te danken aan de vernuftige vindingen van zijnen geest, dan wel aan de meerdere voorbeschiktheid zijns ligchaams.

Inderdaad schijnt het, dat de mensch, ten opzigte zijner *Emigratiën* (lands- of klimaatsverhuizingen) in een zeer ongelijk standpunt met andere dieren staat. De eerste kan, door de vindingen van zijn vernuft, duizende voorbehoedmiddelen in het werk stellen, om de schadelijke uitwerkselen der klimaten op zijn gestel te voorkomen of te verhoeden; terwijl het onnoozel dier, door natuurlijk *instinct*, aan eene eenvoudigere levenswijze gebonden, daartegen geheel weerloos is. Voor deze laatsten moet de natuur alles doen, en blijkbaar is het, hoe deze zorgende moeder, voor het gemis der rede in dezen, gedeeltelijk voorziet, door zoodanige ligchamelijke veranderingen, als voor het dierlijk bestaan, onder eene vreemde hemelstreek, noodzakelijk zijn, in een veel korter tijdsverloop daar te stellen, dan tot het voortbrengen van overeen-

ſtemmende veranderingen in den mensch, vereischt zoude worden. Slechts één voorbeeld kan ons hier ten bewijze ſtrekken. Het teeder ſchaap uit het barre Noorden, onder eene regtſtandige zon, binnen de keerkringen overgebragt, zal in weinige geſlachten, deszelfs warme wollen vacht, voor eene aldaar meer geſchikte haren huid verwisſelen. Zoude nu de *Ethiopiër* in hetzelfde tijdsverloop zijne kleur kunnen veranderen, alleen door zijne woonplaats uit het binnenſte van *Afrika* naar de oevers van de *Oost-zee* te verplaatſen? of zoude men kunnen beweren, dat de ſchoone gedaante van den Europeaan, in twee of drie geſlachten, de zwarte kleur van den, binnen de keerkringen geborenen, alleen door deszelfs verblijf te veranderen, zal aannemen? Dit is niet waarſchijnlijk. Waarin beſtaat dan toch die meerdere voorbeſchiktheid van het menſchelijk geſtel? Eene waarheid is het, dat het teeder maakſel des menſchelijken geſtels onvermogend is, om dien graad van blootſtelling aan de geheele reeks van oorzaken, en gevolgen, verbonden aan, of ontſpruitende uit de veranderingen van klimaat, doorteſtaan, welke in ſtaat zijn, zoo ſpoedig eene verandering in het uiterlijk zamenſtel van onbevoorregte dieren te weeg te brengen. Ook heeft men waargenomen, dat van die dieren, welke uit eene gematigde, naar eene heete luchtſtreek werden overgebragt, verſcheidene ſpoedig ſtierven, andere kwijnden, en alle eindelijk ontaardden; en dit kan, uithoofde van de ſchadelijke invloeden, waaraan zij blootgeſteld zijn, geene verwondering baren; daar het den mensch, in gelijke omſtandigheden verplaatst, niet beter zoude gaan. Dit blijkt ten duidelijkſte, wanneer men in aanmerking neemt, dat verſcheidene der nieuwelings aan de boorden van den *Ganges* aankomende Europeanen de vroegtijdige ſlagtoffers van het klimaat worden, anderen verkwijnen en binnen weinige jaren zich verpligt gevoelen, naar hun geboorteland terug te keeren; terwijl allen trapsgewijs zullen ontaarden, wanneer zij aanhoudend aldaar verblijven.

Wie

Wie immer met naauwkeurigheid de afſtammelingen van eenen DE GAMA en ALBUQUERQUE beſchouwde, thans verſpreid langs de kusten van *Malabar*, de vlakten van *Bengalen* en over het eiland *Macao*, weeleer de tooneelen van Luſitaniſche ſchoonheid, zal zich voorzeker genoodzaakt gevoelen hunne afkomst in twijfel te trekken van voorzaten, welke de elementen en ongebaande zeeën trotſeerden, om hun rijk in het Oosten te vestigen; voorzaten, welke, vergeleken met dezen, inderdaad wezens van eenen anderen vorm ſchijnen geweest te zijn.

Welligt zoude men hierop kunnen aanvoeren, dat zij zoo lang met de inboorlingen door huwelijken enz. zijn vermengd geworden, dat er thans volſtrekt geen onderſcheid tusſchen de eerſten en laatſten beſtaan kan. Dan aan diegenen, welke eenigen tijd in de *Indië* reſideerden, is het zeer wel bekend, dat de twee voornaamſte en heerſchende ſectes van dat land, met name de Hindo's en de Mahomedanen, deze afſtammelingen der Portugezen ten ſterkſte verachten; terwijl deze laatſten, voor als nog eenige overblijfſelen van den godsdienst met alle vooroordeelen, en bijgeloof hunner voorvaderen bewarende, eenen gelijken afkeer en verfoeijing voor hunne ongeloovige en afgodiſche naburen blijven koesteren; en dit nu het geval zijnde, mogen wij gelooven, dat die vermenging zoo groot niet is, als dezelve algemeen wordt vooronderſteld. Dan een hinderpaal, met kracht onderſteund en door de welbekende zaak bevestigd is: dat, terwijl de natie, van welke wij nu ſpreken, genoegzaam alle aanſpraak op Europeſche gedaante en kleur verloren heeft, alleen hare meer trotſche aangezigten bewijzen zijn van eene afſtamming, op welke zij uittermate hoogmoedig zijn. Laat dus hij, die eenen algemeenen oorſprong des menschdom ontkent, en beweert, dat het klimaat de eenigſte oorzaak der gedaante niet is, dit verſchijnſel naar genoegen verklaren.

Wanneer wij, van eenen anderen kant, onze aandacht op de

binnen de keerkringen geborene en in onze klimaten overgebragte voorwerpen vestigen, zullen wij het tafereel weinig behagelijker vinden. De Afrikaanſche kinderen, door de *Sierra Leona*-Compagnie naar *Engeland* ter hunner opvoeding overgebragt, overleven maar zeldzaam het derde jaar. „ Zij verdragen den eerſten winter (zegt Dr. PEARSON) tamelijk wel, doch kwijnen reeds gedurende den tweeden, terwijl de derde gemeenlijk voor hun doodelijk is."

Daar het dus ten duidelijkſte bewezen is, dat de natuur voor den mensch, tot krachtdadige tegenwerking der ſchadelijke invloeden van het klimaat, op deszelfs geſtel, niets meer dan voor andere dieren doet, volgt daar uit van zelve, dat wij niet blindelings, (zoo als helaas te velen doen) op de eigene krachten onzer geſtellen moeten vertrouwen; maar integendeel alle die kunstmatige middelen van voorbehoeding en verbetering, welke ons door de rede worden aangeboden en door de ondervinding bevestigd zijn, ter onzer hulpe moeten inroepen en aanwenden; en in het kort, moeten trachten ons met het klimaat bekend te maken, en onze geſtellen, zoo veel mogelijk, naar den aard van die hemelſtreek, te vormen, onder welke wij wonen.

Dat deze heilzame voorzorgen, maar al te dikwerf verſmaad en veronachtzaamd worden, zal door eene enkele aanhaling van een geloofwaardig, en gedurende twintig jaren in de *Indië* gereſideerd hebbend man, buiten allen twijfel worden geſteld. „ Niets (zegt Kapitein WILLIAMSON) (*) is verkeerder dan de verregaande ſpotternijen van ſommige lieden, bij hunne eerſte aankomst in de *Indië*, met dat gene, wat zij voor verwijfdheid aanzien, en met den naam van weelde beſtempelen. Dus ziet men verſcheidene dezer nieuwaangekomenen, op het heete van den dag, zonder eenigen zonnenſcherm rond wandelen, over het gebruik van een zoodanig voor-

(*) Autheur van *the Oriental field ſports, East-India vade mecum* enz.

voorbehoedmiddel, voorgevende, zich te ſchamen; en door eene dusdanige onvergeefelijke onverſchilligheid, het op hunne ligchamelijke ſterkte geſtelde vertrouwen aan den dag leggen. Dan maar zeldzaam duurt deze ongelukkige misleiding langer dan eenige weinige dagen, op het einde van welken men maar al te dikwerf verzocht wordt, de lijkplegtigheden dezer, zich zelven vernield hebbende ſlachtoffers, te helpen bijwonen."

Na de oorzaken beſchreven, en de uitwerkſelen der keerkringsziekten afgeſchetst te hebben, op zoodanig eene wijze, als ik geloof inſtaat te zijn, den meest lichtzinnigen Europeaan te doordringen met de noodzakelijkheid van voorzorg, bij de nadering van de tooneelen des gevaars, zal ik in deze verhandeling eene regelmatige onderregting, op grondbeginſelen en ondervinding gegrond, trachten te leveren, en welke dus niet zal nalaten een nuttige leidsman te zijn, voor alle diegenen, welke de gezondheid als eene ware bron van geluk en als den hoogſten zegen des Hemels beſchouwen. Van menigen dag van angst en lijden zoude ik zijn bevrijd geweest, wanneer ik mij van eenen dusdanigen onderrigtenden wegwijzer had kunnen voorzien.

Zonder mij aan eene vervelende ſtelſelmatige inrigting te verbinden, zal het echter, duidelijkheidshalve, noodzakelijk zijn, eenige bepalingen in acht te nemen; en hiertoe zal ik het onderwerp dezes werks, voornamelijk in drie hoofdſtukken, verdeelen, als;

1°. Voornaamſte algemeene uitwerkſelen der keerkringsluchtſtreken op Europeſche geſtellen.

2°. De bijzondere, of dadelijke ziekten, en

3°. *Prophijlaxis*, of middelen ter beſtrijding der klimaats invloeden, en ter bewaring der gezondheid.

I. HOOFDSTUK.

VOORNAAMSTE ALGEMEENE UITWERKSELEN DER KEERKRINGSLUCHTSTREKEN.

In dit hoofdſtuk zal ik die trapsgewijs voortgaande veranderingen in de ligchamelijke geſtellen, en afwijkingen van voorgaande gezondheid behandelen, welke, offchoon tot ziekten overhellende en daartoe als het ware voorbeſchikkende, echter nog niet tot den rang van dadelijke ziekten kunnen gebragt worden.

Het zijn die veranderingen en aandoeningen, welke allen, bij het overgaan van eene gematigde naar eene keerkringsluchtſtreek, moeten verwachten te zullen ondervinden. Want offchoon eenige weinigen van een langdurig verblijf in de *Indië* mogen terugkeeren, zonder hevige ziekten of andere ongeſteldheden geleden te hebben, zal nogtans het grootſte gedeelte van hen, de in dit hoofdſtuk verhandelde ſtoffe, hebben leeren kennen, en ondervonden.

Het is alleen door de naauwkeurigſte opmerkzaamheid, op deze eerstbeginnende afwijkingen van den ſtaat van gezondheid, ten einde, zooveel mogelijk, derzelver ontwikkeling en verderen voortgang vroegtijdig tegen te gaan, dat wij ten minſte kunnen hopen, die gevaarlijke ziekten te ontwijken waarin zij meermalen, offchoon onmerkbaar, overgaan.

I. *Afdeeling.* Dat de overgang van een klimaat, welks gemiddelde temperatuur gewoonlijk 52°. op de ſchaal van FAHRENHEIT teekent, tot een ander, waar deze zelfde *thermometer* dikwerf van 80°. tot 100°. en ſomwijlen hooger klimt,

be-

belangrijke gevolgen op het menſchelijk geſtel moet hebben, is onbetwistbaar. Reeds de vermaarde BOERHAVEN heeft uit eenige proeven opgemaakt, dat in eene warmte van weinig meer dan 100 graden, het bloed in de aderen zoude ſtremmen. Offchoon nieuwere proeven bewezen hebben, dat het menſchelijk geſtel, ten minſte voor eenige oogenblikken, meer dan tweemalen dezen graad van dampkringswarmte, zelfs zonder dat de natuurlijke warmte des ligchaams, daar door iets werd vermeerderd, zoude kunnen verdragen.

De mensch heeft, even als anderen warmbloedige dieren, van den Schepper het vermogen ontvangen, om warmteſtof in het geſtel zelf te ontwikkelen, en daardoor, zelfs in de koudſte ſtreken, voor eenen geruimen tijd zijne natuurlijke warmte te kunnen behouden, niet alleen; maar ook om daar, waar eene te aanmerkelijke ophooping deezer warmteſtof voor het beſtaan ſchadelijk zoude kunnen worden dezelve te ontlasten of te verminderen. Met het vermogen der eerſte bewerking, welke men vooronderſtelt door middel der *Lougen* te geſchieden, zullen wij ons thans niet bezig houden, maar dadelijk overgaan, tot dat van de laatſte, welke allezins onze aandacht verdient, en daarom in verſchillende gedeelten van dit werk breedvoeriger beſchouwd zal worden.

Naauwelijks zijn wij onder eene regtſtandige zon aangekomen, of reeds beginnen wij de onaangename gewaarwordingen van ongewone warmte te ontwaren; en wanneer zelfs in de ſchaduw de temperatuur van den dampkring, die van het bloed tot binnen den 10°. of 12°. begint te naderen, kan de aanhoudend in ons ligchaam ontwikkelde warmteſtof niet zoo ſpoedig als gewoonlijk in den ons omringenden dampkring worden opgenomen, en zoude dus, bij aanhoudendheid, weldra zoodanig vermeerderen, als tot vernietiging des levens geſchikt zoude zijn; wanneer niet de wijze Natuur, door middel der laatst door ons aangehaalde werking daarin voorzag, en door de opening der huidporiën aan eene ruime uitwaſe-

ming den vreijen loop gegund werd, die weldra de temperatuur des ligchaams tot deszelfs natuurlijk ſtandpunt terug brengt.

Of de overtollige in het ligchaam ontwikkelde dierlijke warmteſtof, zich met de uitwaſemende vloeiſtof vereenigt, en dusdanig buiten het ligchaam gebragt wordt; of wel, dat de verkoeling op het grondbeginſel van uitwaſeming berust, is meer een onderwerp van wijsgeerige beſpiegelingen dan van praktisch nut: wij zullen het daarom met ſtilzwijgen voorbijgaan, en de verklaring vanhet *Modus Operandi* daar van, aan onze *Chemiſche* wijsgeeren overlaten.

Dat dit, door de natuur, waarſchijnlijk ter voorkoming van anmerkelijker onheilen daargeſtelde verkoelings-proces, op zich zelve onvermogend zoude zijn eenig nadeel aan het geſtel toe te brengen, moeten wij geenszins vooronderſtellen; en dien aangaande, wordt door Dr. CURRIE, in deszelfs *Medical Report* Vol. I. pag. 278, aangemerkt „ dat, wanneer de huidporiën geene genoegzame uitwaſeming doorlaten, ziekte daarvan het onvermijdelijk gevolg moet zijn, door de ophooping der dierlijke warmte; en wanneer eene vrije en ruime uitwaſeming plaats heeft, het ligchaam daardoor verzwakt."

Hier vinden wij dus, *Scylla* aan de eene en *Charybdis* aan de andere zijde, vernielende ophooping van warmteſtof wanneer wij niet genoegzaam, en verzwakking wanneer wij genoegzaam uitwaſemen; en hoedanig zal men dus in een zoo gevaarvol vaarwater zijnen koers rigten. Eveneens vindt men bij Dr. CURRIE, dat de Europeanen in de *West-Indië* zoo vee. te gezonder zijn, naar mate zij rnimer uitwaſemen; voornamelijk dan, wanneer zij deze ontlasting, door het matig gebruik van eenige zacht prikkelende likeuren, onderſteunen, daarbij echter altijd dronkenſchap vermijdende; terwijl men bij Dr. MOSELEY vindt, dat, volgens zijne eigene gewoonte en ondervinding, zoowel als volgens die van anderen; hij verzekert, dat zij, die het matigst leven, en voor hunnen gewonen drank weinig anders dan water gebruiken, zeer

wei

weinig door warme klimaten worden aangedaan, en de grootſte vermoeijenisſen, zonder eenig ongemak zullen kunnen verdragen.

Zonder hier het voornemen te hebben, om, ten aanzien van andere onderwerpen, het oordeel van eenen MOSELEY met dat van eenen CURRIE in gelijke waarde te willen ſtellen, verpligt regtvaardigheid mij echter, om naar eigene waarnemingen en ondervinding, de waarheid van Dr. MOSELEY's aanmerking te bevestigen; daar Dr. CURRIE nimmer binnen de keerkringen was, en derhalve zijne boven aangehaalde aanmerking geheel van anderen heeft ontleend; ofſchoon het eene, der zeer weinig in zijn onſchatbaar werk voorkomende, dwalende ſtellingen is,

De ſchijnbare tegenſtrijdigheid in deze beide ſtellingen, beſtaat meer in de woorden dan in de zaak zelve, want ofſchoon de middelen zeer verſchillen, is nogtans het beginſel, waarop beide werken, het zelfde. De wijze van CURRIE om de maag door zacht opwekkende likeuren te onderſteunen, zal ongetwijfeld de ophooping van dierlijke warmteſtof, door het onderhouden eener ruime uitwaſeming voorkomen, doch hierdoor zal het tevens tot zwakte leiden, en het ligchaam voor de opvolgende inwerking van koude meer gevoelig maken, waarvan de nadeelige uitwerkſelen, in deze tijdperken meer uitgebreid zijn, dan men in het algemeen vooronderſtelt, ook zal door deze aanmerkelijke uitwaſeming, de dorst, in plaats van verminderd, aanhoudend vermeerderd worden.

De wijze van Dr. MOSELEY zal, daarentegen, verre van de uitwaſeming te verhinderen, in het algemeen bevonden worden dezelve te bevorderen, doch daar van tevens de overtolligheid beperkende. Een paar gemeenzame voorbeelden, ter verklaring hiervan, zullen voldoende zijn. Vooronderſtellen wij derhalve twee menſchen, in eene kamer zittende, te *Madras* of in *Jamaica*, kort voor het doorkomen van den zeewind; klagende beide over dorst, met eene drooge huid, de temperatuur hunner ligchamen geſteld zijnde op 100°. of twee graden boven het natuurlijk ſtandpunt.

Een van hen, het voorſchrift van Dr. CURRIE volgende, neemt

 zij-

zijne toevlugt tot de *Sangaree*-flesch (*), of een porter-kop, en na een paar dronken genoten te hebben, begint hij aanmerkelijk uit te wasemen, waardoor de temperatuur zijns ligchaams tot op 98°. zal verminderen. Dan, in plaats van aan het voorgestelde plan te voldoen, door den bol van den *thermometer* onder zijne tong te brengen, en aldus te zien of het kwik genoegzaam is gedaald, en door de vermeerderde uitwaseming, ook tevens zijnen dorst voelende vermeerderen, verkiest hij nog een paar teugen van den *Sangaree*, of porter, ten einde de uitwaseming te ondersteunen, en zijnen dorst te verzadigen, zonder echter zich te bedrinken. Hier door wordt nu de temperatuur des ligchaams tot op 97°. of wel $96\frac{1}{2}$°. terug, doch ook het ligchaam tevens in eenen toestand gebragt, waarin zelfs het geringste en anders aangenaam verfrisschende koeltje van den zeewind, in staat is de huiduitwaseming meer of min te verhinderen, en den weg tot opvolgende ziekten te banen.

Of dit eene ware of onware voorstelling der zaak is, laat ik ter beslissing, aan de eigene woorden van Dr. CURRIE over. „Wanneer," zegt hij boven, „de noodige uitwaseming, dat is door middel der zacht opwekkende dranken, „plaats heeft, wordt het gestel door de ontlasting verzwakt, „en de uiteinden der vaatjes, hunne veerkracht verliezende, gaan „voort, de uitwasemende stof uit te storten, zelfs na dat reeds „de ligchamelijke warmte tot aan derzelver natuurlijk standpunt, „of wel lager is terug gebragt; in welken toestand wij gereedelijk mogen vooronderstellen, dat zelfs de ligtste graad van „uitwendige koude, gevaarlijk worden kan." Vol. I. pag. 278.

Keeren wij ons nu tot den anderen, die het voorschrift van Dr. MOSELEY en dus eene tegengestelde wijze van handelen volgende, in plaats van den meer smakelijken teug *Sangaree*, eenen

(*) *Sangaree*, is een vrij smakelijke drank, welken men door eene vereeniging van *madera wijn*, *citroen*, *muskaatnoot*, suiker en water maakt.

eenen dronk frisch koud water neemt; naauwlijks is deze ingezwolgen, of door de opneming der koude van het water, verliest reeds de temperatuur des ligchaams éénen graad, en daalt dus tot 99°. Doch de uitwendige oppervlakte des ligchaams, in eene onmiddelijke medelijdende overeenstemming met de inwendige oppervlakte der maag staande, ontspant zich en geeft den doorgang aan eene zachte uitwaseming, die de temperatuur des ligchaams weldra tot op 98°. of derzelver natuurlijk standpunt terug brengt, terwijl de gelijktijdige ontspanning der beide gezegde oppervlakten, de onaangename gewaarwording van dorst, tevens wegnemen. En, daar de eenvoudige voorzondvloedsdrank (*Anti deluvial beverage*) niet veel bedriegelijke aanlokselen voor fijne verhemelten bezit, zal er weinig gevaar zijn voor deszelfs misbruik in hoeveelheid; ook niet, dat daardoor de uitwaseming beneden de heilzame hoeveelheid zal gebragt worden, en daarom zoude, als een algemeene regel, kunnen worden aangenomen dat: de voordeelen van dit laatste middel menigvuldig, de tegenwerpingen slechts gering zijn; terwijl het alle de vereischten bezit van het eerste, om eene verandering in de temperatuur des ligchaams voort te brengen, (het enkele ware oogmerk, hetwelk de voorstanders der *Sangaree*, en overvloedige uitwaseming, in het oog kunnen hebben,) zonder het geringste gevaar zelfs, die beneden het ware stantpunt te doen dalen, noch de ligchamelijke krachten door de overtolligheid dezer ontlasting te vernielen.

Zeker is het, dat er geen algemeene regel bestaat zonder uitzondering; en er kunnen derhalve gevallen zijn, waarin het gebruik, van zacht opwekkende likeuren, boven dat van het koude water te verkiezen is; bij voorb. gedurende of na aanmerkelijke werkzaamheden, onder eene krachtvolle zon, of eenigen anderen toestand in keerkringsklimaten; wanneer overtollige uitwaseming eene te spoedige onttrekking der dierlijke warmte veroorzaakt; daar, waar verhitting aanwezig is en dergelijke omstandigheden plaats hebben, zoude het drinken

van

van koud water, op het zelfde beginfel, als uitwendige koude gevaarlijk kunnen zijn; doch maar zeldzaam komen deze omftandigheden den Europeanen, voornamelijk in de *Oost-Indië*, voor, en zullen in het *prophylactisch* gedeelte van dit werk, nader in overweging komen.

Op dit punt heb ik, wel is waar, eenigzins langdradiger geweest, dan aan den geneeskundigen lezer noodzakelijk moge fchijnen; dan in overweging nemende, dat dit gemeenlijk de eerfte dwalende ftappen der Europeanen, bij hunne aankomst binnen de keerkringen, zijn, en dat het gemelde proces, namelijk de huiduitwafeming, meer onmiddelijk verbonden is met een ander, en zeer aanmerkelijk in het menfchelijk ligchaam; dacht ik het noodzakelijk hetzelve meer uit een te zetten, en breedvoeriger te behandelen. Maar zeldzaam zal de waarfchijnlijkheid van aanftaand lijden, den Europeaan terug houden, van in tegenwoordig genot toe te geven. En daar, waar de middelen van CURRIE (opwekkende likeuren) door hoogere *authoriteit* niet alleen als onfchadelijk, maar zelfs als heilzaam worden voorgefteld, zal het veel kracht van redenering vereifchen, om nieuwelingen over te halen het gebruik daarvan te laten varen, en deszelfs uitgebreide kwaad te voorkomen.

II. *Afdeeling.* Bij de onderneming, om den invloed der keerkringsluchtftreken op Europefche geftellen af te fchetfen, moet men trachten: „de omftandigheden zoo veel mogelijk in eene geregelde orde te fchikken;" offchoon wij moeten toeftemmen, dat de natuur alle kunstmatige rangfchikkingen moeijelijk maakt en verhindert; doordien wij, door gelijkwerkende indrukfelen op verfchillende organen, gelijktijdige en overeenftemmende uitwerkfelen zien voortbrengen, welke wij door onze beperkte verftandelijke vermogens, naauwelijks in gedachten kunnen omvatten, veel minder door de nog meer beperkte uitdrukkingen omfchrijven.

Eigene waarnemingen en ondervinding, als lichtende bakens tot onderwerp nemende, zal ik echter trachten zoo na mogelijk, de natuur te volgen.

Tusſchen de verſchillende en dikwerf zeer verwijderde deelen des menſchelijken ligchaams, beſtaat een zekere zamenhang of betrekking, welke men in de geneeskunde, met de benaming van medelijdende overeenſtemming (*Sympathia*) beſtempelt, en daarin beſtaande, dat nimmer eenig deel door bijzondere indrukken wordt aangedaan, zonder dat een ander, medelijdend deel, daardoor eene ſoort van gelijke terugwerking aanneemt.

Nimmer is deze medelijdende overeenſtemming der deelen, door voldoende redenen verklaard, zelfs niet door onze voornaamſte natuurkundigen; noch, *Mirabile dictu!* door de vernuftigſte onzer *theoristen.* Daar zij het echter allen omtrent de daadzaak, *het beſtaan* derzelve eens zijn, zullen wij de oorzaken *waardoor*, of redenen *waarom*, voor als nog in den boezem der natuur opgeſloten laten (*).

Van deze medelijdende overeenſtemmingen, is zekerlijk die, welke beſtaat tusſchen de inwendige oppervlakte van het ſpijsverterings-kanaal, en de uitwendige oppervlakte des ligchaams, de voornaamſte en meest waargenomene; ook ſchijnt deze inderdaad minder onbevattelijk, dan meenige andere; terwijl de eerſte alleenlijk eene voortgang van den laatſte (met uitzondering van de opperhuid) (*cuticula*) ſchijnt te zijn.

In de eerſte *Afdeeling*, gaf ik een voorbeeld van de medelijding der huid met de maag; ware nu in tegenſtelling, het koude water op de uitwendige oppervlakte des ligchaams *geap-*

(*) Ik zie niet, dat Dr. PARK's uitgebreide verhandeling over dit onderwerp, in het *Journaal de Science* geplaatst, ons iets nader tot de kennis der medelijdende werking gebragt heeft.

Geene andere regelmatige verklaring voor dit verſchijnſel beſtaat er, dan door middel van de Herſenen het *Senſorium Commune*, tot hetwelk alle aandoeningen worden overgebragt, en alle zenuwinvloeden zich vereenigen. Over dit onderwerp, heb ik mij zelven breedvoeriger verklaard, bij de ontleding van het zenuwgeſtel, in mijne verhandeling over de ongeregeldheden in de lever, en andere iuwendige *organen.*

appliceerd, dan zoude de maag medelijdend aangedaan en de dorst gelescht zijn.

Het verlies van veerkracht in de uiterfte vaatjes der uitwendige oppervlakte, ten gevolge van overmatige of lang aanhoudende uitwafeming, moet dus op dit beginfel noodwendig vergezeld gaan, met, of weldra gevolgd worden van een overeenftemmend verlies van veerkracht der maag; en hier voor getuigt niets fterker, dan die *anorexia* of verminderde eetlust welken men veelal bij het komen binnen de keerkringen, en zelfs bij buitengewoon warm weder, in onze klimaten, ondervindt.

Dit nu, offchoon flechts een enkele fchakel in de keten der uitwerkfelen, fchijnt mij toe, eene hoogst wijze voorzorg der natuur te zijn, om de prikkelbare bloedrijke gefteldheid van den Europeaan te verminderen, en voor te befchikken tot een brandend klimaat, door krachtdadig te zorgen tegen de gevaarlijke gevolgen, van onmatigheid in het *diëet*.

De befchouwing van het onderwerp uit dit gezigtpunt, zal de fchadelijke uitwerkfelen der prikkelende dranken, in een klaarder daglicht ftellen; als werkende op een (waarfchijnlijk tot heilzame oogmerken) reeds verzwakt *orgaan*, hetzelve tot werkzaamheden, aanzettende welke het in dezen toeftand onvermogend is te verrigten; veroorzakende hierdoor eene voorbijgaande *plethora*, met aanmerkelijke vermeerdering der opvolgende zwakte en onwerkdadighied (*atonia*).

Eene aanmerking, welke door elken waarnemer in *Equatoriaalftreken*, en zelfs gedurende den zomer in onze klimaten, gemaakt wordt, zal verder dit onderwerp verklaren.

Wanneer bij voorb. door wandelen of wel door eenige andere ligchaamsbeweging, gedurende den voormiddag en in het heete der zon, voornamelijk tegen den maaltijd, de uitwafeming vermeerderd en de uiterfte vaatjes daardoor ontfpannen zijn, zullen wij, bij het aan tafel zitten, bevinden, dat de eetlust geheel verdwenen is, tot zoo lange, dat de maag door het

ge-

gebruik van een glas wijn, of eenig ander opwekkend vocht, tot werkdadigheid wordt aangezet. Onder dusdanige omſtandigheden van kunstmatige of gedwongene neiging tot voedſel, is het geenszins te verwonderen, dat de ſpijsvertering onvolmaakt zijn zal; en het darmkanaal door den doorgang dezer kwalijk berijde ſpijzen lijden zal.

Waarnemingen zoo wel, als eigene ondervinding, hebben mij overtuigd, dat een uur van koele rust voor den maaltijd, in heete, en mogelijk wel bij warm weder, in alle klimaten, ten hoogſte heilzaam is; alsmede dat, wanneer men bij den aanvang der maallijd beſpeurt, niet te kunnen eten alvorens te drinken, zulks eene natuurlijke waarſchuwing is, om niets te nuttigen. Dit moge door ſommigen als een hard leerſtelſel, en door anderen als herſenſchimmig beſchouwd worden; doch ik houde mij overtuigd, dat het noch het eene noch het andere is, en zij, die hetzelve verwerpen of veronachtzamen, mogen daarvan de ſchadelijke gevolgen ondervinden, wanneer het mogelijk te laat zal zijn, om van hunne dwaling terug te komen.

Verſcheidene andere oorzaken beſtaan er nog, welke op zich zelven, of in verband met de reeds opgegevene medewerken, om den eetlust te verſtoren; en hier van is het gebrek aan behoorlijke nachtrust zeker eene, want na eenen geſtoorden en niet verkwikkenden ſlaap, (in heete klimaten maar al te gemeen) kwijnt het geheele geſtel den naastvolgenden dag, en de maag neemt voornamelijk deel in dezen ſtaat van ontſpanning. De geſchikte middelen ter voorkoming en vermindering dezer uitwerkſelen, zullen in het *prophylactisch* gedeelte van dit werk, door mij worden aangewezen.

III. *Afdeeling.* Thans zullen wij tot onze naſporingen een ruimer veld inſlaan en tot een onderwerp overgaan, hetwelk meer ingewikkeld van natuur, uitgebreider in deszelfs ſtrekking, en belangrijker in deszelfs gevolgen, dan de voorgaande

de is, en tot den invloed der keerkringsluchtſtreken op de lever, en derzelver verrigtingen betrekkelijk is.

Dit belangrijk ingewand is het grootſte in het geheele menſchelijke zamenſtel, want noch het hart, noch de herſenen, noch de nieren, enz,, komen bij hetzelve In vergelijking; en offchoon de longen, met lucht gevuld zijnde, eenen veel grooteren omtrek beſlaan, zullen zij, tot eene zelfde vaste zelfſtandigheid te zamen gedrukt, op verre na niet dezelfde grootte, noch hetzelfde gewigt hebben.

Daar nu de natuur, in alle hare werken, maar zeldzaam van overtolligheid kan worden beſchuldigd, mogen wij gereedelijk daaruit beſluiten: „dat de belangrijkheid der verrigtingen van dit ingewand, in de dierlijke huishouding, aan deszelfs grootte evenredig is."

Het zamenſtel van dit ingewand is door ontleedkundigen onderzocht, en de daar in afgeſcheidene gal, door chemiſche proeven ontleed; dan, offchoon men door dit laatſte deze vloeiſtof tot derzelver bijzondere zamenſtellende deelen heeft terug gebragt, zijn het echter de natuurkundigen, over het ware doel van hetzelve, nog niet volkomen eens. Men houdt het voor bewezen, rottingwerend te zijn, en in vereeniging met het alvleesch-ſap (*Succus pancreaticus*) waarſchijnlijk tot de affcheiding der *Chyl* van den ſpijsbrij, en de verdierlijking daar van te behooren.

Algemeen wordt vooronderſteld, dat het niet in deszelfs natuurlijken ſtaat, ten minſte niet onveranderd, maar met de *Chyl* in de *Circulatie* overgaat. Dan er kan weinig zekerheid omtrent deszelfs rotting of gisting werend vermogen beſtaan, enkel door deszelfs plaatsneming in de tot ontlasting geſchikte drekſtoffen; doch een ander en voornaam gebruik dezer vloeiſtof ſchijnt te beſtaan, in de opwekking des darmkanaals, tot deszelfs eigenaardige wormwijze bewegingen, ten einde daardoor, de in hetzelve bevatte ſtoffen geſtadig voorwaarts te ſtu-

ſtuwen, en de opſlorpende vaatjes van dit kanaal, in de gelegenheid te ſtellen, daaruit, dat voedende ſap, waardoor ons geheele zamenſtel wordt gevoed en onderhouden, op te nemen en naar het bloed te doen overbrengen.

Uit dit oogpunt beſchouwd, is de gal het natuurlijk *tonicum* des darmkanaals, en het zuiverend middel, dat hetzelve van onreinigheden ontdoet, welkers terughouding het voortbrengend vermogen van zoo vele ongemakken, zoo niet ziekten, is.

De voornaamſte uitwerking eener keerkringsluchtſtreek op de lever, wordt algemeen erkend eene vermeerderde galafſcheiding te zijn; dit zelfs is in onze klimaten klaarblijkelijk, waar de nazomers wegens ziekten uit eene vermeerderde galafſcheiding voortkomende, zoo opmerkelijk zijn, dat het tijdverſpillen zoude wezen, tot ſtaving daarvan, eenig nader bewijs aan te voeren. Doch *waarom* eene vermeerderde warmte van den dampkring, bij alle klasſen van menſchen, en in alle klimaten, altijd eene vermeerderde werkzaamheid der lever voortbrengt, daarvoor is geene voldoende verklarende reden.

Bij het vermoeden van Dr. SAUNDERS, dat bloedrijkheid, vezelkracht, verhaaste bloedsomloop en ruim diëet de oorzaken zijn, waardoor Europeanen, gedurende hun eerſte verblijf in de *Indiën*, meer met eene te overvloedige galafſcheiding zijn aangehaald, dan de ingeborene Hindo's, geeft hij ons alleenlijk eene oppervlakkige beſchouwing der zaak, en laat ons volſtrekt in het duister omtrent het *modus operandi* der warmte, als een algemeene en uitſluitende prikkel, voor de afſcheidende vaatjes der lever.

Daar dit *modus operandi* echter meer tot beſpiegelende nieuwsgierigheid behoort, zoude ik het ſtilzwijgend zijn voorbijgegaan; dan na langdurige en naauwkeurige waarnemingen, zoowel als rijpe overwegingen, vermeen ik eene belangrijke betrekking tusſchen twee aanmerkelijke verrigtingen in de

 dier-

dierlijke huishouding des geſtels ontdekt te hebben, welke over dit onderwerp eenig licht zal verſpreiden, en ons tot zeer belangrijke praktiſche gevolgtrekkingen leiden.

De bewijzen, tot ſtaving van het beſtaan dezer betrekking, zullen onder de *afdeelingen*, *Hepatatis*, *Dyſenteria* en in andere gedeelten van dit werk worden aangevoerd; terwijl ik intusſchen nu zal voortgaan de uitkomst mijner waarnemingen, dienaangaande, te leveren; en ik het aan den beſcheiden lezer overlaat, om daaraan zijn vertrouwen, al of niet, te ſchenken, naarmate hij zich zelven daartoe geneigd mogt gevoelen.

Tusſchen de uiterſte vaatjes van de poortäder en die der uitwendige oppervlakte des ligchaams; of met andere woorden, tusſchen het orgaan der galafſcheiding en dat der huidsuitwaſeming, beſtaat eene der voornaamſte betrekkelijke overeenſtemmingen van het geheele geſtel; offchoon (voor zoo verre mij bekend is) tot nog toe geheel onopgemerkt.

Dat deze twee verrigtingen geregeld, en waarſchijnlijk gelijktijdig, door eenen bijzonderen inwerker (dampkringswarmte) van de wieg tot aan het graf, en van de polen tot aan de evennachtslijn worden vermeerderd, of ten minſten aangedaan, zal gereedelijk door elken opmerkzamen waarnemer worden toegeſtemd.

Dat verder deze overeenſtemmende werking alleen, en zondere eenige andere oorſpronkelijke betrekking, weldra tot eene aanmerkelijke medelijdenheid zoude aanwasſchen; en zich blijkbaar vertoonen, wanneer eene dezer verrigtingen onder den bijzonderen invloed van andere inwerkingen viel, is eene bepaalde ſtelling, in het beſchouwend gedeelte; en hetgeen ik hoop, met de aanhaling van eenige belangrijke gevallen, te bevestigen.

Deze laatſte overweging is voor de praktijk de voornaamſte; alzoo het van weinig belang is, of deze overeenſtemmende betrekking door de hand der Natuur reeds bij onze eerſte vorming werd ingeplant, dan wel of dezelve op de aangegeve-

ve-

vene wijze trapsgewijze ontſproot; aangezien wij weten, dat dezelve beſtaat; en dat, door de werking op eene dier verrigtingen te bepalen, wij onfeilbaar de andere kunnen aandoen; dit is hetgeen door mij wordt verdedigd, en tot ſtaving, waarvan ik de bovengezegde gevallen zal aanvoeren, in een ander gedeelte dezes Werks.

Deze medelijdendheid tusſchen de lever en de huid, welke ik met den naam van *Cutaneo-hepatic ſympathy* beſtempel, is blijkbaar uit die vermeerderde galafſcheiding, welke wij bij het komen binnen de keerkringen, en volmaakt overeenſtemmende met de vermeerderde huiduitwaſeming, waarnemen.

Eene praktiſche aanmerking, uit deze beſchouwing van het onderwerp voortvloeijende, en die de aandacht van elken Europeaan, bij zijne verhuizing naar Zuidelijker ſtreken, verdient zal ik hier aanhalen; namelijk: dat de toeſtand der huiduitwaſeming een zeker en onbedrieglijk rigtſnoer voor die der galäfſcheiding is; en dat voorbehoedend middel, ter voorkoming van de overtolligheid der eerſte, onveranderlijk hetzelfde vermogen op de laatſte zal uitoefenen, en derhalve ook ter voorkoming of vermijding kunnen ſtrekken, van die menigvuldige ongeregeldheden zoo niet ongeſteldheden, welke uit eene te overtollige galäfſcheiding zouden kunnen ontſtaan. Op dezen regel weet ik geene eene uitzondering, en kan derhalve deszelfs algemeene toepasſing nimmer, in welk geval ook, tot dwalingen leiden. Ook dit onderwerp zal, in het vervolg, duidelijker verklaard en ontwikkeld worden, weshalve wij voortgaan.

Zonder dat wij tot *Browniaanſche* ſtellingen onze toevlugt nemen, is het genoegzaam bekend, dat, wanneer eenig orgaan, tot ongewone werkzaamheden wordt opgewekt, daarvan deze twee gevolgen onvermijdelijk zijn; dat is: „ wanneer de opwekkende oorzaak aanhoudend genoegzaam voldoende is, om deze ongewone werkzaamheid, gedurende eenigen tijd, te onderhouden, kunnen daaruit bedenkelijke belee-

 di-

digingen, zelfs tot ontaarding in het zamenftel van het orgaan zelf, ontftaan. Of, wanneer de opwekkende oorzaak flechts voorbijgaande, en de kracht van inwerking in geenen aanmerkelijken graad plaats heeft, ontftaat daardoor alleenlijk eene geringe of toevallige onwerkzaamheid of uitputting, als gevolg, gedurende welke, de verrigtingen maar zeer weinig, van derzelver natuurlijken toeftand afwijken."

Tot een algemeen voorbeeld kan men het volgende aanhalen, hetwelk velen in ftaat zijn te kunnen beoordeelen.

Wanneer de maag, gedurende eenen dag, door eene eetlustwekkende verfcheidenheid van fmakelijke geregten en opwekkende likeuren, tot buitengewone werkzaamheid, is aangezet geweest, kennen wij allen den ftaat van werkeloosheid (*atonia*), welke daarop den anderen dag zal volgen, en hoe onvermogend de maag zijn zal, om zelfs hare gewone werkzaamheden te verrigten. Eveneens is het met de lever; na groote opwekking, bij overtollige warmte, of door hevige ligchaamsbewegingen in de zon, enz., volgt een ftaat van onwerkzaamheid, door uitputting, welke meer of min aanmerkelijk zijn zal, naarmate van de voorgaande opwekking, en de lengte van tijd, welke de opwekkende oorzaken gewerkt hebben. Wanneer, bijvoorb., de Europeanen nieuwelings binnen de keerkringen komen, bedraagt deze onwerkzaamheid flechts zulk een gering gedeelte van het tijdftip der voorafgaande opwekking, dat dezelve naauwelijks wordt waargenomen; bijzonderlijk dan, wanneer de overfpannen vaatjes in de lever, voortgaan (overeenkomftig met die der huid) eene fcherpere vloeiftof, gedurende eenigen tijd, nadat reeds de opwekkende oorzaken hebben opgehouden te werken, af te fcheiden; en deze veranderde galäffcheiding is het, welke het meest onze opmerking moet tot zich trekken. Want deze onwerkzame tijdperken, hoe nietsbeduidend ook bij hunnen aanvang, vermeerderen trapsgewijze en aanhoudend, tot dat zij ein-

eindelijk de perioden van opwekking verre overtreffen, en eene ongeregelde galäffcheiding onvermijdelijk maken.

Dit nu is, hetgeen door de rede en de ondervinding wordt bevestigd. Wanneer, bijvoorb., voor de eerstemaal een mensch zich aan dronkenschap overgeeft, overtreft de graad van opwekking, door den prikkel der wijnen of geestrijke dranken, op de maag en het zenuwgestel, voortgebragt, verre den opvolgenden staat van overspanning, en met verwondering zien wij dit dikwerf, tijden achter elkander, volhouden, zonder eenig merkbaar nadeel aan het gestel toe te brengen; dan, eindelijk, begint de graad van opwekking, van tijd tot tijd, te verminderen, terwijl die van overspanning en onwerkdadigheid vermeerdert, waardoor hij eindelijk genoodzaakt wordt, niet alleen om de hoeveelheid drank te vermeerderen, maar ook tevens om die meer en meer te herhalen tot eindelijk ligchaam en leven geheel zijn vernield!

Het is te verwonderen, dat deze beurtelings vermeerderde en verminderde galäffcheiding, door de Schrijvers over heete klimaten onopgemerkt konde worden voorbijgegaan. Zij dragen alle de lever voor als een kolossaal zamenstel van het bewonderenswaardigst vermogen, en hetwelk gedurende jaren kan voortgaan, wonderen in het werk der affcheiding te verrigten, zonder immer voor eenig oogenblik vermeerderd te zijn, of beneden deszelfs natuurlijk standpunt te worden gebragt; tenzij werktuiglijke beleedigingen, in deszelfs zamenstel zoo als knoestgezwellen en dergelijken, het tot de verdere vervulling van deszelfs werkzaamheden ongeschikt maken.

De zeer naauwkeurige waarneming van hetgeen in mijn eigen gestel, zoowel als in dat van anderen, omging, heeft mij tot een verschillend besluit bepaald; en de boven aangehaalde voorbeelden en bewijzen, zullen, mijns achtens, eene getrouwe en natuurlijke voorstelling der zaak, bevonden worden te zijn; en in het vervolg zal ik trachten aantetoonen, dat de gemelde affcheiding dikwerf beneden het evenwigt in hoe-

 vee-

veelheid zijn kan, in denzelfden tijd, dat die als overvloedig te zijn beschouwd wordt, enkel en alleen uit ongeregelde afscheiding en ontaarding in hoedanigheid voortkomende.

Wij hebben hier dus twee zeer strijdige toestanden tusschen de lever en hare verrigtingen: te weten: 1°. buitengewone werkzaamheid met vermeerderde afscheiding, waarvan de tijdperken trapsgewijs verkorten; en 2°. onwerkzaamheid met verminderde afscheiding, waarvan de tijdperken krachtdadiger toenemen. In beide gevallen is de gal zelve ziekelijk veranderd (ontaard).

Het is gemakkelijk te begrijpen, hoedanig dit laatste kan plaats hebben, door eene overeenkomstige vergelijking met datgene, wat gedurende en na eene uitspatting, in de maag plaats heeft. In beide gevallen mogen wij besluiten, dat de spijsbrij (chymus) door het portier der maag in den twaalfvingeren-darm overgaande, veel minder tot de chylmaking geschikt is, dan gedurende en na een tijdperk van nuchterheid en matigheid. Eveneens gaat de gal gedurende eene vermeerderde afscheiding en opvolgende onwerkzaamheid in het darmkanaal over, ongeschikt in hoedanigheid, zoowel als te overvloedig of ontoereikende in hoeveelheid.

Waarin evenwel deze ontaarding der gal bestaat, is niet gemakkelijk te bepalen. In de hoogere graden afhankelijk van verhaaste afscheiding, zijn beide in kleur en smaak, zeer verschillende, zoodat de eerste alle kleuren van het donker fleschgroen tot aan het zwart doorloopt; en de laatste nu alleenlijk aan de tanden sleeuwmakend zuur, dan weder, en inderdaad meer algemeen eene bijtende scherpte bezit, die, wanneer deze gal door braking wordt ontlast, den slokdarm en het verhemelte schijnt te doorknagen, en langs den stoelgang ontlast wordende, een gevoel veroorzaakt, dat bij niets nader kan worden vergeleken, dan bij de doorvloeijing van gesmolten lood. Menigmaal gevoelde ik deze scherpte zelve, en menig-

maal

maal drukten mijne lijders zich in de door mij alhier aangegevene bewoordingen uit. Zullende deze uiterſten onder de *Cholera morbus*, *febris billioſa*, *Dyſenteria*, enz. nader in overweging komen.

De naauwelijks merkbare ongeregeldheden nu, in de lever, welke wij als eerſte uitwerkſelen van het warme klimaat beſchouwen, en onder een overigens welbevinden aan de navolgende toevallen, kunnen gekend worden; te weten: ongeregelde ſtoelgangeu, algemeene zwaarmoedigheid, ongeregelde eetlust, gemeenlijk met tegenzin in vette ſpijzen, ligte walgingen en brakingen, voornamelijk in den morgen, bij het ſchoonmaken der tanden; een vuilachtig zetſel naar den wortel der tong; onaangename ſmaak in den mond, vooral bij het ontwaken; eene geelachtige kleur der oogen en aan andere gedeelten des ligchaams, hooggekleurde pis, en eene ligte prikkeling bij de ontlasting derzelve, enz. kunnen verkend worden; al hetwelk het gevolg is van onevenredige en ziekelijk veranderde galäfſcheiding, die zich in alle graden vertoont, overeenkomſtig de meerdere of mindere voorzorgen, welke wij gebruiken, om alle de menigvuldige oorzaken te vermijden, die in ſtaat zijn, om den invloed der klimaten eene vermeerderde kracht bij te zetten.

Wanneer men, bijvoorb., meer dan gewone ligchaamsbewegingen maakt, zich aan de hitte der zon blootſtelt, of geestrijke dranken gebruikt, zullen daardoor vermeerderde en ontaarde galäfſcheidingen ontſtaan; en den naastvolgenden dag, misſelijkheid en ongeſteldheid der maag, of wel buikloop met krimpingen en ſnijdingen in de darmen, het gevolg daarvan zijn. Dan, wanneer hierop een ligte graad van *torpor*, in lever en darmkanaal beide volgen, zullen den daaraanvolgenden dag waarſchijnlijk geene buiksontlastingen plaats hebben, zoo lang, tot eene andere en gezondere uitſtorting van gal alles weder op nieuw in deszelfs natuurlijke werking herſtelt.

Deze ongeregeldheden nu, in de affcheiding der gal, moeten nimmer over het hoofd gezien of veronachtzaamd worden, daar zij onvermijdelijk, offchoon ongevoelig den weg banen tot belangrijke verftoringen, zoo in het orgaan der galäffcheiding zelve, als in dat der fpijsvertering; offchoon dezelve ook eenen langen tijd, zonder eenige meerdere ongefteldheid te veroorzaken, kunnen voortduren, voornamelijk dan, wanneer zij door geene buitenfporigheden vermeerderd worden, moet men echter altijd trachten dezelve, door de ftriktfte matigheid in het diëet en door andere voorbehoedende middelen, welke ik op hunne eigene plaats zorgvuldiglijk zal afhandelen, te beftrijden.

De wederzijdfche invloeden en uitwerkfelen, welke de verrigtingen der lever en der ziel op elkander uitoefenen, zullen een belangrijk onderzoek, onder het artikel *Hepatitis*, uitmaken.

4e. *afdeeling*. Onder de voornaamfte algemeene invloeden der warme klimaten, (alzoo het naauwelijks ziekte kan genoemd worden) behoort ook nog de keerkrings-uitflag (*Lichen tropicus*) geteld te worden; een lastig bezoeker, en die maar weinige Europeanen kunnen zeggen te ontkomen.

Dit is almede eene der meest onhandelbare onaangenaamheden van een keerkringsleven; daar wij tegen de muggen (*musquitto's*), kakkerlakken, millioenen andere verflinders van ons ligchamelijk eigendom, ten minfte nog eenige befcherming, gedurende den nacht, en volkomen rust gedurende den dag hebben. Dan, deze onvriendelijke gast overvalt ons ten allen tijde, en wel voornamelijk in de meest ongelegene oogenblikken. Dikwerf vond ik mij verpligt van tafel op te ftaan en eenen maaltijd te verlaten, dien ik naauwelijks had aangeroerd, ten einde in de vrije lucht voor eenige minuten rust te zoeken; en niet zelden keerde ik niet beter, meestal zonder eenig gevolg, tegen mijnen onedelmoedigen kwelgeest terug! De nacht zelfs geeft ons geene befcherming.

Zeld-

Zeldzaam kon ik, gedurende eenige weken na mijne eerſte aankomst in de *Indiën*, meer dan een uur ſlapens achter elkander genieten, en was dikwijls verpligt mijne bedſponde, en met niet weinig overhaasting te verlaten; en wanneer ik eenig koud water bij de hand kon vinden, zulks over mij te werpen, ten einde daardoor de onuitſprekelijke en onverdragelijke prikkeling te verminderen! Dan, dit alles had ſlechts het vermogen, mij eene voorbijgaande verligting aan te brengen; alzoo hetzelve niet zelden, tot overmaat van ramp, door eenen hevigeren aanval werd opgevolgd.

Onbeſchrijfelijk zijn de gewaarwordingen, die de roodehond in ons verwekt; zij maken eene vereeniging van prikkeling, jeuking, tinteling en meer andere ſoorten van gevoel uit, waarvoor ik geene gepaste namen vinden kan.

Gewoonlijk, offchoon niet altijd, is dezelve vergezeld van eene uitbotting van levendigroode puistjes, over het algemeen niet grooter dan gewone ſpeldeknoppen, welke zich gewoonlijk over de borst, armen, dijen, nek, en ſomwijlen aan het voorhoofd, langs den haarrand, verſpreiden. Wanneer men ſtil zit en de huid koel is, verdwijnt dikwerf deze uitbotting grootendeels; dan, zoodra geeft men zich niet de geringſte ligchaamsbeweging, door welke eene ligte uitwaſeming der huid ontſtaat; of gebruikt men niet den minſten opwekkenden, of warmen drank; zoo als: thee, koffij, bouillon, wijn, enz., of de puistjes komen terug, zoodat men dezelve duidelijk zien en voelen kan.

Daar de roodehond meer een toeval, dan wel eene oorzaak eener goede gezondheid is, heeft men deszelfs verdrijving, als grootere nadeelen kunnende veroorzaken, verkeerdelijk veroordeeld; terwijl vroegere Schrijvers over de keerkringsziekten, gehecht aan de oude ſtelling der *humoral pathologi* zeer ernſtig over het gevaar van deszelfs terugtreding ſpreken, zoowel als over de nuttigheid van de bevordering van

 des-

deszelfs uitbotting, door het gebruik van zachtopwekkende en warme dranken, en voedende ſpijzen. (HILLARY.)

Dr. MOSELEY gaat zelfszoo verre, dat hij deze onnozele en overdrevene gevaren zijner voorgangeren uitvent. „ Groot „ gevaar (zegt hij) beſtaat er in het terugtreden van den roo- „ denhond; daarom moet men de koude baden, en het was- „ ſchen des ligchaams met koud water, gedurende het tijd- „ perk, dat dezelve uit is, altoos vermijden."

Inderdaad, zag ik denzelven nooit na het gebruik van een koud bad terugtreden, en bij mij zelven, zoowel als bij andere perſonen, ſcheen het veeleer de uitbotting en onaangename gewaarwording daarvan te vermeerderen, voornamelijk gedurende de gloeijng, welke op de indompeling volgt. Het verdween, wel is waar, ſomwijlen, wanneer er eene andere ongeſteldheid plaats greep; doch nimmer had ik redenen om te vooronderſtellen, dat deszelfs verdwijning de oorzaak der intredende ziekte kon zijn (*).

Zon-

(*) De aanwending van het koud bad, ter verdrijving van dezen uitſlag, moge door den Schrijver als onſchadelijk worden aangemerkt. Ik heb echter redenen om te vermoeden, dat de aanwending van uitwendige koude, en vooral dat van koud water, op de in kracht zijnde uitbotting, altoos niet alleen nadeelig, maar zelfs gevaarlijk kan zijn; daar, zoo als de Schrijver ook verklaart, deze verheffing van den uitſlag, met de verheffing der huiduitwaſeming op eenen gelijken trap ſtaat.

Meermalen zag ik, gedurende mijn verblijf, binnen de keerkringen, na het gebruik van koude baden, gedurende de kracht der uitbotting, den uitſlag, te gelijk met de uitwaſeming verdwijnen, en binnen één- of tweemaal vierentwintig uren daarna hevige *diarrhœa*; zoo niet *dyſenteria*, volgen, welke hun ontſtaan waarſchijnlijk aan eene ziekelijke terugtreding der huiduitwaſeming naar de inwendige oppervlakte des darmkanaals verſchuldigd waren; alzoo altijd hunne hevigheid vermindert, zoo niet de ziekte zelve geheel herſtelde, zoodra men het geluk had eene ruime en algemeene huiduitwaſeming te kunnen bewerken.

De Vert.

Zonder het minfte gelukkig gevolg, heb ik ter verminde-ring der onaangename en zoo zeer hinderende gewaarwordin-gen van dezen uitflag, het limoenfap, haarpoeder, en meer ande-re uitwendige middelen aangewend en beproefd. Zoo dat ik moet bekennen, dat, zoolang het ligchaam aan het klimaat gewoon wordt de eenige middelen ter beftrijding van deszelfs hevig-heid, alleenlijk beftaan in ligte kleeding, vermijding van alle vermoeijende bewegingen, en van de hitte der zon, matig-heid in diëet en open darmkanaal, en eindelijk bovenal, het doorftaan van deszelfs eerfte aanvallen met eene *Stoïcynfche* ongevoeligheid. Om gerust en ftil te zitten onder deszelfs ge-weldenarij, is inderdaad geene gemakkelijke taak: dan, wan-neer wij het vermogen op ons zelven hebben, om met eene genoegzame kracht gewapend, de eerfte minuten van deszelfs aanval ongevoelig en met geduld te verdragen, zonder ons daardoor in beweging te brengen; zal de vijand, even als de verflagene tijger, (om deze vergelijking te gebruiken) af-druipen, en ons ten minfte voor dien tijd als overwinnaars verlaten.

II. AFDEELING.

BIJZONDERE ZIEKTEN.

Oostelijk halfrond.

1. *Koorts in 't algemeen.*

Daar het geenszins mijn voornemen is, om in deze Verhandeling ook datgene te plaatſen, wat men eigenlijk door den naam van *ſymptomatiſche koortſen* verſtaat; zal ik mij ſlechts tot de koorts zelve bepalen, en heb daarom het adjectivum (*Idiopathisch*) weggelaten, om eenen woordenſtrijd, omtrent bijzondere benamingen, te voorkomen.

Hoe algemeen en reeds uitgeput, deze ſtof ook moge ſchijnen, hoop ik evenwel dezelve in ſommige opzigten, nog van eenig belang te doen zijn.

Eenige latere Schrijvers hebben de geneeskundige wereld, ten opzigte van het ontſtaan en de hoedanigheid dezer ongeſteldheid zeer verdeeld; en waarbij *congestien* en ontſtekingen niet weinig in aanmerking kwamen, de meerderheid evenwel, geloof ik, dat in dezen, het oude leerſtelſel blijft omhelzen, dat is: „ dat de koorts ontſtaan en in deszelfs loop reeds eenige vorderingen maken kan, zonder eenige plaatſelijke *congestien* of ontſtekingen. — Of zoodanige aandoeningen, welke als overeenſtemmend met, of gelijkſchijnend aan plaatſelijke ontſtekingen zouden kunnen worden beſchouwd.

Terwijl ik van de gewone wijze van voordragt afwijk, zal ik,

ik, alvorens tot de natuur der ziekte zelve over te gaan, een kort overzigt van de oorzaken dezer wonderlijke ongefteldheid geven.

Door fystematifche Schrijvers worden dezelve in *verwijderde* en in *naaste* oorzaken verdeeld; dan, deze laatfte, de dadelijke toeftand der ziekte zelve zijnde, zullen dezelve thans niet in aanmerking komen. De verwijderde oorzaken worden weder in *voorbefchikkende* en in *opwekkende* onderdeeld; offchoon deze beide niet zelden ineenloopen, of in den andere als opwekkende zullen werken, hetgeen ik door het volgende voorbeeld zal trachten te verklaren. Twee werklieden, waarvan de eene een fober mensch, de andere een dronkaard is, gaan van *Londen*, naar *Lincolnshire*, om gedurende den zomer in de veenen te werken, hier wordt de laatfte door tusfchenpoozende koortfen aangedaan, terwijl de eerfte, offchoon beide aan hetzelfde ongemak blootgefteld, vrij blijft. In dit geval is de dronkenfchap, klaarblijkelijk de voorbefchikkende, en de veenachtige uitdampingen de opwekkende oorzaak der koorts.

Doch de eerfte, welke in den winter te *Londen* terugkomende, zich dronken drinkt, wordt onmiddellijk daarop door koortfen aangedaan, en hier waren dus de moerasfige uitdampingen de voorbefchikkende, en werd de dronkenfchap de opwekkende oorzaak der koorts. Daar deze verklaring van verfchillende wijze van werking, der verwijderde oorzaken ons meer tot opheldering zal dienen, dan wel in den eerften opflag moge fchijnen, zal het nuttig zijn dezelven in geheugen te houden.

In het algemeen genomen, fchijnen de dierlijke (†) en moe-

(†) De Schrijver zegt in zijn werk: *Human Elfbuvium* (menfchelijke uitdampingen) doch ik vermeen, dat de uitdrukking, van dierlijke, meer eigenaardig en minder bepaald zij.
Vertal.

moerasfige uitdampingen de twee voornaamfte opwekkende oorzaken van koorts, terwijl de voorbefchikkende genoegzaam ontelbaar zijn; doch voornamelijk in volbloedigheid, zwakheid des ligchaams door overtollige ontlastingen, ter nederflaande gemoedsaandoeningen, buitenfporigheid in de leefwijze, en ziels- of ligchaamsbewegingen, blootftelling aan buitengewone hitte en koude des dampkrings, en voornamelijk fpoedig opvolgende afwisfelingen in dezen, enz. beftaan.

De ondervinding nogtans heeft bewezen, dat deze opgegevene en vele andere voorbefchikkende oorzaken, elk op zich zelve, in eenen hevigen graad werkende, koorts veroorzaken. Wanneer dit nu het geval is, is het eene juiste en natuurlijke gevolgtrekking, dat de uitwerking der dierlijke en moerasfige uitdampingen op het menfchelijk geftel eene aanmerkelijke overeenkomst heeft met de werking der oorzaken, als algemeen voorbefchikkende, doch fomwijlen koorts-opwekkende opgenoemd. Dit zal ons hierna eene aanwijzing tot de ontvouwing der *ratio fymptomatum* geven; doch alvorens tot de uitwerking zelve over te gaan, zullen wij nog iets over de oorzaken zeggen.

Dierlijke uitdampingen, of *fmetftoffen.* Het beftaan dezer fmetftof, als oorzaak van koorts, fchijnt aan de Ouden niet bekend te zijn geweest, daar zelfs HIPPOCRATES daarvan geene melding maakt. Ook het ftreng verbod tegen den omgang en de zamenleving met onreine of ziekelijke menfchen, aangehaald in de Mozaïfche wet, fchijnen niet tegen koortfigen, maar tegen verouderde plaatfelijke gebreken (waarfchijnlijk eenige huidziekten) gerigt te zijn. Zonderling is het echter dat PLINIUS, bij de befchrijving eener *Endemifche* koorts, zeer duidelijk een vraagftuk oplost, hetwelk tot op deze oogenblikken het beftaan geeft aan eenen hevigen twist, namelijk: of *endemifche* koortfen ooit befmettelijk worden? „ *Et primo* „ *temporis ac loci vitio, et ægri erant, et moriebantur; postea,*

„ *cu*

„ *curatio ipſa et contactus ægrorum vulgabat morbos.*" Lib. XXV. p. 24. Dan, hierover nader.

Ondanks de pogingen, aangewend door Dr. BANCROFT, en ſommige anderen, ten einde de zekerſte getuigenisſen, te ontkennen, aangaande het beſtaan dezer ſmetſtof; is het nogtans eene door de ondervinding bewezene waarheid, dat de uitdamping, voortkomende uit de ligchamen van eenige, in een naauw vertrek opgeſlotene menſchelijke wezens, zoowel in den gezonden- als zieken toeſtand, in ſtaat is eene ſmetſtof voort te brengen, welke het vermogen bezit niet alleen, koorts te doen ontſtaan, onder deze naauw opgeſlotene, maar ook om zich zelve daarna van deze op andere voort te planten.

De getuigenisſen van BACON, LIND, PRINGLE en anderen ter zijde ſtellende, zoo leveren ons de transportſchepen, welke de verſlagene overblijfſelen van het leger van ſir JOHN MOORE na het gevecht van *Corunna*, ontvingen en naar *Engeland* overvoerden, ons de zekerſte en treurigſte bewijzen op, dat ettelijke menſchelijke wezens in een klein beſtek, tusſchen de dekken der ſchepen, gedurende ſtormachtig weder, opgeſloten, weldra ziekelijk zullen worden, en deze ongeſteldheden nog, na aan land te zijn ontſcheept, gereinigd en in de meest mogelijk zindelijke hospitalen te zijn opgenomen, aan zieken- oppasſers en anderen kunnen mededeelen.

Moeijelijk zoude het te bewijzen zijn, dat deze menſchen eenige beſmetting aan boord konden medegebragt hebben, noch in hunne perſonen, noch in hunne kleederen, na eenen overhaasten aftogt, gedurende welken, elke ſteek van hun kleed, door de onophoudelijke regens, als het ware, werd afgeſpoeld. Een verſchrikkelijke en bloedige ſlag, aan het ſtrand geleverd, gaf hun geenen tijd, eenige beſmetting op te nemen, zelfs niet, om zich te *Corunna* te kleeden. Op eene onſtuimige wijze haastten zij zich, naakt, vermoeid, en gewond, naar het eerſte ſchip of vaartuig,

dat

dat zij in hunnen weg ontmoetten, en waren vervolgens aldaar, opeengepakt, aan alles gebrek hebbende, gedurende eenen kouden, natten en ſtormachtigen overtogt door de *Bogt van Biscaye.*

Eene allerkwaadaardigſte typheuſche koorts openbaarde zich onder hen, gedurende dezen overtogt, en welke zich daarna wijd en zijd verſpreidde, onder de geneeskundige bedienden en zieken-oppasſers der hospitalen in *Engeland*, alwaar zij naar hunne ontſcheping, verpleegd werden.

Zij ſcheepten zich, wel is waar, in met eenen buitengewonen graad van voorbeſchiktheid tot ziekten, ontſtaande uit bovenmatige vermoeijenis, verdriet, blootſtelling aan de elementen, gedurende dag en nacht, gebrek aan kleederen, en andere noodwendige zaken, dronkenſchap en andere ongeregeldheden; en, eindelijk, boven dit alles, uitputting, na een verſchrikkelijk gevecht, hetwelk dezen ongelukkigen aftogt beſloot.

Ten hoogſte onwaarſchijnlijk, zoo niet ten eenemale onmogelijk, is het, dat het geringſte gedeelte eener beſmettende ſtof onder hen konde beſtaan, op het oogenblik hunner inſcheping. En te noodlottig is het bewezen, dat omtrent elk transport, een meest vernielend tooneel van beſmettende koortſen plaats heeft, voor dat hetzelve *Engeland* bereikt.

Ik heb mij eenigzins langer met dit punt bezig gehouden, uit hoofde, dat hetzelve op geſchillen berust, welke thans den algemeenen geest in beweging brengen; en hier niet, als in andere gevallen, TIME's *Teloskoop* omgekeerd kan worden gebruikt, noch zaken kunnen ontkend worden, welke zoo versch in het geheugen, van duizenden nog in leven zijnde perſonen beſtaan. Binnen weinige yard's (*) afſtands, van de plaats waar ik dit ſchrijf, werd het grootſte gedeelte eener familie het ſlagtoffer, van het vermogen dezer ſmetſtof, verholen in eene

(*) Eene *yard* is omtrent drie voeten.

Vert.

eene wollen deken, gekocht van eenen dezer ſoldaten, na hunne terugkomst van de *Corunna* (*).

Niet zoo voldoende is het bewezen, dat alleen de uitdamping van doode dierlijke zelfsſtandigheden, eene beſmettende ziekte zoude kunnen voortbrengen; ten minste heeft het vrij algemeen in zwang geweest, een dusdanig ontſtaan te ontkennen, voornamelijk ſedert Dr. BANCROFT's werk over dit onderwerp. Evenwel ontbreekt het niet aan achtenswaardige getuigen voor het bevestigende; en het ſchijnt niet zeer onaannemelijk, dat de walgelijke uitdampingen van uitgebreide verzamelingen van rottende dierlijke zelfſtandigheden, onder zekere bepalingen, koortſen kunnen voortbrengen, zoo als bij FORESTUS en SENECA wordt aangehaald. De laatſte doodelijke koorts te *Cambridge*, ſchijnt in haren oorſprong plaatſelijk te zijn geweest, doch daarna zich door beſmetting te hebben voortgeplant (†).

Waaruit deze beſmettende ſtof eigenlijk beſtaat, is ons geheel onbekend, alzoo dezelve voor de zintuigen, alleen met uitzondering van den reuk, en voor alle *chemiſche* ontbinding, geheel onvatbaar is. Vele menſchen verklaren, wel is waar, eenen onbeſchrijfelijken ſmaak in den mond, en aandoening over het geheele ligchaam, te gelijk met eene bijzondere lucht, welke hunne reukzenuwen eigenaardig aandeed, op het oogenblik der inzuiging (opneming) van de ſmetſtof, te hebben ontwaardt. Dan men kan met geene zekerheid bepalen, of deze aandoeningen juist door de ſmetſtof zelve, dan wel door

(*) Zie verder het ſchadelijke, der met dierlijke uitdampingen bezwangerde lucht in het Pathologisch zakboek van CONSBRUCH, pag. 172, § 333 enz.

Vert.

(†) CONBRUCH's Pathologisch Zakboek, pag. 172, § 334 enz.

Idem.

door eenige andere, dezelve vergezellende en overbrengende luchtſtof, wordt veroorzaakt.

Gelukkiglijk zijn wij met de bepalingen, waaraan deze ſmetſtof, als het ware, onderworpen is, beter bekend; en daar eene genoegzaam krachtdadige hoeveelheid derzelve, op elken tijd des jaars, het bijzondere en eigene uitwerkſel te weeg brengt, ſchijnt dezelve niet volſtrekt onder het bedwang der ſaizoenen te ſtaan. Daar eene meerdere warmte van den dampkring, eene vermeerderde uitwaſeming der ligchamen veroorzaakt, zoude het *à priori* ſchijnen, dat deze beſmetting zich het meeste zoude verſpreiden in den zomer; ook het gemeen gevoelen tot op dezen dag ſchijnt te zijn, dat warm weder, voor degenen, die aan eene *typheuſe* koorts lijden nadeelig is; offchoon wij echter zien, dat deze koottſen, gedurende de winters over het algemeen het meeste heerſchen.

De reden hiervan ſchijnt mij toe, eenvoudig de volgende te zijn: De vrijere en ruimere lucht van den zomer, verdunt en verſtrooit de uitdampingen, en maakt dezelven daardoor minder ſchadelijk; terwijl de zamengepakte lucht van de kleine woningen der behoeftige lieden bij den winter, als het ware, ſtrekt, tot de daarſtelling der koortſige ſtof, omdat zij het verblijf van den zieke met dezelve aanvult, en aldus eene vruchtbare bron, ter uitbreiding der ſmetſtof, bij wijze van ſtoving, daarſtelt; in welk geval de ſmetſtoffen buitengemeen krachtdadig werken. Door naauwkeurige proeven heeft men bewezen, dat deze ſmetſtoffen, door middel van zuivere dampkringslucht, verdund, tot op kleine afſtanden (mogelijk van eenige weinige voeten) geheel onſchadelijk worden.

De krachtdadigſte middelen derhalve, ter voorkoming, en verſpreiding der ſmetſtoffen, zijn zindelijkheid en doorſtrooming van den wind. En inderdaad is het alleenlijk daar, waar dit laatſte niet kan worden aangewend, dat kunstmatige berookingen, ſlechts gebrekkig, derzelver plaats kunnen vervangen. Stellig geloof ik, dat, wanneer deze laatſten ooit de verſpreiding

ding der besmetting tegengaan, zulks meer door derzelver werking op den geest, dan op het stoffelijk gedeelte geschiedt. De geschiedenis van het dierlijk *magnetismus* alleen, kan ons doen zien, hoe verre de verbeelding, kan gaan, in dadelijke beteugeling, van ongesteldheden, zelfs in hare volste kracht; en in geene gevallen hebben indrukken der ziel een meer onmiddelijk vermogen, dan in het beperken of bevorderen der uitwerkselen van besmetting op het menschelijk ligchaam.

Het onderwerp, dat wij nu moeten behandelen, is de ongesteldheid der ligchamen. Eenige voorwerpen schijnen oneindig minder vatbaar voor smetstoffen dan anderen; ook schijnt het, dat menigvuldige blootstelling aan dezelve, de ligchamen meer geschikt maakt, om aan dezelve wederstand te bieden, zoo als bij de beoefenaars der geneeskunde, en bij zieken-oppassers klaarblijkelijk bewezen wordt.

Deze laatste omstandigheid schijnt verklaarbaar te zijn op het *principium* van gewoonten, hetwelk ons in staat stelt, om eene aanmerkelijke hoeveelheid van eenige giften, als bijv. het *arsenicum*, het *opium*, enz. zonder eenig letsel te kunnen gebruiken.

Dr. HAYGARTH verzekert, dat hij meer dan 54 jaren de gewoonte had, bijna dagelijks, eene met koortsstof zeer sterk bezwangerde lucht in te ademen; en echter gedurende al dien tijd, slechts eenmaal door koorts werd aangedaan.

Ook schijnen de bijzondere tijdperken des levens op de meerdere of mindere vatbaarheid voor besmetting, eenigen invloed te hebben; zoo zijn bijv. de zeer jonge, en oude lieden, minder vatbaar, dan die van middelbare jaren. Ook sommige verouderde gebreken, als zweren, enz. schijnen somtijds eene mindere voorbeschiktheid daar te stellen.

Het verborgen tijdperk, of eigenlijk datgene hetwelk verloopt, tusschen de opneming en zigtbare vertooning der besmetting in den vorm van dadelijke ziekte verschilt aanmerkelijk, overeenkomstig den meer *geconcentreerden* graad der

ſmetſtoffen, en der meerdere voorbeſchiktheid van het voorwerp zelve. Het lijdt geenen twijfel, dat eenige hoeveelheid van dit gift, opgenomen zijnde, de koorts al of niet, naarmate de verſchillende voorbeſchikkende oorzaken gewerkt hebben, zal voortbrengen. Het tijdsverloop tusſchen de *infectie* en ontwikkeling der koorts, is evenwel zelden korter dan veertien of langer dan zestig dagen.

Moerasſige uitdampingen of ſmetſtof. Het koortsvoortbrengend vermogen der uitdampingen van moerasſen en modderpoelen, ſchijnt de aanteekeningen van HIPPOCRATES te zijn ontgaan; en dit baart des te meer verwondering, daar verſcheidene door hem beſchrevene koortſen, klaarblijkelijk de *remitterende* galkoortſen van onzen tijd zijn (*), in hunnen loop voortgebragt door dezelfde oorzaken.

LANCISIUS was de eerſte, welke de aandacht der geneeskundigen op dit onderwerp vestigde; en na hem worden moerasſige uitdampingen als de oorzaak der meest vernielende *endemiſche koortſen*, welke zoo binnen als buiten de keerkringen voorkomen, beſchouwd.

De koortſen van *Cadix*, *Carthagena* en *Zeeland*, mogen ten opzigte harer kwaadaardigheid en doodelijkheid, als mededingers van die van *Bengalen*, *Batavia*, *St. Domingo* en *Philadelphia* beſchouwd worden. De naam moerasſige, is echter niet zoo eigenaardig, als wel die, van plantaardig dierlijke (*Vegeta Animal*) uitdampingen of ſmetſtoffen, daar de ondervinding door waarnemingen heeft bewezen, dat deze koortsverwekkende uitdampingen, zoo wel van de door de natuur beplante toppen der bergen, als uit de oppervlakten van moerasſen opſtijgen.

Door de met bosch en heesters bedekte bergen van *Ceylon* ontſtaat een *miasma*, dat volmaakt dezelfde koorts te weeg brengt, als die, welke wij in de moerasſige vlakten van *Ben-*

(*) Zie bijv. zijne *Popularum* I. *Agrotus octavus.*

Bengalen ontmoeten. Dan het onderwerp *miasmata*, zal hier na onder de afdeeling der *endemiſche* ziekten van *Bengalen* nader in aanmerking komen.

Verhandeling der toevallen (*ratio ſymptomatum*). Thans zal ik overgaan tot de beſchrijving der werking, van de opgegevene oorzaken op het menſchelijk geſtel; alzoo er inderdaad niets beſtaat, wat men eene naaste oorzaak zou kunnen noemen, daar de geheele reeks der toevallen eene aaneenſchakeling van oorzaken en gevolgen is, ten uiterſte moeijelijk te ontleden en te bevatten. Wanneer men aan iets den naam van naaste oorzaak wilde geven, zou dit een bepaalde toeſtand of een verſchijnſel moeten zijn, overanderlijk in het begin der koorts aanwezig en zonder hetwelk men niet zou kunnen zeggen dat deze ziekte beſtond. Dan alle ſchrijvers ſtemmen daarin overeen, dat geen één toeval, geen ééne toeſtand, of geen één verſchijnſel bij uitſluiting in koortſen aanwezig is. Geen radde pols, vermeerderde de hitte, dorst noch hoofdpijn, kunnen als *pathognomonisch* of als bijzonder kenteeken der koorts worden beſchouwd; want offchoon eenige derzelve meestal aanwezig zijn, is nogtans geen een derzelve onveranderlijk tegenwoordig.

Eene beſlisſing door naauwkeurige waarnemingen aan het ziekbed zelve, ingeroepen, overtuigd ons evenwel, dat van het eerſte tot het laatſte oogenblik der koorts, twee verſchijnſelen gemeenlijk aanwezig zijn; namelijk: „ een verbroken evenwigt der *circulatie* en der opwekbaarheid.” Wanneer het vermogen van den armſlagader, of de kracht en hevigheid zijner zamentrekkingen niets bovennatuurlijks aanduidt, (hetwelk in deze zaak een vreemd geval zou zijn) zal echter de ervarene Geneeskundige, weldra eene ongelijke verdeeling van het levensvocht, zoowel uit den onwerkzamen *torpiden* toeſtand van de uiterſte vaatjes der uitwendige oppervlakte, als uit de meerdere opgezetheid der groote ſtammen, ontwaren. De ongeregelde uitwaſeming zal de eerſte, en de

 bij-

bijzondere koortſige benaauwdheid, verhaaste ademhaling bij de minſte beweging; zwaarte in het hoofd; en volheid in het *præcordium*, de laatſte geſteldheid des vaatgeſtels verraden.

Nimmer is het mij gemist, gedurende eene langdurige behandeling van koortſen, deze aänduidingen van een geſtoord evenwigt in den bloedsomloop waar te nemen.

Even blijkbaar zijn de bewijzen van geſtoorde evenredigheid der opwekbaarheid, en hoeveel de werkingen van het klierſtelſel van die des zenuwgeſtels afhangen, is zeer wel bekend. Nimmer zijn, gedurende eene koorts, de afſcheidingen volmaakt natuurlijk, offchoon in enkele gevallen buitengewoon vermeerderd, meestal echter verminderd, en in alle gevallen ongeſteld. Terwijl deze ongeregeldheden in het klierſtelſel plaats hebben, geven de zenuwen der uitwendige zintuigen, de duidelijkſte blijken van het geſtoorde evenwigt der opwekbaarheid. Dezelfde graden van licht en geluid, welke in eenen gezonden toeſtand zouden behagen, zullen dan onaangenaam en vervelend ſchijnen, of wel geheel buiten ſtaat zijn eenigen indruk te maken. De maag zal in eenen ſtaat van ziekelijke prikkelbaarheid zijn, terwijl het darmkanaal in eenen volmaakten ſtaat van ongevoeligheid is; en in algemeene bewoordingen het klier- of afſcheidingsſtelſel, ongeregeld en onwerkzaam, en het zinorgaan of zenuwgeſtel, onevenredig prikkelbaar en verzwakt.

Daar wij nu zien, dat de algemeene werking der verſchillende voorbeſchikkende oorzaken van koorts, voornamelijk beſtaat in de meerdere of mindere verſtoring, naar gelang der krachten en der geſteldheid van het voorwerp, van het evenwigt van den omloop des bloeds en der opwekbaarheid; komen wij reeds eenen ſtap nader tot de kennis der voorbeſchikkende oorzaken, uithoofde wij daar in diezelfde evenredigheid der toevallen, als in alle *phlegmeſie* vinden, alleenlijk door de opwekkende oorzaken gewijzigd, bijvb., Een

mensch is, gedurende een verhit ligchaam blootgesteld, aan eene spoedige verwisseling van den dampkring of aan eenen kouden windstroom. Een ander aan de uitwaseming van eenen *thypheusen* lijder. Een derde drinkt zich vaak dronken. Een vierde wordt door eene reeks van ongelukken en verliezen ter neder geslagen. Een vijfde is aan de uitdampingen van eene moeras en veengrond blootgesteld; terwijl eindelijk: Een zesde, ieder van hen eenen verhaasten en vermoeijenden marsch, onder eene brandende zon volbrengt. Deze zes menschen nu, (offchoon men de lijst nog veel konde vermeerderen), zullen elk door eene onderscheiden koorts worden aangedaan; en offchoon, alle overeenkomende in de twee gemelde punten, namelijk: het gestoorde evenwigt in den bloedsomloop en der opwekbaarheid, een elk derzelve, bijzondere toevallen en verschijnselen, naar gelang van de bijzonderheid dezer oorzaken, aan den dag leggende. Zoo zal, bijvoorb., de eerste dezer menschen, naar alle waarschijnlijkheid, eene koorts krijgen, bijzonder gekenmerkt, door eene vermeerderde werkzaamheid van het bloedvaatgestel, of verwarring in de circulatie, gemeenlijk met *congettien* naar eenig inwendig orgaan, meestal naar de longen, in welke *congestien*, zoo niet ontsteking, het voornaamste gevaar ligt.

De tweede zal eenen veel langeren tijd na de inwerking der oorzaak, door eene koorts worden aangedaan, welke in tegenstelling van de voorgaande, meerdere kenteekens van een gestoord evenwigt in de opwekbaarheid, dan in de circulatie geven zal. In dit geval, zullen de werkzaamheden van alle organen, meer of min zijn aangedaan; somwijlen volbrengt de koorts haren geheelen loop zonder eenig nadeelig gevolg op het gestel, geeft daarentegen op andere tijden, aanleiding tot *congestie* naar, of ontstekingen in de hersenen, de lever, maag of dergelijken, en rukt den lijder op verschillende of onbepaalde tijdperken der ziekte weg. Bij deze bijzonderheden

mag ook nog gevoegd worden, het vermogen om zich zelven, door hervoortbrenging in andere voorwerpen uit te breiden.

De derde zal door eene verhoogde werkdadigheid in het bloedvaatgeſtel, met aanmerkelijken aandrang naar het hoofd, maag- en ſpijsverteringskanaal, en waarſchijnlijk ook door die bijzondere aandoening, *delirium tremens* genoemd, worden gekenmerkt.

De vierde zal, wat men noemt, eene ſlepende zenuwkoorts (*feb. nerv. lent.*) krijgen, door PRINGLE zoo ſchoon beſchreven.

De vijfde koorts zal van alle de voorgaande verſchillen, door derzelver aanmerkelijke *remisſiën*, zoo niet *intermisſiën*, op onbepaalde dagen, met eenen vermeerderden toevoer van bloed, naar de lever en milt, voornamelijk, wanneer zij lang aanhoudt.

De koorts, van den zesden, zal in haar begin zeer hevig ſchijnen, met weinig of geene *remisſiën*, en gemeenlijk eindigen in een ſpoedige of onverwachte bepaling tot eenig inwendig orgaan, voornamelijk de lever, of in eenen langdurigen en gevaarlijken *typheuſen* toeſtand overgaande.

De beide eenigſte verſchijnſelen nu, welke in alle deze gevallen onveranderlijk aanwezig zijn, zijn de boven gezegde geſtoorde evenwigten, in bloedsomloop en opwekbaarheid, terwijl de andere verſchijnſelen alle ſchijnen af te hangen van het verſchil in de oorzaken, en de bijzondere geſteldheid der voorwerpen. Behoeven wij dan nu verder, naar eene naaste oorzaak der koorts te zoeken?

Alle de oorzaken van koorts, van de meest verwijderde en voorbeſchikkende, tot de meest onmiddelijke en opwekkende, hoe verſchillend hare wijze van werking ook zijn moge, ſtrekken onveranderlijk tot een doel, en veroorzaken, middellijk of onmiddellijk, de gezegde verſtoringen, in de balans der *circulatie* en der opwekbaarheid. Sommige dezer oorzaken

ken fchijnen haren invloed tot het vaatgeftel, en anderen tot het zenuwgeftel te bepalen. Zoo zullen, bijvoorb., veranderingen in den dampkring onmisbaar aanleiding tot hevige verwarringen in de *circulatie* geven. Door deze verwarringen, in verband met veranderingen in den dampkring moet het zenuwgeftel van ter zijde (*secundair*) worden aangedaan, De dierlijke en moerasfige uitdampingen fchijnen meer haren eerften indruk op het zenuwgeftel te maken, en hierdoor de *circulatie*, van ter zijde, (*secundair*) aan te doen. Offchoon van deze twee koortsoorzaken, de dierlijke fmetftof zich meer tot het zenuwgeftel, de moerasfige zich meer tot het vaatgeftel fchijnt te bepalen. Onmatigheid in levenswijze en dronkenfchap werken op beide ftelfels, verhaasten de *circulatie* verhoogen de opwekbaarheid en brengen koorts, met of zonder plaatfelijke ontfteking voort. De onderdrukkende zielsaandoeningen fchijnen even als dierlijk-plantaardige uitdampingen, voornamelijk het zenuwgeftel aan te doen, hetgeen ook door alle tijdperken der ziekte de *onus* der koorts zelve fchijnt te zijn. Buitengewoon fterke infpanningen der krachten onder eene brandend heete zon, veranderen zoodanig de *circulatie*, en de werking van zekere inwendige organen, dat zij in ftaat zijn hevige koortfen, met vermeerderden toevoer van bloed, voornamelijk naar het galftelfel, te veroorzaken.

De wijze, *hoe*, en de redenen, *waarom*, de verfchillende, voorbefchikkende en opwekkende oorzaken, juist altijd zoodanig op het menfchelijk geftel werken, als om de verfchijnfelen van koorts voort te brengen, zijn even ondoorgrondelijk, als de wijze *waarop* en redenen *waarom* de braakwijnfteen (in bepaalde giften) altoos het bovenfte, de aloë daarentegen, het onderfte gedeelte van het fpijsvertering-kanaal aandoet; en, wanneer men mij het *modus operandi* van een dezer middelen verklaart, zal ik mij verpligten het *modus operandi* der moerasfig-dierlijke uitdampingen te verklaren. De aard en hoedanigheid van verfcheidene dezer oorza-

 ken,

ken, zijn eveneens boven ons begrip; en eenige derzelve zijn even denkbeeldig, als onderdrukkende hartstogten enz. Evenwel moeten wij niet nalaten de uitwerkfelen op te fporen, omdat wij van hunne natuur en wijze van werking der oorzaken onkundig zijn.

Eéne oorzaak zal ik thans tot onderwerp nemen, en derzelver werking op het menfchelijk ligchaam, als eene voldoende proef en verklaring der *ratio symptomatum* in het algemeen, trachten af te fchetfen; terwijl de bijzonderheden en verfcheidenheden, daarin voorkomende, alleen aan het verfchil der oorzaken (zoo als reeds boven is beweerd) is toe te fchrijven.

Na aan moerasfige uitdampingen te zijn blootgefteld geweest, begint de mensch gewoonlijk het eerfte kenmerk op te leveren van verminderde *energie*, in het zenuwgeftel, veelal te kennen, aan die bijzondere gewaarwordingen en verfchijnfelen, waarmede het koude tijdperk eener koorts intreedt. De vermogens van het hart en flagaderlijk ftelfel fchijnen merkbaar verzwakt, waar van een onvermogen, om het bloed naar de uitwendige oppervlakte des ligchaams, en door de affcheidende organen voort te ftuwen, het gevolg is; terwijl wij van de verminderde opwekbaarheid des geftels, eene onwerkzaamheid der haarwijze vaatjes, en ten gevolge daarvan, eene algemeene invalling en koude van alle uiterlijke deelen waarnemen; (zonder noodzakelijkheid van bijkomende kramp) en in dezen toeftand, heeft gevolglijk ėene aanhooping van bloed in het hart en de voorname ftammen des flagaderlijken ftelfels plaats.

Dit evenwel fchijnt mij toe, eene onvoldoende verklaring te zijn, voor de opzetting, fpanning, drukking en pijn zelfs in de bovenbuikftreek, het koude tijdperk der koorts vergezellende. Wanneer men, gedurende dit tijdperk, de hand op den armflagader plaatst, ten einde deszelfs kracht en werkdadigheid, alsmede de hoeveelheid bloeds, welke, gedurende een gegeven tijdperk, door dezelve wordt voortgeftuwd te

be-

begrooten, tegen datgene wat men daardoor, gedurende het heete tijdperk der koorts, of wel in den gezonden ftaat waarneemt; zoo zou men befluiten dat dezelve niet meer dan een derde van deszelfs waren omtrek, noch de hoeveelheid bloeds meer dan een derde van de wezenlijke hoeveelheid ware.

Daar dit nu het geval is, is het moeijelijk te begrijpen, hoe, gedurende dit tijdperk, de geheele *masfa* van bloed in dadelijken omloop zijn kan. Buiten de bepaling derhalve, van een groot gedeelte van hetzelve tot het hart, en tot de groote ftammen, waar deszelfs beweging minder langzaam zijn moet, vermeen ik te mogen befluiten, dat een ander aanmerkelijk gedeelte, als het ware wordt opgehouden en aangehoopt in eenige andere bijzondere plaatfen, alwaar hetzelve voor een' tijd (*pro tempore*) buiten den dadelijken bloedsomloop vertoeft.

De fchijnbare ftilftand en aanhooping heeft voornamelijk in het poortadergeftel plaats, alwaar het bloed altijd in eenen langzameren voortgang is, zijnde in hetzelve een zwak *vis a tego*, en flechts weinig fpierkrachtig voorftuwend vermogen. Hiervan moet het gevolg zijn, dat niet alleen de lever en onderfcheiden takken der poortader, maar ook de milt met bloed zullen worden opgevuld, waarin tevens de maag, het alvleesch en darmkanaal gevolgelijk zullen deelen.

Wanneer men nu vraagt, of het bloed, gedurende het koude tijdperk der koorts, geheel in deze deelen ophoudt te *circuleren?* Zoo antwoord ik: „ dat het poortäderftelfel, het eenige van het geheele bloedvaatgeftel is, ontftaande uit, en eindigende of overgaande in haarwijze vaatjes of inmondigen van andere vaten. Met de allerfijnfte draadjes, van de maag, milt, het alvleesch en darmkanaal beginnende, verwijderen zij zich allengs bij het naderen der lever, waarin zij zich verfpreiden, en als het ware in dezelfde vermindering, als waaruit zij ontftonden, weder verdwijnen. Alle andere ader-

ach-

achtige vaten, verwijderen, naarmate zij het hart naderen, en daardoor meer en meer gemak aan den doorgang van het terugkeerende bloed gevende, hetwelk in de meeste plaatſen alsdan nog door beweging van omliggende ſpieren wordt onderſteund.

Deze voorbijgaande werkeloosheid nu, van de uiterſte takjes der poortader in de lever, moet, uit medelijdende overeenſtemming met de uiterſte vaatjes der uitwendige oppervlakte des ligchaams, (hierna, zoo als ik hoop, te verklaren en voldoende te bewijzen), de terugvloeijing des bloeds van alle de boven opgenoemde inwendige organen volmaakt beletten en tegenhouden. En deze toeſtand van zaken is het, welke in eens de opzetting, ſpanning, drukking, pijn en benaauwdheid in de *Præcordia* en boven-buikſtreek verklaart; en tevens betoogt hoe de gal- en alvleeschſapäffcheidingen gezamenlijk werken, en meer bijzonder dan alle andere, voor dien tijd, geheel belemmerd worden, terwijl de trapsgewijze aanhoopingen, en tijdelijke onttrekking, als het ware van een zoo aanmerkelijk gedeelte van het levensvocht aan den dadelijken omloop, de meeste, zoo niet alle verſchijnſelen van het koude tijdperk der koorts opheldert, waarvan een groot gedeelte op geene andere beginſelen te verklaren is.

Inderdaad ſchijnt het mij toe, dat dit tijdelijk oponthoud van zooveel bloed in het lever- en poortader-ſtelſel, (de milt daaronder gerekend) eene der bewonderenswaardigſte hulpmiddelen der natuur is, om andere meer gevaarlijke uitwerkſelen te voorkomen.

Wanneer, het evenwigt der *circulatie* verbroken zijnde, het bloed van de uitwendige oppervlakte naar de inwendige deelen des ligchaams wordt bepaald, en het alles zich in de groote vaten van het hart en in de longen ophoopte, zou de onmiddelijke dood daarvan het gevolg zijn. Dan de plaatſelijke ontrekking van een zoo groot gedeelte van hetzelve aan de dadelijke *circulatie*, door aanhooping in de opgegevene ſtel-

ſels

ſels (waar ophooping van bloed niet zoo dadelijk vernielend is), belet dat het hart en de longen verkracht en verſtikt worden, tot dat de terugwerking (*reactio*) het evenwigt van den omloop des bloeds tusſchen de uitwendige oppervlakte en de inwendige deelen herſtelt. Wanneer men derhalve de zaak zoodanig beſchouwt, is ook de nuttigheid der milt als voorbehoedend middel niet langer twijfelachtig (*). Dan deze ophooping, in de poortader en darmvlecht, moet natuurlijk eene overeenſtemmende aanhooping in de takken van den onderbuik en darmſcheils-ſlagaderen ten gevolge hebben; en daar deze voorname doorgangen voor het bloed uit den nederdalenden grooten ſlagader, als het ware met bloed zijn opgepropt zal gevolgelijk eene meerdere hoeveelheid der omloopende masſa door den hals en de wervel-ſlagaderen, naar de herſenen dringen, terwijl dit de hoofdpijn veroorzaakt of de reeds aanwezig zijnde vermeerdert. Deze vermeerderde ophooping van bloed in het hoofd, zal echter nog meer, even zoo wel als de vermeerderde toevoer naar de longen, onderhouden en vermeerderd worden door de moeijelijkheid, zoo niet door het onvermogen van het hart, om het bloed zoo ſpoedig uit de kamers te ſtuwen, als hetzelve naar de ooren van het hart toevloeit, terwijl de aderlijke opzettingen in beide deze organen (herſenen en longen) de hoofdpijn, gevoelloosheid, moeijelijke ademhaling, en koortſige angstbegeleiders van het koude tijdperk veroorzaken.

De uitwerkſelen der medelijdende overeenſtemming, moeten ook in deze omſtandigheden in aanmerking genomen worden. Die, welke beſtaat tusſchen de uiterſte vaatjes der uitwendige oppervlakte, en die van de poortader zijn reeds door mij aangehaald; eveneens zullen ook de longen met de huid overeenſtemmend medelijden, terwijl de maag en de lever met de her-

(*) Zie Dr. ARMSTRONG's *Query; Esſay ou typhus* p. 78.

herſenen, en omgekeerd, medelijdend zullen worden aangedaan.

De nu afgehandelde toeſtand houdt echter niet lang aan, de *reactie* neemt eindelijk eenen aanvang; en of deze door de prikkel van het bloed zelve, of door de teruggehoudene afſcheidingen, of door de opgehoopte of verhoogde opwekbaarheid, elk op zich zelve, of wel door alle te zamen ontſtaat, hebben wij niet noodig te onderzoeken, (uithoofde de ware oorzaak nimmer kan ontdekt worden) en bepalen ons dus bij het *affirmative*. Het is zoo. De herſenen, het hart en de ſlagaderen herkrijgen krachtdadigheid, en drijven het levensvocht met eene vermeerderde ſnelheid en ontwikkelende dierlijke warmte, naar de oppervlakte, welke echter niet dan met het tijdperk der uitwaſeming in beweging ſchijnt te komen. Deze vermeerderde warmte, *koortſige gloeijing*, ſchijnt, gedurende eenigen tijd, nog dezelfde uitwerking, als het voorafgegane koude tijdperk te onderſcheiden, door de terughouding der huid-uitwaſeming en inwendige afſcheidingen, daar wij de drukking en andere onaangename gewaarwordingen in de bovenbuikſtreek zien aanhouden, tot eindelijk de uiterſte vaatjes der uitwendige oppervlakte zich ontſpannen en een ruim zweet ten voorſchijn treedt. Wanneer eene overeenſtemmende ontſpanning der uiterſte vaatjes van de lever, longen enz. het bloed weder in ſtaat ſtelt vrijelijk naar het hart, en door de verſchillende afſcheidende organen, te vloeijen, en hier door de inwendige aanhoopingen van deze vloeiſtof weg ruimt.

Even als de hoofdpijn uit aderlijke ophooping, gedurende het koude tijdperk, door ſlagaderlijke uitzetting, gedurende het opvolgende heete tijdperk wordt onderhouden, (volgens FORDYCE, met eene overeenſtemmende verandering in de gewaarwording), wordt ook de misſelijkheid en andere ongeſteldheid der maag in het koude tijdperk, waarſchijnlijk uit medelijdende aandoening der herſenen en lever (misſchien ook

der

der huid) door dezelfde oorzaken, gedurende de hitte onderhouden (daar deze organen, offchoon op eene verfchillende wijze, almede zijn aangedaan). Dikwerf wordt de braking, gedurende het heete tijdperk, voortgebragt en onderhouden, door de fpoedige vermeerdering der maag, lever en andere affcheidingen van eene ziekelijke of ontaarde hoedanigheid, welke tegen het uitwafemend tijdperk, bijzonderlijk in heete klimaten, en in de zomers der matige klimaten, worden uitgeftuwd.

Gemeenlijk vermindert evenwel de prikkelbaarheid van de maag van tijd tot tijd, naar gelang de uitwafeming en andere affcheidingen doortasten, met eene algemeene verligting in het hoofd, de longen, de lever enz.

Wanneer, even als fommige vooronderftellen, de koude, de oorzaak der opvolgende hitte was, meest in dit laatfte tijdperk, de hevigheid der terugwerking (*reactie*) van het bloedvaatgeftel, met de ziekelijk vermeerderde opwekking van het zenuwgeftel, door den opvolgenden ftaat van overprikkeling, tot eene herhaling van het eerfte tijdperk voorbefchikken. Wanneer er genoegzame krachtdadigheid voorhanden is, die het hart en de flagaderen in ftaat ftelr, om de herfenen en buiksingewanden van het in dezelve aangehoopte bloed te ontruimen, en de affcheidende organen in werkzaamheid te brengen, dan neemt eene *intermisfie*, doch wanneer deze vereischten onvoldoende zijn, alleen eene *remisfie* plaats.

In de zoogenoemde aanhoudende koortfen fchijnt, uit de aanhoudende aandoening van het hoofd, de drukking in den hartkuil de harde gefpannen pols, drooge, heete en gefpannen huid, met eene overeenftemmende verminderde galäffcheiding verftopt darmkanaal, dat het geftel tot genoegzaam aanhoudende, of ten minfte herhaalde, pogingen wordt aangezet, ter opruiming der bloedsaanhoopingen en herftelling der affcheidingen en ontlastingen; meestal door vermindering, gedurende den dag en verheffingen tegen den avond gekenmerkt;

tot

tot hetzelve of gewoon aan de wezenlijke oorzaak, het evenwigt van den omloop des bloeds en opwekbaarheid herſtelt, of, onbekwaam tot deze taak, meestal met vernieling, (door congestien of ontſteking) van eenig tot het leven noodzakelijk orgaan, bezwijkt. Het ontleedkundig onderzoek heeft zoo menigmalen het beſtaan dezer ontſtekingen, bloedsophoopingen en uitſtortingen in alle hevige koortſen bevestigd, zodat het onnoodig is, hier eenige gevallen van bijzondere *autheuren*, tot ſtaving daarvan aan te halen, offchoon in het voorbijgaan mag worden aangemerkt, dat niet een der inwendige organen, zelfs niet de herſenen, uitſluitend genoeg de zitplaats dezer beleedigingen is, om eenige bepaalde wijze van behandeling, ten dien opzigte te kunnen daarſtellen.

Thans zullen wij overgaan, om de boven opgegevene beſchouwing, door onze dadelijke toepasſing der beginſelen op de praktijk, als den voornaamſten en alleen wettigen beſlisſer van de waarheid, te beproeven. Wanneer wij daardoor zullen kunnen bewijzen, dat dezelve daarmede overeenſtemt en de werking van die hulpmiddelen, welke beide oude en nieuwere ondervinding in koortſen heeft aangewend, verklaart; is dit geene geringe verzekering, voor derzelver vaste gronden. En daar het tot de meest gelukkige wijze van behandelen leidt, welke nieuwere navorſchingen ons geleverd hebben; moet men bekennen, dat zij, offchoon alleen herſenſchimmig, echter eene zeer nuttige *theorie* is.

Het zal nogtans niet noodig zijn de geheele verzameling van hulpmiddelen te onderzoeken, welke onverſtand, bijgeloof, of vooroordeel, op verſchillende tijden, ter behandeling van koortſen, hebben ingevoerd; en het zal genoegzaam zijn, alleen die aan te halen, welke den toets der eeuwen hebben doorgeſtaan.

I. BLOEDONTLASTINGEN.

De kunstmatige bloedsontlastingen zijn reeds van oude tijden als afleidend middel bekend; en offchoon door eenen HIPPOCRATES veronachtzaamd, werden zij evenwel door eenen ARETEUS, CELSUS en GALENUS, in eene ruime mate aangewend. In onze tijden zelfs hebben *fcholastieke* ftellingen dit belangrijk middel, ten minften voor eenigen tijd, bijna geheel weder verbannen, offchoon door de natuur en door waarnemingen, reeds federt de eerfte morgenfchemering der Geneeskunde, tot op dezen dag, in alle klimaten, alleen met oordeelkundige wijzigingen, aangewezen.

Inderdaad moeten de volle pols, de koortfige roode wang en flaande flaapflagader de eigenaardigheid der bloedsontlasting, bij elk geflacht en in elk tijdvak, onafhankelijk van de keten eener ftelfelmatige *theorie*, verdedigd hebben.

In dezen tegenwoordigen tijd van onderzoek en nafporing, heeft dan ook het laatmes de nevelen des vooroordeels, de herfenfchimmen van zwakte en ontbinding tevens met de verleidingen des *Browniaanfchen* ftelfels (in dezen) vernietigd; en de bloedsontlasting wordt met regt als het hoofdmiddel, niet alleen in toevallige *fymptomatifche*, maar ook ook in de meer kwaadaardige en hevige oorfpronkelijke *idiopatifche* koortfen, aangewezen.

De overeenftemming van dit middel met het door mij aangevoerde beginfel, is zoo blijkbaar, dat het naauwelijks eenige aanbeveling vordert. Wanneer het evenwigt der *circulatie* verbroken is, en *congestiën* naar een of meerdere *organen* plaats hebben, zullen plaatfelijke, zoowel als algemeene bloedsontlastingen, de krachtdadigfte en voldoendfte middelen

zijn, om deze *congestiën* af te leiden en daardoor het geſtoorde evenwigt te herſtellen. Geenszins is het uit de verminderde hoeveelheid bloeds in eenige, maar uit de vermeerderde hoeveelheid in andere deelen, dat gevaar te duchten is, en waardoor wij geroepen worden, om de geheele masſa van hetzelve te verminderen. De Natuur zelve wijst ons onveranderlijk dit middel aan, en niet zelden tracht zij zich zelve te redden, door hare eigene krachten tot het doen ontſtaan eener bloedsontlasting, aan te wenden. Dus vinden wij, dat elke aanval van koorts, met de eene of andere ontlasting, hetzij vermeerderde uitwaſeming, pislozing, plaatſelijke bloedvliet, of dergelijke eindigt. Zelfs in datgene wat men aanhoudende koortſen noemt, eindigen de nachtelijke verheffingen, gewoonlijk tegen den morgen, door eene geringe gelijkſtelling der opgemelde ontlastingen. En in alle koortſen en derzelver tijdperken brengt de natuur opruiming (*depletio*) te weeg, alleen door overvloed te voorkomen, waarom dan ook, die onafſcheidelijke vergezeller der koortſen, *anorexia*, (tegenzin in ſpijzen) eene der verſtandigſte en heilzaamſte maatregelen der natuur, tot overwinning der ziekte is; dan te dikwerf wordt zij in deze hare pogingen te leur geſteld door de bedriegelijke tusſchenkomst van den kok, oppasſer, of ook wel van den geneeskundigen voorſchrijver zelven.

Thans zal ik nog eenige weinige aanmerkingen maken, omtrent de wijze, hoe dit middel het best in koortſen te gebruiken is, dewijl van de al of niet behoorlijke aanwending van hetzelve, de gelukkige of ongelukkige gevolgen grootendeels afhangen.

In de eerſte plaatst, is het tijdperk, waarin de bloedsontlastingen in koortſen moeten worden aangewend, een onderwerp dat de grootſte aandacht verdient. Zij moeten niet alleen vroegtijdig plaats hebben ten opzigte van de verheffing der koorts, maar ook het toppunt of hoogſte tijdperk der verheffing, kan daartoe als het meest geſchikte gekozen worden.

den. In dit oogenblik zal dezelve eene opheffing of vermindering van alle toevallen, en niet zelden eene geheele ontbinding van den aanval of verheffing der koorts te weeg brengen; terwijl wanneer de bloedsontlasting, gedurende de *remisſie* der koorts wordt aangewend, in welk tijdperk het geſtel als het ware in eenen ſtaat van uitputting is, eene nederploffing der zielsgeſteldheid (*deliquium animi*) kan veroorzaakt worden; — opgevolgd door eene reeks van zenuwtoevallen en zwakte, welke op rekening van het middel worden geſteld, daar dezelve aan het ongunſtige tijdperk, tot de ontlasting gekozen, moesten geweten worden.

De wijze waarop men bloed zal ontlasten, moet ook niet veronachtzaamd worden. Wanneer eenige ſterke aandrang naar het hoofd of naar eenig ander orgaan plaats heeft, ſchikt het bloedvaatgeſtel zich dusdanig naar de ontlasting van bloed, door eene aanhoudende vloeijing, dat daardoor weinig of geene verlichting, aan de lijdende vaten wordt aangebragt; terwijl de algemeene krachten, onnoodig door de ontlaste hoeveelheid verminderd worden.

Veel minder moeten wij door de hoedanigheid van het bloed, dan wel door de hoeveelheid en hevigheid der toevallen bij de ontlasting van bloed, tot deszelfs hoeveelheid en herhaling geleid worden. Dan, daar in gevallen, waar eenige plaatſelijke ontſteking aanwezig is, eene zekere huid of taaije vezelige korst (*Crusta Inflammatoria*) de oppervlakte van het afgelatene bloed bij de ſtolling bedekt; kunnen wij evenwel op deze omſtandigheden in dusdanige gevallen letten. Waarom ook bij de aderlating de opening zoodanig moet gemaakt worden, dat het bloed daaruit, met eenen vrijen en matigen ſtroom ontlast, en in het middelpunt van een niet te ruim, liefst iets dieper bekken opgevangen wordt; daar men door het veronachtzamen dezer kleinigheden, de gezegde ontſtekingskorst, zelfs ingevallen waarop het

 oogen-

oogenblik der aderlating, ontſteking aanwezig was, dikwerf zal misſen (*).

Daar het in koortſen, even als in ſommige ontſtekingen, niet zoozeer de algemeene volbloedigheid des vaatgeſtels, als het verbroken evenwigt der *circulatie* is, welke herſteld dienen te worden, is de aanwending van plaatſelijke bloedsontlastingen in de nabijheid der deelen, tot welken zich de *congestiën* bepalen, dikwerf van meer belang, en van uitgebreider nut, dan algemeene bloedsontlastingen.

Het is te beklagen, dat of uit vooroordeel van den lijder, of door onoplettendheid van den arts, de ware plaats, waartoe de aandrang van bloed zich in koortſen bepaalt, zoo zeldzaam wordt herkend en door plaatſelijke bloedsontlastingen opgeheven. De hevige hoofdpijnen en geweldige klopping der ſlaapſlagäderen trekken niet zelden de aandacht van den geneesheer; en bloedzuigers kunnen alsdan zeer doelmatig worden aangelegd. Doch voornamelijk de bovenbuikſtreek, waar altoos meerdere of mindere volheid is, en het levensvocht zich, in de meeste koortſen, ſchijnt op te hoopen, wordt, helaas! te veel veronachtzaamd; en bloedzuigers en bloedige koppen, verdienen, in dit geval, verre de voorkeur, boven de aanwending van Spaanſche vliegpleisters op dit gedeelte.

II. PURGEERMIDDELEN.

Offchoon de oude Geneeskundigen zeer veel gebruik van dit ſoort van middelen maakten, bezaten zij echter ſlechts eene

(*) Zie hier over het onſchatbaar werk van Dr. ARMSTRONG over den *Typhus*; en Dr. DICKSON's ſchriften, over de koortſen der keerkringen.

eene zeer bepaalde verfcheidenheid en flechts ruwe verzameling van dezelven. In latere tijden werden zij door CULLEN bijna geheel veronachtzaamd, en door BROWN, in de koortfen van dit land, zonder plaatfelijke ontfteking, geheel verbannen; terwijl HAMILTON en het grootfte gedeelte der nieuwere Geneeskundigen dezelve vrijelijk, en zonder vrees voor de zoozeer befaamde en gevaarvolle zwakte, aanwenden. Het beginfel, waarop deze middelen in koortfen werken, is geenszins algemeen bepaald, en hun gebruik zelfs is dikwerf onvoldoende, om deze reden. Zelfs Dr. HAMILTON fchijnt het meerendeel hunner goede uitwerkfelen in koortfen toe te fchrijven: „ aan het wegruimen van opgehoopte, het darmkanaal prikkelende, drekftoffen." Dan, wanneer dit het geval ware, zouden de klisfteren van CULLEN aan hetzelfde oogmerk moeten beäntwoorden, hetgeen zij echter niet doen.

De wegruiming van opgehoopte ftoffen, bijzonderlijk uit de dunne darmen, geeft eenen meer vrijen en ruimen doorgang aan het bloed, door de onderbuiksflagader en derzelver takverfpreidingen, en helpen dus werktuiglijk mede tot de herftelling van het evenwigt der *circulatie*.

De vermeerderde affcheiding in het flijmvlies van het fpijskanaal moet almede het vaatgeftel van den onderbuik krachtdadig helpen ontruimen.

Doch éėne heilzame werking der purgeermiddelen, fchijnt mij toe de aandacht der Geneeskundigen te zijn ontgaan, en welke ik geloof te mogen vooronderftellen zeer belangrijk te zijn; namelijk: de verplaatfing van het darmkanaal uit eenen ftaat van werkeloosheid, in eene levendige wormwijze beweging; waardoor het bloed dat (zoo als boven gezegd is), in het poortäderlijk ftelfel verhinderd en aangehoopt is, wordt voortgeftuwd en in beweging gebragt, en daardoor de affcheiding der gal vermeerderd. Eene andere heilzame uitwerking, vloeit voort uit den medelijdenden invloed, welke de inwendige oppervlakte van het fpijsverteringskanaal op de uitwendige op-

pervlakte van het ligchaam uitoefent. Want eveneens als ſterke buiksontlastingen eene overtollige huiduitwaſeming zullen tegengaan, zal ook daar, waar onwerkdadigheid in beide (darmkanaal en huid) beſtaat, eene herſtelling van de werkzaamheid des eerſten, tot hetzelfde einde, in die van de laatſten mede werken. Eene daadzaak, waarvan zich een ieder door naauwkeurige waarneming aan het ziekbed, kan overtuigen.

Wanneer derhalve, door de purgeermiddelen, de wormwijze beweging en afſcheidingen des darmkanaals en van de maag worden opgewekt, wordt het hoofd, dat door de bijzonderheid van de in hetzelve plaats hebbende *circulatie*, meer dan andere deelen aan *congestiën* moet lijden, meestal onmiddellijk verligt, door de verandering van het evenwigt daardoor te weeg gebragt; en diensvolgens zal het ook niet onverſchillig zijn, welke purgeermiddelen wij aanwenden.

De ondervinding heeft bewezen, dat eenige, bijvoorb. *Ricinus olie* enz. weinig meer doen, dan het darmkanaal ontledigen van de zich in hetzelve bevindende ſtoffen, dat anderen bijvoorb. de midden-zouten (*Salia neutra*,) *Jalappæ* enz. aanmerkelijke waterachtige afſcheidingen, gedurende hunne werking, in het ſpijsverteringskanaal veroorzaken; en dat nog anderen, bijvoorb. de *Calomel*, het *zoetekwik* (*Submurias hydrargyris E. murias Protoxyde hydrargyri* P. C. B.) buiten en behalve, als gewoon purgeermiddel te werken, nog het vermogen hebben, om bijzondere afſcheidingen, zoo als die der gal te vermeerderen, en zoowel in eenen gezonden als ziekelijken toeſtand uit te drijven.

Van het aanbelang der verrigtingen van de lever in de dierlijke huishouding onzes geſtels, en der kwade gevolgen, welke uit de ongeregeldheden in deze, of uit verſtoppingen in de lever zelve, gedurende koortſige bewegingen kunnen ontſtaan, is het blijkbaar, en de ondervinding overtuigt ons, dat wij in de zamenſtelling van purgeermiddelen in koortſen, aan die

van

van een galafscheiding bevorderend, of op de galwegen werkend vermogen (*cholagogæ*) meestendeels de voorkeur moeten geven. Ook heeft de ondervinding het nut, van de vereeniging der *Jalappæ* met de *calomel*, in dusdanige gevallen bevestigd, zoo als men in verschillende Schrijvers kan vinden.

Wij zien dus hoedanig purgeermiddelen, door de opwekking van den onwerkdadigen bloedsomloop en der opwekbaarheid in de onderbuiks-ingewanden, het bloed, door de te voren opgevulde takken der groote slagader vrijheid geven te *circuleeren*, en daardoor de *congestiën* naar het hoofd opruimende, de krachten hersteld, door opwekking van het gemeen gevoel (*sensorium commune*), in plaats van de voorafbestaande zwakte te vermeerderen, zoo als door de strikste *Brownianen* en *Cullenianen* gevreest werd, en welke vrees nog steeds de handen van verscheidene Geneeskundigen boeit.

De werking der purgeermiddelen, is derhalve volmaakt overeenstemmende met, en beslist de grondbeginselen, welke bij de behandeling van koortsen moeten in het oog gehouden worden; namelijk: *de herstelling in het evenwigt van den bloedsomloop en van de opwekbaarheid* (*).

III. KOUDE EN LAAUWE BEGIETINGEN.

De werking dezer schijnbaar verschillende middelen, in de vermindering en zelfs in de beteugeling van koorts, is in volmaakte overeenstemming met het opgegevene grondbeginsel.

Buiten het uitwerksel van aandoening op het zenuwgestel, gedurende de begietingen met koud water op de koortsig heete

(*) Zie Dr. DICKSON's belangrijke stukken, in verscheidene numero's van het Edinburgs Genees- en Heelkundig Journaal.

te oppervlakte des ligchaams, is het klaarblijkelijk dat de hevigheid der *reactie* (in welk tijdperk het alleen moet worden aangewend) door de koude van het water wordt verminderd en verzacht, terwijl de koortsige prikkel van eene gespannen huid daardoor wordt weggenomen.

Dat deze uitwerkingen tot eene herstelling van het evenwigt in de *circulatie* en der opwekbaarheid leiden, is onnoodig verder betoogd te worden, terwijl een ander uitwerksel der koude begietingen, namelijk, dat eener opvolgende uitwaseming, almede zal bevonden worden eene zelfde strekking te hebben.

Het uitwerksel der laauwe begietingen, gedurende de *reactie*, of het heete tijdperk der koorts, is volmaakt gelijk, aan dat der koude, alleen minder geweldig, alzoo in aanmerking moet worden genomen, dat de warmtegraad van het laauwe bad lager dan de temperatuur des ligchaams zijn moet, wanneer men het, in het gezegde tijdperk zal aanwenden, en gevolgelijk inderdaad, als een koud bad werkt, alleen op eene zachtere wijze.

Wanneer hetzelve, in het koude tijdperk der koorts, wordt aangewend, is deszelfs werking, om het bloed naar de uitwendige oppervlakte te bepalen, en aldus het evenwigt der *circulatie* te herstellen: Onmiddelijk en zigtbaarlijk, terwijl door de herstelling des gevoels in de onwerkdadige huid, het evenwigt der opwekbaarheid gevolgelijk wordt hersteld. De werking eener koele lucht in koortsen, is op dezelfde beginselen gemakkelijk te verklaren.

IV. KWIKMIDDELEN.

Verschillend zijn de gevoelens geweest, ten opzigte van de werking van het *kwik* op het menschelijk ligchaam. Eene opwekkende eigenschap heeft men zeer algemeen aan hetzelve toegekend; waarschijnlijk, dewijl het de kracht bezit om de wer-

werking van het vaatgeſtel te verhaasten en eene kunstmatige koorts daar te ſtellen (*). „ Hier (zegt de aangehaalde Schrijver) is zijne uitwerking, in tusſchenpozende en aanhoudende koortſen zeer dubbelzinnig. In den beginne dezer ziekten toegediend, op eene wijze, alleenlijk geſchikt om deszelfs vermogen op de ſpeekſelklieren uit te oefenen, geloof ik, dat hetzelve nadeelig is."

Moeijelijk zou het zijn, om ééne aanhaling, uit eenig geneeskundig werk aan te voeren, welke zoovele dwaling en gebrek aan kunde, in een zoo kort beſtek bevatte, als de hier aangehaalde *paragraaph.* In de eerſte plaats moeten diegenen, welke het gebruik van dit middel veroordeelen, zulks doen op dit *principium:* „ dat in zeer hevige vormen van ontſtekingskoorts (als de *Endemiſche* koorts der *West-Indiën*) het niet tijdig genoeg, tot de uitoefening van deszelfs vermogen op het klierſtelſel kan gebragt worden: en vandaar is het gevaarlijk, om op deszelfs werking in dezen te betrouwen. — De Heer SHEPPARD van *Witney*, een der bekwaamſte van de *anti mercuriaal* partij, drukt zich zelfs aldus uit: — „ Het
„ gelijktijdig beſtaan, van koortſige en *mercuriaal* werkzaam-
„ heden, is algemeen aangenomen tegenſtrijdig te zijn; wan-
„ neer derhalve deszelfs werking in hevige koortſen kon
„ worden ingevoerd, zouden wij bezitters van een onſchat-
„ baar middel zijn." (*Edinburgh Journ. Octob.* 1817 enz.)

Wie zag immer het *kwik* alleen de ſpeekſelklieren aandoen? Zeer bepaald is inderdaad het gezigtpunt dezer werking van het kwik, welke het naaste komt aan de verhaasting der pols „ en het daarſtellen eener kunstmatige koorts." De zaak is eigenlijk: „ dat kwijling veeleer een bewijs is, dat de ſpeekſelklieren, in gemeenſchap met alle andere klieren, afſcheidende en ontlastende vaten des geheelen geſtels, zijn aangedaan. Daardoor zijn, als het ware, in alle rigtingen de ſluizen ter afſcheiding en

(*) *Edinburghs Journal*, vol. VI, p. 181.

en ontlasting geöpend, en elk gedeelte des menſchelijken zamenſtels ondervindt eene ſpoedige vermindering; — kortom, nimmer is het kwik een meer krachtdadig ontlastend middel, dan, wanneer het kwijling veroorzaakt. Ook wordt deze algemeene opruiming nog veel vermeerderd, door dien de kwijling, elke voldoening aan den bijzonderen lust tot eenig voedſel, door den gevoeligen mond belet.

Gaarne wil ik toeſtemmen, dat wij, in ſommige graden der *Westelijke Endemie*, inderdaad niet in ſtaat zijn, deze meest gewenschte uitwerking van het kwik daar te ſtellen: en waarom niet? „ Omdat, (zeg ik met den Heer SHEPPARD, die jaren lang binnen de keerkringen heeft doorgebragt) „ ik door „ eene ondervinding van jaren, in deze ſtreken, geneigd ben „ diegenen toe te ſtemmen, welke vooronderſtellen, dat de „ hoogſte graden dezer ziekte door geene bekende middelen „ in de geneeskunde, te overwinnen zijn. Alzoo ik heb waargenomen, dat, welke wijze van behandeling men ook aanwende in deze uiterſte gevallen, de evenredigheid der „ ſterfte daardoor onveranderd bleef.” Wanneer dus het kwik in deze gevallen mankeert, mankeert ook de opruiming (*depletio*). Evenwel moet ik mij plegtig verklaren tegen het gevoelen, dat terwijl *pyrexia* bij het intreden der kwijling eindigt, deze laatſte alleen, een uitwerkſel of gevolg der eerſte is.

In de ontſtekingachtige vormen der West-Indiſche koortſen, waarin *congestiën* naar de lever, naar evenredigheid zeldzaam zijn, ſtem ik toe, dat de opruiming alleen de beste wijze van behandeling is; doch om uit de voorgaande omſtandigheden een bepaald beſluit te trekken, dat het kwik geheel onnuttig, zoo niet nadeelig is, in alle koortſen en alle klimaten, is nog bedriegelijker in *principium* en nadeeliger in *praktijk*. De volgende bladen van dit werk zullen uitgebreide proeven van het koortswerend vermogen van het kwik opleveren, terwijl deszelfs manier van werken (*modus agendi*,) als verevenaar van

den

den bloedsomloop en der opwekbaarheid, volſtrekt overeenſtemmend, met het in dit werk aangegevene grondbeginſel, zal bevonden worden.

V. BRAAKMIDDELEN.

De prikkelbaarheid der maag, die meest alle koortſen vergezelt, heeft wel tot de gedachte kunnen leiden, dat de Natuur zelve, tot vermindering der ziekte, de ontlasting der maag vorderde; en waarſchijnlijk vandaar het reeds zoo vroegtijdig gebruik dezer middelen. — Thans worden dezelve veel minder aangewend, offchoon het zeker is, dat zij buiten de ontlasting der maag nog andere heilzame uitwerkſelen voortbrengen; zij bepalen zich in gemeenſchap met de zweet drijdrijvende middelen, tot de huid; en brengen daardoor eene gemeenlijk in uitwaſeming eindigende ontſpanning voort. Hunne nuttigheid in ſommige tijdperken en ſoorten van koortſen, is daarom ontegenſprekelijk; alsmede hunne overeenſtemming met het *principium*, hetwelk ik heb getracht te bepalen. De hevigheid hunner werking nogtans, in ſommige koortſen en klimaten, waar buitengewone prikkelbaarheld te dikwerf de overhand hebben, heeft dezelve, zelfs in tegengeſtelde omſtandighedn, meer buiten gebruik gebragt. De verzwakking almede, welke zij veroorzaken, gaf aan de Brownianen een tegenzin in derzelver aanwending.

VI. ZWEETDRIJVENDE MIDDELEN.

Deze middelen ſtaan in eene zeer naauwe betrekking tot de voorgaande, met dit onderſcheid echter, dat derzelver wijze van werking oneindig veel zachter is. In alle koortſen van eenen

eenen *periodieken* aard, is zulk eene blijkbare *remisſie*, gedurende het tijdperk der uitwaſeming: dat de beoefenaren der geneeskunde reeds vroegtijdig getracht moeten hebben, deze heilzame werking der Natuur, door kunstmatige middelen op te wekken, of daar te ſtellen, hetgeen echter menigmaal tot ongelukken aanleiding gaf. Daar men, in aanmerking nemende, dat warme kamers, dikke kleeding, verhittende likeuren enz. in den gezonden ſtaat de huiduitwaſeming bevorderden, werden ook deze zelfde middelen dikwerf in ziekten aangewend, en zulks niet zelden met de allerongelukkigſte gevolgen.

Niet dan in latere tijdperken werd men overtuigd, dat de geſpanne huid van eenen koortſigen lijder, maar zeldzaam zich tot eenen ſtaat van uitwaſeming ontſpant, alvorens deszelfs temperatuur, beneden de koortshitte, is teruggebragt. Wanneer zij derhalve het oogmerk niet bereikten, deden zij meer nadeel; en wanneer zij al in het voortbrengen eener uitwaſeming mogten ſlagen, weegde de voorbijgaande verligting niet op, tegen de voorafgegane vermeerdering der koortſige opwekking.

Thans, daar de beginſelen welke het uitwaſemings *proces* regeren, meer algemeen bekend en beter begrepen zijn, is het groote en oneindige mengelmoes van zweetdrijvende middelen, tot eenige weinigen teruggebragt; waarvan de verbindingen der vlugge loogzouten met plantaardige zuren, ſomwijlen met geringe giften der ſpiesglansbereidingen bedeeld, en gepaârd met laauwe verdunnende dranken, mogelijk de eenig voldoendſte en heilzaamſte in koortſen zijn en waarſchijnlijk op de uitwendige oppervlakte, door medelijdende overeenſtemming der maag werken.

Onnoodig is het te beweren, dat de werking van deze middelen, volmaakt met ons aangenomen beginſel overeenſtemt.

VII.

VII. VERSTERKENDE EN OPWEKKENDE MIDDELEN, ALS:

Koortsbast, *Wijn*, *Opium* enz.

Het moge een weinig vreemd ſchijnen, dat de met elkander meest tegenſtrijdige wijzen van behandelen in koortſen gevolgd, en door hunne voorſtanders hemelhoog geprezen zijn. Vandaar hebben ook velen vooronderſteld, dat, wanneer koortſen volmaakt aan de Natuur werden overgelaten, er zeker zoovele zouden herſtellen, als onder de meest doelmatige behandeling. Wat ook hiervan de waarheid zijn moge, het is niet zoo zeker, dat onder alle ſoorten van behandeling dezelfde hoeveelheid zoude herſtellen. En weinig twijfeling beſtaat er, dat ſedert de hedendaagſche oordeelkundige behandeling en maatregelen, niet alleen een grooter gedeelte van de ernſtigere graden van koortſen herſtellen, maar ook aan een groot gedeelte derzelve belet wordt, eenen meer gevaarlijken vorm aan te nemen.

Geenszins is het te verwonderen, dat beide, prikkelende (*ſtimuli*) en bedarende middelen (*Sedativa*) zich, afwisſelend nuttig in koortſen vertoonen. Wij hebben gezien, dat, wanneer de opwekbaarheid en werkdadigheid des vaatgeſtels, in eenig gedeelte des ligchaams te groot, dezelve daarentegen in anderen te gering kan zijn. Hier heeft de opwekkende prikkel het vermogen, om de onwerkdadige deelen tot werkdadigheid aan te zetten, offchoon dikwerf ten koste der overprikkelde organen: en dit is het onderſcheidend kenmerk der Browniaanſche praktijk geweest. Verſterkende en opwekkende middelen waren almede dikwerf noodzakelijk in de laatſte tijdperken der koortſen, waar geene vroegtijdige ontlastingen waren voorafgegaan, en het geſtel gevolglijk, door eigen po-

gin-

gingen, of ondoelmatige middelen was uitgeput, en de Natuur dus eenen prikkel tot het besluit der ziekte, vorderde. — Dan, uit droevige ondervinding, heeft men eindelijk ontdekt dat, door de terugwerking (*reactio*) in de eerste tijdperken der ziekte te beteugelen, wij de krachten des gestels, voor uiterste pogingen bewaren, en daardoor de noodzakelijkheid van prikkel en opwekking, in bijna elk tijdperk der koorts voorkomen.

Ter betoging, hoe gevaarlijk het is besluiten te maken, ten opzigte der zwakte, van de heilzame werking der prikkels in koortsen, moge het volgende voorbeeld dienen. Door de onevenredige opwekbaarheid, geraken het hart en de slagaderen buiten staat, om hunne eigene werking op de vereischte wijze te volbrengen. Wanneer hunne opwekbaarheid te groot of te zeer verhoogd is, voeren zij het bloed met eenen geweldigen aandrang naar de hersenen, waar uit ijlhoofdigheid (*delirium*) kan ontstaan. Wanneer daarentegen hunne opwekbaarheid slechts gebrekkig of gering is, is het hart onvermogend het aderlijke stelsel te ontlasten, en de daaruit voortspruitende uitzetting der aderen en derzelver boezems van het hoofd, brengen dezelfde toevallen voort. Wanneer nu in dit laatste geval, de wijn doelmatig wordt voorgeschreven, zal deze eene zoodanige opwekking aan het hart mededeelen, als noodig zal zijn, om hetzelve in staat te stellen, de aderen en boezems van het hoofd te ontladen, door eene meer spoedige opneming en weder voortstuwing van het terugkeerende bloed, en daardoor *delirium* verwijderen, zonder echter te veel drift aan het slagaderlijke stelsel mede te deelen. Doch wanneer men dit middel in het eerste geval toe diende, zouden daardoor de toevallen vermeerderen, in plaats van verminderen, of met andere woorden: wanneer eenige deelen des ligchaams in eenen staat van werkelooze ongevoeligheid en andere daarentegen van verhoogde prikkelbaarheid zijn, zullen opwekkende middelen in het eerste ge-

val aangewend heilzaam, in het laatſte daarentegen ſchadelijk zijn. Vandaar de waarde en noodzakelijkheid van onderſcheidende kennis, en de ſchadelijke gevolgen van enkele navolging (*Empiri*) in de praktijk.

In ſommige der meer langdurige koortſen van *Europa*, die het ſlepende en zenuwachtige karakter naderen, vereischt de bepaling van het juiste tijdperk, voor de aanwending van opwekkende en prikkelende middelen, het helderſte oordeel van den geneeskundigen; en het is in deze hagchelijke en beſlisſende oogenblikken, dat ware kunde zich in de naauwkeurigheid der onderſcheiding openbaart, en zijnen lijder uit de kaken des doods redt, terwijl de onkundige en achtelooze navolger, onwetend deszelfs *quietas* (afſcheid) teekent!

Weinig valt er te zeggen, omtrent de mindere of ondergeſchikte middelen, als Spaanſche-vliegpleisters, mostaardpappen enz., daar hunne werkzaamheid, in het daarſtellen van kunstmatige bepalingen, naar de uitwendige oppervlakte, en de herſtelling in het evenwigt der *circulatie* en opwekbaarheid klaarblijkelijk is; ten einde daardoor de inwendige en meer edele deelen van *congestiën* en ontſteking te bevrijden.

II.

II. AFDEELING.

BENGAALSCHE KOORTS.

(*Febris Endemicæ Benguælæ.*)

(Gewoonlijk AFGAANDE MOERASKOORTS genoemd.)

De belangrijkheid dezer ziekte zal men niet in twijfel trekken, wanneer men in overweging neemt, dat in het kleine gedeelte der *Hoogly*, loopende tusfchen *Calcutta* en *Kedgeree*, daarvan ruim driehonderd Europeanen jaarlijks het flagtoffer worden! Het onderwerp is derhalve ten hoogfte belangrijk, en zal daarom onze aandacht bijzonder tot zich trekken.

Geene volmaaktheid beftaat er op deze wereld, en geen goed is er, hetwelk ook niet zijne kwade zijde heeft. Terwijl de *Nijl* en de *Ganges* de vruchtbaarheid verfpreiden in de vlakten van *Egypte* en *Bengalen*, zaaijen zij, met eene milde hand, in hetzelfde tijdperk de zaden der vernielendfte ziekten, zoo als *Kairo* en *Calcutta* te noodlottig, na de overftroming hunner rivieren, ondervinden!

Deze gevolgtrekkingen bepalen zich niet enkel tot de landen, binnen de keerkringen gelegen. — Slijkerige en moerasfige gronden en vlakten geven onder alle aardrijkskundige breedten en in alle klimaten, het ontftaan aan tusfchenpozende en afgaande koortfen, in gevaarlijkheid en hevigheid, alleenlijk naar de warmte, vochtigheid en andere omftandigheden der faizoenen verfchillende. De verdelgende invloed van eenen met moerasfige uitdampingen bezwangerden dampkring,

kring, op het menfchelijk ligchaam, is op verfchillende plaatfen verbazend. In de lagere gedeelten van *Geörgia*, gaat het menfchelijk leven van veertig tot vijftig jaren, terwijl in zekere moerasfige vlakten van *Virginia* (*Peterborough*) twintig jaren de uiterften van het menfchelijk beftaan zijn.

Menigmaal ben ik, bij het doortrekken door de dorpen van *Walcheren* en *Beveland*, verwonderd geweest, over de in het oogloopende kenmerken van eenen vroegtijdigen ouderdom, welke alle inwoners, zonder eene volkomene rijpheid van jaren, en voornamelijk onder den boerenftand, vertoonden. Bij de onderzoeking naar de jaren van ellendige, verdorde, bleeke en fchijnbaar afgeleefde, en aan de boorden des grafs ftaande, menfchen — was ik verbaasd, te vernemen, dat vijf en vijftig tot zestig jaren, het al was, welke zij in deze fchadelijke moerasfen beftaan hadden. Niet zelden werd mij door onnaauwkeurige waarnemers gevraagd, hoe het mogelijk was, dat eene zoo ongezonde landftreek zulk een aanmerkelijk getal van hoogbejaarde menfchen kon opleveren? Dan, om tot den *Ganges*, thans het veld onzer Verhandeling, terug te keeren.

Deze rivier ontfpringt in de gebergten van *Tibet*, neemt vervolgens eene Zuid-Oostelijke rigting en ontvangt in haren loop alle de zich, in dezelve ftortende kleinere rivieren op; en, na eenen weg, van omtrent duizend mijlen te hebben afgelegd, treedt zij, in het regenachtig faizoen, buiten hare oevers, om de vlakten van *Bengalen* te bedekken, met een uitgeftrekt veld van troebel moerasfig water. Daar nu de grond, bij het naderen der kusten, een weinig rijst, belet dit, dat deze overftrooming zich dadelijk in den oceäan ontlaste, waardoor het water zich langzaam in eene menigte kleine kanalen uitftort, welke den grooten Indifchen *Delta* in alle mogelijke rigtingen doorfnijden.

Deze belette uitftorting houdt de vlakten van *Bengalen*, van het einde der maand Julij tot het midden van October over-

ftroomd,

ſtroomd, gedurende welk tijdperk vermaarde ſteden, volkrijke dorpen, hooge moskéën en verbazende *pagoden* naauwelijks boven de oppervlakte van dezen tijdelijken oceaan te zien zijn: omringd door eene ontelbare menigte van booten en andere kleine vaartuigen, nu de woonplaatſen der huisdieren.

Gedurende dezen tijd, ziet men ſchepen zelfs van omtrent honderd tonnen, in verſchillende rigtingen over het land varen, voortgedreven, door een zacht koeltje, dat zelden meer dan een paar ſtreken van het Zuiden wijkt. De diepte van het water verſchilt, gedurende de overſtrooming van tien tot dertig voeten, naarmate de grond hooger of lager ligt. De oorſpronkelijke loop der rivieren is, gedurende dit tijdperk, alleen kenbaar aan haren ſnellen ſtroom, die dikwerf meer dan ééne Duitſche mijl in één uur kan hebben, terwijl de groote masſa van water, over de velden verſpreid, zich naauwelijks met de ſnelheid van eene achtſte mijl in denzelfden tijd beweegt.

De Chemiſche beſchouwing, der verſchillende onreinigheden, en bezwangerende deelen, welke de *Ganges*, en de rivieren welke hij opneemt, met zich naar *Bengalen* medeſlepen, en die of in de gedaante van ſlibber naar den grond zakken, of naar zee gedreven worden, zoude eene belangrijke Verhandeling opleveren. Het zal hier echter voldoende zijn, ſlechts op eenige weinige derzelve acht te ſlaan.

De westelijke boorden van den *Ganges*, tusſchen *Hurdwar* en *Benares*, beſtaan in het algemeen uit kalk, in ongeregelde hoeveelheden te zamen gepakt; alle de rivieren van deze zijde van den *Ganges* ontſpruitende, zijn alzoo, min of meer, met deze zelfſtandigheid bedeeld; terwijl aan de tegenovergeſtelde zijde, het water met eene krachtdadige oplosſing van het ſalpeter bezwangerd is. Het land, liggende tusſchen den *Ganges* en de *Goomtij*, aan de oostelijke zijde, is opgevuld met een delfbaar loogzout (*alkali minerale*), *Seedgy* genoemd,

het-

hetwelk bij de inboorlingen belangrijke buiksongesteldheden te weeg brengt, terwijl de moerasſen van *Sasferam* jaarlijks in een' gedeeltelijken ſtaat van bederf zijn, genoegzaam voldoende, om de kwaadaardigſte ziekten, gedurende de maand van November te doen ontſtaan; wanneer de kracht der zon eene verbazende uitdamping voortbrengt, welke den dampkring met ſmetſtoffen opvult; en dood en vernieling onder al de levende ſchepſelen verſpreidt!

De *Mahana*, *Mutwalla* en verſcheide andere rivieren, welke tusſchen *Patna* en *Boglepore* zich in den *Ganges* uitſtorten, zijn veelal met koperdeelen bezwangerd, zoo, dat eens bijna het geheele 12de battallon Inlandſche Infanterie, door het drinken uit eene dezer ſtroomen vergeven werd. Eindeloos zoude het zijn, om alle de bronnen van beſmetting uit het planten- en delfſtoffelijk rijk aan te halen: één of twee, alleen uit het dierenrijk genomen, zullen genoegzaam tot proeven dienen, uit dit uitgeſtrekt gebied.

De godsdienst der Hindo's bepaalt, dat, zoodra de ziel het ligchaam verlaten heeft, dit laatſte, aan de boorden van den *Ganges* zal worden verbrand, en de asſche daarvan, zoowel als elk overblijfſel van den brandſtapel, aan den geheiligden ſtroom zal geöfferd en in denzelven geſtort worden. In een klimaat, waar ontbinding en verrotting bijna gelijktijdig zijn, is het nut eener dusdanige wet klaarblijkelijk; dan, of uit zorgeloosheid, of uit armoede, wordt het ligchaam veelal op eene ſlechte kleine horde, of brandſtapel geplaatst, en wanneer hetzelve weinig meer dan geſchroeid is, met eenen *bamboes* (ſoort van dik riet) van den oever, in de rivier geſtooten, om vervolgens naar zee te drijven; wanneer hetzelve niet alvorens door eenen haai, kaaiman of andere verſlindende bewoners dezer rivier wordt verſcheurd en verſlonden: of wel, wat meestal het geval is, door azende honden aan wal geſleept en in gezelſchap van eene ontelbare menigte krengvogels, van

verfchillende foorten, vernield wordt. Van honderd tot honderdvijftig dezer walgelijke voorwerpen, kan men op elk gedeelte waar men verkiest, in het beloop van den dag zien voorbijdrijven (*). En in fommige plaatfen, waar maalftroomen zijn, vindt men dikwerf geheele verzamelingen van ligchamen, die in verrotting zijn overgegaan uren achter elkander ronddraaijen! Niets zeldzaams was het voor ons, het ankertouw te moeten klaren, van een menfchelijk ligchaam, waarvan reeds de huid enz. door ontbinding en rotting gedeeltelijk was afgefcheiden, en daar door aan het touw bleef hangen.

Elke in den *Ganges* uitwaterende rivier, brengt eene groote hoeveelheid dezer beftanddeelen, in den algemeenen ontvanger; doordien de Inlanders gemeenlijk hunne toevlugt nemen, tot die rivier, welke het naaste aan hunne *kampong* (dorp) is. En hoe vreemd het oog moge fchijnen, neemt daar, waar geen ftroom voorhanden is, de naaste bron, of waterbak, den dienst van den geheiligden ftroom waar. In diervoege, dat dezelve dient om de levenden te drenken, en de dooden in haren boezem op te nemen! Hier, mogen wij nog bijvoegen, dat de beide boorden dezer rivieren, bijzonderlijk tegen het op en ondergaan der zon, eene gemengde groep van alle klasfen, en dikwerf van beiderlei kunne vertoont, die aan de godes van *Cloacina* onder het houden van zamenfpraken offeren, en zulks niet in tempels, maar aan de voorbijvlietende rivier, hetzelve den vrijen loop gevende.

Wij hebben reeds aangemerkt dat de grond, naar de zeekust een weinig rijst, hetwelk de ontlasting der overftroomende wateren belet, welke daardoor de meer binnenlandfche vlakten bedekken. In de geneeskundige kennis des lands is dit,

(*) Het is zeker, dat er eene menigte dier lijken hier en daar afdrijven, maar het getal van 100 tot 150 op elk punt, waar men verkiest, in het beloop van 24 uren fchijnt mij te veel vergroot.

VERT.

dit eene belangrijke omstandigheid, want, hoe volmaakter de overstrooming is, des te gezonder en welvarender zijn de Inlanders; tot de zakking des waters, in November en December, een aantal van slijmige, modderige moerasſen, aan den invloed eener krachtvolle zon blootſtelt; welke degenen, die zich in hunnen omtrek bevinden, altijd aan eene reeks van afgaande en tusſchenpoozende koortſen onderhevig doen zijn.

Opmerkelijk is het, dat in die jaren, wanneer de regens laat eenen aanvang nemen, verſcheidene menſchen, door de geweldige hitte in Junij en Julij, plotſeling worden weggerukt. Doch dit is nog niets in vergelijking eener onverwachte en ſpoedige, of te vroege eindiging der regens, of *bursautij*, zoo als dezelve door de Inlanders genoemd wordt. In het laatſte wordt eene onmetelijke oppervlakte van ſlijm en modderig bezinkſel, eensklaps blootgeſteld aan de ſtralen eener regtſtandige zon, welke door eene geringe Zuidelijke *declinatie* nog niets van hare kracht verloren heeft. Het gevolg hiervan is, dat de overtollige uitdamping van ſmetſtoffen, vernieling en dood in alle rigtingen verſpreidt; terwijl hongersnood, doordien de rijst, alvorens derzelver volkomene rijpheid te hebben bekomen, verdroogt en onbruikbaar wordt, dit verſchrikkelijk tooneel voltooit.

Dan de doornen heggen, en gedeeltelijk het land zelve in den omtrek van *Calcutta*, op de meeste plaatſen, boven de oppervlakte van het hoogwatermerk zijnde, wordt, gedurende het regenachtige ſaizoen, eene uitgebreide bosch- en kreupelachtige moeras, niet volkomen overſtroomd, doch ook niet volkomen droog, en biedende, in één woord, eene oppervlakte aan, opgevuld met dierlijke en plantaardige ſtoffen in eenen ſtaat van ontbinding, en alle noodzakelijke vereischten in zich vereenigende, om aan ſmetſtoffen haar volle vermogen op het menſchelijk geſtel te geven, als: brandende hitte, vochtigheid enz. zoo als mogelijk in geen een ander gedeelte van dezelfde uitgeſtrektheid op den geheelen aardbodem.

Deze doornenheggen en kreupelbosſchen, maken eene ſcheiding tusſchen de *Hoogly* en de *Megna*, van omtrent 180 mijlen in de lengte en 50 in de breedte; bewoond door verſchillende ſoorten van dieren, welke de geruste bezitters van dit vreesſelijk grondgebied zijn.

Omtrent het midden der maand Junij, neemt het regenachtig ſaizoen eenen aänvang, en duurt tot het midden of einde der daaraanvolgende maand October voort, terwijl de lagere gedeelten des land niet voor de maand December droog worden. Gedurende dit tijdperk moeten de ſtroomen regens, welke als in masſa van den hemel vallen, de bewondering opwekken van een iegenlijk die dezelve nimmer te voren zag, daar dezelve door geene verbeelding kunnen worden voorgeſteld.

Dit geheele tijdvak brengen de inlanders en hunne huisdieren in eene ſtaat van vervelende werkeloosheid door, welke voor den Europeaan verſchrikkelijk zijn zoude, ware hij niet van een aantal bronnen van ziels — zoowel als ligchamelijke uitſpanningen voorzien, om deze vervelende uren te ſlijten; te *Calcutta* en *Dyamond Harbour* is het nogtans anders geſteld, en aldaar moeten de gewone bezigheden, gedurende het regenachtig, zoowel als gedurende het heet, en koel of gezond ſaizoen volbragt worden; en het zal daarom niet vreemd ſchijnen, dat onder de opgegevene omſtandigheden, de afgaande moeraskoorts, zulke verwoestingen onder alle klasſen, doch voornamelijk onder hen maakt, die aan de ſmorende hitte van den dag, aan de zoele regens, en aan den huiverigen avond- of nachtdaauw zijn blootgeſteld, of zich aan eene buitenſporige levenswijze overgeven.

De bronnen, waarnit de dierlijke en plantaardige ſmetſtoffen (*miasmata*) haar beſtaan ontleenen, genoegzaam verklaard hebbende: zal ik den aard der werking, die zij op het menſchelijk geſtel uitoefenen, trachten te onderzoeken, wanneer

ik

ik over de koortſen ſpreek die door die ſmetſtoffen worden voortgebragt.

Naauwelijks kan men zich eenen meer gevaarlijken en onaangenamen toeſtand voorſtellen, dan dien, waaain de jonge geneeskundige, bedeeld met eenig gevoel, zich beyindt, wanneer hij pas op eene ongezonde plaats, in een vreemd klimaat aankomt: hij is zonder ondervinding, kan niemand raadplegen, en zoo als helaas te dikwerf het geval is, ſlechts bekrompen voorzien van boeken, welke plaatſelijke geneeskundige beſchrijvingen des lands, en van deszelfs heerſchende ziekten bevatten.

In dit geval is hij verpligt zijnen weg in het duistere te zoeken, bewogen en ontroerd door de ſterfte welke hem omringt; en waarvan hij een groot gedeelte, (mogelijk met meer wroeging dan regtvaardigheid) of aan eene ondoelmatige behandeling, of aan het gebrek van kennis, omtrent den waren aard der ziekte toeſchrijft!

In de maand September, toen de koorts van welke wij thans ſpreken, reeds aanmerkelijke verwoestingen onder het ſcheepsvolk in *Dyamand Harbour* en andere gedeelten der rivier maakte, kwamen wij in de *Hoogly* aan. Voorzien van twee vermaarde *Autheureu* (CLARK en LIND), die eene behoorlijke beſchrijving dezer koorts, uit eigen ondervinding op de plaats zelve verzameld, en opgeſteld, bevatte; dacht ik mij zeer gelukkig en beſtudeerde dezelve, met de grootſte aandacht; en weldra geloofde ik mij zelven in ſtaat met deze vernielende ziekte te worſtelen, en het vermogen der geneeskunde, tegen dezen geeſel der Europeanen te beproeven.

Eenige weinige dagen verliepen er, voor dat de gelegenheid zich aanbood, om mijne krachten tegen dezen magtigen vijand in het werk te ſtellen; en eenige weinige pogingen overtuigden mij reeds, dat ik mijne rekening buiten den waard maakte, en mij van andere wapenen, dan die, welke mij

 door

door Dr. CLARK en LIND aan de hand wierden gegeven moest bedienen, ten einde overwinnaar in dezen ſtrijd te kunnen blijven.

De *beſchrijving* der koorts, door Dr. CLARK, is nogtans zoo zuiver en zoo volkomen, dat, wanneer ik zelf dien moest leveren, ik verpligt zoude zijn, of, om zijne eigene woorden te bezigen, of, eene valſche ſchets daarvan op te hangen. Ik zal daarom alleenlijk eenige weinige aanmerkingen van mij zelven daarbij voegen, en bevele overigens Dr. CLARCKS beſchrijving aan, om naauwkeurig met de beſchrijving der *geele koorts* in een ander gedeelte van dit werk, te vergelijken.

„ Deze koorts, neemt op verſchillende wijze eenen aanvang; gemeenlijk echter, met huiveringen, hoofdpijn, neerſlagtigheid, drukking in den hartkuil, ongeſteldheid en pijnlijkheid der maag, braking enz. Somwijlen vervallen de lijders, zonder voorgaande ongeſteldheid, in eenen ſtaat van bezwijming, gedurende welken hun aangezigt bleek en betrokken is. Wanneer zij hiervan opkomen, geven zij gewoonlijk, met de uitſtrekking der hand naar die plaatſen, de pijn te kennen, welke zij in het hoofd, en de maag ontwaren; en na eene aanmerkelijke hoeveelheid gal te hebben gebraakt, komen zij dikwerf ſpoedig weder bij kennis. Somwijlen was de aanval zoo plotſelijk en met maagpijnen vergezeld, dat ik verpligt was onmiddelijk een *opiäat* toe te dienen.

„ In welke gedaante de koorts ook het eerſte verſchijnt, altoos is de pols klein, zwak en rad; de pijn in de maag toenemende, en de brakingen aanhoudende. Wanneer de verheffing der koorts nadert, wordt het aangezigt rood opgezet; de pols vol en rad; de oogen rood; de tong beſlagen; de dorst hevig en de hoofdpijn onverdragelijk; hierop volgt *delirium*, en de lijder wordt geheel onhandelbaar; dan een, naar twaalf of veertien uren, uitbrekend overvloedig zweet, bragt eene algemeene vermindering in de hevigheid der toevallen te weeg.

„ Ge-

„ Gedurende deze *remisſie* verminderd de pols gemeenlijk van 130 tot 90 ſlagen in eene minuut, en komt de lijder weder bij kennis; doch blijft aanhoudend over de ongeſteldheid zijner maag en eenen bitteren ſmaak klagen; deze *remisſie*, welke zeer kort was, werdt door eene opvolgende verheffing vervangen, waarin alle voorgaande toevallen, en voornamelijk de dorst, pijn in de maag, galbrakingen en *delirium*, in hevigheid toenamen. Wanneer de ziekte in den eerſten aanvang veronachtzaamd werd, verdween de *remisſie* geheel en al; en nu werd de huid vochtig en klam, de pols klein en ongeregeld, de tong met eene zwarte korst bedekt, en de pijn in de maag en galbrakingen veel heviger." Onnoodig is het, te zeggen: dat van dit oogenblik af, tot dat de dood aan het geheel een einde maakte, de verſchijnſelen zoodanig waren, als de laatſte oogenblikken van alle hevige en kwaadaardige koortſen kenmerken.

„ „ Het is eenigzins zonderling, dat Dr. LIND nimmer van
„ „ de drukking in den hartkuil, pijn in de maag, en volheid
„ „ en gevoeligheid van de bovenbuikſtreek melding maakt;
„ „ in waarheid kan ik verzekeren, ſlechts zeldzaam één ge-
„ „ val te hebben ontmoet, waarin deze alle ontbraken, en
„ „ nog zeldzamer eene, waarin dezelve niet alle te gelijk
„ „ aanwezig waren: ook zijn deze toevallen zoo gemeen
„ „ aan alle koortſen der warme gewesten, dat hunne *afwe-*
„ „ *zigheid*, veeleer aanmerking zoude verdienen." "

„ „ Een verſchijnſel, waarvan Dr. CLARK zwijgt, wordt door
„ „ LIND echter aangehaald, en hetgeen ook dikwerf door
„ „ mij werd waargenomen. Na te hebben aangemerkt, dat
„ „ de gal dikwerf naar boven, en naar onderen werd ontlast;
„ „ zegt hij: Vomitus et dejectiones tamen *plerumque albi co-*
„ „ *loris erant*, calcis aquæ commistæ, vel lactis illius quod
„ „ lactentes evomunt (*)." "

„ „ Nie-

(*) Echter waren de brakingen en ontlastingen meesal van eene witte kleur

„ „ Niemand hunner, maakt melding van *delirium*, als veel-
„ „ al den eerſten aanduider der ziekte. Dit toeval had ge-
„ „ meenlijk plaats onder jonge, ſterke, krachtvolle menſchen,
„ „ welke in de *chaloupen* geplaatst, en daardoor niet alleen
„ „ aan de hitte der zon bij dag, maar ook aan den koude
„ „ van den nacht waren blootgeſteld. Enkele gevallen kwa-
„ „ men voor, waarin de lijder trachtte over boord te ſprin-
„ „ gen; een niet zeer zeldzaam voorkomend toeval, in gal-
„ „ achtige koortſen met aanmerkelijke *congestiën* naar de her-
„ „ ſenen (†).""

De ongunſtige gevallen die met den dood eindigden, bepaalden zich gewoonlijk van den derden tot den zevenden dag; offchoon ik dezelve in ſommige gevallen, tot den vijftienden of twintigſten dag zag gaan. Verſtoppingen in den onderbuik, waren in meest alle gevalle het gevolg; en niet zelden volmaakte leverontſteking of persloop (*dysenteria*) datgene, wat de koorts in gebreken bleef te doen. Hier mag ik nog bijvoegen, dat verſcheidene gevallen, onder mijne behandeling voorkwamen, waar eene geelachtige uitſtorting onder de huid (even als in de endemiſche koorts der *West*) plaats had; gepaard met brakingen, die, met het bezinkſel van koffij, eene aanmerkelijke overeenkomst hadden.

Deze galachtige uitſtortingen (*Suffusion*) of gele kleur der huid, is geenzins een buitengewoon toeval in de koortſen van de *Oost*, zoo als hierna zal aangetoond worden. De inboorlingen zelve hebben menigmalen dit voorkomen, wanneer aanmerkelijke heerſchende ziekten, in de lagere gedeelten van

Ben-

kleur, zoo als gemengde kalk met water; of als die melk, welke door zuigelingen wordt uitgebraakt.

VERT.

(†) Dit toeval werd door mij, aan boord van Z. M. korvet *het Zeepaard*, en door andere mijner kunstbroederen, bij de remitterende galkoorts van *Java*, ook waargenomen.

VERT.

Bengalen de overhand hebben; zoo als uit de volgende aanhaling van kapitein WILLIAMSON blijkt. Zekerlijk (zegt deze kundige officier) gebeurt het dikwijls dat de bewoners van geheele dorpen in eenen ſtaat van geelzucht (*Jaundice*) zijn; en in ſommige jaren, zijn de verwoestingen door de ziekte (afgaande moeraskoorts) aangeregt, aanmerkelijk."

Een onwerkdadige of ten minſte ongeregelde toeſtand der darmen, gaat meesal onveranderlijk deze koorts vooraf: uitgezonderd in zoodanige gevallen, waarin de ſchadelijke ſmetſtof, dadelijk werkt, door blootſtelling aan de brandende hitte der zon bij dag, of aan den kouden dauw of mist van den nacht, onder de ſloeps-equipagien; en onder deze waren gevolglijk, weinig voorafgaande toevallen.

Ten opzigte der behandeling, verzekert Dr. CLARK dat: „ niets meer volſtrekt noodzakelijk is, dan het darmkanaal „ door zachte braak en purgeermiddelen te zuiveren." — — — — — „ Zoodra het darmkanaal geheel gezuiverd is; bepaalt zich de behandeling alleen tot de toediening der koortsbast in zulke ruime giften, als de maag van den lijder kan „ verdragen; zonder acht te ſlaan op de remisſiën, of verhefſingen der koorts." Dusdanig is het geheele en gemakkelijke onderrigt, hetwelk Dr. CLARK en LIND, ons als wegwijzer in deze vreeslijke *endemie* hebben nagelaten. Voorzeker is dezelve ſchijnbaar niet moeijelijk te volvoeren; en de Hemel weet het, met de meeste naauwkeurigheid trachte ik elk gedeelte hunner aanbeveling na te volgen en te vervullen: doch met welk eenen uitſlag, zal één enkel geval doen zien.

Een jong mensch van gezonde *conſtitutie*, en in de kracht des levens, had in gezelſchap van eenige anderen, eenen Indieschvaarder door de rivier de *Hoogly* helpen werken; en den dag naar zijne wederkomst, werd hij door de gewone toevallen der koorts aangedaan. Ik zag hem niet, voor dat reeds het koude tijdperk was afgeloopen; de *reactie* was hevig, de huid brandend heet, hoofdpijn ondragelijk, de drukking en op-

opzetting in den hartkuil aanmerkelijk, geweldige dorst, neiging tot braken, en eene harde en radde pols. Een braakmiddel werd voorgeschreven, en tegen het einde van deszelfs werking, ontlastte zich eene hoeveelheid ontaarde gal, zoo boven als benedenwaarts; en zeer kort hierna, kwam eene goede uitwaseming te voorschijn met algemeene vermindering der koortsige toevallen, en eene *remisſie*, ten naastenbij aan eene *Intermisſie* gelijk ſtaande trad in. Thans begon ik met het volſte vertrouwen, de koortsbast toe te dienen, geheel in verwachting opgetogen, van weldra deze vreesſelijke ziekte te zullen overwinnen.

Dan helaas! mijne zegepraal was ſlechts van eenen zeer korten duur! binnen weinige uren kwam de koorts met vermeerderde hevigheid terug, en door zulke hardnekkige toevallen vergezeld, dat, offchoon ik beproefde, om door middel van *opiata*, *potio Anti emetica* en andere middelen, de koortsbast gedurende den aanval, te doen doorgebruiken en in houden, was alles vruchteloos. Elke *dosis* werd, zoodra dezelve was ingenomen, weder uitgebraakt; en ik vond mij zelve genoodzaakt, die eenige middelen te verlaten, onder welkers vermogens ik gehoopt had, de kracht der ziekte ten minſte te doen buigen.

De overige wijzen van behandelen, welke ik beproefde, zijn onnoodig te worden aangehaald daar zij alleen beſtonden in het toedienen van bedarende middelen; in geneeskundige bewoordingen: „ berekend tot het bedaren der tegenwoordige, en verhoeding van bijkomende toevallen."

De eigenlijke waarheid is, „ *dat ik niet wist wat te doen*; alzoo de onverwachte en plotſelinge mankering van die middelen, waarvan ik mij verzekerd hield geheel af te hangen, mij volſtrekt verlegen maakte; en alvorens ik mijnen geest, tot het formeren eener meer doelmatige behandeling konde opwekken, overleed mijn lijder, op den derden dag der ziekte; geheel geel, brakende tot in het laatſte oogenblik eene don-

donker gekleurde ſtof, aan ſcherpe ontaarde gal gelijkende; en vertoonende overigens eene verſchrikkelijke ſchets der uitwerkſelen, waartoe eene *Bengaalſche koorts* in ſtaat is, in een zoo kort tijdperk, op eenen in de volſte kracht des levens zijnden Europeaan, voort te brengen.

Met gevoelens, welke gemakkelijker te bevatten dan te beſchrijven zijn, liet ik het ligchaam naar eene geſchikte plaats overbrengen; in de hoop, dat eene ontleedkundige onderzoeking, mij mogelijk eenig licht, omtrent mijne aanſtaande wijze van behandelen zoude opleveren.

Bij het openen van den buik, bevond ik, tot mijne groote verwondering, de lever, als het ware, zoo opgevuld met bloed, dat dezelve dadelijk bij de aanraking iu ſtukken viel; inderdaad ſcheen het, alsof het grootſte gedeelte der vaten verbroken, en daardoor het geheele inwendige zamenſtel der lever, in eene verzameling van uitgeſtort bloed, veranderd was. De galblaas bevatte eene geringe hoeveelheid gal, van eene aan teer gelijkende kleur en zelfſtandigheid. Van de algemeene galbuis (*ductus cholodochus communis*) waren de rokken zoodanig verdikt, en de buis zelve, in deszelfs omtrek of *diameter* zoodanig vernaauwd, dat men er geene gewone *ſonde* kon inbrengen. Kenteekenen van beginnende ontſteking, waren in eenige gedeelten der dunne darmen, zoowel als aan de inwendige oppervlakte der maag aanwezig. De borst werd, uit hoofde van den tijd, tot de onderzoeking van het hoofd benoodigd, niet geopend. Doch in deze laatſte holligheid, waren blijkbare kenteekenen van uitzetting in het aderlijke vaatſtelſel, eene meer dan gewone hoeveelheid *lympha* in de holligheden der herſenen, doch geene waarſchijnlijke teekenen van ontſteking aanwezig.

Dit geval vereischt weinige opheldering, en het bleek bij dit onderzoek ten klaarſte, dat men met de meest mogelijke ſcherpzinnigheid, geene ondoelmatiger behandeling zoude hebben kunnen bedenken, dan die door mij was gevolgd; nogtans

tans ſcheen het mij eene belangrijke les; het opende mij de oogen voor mijne eigene zinneloosheid; en *pace tantorum virorum* voor de misſlagen mijner leermeesters. Zeker is het, dat wij even zoo afkeerig zijn onze gebreken te bekennen, als wij haastig zijn om ons geluk uit te bazuinen; en in eene wetenſchaap, als de geneeskunde is, heeft dit altoos een aanmerkelijke hinderpaal in derzelver vorderingen en verbeteringen geweest; daar wij ten uiterſte twijfelachtig en ongeloovig worden, omtrent de waarheid der verzekeringen, welke andere ons, bij het verhaal hunner gelukkig geſlaagde behandelingen en bewonderenswaardige genezingen leveren; wanneer wij daarentegen onze eigene, zooverre daarvan zien afwijken en verſchillen.

Ik maak geenszins deze aanmerking, om de grootheid en waarheidsliefde van Dr. CLARK, welke ik beide hoogacht, te benadeelen; doch daar hij ſlechts twee ongelukkig geëindigde gevallen, van de meest kwaadaardigſte ziekte, welke hij ooit in *Indiën* zag (de *Bengaalſche koorts*), aanhaalt, mag met regt gevraagd worden: Of hij door eene meerdere aanhaling van ongelukkig geſlaagde behandelingen, niet meerder nut zoude hebben verſpreid, dan door de enkele aanhaling van twee derzelve, en nog, zonder ontleedkundig onderzoek? Een naauwkeurige beſchouwing van het eerſte geval dat op zijne lijst verſchijnt, zal den lezer al dadelijk overtuigen, dat ik niet de eenigſte was, welke zich in den aard der ziekte bedrogen had. Inderdaad waren de bepalingen van het bloed (*Congestiën*) naar de herſenen en lever, blijkbaar van het begin tot het einde der ziekte; en offchoon geene ontleedkundige onderzoeking plaats had, kunnen wij geen oogenblik de verſchijnſelen, welke dezelve bevestigd zouden hebben, in twijfel trekken.

De indruk, door de ontleedkundige onderzoeking, en de navolging van Dr. CLARK's behandeling op mij gemaakt, deed mij beſluiten, om, niettegenſtaande de gevaarlijke aanhaling welke

hij

hij ons van de aderlating geeft, dezelve te beproeven. Thans had ik verſcheidene lijders onder mijne zorg met deze koorts; dan ik moet bekennen, dat het wel met een kloppend hart en bevende hand was, dat ik het eerſte eene ader opende, niet anders verwachtende, dan mijnen lijder onder de aderlating te zien bezwijken.

Hij ſtierf echter niet! zelfs ſchenen de toevallen verligt; doch weldra kwamen dezelve met hevigheid terug; doch ook nu werd de bloedontlasting ſtoutelijk en ruim herhaald, en, de lijder herſtelde!

Van nu af aan volgde ik het ontlastende plan, met eene vrije hand, en met veel gelukkiger gevolg, dan ik mij had durven voorſtellen. Gelukkiglijk voor mijne lijders, was een groot gedeelte van hen, nieuwelings uit *Europa* aangekomen, en in de volſte kracht der gezondheid en des levens; deze herſtelden (offchoon niet alle) echter wonderbaarlijk, na bloed en andere ontlastingen.

Doch eene andere klasſe van menſchen bevond zich aan boord, welke bij hunne terugkomst uit de *Indiën* op nieuws geprest waren; en welke dus niet alleen den invloed van het klimaat, maar ook dien eener onderdrukkende aandoening uit verijdelde hoop ontſpruitende ondervonden hadden, door de teisterende teleurſtelling, welke zij moeten gevoeld hebben bij het weder terugkeeren naar een verwijderd land, nadat zij reeds op het puntwaren, om zich met hunne magen en vrienden te huis te vereenigen.

Deze, vereischten eene verſchillende behandeling. Ontlastingen waren wel, in het eerſte tijdperk der ziekte, noodzakelijk; doch er werd meer vereischt, om de *congestiën* van hoofd en lever af te leiden. De vloeiſtoffen (om eene vergelijking te gebruiken) waren in dit geval te zeer verdikt, om door hun eigen vermogen te worden afgeleid, al waren ook de wegen daartoe geöpend, en zij vorderden derhalve eene voortſtuwing.

Ver-

Vernederend zoude het voor mij zelven, en mogelijk onbelangrijk voor mijne lezers zijn, die menigte van misflagen alle op te tellen, welke ik nu en dan beging, zoowel als de ongegronde gevolgtrekkingen, welke ik daarvan afleidde, alvorens ik tot eene bepaalde, en tamelijk gelukkige beteugeling dezer vermogende *Endemie* geraakte.

„ Laten zij, wier arendsoogen en hoogvliegend vernuft, „ met eenen enkelen blik, de geheimen der Natuur kunnen „ bevroeden, en, zonder moeite, het geweld der heerſchen- „ de ziekten aan ketenen kunnen boeijen; hunne gelukſter, „ voor dit vermogen en voorregt danken: gaarne bekenne „ ik, dezelve nimmer te hebben mogen genieten."

Dan, om tot ons onderwerp terug te keeren: Het eerſte toeval, dat het meest onze aandacht in deze ziekte tot zich trekt, is de prikkelbaarheid der maag, vergezeld van gevaarlijke brakingen. Niets kan, door dezen weg der geneesmiddelen, tot de herſtelling der ziekte gedaan worden, alvorens deze zijn bedaard; en het is op de verligting en vermindering van dezen, dat de aderlatingen eenen aanmerkelijken invloed uitoefenen; offchoon de geringe en beuzelachtige wijze, waarop dezelve (wanneer het *al* wordt gewasgd) dikwerf worden aangewend, oneindig meer nadeel dan voordeel doen: *maak daarom de bloedontlastingen ſtoutmoediglijk en beſlisſend tot het hoofd en de* præcordia *verligt worden, of, ontlast volſtrekt niets.*

Dit gedaan zijnde, moet eene Scrupel *Calomel* met eenen halven of geheelen grijn *Opium* onmiddelijk gegeven worden; hetwelk als een bedarend (*Sedatief*) middel op de maag zelve zal werken. In den verderen loop van dit werk, zal door mij worden aangewezen, hetgeen ook aan verſcheiden mijner kunstbroederen (welke in de *Indiën* diende) wel bekend is, dat: twintig grijnen *Calomel* in eene *doſis* gegeven, als een bedarend middel zal werken; en verre van te overvloedige ſtoelgangen met krimpingen en ſnijdingen in het darmkanaal te ver-

wek-

wekken, zal het dezelve tegengaan, en alle onaangename gewaarwordingen verzachten en wegruimen. Uit dien hoofde moet binnen weinige uren, na dat de brakingen gestild zijn, eenig ontlastend middel: als het *Extractum Catharticum* met *Calomel* of de *Oleum ricini*, of wel eenig middenzout gegeven worden; welke slechts zelden zullen nalaten, eene ontlasting van aanmerkelijke hoeveelheden, ondragelijk sterk riekende, vuile galachtige stoffen te weeg te brengen tot onuitsprekelijke verligting van het hoofd en den hartkuil, en ten einde deze meestgewenschte ontlastingen te bespoedigen en gemakkelijker te maken, moet men dezelve met *lavementen* trachten te gemoet te komen; want hoe overvloediger de stoelgangen zijn, hoe minder het gevaar, voor de terugkeering der brakingen is.

Wanneer nu, eene wederkeering der gevaarlijke toevallen, als: ondragelijke hoofdpijn, *delirium*, pijn in de bovenbuikstreek, enz. mogt plaats grijpen, zoo vreeze men niet het laatmes andermaal aan te wenden (*).

Het zijn de schrikaanjagers (zwakte en ontbinding) welke nog steeds den geneeskundigen arm, bij het bloedontlasten, in heete klimaten, boeijen; niettegenstaande de duidelijkste bewijzen, ten voordeele derzelve, bijzonderlijk bij personen kortelings uit *Europa* aangekomen, en welke nog niet door het klimaat onderdrukt zijn.

Onmiddellijk, na de werking van het ontlastmiddel, moet dezelve wijze van behandelen aldus hervat worden: men geve den lijder, overeenkomstig den staat der toevallen, van vijf tot tien grijnen *calomel*, al of niet vereenigd, met eenen halven grijn *opium*, elke vier of zes uren, zoo lang, tot eene ge-

(*) In gevallen, waar het hoofd aanmerkelijk door *congestiën* wordt aangedaan, zal de opening der *Vena Iugularis* van groot nut bevonden worden.

genoegzame kwijling is opgewekt; in welk geval negen en veertig lijders van de vijftig kunnen gezegd worden behouden te zijn. Dit middel is ongetwijfeld het *Sine qua non*, in de Geneeskundige behandeling dezer koorts, zoowel als van verſchillende andere ziekten in de *Oost-Indiën*. Men gelieve zich te herinneren, dat ik hier alleen, en bij uitſluiting over de koortſen van het Oostelijk halfrond handele. De ziekten der Westelijke wereldſtreek vereiſchen, om redenen, welke hierna door mij zullen worden aangegeven, eene iets verſchillende wijziging van behandelen, bijzonderlijk in de toediening van het *kwik*.

Het is naauwelijks noodzakelijk aan te merken, dat braakmiddelen, in deze *Endémi*, ten uiterſte twijfelachtig, zoo niet nadeelig, zijn; daar de prikkelbaarheid der maag eene der verontrustendſte en moeijelijkst te overwinnene toevallen is, met welke wij in deze ziekte te kampen hebben. Offchoon verſcheidene oordeelkundige beoefenaren der kunst dezelve nog ſteeds aanwenden. Mijne eigene waarnemingen en ondervinding zijn echter bepaaldelijk tegen derzelver gebruik.

De buiksontlastende middelen zijn daarentegen ten hoogſten nuttig. Gewoonlijk is bij deze koorts, of eene hardnekkige verſtopping des darmkanaals, of een persloop aanwezig. Zeldzaam worden natuurlijke en door gezonde gal gekleurde drekſtoffen gezien, en wanneer men deze door het gebruik der purgeermiddelen kan verkrijgen, heeft men reeds eenen aanmerkelijken ſtap tot de genezing gedaan. Aan ſommigen zal het mogelijk vreemd ſchijnen, dat ik de vereeniging der *calomel* met het *opium*, als de purgeermiddelen vooraf te gaan, aanbevele; dan, onafhankelijk van de noodzakelijkheid, om de prikkelbaarheid der maag te doen bedaren, zal elk een, welke immer de ontlastingen, voortgebragt door buikzuiverende middelen, voor de toediening der *calomel* en het *opium*, vergeleken met die, welke het voorafgaande gebruik dezer mid-

middelen opvolgde, zekerlijk ten voordeele van dit laatste plan beslissen.

Vervolgens zoude dezelfde *dosis calomel*, gewoonlijk om de vier of zes uren gegeven, éénmaal 's daags gegeven worden, in vereening met 10 à 15 grijnen van het *Extractum colocynth. c. Jalappæ*, of wel een ons *olium ricini*, met weglating van het *opium*, voor dien tijd. Hierdoor zal men zich verzekeren van eene aanmerkelijke ontlasting, uit zeer scherpe, en met ontaarde gal bedeelde, drekstoffen, welke zich in de bogt en plooijen van den karteldarm (colon), gedurende den onwerkzamen toestand des darmkanaals, welke gemeenlijk den eersten aanval der koorts voorgaat, hadden aangehoopt; de werking der buikzuiverende middelen kan, als bovengezegd is, door lavementen bevorderd worden.

Deze stoelgangen zullen de opzetting en drukking van de bovenbuikstreek, zoowel als de geweldige hoofdpijnen, aanmerkelijk verligten; inderdaad is de vermindering en verbetering der toevallen, na deze buiksontlastingen, zoo in het oogloopend, dat ik in twee of drie gevallen daardoor in verzoeking geraakte, dezelve te vervolgen, en te beproeven, of door dezelve, niet de noodzakelijkheid om het ligchaam door *kwik* aan te doen, geheel kon worden uit den weg geruimd. Dan hierin trad ik, op eenen te zwakken grond, en vond mij genoodzaakt terug te keeren; en eindelijk mijne toevlugt weder te zoeken, in dit vermogend en onschatbaar geneesmiddel, offchoon het in één geval reeds te laat was!

Hierdoor gewaarschuwd, ordonneerde ik altijd, in den tusschentijd, dat ik eenig ontlastmiddel in vereeniging met *calomel* toediende, en deszelfs werking, een paar *mercuriale frictiën*, ten einde alle oponthoud in het voorgestelde plan (kwijling), te voorkomen.

Te gelijker tijd, dat de zaken in eenen dusdanigen toestand zijn, bestaan er verschillende onderwerpen, welke door den voorzigtigen *practicus* wel in het oog dienen gehouden te

 wor-

worden. In de eerſte plaats moet de lijder op eene zeer friſſche en luchtige plaats van het huis of ſchip bezorgd, en volmaakt gereinigd worden; en daar er negen gevallen van de tien zijn, met aanmerkelijken aandrang van bloed naar het hoofd, moet hij van tijd tot tijd met de voeten in warm water gezet, het hoofd geſchoren, hoog gelegd, en met dik gevouwene doeken (van katoen of linnen) goed nat, en door middel van azijn en koud water kunstmatig koel gemaakt, aanhoudend belegd worden. Plaatſelijke bloedontlastingen, door bloedzuigers of bloedige koppen aan het hoofd gelegd, moeten almede, bij herhaling, worden aangewend, en zullen van groot nut bevonden worden.

Sir JAMES MC. GRIGOR merkt in zijne Geneeskundige ſchetſen aan, dat het koude bad, in de koortſen van *Indiën* niet voldeed. „ Bij mijne aankomst aldaar, (zegt hij) beproefde „ ik het in verſchillende gevallen, doch zonder gevolg. — „ Deze koorts is gemeenlijk van eenen *remitterenden typus;* er „ is meerdere *reactie;* in vele gevallen ſchijnt dezelve toevallig „ (*Symptomatici*) van aandoening der lever; en dikwerf eindigt „ dezelve in *Hepatitis*." Eenige duisterheid beſtaat er in het laatſte gedeelte dezer aanhaling; doch in alle gevallen kan deze Schrijver de koorts, over welke wij thans ſpreken, niet bedoelen; want, offchoon in deze, zoo wel als mogelijk in alle andere koortſen, de verrigtingen der lever zijn aangedaan (zoo als ik hierna zal trachten te verklaren); zoude het de *Theörie* tot buitenſporigheden drijven zijn, om vast te ſtellen, dat de *afgaande Bengaalſche moeras-koorts*, op eene bekende wijze, door de moerasſige uitdampingen, in verbinding met warmte en vochtigheid van den dampkring voortgebragt; in de meeste gevallen, „ *toevallig van lever-aandoeningen zoude zijn.*" Waarſchijnlijk is het, dat Sir JAMES MC. GRIGOR, geene gelegenheid had, déze koorts te zien, alzoo zijne aanmerkingen ten opzigten van de „ aandoening der lever," meer bepaald duiden, op die koortſen, welke, door de wandeling, *galachti-*

tige koortſen (*febres billiosæ*) genoemd worden, en te *Bombaij*, de kust van *Coromande* en andere hoogere gedeelten van *Indiën*, in welke deze Geneeskundige diende, heerſchen.

In hoeverre, in deze laatſte koortſen, de koude baden of begietingen nuttig en aanwendbaar zijn, is hier de plaats niet om te onderzoeken. Doch in de gemelde koorts zijn dezelve reeds, ſedert onheugelijke tijden onder de Inlanders zelve, en zekerlijk wel eeuwen voor dat een JACKSON, WRIGTH en anderen, over dit onderwerp dachten te ſchrijven, in gebruik. De volgende aanhaling van den kundigen en waarheidminnenden Schrijver der *Oriental field ſports* enz. Kapitein WILLIAMSON zal dit bevestigen.

„ Wij moeten nogtans (zegt hij) den inboorlingen regt laten „ wedervaren, met te erkennen, dat het verkoelend beginſel „ laatſtelijk door eenige onzer voornaamſte Geneeskundigen „ aangenomen, deszelfs oorſprong alleenlijk aan de oude prak- „ tijk der Bramijnen of Hindoſche priesteren, verſchuldigd is; „ waarvan de meesten zich in de *pharmacie* zeer ervaren ach- „ ten. Wanneer deze koude baden in tijds werden aange- „ wend, geloof ik, dat weinige dezer koortſen in *typhus* „ zouden ontaarden; en maar zeer zeldzaam *congestiën* naar de „ lever, in haastige (*acute*) gevallen zouden plaats hebben. Dik- „ werf zag ik mijne bedienden, wanneer zij door koorts wer- „ den aangedaan, eenen overvloed van koud water drinken, „ alsmede daar in nat gemaakte doeken om hun hoofd leggen, „ en, met gelukkig gevolg. Het eerſte verminderde gemeen- „ lijk den pols aanmerkelijk, door eene ruime huiduitwaſeming „ voort te brengen; terwijl het laatſte altijd dadelijke plaatſe- „ lijke verligting gaf.” Vol. 2, pag. 308.

Door ondervinding, reeds lang verzameld voor dat mij deze Inlandſche praktijk bekend was, kan ik de waarheid van het door Kapitein WILLIAMSON aangevoerde, bevestigen, daar ik door de onoverwinnelijke hoofdpijn, hitte en klopping der ſlaapſlagaderen tot dezelve geleid werd, en welke door niets

dan deze koude middelen en het laatmes overwonnen konden worden.

De Heer BRUCE befchrijft eene eenigzins overeenftemmende behandeling, onder de inwoners van *Masfuah*, een zeer ongezond eiland, onder de kust van *Abysſinië* in gebruik.

„Hevige koortfen, de *nadad* genaamt, maken het voornaamfte gedeelte zijner ziekenlijst uit. Gemeenlijk hebben zij op den derden dag den dood ten gevolge; doch wanneer hij den vijfden dag overleeft herfteld hij niet zelden, alleen door het drinken van koud water en het ftorten van hetzelve, in aanmerkelijke hoeveelheden, over hem; zelfs in zijn bed, alwaar men hem, zonder afdroogen, of van bed te veranderen, laat liggen, en aldus den eene begieting op den anderen laat volgen." SHAW's *abridgement*, pag. 156. Koud water, koud cungee water, of eene van deze door Tamarinden, gekristallifeerde wijnfteen (*tart. potasfa acidulæ*), of het falpeterzuur, (*acidum nitrofum*) zuur gemaakt, zal eenen zeer aangenamen en nuttigen drank opleveren. Het is echter noodzakelijk aan te merken, dat, zoo lang tot de prikkelbaarheid der maag geheel verdwenen is, hoe hevig de dorst ook zijn moge, de lijder van menigvuldig en veel te drinken moet worden terug gehouden. — De koude begietingen des ligchaams zullen tot vermindering van den dorst medewerken, tot dat de maag bedaard is.

Bloedzuigers, opgevolgd door groote en herhaalde blaarplijsters, op de bovenbuikftreek aangelegd, zullen aanprijzenswaardige hulpmiddelen, ter bereiking van het boven opgegevene plan van behandelen, bevonden worden te zijn; en daar, waar onwerkdadigheid in het *lijmphatisch* geftel van den onderbuik aanwezig is, te verkennen aan de moeijelijkheid, om den mond door het *kwik* aan te doen, moeten de uitwendige oppervlakten, met het *Unguent Oxyduli Hydrargyri* worden ingewreven. Onder het gebruik dezer middelen, heb ik menigmaal in eene foort van geduldigen angst, de eerfte verfchijnfelen

der

der kwijling afgewacht; en met den derden morgen, konde ik gemeenlijk bij de uitademing, eene zekere, de kwijling voorafgaande lucht ontwaren; en wanneer deze vrijelijk doortaste, maakte ik ook mijnen lijder, deszelfs behoud bekend.

Wanneer echter geene kenteekenen van verzadiging (*Saturatie*) verſchenen, alsdan, of veeleer wanneer de zaken in eenen onrustbarenden toeſtand waren vroeger, vermeerderde ik de giften van den *Calomel* en gaf dezelve op korter tusſchenpoozen, of vereenigde de *mercuriale frictien* met dezelve; want wanneer men geene verligting op den derden, vierden, of uiterlijk op den vijfden dag konde aanbrengen, werd de kans op herſtel elk oogenblik minder.

Somwijlen had de beterſchap voor, ſomwijlen na, doch meestal gelijktijdig plaats met de zigtbare en voelbare kenteekenen van het uitwerkſel van het *kwik*, die aan het tandvleesch en uitademing kenbaar zijn. Eene zachte en algemeene uitwaſeming, een verkwikkende ſlaap, en de verſchijning van natuurlijke ſtoelgangen, waren de gewone aankondigers dezer gelukkige verandering, waar na, wanneer de kwijling vrijelijk doorging, de gehele ſchakel van gevaarlijke toevallen, evenredelijk verdween, tot eindelijk, het onvermogen om te kunnen eten (door de opzetting en pijnlijkheid van den mond), de eenigſte klagt van den lijder bleef. Wanneer ik nogmaals denzelfden weg bewandelen moest, zoude ik mij genegen gevoelen eene veel meer beſlisſende behandeling, door bloedontlastingen en ſtoelgangen te beproeven; zoodanig als in ſtaat zoude zijn den voortgang der koorts te beteugelen, zelfs voor de ontwikkeling van de uitwerking van het kwik. Dan tijd en omſtandigheid kunnen de verſchijnſelen dezer en anderer koortſen zoodanig veranderen, dat verſcheidene, en ſomwijlen elkander tegengeſtelde wijze van behandelen moeten aangenomen worden.

Dat er omſtandigheden kunnen zijn, waarin het gebruik van den wijn en *koortsbast* onvermijdelijk is, wil ik niet ontkennen,

nen, doch zelden was ik in de gelegenheid, bijzonderlijk de laatste te kunnen aanwenden, uitgezonderd in gevallen van langdurige herstelling; of ter voorkoming van wederinstortingen bij volle maan of bij andere schijngestalten derzelve, wanneer dusdanige ongelukkige omstandigheden, bij voorkeur schenen plaats te hebben.

Verder valt nog aan te merken, dat wanneer deze koorts van *Dysenteria* was vergezeld, hetgeen geen ongewoon verschijnsel is, dezelfde wijze van behandelen, met uitzondering echter van de aanwending van uitwendige koude, eveneens tot eenen gelukkigen uitgang of tot herstelling kan leiden.

Daar het oogmerk dezer verhandeling *nuttigheid* is, met het voornemen om alle mogelijke inlichting over elk onderwerp, in een zoo kort mogelijk bestek aan de hand te geven: wordt het ook een pligt, om op deze plaats melding te maken, van de gevoelens en praktijk van een voornaam geneeskundig gezag in *Indiën* (Dr. BALFOUR wiens bekwaamheid en ondervinding, hem op elks achting aanspraak geven; ik zal trachten, zijne stelsels en onderrigtingen, in zoo weinig bladzijden als mogelijk is, te vereenigen; daarbij tevens terugwijzen de, op zijn *tweede verhandeling over de zon- en maans invloeden*). (*Edinburgh* 1790.) waar dit duidelijker, dan in eenige andere zijner uitgave is verklaard.

Dr. BALFOUR, beschouwt de goedaaardige en geregelde tusschenpoozende, zoowel als de meer hevige en aanhoudende *Bengaalsche koortsen*, gezamenlijk met *Dysenteria*, als zoo vele graden der *afgaande*, *rottige*, *ingewands koorts.* „*Putrid intestinal remitting fever*," welke hij alle, als besmettelijk verklaart. Hij stelt, dat de besmetting ontstaat, van rottige of verrotte ligchamen, en welke met het speeksel naar beneden gaande, het slijm der maag en darmen bederft, dat deze rottige stof, opgenomen zijnde, en in de *circulatie* overgebragt, de geheele reeks der koortsige toevallen doet ontstaan.

Dit

Dit is de, van zon- en maans invloed onafhankelijke theorie, welke hierna zal worden aangehaald.

Ten opzigte van de behandeling, vooronderftelt hij, dat ruime en aanhoudende darmontlastingen, in het algemeen voldoende zouden zijn, om de goedaardige gevallen, tot een gelukkig einde te brengen; dan daar wij voor veel misleidingen vatbaar zijn, raadt hij aan, om in deze, zoowel als in de meeste koortfen van *Bengalen*, na twee dagen ontlasting door *Calomel* en andere buikzuiverende middelen, eenen aanvang te maken met het toedienen der *koortsbast* in zelfftandigheid, zoo, dat men twee oncen in de acht en veertig uren geeft. Na verloop van dit tijdperk, moet de *Calomel* gedurende den nacht herhaald, en den daaropvolgende morgen een *laxeermiddel* gegeven worden; naar welkers uitwerking, de koortsbast weder even als te voren, gedurende een paar dagen moet worden herhaald. De purgeermiddelen en koortsbast, moeten dus naauwkeurig volgens deze opgegevene orde afgewisfeld worden, tot de ziekte geheel vernietigd is; en ten einde een grooter vermogen aan deze wijze van behandeling te geven, moet een vrij gebruik van het *Opium* gemaakt worden, niet alleen om de *koortsbast* in de maag te doen houden, maar ook, om pijn te ftillen en rust te verwekken.

In gevallen, waar plaatfelijke aandoeningen aanwezig zijn; beveelt hij alleen eene naauwkeurige oplettendheid, ten einde het ligchaam voor den invloed van koude te bewaren; alsmede herhaalde Spaanfche vliegplijsters en zweetdrijvende middelen. In eenige zeldzame gevallen, waar de plaatfelijke aandoening hevig is, vergunt hij bloedontlastingen, zoowel algemeene als plaatfelijke. Doch alle andere plannen van behandeling, moeten op de aangegevene wijze gevolgd worden. Zonder op *paroxysmæ*, *remisfie* of *Exacerbatio* hoegenaamd acht te flaan. Nogtans fcheen Dr. B. na verloop van vijftien

 ja-

jaren, dit zijn plan van behandelen veranderd te hebben, zoo als de volgende aanhaling aanduidt.

„ In overweging nemende (zegt hij), dat verstoppingen in de lever, zich zeer menigvuldig in de gewone koortsen van het land (*Indiën*) vertoonen; en met te veel redenen bij allen, in eenen zekeren graad aanwezig, mogen worden vooronderfteld; kunnen wij niet nalaten toe te ftemmen, dat de aanwending van het *kwik* op het menfchelijk geftel, zoodanig als voldoende zal zijn, om den mond in eenen zekeren graad aan te doen, een onfchatbaar *principium* in de behandeling dezer koortfen is; met oogmerk om daardoor, verftoppingen of andere fchadelijke aandoeningen der lever, uit den weg te ruimen, en natuurlijke affcheidingen te weeg brengen; en aldus met andere middelen, welke reeds befchreven zijn, tot eene fpoedige en *radicale* herftelling te helpen medewerken." *Voorrede voor eene Verzameling van Verhandelingen.*

Hier heb ik dus een fraai overzigt gegeven, van twee zeer verfchillende wijzen van behandelen, zoowel als van verbinding in deze gevaarlijke ziekte. Ik heb genoegzaam getoond aan welke van beide ik de voorkeur geef, en geloof daarvoor genoegzame en voldoende redenenen te hebben; offchoon ik geenszins voornemens ben, de andere wijzen van behandelen te veroordeelen, alleen omdat ik dezelve onvoldoende bevond.

Hij, die denzelfden grond betreedt, als ik gedaan heb, zal naar alle waarfchijnlijkheid genoegzame gelegenheid aantreffen, om dezelve alle te kunnen toetfen, en daarna moge hij over hunne verdienften beflisfen; terwijl ik hem fteeds zal aanraden, niet te driftig te zijn, om eene praktijk, flechts wegens eenige weinige gebreken te veroordelen. — Geenszins is het mijn lot geweest, de keerkringskoortfen zoo handelbaar te ontmoeten, als fommige officieren van gezondheid dezelve gevonden, of *zeggen* gevonden te hebben. Zij, welke met de ziekten aan het ziekbed zelve bekend zijn, weten zeer wel

dat

dat geene bepaalde regels van behandelen in alle tijden, in koortsen of andere ziekten aanwendbaar zijn. Dan, offchoon de middelen verschillen, kan echter de *indicatie* altoos dezelfde zijn: zoo veronderstel ik, dat op die tijden en in zulke gevallen. waar *koortsbast* en opwekkende middelen zich in keerkringskoortsen meer nuttig toonden dan ontlastingen, eene even groote wanorde in het evenwigt der opwekbaarheid en der *Circulatie* plaats had, als daar: waar bloedontlastingen en purgeermiddelen tot het uiterst werden aangewend. De groote kunst is inderdaad, om vroegtijdig den heerschenden aard van het klimaat, en des gestels te verkennen; en daarop de meest geschikste *methodus medendi* toe te pasfen.

Het zoude mij leed doen, eenige mijner kunstbroederen, van moedwillig verdichte vertogen te verdenken, veel minder te beschuldigen. Dan wanneer jonge geneeskundigen, hunne behandelingen voortzetten door nieuwe middelen, moge het ons ten minste vergund worden, om de zooveel beduidende, doch waarschijnlijk wonderspreukige vermaning van HIPPOCRATES aan te voeren — *Experientia fallax.*

Wanneer het koele saisoen nadert, neemt de koorts, meestal aanhoudende, eene afgaande, en eindelijk in December, eenen volmaakten tusschenpoozenden *typus* aan. Van dit tijdstip af, is het klimaat van *Bengalen*, voor gedurende twee of drie maanden koel en aangenaam, zijnde alsdan de enkele ongesteldheden, alleenlijk buiksverstoppingen, als gevolg der afgeloopene *Epidemi.*

Wij hebben reeds aangemerkt, dat, wanneer deze koorts, onder de inboorlingen *Epidemisch* wordt, dezelve somwijlen de meest vernielende verwoestingen aanregt. Dan, hunne meerdere gewoonte aan het klimaat, hunne minder volle gestellen, meer matige leefwijze en meer andere oorzaken werken mede, om hen in het algemeen tegen derzelver hevigheid te beschermen; zoodat dezelve voor het grootste gedeelte, onder deze klasse, als eene tusschenpoo-

zen-

zende koorts, offchoon dikwerf van de grootfte hardnekkigheid, verfchijnt.

Van de verkoelende praktijk, welke zij federt onheugelijke tijden in haastige koortfen aanwenden, heb ik reeds gefproken; en zal derhalve thans tot eenige veelvermogende inlandfche middelen overgaan, welke zij ter herftelling dezer ziekte aanwenden, vooral dan, wanneer zij zich zelve in de gedaante eener alledaagfche koorts (*febris quotidiana*) vértoont, welke voor de inwoners van de dorpen, verfpreid in de moerasfige, zoowel als in de berg en- boschachtige *diftrikten* zeer lastig is.

Hun eerfte oogmerk is alsdan, de volmaakte ontlasting, van alle galachtige en andere fchadelijke aanhoopingen uit de maag en darmkanaal. Ten dien einde nemen zij hunne toevlugt tot een zwart purgerend zout *Bit-noben* of *Cala-neemuck* genoemd, waarvan eene oplosfing in water, eene der walgelijkfte en krachtdadigfte braakmiddelen is, zoo als gemakkelijk kan worden vooronderfteld; hebbende eenen verfoeijelijken fmaak, en eenen reuk die naar rotte eijeren of gezwaveld waterftofgas gelijkt. Dit geneesmiddel is tevens buikzuiverend, en de lever en derzelver galleiders van aanmerkelijke hoeveelheden fcherpe ontaarde gal, en andere fchadelijke ftoffen ontruimende, en door het darmkanaal uitdrijvende.

Deze ontlasting of opruiming nu, naar genoegen volbragt zijnde, wordt de kern van een zaad, van een laag kruipend foort van de *Cæfalpina Bonducella*, bij de inboorlingen *Kaut Kullagee* of *Catcaranja-nut* genoemd, tot de verdere herftelling gebruikt.

Deze kern is zeer bitter, en bezit het *tonicum*, of koortsverdrijvend vermogen van den *peruviaanfche bast* in eenen zeer hoogen graad; en heeft bovendien nog een bijzonder voordeel, daar het, in plaats van als de voorgaande, een ftoppend vermogen op het darmkanaal uit te oefenen, eenen zachten ftoelgang bevordert. Het is gemakkelijk te begrijpen, dat een dusdanig werkend vermogen, van eene onberekenbare nuttigheid

heid is, in een keerkrings-klimaat, waar het galſtelſel zoo algemeen *gedérangeerd* is.

Een dezer kernen met twee of drie peperkorrels tot eene *masſa* geſtampt, en drie, vier, of wel vijfmalen 's daags, genomen in verbinding met het afkookſel der *Cherettah*, (*gentiana cherayita*) is, in het herſtellen der tusſchenpoozende koortſen, zoo algemeen werkzaam bevonden, dat het gebruik daarvan, door verſcheidene Europeſche Geneeskundigen is aangenomen: en zal aldaar, binnen een kort tijdsverloop de koortsbast geheel en al vervangen; boven welken het verre verkiesslijk ſchijnt in warme klimaten, uit hoofde van derzelver bovengemeld openend vermogen.

De *Cherettah* is eene ſoort van *gentiaan*, in de bergachtige ſtreken benoorden den *Ganges* van geheel *Bengalen* groeijende, het bezit al de kracht en de eigenſchappen, aan de *gentiana lutea* toegekend; en zelfs in eene grootere kracht en hoeveelheid dan deze laatſte, wanneer die tot ons overgebragt is. Het afkookſel van dit middel, vormt eenen krachtdadigen medehelper aan de *Catcaranja*-noot; en hun vereenigd vermogen tot herſtelling der tusſchenpoozende koortſen, is ontegenzeggelijk.

OORZAKEN DER KOORTS.

Sævamque exhalat opaca Mephitim Sylva.

ÆNEID.

De Doktoren LIND en CLARK zeggen, dat de inrotting zijnde dierlijke en plantaardige zelfſtandigheden, die bij elk afloopend getij der rivier de *Hoogly*, aan hare boorden worden achter gelaten, en door hare ſchadelijke uitdampingen, bij laag water,

zoo-

zoowel bij dag als bij nacht uit deze bron opreizende, aanmerkelijk veel tot de gevaarlijkheid van dezen dampkring toebrengen. Deze redenering is meer zonderling dan gegrond, en fteunt niet op naauwkeurige waarnemingen.

Gedurende de maanden Augustus en September bijv., wanneer de koortfen in hare grootfte hevigheid woeden, zijn de rivieren tot aan hare oevers toe door de overftrooming gezwollen; en de hoeveelheid water, alsdan in den *Oceaan* uitgeftort, zoo aanmerkelijk en geweldig, dat de ftroom volmaakt versch en de vloed te *Calcutta* zelfs, naauwelijks merkbaar is; gevolgelijk is het wasfen en vallen van het water, in de rivier, naar evenredigheid onbeduidend. Doch in de maand Mei en het begin van Junij daarentegen, wanneer de rivieren verre beneden hare najaarshoogten zijn, wanneer de hitte bovenmatig is, en de getijden zoo aanmerkelijk zijn, dat de ftroom of *bore* zoo als dezelve daar genoemd wordt, fomwijlen met de verwonderlijke fnelheid van twintig mijlen in een uur voortgaat, en niet geheel ophoudt, voor dat dezelve *Nia-ferai*, zijnde vijf en dertig mijlen boven de hoofdftad bereikt heeft; alsdan is het, dat inderdaad elke zijde der rivier bij laag water, eene breede hellende vlakte van modder en flijk, bedekt met dierlijk-plantaardige overblijffelen in allerhande graden van rotting, en de alleronaangenaamfte lucht uitgevende, vertoont. — Nogtans worden alsdan, geene fchadelijke uitwerkfelen, hoe ook genaamd, door deze uitdampingen voortgebragt.

Om dit verfchijnfel op te losfen, dienen wij op de getijden zelven te letten, welke, langs de beide boorden der rivier loopende, nimmer eenen genoegzamen tijd, noch bij den vloed, noch bij de ebbe overlaten, om aan de ontwikkeling dezer fchadelijke uitdampingen, welke uit de oppervlakten van ftilftaande moerasfen, het zij geheel, of gedeeltelijk, door jaarlijkfche of wel dagelijkfche overftroomingen nagelaten, opftijgen. Zoodanige moerasfen en biesbosfchen (welke een zelfde uit-

uitwerkfel voortbrengen) zijn langs de beide boorden der rivier, gedurende, en na de regenachtige faizoenen, in allerlei rigtingen verfpreid; en het is aan deze, en niet aan de dagelijkfche door den vloed overftroomde oevers der rivier, dat wij de ziekten en fterften verfchuldigd zijn, welke wij dikwerf aldaar, zoo noodlottig ondervonden.

Eene andere omftandigheid mag mogelijk het hare, ter verbetering dezer uitdampingen op de aangegevene tijdperken toebrengen; gedurende de overftrooming zijn de wateren dezer rivier volmaakt versch doch troebel; daar zij in het drooge faizoen, wanneer de getijden fterk zijn, en bij elken vloed eene aanmerkelijke hoeveelheid zout water de rivier opkomt, den ftroom zelfs te *Calcutta* zoo brak (zoutachtig) maakt, dat daardoor pijnlijke buiksaandoeningen aan diegenen, welke er van drinken, veroorzaakt worde. Eene vermenging van het zout en zoet water, vermeerderd derhalve de fchadelijkheid der moerasfige uitdampingen niet, zoo als Dr. PRINGLE heeft beweerd; in tegendeel vinden wij juist, dat dezelve in deze oogenblikken volmaakt fchadeloos zijn, wanneer zij uit de uitgebreide boorden oprijzen, en het water met eene aanmerkelijke hoeveelheid zeezout bezwangerd is. — Ten opzigte van de moerasfen, welke van de rivieren terug gaan, kunnen dezelve, gedurende de algemeene overftrooming, niet meer aan rijzing en daling onderhevig zijn dan de rivieren zelve. Overigens zijn de boorden van alle andere kleinere rivieren en inhammen, in denzelfden toeftand, als door mij omtrent de *Hoogly* is opgegeven.

Eindelijk zoude ik hier nog kunnen bijvoegen, dat het alleen, het overftroomende water, en geenszins dat der getijden is, hetwelk buiten de boorden van den *Ganges* treedt, om de in den omtrek gelegene vlakten te bedekken; en gevolgelijk de moerasfen, onmogelijk aan ebbe en vloed, onderhevig kunnen zijn.

Over dit onderwerp, heb ik des te breedvoeriger geweest, om

om daardoor de gegrondheid der redenen, in een helder daglicht te ſtellen, welke door Dr. LIND van *Windſor* worden bij gebragt, tot het lezen zijner herroeping — *van het geneeskundig vertrouwen in den maansinvlöed*, ten voordeele van *de vereenigde uitdampingen, ontlaten uit de ſtranden en omliggende moerasſen bij elk afgaand ſpringtij.* Waarvan men zou kunnen zeggen, „ dat hij het gevondene verwierp, om het in de ſchaduw weder op te zoeken"; en hetwelk ons ten duidelijkſte overtuigd, dat de tweede gedachten niet altoos de beste zijn. Het verwonderd mij zeer, dat de vernuftige Dr. BALFOUR terwijl hij zich over de afvalling van zijnen voormaligen onderſteuner beklaagt, onder anderen van Dr. LIND's ſtellingen, ook niet deze onverklaarbare omverwerping aanvoert.

In een zoo ſchoon klimaat, als dat van *Bengalen*, en bij eene zoo vruchtbare beſtrooming, als die van den *Delta* of *Ganges*, is het natuurlijk te vooronderſtellen, dat elk voorwerp, genoegzaam elk ſtofje, zoo met dierlijk als met plantaardig leven bezwangerd is. Werpen wij ſlechts éénen blik op het dierenrijk, en wij zullen zien, dat deze verbazende aaneenſchakeling van hervoortbrenging en vernietiging, onafſcheidelijk door millioenen van levende wezens wordt vervolgd, welker kortſtandig leven, naauwelijks eenen aanvang genomen heeft, of hetzelve eindigt reeds weder in dood! Niet zoodra heeft de geest het ligchaam verlaten, of dit laatſte wordt, door de warmte en vochtigheid van het klimaat, tot deszelfs zamenſtellende hoofdſtoffen ontbonden; en zonder tusſchenpoozing, weldra tot eene andere zamenſtelling gevormd.

Gedurende deze ontbinding van dierlijke en plantaardige overblijfſelen, die tot nieuwe zamenſtellingen en opvolgende herſcheppingen voorbeſchikken, wordt er een zeker onverklaarbaar *iets* in den dampkring opgenomen, hetwelk met eenen zoo noodlottigen als krachtdadigen invloed, op de levensverrigtingen van het menſchelijk geſtel werkt.

Dit onverklaarbaar *iets*, hetwelk wij het liefst bij eene uitdam-

damping zullen vergelijken, is voor zamenpakking, of liever ophooping vatbaar. Want wanneer dezelve tusfchen de bosfchen van hout, riet en dergelijken, zoo als hier het geval is, bepaald zijn, bijzonderlijk gedurende het regenachtig faizoen, wanneer geene regelmatige winden, ter verftrooijing derzelve, waaijen; of wanneer de ftralen der zon, met uitzondering van flechts enkele tusfchenpoozen, door zware ondoordringbare wolken verduisterd worden, wordt dezelve bij uitftek krachtvol, zoo als de jaarlijkfche fterfte, te zeer bewijst.

Dat de uitdamping en verfpreiding dezer fmetftoffen, fterker is gedurende de warmte van den dag, dan gedurende de koude van den nacht, is meer dan waarfchijnlijk; en nogtans fchijnt het denkbeeld, dat dezelve voornamelijk gedurende den nacht uit de moerasfen en poelen opftijgen, de overhand te hebben. „ De eigenfchap van eenen ongezonden vochtigen „ grond (zegt Dr. LIND) is dusdanig, dat de ftralen der zon, „ niet zoodra verdwijnen, of de dampen rijzen uit dezelve „ op, en maken den dampkring ruw en koud, in alle warme „ klimaten.”

Moeijelijk fchijnt het te bevatten, hoe in een zelfde tijdperk damp opftijgt en dauw nederdaalt, nogtans is het eene zekere waarheid, dat de onaangename lucht, welke wij even na zonsondergang ontwaren, voor het reukörgaan merkbaarder is, dan gedurende eenig ander gedeelte van den dag; hetwelk alleen ontftaat, doordien de ftranden en moerasfen, hunne gedurende den dag, door de zon bekomene warmte, gedurende eenen geruimen tijd nadat deze reeds beneden den gezigteinder verdwenen is, behouden; en gevolgelijk ook aanhouden uitdampingen te ontlaten, welke niet dan gedurende den zonnenfchijn en hooge temperatuur van den dag worden opgenomen en verfpreid; deze uitdampingen ontmoeten derhalve den nederdalenden dauw en de koelere lucht, pakken zich te zamen, en vormen aldus eenen dikken nevel of mist, welke

over den vochtigen grond blijft hangen, en van eene ſchadelijke en onaangename lucht is vergezeld. Hier moet men bijvoegen, dat de, gedurende den dag uitgedampte *miasmen*, naar alle waarſchijnlijkheid met den eerſten avonddauw weder nederdalen; en door de ontmoeting en vereeniging met die, welke gedurende de ſchemering voortgaan, uit dezelfde bronnen ontlaten te worden, eene verbinding vormen, bijzonder geſchikt, om het menſchelijk geſtel aan te doen. Ook zien wij, ten bewijze hiervoor, vier lijders van de vijf, welke op dit tijdſtip zullen worden aangedaan, of de nadeelige inwerking het eerſte zullen ontwaren.

De ondervinding heeft bewezen, dat de moerasſige uitdampingen, offchoon minder beperkt dan de dierlijke, nogtans geenen uitgebreiden kring omvatten, ten minſte worden dezelve op een' zeer bepaalden afſtand van deszelfs bronnen, reeds veel minder ſchadelijk door verdunning; de door Dr. HUNTER vermelde, en daarna door waarnemingen bevestigde omſtandigheden, dat, een verſchil van ſlechts weinige voeten in hoogte, reeds eene evenredige beveiliging, tegen ziekten uit deze oorzaken, aan lieden in een en hetzelfde gebouw wonende, geeft; zullen ingselijks voor de, door ons opgegevene ſtellingen getuigen, namelijk: „ dat wanneer de ſmetſtoffen uitgedampt gedurende den dag, in den avond nederzakken, zij daardoor meer en meer te zamen gepakt worden, tot zij de uitdampingen der nog ſteeds rookende moerasſen ontmoetende, eenen dikken nevel van ſterk bezwangerde dampkringslucht, zeer na aan de oppervlakte der aarde vormen." Van daar de meerdere graad van gezondheid in bovenſte verdiepingen van gebouwen, en het tegenovergeſtelde gevaar, van in dusdanige plaatſen op den grond te ſlapen; waarvan verſchillende voorbeelden, in de werken van LIND, BONTIUS en andere gevonden worden.

Nog ſterker gevoel ik mij geneigd te vooronderſtellen, dat dierlijk-plantaardige ſmetſtoffen met den dauw weer nederda-

dalen en alsdan krachtdadiger zijn, uit eene omſtandigheid, aan mij zelven, in den jare 1805, overgekomen.

Een overtogt van *Madras* naar *Calcutta* gemaakt hebbende, en het ſchip, in de rivier den *Ganges*, op omtrent een kwartier uurs van den naasten wal geankerd zijnde, bevond ik mij laat in den avond op het dek; wanneer nu de dauw begon te vallen, ontwaarde ik eenſlags, eene, hoewel niet zeer hevige, echter onaangename lucht, voor welkers verklaring ik mij eenigzins verlegen gevoelde, daar geene de minſte koelte aanwezig was, die ons eenige uitdampingen van de naaste ſtranden konde aanbrengen. Weldra echter werden mijne beſpiegelingen dien aangaande, door draaijingen in het hoofd, bezwijming en opvolgende neiging tot braken afgebroken. Onmiddellijk begaf ik mij van het dek naar beneden, niet weinig ontrust, en mij zelven overtuigd houdende door die koorts te zijn aangedaan, welker uitwerkſelen ik zoo vele redenen had te vreezen. Na het drinken van eenig laauw water ten einde mijne maag te bedaren, nam ik eene doſis *Calomel* met *Opium*, en den volgenden morgen eene doſis van den *ricinus-olie*; en offchoon zich geene verdere toevallen van koorts openbaarden, gevoelde ik echter eenen ongewonen graad van vermoeidheid en onderdrukking van geest, welke mij gedurende eenige dagen, nadat ik zelfs reeds te *Calcutta* was terug gekomen, bij bleef.

Meermalen worden dergelijke aandoeningen bij het pasſeren van moerasſen ondervonden, zoo als door MOSELEY en anderen wordt aangehaald. Eindelijk ſtrekt ook nog de volgende aanmerking van Dr. LIND, ten bewijze der ſtelling van het nederdalen der *miasmen*, met dauw en regens. „ De eerſte „ regens (zegt hij) welke in *Guinea* vallen, gelooft men alge- „ meen de ongezondſte te zijn; men heeft dusdanige regens „ gekend, welke in 24 uren het zoolleder deden rotten; „ ook heeft men nog waargenomen, dat wollen kleederen, „ door deze regens nat geworden, en daarna in de zon ge-

„ hangen, binnen weinige uren vol met maden werden." Natuurlijk is het te vooronderſtellen, dat, welke uitdampingen ook uit den grond in den dampkring opſtijgen, en hierin voorloopig aan de regenbuijen zwevende waren, deze laatſte zouden nedervallen, op dezelfde grondbeginſelen, als de gedurende den dag, uitgewaſemde *miasmen*, met den nachtdauw nederdalen.

In de maanden van September en October 1799, toen twee ſchepen van het esquader van den admiraal BLANKET, (de *Leopard* en *Centurion*) langs de *Arabiſche kust*, van *Mocha* naar *Juddah* opwerkten, werden de equipagien derzelve, door eene ſlepende koorts, gepaard met aanmerkelijke hoofdpijn, pijn in de maag en de geheele bovenbuikſtreek, menigvuldige, galachtige brakingen en ſtoelgangen, zwakke, kleine en radde pols, algemeene zwakte des ligchaams en aanmerkelijke onderdrukking der zielsvermogens zeer geteisterd. Op dit tijdſtip waren de dagen onverdragelijk heet, ſtaande de *thermometer* gewoonlijk 97° F; de nachten daarentegen zeer koud, en wat het zonderlingſte was, een aanmerkelijke val, van eenen volmaakt bitter en zoutſmakenden dauw, had elken nacht plaats; waaraan dan ook de koorts werd toegeſchreven; hetgeen voornamelijk verſterkt werd, doordien de *Leopard*, welkers equipagie op het dek ſlapende, en dus aan de nachtelijke dampen blootgeſteld zijnde, ruim tienmalen erger de ziekte ondervond, dan de *Centurion*. —

In het laatſte ſchip, werd geen geneesmiddel geſchikter bevonden, tot het bedaren der galachtige brakingen en ſtoelgangen, dan de *Calomel* in vereeniging met het *Opium*. Eene bijvoeging van den *Sulphuretum Oxyduli Stibii Hydrogen*, werdt ſomwijlen daarna gemaakt; en wanneer niets meer dan enkele zwakte overbleef, werd een afkookſel van den koortsbast met het ſalpeterzuur (*Acid. Nitros:*) zeer nuttig bevonden. In ſommige gevallen, gepaard met aanmerkelijke koortſige ſpan-

nin-

ning, hitte en droogte der huid, werden ook de koude begietingen met goed gevolg aangewend.

Wanneer men het onderwerp van deze zijde beſchouwt, wordt men tot eene praktiſche gevolgtrekking, van aanmerkelijke nuttigheid geleid. *Zij* onderrigt ons namelijk: dat wij genoodzaakt zijnde, om dusdanige ongezonde bosſchen of moerasſen door te gaan, daartoe dat tijdperk van den dag moeten uitkiezen, waarop wij ons het minſte in gevaar zullen ſtellen, deze ſchadelijke uitdampingen van ſmetſtoffen te ontmoeten, noch in hunnen opſtijgenden, noch in hunnen nederdalenden toeſtand. Dit tijdperk ſchijnt zich voornamelijk te bepalen van drie tot zes uren na den midddag, dat is: „naar de grootſte hitte van den dampkring en van de aarde; en gevolgelijk *na* de grootſte uitdamping, en *vóór* de zamenpakking en nederdaling van zoodanige uitdampingen als gedurende den dag oprijzen; en welke zich daarna vereenigen met diegenen, welke nog ſteeds voortgaan, door den verwarmden grond ontlaten te worden, gedurende eenigen tijd na zonsondergang. Het is maar al te wel bekend, dat gemeenlijk de koelte van den morgen of avond, zoo niet van den nacht verkozen wordt, om hout of water aan boord der ſchepen te halen en andere zaken te verrigten; tot groot nadeel van diegenen, welke aan dergelijke gevaarvolle verrigtingen gewaagd worden.

Het in achtnemen van den hier aangegevenen regel, (gegrond op de rede, zoowel als op de ondervinding) zoude ontegenzeggelijk, veel goeds voortbrengen; bijzonderlijk wanneer in aanmerking wordt genomen, dat het menſchelijk geſtel, gedurende het opgegevene tijdperk, mogelijk tegen de ſchadelijke invloeden der moerasſige uitdampingen, en andere verzwakkende oorzaken meer geſterkt en beſtand is, dan op eenig voorafgaand of navolgend uur van den dag of nacht. De ſchepeling doet gewoonlijk zijn beste maal op den middag, wanneer hem ook zijne wijn of ſpiritus wordt uitgereikt; en wanneer hem nu, hierna, een paar uren rust ge-

gund wordt, zijn zijne ligchaamskrachten en geestgefteldheid veelmeer verfterkt en opgewekt, dan vroeg in den morgen of laat in den avond. De Europeaan moge hierop aanmerken, dat het ligchaam en de ziel, verkwikt door den flaap, meer krachtvol in den morgen zijn. Echter weet ik zeer wel bij eigene ondervinding, dat de rust, in keerkringsklimaten, en voornamelijk gedurende de regenachtige faizoenen, welke alle klasfen noodzaken den nacht onder het dek door te brengen; door eene afgebrokene, ja ik moge wel zeggen, verftikkenden flaap verkregen, inderdaad zeer gering is. Gewoonlijk heerscht eene algemeene kwijning, vermoeidheid en gebrek aan eetlust tot op den middag, wanneer het middagmaal, de wijn en een paar uren rust daarna, nieuwe kracht en werkdadigheid aan het geftel geeft, welke ten minfte tot in den avond voortduren.. Dit is dus het tijdperk waarin wij, de werking der moerasfige en andere uitdampingen het beste kunnen weerftaan, beter dan op eenig ander uur van den dag; en moeten derhalve voor dusdanige werkzaamheden uitgekozen worden; voornamelijk ook, omdat het in dit tijdsgewricht is, dat de uitdampingen het meest in de hoogere *fpheren* des dampkrings verfpreid en verdund, en gevolgelijk minder krachtvol in zich zelve zijn. De daarop volgende 3 of 4 uren, dat is van 6 tot 9 of 10 uren in den avond, fchijnen voor de aan den wal zijnde gevaarlijker te zijn. Daar binnen de keerkringen als het ware geene fchemering beftaat, zijn niet zoodra de ftralen der zon beneden den gezigteinder verdwenen, of alles ligt in het duister omhuld, de dauw en de dampen zakken uit de hoogere *fpheren* des dampkrings naar de aarde; terwijl de uitdampingen uit de nog warme moerasfen fteeds voortgaan op te ftijgen, om zich met elkander te vereenigen.

Bij deze vereeniging in de opgegevene plaatfen en tijdperken moet derhalve de ftroom des dampkrings het naaste in aanraking met de oppervlakte der aarde; ten hoogfte met een zeer vernielend beginfel voor het menfchelijk leven en de gezond-

zondheid bedeeld zijn; en ook dan is het ligchaam, ten gevolge der opwekking, voortgebragt door de hitte en werkzaamheden van den dag, en den *torpor*, veroorzaakt door de koude van den avond, tot derzelver gereedelijke opneming meer voorbeſchikt.

Het hier aangevoerde, zal door de volgende *authentike* bijzonderheden nog meer bewaarheid en opgehelderd worden. In de maand November van 1804, bevonden zich twee gedeelten der manſchap van het ſchip *Tremendous* op het eiland *Madagascar* geplaatst; het eene gedurende den dag om hout te kappen, het andere gedurende den nacht om water te halen; van het eerſte werd er geen een ongeſteld, offchoon den ganſchen dag blootgeſteld aan de brandende zon, en de moeijelijke bezigheid van houtkappen; van het tweede of de *nachtpartij* werden vier door de ziekte des lands aangetast, waarvan drie overleden.

Omtrent twee jaren later, ondervond het ſchip *Sceptre*, op dezelfde plaats, en bij eene zelfde gelegenheid, een veel aanmerkelijker ongeluk onder de waterhaalders of nachtpartij, waarbij zich ook alleenlijk de ſterfte bepaalde. Eenige belangrijke bijzonderheden deze onaangename omſtandigheid betreffende, zal ik hier met de eigene woorden van den Heer NEILL Heelmeester op het gemelde ſchip laten volgen.

„ De koorts, door welke onze waterhaalders op het eiland *Madagascar* werden aangedaan, droeg eene volſtrekte overeenſtemming met de *endemie* der *West-Indië*: — even als deze, was het geene beſmettende ziekte, waarvan wij de ſprekendſte bewijzen hadden; en welke ook datgene bevestigde, wat wij reeds vroeger dienaangaande getuigden. Ik geloof dat de opwekkende oorzaak dezer koorts, zich tot de ſtreek der waterplaats bepaalde, daar geen enkel man der houtpartij werd aangedaan, offchoon aanhoudend gedurende den dag blootgeſteld.

„ Het vernielend vermogen der nachtelijke blootſtelling, werd

 hier

hier bijzonderlijk bewezen; daar de ziekte het hardnekkigst heerschte onder de mariniers, welke ter befcherming der watervaten, gedurende den nacht aan den wal moesten blijven, en waaaronder zich de fterfte alleen bepaalde. De waterplaats zelve, was door een *amphitheater* van bergen, van de zee afgefcheiden; en omtrent in het middelpunt hiervan, was de bron waaruit onze vaten gevuld werden gelegen, in eene moerasfige vlakte, omringd van eenige boomen van het palmfoort, en eene hegge van biesch en riet. De houtplaats daarentegen, offchoon even laag gelegen, was eene met kreupelhout en riet bedekte, zandige grond." Daar de meer naauwkeurige verfchijnfelen dezer koorts in het *Journaal* befchreven ftaan, zal ik hier alleenlijk nog aanmerken, dat dezelve iets van eenen *remitterenden typus* vertoonden, zoodanig, dat de verheffingen op onderfcheidene dagen meer zigtbaar en heviger waren; terwijl op de daar tusfchenvallende dagen, het geftel minder onderdrukt, en meer gerust fcheen, met een onderfcheidend kenmerk in het geheele voorkomen van den lijder; doch nimmer beftond er iets dat naar *apyrexia* geleek. De algemeen aangenomene en in het *Journaal* voorkomende behandeling, beftond in bloed- en buiksontlastingen, en het verwekken van kwijling; van welke praktijk, eene langdurige ondervinding in dit land, het uitftekende nut rijkelijk heeft bevestigd. Mijne gevoelens omtrent de bloedontlastingen, heb ik reeds zoo menigmalen aangehaald, dat ik het thans onnoodig acht, mij daarover verder uit te laten. Ten opzigte der purgeermiddelen, heb ik altoos waargenomen, dat zij, wanneer zij hnnne vereischte werking konden verrigten, door de grootfte verligting gevolgd werden; en dat zij in elk tijdperk der ziekte nuttig kunnen zijn leidde ik daaruit af: — „ dat de onderdrukte, zwakke en onkrachtdadige pols, na derzelver uitwerking, vrij, krachtdadig en opgewekt wordt; met eene overeenftemmende opheldering in het voorkomen van den lijder, zelfs in het hoogfte tijdperk der zwakte."

Wan-

„ Wanneer bloed- en buiksontlastingen niet in ſtaat waren de ziekte dadelijk te beperken: bleef het kwik, in eene ſpoedig kwijl verwekkende hoeveelheid toegediend, het naaste zoo niet het eenigſte middel om dezelve in deszelfs begin te vernietigen. Kwijling zegge ik hier; omdat enkele aandoening van den mond niet in ſtaat is, den lijder in deze *endemie* te beſchermen; in verſcheidene der ongelukkig geëindigde gevallen, was de mond ligtelijk aangedaan, doch nimmer waren wij in ſtaat, kwijling te doen ontſtaan. Waar ook dit laatſte konde verkregen worden, volgde oogenblikkelijk eene verandering van de geheele verzameling der meest te vreezene toevallen, en eene tot herſtelling neigende verbetering, trad in hunne plaats! Deze wending der toevallen, was het blijkbaarſte in de verrigtingen des darmkanaals, alzoo de ſtoelgangen onmiddelijk vaster en ruimer werden, eene omſtandigheid, welke geene ontlastmiddelen, zelfs van de ſterkſte ſoort, in ſtaat waren voor de kwijling daar te ſtellen."

Offſchoon het laatſte gedeelte dezer aanhaling, niet behoort tot het onderwerp waarbij dezelve alhier wordt aangevoerd, hoop ik echter dat dezelve niet, als onbelangrijk zal worden aangemerkt. Het ſtrekt mij tot eene voldoening, daar het ten ſterkſte datgene bevestigt, wat ik te voren bij de behandeling der *Bengaalſche koorts* heb aangevoerd, beide ten opzigte der bloedsontlastingen en der kwijling; daar de eerſte als het ware *Heterodox* (oneigenaardig of ondoelmatig) in de *Indiën* ſchijnt. Alleenlijk moet hier nog, ten opzigte der volmaakte overeenkomst onzer *praktiſche* inzigten, worden opgemerkt: dat het bovengemelde ſtuk, nimmer, noch voor mij, noch voor het publiek werd geſchreven. De naauwkeurige en wel onderrigtte Schrijver van hetzelve (de Heer NEILL) leeft nog; en zoude dus, wanneer eenige valſche voorſtelling zijner gevoelens, in dezen mogte zijn aangegeven, dezelve kunnen wederleggen.

Eens vooral moet ik ook nog hier ter plaatſe zeggen, dat

de voorgaande aanmerking, op alle andere ſtukken en voorvallen, ter vermeerdering bij mijne eigene waarnemingen in dit werk aangehaald, toepasſelijk is. Zij zijn volſtrekt geloofwaardig, als zijnde de ongedwongene aanteekeningen van daadzaken, aan de vergetelheid zonder vooringenomene *theorie*, of eigendunkelijke ſtellingen onttrokken, en kan dus niet zeggen, hoeveel deze overweging derzelver waarde verhoogt.

In de afhandeling der *Bataviaſche endémie* zullen nog eenige andere overeenſtemmende gevallen, ter bevestiging der alhier aangegevene gevoelens worden aangehaald; terwijl ik geloof, dat de boven aangehaalde voorbeelden genoegzaam zijn, om de ſtellingen, welke ik heb blootgelegd, te verklaren en te regtvaardigen: alsmede om toekomſtige zeevarende op hunne hoede te doen zijn, dáár, waar ziekte en gevaar, als hetware in het geheim verholen liggen.

Ten opzigte der rivier van *Bengalen*, zal ik hier nog aanmerken, dat, hoe verder de ſchepen naar het benedenſte gedeelte derzelve liggen, hoe gezonder hunne equipagien zijn zullen. Waarom ook de reede van *Sangur*, ten opzigte der gezondheid, verkieslijk is boven die van *Kedgeree*; en deze laatſte weder minder gevaarlijk, dan die van *Culpee* of *Dyamond Harbour*. Zeer breedvoerig is dit bewezen, door de evenredige ſterften, aan boord der fregatten *Carolina*, *Howe* en *Meduſa*; de twee laatſten hooger in de rivier geankerd liggende dan de eerſte, verloren, door koortſen en buikloop, ten minſte zesmalen zoo velemanſchappen dan het eerſte. Zelfs was eene derzelve verpligt, eenen kruistogt naar zee te doen; en de andere, om naar de reede van *Sangur* terug te keeren, ten einde eene geheele ontvolking te voorkomen. Eenige aanwijzingen aangaande de middelen ter voorkoming der moerasſige uitdampingen, zelfs in *Dyamond Harbour*, het middelpunt van het vernielend beginſel, zullen hierna worden opgegeven.

Op welk eene wijze, of langs welk kanaal, deze uitdampin-

pingen tot het *ſenſorium* geraken, ter voortbrenging van derzelver uitwerkſelen op het geſtel, is genoegzaam onbekend; offchoon een algemeen begrip de overhand ſchijnt te hebben, namelijk: „ dat de maag de middelweg is, waardoor de aanſtekende ſtof werkt, en dat diensvolgens ook de moerasſige ſmetſtoffen denzelfden weg nemen." Dan, wanneer wij in overweging nemen, dat met elke inademing de, met dit beginſel bezwangerde lucht, in eene aanmerkelijke hoeveelheid in het teeder zamenſtel der longen intreedt; zoude het niet ongerijmd zijn te vooronderſtellen, dat dezelve ook in het bloed overgaat, (wanneer dit voor eenige ſoort van opneming vatbaar is) even zoowel als de zuurſtof (*Oxygenium*). Buitendien heeft men nog het *Schneideriaanſche* en andere vliezen van den neus en van het zachte verhemelte, tot welke deze ſtoffen eenen onophoudelijken toegang hebben; terwijl zich ſlechts eenen weg naar de maag aanbiedt, namelijk met het ſpeekſel of het voedſel. Wanneer wij voorts dit beginſel (moeras-ſmetſtof) in eenen zamengepakten ſtaat, binnen weinige uren, koorts met aanmerkelijk *delirium* zien veroorzaken, kunnen wij dan vooronderſtellen, dat dezelve door den omſlagtigen weg van het ſpijsvertering-kanaal in het ligchaam wordt gevoerd? Of wanneer men ſtelt, dat het door middel der zenuwen van de maag werkte, waarom dan niet door de zenuwen van den reuk dat een veel kortere weg is? Inderdaad zijn alle mogelijke redenen bij eene naauwkeurige beſchouwing van derzelver uitwerkſelen, aanwezig om te vooronderſtellen, dat de herſenen en het zenuwgeſtel, den eerſten ſchok en indruk ondergaan. En op deze uitwerkſelen, moeten wij derhalven onze aandacht vestigen.

Het is genoegzaam een algemeen gevoelen geloof ik, dat zoowel menſchelijke als moerasſige uitdampingen, in haren aard, dadelijk ontſpannend of verzwakkende zijn. Inderdaad gebruikt Dr. RUSH de uitdrukking „ *prikkel der ſmetſtof* " op genoegzaam elke bladzijde van zijn werk over de *gele*

koorts;

koorts; dan even als de zoozeer vermaarde „ *prikkel der noodzakelijkheid*" moge het gerustelijk in de graftombe van alle hersenschimmige bespiegelingen worden nedergelegd. — Door Dr. JACKSON wordt de veroorzaking der koorts bij *electriciteit* vergeleken; „ het schijnt zich (zegt hij) door eene regelmatige offchoon onbekende werking, in het gestel op te hoopen; en in eene zekere staat dezer ophooping, schijnt het zich op eene zelfde wijze, als de *electrische* vloeistoffen uit te breiden of te verspreiden (*Outlines of fever p.* 247.)

De in den moeraskoorts reeds zoo vroeg aanwezig zijnde werkdadigheid (*action*) en *delirium*, mogt het begrip van eenen prikkel, en dat de opvolgende zwakte, van eenen *indirecten* aard was onderssteunen; zoo als ik het ter plaatse, door eenen geneeskundige zelfs hoorde verdedigen: zoo vinden wij echter, wanneer wij de geheelen reeks der ziekelijke toevallen nagaan, meer eene ongeregelde, dan wel vermeerderde werkzaamheid, meer schijnbare, dan dadelijke sterkte. Wanneer wij den ijlhoofdigen lijder naauwkeuriglijk waarnemen, strijdende en worstelende onder de eerste invloeden van deze oorzaak, vinden wij niet alleen de pogingen slechts voorbijgaande, en minder krachtdadig dan gezonde verrigtingen; maar ook te gelijker tijd vergezeld, of onmiddelijk opgevolgd door beving (*tremor*) en andere kenmerken van zwakte; zelfs de voorloopige toevallen dragen reeds het kenmerk eener verminderde, zinnelijke krachtdadigheid. De geest is wankelend en onbepaald; de eetlust kwijnend, de afscheidingen, en bijzonderlijk die der gal, verminderd; het darmkanaal onwerkzaam of verstopt; en niettegenstaande de bepaalde wijze van uitdrukking van Dr. RUSH, mogen wij steeds het gevoelen van den achtenswaardigen CULLEN omhelzen; dat menschelijke zoowel als moerassige uitdampingen, onderdrukkende zijn. Niet dadelijk wil Dr. JACKSON den opwekkenden noch onderdrukkenden aard dezer uitdampingen, ook niet welk een soort van prikkel dezelve zij toestemmen, of-

schoon

ſchoon hij evenwel trapsgewijze, tot het gevoelen van derzelver onderdrukkende hoedanigheid overgaat. „ Het ſchijnt „ nogtans van de algemeene beſchouwing der zaak, (zegt hij) „ dat de koortſige oorzaak eene ſoort van prikkel is, de wer- „ king der beweegbare vezel verwarrende, en geenzins op „ eene natuurlijke wijze vermeerderende; integendeel de tot „ het leven en de gezondheid noodzakelijke verrigtingen ver- „ hinderende, en als het ware geheel vernietigende; waar- „ door deszelfs uitwerkſelen zich voornamelijk door zwak- „ te en verminderde *energie* kenſchetſen." (*Ontlines of fever.* pag. 253.)

Het tijdperk, hetwelk verloopt tusſchen de eerſte opneming van dit gift in het menſchelijk geſtel, en deszelfs zigtbare uitwerking in de gedaante van koorts, hangt af van den graad van deszelfs zamenpakking en voorbeſchiktheid van den lijder. Het zal bij voorb. op ſommige plaatſen zoo krachtdadig bevonden worden, dat een mensch in den volmaakſten ſtaat van gezondheid, ſlechts eenen nacht, bij nat of herfstachtig weder in eene moerasſige ſtreek doorbrengende, den volgenden dag hevige koorts zal hebben, en reeds den derden of vierden dag, daarvan het ſlagtoffer zal worden. Terwijl men hetzelve in eenen zoodanig verdunden ſtaat kan aantreffen, dat achttien, twintig, zelfs dertig dagen noodig zijn, om koorts te veroorzaken; en zelfs dan nog alleenlijk, ten gevolge van eenige der menigvuldige voorbeſchikkende of behulpzame oorzaken; medewerkende, om de eigenlijke oorzaak te doen ontwikkelen; wanneer wij dus het *medium* dezer twee uiterſten nemen, zullen wij zien, dat het gewone tijdsverloop, omtrent twaalf of veertien dagen zijn zal, tusſchen de ontvanging der dierlijk-plantaardige ſmetſtoffen in het ligchaam, en derzelver bevestiging in den vorm van dadelijke ziekte.

Wij zien dus, deze belangrijke oorzaak, grootelijks in kracht verſchillen en van den ſtaat van alleenwerkend hoofdmiddel, het *inſtar Omnium* in het voortbrengſel der koorts, ver-

verdwijnen tot het naauwelijks kan worden onderkend; of ten minſte niet zoo uitſtekend in de geheele reeks der medewerkende oorzaken kan onderſcheiden worden.

Dit nu het geval zijnde, is het dan niet waarſchijnlijk, dat daar, waar deze laatſte menigvuldig of magtig zijn, zij in ſommige gevallen de voren gezegde ziekte kunnen daarſtellen, zonder behulp der moerasſige uitdampingen? zie over dit onderwerp eene merkwaardige verzameling van waarnemingen, in het gedeelte *over de gele koorts der West Indiën*, in een volgend gedeelte van dit werk.

VOORBESCHIKKENDE OORZAKEN.

Nu komen wij tot de voorbeſchikkende oorzaken, welke op denzelfden graad van opmerkzaamheid aanſpraak hebben, als wij aan de verwijderde of opwekkende verleenden.

Gevoegelijk kunnen deze, in die van de ziel en die van het ligchaam worden onderſcheiden; van de eerſte, zijn geene meer klaarblijkelijk, dan de onderdrukkende hartstogten; en van dezen onderrigt ons Dr. CLARKE, dat *Vrees* het meest aanmerlijk vermogen in de onderſteuning der verwijderde oorzaken van koortſen heeft, hetgeen mogelijk voor eene gedeeltelijke verklaring zou kunnen dienen, van de verwoestingen welke de gele koorts onder de nieuwelings uit *Europa* aangekomene aanrigt; en reeds met verbeelding en vrees voor dezen verſchrikkelijken geeſel vooringenomen zijn.

Inderdaad heb ik opgemerkt, dat de meeste van diegenen, welke van eene vreesachtige voorbeſchiktheid, en door het vermogen der ziekten ligtelijk te verontrusten waren, eerder onder deszelfs invloed vervallen, dan die van een tegenovergeſteld *temperament*. Nogtans zijn droefheid, teleurſtelling of bedrogen verwachting enz., die ternederſlaande hartstogten,

wel-

welke in het algemeen de meest bepaalde en onmisbare voorbeſchiktheid tot ziekten daarſtellen. Verſcheiden belangrijke en droevige gevallen zag ik hiervan, onder dat gedeelte onzer equipagie, welke wij bij den aanvang onzer reis naar de *Indiën*, in het gezigt hunner vaderlandſche ſtranden, en waarſchijnlijk hunner eigene woonplaatſen presten; zij waren onder de eerſte en ergſte gevallen welken onder mijne zorg kwamen; en leverden overvloedige en duidelijke bewijzen op, dat zielsaandoeningen van wanhoop of vertwijfeling den aanval zeer kunnen beſpoedigen, en de genezing der keerkringskoortſen in het bijzonder, zeer lastig kunnen maken. Ik heb daarna nog eenen uitgeſtrekten kring der invloeden, van deze voorbeſchikkende oorzaken niet aan de oevers van den *Ganges*, maar ook nader aan ons eigen land, — namelijk aan de oevers der *Schelde* waargenomen.

Toen onze troepen bij de belegering van *Vlisſingen* (in 1809) buiten eenig kreupelhout en ſtroo, geen andere beſchuttingen tegen de ſtralen der zon, de regens en den dauw hadden, en in de opene lucht op de vochtige aarde moesten ſlapen, werden niettegenſtaande alle deze en meer andere onaangenaamheden, door het opbeurende vooruitzigt op eenen gelukkigen uitſlag hunne gemoederen opgewekt, en dit in verband met ligchamelijke bezigheden, hield den ſtaat van gezondheid onder hen, buiten verwachting. Zoodra echter *Vlisſingen* was ingenomen, en geen ander voorwerp ter onderhouding der voorgaande gemoedsgeſteldheid overig bleef, werd alles door eene onaangename ſtilte vervangen, en een ſtaat van werkeloosheid of liever uitputting, was daarvan het gevolg; gedurende welke de verwijderde oorzaak der koorts, het plantaardig dierlijk *miasma*, ſlechts eenigen indruk maakte. Dan wanneer wij eindelijk de ſluiting der *Schelde* bij *Lillo*, de gedeeltelijke overſtrooming der omliggende ſtreek, en meer andere onoverkomelijke hinderpalen voor de verdere ondernemingen der *Expeditie* vernamen, toen inderdaad deelden

uen deze onderdrukkende gemoedsaandoeningen, van teleurgestelde verwachting en andere voorbeschikkende oorzaken, eene zoo krachtdadige werkzaamheid aan de moerassige uitdampingen mede, dat deze in hare uitwerkselen konden wedijveren, met al datgene, wat immer van dien aard, binnen de keerkringen werd gezien! Meermalen heeft men zich reeds beklaagd, dat bij ondernemingen te land of ter zee, te dikwerf de geneeskundige plaatsbeschrijving (*topography*) en gezonde of ongezonde saizoenen, niet genoegzaam werden in achtgenomen. Dan, wie zoude niet vooronderstellen, dat bij eenen afstand van zestien of achttien uren van *Londen*, elk genees- en staatkundig hulpmiddel, met spoed kon worden ontworpen en daargesteld, in eene zoo dringende noodzakelijkheid als deze.

Doch zeker is het, dat de armee geen gebruik maakte van die weinige plaatselijke voordeelen, welke zich op deze ongezonde eilanden aanboden. *Walcheren* bij voorb. is van *Vlissingen* langs *West Kappel* tot aan *Veere*, omtrent twee derde gedeelten van deszelfs omtrek geheel met zandduinen omringd, van twintig tot dertig voeten hoogte boven de algemeene oppervlakte.

Deze duinen waren niet alleen droog, maar ook voor de westelijke winden, welke toen heerschten open; waren de troepen, welke na het overgaan van *Vlissingen*, op het eiland moesten verblijven, op deze of tegen deze duinen in tenten gekampeerd geweest, zoude hun de hoogere grond in verband met de reeds opgegevene omstandigheden, waarschijnlijk voor den gehelen omvang der schadelijke uitdampingen welken het land in de vlakten overdekte, beveiligd hebben.

En offschoon *Beveland* geene zulke voordeelige stellingen, aan het overige gedeelte der troepen aanbood, zouden evenwel de menigvuldige dijken, welke niet alleen het geheele eiland in alle rigtingen doorsnijden, maar ook tegen de overstroomingen der *Schelde* beveiligen, — van twaalf tot veertien

voe-

voeten boven de oppervlakte van den grond, en meest alle aan weerszijde met boomen beplant zijn, hun, wanneer zij van veldtenten waren voorzien geweest, zeer goede kampementen opgeleverd hebben, alwaar de manſchappen, onder het onmiddelijk toezigt hunner officieren, voor allerhande buitenſporigheden zouden zijn bewaard geweest: het onvermijdelijk gevolg van in ſteden en dorpen, dikwijls in kerken, ſchuren en andere vochtige verblijfplaatſen te worden ingekwartierd.

Dan ongelukkiglijk waren de veldtenten als eene onnoodige en overtollige pakkaadje beſchouwd geworden en dus niet met de *Expeditie* medegegeven. De gedeeltelijke onderwaterzetting van *Vlisſingen* door de Franſchen, hielp zeer veel tot de vermeerdering van het vermogen der *endemie*, dan gelukkiglijk deed de Goedertierendheid omtrent de ingezetenen de overſtrooming ſtuiten, alvorens dezelve volkomen was — en hierdoor zoude mogelijk een regelmatig beſtuur ter bewaring der gezondheid onzer troepen, het verdragelijk kunnen hebben gemaakt tot den aanvang van het koude ſaizoen.

Niets bewees hier meer, den bepaalden kring der moerasſige beſmettingen, dan het onderſcheid van den ſtaat der gezondheid tusſchen de land- en zeemagt; offchoon het meerendeel der ſchepen op omtrent 140 vademen afſtands van den wal, langs de kusten van *Walcheren* en *Beveland* lagen, verſchenen geene zieken aan boord, uitgezonderd onder die gedeelten der manſchappen, welke veelal aan den wal geplaatst waren, en aldaar gedurende de nachten bleven; vele officieren en andere manſchappen doorkruisten nu en dan alle gedeelten dezer eilanden gedurende den dag, zonder door koorts te worden aangedaan, en hier konde dus, even als in heete klimaten, de nacht als het gevaarlijkſte tijdperk voor de beſmetting beſchouwd worden.

Slechts nog ééne aanmerking zij mij vergund, voor ik deze afwijking beſluit; wij allen herinneren ons nog de zoo alge-

 mee-

meenen kreet over het gebrek van den koortsbast bij die gelegenheid; doch ware hier het laatmes, onderſteund door den *Calomel* en naar bevind van zaken met den *Jalappæ*-wortel, doelmatig aangewend geweest, dan voorzeker zouden de geneeskundigen van *London* en *Edinburgh* na deze gebeurtenis, niet zo aanhoudend met de behandeling van verſtoppingen en verhardingen in de *Lever* en *Milt* en meer andere verdrietige ſlepende naziekten dezer koortſen zijn opgeſcheept geweest.

Dan, om nu tot ons bepaalde oogmerk terug te keeren, wie zou niet vooronderſtellen, dat in een keerkringsluchtſtreek, waar bij eenen wolkeloozen hemel, de natuur aanhoudend in de ſchoonſte en levendigſte uitmonſtering gehuld is, en eene alles overtreffende vruchtbaarheid om zich verſpreidt; alles moest zamenſpannen, om eenen graad van veerkracht (wanneer mij deze uitdrukking vergund is) aan het ligchaam en van opwekking aan de ziel mede te deelen, overeenſtemmende met datgene, wat wij gedurende de lente en bij het aannaderen van den zomer in *Europa* ontwaren; en nogtans heeft het tegenovergeſtelde plaats. Alle ligchaams- zoowel als zielsvermogens zijn gemeenlijk beneden hun ware ſtandpunt, en dezelfde oorzaken van verdriet of van verijdelde hoop, welke in ons klimaat geheel onverſchillig beſchouwd, of met wijsgeerige gelatenheid zou gedragen worden, zullen in *Indiën* grootelijks tot allerlei ziekten des lands voorbeſchikken, en niet zelden aan den levensloop van het ongelukkig voorwerp, die dezelve moest ondervinden, door den dood, een einde maken!

De volgende treurige gevallen kunnen er opheldering van geven en ten bewijze van deze aanmerking dienen.

Den 22ſten October 1806, zeilde het ſchip *Rusſel* van 74 ſtukken, van *Madras* naar *Batavia*, alwaar hetzelve den 27ſten November aankwam, de equipagie was volmaakt gezond en de gemoederen geheel opgewekt, door de ſtellige verwach-

ting het *Hollandſche* esquader te zullen overvallen. Daar dit hun echter mislukte, werden de gemoederen geheel terneder geſlagen, en de zielsaandoeningen daardoor veroorzaakt, waren van dien aard, dat er bij de tien, twaalf en veertien man van de equipagie, te gelijk ziek werden en binnen weinige dagen omtrent 200 daarvan, met ſcheurbuik (*Scurvy*) buikloopen en levergebreken, in de kooi lagen! dertig overleden eer het ſchip naar *Bambay* terug keerde, alwaar er nog vijftig naar het hospitaal gezonden werden. Aan boord van den *Albion* ging het niet gunſtiger, en aan boord van de *Powerful* veel erger; zoodat op deze drie ſchepen in het korte tijdsverloop van weinige maanden, ruim honderd man overleden; en wel een dubbeld getal naar de hospitalen gezonden, en velen daarvan nog de ſlagtoffers der gezegde ziekten werden, alleenlijk door ziels- of gemoedsaandoeningen voortgebragt en verergerd.

Talrijk zijn de gevallen van eenen zelfden aard, offchoon in een korter beſtek, welke alhier door mij zouden kunnen worden aangevoerd; dan het boven aangehaalde ſchijnt mij voldoende, en alleen het verhaal daarvan, moet reeds verwondering baren. Eveneens zal geluk en voorſpoed, de ſchadelijke uitwerkſelen van eenig klimaat krachtdadig tegenwerken, als het tegenovergeſtelde daartoe zal voorbeſchikken, één eenvoudig voorbeeld zal dit voldoende verklaren. Twee ſchepen zeilen onder dezelfde omſtandigheden van *Bombay*, tot het doen van eenen kruistogt van vijf maanden naar *Isle de France*; eenen derzelve maakt eenen belangrijken prijs, terwijl het andere, met alle mogelijke aangewende pogingen en vlijt, in niets ſlaagd.

De gemoederen der manſchappen van het eerſte ſchip worden daardoor opgewekt; en hun geest geſtadig werkzaam door, gelijk men zegt: „*Kasteelen in de lucht te bouwen*," belooft het zich de uitſporigſte verſtrooijing door vermaken, bij hunne terugkomst in de haven; deze ſcheeps equipagie zal

daardoor zonder eenige ververfching op het einde van den kruistogt, in gezondheid te *Bombay* terug komen; doch geenszins de andere: verdriet, jaloezij en verfcheiden anderen ternederflaande gewaarwordingen (want niettegenftaande alle dichterlijke fchilderingen onzer edele zeelieden, zijn zij beide jaloersch en afgunftig op hunnen tijd, even als andere volken) vertoonen zich hier weldra in den onaangenamen vorm van fcheurbuik, zweren, buikloopen, enz. zoodat niettegenftaande alle mogelijk aaan te wendene kunstmatige beftrijdingen door limoenfap, poorterbier, fuiker, enz., zij verpligt worden af te houden naar *Madagascar* om ververfchingen; of wel om met het andere fchip in eenen beklagenswaardigen toeftand naar *Bombay* terug te keeren.

Hier evenwel veranderd de zaak andermaal, want ook de gezondheid is even onbeftendig als het geluk. Bij de equipagie van het gelukkige fchip wordt nu, na deszelfs prijsgeld ontvangen te hebben, *Balnea* — *Vina* — *Venus* aan de order van den dag, en voor eenen korten tijd zijn zij op het toppunt van menfchelijk geluk! Dan dit fchip binnen weinige weken de haven weder verlatende, zal eene even groote ziekenlijst opleveren, van koortfen, persloopen en venerifche lijders, als het andere, van fcheurbuikige *ulceratien* en *diarrheæ* bij deszelfs terugkomst in de haven had. Prijsgeld, of liever de de hoop op hetzelve, is eene der krachtdadigfte tegenwerkende middelen (*antidota*) tegen ziekten onder de zeelieden aan boord; doch aan den wal de zekerfte verftoorder hunner gezondheid.

Om nu terug te keeren: Deze gemoedsonderdrukkingen moeten gedeeltelijk aan natuurlijke, gedeeltelijk aan zedelijke oorzaken toegefchreven worden. Reeds heb ik eene fchets gegeven, dat ongeregeldheden in het leverftelfel en fpijsverteringsorgaan zeer dikwerf de verrigtingen van de ziel aandoen, en eveneens brengen de, in het tegenovergeftelde, onderdrukkende zielsaandoeningen, ligtelijk verwarringen in de-

ze

ze *organen* voort, benadeelen daardoor de galaſſcheiding, de ſpijsvertering en wormwijze bewegingen van het darmkanaal, en voorbeſchikken daardoor gevolgelijk de maag, lever en overige gedeelten van het darmkanaal tot ziekten, terwijl zij algemeene zwakte over het geheele geſtel verſpreiden.

Dit geeft eene genoegzame verklaring voor de verſchijnſelen; doch ook moet in overweging genomen worden, dat *verdriet*, teleurgeſtelde hoop, enz. *ceteris paribus* meer inwerkend in de *Indiën*, dan wel in *Europa* zijn; daar het verlies van vrienden en betrekkingen te ſterker gevoeld wordt, naarmate het getal geringer is, dat wij daarvan bezitten; en teleurgeſtelde verwachting zal zoo veel te meer gevoeld worden en ſmertelijker vallen, naarmate het voorafgegane vurige verlangen, hetwelk altoos vrienden en vooral Indiſche ſpeculatiën vergezeld, hevig was. Derhalve mogen wij als een *axioma* vaſtſtellen, dat in keerkringsklimaten de onderdrukkende zielsaandoeningen, hierboven verhandeld, meer onmiddellijk op die *organen* werken, welke in alle omſtandigheden de voornaamst lijdende in de ziekten des lands zijn, doordien zij de energie der ziel, of van het *ſenſorium commune* verminderen, en daardoor de evenredigheid der verrigtingen van de lever, de maag, en het darmkanaal verbreken.

Onder de verzengde luchtſtreek ſchijnt de wijsbegeerte al deszelfs invloed, en de rede al derzelver gronden en bewijzen, vruchteloos tegen de krachtdadige ongeregeldheden der ziel te verſpillen! Meer vermogend zijn hunne koele leerſtellingen onder den bewolkten hemel van *Europa*. Godsdienst bevestigt inderdaad alhier dikwerf hare meerderheid zoowel als elders, en zal, in vereeniging met ziels- of ligchamelijke bezigheden, het beste ſchild tegen het ſchrikbeeld der wanhoop, en eindelijk de verdelgers van ziekten, bevonden worden.

De vernielende uitwerkſelen van onmatigheid, als voorbeſchikkende oorzaak, zijn even blijkbaar, en wel bijzonderlijk

in eene keerkringsluchtſtreek, daar de ongeſteldheden, welken zij in *Europa* kunnen veroorzaken, hoe groot dezelve ook zijn mogen, nimmer kunnen worden vergeleken met die, welke wij daardoor in de *Oost-* of *West-Indiën* ondervinden.

Het is onnoodig te onderzoeken, of de wijnachtige of geestrijke dranken, als prikkelende (opwekkende) of als bedarende, of wel als beide, in opvolging werken, ſedert het algemeen erkend is verzwakkende te zijn. Door de voorbijgaande opwekking des geſtels in het algemeen, en van de krachtdadigheid der *circulatie* in het bijzonder, is het niet onmogelijk, dat ook de galafſcheiding voor eenen korten tijd vermeerderd wordt, en door het aanhoudend drinken ontaardt. Deze vooronderſtelling wordt ten ſterkſte onderſteund door de *diarrhæa crapuloſa*, welken wij dikwerf het misbruik van ſterke dranken zien opvolgen. Het grootſte onheil ſchijnt echter te ontſtaan uit eene onwerkdadigheid, aan de lever medegedeeld, door eenen ſtaat van verlamming van deszelfs galbuizen, waardoor de afſcheiding der gezonde gal niet alleen in hoeveelheid grootelijks vermindert, maar ook in hoedanigheid ontaart; en alzoo den weg tot koortſen, persloop en leverontſteking baant.

Ook de reeds door het klimaat veroorzaakte ſtaat van verzwakking der maag, wordt door dronkenſchap nog vermeerderd; en deze onwerkdadigheid (*atonij*) wordt gemakkelijk aan de lever medegedeeld, hetwelk alsdan den *onus* der ziekte in alle heete klimaten vormt.

De waarheid dezer aanmerking zien wij breedvoerig bevestigd onder de equipagiën der ſchepen, wanneer zij in de *Indiën* in gelegenheid zijn, eenige dagen aan den wal door te brengen, op plaatſen, waar dronkenmakende dranken te verkrijgen zijn. Gedurende de onmiddellijke ſtaat van zwakte, welke deze uitſpattingen opvolgen, maakt de *endémie* des lands verhaaste aanvallen op de dusdanig verzwakte ſlagtoffers; veranderende datgene, wat zij berekende ſlechts eene onſchuldige

in

involging hunner lusten te zijn, in het ergfte kwaad, dat hun kon overkomen.

De onmatigheid in het genot van fpijzen is, om klaarblijkelijke redenen, weinig minder nadeelig dan de voorgaande, doordien eene te voren verzwakte, overladene maag, uit zich zelve eenen voorbijgaanden koortfigen toeftand zal verwekken, en gevolgelijk tot de *endémie* des lands voorbefchikken.

Dat vermoeijenis voornamelijk, gedurende de hitte van den dag, eene opwekkende oorzaak dezer koorts kan zijn, is te wel bekend aan diegenen, welke deszelfs uitwerkfelen waarnamen, onder die manfchappen, welke met laden, ontladen, en andere zware werkzaamheden, aan boord der fchepen, op deze oogenblikken van den dag bezig waren. En daar, waar deze moeijelijke werkzaamheden door Europeanen moeten worden verrigt, zouden dezelve ten minfte niet van elf uren in den morgen tot drie uren na den middag behooren te gefchieden, maar deze uren tot het middagmaal, eenige rust, en ligtere werkzaamheden onder de zonnetenten te worden bepaald.

Eene zeer gemeenzame en krachtdadige voorbefchikkende oorzaak dezer koorts, welke maar zeldzaam geteld wordt, en echter ten hoogfte onze aandacht verdient, is de losbandige opvolging der dierlijke driften, te gemakkelijk aldaar verkregen, en te menigvuldig dikwerf uitgevoerd in de meeste gedeelten van *Indiën*, zoo niet van alle gedeelten der keerkringsluchtftreken! Verfcheidene treurige gevallen heb ik van deszelfs vernielend vermogen gezien; en daarom is het een pligt der bevelhebbende officieren, om, zoo ftrikt mogelijke orders te houden, vooral gedurende het regenachtige faizoen, en hunne equipagiën het ronddwalen door de *kampongs* (inlandfche dorpen) te beletten, waar dronkenfchap gemeenlijk de onaffcheidelijke gezellin dezer ongeoorloofde liefdedriften is. In elke hemelftreek is deugd derzelver eigene befchermfter; doch in de verzengde hemelftreken wor-

 den

den hare overtredingen meer zigtbaarlijk geſtraft, dan in eenige andere.

De laatſte voorbeſchikkende oorzaak, waarvan ik thans melding maken zal, is de invloed der zon en maan: hoe twijfelachtig de kunstgenooten ook in *Europa* mogen zijn, ten opzigte van den invloed der hemelſche ligchamen in koortſen, enz. is dezelve evenwel binnen de keerkringen te duidelijk, om daarin verder eenigen twijfel te ſtellen. Niet alleen heb ik dezelve bij andere voorwerpen in *Indiën* waargenomen, maar ook aan mijn eigen perſoon ondervonden, wanneer ik aan de uitwerkſelen van eene verſtopte lever was lijdende.

Het is eene zekere zaak, dat, wanneer wij naauwkeurig achtſlaan op den toeſtand onzer geſtellen en gewaarwordingen, wij altoos twee of drie ligte koortſige aandoeningen, gedurende elke dagelijkſche omwenteling der aarde, zullen waarnemen, onafhankelijk van diegenen, welke ruime maaltijden, enz. opvolgen. In eenen volmaakten ſtaat van gezondheid zullen wij mogelijk niet in ſtaat zijn, meer dan de nachtelijke verheffingen te onderſcheiden, welke gemeenlijk omtrent zeven of acht uren in den avond aanvangen en niet voor twee uren in den morgen eindigen. Deze is de oorzaak der beſlagene tong, welke allen bij het ontwaken hebben, meer of min, evenredig met den graad der *paroxysma;* terwijl het te gelijker tijd de avondlijke verheffingen van alle koortſen in het algemeen verklaart.

Zwakke en ziekelijke geſtellen, zullen omtrent den middag eene andere verheffing ontwaren, alleen in hevigheid aan de voorgaande verſchillende; en eene derde, doch veel ligtere wordt ſomwijlen tusſen acht en tien uren in den morgen waargenomen. In de *Indiën* heb ik de twee eerſten, zeer onderſcheidend en wel voornamelijk bij volle maan en andere ſchijngeſtalten derzelve, gevoeld; wanneer ik gemeenlijk door eene beving, eene zekere zwakte en ſomwijlen duisterheid van het gezigt werd aangedaan, omtrent den middag;

het

hetwelk werd opgevolgd door eene zekere opwekking en verſnelling van den pols, hetgeen gedurende een paar uren aanhield. Hiertegen was ik ook zoodanig op mijne hoede, dat ik mij zelven tegen dat tijdperk altoos zoo bedaard en koel mogelijk trachtte te houden; daar de minſte beweging op dien tijd, voornamelijk in de hitte der zon, alle de door mij beſchrevene toevallen aanmerkelijk verergerden.

Met alle menſchen, geloof ik, dat dit in eenen meerderen of minderen graad het geval is; het verklaart ons ook die algemeene klagten over flaauwheid, magteloosheid, enz. tegen den middagtijd, en welke door gebruik van een glas wijn of ander opwekkend vocht gereedelijk worden weggenomen. Het koude bad werd door mij bevonden, dáár waar ik het met gemak konde aanwenden, meestal dezen *paroxysma* geheel te voorkomen, en van daar de nuttigheid van het baden, wanneer de zon in het toppunt is (op den middag). Gedurende deze tijdperken, was mijn ſlaap, ook door droomen verontrust, alsmede door eene koortſige hitte omtrent middernacht, al hetgeen omſtreeks twee uren in den morgen begon te verminderen en eindelijk geheel naliet. Ook dit komt met de algemeene aanmerking overeen, dat de morgenſlaap de gezondſte (de gerustſte?) is, en dat, wanneer men alsdan droomt, de droomen gemakkelijker en duidelijker kunnen herinnerd worden, dan diegenen, welke gedurende de nachtelijke verheffingen plaats hebben. Zeer natuurlijk is het, dusdanige geregelde en op zekere tijden wederkeerende veranderingen van het gevoel in het menſchelijk geſtel, aan de omwenteling toe te ſchrijven, van den planeet welken wij bewonen en aan den invloed der zon en maan. Dat deze invloed voorbeſchikt tot, of wel de aanvallen der koortſen verhaast, zoowel in *Indiën*, als in andere keerkringsklimaten, is door dagelijkſche waarnemingen ontegenſprekelijk bewezen; zoo als wij uit de verhandelingen van den kundigen en achtenswaardigen Dr. BALFOUR kunnen zien.

Het onderſcheid tusſchen deze en de *gele koorts* der *West In-*

Indiën is menigmaal aangehaald; doch, naar mijn inzien, nimmer voldoende verklaard; en het onderzoek dezer verſcheidenheid zoude inderdaad belangrijk zijn; daar men algemeen toeſtemt, dat de gezamenlijke oorzaken, voorbeſchikkende en verwijderde, overeenſtemmend of genoegzaam dusdanig, in beide de hemelſtreken werken.

Laat ons dus vooreerst aanmerken: dat de middelijke afſtand, welke men met een ſchip van ons land tot de Oost Indiſche bezittingen moet afleggen, omtrent 14000 mijlen (omtrent 3600 duitſche) bedraagt. Ten tweede, dat men gedurende deze reis, tweemalen de keerkringen pasſeert; namelijk: eerst van dien van den *kreeft* tot dien van den *ſteenbok*, en vervolgens weder van dezen tot den eerſten terug; buiten eene menigte ſchuinſche rigtingen, welke in de nabijheid van den zuidelijken keerkring moeten afgezeild worden. Gedurende het tijdvak tot de volvoering hiervan, heeft het menſchelijk ligchaam de best mogelijke middelen om zich zelven aan de verandering van het klimaat te kunnen gewennen; namelijk eene meer geſtadige geſtelheid van de temperatuur des dampkrings en van eenen lageren graad, dan dien op het einde der reis; gezamenlijk met eenen dampkring door geene ſchadelijke uitdampingen beſmet. Hierbij komt de geregelde wijze van leven aan boord der oostwaarts ſtevenende ſchepen, de belangrijke gewoonte van matigheid, en eindelijk de beperking der weelde en wellustigheid, welke vrij algemeen een zoolange reis, en wel voornamelijk gedurende de laatſte weken vergezelt. Dit alles werkt te zamen om den *ton* des geſtels te verminderen, en aan hetzelve eene aanmerkelijken trap van overeenſtemming mede te deelen, alvorens het tijdperk van gevaar aankomt. Op deze wijze gewennen zich dus de maag en darmen meer aan eene vermeerderde galafſcheiding; ook deze laatſte zal minder overtollig zijn, naarmate men meer aan de hoogere ſtanden van de temperatuur gewend

wordt,

wordt, dezelfde wetten opvolgende, waaraan het werk der tweede (huidsuitwafeming) onderworpen is.

Laat ons dit nu met eene West Indifche reis vergelijken; voor dezen word de Europeaan „vol van vleesch en bloed" (om eene gemeenzame doch geenszins ontoepasfelijke uitdrukking te bezigen) in eenig transportfchip of ander vaartuig ingefcheept, alwaar order en regelmatigheid op verre na niet zoo algemeen zijn, als op de oostwaartsvarende fchepen (*); alwaar hij dus onder veel minder bedwang is, en grootelijks in zijne eigene behoeften voorziet, en wel voor het geringfte gemis in dezen zorgt. In het kort, goede voedende kost, ftoomt den ganfchen dag op het feestelijk fchip, terwijl overvloedige teugen — „ten einde de *porien* open te houden" geftadig genomen worden: tot na eene reis van flechts eenige weinige weken, hij plotfeling als het ware in eene keerkringsklimaat is overgebragt, en onmiddelijk aan land ontfcheept wordt, „met alle zijne onvolmaaktheden op het hoofd." Het is eene waarheid, dat eenmaal aan land zijnde, het gemak ter bereiking van „*den verftrooijende prikkel*" hieraan geen verderen tegenftand biedt; en offchoon de arak der *Oost-Indie* eveneens op den mensch werkt als den rum der *West-Indie*, zullen ontegenzeggelijk de fchadelijke uitwerkfelen dezer laatfte grooter zijn dan van de eerfte, om de reeds boven aangevoerde redenen.

Ten opzigte der officieren en andere fatfoenlijke klasfen van menfchen, ook deze zijn bij hunne aankomst in de westelijke wereld van verfchillende krachtdadige befchuttingen verftoken, welke in de *Oost Indiën* als het ware tusfchen den Europeaan en het brandend klimaat geplaatst zijn; in de eerfte zullen wij vruchteloos naar den *palankin* (draagftoel), *budgiron* (*kipas*, of foort van waaijer), naar de ligte fmaakvolle en koele kleeding van de *Oost-Indie* uitzien; en wel voornamelijk naar die tal-

(*) Men bedoelt hier voornamelijk troepen.

talrijke menigte van bedienden, welke zich alleen bezig houden, om elken dienst en elk verlangen op den eersten wenk te voldoen, ten einde ons daardoor voor vermoeijing te bevrijden. De onbereisde beschimper moge deze gewoonten met den bespottelijken naam van Aziatische verwijfdheid bestempelen; doch de geneeskundige wijsgeer zal zich wel geneigd gevoelen dezelve als verstandige genietigen, of liever als heilzame voorbehoedmiddelen te beschouwen: door het aanmerkelijk onderscheid, tusschen eene gematigde en eene brandende hemelstreek, en geenszins zijn deze *dulcia Vitæ* het uitsluitend voorregt der meer gegoede klassen in *Indiën*. Den Europeschen soldaat wordt ook vergund, zich met de Indische *nymphen* door het huwelijk te vereenigen; en gehuwd of ongehuwd heeft hij veelal eene bij hem levende *Chere amie*, welke kookt, wascht en elke andere huisselijke bezigheid waarneemt; buiten dat zij, bij hem overkomende ongesteldheden, eene onwaardeerbare verzorgster en oppasster wordt.

Kunnen wij bij het gemis van alle deze voorregten, ons over de uitwerkselen verwonderen, welke de blootstelling aan alle die oorzaken als in *Bengalen* plaats hebben, moet voortbrengen op het volle bloedrijke gestel van den Europeaan, slechts vier of vijf weken van zijn geboorteplaats, voor dat hij aan de brandende stranden of moerassige gronden en valleijen van de Westelijke Kolonien ontscheept wordt.

De uitstekendste onderscheidings-kenteekenen der *transatlantische koorts*, namelijk: gele kleur der huid en zwarte brakingen (offschoon onder de inwoners menigmalen afwezig; en bij deze in de *Oostersche koorts* meestal aanwezig), mogen, geloof ik, meestal worden toegeschreven aan de meer hevige werking in het leverstelsel en overvloedige afscheiding van scherpe ontaarde gal, welke gedurende de onophoudelijke brakingen, in aanmerkelijke hoeveelheden in de maag en twaalf vingeren darm wordt uitgestort, of als hetware geperst, hunne natuurlij-

lijke gesteldheid daardoor aandoende, terwijl de opneming onder het bloed de huid geel kleurt.

„ Op den eersten en tweeden dag der ziekte (zegt doctor „ RUSH) braken verscheiden lijders van een kwart, tot eene „ halve pint groene geelachtige gal; vier gevallen kwamen „ onder mijnen eigen zorg voor, waar bij op den eersten „ dag, reeds zwarte brakingen aanwezig waren; drie der- „ zelven herstelden, en deze herstelling, geloof ik, alleen te „ moeten toeschrijven aan den geringen graad van scherpte, wel- „ ke de gal verkregen had, en onvoldoende was geweest, „ om verknagingen en ontsteking in de maag te doen ontstaan. „ Menigmalen was den vierden of vijfden dag, onder de bra- „ kingen eene aan het bezinksel van koffij, volmaakt gelij- „ kende stof aanwezig. Eerstelijk vooronderstelde ik dezelve, „ eene toevallige gedaante der ontaarde gal te zijn; doch „ daarna werd ik gedrongen te vooronderstellen, dat het door „ eene ziekelijke afscheiding in de lever zelve werd voortge- „ bragt en van daar in de maag uitgestort. Dat de gal op dit „ tijdperk der ongesteldheid, buitengewoon scherp kan zijn, „ is uit verschillende waarnemingen en proeven bewezen. Dr. „ PHYSICK's hand, werd ontstoken ten gevolge van bij de „ ontleding van een ligchaam door gal in eenen dusdanigen „ toestand te zijn bevochtigd. (pag. 54.) Ik ben echter niet „ verzekerd, of de in de laatste tijdperken der ziekte ont- „ laste zwarte stof, altoos ontaarde scherpe gal was. Waar- „ schijnlijk was het in sommige gevallen de stof, welke ge- „ formeerd werd, ten gevolge van de versterving der maag." (pag. 55.)

Ten opzigte der gele kleur, is Dr. RUSH ten vollen overtuigd, dat dezelve aan de gal moet worden toegeschreven; „ van deze gevallen (zegt hij) is het klaarblijkelijk, dat in „ alle gevallen de geelheid een uitwerksel was, van de opne- „ ming en vermenging der gal met en onder het bloed." pag. 70 *Zie verder* HUNTER en BANCROFT.

Geen-

Geenszins is het de meening om van dit alles af te leiden, dat de koortsige smetstoffen in de *Oost-* en *West-Indie*, volmaakt dezelfde zijn. De ondervinding bewijst ons het tegengestelde, zoo als hierna in de verhandeling der *endemi* van *Batavia* zal aangetoond worden. Alleenlijk was mijne meening hierdoor te kennen te geven, dat het vermogen van derzelver uitwerksselen op het galafscheidend orgaan, in het bijzonder, aanmerkelijk door de bovenaangehaalde omstandigheden kunnen worden verminderd en verzacht. Geenszins vooronderstel ik ook, dat in de laatste tijdperken der zwarte brakingen de uitgeworpene stof galachtig is; doch ik ben verzekerd, dat de ongesteldheden der maag, grootendeels worden voortgebragt door de hoeveelheid bedorvene scherpe gal; uit de lever naar, en in de maag gedrongen, gedurende de geweldige brakingen in de eerste tijdperken der ziekte; hetwelk krachtdadig wordt ondersteund, door de aangehaalde waarnemingen van Dr. RAMSY (zie het EDINBURG's *genees- en heelkundig Journal* N°. XXXII. pag. 243.) Van daar is de overwinning van de prikkelbaarheid der maag in de eerste tijdperken der ziekte, een meest gewenscht onderwerp.

De maag van den nieuwelings in de *West-Indiën* aangekomenen Europeaan, zal om de reeds boven opgegevene redenen almede, meer tot eene ontstekingachtige werkzaamheid geneigd zijn. Dit en de meer hevige werkzaamheid van het leverstelsel, schijnen de voornaamste onderscheidende kenteekenen te zijn, waarin de koortsen der beide *Hemispheren* van elkander verschillen; en aan de bovengezegde oorzaken, geloof ik, toe te schrijven zijn.

Deze beschouwingen, verklaren ons ook de redenen, voor het meer beslisfend stelsel van ontlasting (*deplétion*) in de *Westelijke endemi*; en van de nutteloosheid van het kwik, voor dat de ontstekingachtige werkdadigheid der maag, volmaakt bedwongen en onderdrukt is. In de Oostelijke hemelstreek, waar het galafscheidend zamenstel vrij algemeen

in

in eenen ſtaat van onevenredigheid is, onafhankelijk van koortſige aanvallen, is de verbinding van het kwik met aderlatingen, een zeer gepast hulpmiddel.

Ten aanzien der gele kleur, in de hoogſte graden van de *Westindiſche endemi*; beſtaan er redenen van twijfeling of deszelfs oorzaken alleen eene uitſtorting der gal zoude zijn. In verſcheidene gevallen zoude het een verbrokene ſtaat in de zamenſtelling des bloeds, of eene *Stagnatie* in het haarwijze vaatſtelſel, zoo als wij na kneuzingen ontwaren, ſchijnen te wezen.

Thans, blijft er nog een belangrijk praktisch punt ter verhandeling over; namelijk: of de gemelde koortſen al of niet beſmettende zijn? Het is beklagenswaardig, die verſcheidenheid van geneeskundige gevoelens te zien, over een onderwerp, hetwelk in den eerſten opſlag zoo gemakkelijk te beſlisſen ſchijnt. Dus zijn in dit geval een CLARK, LIND, BALFOUR, CHISHOLM, BLANC en PYM, volſtrekt voor het bevestigende; en een JACKSON, MOSELY, BANCROFFT, HUNTER, MILLER en BURNETT, voor het ontkennende.

Doch hier ligt, even als in de meeste andere omſtandigheden, de waarheid in het midden der twee uiterſten. Zooverre als mijne eigene waarnemingen en ondervinding mij, in mijne beoordeeling dienaangaande hebben kunnen voorlichten, gevoel ik mij gedrongen te beſluiten, „ dat de aangehaalde *endemiſche koortſen* niet beſmettende zijn, voor en aleer eene zekere hoeveelheid lijders, onder bepaalde omſtandigheden, in een te eng vertrek vereenigd, dezelve dusdanig doet worden.” Wanneer bij voorb. eenen lijder door koorts wordt aangedaan, ten gevolge van meerdere voorbeſchiktheid of van meerdere blootſtelling aan de bekende oorzaken, zal hij de ziekte aan geen ander mededeelen, welke zelfs in dezelfde kamer waar algemeene zindelijkheid heerscht, ſlaapt. Doch wanneer groote aantallen gelijktijdig worden aangedaan, en in de ziekenboegen der ſchepen, of andere ſlecht van verſche lucht voorzie-

ziene vertrekken vereenigd en in onreine hangmatten, kotten, bedden en andere legplaatſen verpleegd worden; is het bijna zeker, dat een koortſige dampkring zal gevormd worden (zonder oplettendheid op zindelijkheid en windſtrooming, naauwelijks beſtaanbaar, of ten minſten in zulke geſteldheden bezwaarlijk te verwachten,); welke eene ziekte zal verſpreiden, het voorkomen hebbende der heerſchende *endémi*, doch hebbende een gevaarlijk karakter daarenboven; het vermogen namelijk, zich zelven op andere voorwerpen voort te planten, beide onafhankelijk van, en in verbinding met de wezenlijke *endemiſche* oorzaken (*). Deze omſtandigheid brengt de verſchillende getuigen overeen, welke het publiek gevoelen zoo lang hebben opgehouden. Zeer heeft men aangedrongen, dat men van het ware ſpoor dwaalde, door dezelve als beſmettende te beſchouwen; en daarvoor door eene vroegtijdige afzondering, overeenkomſtig te waken. Dan ook dit plan heeft ook zijne ongunſtige zijde; en wanneer ik mij niet geheel bedrieg, heb ik het juist datgene zien veroorzaken, wat men daardoor dacht voor te komen, dat is: door alle degenen, welke eenige teekenen der koorts hadden in een vertrek te vereenigen; waar, als aan boord van een ſchip in een keerkrings of ander klimaat, het zeer moeijelijk zoo niet geheel onmogelijk is, de ontwikkeling van eenen onzuiveren dampkring, en de opneming der uitdampingen, van de ziekelijke afſcheidingeu en uitwerpſelen, in de bedde dekens, enz. bij de lijders, te verhinderen of voor te komen. Daarentegen heb ik de beide zijden van de geheele batterij van het ſchip omtrent opgevuld gezien, met leiders aan de koortſen des lands, en waar geene beſchuttingen ter onderlinge afzondering, konden worden opgerigt; of andere maatregelen daartoe konden worden aangewend; zonder dat daar-

(*) Zie de verhandeling over gele koorts, alsmede datgene wat gezegd is, van de koorts der *Corunna*, in de voorgaande afdeeling.

daaruit eenig nadeelig gevolg ontſtond. Terwijl onder gelijke omſtandigheden, waar echter minder zieken waren, en alle mogelijke maatregelen ter vermindering en voorbehoeding derzelve werden genomen, de oppasſers daardoor werden aangedaan; en zich meer andere kenteekenen van beſmetting openbaarden; welke, offchoon zij de genomene maatregelen volkomen ſchenen te regtvaardigen, waarſchijnlijk alleen aan dezelve te wijten waren.

De aanhaling dezer omſtandigheden, kan onze aandacht niet geheel onwaardig zijn; daar zij ons waarſchuwen hoe gemakkelijk wij ons kunnen vergisſen, en hoe ſtellig wij ſomwijlen in onze dwalingen kunnen volharden. Eveneens bewijzen dezelve, dat vrije luchtſtrooming en zindelijkheid in het algemeen moet worden aangewend binnen de keerkringen, dáár waar afzondering moeijelijk of onmogelijk is; en dat de afzondering der zieken van elkander, zooverre mogelijk een pligt is, niet minder noodzakelijk dan de affnijding van allen omgang derzelve met de gezonde. In het eerſte beſtaat dit voordeel, dat de ongerustheid daardoor meer bedaard, en de onderdrukkende zielsaandoening *vrees* wordt voorgekomen.

Alvorens wij van deze koorts afgaan, zal het noodzakelijk zijn, om nog eenige woorden te zeggen aangaande de

TUSSCHENPOOZENDE KOORTSEN.

In die gedeelten van *Indiën* en *China*, welke aan den noordelijken keerkring grenzen, veranderen, wanneer de zon in het teeken van den *ſteenbok* is, en het koele ſaizoen intreedt, dat is van November tot het midden of einde van Februarij, de afgaande vormen der koortſen, in volmaakt tusſchenpoo-

zende. En gedurende dit tijdperk, heeft men ook te *Bombay*, *Calcutta* en voornamelijk in *Canton*, menigvuldige voorbeelden van anderen daagſche koortſen en van buikloopen. Van den *Bocca-tigris* opwaarts tot aan *Canton*, is de geheele rivier aan weerszijde met uitgeſtrekte rijstvelden bedekt, welke in alle mogelijke rigtingen door de mindere takken van de rivier de *Taa* en andere kunstmatige kanalen doorſneden en beſproeid worden. De omliggende landſtreek is nogtans zeer bergachtig en heeft in dit ſaizoen een treurig, woest en dor aanzien. Over deze bergen waait de noordoostelijke wind met eene doordringende koude naar beneden; welke de Europeanen, ontſpannen en verzwakt door de voorafgaande hitte, volſtrekt onvermogend zijn door te ſtaan. Daar de zorgelooze zeeman, voornamelijk wanneer hij reeds eenigen tijd in warme gewesten heeft doorgebragt, maar zeldzaam eenen voorraad van kleedingſtukken bezit, geſchikt om zich met dezelve, tegen de ſchadelijke uitwerkſelen dezer koude winden te wapenen: behoeven wij ons geenszins te verwonderen, gedurende dit tijdvak verſcheidene van hen, het ſlagtoffer van tusſchenpoozende koortſen en van persloopen te zien worden. Gedurende eenige weken, hadden wij zelden minder dan dertig of veertig en ſomwijlen meer, op eenen tijd aan deze ongeſteldheden lijdende. De *apyrexia* was vrij zuiver, en de koortsbast of het *arſenicum*, toegediend op de gewone wijze als in zoodanige koortſen van *Europa* wordt aanbevolen, een ſpoedig en zeker hulpmiddel, dáár waar geene buiksverſtoppingen aanwezig waren. In dit laatſte geval dat maar al te veel plaats had, was gevolgelijk het kwik een krachtdadig hulpmiddel. Het zal niet ongepast zijn aan te merken, dat twee ſchepen, liggende ten anker in de *Bocca-tigris* (*de Grampus en Carolina*) zoo vele lijders aan tusſchenpoozende koortſen hadden, dat daar door de geheele voorraad van koortsbast was opgebruikt. In deze verlegenheid had men geene andere toevlugt dan tot het kwik, en dit middel ſluitte onveran-

nderlijk den aanval zoodra het geſtel daardoor verzadigd was, en dus gemeenlijk na drie, of in weinige gevallen, vier achtereenvolgende giften, genoegzaam voldoende om kwijling te verwekken. Doch geenszins moet hier verzwegen worden, dat drievierden van de dusdanig herſtelde lijders, weder intſtortte, zoodra de uitwerkſelen van het kwik ophielden. Deze wederinſtorting vermeen ik te moeten toeſchrijven aan de koude en ruwheid der lucht, in verband met het gebrek aan behoorlijke kleeding, om zich tegen de ſpoedige overgangen van een heet, tot een tegenovergeſteld koud klimaat, te kunnen wapenen; al hetgene zeer ongunstige omſtandigheden gedurende eene *mercuriaal* behandeling zijn; offchoon hier geene ſchadelijke uitwerkſelen op volgden.

Gedurende de maand October was het weêr zeer warm en de nachten zuiver en helder, met geen of weinig dauw; zoodat verſcheidene van ons te *Lentin*, een eiland omtrent 25 mijlen boven *Macao*, en alwaar tenten, zoo ten dienſte der zieken als der *reconvalescenten* waren opgeſlagen, in de open lucht ſliepen. Dan in de maand November werden de nachten buitengemeen koud, en, offchoon er op het eiland bijna niets was, wat naar modder of moerasgronden geleek, lieten zich evenwel nu en dan tusſchenpoozende koortſen en buikloopen zien, en welke voortgingen te vermeerderen gedurende ons verblijf aldaar, zonder eenige andere, waarſchijnlijke verandering in de temperatuur van den dampkring. In het midden dezes eilands was, wel is waar, een zeer hooge pnntige berg, welkers zijden met dicht gras en biezen bezet waren, en hierover waaide de wind naar de ſchepen en tenten; geen twijfel kan er beſtaan, of bergen en heuvelen den voortgang van moerasſigen uitdampingen door de lucht tegenhouden; en dat wanneer eene genoegzame hoeveelheid aangehoopt is, zij hunne uitwerkſelen op het menſchelijke geſtel zullen voortbrengen, eveneens als of zij uit hunne oorſpronkelijke bronnen ontſtaan; voornamelijk dan,

wanneer de voorbeſchikkende oorzaken vermogende zijn. En hierdoor zien wij hoedanig, koortſen door *miasmen* voortgebragt, op de toppen der hoogſte bergen en rotſen kunnen ontſtaan, zonder eenige noodzakelijkheid dat deze *miasmen*, aan de plaats zelve hunne ontwikkeling verſchuldigd zouden moeten zijn.

Zonderling is het, dat de equipage van het fregat de *Dedaigneuse*, tot het esquader behorende, en in de *Typa* nabij de ſtad *Macao* geankerd liggende, volmaakt gezond bleef, terwijl wij door de bovengezegde ziekten dusdanig geteisterd werden; daar de equipage van dit ſchip aan alle de oorzaken zoowel voorbeſchikkende als opwekkende was blootgeſteld, welke hooger op de rivier konde beſtaan. Waaruit volgt, dat moerasſige uitdamping, zoowel hier als elders, de grondliggende verwijderde oorzaak moet zijn geweest, welke het ontſtaan aan deze tusſchenpoozende koortſen gaf.

Te *Wampoä* heerschte dezelve nog meer onder de Indievaarders dan op de *Bogue*; niet zoozeer ontſtaande uit het aanmerkelijk onderſcheid in de *topographiſche* ligging dezer twee plaatſen, als wel uit de nabijheid van de eerſte tot *Canton*; naar welke ſtad, verſcheidene partijtjes met verlof door de equipagien van deze ſchepen gemaakt werden, tot geen gering nadeel hunner gezondheid, ten gevolge der buitenſporigheden, gemeenlijk alsdan begaan. De groote tusſchenruimte van *Wampoä* tot *Canton*, levert almede een aanmerkelijk gemak op, om de dronkenmakende dranken onder die manſchappen te brengen, welke aan boord verblijven. En de likeuren, welke in *China* onder de zeelieden worden verkocht, zijn inderdaad van een zeer vernielend vermogen. Hunne uitwerkſelen hebben de algemeene opmerkzaamheid zoodanig tot zich getrokken, dat wanneer Z. M. ſchepen de kusten van *Indiën* verlaten om naar *China* te ſtevenen: door den Admiraal gewoonlijk eene order wordt afgegeven, daarbij de officieren gelastende, om zooveel mogelijk te zorgen tegen

het

het brengen der *Samfoo* onder de equipagien; welke (zegt deze order) bevonden is, een vergift voor het menfchelijk ligchaam te zijn. —— Het zoude te wenfchen zijn, dat ook deze order zich tot de *arak* der *Indiën* uitftrekte, van welke deze *famfoo* alleen verfchild, door meer bedeeld te zijn met voor de maag en darmen zeer nadeelige, prikkelende zelfftandigheden.

De *famfoo* wordt gemeenlijk op de volgende wijze zamengefteld: eene zekere hoeveelheid rijst wordt zoolang in warm water gezet, tot alle korrels volmaakt gezwollen zijn, vervolgens wordt dezelve met een vocht vermengd, *Pe-ka* genaamd, beftaande uit rijstwater, liquoreicewortel, anijszaad en knuflook. Dit, veroorzaakt eene gesting, en geeft aan den drank eene geheel eigenaardige lucht. Zeer waarfchijnlijk is het nogtans, dat onder die *famfoo*, welke onder de gemeenere klasfe in *Canton* in gebruik is, meer prikkelende zelfftandigheden gevoegd worden.

Bontius over de *Dijfenterya* van *Batavia* fprekende, haalt, als eene der voornaamfte oorzaken dezer ziekte, het drinken van eenen zeer heeten drank aan, arak genaamd, welke door de Chinezen van rijst, en de *Holothuria* of datgeen wat men in *Holland* kwabben of kwallen noemt, geftookt wordt." Deze *Holothuria* hebben eene zoodanige brandende fcherpte, dat het aanraken, de huid in verzwering brengt en blaren doet ontftaan." (pag. 16.) Waarvan hij eene roerende aanmerking maakt, zeggende: „ Gelukkig zoude het voor onze zeelieden zijn, wanneer zij van dezen drank een matiger gebruik maakten, dan zouden ook de vlakten van *Indiën* niet opgehoopt zijn met die meenigte graven, welke zij thans bevatten!"

Deze zelfde aanmerking moge ftrikt genomen op de arak van *Indiën* in het algemeen worden toegepast, waarvan te *Bombay* de uitwerkfelen even vernielend als te *Batavia* zijn.

Het moge in den eerften opflag vreemd fchijnen, dat bergachtige landen, met hooge bosfchen en digte rietvelden bedekt,

het ontſtaan zouden geven aan koortſen, welke in alle opzigten gelijken naar die, van lage en moerasſige gedeelten.

Doch de reden daarvan is klaarblijkelijk, wanneer wij overwegen, dat: in de eerſte gedeelten de oppervlakte van den grond, bijzonderlijk gedurende den herfst, beſtrooid is, met plantaardige overblijffelen, welke door de onophoudelijke regens, en de van de takken en bladeren druipende dauw, in eene gedurige vochtigheid gehouden worden. De ſtroom des dampkrings het naaste in aanraking met de oppervlakte der aarde, wordt daardoor ten ſterkſte met uitdampingen bezwangerd; welke maar zeldzaam door windſtroomen in beweging gebragt, of door de ſtralen der zon verdund worden; hetgeen in ſtaat zoude zijn, deze uitdampingen te verſtrooijen, en daardoor minder vermogend te maken.

In de hooge bosfchen en ondoordringbare rietvelden van *Ceylon*, vindt men de krachtdadigſte, dusdanig ontwikkelde *miasmen*; welke koortſen van het kwaadaardigſte en gevaarlijkſte karakter doen ontſtaan. „ Het is onder de tak„ ken dezer heesters," (in *Ceylon*,) zegt *Lord* VALENTIA „ dat „ de kwaadaardige koorts het eerst ontſtond. Geen enkel „ windzuchtje kan door dezelve dringen; en de opgehoopte „ uitdampingen van den zwarten plantaardigen modder, rijke„ lijk met rottige ſmetſtoffen van allerlei aard bedeeld, moe„ ten eene ten hoogſte nadeelige hoedanigheid aannemen, „ waardoor beide, lucht en water, aangedaan worden." *Travels*, *Vol.* 2.

In het algemeen komen de kreupel- of bergkoortſen, (*hill or Jungle fevers*), zoo als dezelve plaatſelijk onderſcheiden worden, onder de inboorlingen, en zoodanige Europeanen wier geſtellen reeds aan het klimaat gewend zijn, onder de gedaante van tusſchenpoozende koortſen voor. Ongelukkiglijk brengt deze koorts, onder de laatſte, dikwerf verſtoppingen der ingewanden, welke menigmaal in dadelijke lever-

ont-

ontſteking eindigen, voort. Van daar de noodzakelijkheid, om dezelve zoo ſpoedig mogelijk te ſtuiten; en alle mogelijke middelen in het werk te ſtellen, ter verwijdering van alle voorbeſchikkende en opwekkende oorzaken. De behandeling moet gevolgelijk beſtaan in de toediening der koortsbast, en vereeniging van het kwik met dezelve; of in de toediening van dit laatſte middel alleen; zoodanig als ter onderhouding eener zachte kwijling, gedurende eenen aanmerkelijken tijd, geſchikt is. In die hoogere gedeelten des lands, welke verre van de zee of rivieren, en dus geheel buiten het bereik van eenig watergetij zijn, is de invloed der maan, ontegenſprekelijk bewezen.

„ Het is geenszins ongemeen (zegt kapitein WILLIAMSON) „ voorwerpen, voornamelijk Europeanen te zien, welke „ ſchijnbaar van deze kreupel- of bergkoortſen, zoo als de- „ zelve gemeenlijk genoemd worden, en welke naauwkeurig „ met onze moeraskoortſen overeenkemen, herſteld waren; „ en evenwel bij elke volle of nieuwe maan, of wel bij „ beiden, gedurende jaren achter elkander ongeſteld zijn.” Deze door eenen niet geneeskundigen, doch achtingwaardigen perſoon, aangevoerde aanmerking, is eene nadere proef, voor de losſe gronden waarop de ſtellingen van Dr. LIND zijn berustende, en voor de waarheid van Dr. BALFOUR's waarnemingen.

Overzigt van een Geneeskundig Rapport over de Endemiſche Koorts van Coimbatore, *opgeſteld door de Doctoren* AINSLY, SMITH *en* CHRISTIE.

Eene *epidemie*, welke deszelfs verwoestingen van de Kaap *Comorin* tot aan de boorden van den *Cavary*, en

en van de *Gauths* tot aan de kust van *Coromandel* uitbreidde, en 106,789 voorwerpen ten grave ſleepte, biedt een ruim veld tot onderzoek, en ter verzameling van geneeskundige kennis aan! Doch daar de rijkdom van den grond, deszelfs bebouwer ſomwijlen onwerkzaam maakt, heeft men ſlechts een verkorten oogst verzameld, van dit rijke veld voor de geneeskunde.

I. *Oorzaken.* Reeds ten tijde van HIPPOCRATES, werden de menigvuldige veranderingen in de temperatuur des dampskrings, als ongezond veroordeeld; terwijl dezelve nog, door HOFFMAN, als de algemeene verwijderde oorzaak van épidemiſche koortſen worden aangemerkt.

De aan het hoofd dezes overzigts opgenoemde kommisſie, gelooft, dat SYDENHAM's *Secret Conſtitution of the air*, de beste uitlegging is, welke dienaangaande zoude kunnen geleverd worden; en wij zullen ons derhalve niet ophouden, om dit punt verder te onderzoeken. Met juistheid merken zij aan, dat eene dwalende meening de overhand heeft gehad, dat moerasſige ſmetſtoffen alleen in vochtige lage ſtreken, konden geboren worden, „ dan het is wel bekend, dat de ſchadelijke dampen van bosſchen, vooral wanneer dezelve digt en voor den wind ondoordringbaar zijn; eene even zekere bron derzelfde ongeſteldheden opleveren". Deze tweede bron, was in vele der verſtrooide provinciën overvloedig aanwezig; zijnde ſommige derzelve zoo digt door bosſchen, rietvelden en andere weliggroeijende planten overdekt, dat dezelve ondoordringbaar waren. Een ander vooronderſteld beginſel van koortſig *miasma* beſtond, in de ziltige moerasſen, welke in de diſtricten van *Tinnevelly* en *Ramnad* gevonden worden, en waar de koorts met buitengewone hardnekkigheid woede. De kommisſie was van gevoelen, dat moerasſige plaatſen niet alleen voldoende waren, om koortſen een epidemisch karakter te doen aannemen; en dat daar bij eene benaauwde vochtige heete lucht, met weinig of geene windſtrooming vereischt werd. Eene zoodanige ſchadelijke geſteldheid van den

damp-

dampkring, was gedurende het ziekelijke ſaizoen, maar al te dikwerf in de lagere gedeelten dezer diſtrikten waargenomen, en altoos met de ellendigſte gevolgen gepaard; en offchoon de belangrijke afwijkingen, der natuurlijke order van het klimaat, gelukkiglijk in deze ſtreken niet menigvuldig zijn, hebben zij toch in deze omſtandigheden ſomwijlen plaats; en worden alsdan, altoos door de ongelukkigſte gevolgen gekenmerkt. De Majoor ORME verhaalt ons, „ dat in de maand Maart, de zuidweste winden geheel over de westelijke *Gauhts* breken, en als in hevige ſtroomen, over de *Coromandels*-zijde van het ſchiereiland henen ſtorten, waardoor het koorn, juist in den ſtaat om te kunnen worden afgeſneden, wordt vernield, en verſcheidene der inwoners door den dood weggerukt; en eindelijk door het voortbrengen eener krachtdadige uitdamping, gedurende eene benaauwde hitte, eene in deszelfs gevolgen, vernielende *epidemie* doet ontſtaan.

De uitwerkſelen van dusdanige *miasmen*, welke uit digte bosſchen, rietvelden, enz. hun ontſtaan ontleenen, zijn al te zeer bekend en bewezen, dan dat dezelve hier eenige nadere bevestiging zouden vereiſchen. Daar men gezegd heeft, dat *Elextriciteit* de ontbinding (rotting) in dierlijke ligchamen bevorderd, vraagt de kommisſie; „ in hoeverre deze vloeiſtof, (welke gedurende het ziekelijke ſaizoen overvloedig in den dampkring aanwezig was) wel niet medegewerkt zoude kunnen hebben, in het voortbrengen eener ziekelijke onſteldheid der lucht? En mij dunkt dit, eene zeer twijfelachtige oorzaak, van *epidemie* te zijn.

Het is zeer wel bekend, dat de voorbeſchikkende oorzaken van afgaande en tusſchenpoozende koortſen, voornamelijk diegene zijn, welke door het voortbrengen van zwakte werken, namelijk: ſlechte voeding, vermoeijenis, blootſtelling aan koude en dampen, verdriet, angst, enz. En ten duidelijkſte wordt dit bewezen door eene opmerkelijke bevrijding van ziekte, onder de troepen, welke te *Madura* geſtationeerd wa-

 ren,

ren; terwijl de armoedige inwoners der plaats, door ziekten werden weggesleept. Ook hetzelfde werd waargenomen te *Dindigul*, waar slechts twee man, van de drie kompagnien troepen overleden, terwijl de behoeftige inwoners bij honderden, de slagtoffers werden.

Van de opwekkende oorzaken, beschouwden de kommissie, de blootstelling aan koude en vochtigheid, nadat alvorens het ligchaam door hitte was ontspannen en verzwakt, als de meest vermogene.

„ De warmte van de avonden en voornachten, noopte velen der inboorlingen, in de opene lucht te slapen, waardoor zij zich aan de koude dampen en mist, van de nanacht en vroegen morgen blootstelde, gedurende dat zij in eene zachte uitwaseming waren." pag. 116.

II. *Natuur en hoedanigheid der Endemie.* — Zeer weinig verschilde deze ziekte van de gewone *endemie* des lands. Deszelfs epidemisch vermogen was, in de tegenwoordige omstandigheid geheel toe te schrijven, aan de in de vorige afdeeling opgegevene oorzaken. Dezelve was afgaande of tusschenpoozende, overeenkomstig de gestellen, de behandeling, en den tijd van het jaar. Voorwerpen van eene tedere prikkelbare gesteldheid, of die zoodanig ten gevolge van ongeregelde leefwijze, of door het veronachtzamen der behoorlijke voorzorgen geworden waren, werden somwijlen door deze koorts in eenen afgaanden vorm, en met een gal of zenuwachtig karakter, overeenkomstig de heerschende neiging des gestels aangedaan.

Hetzelfde gebeurde somwijlen bij kloeke en sterke menschen, als een gevolg van ondoelmatige behandeling; wanneer, bijvoorbeeld, de koortsbast te vroegtijdig, en voor dat de vereischte ontlastingen, van het spijsverteringkanaal in het werk gesteld waren, werd toegediend.

Het mannelijk geslacht werd meer door deze koorts aangedaan, dan het vrouwelijke; — jonge menschen, en die van mid-

middelbare jaren, meer dan oude lieden of kinderen; en wanneer het ſaizoen heeter werd, ſcheen de *remitterende* vorm dezer koorts de overhand boven de *intermitterende* te verkrijgen. Somwijlen overviel de *remitterende* vorm, op eene zeer bedekte wijze; de lijder gevoelde zich, gedurende eenige dagen, niet als naar gewoonten, de eetlust werd gebrekkig, hij had walgingen, en wel voornamelijk bij het zien van dierlijk voedſel; algemeene vermoeidheid, afwisſelende hitte en koude huiveringen, loomigheid, en pijn in het hoofd; de oogen betrokken, de ooren ſuisden, en meestal was het darmkanaal verſtopt. In andere gevallen overviel de ziekte plotſelings; en koude huiveringen, aanmerkelijke zinking en onderdrukking der krachten, draaijingen in het hoofd, *Délirium* en walgingen en brakingen ſtelden alsdan de ziekten in.

De eerſte aanval, welke meestal met *Délirium* vergezeld was, eindigde dikwijls, na eenen onbepaalden tijd, met verſchillende toevallen te hebben aangehouden, in een zweet; hetwelk echter niet algemeen, zacht en overvloedig was, zoo als zulks naar den geregelden afloop van het heete tijdperk eener gewone tusſchenpozende koorts is; maar plaatſelijk en klam, ofſchoon ook daarbij de pols bedaarde, en het ligchaam, alhoewel niet geheel tot deszelfs natuurlijke temperatuur teruggebragt, echter verkoeld werd. Vervolgens bleef de pols kleiner en radder, en de huid op de aanraking droog, en voor den lijder onaangenaam.

Deze *remisſie* houdt echter, zonder de aanwending van doelmatige middelen, niet lang aan; en wordt weldra door eene meer hevige *paroxysma* opgevolgd, welke zich met vermeerderde en heftiger brakingen in ſtelt; en ſpoedig door geweldige hitte, aanmerkelijken dorst, benaauwde ademhaling, *Delirium*, drooge, harde, en bruine tong, gevolgd wordt. De daaropvolgende *remisſie* (wanneer er nog eene komt), is weder van korter duur dan de voorgaande, en voor den lijder minder verligtende; en wanneer de ziekte in deze omſtandigheid,

door

door geene vrijwillige, of door ontlastende middelen verwekte ftoelgangen verminderd of geftuit wordt, gaat hij zekerlijk zijnen doodelijke gang; daar elke vernieuwde aanval heviger dan de voorgaande wordt, en de uitgeputte natuur eindelijk begint te bezwijken; de pols begint te zinken, het aangezigt word droevig en valt in, de oogen worden duister, de buik zwelt op, als het gevolg van inwendige *congestiën*; de maag werpt alles uit wat in dezelve komt; en hik, ongevoeligheid en ftille mijmeringen, verkondigen den aannaderenden dood. De kommisfie vooronderftelde ook, dat diergelijke ernftige gevallen dikwerf aan onachtzaamheid en ondoelmatige behandeling, in den aanvang der ziekte, te wijten waren.

De tusfchenpoozende vormen der koorts kwamen, zoowel meer algemeen voor, als zij meer hardnekkig in de behandeling waren. Met uitzondering van die gevallen, waar de koorts den fluipenden aanhoudenden vorm aannam, werd de ziekte niet, als befmettend befchouwd; en dan nog werd deszelfs befmettend vermogen, als binnen zeer enge kringen bepaald te zijn, aangemerkt.

De algemeene *Typus* bepaalde zich tot alledaagfche, enkele en dubbelde derdendaagfche, vierdendaagfche en eenige ongeregelde; de enkelde en dubbelde derdendaagfche en ongerelde vormen, ftonden in betrekking tot hun getal, omtrent gelijk; de alledaagfche ftond tot deze, als 1 tot 2; en de vierdendaagfche als 1 tot 7.

De kennelijkfte en duidelijkfte was de alledaagfche vorm; door deszelfs geregelde en op bepaalde tijden terug komende *paroxysma*, het aandoen van meestal zwakke geftellen, en het verdwijnen van flechts korten tijd, na het gebruik van de koortsbast; meer dan eenige andere dezer koortfen fcheen dezelve verftoppingen der ingewanden, en zuchtige zwellingen te veroorzaken. De vierdendaagfche was zeldzaam, maar hardnekkig, en veroorzaakte dikwerf verftoppingen in de milt en buikwaterzucht; ook de ongeregelde

vorm

vorm was zeer moeijelijk, en fcheen met HOFFMAN's halve derdendaagfche, overeen te komen.

De *Tamool's* of inlandfche beöefenaren der Geneeskunde fchreven het ontftaan dezer *Epedemie* voornameijlk toe, aan twee hoofdoorzaken, namelijk: eene te overtollige vochtigheid van den grond en van den dampkring; en eene flechte hoedanigheid van het water, door eene vermenging van fchadelijke oplosfingen onder hetzelve. Zeer veel waarfchijnlijkheid vooronderftelden wij in deze hunne gevoelens, daar wij zelve redenen hadden, te moeten gelooven, dat het water, en de dampkring, met nadeelige *miasmen* bezwangerd waren.

III. *Behandeling*. Zoodra de eerfte verfchijnfelen der *Epidemie* zich vertoonden, werd geen tijd verloren, om het darmkanaal door werkzame purgeermiddelen te ontlasten en te zuiveren; en zoodra deze uitgewerkt hadden, ging men tot de toediening van de koortsbast over, waarbij men gewoonlijk in het oog hield, de laatfte *dofis* van elken dag, zoo na mogelijk te geven, aan het begin van den aanval der koorts; terwijl daardoor de verlangde werking meer waarfchijnlijk werd. Zes, tot acht *drachma's* van den verschgepulverifeerden koortsbast in zelfftandigheid, en voornamelijk binnen de vier of vijf laatfte uren voor de- *paroxysma* der koorts genomen, waren gewoonlijk voldoende, om eenen volgenden aanval geheel af te keeren.

Van vele inlanders, konde de maag, het poeder van den koortsbast niet verdragen; waarom men hetzelve alsdan met het poeder van den gember (*pulv. rad. Zingib.*) bedeelde, of wel, in aftrekfel of afkookfel toediende. In die gevallen waar dezelve buiksverftoppingen veroorzaakten, werden er eenige grijnen van den *Rhabarbarum* toegevoegd, of wel ontlastende *lavementen* aangewend. Eene *potio*, beftaande uit dertig of veertig droppen van het *Laudanum Liquidum* (*Vi-*

num

num opii aromat) en eene halve once van den *ammoniacale* azijn. (*Sp. mindereri. s. acetas ammoniae liquidum.*) in den aanvang van het heete tijdperk gegeven, had veelal het vermogen hetzelve te verkorten; de prikkelbaarheid der maag te verminderen; het genotene te doen inhouden; en door dit alles, de algemeene krachten te bewaren en te onderfteunen. Bij het doorkomen der huiduitwafeming moet het drinken lauw zijn; doch wanneer het ligchaam heet en de huid daarbij droog is, zal het gebruik van koud water aangenaam en heilzaam bevonden worden. Ten einde wederinftortingen (*recidivæ*) voor te komen, moet met het gebruik van de koortsbast, zelfs nadat de koorts verdwenen is, nog eenigen tijd worden aangehouden.

De kommisfie, vaarde zeer uit, tegen het gebruik der purgerende middelen in deze koorts (zoo als uit de fcholen van zwakte en ontbinding, in welke zij waren opgekweekt te verwachten ftond), indachtig aan de lesfen, welke hun in hunnen vroegeren leeftijd, door eene HOFFMAN enz. gegeven werden: „ Opdat dezelve niet meerder onheil zoude aanbren„ gen, door *irritatie* te veroorzaken; daar door zwakte, en „ eindelijk eene hardnekkige ziekte voort te brengen."

Deze plaats word geenszins door mij aangehaald, omdat ik de purgeermiddelen in de eeuvoudige vormen, van tusfchenpoozende koortfen, als onvermijdelijk befchouw, daar ik zeer wel weet, dat dezelve, niet alleen onnoodig, maar fomwijlen zelfs fchadelijk kunnen zijn: maar om daardoor aan te toonen, hoezeer de leden dezer kommisfie, leerlingen van HOFFMAN, en aan het *fpasmodique* ftelfel gehecht waren.

Wanneer de koorts, zoo als dikwerf het geval was, gedurende eenige dagen zijnen loop volgden, zonder door gepaste middelen te worden beteugeld of geftuit, veranderde de zaak geheel; doordien er alsdan *Congestien* naar den buik en verftoppingen der ingewanden bijkwamen, welke aan de ziekte eene

ge-

gevaarlijker hoedanigheid gaven. In deze hopelooze omſtandigheid was verandering van klimaat, en eene *mercuriale* behandeling noodzakelijk. Zoodra de mond werd aangedaan door dit laatſte middel, verdwenen eenigen der meest onaangename toevallen, en de koortsbast werdt alsdan, met meerdere zekerheid toegediend.

Niet zelden ontmoette de kommisſie hardnekkige tusſchenpoozende koortſen; ſchijnbaar, door geene verſtoppingen des darmkanaals vergezeld; en waarin de koortsbast vruchteloos en zonder eenig nut werd toegediend. Somwijlen beproefden zij met goed gevolg het *æther ſulphuricus* in de hoeveelheid van één en één half drachma, bij de aannadering van het koude tijdperk gegeven; alsmede ruime giften van den *vinum opii aromaticum*. De zwavelzure zink (*ſulphas zinci*) welke almede werd beproefd, voldeed geenszins aan de verwachting. De Hindoſche beoefenaren der kunst, gebruiken ſedert onheugelijke tijden, het *arſenicum* in tusſchenpoozende koortſen, en onderhouden ſteeds eene hooge verwachting van deszelfs vermogen in dezen; doch de kommisſie ſtemde niet ten volle daarin toe, offchoon hetzelve ſomwijlen dáár ſlaagde, waar alle andere aangewende middelen vruchteloos gebleven waren.

De koude besproeijingen, waren in de heete tijdperken nuttig, zelfs de dagelijkſche indompeling in zee, was ſomwijlen het vermogende middel, dat tusſchenpoozende koortſen herſtelde, tegen welke alle andere middelen ſchipbreuk geleden hadden.

Het aanleggen eener ſpaanſche vliegplijster in den nek, zal ſomwijlen de terugkeering van het koude tijdperk voorkomen; eene goede doſis van de *Tinctura Rhei et Aloës* bij het naarbed gaan, werd door den Heer TAIT, te *Trichinopoly* bevonden, tusſchenpoozende koortſen te ſtuiten, welke elk ander middel getrotſeerd hadden. Doch niettegenſtaande al onze meest mogelijke aan te wendene middelen en kunde, zal de koorts

ſom-

ſomwijlen tot ſlaapziekte (*Coma*) overgaan, en in dood eindigen!

„In dusdanige gevallen is de *Calomel*, toegediend, tot de mond een weinig is aangedaan, *zelfs daar waar geene verſtoppingen aanwezig zijn*, dikwerf van het uitgeſtrekſte nut bevonden."

Over dit onderwerp zal ik geene aanbeveling leveren, daar de zaak genoegzaam voor zich zelve pleit. Onrustbarende ongeſteldheden van het darmkanaal, volgen, ſomwijlen langaanhoudende tusſchenpoozende koortſen op; niet zoozeer van aanmerkelijke pijnen vergezeld, als wel van eene hardnekkige en verzwakkende hoedanigheid; welke *opiata's*, zachte krijt of aardachtige mengſels (*) en *aromatica's* vereisſchen; en niet zelden zijn dezelve, voornamelijk onder de inlanders doodelijk.

Zuchtige zwellingen en wezenlijke buikwaterzucht, waren niet zelden alleenlijk het gevolg der overblijvende zwakte; en daar, waar geene verſtoppingen der ingewanden de overhand hadden, werden deze het beste behandeld door den *Tinctura Scillæ*, *Zingibris*, en *Tinctura Cinchona*; in verbinding, met menigvuldige wrijvingen met drooge flanelle lappen, en eene behoorlijke aandacht op den *diëet*. Doch wanneer het darmkanaal verſtopt was, of eenige omſtandigheden aanwezig waren, welke werktuigelijke beleedingen der buiksingewanden deden vreezen, dan werd de *Calomel* met de *Scilla*, in kleine giften ver-

(*) Het *Potio Cretacea* beſtaat, volgens de *Edinburgſche* Apotheek, als volgt:

R *Cretæ præparatæ*,		
Gummi Arabici	aa	*Unc.* I.
Sacchari purisſimi,		*Unc.* β.
Aquæ ———		*Lib.* II.
——— *nucis moſchatæ Spirituoſae*,		*Unc.* II.

MISCE.

Hetwelk men echter, naar verkiezing, op verſchillende wijze kan veranderen.

VERT.

vereenigd; of, en hetgeen nog beter voldeed, de *pilulæ Hydrargyri* toegediend.

Wanneer deze koorts, lieden aandeed, welke voorloopig aan levergebreken, of *Dysenteria* geleden hadden, nam dezelve veelal eene zorgelijke en zamengestelde gedaante aan, welke de meestmogelijke oplettendheid vorderde. Den koortsbast kon men hier alleen onder de grootste voorzigtigheid aanwenden; en wanneer slechts de geringste pijn of ongemakkelijkheid zich in de regterzijde deed gevoelen, waren zelfs het afkooksel en aftreksel gevaarlijk. Eene spaansche vliegpleister wordt alsdan, zonder verlies van tijd, op de aangedane zijde aangelegd, en tot het kwik, in den volgenden vorm toevlugt genomen:

R. *Pilulæ Hydrargyri.* gr. vj.
Pulv. Rad. Ipecacuanha. gr. iij.
Opii Depurat. gr. sem.
M. F. Pilulæ tres.
Sumatur una ter die (†).

het gebruik van de koortsbast ter zijde stellende, zoolang tot alle de kenteekenen van aandoening der lever geheel geweken wa-

(†) De *Pilulæ Hydrargyri*, zijn in verschillende vormen in de *London-*, *Dublin-* en *Edinburgsche* apotheken aanwezig; dan de hier bedoelde zijn waarschijnlijk de volgende:

R. *Hydrargyri*,
Mellis, *Utriusque Unciam Unam*,
micæ panis. Uncias duas.

het kwik wordt zoolang met den honig gewreven, tot er geene bolletjes meer zigtbaar zijn, en daarna het brood bijgevoegd, en wel vermengd zijnde, tot gelijke pillen gemaakt, *pharmacop. Edinburgens.*

VERT.

waren. Somwijlen echter werken de beide middelen vereenigd, bijv. daar waar de aandoening der lever verouderd, en niet zeer dringend is. Een fontanel in de regter zijde aangewend, in verbinding met bittere en versterkende middelen, werd almede niet zelden nuttig bevonden. Verandering van lucht was het beste van alle middelen, benevens eene gestadige aandacht op het diëet; ligte bewegingen, flanel op het bloote lijf, en de naauwkeurigste oplettendheid op de toestand van het darmkanaal, waren dáár waar aandoeningen der lever bestonden, de geschiktste en meest heilzaamste middelen.

Wanneer uit de verschijning der kenteekenen, de aannadering der koorts onder eenen remitterenden vorm verkend wordt, zijn de braakmiddelen ondoelmatig; en in dit geval wordt door de kommissie het gebruik van zes grijnen *Calomel* en even zooveel van het *St. James*-poeder (*), in den tijd van twaalf uren aangeraden, hetwelk gemeenlijk ruime stoelgangen en somwijlen huidsuitwaseming zal veroorzaken.

„ Op den tweeden dag, wanneer in vele gevallen het *paroxysma* heviger, dan op den eersten zal bevonden worden moet men geenen tijd verliezen om zijne toevlugt tot het kwik te nemen. „ *Het eenigste middel, dat op dezen tijd het beste tot het daarstellen eener remissie kan gegeven worden.*"

Bijvoorb.

R. *Protoxyde Hydrargyri s. Calom.* gr. viij.
Camphoræ gr. iij.
Micca pan. scrup. un.
M. F. Pilulæ iv.

Van

(*) Een voorschrift van dit poeder vindt men in de oude *Schotsche pharmacop.*, en komt omtrent met het *pulv. salina* onzer *Bataafsche pharmacop.* overeen.

VERT.

Van deze pillen om de drie uren, gedurende het beloop van den dag eene genomen, zal dikwerf het gewenschte gevolg hebben, wanneer men hetzelve gedurende twee of drie dagen volhoud; en eene dusdanige verandering in het geſtel, en eene zoo voordeelige remisſie voortbrengen, dat daarna de koortsbast veiliglijk kan gegeven worden." pag. 154.

Wanneer dit geen beſlisſend bewijs voor het koortswerend vermogen van het kwik op menſchelijke geſtellen is, zoude ik niet weten, welk bewijs zoude moeten worden aangevoerd, om de beſtrijders van dit middel te kunnen overtuigen. Het is te meer voldoende, daar het voorſchrift, van de *antimercuriaal partij* zelve, (door de vooroordeelen van zwakte en ontbinding beheerd) komt.

De voornaamſte inlandſche middelen door de *Tamool's* (inlandſche beoefenaars der geneeskunde) aangewend, waren het witte *arſenicum*, het vijftiende gedeelte van een grein twee maal daags; de bast van de *Swietonia febrifuga* en *melia Aradirachta*; de *Catcaranja*-noot, de *Chukkoo* (*amomum zingibris*), de *Siſon ammi*; en de bast van de *Acacia Arabica* en van den *Tellichery*-boom.

Wij hebben te voren zien aandringen op de ſtelling, dat de remitterende en intermitterende koortſen, noodzakelijk in lage en moerasſige gedeelten moeten gezocht worden; terwijl het getuigenis van geloofwaardige ſchrijvers, en dit rapport zelve bewijzen: dat koortſige *miasmen* onder zekere omſtandigheden, van allerlei gronden kunnen ontſtaan; en wat nog meer bijzonder is, dat deze *miasmen* door luchtſtroomen op eenen veel verderen afſtand kunnen worden weggevoerd, dan door de meest geachte ſchrijvers over dit onderwerp wordt opgegeven. Deze *Epidemie* van *Indien*, verſpreidde zijnen vergiftigen adem, van het zuiden tot het noorden in den rigting van den *mouſon*, of heerſchenden wind; en werd onder de inboorlingen vastelijk vooronderſteld, deszelfs bronnen van ontſtaan in het gebergten van *Pylney* te

 heb-

hebben; welkers over groote bosſchen, ſlecht door den wind doorſtroomde valleijen en ſtaande moerasſen niet konden in gebreke blijven, om aan den dampkring eene meer ſpoedige gevaarlijke hoedanigheid mede te deelen, dan datgene, wat door dezelfde algemeene oorzaken, van de drooger en minder boschachtige vlakten, van de oostelijke zijde van het ſchiereiland daaraan konde worden toegebragt.

De waarnemingen der kommisſie zijn nog bevestigd, door de getuigenis van anderen, en bijzonderlijk van ZIMMERMAN en JACKSON.

„ Koortſen van dit ſoort (zegt de laatſte) ontſtaan in zekere landen of gedeeltens van landen. Zij gaan in zekere rigtingen voort; zich ſomwijlen binnen zeer korte afſtanden bepalende; en op andere tijden zich heinde en verre uitbreidende." — *Medical Dep. Brit. Army* p. 212, alsmede ZIMMERMANS *Experience.* Vol. II. p. 155.

Het is zeer te beklagen, dat eenigen der vermogendſten wijze van behandelen, laatſtelijk in de *methodus medendi* der koortſen ingevoerd, niet in den afgaanden vorm der oostelijke *epidemien* zijn beproefd. Het ſchijnt niet dat eenig laatmes, in de geheele uitgeſtrektheid der *epidemie*, van de Kaap *Comorin* tot aan de *Cavary* was aangewend; en daarom is het onnoodig voor onze oostelijke kunstbroederen te zeggen, dat het niet nuttig zoude zijn geweest, daar het nimmer op de proef werd geſteld. De bewijzen ten voordeele van het kwik, zijn nogtans onwederſprekelijk; en zullen waarſchijnlijk (wanneer eenig bewijs daartoe in ſtaat is) het geſchreeuw tegen dit middel, in dit land (*Engeland*) opgewekt, tot zwijgen brengen.

Waar-

IV. AFDEELING.

Waarnemingen over de heerschende koorts in de provincie Guzzerat, *met algemeene aanmerkingen over de werking van het kwik, in de ziekten der* Indiën, *door* A. GIBSON, *van het geneeskundig bestuur te* Bombay.

Het is thans genoegzaam algemeen bekend, dat in de koortsen van *Indiën* alleen het kwik, in de eerste tijdperken behoeft te worden aangewend, om het dadelijke gevaar te voorkomen, terwijl men aan hetzelve drie onderscheiden wijzen van werken mag toekennen, namelijk:

1. Op het leverstelsel,
2. Op het darmkanaal, en
3. Op het gestel in het algemeen.

Waarschijnlijk zijn deze drie onderscheiden wijzen van werking tot eene volmaakte herstelling noodzakelijk; en wanneer eene derzelve ontbreekt, het onmisbaar gevolg daarvan de dood, of wel chronische verstoppingen zijn; welke alleenlijk (wanneer het immer mogelijk is), door verandering van klimaat, kunnen dragelijk gemaakt of verminderd worden.

1. Wanneer niet op de Lever gewerkt wordt, moet dezelve door de bepaling van het bloed, gedurende de vermeerderde koortsige reactie naar dit ingewand, in groot gevaar zijn, van in deszelfs zamenstel te worden beleedigd; door de aaneengroeijing van deszelfs buisjes, als een gevolg van den toestand der ontsteking.

2. Wanneer de darmen in eenen staat van onwerkdadigheid, en verstopt zijn, zal de lever in hetzelfde gevaar deelen. Want offchoon dezelve krachtdadig en werkzaam genoeg is, om de gal af te scheiden van het naar dezelve gevoerde bloed

eenen gezonden ſtaat en bij de gewone werkdadigheid des geſtels zelve: kan dezelve echter door den vermeerderden aanvoer van bloed, gedurende de aanhoudende verheffing der koorts, als hetware verkracht worden; hetwelk moet vermeerderen of ten minſte volhouden, gedurende den tijd, dat het ſpijsverteringskanaal weigerde, zich in beweging te laten brengen, door zoodanige middelen, welke de hoeveelheid van de *circulerende* vloeiſtof kunnen verminderen, of de hevigheid daarvan doen bedaren.

3. Gemeenlijk heb ik waargenomen, dat zoolang het geheele geſtel niet door het kwik was aangedaan, de herſtelling ſlechts onvolmaakt was; want dusdanig is de *typus*, welke de koorts meestal aanneemt, dat zoolang geene tegenwerking door het bijzonder vermogen van het kwik, op het geſtel is te weeg gebragt, de gezondheidstoeſtand der lever en van het darmkanaal, tot eene volmaakte herſtelling ongeſchikt is; de *paroxysma's* worden alsdan aanhoudend; de koortſige toeſtand is bevestigd en bij de voortduring van tijd is onherſtelbare zwakte het gevolg.

Het ſoort van koorts, hetwelk ik in de provincie van *Guzzarat* zag heerſchen, had zeer veel van het *typheuſe* karakter; offchoon algemeen, zoo als ik geloof, oneigenaardig, met den naam van galachtig beſtempeld. Het verſchilde van dezen laatſten vorm van koorts daarin, dat dezelve minder ontlasting vereischte; en van de voorgaande in deszelfs *remisſie*, zijnde deze zoodanig, dat zij de aanwending van *Stimulie* gedoogden. De uitwerkſelen dezer middelen, waren zoodanig als men dezelve in eenen *Inflamatoriſche Diatheſis* zoude wenſchen, terwijl overtollige ontlastingen, van welken aard ook, een ongelukkig uiteinde ſchenen te verhaasten.

De overeenkomst tusſchen de inſtellende toevallen, gedurende het tijdvak, dat den aanval der koorts voorafgaat, wanneer de lijder reeds eenigen tijd kwijnende en ongeſteld was; of de koorts opvolgt, wanneer het kwik onvolkomen op het ge-

geſtel gewerkt heeft, met de beginſelen eener *hectiſche koorts*, moet elken oplettende beoefenaar der kunst bewonderen.

Onregelmatige verheffingen van ligte huiveringen, welke ſomwijlen dagelijks ſomwijlen bij onbepaalde tusſchenpoozingen terugkomen; brandende hitte der handpalmen en voetzolen; de hitte des ligchaams en het algemeen gevoel altoos in eenen tegennatuurlijken toeſtand; een radde, en bij de minſte beweging zich verheffende pols, ſpoedige opwekking des geſtels tot hevigkoortſige prikkelbaarheid, bij het geringſte genot van dierlijk voedſel of wijn; het gloeijende aangezigt, koude klamme zweet gedurende het eene, en drooge heete geſpannen huid gedurende het andere oogenblik; met algemeene vermagering des ligchaams; zijn zoo vele toevallen, welke met de verſchijnſelen eener *febris hectica* overeenkomen. Doch dáár deze verſchijnſelen, zonder de verettering van eenig orgaan plaats hebben, moeten wij, zoolang geene eigene (*Idiopatiſche*) oorzaak herkend wordt, de oorzaak daarvan in den algemeenen ſtaat van verzwakking des geſtels zoeken. En daar ik geenszins bereid ben, eenige ſtelling te verdedigen, mogen de naſporingen van anderen omtrent dit onderwerp, hetzelve mogelijk in een toekomſtig tijdperk, wel bevestigen.

De overgang naar een koud klimaat, of naar zoodanig een, hetwelk ſlechts minder natuurlijke ſchadelijkheden bezit, zoo na mogelijk in de nabijheid der zee, en zoo ſpoedig mogelijk, heeft gelukkig meestal de herſtelling ten gevolge. In den hierboven beſchrevenen ſtaat van kwijning, waren het merendeel der manſchappen, welke de *reconvalescenten*-lijst van een Europeaansch regiment uitmaakte, hetwelk op ongezonde buitenposten verdeeld was. Onder de officieren, welke tot herſtel hunner gezondheid, met verlof naar *Europa* terugkeeren, zal men almede een aanmerkelijk gedeelte in dezen toeſtand aantreffen. Doch de arme ſoldaat heeft in zijne nederiger betrekking, deze toevlugt ter zijner beſchikking

 niet

niet; en moet met geduldige lijdzaamheid, de vervanging van zijn korps afwachten, gedurende welken tijd, alleen de hoop op herſtel in zijn vermogen blijft. Dan hoeveel bezwijken met deze hoop; terwijl alle mogelijke geneesmiddelen, nutteloos aan hun worden verſpild!

Eene geheele opſluiting, gedurende dezen ongezonden toeſtand zoude onverdragelijk zijn; en meestal gaat de kwijnende, ongeneigd zich zelven neder te leggen, in een land, waar de onderdrukkende zielsaandoeningen zoo heerſchend en de ziekten zoo gevaarlijk zijn, aan zijne dagelijkſche bezigheheden. Doch met eene vermeerdering der onaangename gewaarwordingen, trapsgewijze vermindering des geſtels, en echter beſluiteloos tot waar zijne voornaamſte klagt te bepalen: ſleept hij in rustelooze dagen, en ſlapelooze nachten, een kwijnend leven als eene aaneenſchakeling van ellende voort; tot eindelijk zwakte, koorts, of wederinſtorting hem volſtrekt noodzaakt zijne kamer te houden.

In gematigder klimaten is de *phlogistiſche* toeſtand des geſtels, tegenſtrijdig met de toediening van het kwik; dan de doelmatige bloedsontlasting kan hetzelve alsdan terug brengen, tot dien trap, welke voor de werking van dit geneesmiddel de geſchiktſte is. Dit evenwel is het geval niet met de koortſen van *Indiën*, juist de ziekten, waarin deze werking het ſpoedigſte te verlangen is; hier kan de bloedsontlasting ſlechts in eenige weinige gevallen worden toegeſtemd, alzoo de zwakte zoo aanmerkelijk en onmiddelijk en de neiging tot ontbinding zoo groot is, dat (wanneer dezelve al wordt aangewend) zulks alleen bij de nog krachtvolle nieuw aangekomenen is (*).

Al-

(*) De bloedvloeijingen uit den mond, neus en ooren, welke in de hooge graden der ziekte, zoo onrustbarende zijn, ſchenen mij altoos toe, den dood te verhaasten; en inderdaad kan ik mij geen

één

Alleen in die gevallen, waar plaatselijke pijnen eene beginnende ontsteking in edele deelen deed vreezen, of wel reeds aankondigde, zag ik de bloedontlastingen met nut aanwenden. Doch in de thans door mij verhandelde koorts werd gemeenlijk over geene andere ongesteldheid geklaagd, dan over het algemeene gevoel van *pijrexia*; en stille mijmeringen, en eene staat van gevoelloosheid (*Stüpor*) volgde zoo onmiddelijk onder het wegzinken van den pols op, dat men geene verdere en naauwkeurige inlichtingen van den lijder bekomen kon; terwijl ontleedkundige onderzoeking na den dood, gewoonlijk niets anders liet blijken, dan de teekenen van *Congestien* naar de hersenen. — Meestal in alle hevige graden van *typhus* aanwezig.

In dezen onderdrukten toestand des gestels, worden geene voorbereidende wijzen van behandelen, door middel van ontlastingen, vereischt. Alleenlijk moet voor eene schoone en ledige maag en darmkanaal, in alle koortsen zoo noodzakelijk, de meestmogelijke zorg gedragen worden. In verscheiden omstandigheden is integendeel de zwakte zelfs zoo groot, dat de vroegtijdige toediening van eenig opwekkend of versterkend geneesmiddel volstrekt geindiceerdt is, terwijl het schijnt dat groote zwakte, even zoowel als *plethora*, voor de *spesifique* werkingen van het kwik ongeschikt is. Wanneer de lijder dus langs dezen weg gelukkiglijk voldoende is opgewekt, om aan het kwik den vereischten invloed toe te staan, voor dat eenig tot het leven noodzakelijk orgaan beleedigd is, is de herstelling, onder de naauwkeurigste voorzorgen, na de ziekte gepaard met den strikten leefregel, meestal buiten gevaar

al-

één geval *met bloedvloeijing* herinneren, hetwelk niet doodelijk eindigde, zonder de minste *remissie* te vertoonen; zelfs niet *voor* het oogenblik dat men het met zekerheid als ongunstig en zeer verontrustende konde beschouwen.

alzoo alle gevaardrijgende toevallen, op het oogenblik dat de kwijling als het ware doortast, verminderen en verdwijnen. Door de aanwending echter van alle mogelijke pogingen gedurende eenen langdurig onderdrukten toeſtand, om het ligchaam door kwik aan te doen, wordt de gegevene hoeveelheid offchoon tot nog toe onwerkzaam, echter zoo groot, dat wanneer de gewenschte werking eindelijk doortast, eene te overtollige kwijling ontſtaat; en de meest onaangename gevolgen eener onzekere en langdurige *Convalescentie* naar zich ſleept.

Van daar zoude het bij de behandeling dezer koorts, eene hoogstwenſchelijke zaak zijn, een bepaald kenteeken (*Criterion*) te vinden, waarnaar men konde oordeelen en beſluiten, dat de toegediende hoeveelheid tot het verlangde oogmerk voldoende was; en men in de verdere toediening niet behoefde voort te gaan.

In één geval, waarin de lijder onder eene langdurige kwik inwrijving en ruime inwendige toediening der *Calomel* echter aanhoudend door hevige *Diarrhœa* verminderd en afgemat werd, beſloot men vol medelijden over de laatſte oogenblikken van eene zieltogende, om alle verdere geneesmiddelen na te laten, met uitzondering alleen van de zoodanige, welke in ſtaat waren eene *momentele* opwekking, en onder dusdanig verzwakkende oorzaken, eenige tijdelijke verſterking aan te brengen; terwijl de huid aanhoudend heet, droog en geſpannen, de tong zwart en droog, de dorst onleschbaar en de pols zeer klein en rad was. De uitwerkſelen dezer proeve waren boven verwachting; daar binnen vierentwintig uren de mond aangedaan en ontſtoken was, binnen de tweemaal vierentwintig uren de kwijling zich inſtelde, en met derzelver verſchijning, alle toevallen der voorgaande ziekte afnamen en geheel verdwenen. Dan daar dit ſlechts éénmaal, en onder de menigte zieken van een vol hospitaal, gedurende eenen langen tijd niet weder voorviel: geloof ik, hetzelve alleen

a'-

als toevallig te moeten befchouwen, en als onvoldoende, om daarna het verlangde *Criterion* te kunnen afleiden. Het geval zelve, levert ons een klaar bewijs voor de onwerkzaamheid van het kwik in fommige toeftanden des geftels, als mede eene zeer nuttige waarfchuwing tegen de niets afdoende volharding in de toediening van hetzelve, boven eene zekere hoeveelheid.

Geene proeven of onderzoekingen kunnen met heilzamer of gelukkiger gevolgen bekroond worden, dan datgene wat wij zoo even hebben aangehaald; want zoo algemeen is het nut der *Calomel*, en zooverre is dezelver vermogen verheven boven alle andere geneesmiddelen, tot nog toe in de behandeling der Indifche ziekten bekend; dat het *alleen* het ondoelmatig en onbepaald gebruik en de onnaauwkeurige waarneming van deszelfs uitwerkfelen zijn, welke hetzelve eenen ongegronden en onverdienden blaam, zouden kunnen aantijgen. Diegenen mijner kunstbroederen in *Indiën*, welke zoo dikwerf met mij het onvermogen der geneeskunde in een zoo nadeelige luchtftreek beklaagden, zullen echter vertrouwe ik, voor dat zij hunne onfchatbare dienften eindigen, door hunne nafporingen in het geheimvolle rijk der ziekten: nog eenig licht verfpreiden over een zoo duister onderwerp, als de ziekten van *Indiën* fteeds waren.

Wanneer nadat het ligchaam reeds met het kwik verzadigd (*Saturated*) is, zoowel als wanneer in eene ziekte van de grootfte zwakte en neiging tot ontbinding een zoo vermogend middel als de *Calomel*, onder een vruchteloos vooruitzigt op uitwerking (hetgeen in deze omftandigheden mogelijk nimmer te verwachten is) bij aanhouding wordt toegediend: geloof ik het geenszins overijling te zijn, om elk grein boven de vereischte hoeveelheid gegeven, als ten eenenmale fchadelijk, en de vermeerderende hoeveelheid in de toediening van hetzelve, als een werkelijk vergift te verklaren.

De zoo fchijnbaar onbepaalde toediening van het kwik in de

de ziekten der *Indiën*, moge aan de Europeſche beoefenaren der geneeskunde, wel eenigzins *empirisch* toeſchijnen. Dan in alle deze ziekten, ſchijnt of het daarſtellen eener tegenwerking, tegen de in het ligchaam op dat oogenblik aanwezig zijnde werkdadigheid, deszelfs aanwending te vorderen; of wel, (en hetgeen gegronder te vooronderſtellen is,) is de in de meesten dezer ziekten *predominerende* ontſtekingtoeſtand, van eene bijzondere eigenſchappelijke hoedanigheid; welke door het klimaat zelve wordt *gemodificeerd*, en alleen voor den vermogenden invloed van het kwik, bezwijkt.

In de zuivere *Enteritis*, welke echter dikwerf in deszelfs eerſte beginſelen, zeer ingewikkeld en duister, en bij de eerſte klagten van den lijder voor den geneesheer dus zeer moeijelijk te verkennen is, is het kwik van een zeer twijfelachtig nut; terwijl het in alle afgaande en aanhoudende koortſen, in *active* zoowel als in *Chroniſche* aandoeningen der lever en in *Dyſenteria*, als hetware *Palladium* (alles vermogend middel) der geneeskunde, mag worden beſchouwd. De eenigſte bereidingen van het kwik waarin men echter deszelfs meeste vertrouwen kan ſtellen, zijn de *Calomel* (*Submuriatis Hydrargyri ſ. Murias Protoxyde Hydrargyri*) en de kwikzalf., (*Unguentum Oxyduli Hydrargyri*). De blaauwe pillen zijn volſtrekt ongeſchikt tot eenig goed einde, en in de ziekten der *Indiën* gewoonlijk onwerkzaam (*).

Geenszins twijfel ik, aan het verlangen te zullen voldoen, van diegenen, welke deze verhandeling met hunne lezing vereeren, door eenig gewag te maken van die *tonica*, welke met het beste gevolg, in dat tijdperk der koorts kunnen worden aangewend, wanneer het kwik wordt nagelaten. Van deze zijn de *mineraalzuren*, doch boven al het *ſalpeterzuur*, de-

(*) Een voorſchrift dezer pillen vindt men in den *Pharmacop. London.*

VERT.

(*acidum nitrosum*) degene, welke men met het meeste vertrouwen kan toedienen, en ook bevonden zullen worden, ons op den duur het minste te leur te stellen. De *Cinchona*, en alle andere klasfen van bittere middelen, bezwaren de maag en vermeerderen den koortsigen prikkel. Het *salpeterzuur* is daarentegen opwekkend, zonder te overprikkelen; en is tevens eene aangename verfrisfchende drank voor den droogen mond en het ligchaam van den lijder; hierdoor is het koortsstillend en rottingwerend; en in deze vereeniging is de in deze oogenblikken zoo wenschelijke hoedanigheid gelegen. Het aanhoudend geroep der zieke lijders, om den zuurachtigen drank, welke zij bij hun verblijf in het hospitaal genooten; moge wel als een der bewijzen, van deszelfs aangename hoedanigheden verstrekken. Zie *Edinburgh Journal.* Vol. II.

V. AFDEELING.

Waarnemingen over de natuur van het klimaat, en der heerschende koortsen te Seringapatam. *door* A. NICOLL, *M. D.*

Daar reeds sedert het in bezit nemen van *Seringapatam* door de Engelschen, hunne magt, zoowel Europesche als Inlandsche, door de ongezondheid van het aldaar heerschend klimaat zeer leed: werd de nasporing van den aard dezer luchtstreek en der daardoor voortgebragte ziekten, ten uiterste noodzakelijk en belangrijk.

De navolgende *resultaten*, welke dit onderwerp nader zullen verklaren, en in een helderder daglicht zullen stellen, waren het gevolg der waarnemingen omtrent deze onderwerpen, en wel voornamelijk omtrent de koortsen, welke onder 700 Europeanen en eenige inlandsche troepen gedurende achttien maanden, welke zij te *Seringapatam* in bezetting lagen, voorkwamen.

In

In elk gedeelte van het land van *Myſoora*, waren de tusſchenpoozende koortſen algemeen; dan te *Seringapatam* meer dan in eenig ander gedeelte, bijzonderlijk heerſchende; terwijl dezelve overeenkomſtig de afwisſeling der ſaizoenen, en geſteldheid des dampkrings, hunnen *typus* veranderden. Gedurende de heete maanden van het jaar, namen dezelve een afgaanden vorm en *typheuſen* aard aan; en dit laatſte gewoonlijk van die ſoort, welke door CULLEN met den naam van *Typhus icterodes* onderſcheiden wordt (*). Wanneer het ſaizoen koeler, en het weer geſtadiger en aangenamer wordt, worden ook de de *remisſien* meer duidelijk en onderſcheiden, en wanneer het weder (als men het aldus mag noemen) koud word, formeert zich de geregelde tusſchenpoozenden *typus*.

D*yſenteria* alhoewel meer algemeen in het koude, dan in eenig ander ſaizoen aanwezig, vergezeld veelal zoowel de *remitterende* als *intermiterende* koortſen.

Niets eigenaardigs is er in de aannadering der *remitterende* en minder nog in die der *intermitterende* koorts.

De gele koorts doet zich in deszelfs aanvang meestal, even als eene ernſtige *remitterende* koorts voor; aanmerkelijke ongeſteldheid der maag, met braking van eene groene galachtige ſtof; gloeijing en opzetting van het aangezigt; een zekere graad van ongevoeligheid en lusteloosheid, eene brandende heete huid, volle en radde pols, verhaaste ademhaling en ſmertelijke pijn in het hoofd en de lendenen, zijn de voornaamſte onderſcheidende kenteekenen dezer ziekte. Wanneer in dit tijdperk aan deszelfs verderen voortgang geen perk word geſteld, koomt eene ſteeds vermeerderende opwekking en prikkelbaarheid van de levensverrigtingen daarbij; en onophoudelijke brakingen van een groen of geelachtige ſtof, woeden-

(*) *Synopſis Novolog*, meth. cl. I, *Pyrexiæ*, ord. I. Feb. gem. V. *Typhus* ſp. II.

dende ijlhoofdigheid (*delirium ferox*), en fomwijlen *defenteria*, ftellen zich alsdan, met de grootfte hevigheid in; en maaken niet zelden binnen weinige uren een einde aan het leven van den lijder. In het algemeen, verfchijnt de gele kleur des ligchaams op, of omtrent den derden dag der ziekte. De neusvleugelen, de nek, borst en buik vertoonen het eerst deze plaatfelijke uitvloeijingen, welke donkerder van kleur worden, naarmate de ziekte in hevigheid toeneemt; en offchoon in enkele gevallen de ziekte deszelfs doodelijken afloop fomwijlen in 48 uren volbrengt, is de zesde dag echter gemeenlijk diegene, waarop dezelve in den dood eindigd. De ongelukkigen uitgang der ziekte, was op deze twee tijdperken zoo algemeen, dat, wanneer ik het geluk had, mijne lijders langer dan deze twee gevaarvolle dagen te behouden, ik eene gelukkige ontbinding der ziekte, als op handen zijnde, befchouwde.

De eerfte vier maanden van het jaar zijn buitengemeen heet, drukkend en benaauwd, ftaande de thermometer van *Fahrenheit* om 5 uren in den morgen, gemeenlijk op 65°, en om drie uren na den middag op 95°; tot in de maand Mei, de *Malabaar monfoon* (heerfchende wind, van de Kust van *Malabaar* waaijende) zich inftelt, en het klimaat, gedurende deze en de volgende maand tamelijk gezond en aangenaam maakt; door de verfrisfchende koeltjes, welke over het gebergte, heen waaijen. In de maanden van Julij, Augustus en September, wordt het weer, offchoon niet zoo onaangenaam drukkend, als gedurende de vier eerfte maanden des jaars, echter weder heeter dan in Mei en Junij, tot dat in de maand October de *Coromandel monfoon* (de van de kust van *Coromandel*, en dus in eenen tegengeftelde rigting, als die van *Malabaar* waaijende wind) zich inftelt, en door deszelfs heilzame en aangename verkoelende hoedanigheid, weldra aanmerkelijke veranderingen in de temperatuur des dampkrings, en der plaats zelve te weeg brengt. Gedurende dit faizoen, en voorna-

namelijk in de maand November, is de ſtand des thermometers gemeenlijk zoo laag, dat zij des morgens ten 5 uren ſlechts 48° teekent; en op het midden van den dag tot 88° rijst. Menige malen zag ik derhalve, in den tijd van zes uren, een verſchil in de temperatuur des dampkrings van 40° graden. De gedurende de heete maanden waaijende winden zijn oostelijk of zuidelijk, die van het koude ſaizoen daarentegen, noordelijk of westelijk.

Het Fort, waarin voornamelijk de troepen verblijven, is in eene zeer lage ſtreek gelegen en met hoooge wallen omringd, hetgeen eene vrije doorſtrooming der lucht, volſtrekt belemmerd, en behalve dat de kaſernen en hospitalen der militairen zeer ſlecht en ongelegen zijn: is er eene uitgeſtrekte *Bazar* (*) (marktplaats) zeer nabij dezelve, welke door deszelfs ligging en onreinigheden, ten hoogſte ſchadelijk voor de Europeanen is.

Een menigte andere en zeer vermogende bronnen van ſchadelijke uitdampingen, zijn te *Seringapatam* in overvloed aanwezig. Deze nu, in verbinding met eenen warmen vochtigen dampkring, en daarbij de belangrijkſte veranderingen van de temperatuur (zoo als boven gezegd) van bovenmatige hitte tot buitengewone koude, zijn door alle tijden heen, als de vermogendſte grondbeginſelen van beſmetting en dood beſchouwd (†). In de grachten tusſchen de borstweringen en in verſchillende andere gedeelten van het Fort, waar de Europeanen en verſcheiden duizende der inboorlingen hun verblijf houden, worden gewoonlijk alle onreinigheden der plaats nedergeworpen; terwijl men aan de oevers van de

(*) *Bazar* is eene algemeene markplaats, welke in de *Indiën* veelal aanmerkelijk in uitgeſtrektheid en onverdragelijk in onreinigheid is.

VERT.

(†) HIPPOCRATES. *Op. om. de Epid.* Lib. I. c. iii. p. 238.

de rivier de *Cauvery* en op andere gedeelten van het eiland, poelen vind, opgevuld met schadelijke rottende zelfstandigheden; doordien de geheelen masfa van dierlijke en plantaardige ontbindingen, van eene bevolking (zoo Europefche als Inlandfche) van omtrent 90,000 zielen, op eene kleine plek gronds verzameld blijft; daar de geheele omtrek des eilands, niet boven de drie mijlen (ruim een uur hollandsch) bedraagt.

Gedurende omtrent acht maanden van het jaar, leggen deze zelfstandigheden in eenen staat van ontbinding op de door mij opgegevene plaatfen; tot met de *Malabaar monfoon* de regens in stroomen nedervallen, van de bergen afstorten, en de rivier de *Cauvery* opvullen. De zwelling dezer rivier, welke altoos zeer haastig gefchiedt, doet den stroom met geweld afloopen, en alle de zich in flooten en grachten bevindende onreinigheden met zich voeren; welke hunne verpestende uitdampingen gedurende al dien tijd over het eiland verfpreiden; waardoor vervolgens voor ten minsten eenigen tijd, de plaats weder redelijk gezond, en de lucht koeler en aangenamer wordt.

Ten opzigte van het befmettende vermogen der gele koorts van dit eiland, blijft altoos eenige twijfel bestaan; doordien men nimmer eenige regelmatige waarnemingen, onder de aan deze ziekte lijdenden, of eenige andere lijders in de hospitalen maken kon; uit hoofde dezelve dikwerf, uit gebrek aan behoorlijke ruimte, zonder onderfcheid met elkander vermengd, en de ziekte als hetware zamengesteld wordt. Daar het vermoge dezer ziekte in derzelver ontstaan, evenwel door eene bepaalde gesteldheid der dampkringswarmte, en eene menigte andere omstandigheden, voornamelijk door den zeer kundigen en verlichten geneesheer *Sir* GILBERT BLANE (*) vermeld, geregeld wordt: twijfel ik geenszins, dat onder zekere omstan-

dig-

(*) BLANE, *diseases of feamen.* p. 605.

digheden, ten opzigte van de gefteldheid des dampkrings, en de voorbefchiktheid der voorwerpen, dezelve eene befmettende hoedanigheid zoude kunnen aannemen.

De krachtvolle en *robuste* geftellen, welke zich aan de veranderingen van het klimaat zorgeloos blootftelden en aan eene ongeregelde leefwijze overgaven, waren ook diegenen, welke te *Seringapatam* het meeste aan de gele koorts onderworpen waren; terwijl diegenen, welke door menigvuldige dronkenfchap of door langdurig verblijf in *Indiën*, waren uitgeput, het meeste door de ziekte leden, of wel de flagtoffers daarvan werden. Drie gevallen, waarvan de geftellen onder deze termen vielen, kwamen onder mijne eigene zorg voor; en bij alle drie was reeds de eerfte aanval der koorts doodelijk!

Onregelmatige leefwijze, dronkenfchap en blootftelling aan de veranderingen van den dampkring, voornamelijk wanneer het ligchaam in eenen ftaat van uitwafeming of van middelijke zwakte (*dibilitas Indirecta*) is: zijn krachtdadige medewerkers, om de levensverrigtingen aan fchadelijke afwijkingen onderwerpelijk, of tot den invloed der gevaarlijke fmetftof (*virus*) voorbefchikt te maken; hoewel echter zekere omftandigheden, met betrekking tot droogte en windftrooming, offchoon eveneens blootgefteld aan fchadelijke luchten en uitdampingen, aanmerkelijke veanderingen in de natuur, en het vermogen der koortfen kunnen te weeg brengen.

VERSCHIJNSELEN BIJ ONTLEEDKUNDIG ONDERZOEK (*DISSECTIO*).

Met de meest mogelijke naauwkeurigheid en aandacht, gefchiedde het ontleedkundig onderzoek aan verfcheiden der aan de gele koorts overledene voorwerpen. Doch het ziekelijk voor-

voorkomen der meest belangrijke, en in verbinding met de levensverrigtingen, zoowel als schijnbaar met de ziekte in betrekking staande *organen*, was geenszins genoegzaam overeenstemmende en voldoende, om ter volledige verklaring der ziekelijke verigtingen, welke zich in den aanvang, voortgang en in het einde der ziekte vertoonden, te kunnen strekken.

De hersenen — bevatteden, in hunne holligheden, altoos eene overvloedige hoeveelheid *serum*, terwijl derzelver vaten gemeenlijk met een waterig bloed als opgepropt waren.

De borst — zeldzaam vertoonden de ingewanden dezer holligheid, aanmerkelijke sporen van ziekelijke aandoening; somwijlen scheen het hart uitgezet; terwijl het *pericardium* meer dan deszelfs gewone hoeveelheid vocht bevatte; en men bij enkele voorwerpen, belangrijke hoeveelheden *lympha* of wel *polypi* in de holle ader (*vena cava*), het regter oor en de linkerkamer van het hart vond. Altoos was het bloed, offchoon waterig van zelfstandigheid, zeer donker gekleurd, en spoedig tot ontbinding overgaande.

De buik — vertoonde verscheide voorbeelden van ziekelijke aandoeningen; zoo als ligte kenteenen van ontsteking in den omtrek van den poortier der maag; welke waarschijnlijk het gevolg waren der scherpe stoffen, welke in dit ingewand gevonden werden; alzoo den twaalfvingeren darm, welke omtrent dezelfde stoffe bevatte, ook in dezelfde omstandigheid deelde. Het darmkanaal bevatte altoos aanmerkelijke hoeveelheden eener sterk riekende en verschillend gekleurde stof. Zeldzaam werd de lever op de eene of andere wijze ziekelijk aangedaan, maar altoos kenteekenen eener vermeerderde galafscheiding gevonden. De galblaas was bij allen als hetware opgepropt met gal; en somwijlen vond men groote hoeveelheden dezer vloeistof, op de oppervlakte des darmkanaals (*).

Wan-

(*) Hoe kwam de gal aldaar? zoude het niet waarschijnlijker het gevolg eener uitzweeting van een galachtig *serum* zijn? J. J.

Wanneer de ligchamen flechts weinige uren na den dood werden onderzocht, werd de gal van eene geele kleur bevonden; doch wanneer dezelve langer dan twaalf uren lagen, was de gal zwart-gekleurd en rottig!

Het vocht in de holligheden der herfenen, het hartenzakje en fomwijlen ook in de buiksholte gevonden, bezat fomtijds, hoewel flechts flaauwelijk, eenige eigenfchappen der gal; offchoon het helder genoeg was, om allen twijfel uit den weg te ruimen: dat de geelheid der huid en der vochten van het ligchaam, in de gele koorts zoude voortkomen, uit de onder de *circulatie* overgane gal, en deze kleur daaraan zoude mededelen. (*).

Het is mij leed, te moeten getuigen, dat wij van deze waarnemingen en *refultaten* niet dat voordeel, en die belangrijke inlichtingen, als voor het beoefenende gedeelte der geneeskunde wenfchelijk ware, kunnen afleiden. Dien tak der geneeskunde, welke de bevestiging ten onderwerp heeft, „dat de oorzaken en zetel der ziekten zelve, alleen beftaan in *organifche* beleedigingen," levert een ruim veld, voor de nafporingen der genees- en ontleedkundigen op; en kan alléén door hunne aanhoudende en onvermoeide werkzaamheid, tot eenige volkomenheid geraken (†).

Het doelmatigst bevondene plan van behandeling, ter herftelling van de gele koorts te *Seringapatam*, was datgeen, dat voornamelijk aan de volgende *indicatiën* voldeed, als:

1. De vermindering in hevigheid der *reactie*, en

2. De

(*) Blane, *Obfervations on fevers*, Part. III. chap. I. p. 411.

(†) Cabanis, *Revolutions of Medical. Science, translation*, bij A. Henderson, M. D. pag. 294.

2. De herhaling der koorts, en daardoor de uitputting des gestels te voorkomen.

Ter bereiking van de eerste dezer *indicatiën* werden, wanneer hevige *reactie* of ontstekingachtige toestand voldoende blijkbaar waren, bloedontlastingen aangewend; waarbij de te ontlastene hoeveelheid naar de krachten, jaren en bloedrijkheid der lijders geregeld werd; alzoo het ontlaste bloed, nimmer geen beslissend kenteeken ter bepaling in dezen, opleverde.

In geen geval hield de *reactie*, de brandende hitte en algemeene prikkelbaarheid der natuurlijke en dierlijke verrigtingen, onverminderd in hevigheid aan: wanneer vroegtijdige en doelmatig berekende bloedsontlastingen waren aangewend.

Wanneer in den aanvang der ziekte eenige ontstekingachtige toestand, of neiging tot denzelven, aanwezig is, hetzelfde of zulks bij krachtvolle en bloedrijke, of zwakke vermagerde gestellen plaats heeft, moeten daaraan geëvenredigde bloedontlastingen in het werk worden gesteld (§). Kleine giften van den *calomol* met eenig middenzout, moeten om het uur gegeven worden; zoolange tot dat het darmkanaal van de zich in hetzelve bevindende schadelijke stoffen, ontlast en gereinigd is; de haarwijze vaten der uitwendige oppervlakte zich ontspannen, en de huid zacht en vochtig wordt. Wanneer echter, nadat de bloedontlastingen zijn aangewend, onder het gebruik der gezegde middelen de huid droog en heet, de ademhaling verhaast en menigvuldig bleef: en de dierlijke warmte tot 103 ja 108 graden opklimt, moeten de koude begietingen of besproeijingen, vrijmoediglijk en bij herhaling worden aangewend, tot dat de *reactie* in hevigheid vermindert, en de voortgang belemmerd is.

In de bereiking der tweede *indicatie*, konde de koude besproei-

(§) JACKSON's *Treatise on Diseases of* Jamaica, p. 31.

ſproeijingen almede als het vermogendſte middel ter beteugeling der koortſen beſchouwd worden; terwijl het openhouden van het darmkanaal, door het herhaald gebruik van kleine giften der *calomel* met de *jalappæ*, of oplosſingen van middenzouten, als het krachtdadigſte middel, ter voorkoming van de prikkelbaarheid der maag was. Zoodra men eene duidelijke blijkbare *remisſie* bereikt had, was de toediening van den koortsbast en wijn, en een goed voedend *diëet* volſtrekt noodzakelijk; ten einde de herhaling der koorts te voorkomen; waartoe dezelve, offchoon eenmaal bedwongen zijnde, echter zeer geneigd ſcheen te zijn.

In zoodanige gevalen waar de prikkelbare toeſtand der maag het gebruik van de koortsbast verhinderde, en dezelve door braking weder deed uitwerpen, werden lavementen uit het afkookſel van dezen bast, zeer werkzaam bevonden. In de tusſchenpoozende koortſen heb ik dikwerf het afkookſel van een ons, met een weinig van den *tinctura opii*, langs dezen weg en ſlechts korten tijd voor den aanval aangewend; hetwelk nimmer naliet, om, wanneer het al niet ſlaagde, den aanval geheel te voorkomen: ten minſte de hevigheid van denzelven aanmerkelijk te lenigen (*).

Wanneer aanmerkelijke prikkelbaarheid der maag, aanhoudende brakingen van een groen gekleurde ſtof, hevige, brandende hitte der huid, *delirium* en belangrijke uitputting der levensvermogens aanwezig waren, was de koude beſproeijing, aanhoudend herhaalt, zoolange de krampachtige toeſtand der huidvaten dezelfde bleef, en de vereeniging van gevaarlijke toevallen aanhield, het eenigſte middel waarop men konde betrouwen; alzoo het *principium* der koorts daardoor werd onderdrukt, de levensvermogens opgewekt, en wij in ſtaat geſteld, de maag en het darmkanaal, door middel van zachte *cathartica's* en *laxerende klysteren* te reinigen.

De-

(*) Heberden, *Commentarii de Morb. Hist. et Curatione* Cap. XXVIII. p. 160.

Deze middelen doelmatig en in de eerfte tijdperken der koorts aangewend, zullen inderdaad maar zeldzaam mankeren, deszelfs verderen voortgang te ftuiten; of ten minften eenen fpoedigeren uitgang voort te brengen; offchoon zij niet voldoende zijn deszelfs terugkomst voort te komen, dáár waar het ligchaam bij herhaling aan die oorzaken werd blootgefteld, welken de koorts het eerfte deden ontftaan.

De koortsbast is in dezen het eenigfte vermogende middel waarop men zich mag betrouwen; en daar, waar ziekelijke *dérangementen* in de lever of milt aanwezig zijn, moet men van het kwik gebruik maken. Spaanfche vliegpleisters op het hoofd of in den maagstreek aangelegd, waren dikwerf van veel dienst; en wanneer het *paroxysma* der koorts afnam, werden kleine gaven van het *opium* en den *æther* met de meest heilzaamfte uitwerking toegediend.

Wanneer de lijder met den eerften of tweeden dag van zijne ziekte onder onze zorg werd gebragt, was het onder de opgegevene wijze van behandelen, dat wij gemeenlijk nog voor den vierden of zesden dag, in de daarftelling eener volkomene ontbinding der ziekte flaagden; doch wanneer dezelve over dit tijdvak voortduurde, en den lijder al niet onder deszelfs hevigheid bezweek, had men echter altoos zeer veel moeite, dezelve in haren verderen voortgang te ftuiten.

Indien het darmkannal niet open gehouden, en elke, zelfs geringe verheffing van koorts, niet door middel der koude befproeijingen beteugeld werd, eindigde de ziekte gemeenlijk, hetzij dan vroeger of later, in den dood! Doch wanneer men elke geringe verheffing van koorts zorgvuldiglijk waarnam en door koude befproeijingen op de eene of andere wijze aangewend, trachtte te ftuiten, trad eindelijk eene belangrijke *remisfie* in; welke ons in ftaat ftelde, om van den koortsbast gebruik te kunnen maken, en de levensvermogens door het toedienen van doelmatig opwekkende middelen te onderfteunen.

Nimmer werd het noodzakelijk bevonden, om in den aanvang der ziekte, het gebruik der *calomel* zooverre uit te ſtrekken, dat daardoor kwijling werdt voortgebragt; offchoon het dikwerf nuttig werd bevonden in vereeniging met den koortsbast in die gevallen, waarin de koorts van *typus* veranderde, of lang aanhield en redenen gaf te vooronderſtellen, dat *organiſche* beleedigingen der lever of milt, of wel neiging tot eenen waterzuchtigen toeſtand, aanwezig waren. En het ſchijnt dus, dat de behandeling der koortſen, van welken aard of vorm ook, *doch zonder organiſche beleedigingen:* tegenwoordig zoo eenvoudig en gelukkig in *Indiën* als in *Europa* is.

(*Vide* EDINBURGH, *Medic. Journal.* Julij 1815).

VII.

VI. AFDEELING.

GALKOORTS.

(*Bilious fever*, *Febris Billiosa.*)

Deze koorts is de eigenlijk voorname *Endémische* of liever *Epidemische* ziekte (*Morbus regionalis*) der heete luchtstreken. En offchoon in deszelfs toevallen zeer gelijkende naar, en mogelijk veelal vereenigd met de reeds boven beschreven afgaande moeraskoorts, komt dezelve echter op onderscheidene plaatsen, zoowel op zee, als op het land voor, waar geene schadelijke uitdampingen kunnen worden vooronderfteld.

Deze koorts, offchoon zelfs door den minstgeoefenden arts naauwelijks te miskennen, is echter door de invloeden der klimaten, saizoenen, bijzonderheid der gestellen en der leefwijze, zoozeer verschillende in gedaante en voorkomen, dat zelfs eene algemeene beschrijving daarvan, zonder in schijnbare tegenstrijdigheden te vervallen, moeijelijk te geven is: alhoewel er eenige weinige toevallen zijn, welke in deze koorts getrouw en blijkbaar genoeg voorkomen, om dezelve tot alle praktische bedoelingen, (hetwelk in dezen het voornaamste is) voeldoende te karakteriseren; zoo als de bijzondere prikkelbaarheid der maag, de aandoeningen in de *præcordia* (*) in het hoofd, enz. zeldzaam mankeert ééne dezer, en

(*) Door de algemeene bewoording *praecordia*, verstaan wij altoos

en noch zeldzamer alle deze toevallen bij de galkoortſen dezer luchtſtreeken; alle overige in den loop der ziekte voorkomende toevallen, zijn noch getrouw, noch geregeld in hunne verſchijningen, om daarnaar iets te kunnen bepalen. Zoo vindt men bij voorb. ſomwijlen de pols tot 130 zamentrekkingen in eene minuut verhaast; eveneens is het met den temperatuur der huid; niet zelden zal men, terwijl de allergeweldigſte ijlhoofdigheid aanwezig is, ſlechts 86 polsſlagen in eene minuut tellen, en den thermometer onder de okſel (*Axilla*) geplaatst zijnde, ſlechts eene dierlijke warmte van 96 graden aanduiden. Het darmkanaal is meestal verſtopt, of in eenen ſtaat van persloopige prikkelbaarheid; natuurlijke ſtoelgangen worden zelden waargenomen, tenzij dezelve door de kunst werden voortgebragt. Offchoon niet altijd, is veelal eene geelheid der oogen, en zelfs wel der geheele huid aanwezig. De verrigtingen der ziel, zijn zoo algemeen aangedaan, dat men dit inderdaad, als een zeer *karakteriſerend* toeval, van alle galachtige ziekten mag beſchouwen. In den volſten zin is deze koorts niet zoo gevaarlijk als de meer ingewikkelde en zamengeſtelde moeraskoortſen, zoo als die van *Bengalen*, *Batavia*, enz. Offchoon ik inderdaad zeer lang in de vooronderſtelling verkeerde, dat deze laatſte, de afgaande galkoorts (*Febris Billioſa remittens*) des lands was; alleen door de bijzondere hoedanigheid van het plaatſelijk *miasma* gewijzigd en grootendeels verergerd. Doch daar ik geenzins mijne heerſchende driften wil volgen, om daardoor daadzaken te ontkennen, of mij voor dezelve moedwillig blind te houden: twijfel ik thans niet meer, of deze beide ziekten ſomwijlen onafhankelijk van elkander beſtaan. En mijne gevoelens dienaangaande, zijn dus: „ dat de gemelde koorts, meestal uit damp-

toos alle die ingewanden, welke onmiddelijk onder het *diaprhagma* gelegen zijn; zoo als de lever, milt, maag, enz. in den zin van FORNELIUS, *lib.* IV. *de Febribus.*

dampkringswarmte, of liever veranderingen in deze, (welke de verrigtingen, zoo niet het zamenſtel van belangrijke *organen* beleedigen) ontſtaat; en dus even als Sir JAMES, Mr. GRIGOR vooronderſtelt, *Symptomatisch* van plaatſelijke aandoeningen is. Wanneer zich nu moerasſige *miasmen* hierbij voegen, (dat gemeenlijk het geval is) hebben wij de *endémie* des lands, gewijzigd door de bijzondere natuur der uitdampingen; waartegen wij ons alleenlijk door de gewoonten aan deze plaatſelijken oorzaak kunnen verzekeren. En het verblijf aan de boorden van den *Ganges*, levert ons dus geen voorbehoedmiddel tegen het *miasma* van *St. Domingo* of van *Batavia*; zoo als in eene volgende afdeeling nader zal worden verklaard. Men zie hier over verder, hetgeen dienaangaande door BOYLE, over de koorts van *Sicilie* wordt gezegd.

Nimmer werd de behandeling dezer koorts, door mij moeijelijk bevonden; vooral dan niet, wanneer de door mij onder de afdeeling der *endemie* van *Bengalen* naauwkeurig opgegevene geneesmiddelen, vroegtijdig en aanhoudend werden gebruikt. Bloedontlastingen werden wel is waar, zeldzen aangewend; doch ik kan verzekeren, dat nog drie andere heelmeesters buiten mij zelven, daarvan in deze koortſen van *Indiën* met nut gebruik maakten. Deze waren de Heeren DALZIEL van het Hospitaal te *Madras*; CUNNINGHAM van de *Sceptre* en NEILL van de *Victor*. Eene kleine magt, wel is waar, tegen het ontzaggelijk heir der *anti-phlebotomisten*; doch men moet zich ook hierbij herinneren, dat de klaarblijkelijkheid ten voordeele der bloedontlasting, uit deszelfs eigene natuur meer beſlisſend, dan ten nadeele derzelve is. Vooreerst worden een groot aantal artſen, alleen van de bloedontlasting teruggehouden door vooroordeel. In de tweede plaats zal een groot gedeelte van diegenen, welke het durven wagen, door een paar tegenſtrijdige uitgangen der ziekten, ligtelijk ontmoedigd worden; zulks terſtond aan het *Heterodoxe* middel

toe-

toefchrijvende; waarvan hierna, onder de afdeeling, *endemie van Batavia* een klein voorbeeld zal gegeven worden.

Van de andere zijde befchouwd, moeten zij meer dan zinneloos zijn, welke volhouden eene praktijk te volgen, welke niet weldadig is, en wanneer dezelve dit al mogt zijn, hoe zouden dan hunne proeven vermeerderen! en hoe gegrond en proefondervindelijk bewezen, moet dan deszelfs hoedanigheid zijn, in vergelijking van die, door de tegenpartij van dit middel aangevoerd; daar vooroordeel en angstvalligheid zoo vatbaar voor de misleidingen zijn (*)?

Eindelijk zijn mijne gevoelens dat: — wanneer wij wenfchen, den verderen voortgang der galkoorts te ftuiten, „ *cito et jecunde*," wij in alle zoodanige gevallen, waar de geftellen niet door den invloed van het klimaat ondermijnd zijn, en voornamelijk daar, waar men uit de toevallen, het beftaan van *congestien* naar de herfenen of lever kan vermoeden, (zoo als dikwerf het geval is) ééne ruime bloedontlasting in den aanvang der ziekte moeten aanwenden, en de herhaling daarvan, volgens ons geneeskundig oordeel bepalen. Deze zal de goede uitwerkingen van alle de opvolgende toe te dienen geneesmiddelen zeer onderfteunen en befpoedigen; en grootelijks die hardnekkige verftoppingen en andere *dérangementen* der ingewanden van den buik, welke zoo algemeen de verdrietige overblijffelen dezer koorts zijn, voorkomen.

Het volgende verkorte, doch duidelijke verhaal dezer koorts, zoo als dezelve zich in alle hare gedaanten, afwijkingen en graden van hevigheid onder de groote masfa eener geheele fcheepsequipage vertoonden, zal een beter begrip in eene meer praktikale ftrekking opleveren, dan eenige andere algemeene befchrijving, hoe uitgebruid en hoe naauwkeurig ook be-

(*) Sedert de eerfte oplage van dit werk, zijn de proeven ten voordeele der aderlating in de *remitterende galkoorts* van alle klimaten zoo vermenigvuldigd, dat het noodeloos is, in deze afdeeling, iets verders over het eigenaardige van dit middel te zeggen.

bewerkt. Alleen moet ik dit vooraf laten gaan: „ dat de toeval en met de meest mogelijke naauwkeurigheid aangeteekend, en de behandeling aan het ziekbed zelve is aangewezen door een man van bekende bekwaamheid in het doen van waarnemingen, en offchoon ik met hem over de toediening der braakmiddelen en verzuim der aderlatingen in gevoelen verfchil, is dit echter met leedwezen; daar ik fteeds de hoogfte achting voor zijne kundigheden en opregtheid koester; en men zal in verfchillende andere plaatfen zien, dat deszelfs praktijk omtrent gelijkende is aan die, welke door mij het allernuttigfte in de behandeling der *endemi* van *Bengalen* bevonden werd."

„ Op den 2den Maart 1804; liet Z. M. Schip *Centurion*, bij deszelfs terugkomst van *Surat*, in de haven van *Bombay* het anker vallen, de fcheepsequipagie in eenen goeden ftaat van gezondheid zijnde. Gedurende de naastvolgende week, was het weer veranderlijk; zijnde de dagen meestal heet en benaauwd, de nachten daarentegen koud en dampig, terwijl de dauw hevig, en de over de naastbijgelegene bergachtige ftreken waaijende landwinden, fcherp en fnijdend waren.

Op den 9den derzelfde maand, klaagde verfcheidene manfchappen over ligte ongefteldheden; welke echter door ons, als van geen belang zijnde, befchouwd werden; zeer weinig verdacht op het ellendige tooneel, waarvan dit flechts het onmiddelijk *preludium* was.

Aan boord der *Centurion*, in de haven
van *Bombay*, 10 Maart 1804.

Achttien man klaagden mij dezen morgen, in den afgeloopen nacht op het onverwachts te zijn ziek geworden. De meest algemeene toevallen beftonden in ernftige pijnen in het hoofd, lendenen, bovenfte en onderfte ledematen, rekkingen, fpanning dwars over de borst, met aanmerkelijke pijn onder het

Scro-

Scrobiculus cordis en ſnijding door den buik. Bij ſommige, was de pols onregelmatig, en daarbij den temperatuur der huid vermeerderd; anderen hadden koude huiveringen met plaatſelijk en klam zweet; allen klaagden over pijn boven de voorhoofdboezems; en bij verſcheidene was de tong witachtig belegd vergezeld gaande met dorst. Eene oplosſing van eenig middenzout en den braakwijnſteen werd, met menigvuldig gebruik van warme verdunnende dranken voorgeſchreven; ten einde eene ſpoedige ontlasting langs beide wegen te bewerken. Na de middag had de oplosſing bij alle de lijders aan de gewenschte uitwerkingen zeer goed voldaan. Velen klaagden nu over pijn in het hoofd en bovenbuikstreek met eene brandend heete huid. Ik gaf hun pulv. *antimonialæ* gr. vj. *tinctura opii.* gr. xx. en *aq. Menthæ* unc. ij. om tegen den nacht te gebruiken, benevens een ligt gezuurd en warm rijstwater voor algemeenen drank gedurende de nacht; terwijl men hun voor allen toegang der in dezen tijd als zeer *pernicieus* beſchouwd wordenden landwind, zoo zorgvuldig mogelijk beveiligde. Meest alle deze manſchappen waren aan de brandende hitte van de zon, gedurende den dag, en aan den invloed der koude nacht ucht blootgeſteld geweest; daar zij, gedurende hunne wacht, op het dek hadden gelegen.

Den 11den Maart 1804.

Negen lijders kwamen dezen morgen op de ziekenlijst; bij welke allen de galkoorts zich nagenoeg onder dezelfde toevallen als die van gisteren inſtelde, terwijl dezelfde wijze van behandelen gevolgd werd.

Verſcheidene der lijders van gisteren, waren zeer beklagelijk dezen morgen; klagende over hevige pijnen in het hoofd, lendenen, ledematen en dwars door de *regio epigastrica* met aanhoudende brakingen van eene ontaarde gal. Ordonneerde van vijf tot tien grijnen *calomel* met kleine giften van het *pulv.*

pulv. antimoniale en den *Tinctura opii*, om drie of viermalen 's daags genomen te worden.

Deze dag is er weinig of geene tusſchenpoozing in den pols te ontwaren; bij ſommige is de huid koud, bij anderen heet met onverzadelijken dorst; bij de meesten is de tong met eene dikke en witte korst belegd; groote prikkelbaarheid der maag en tegenzin in voedſel; bij meest alle is het darmkanaal verſtopt, terwijl enkelde eenen ſcherpriekende galachtigen stoelgang hebben. Na den middag ſcheen de *Calomel* de prikkelbaarheid der maag te doen bedaren; terwijl het *pulv. antimon.* en *Tinct. Opii*, eene algemeene zachte en warme dauw, over de huid ſcheenen te onderhouden.

Den 12den Maart 1804.

Dezen morgen werd de lijst met tien galkoortſige lijders vermeerderd. De toevallen en dus ook de behandeling genoegzaam als bij de voorgaande. Sommige der lijders van den tienden, bevinden zich heden iets beter alzoo de prikkelbaarheid der maag, door de *calomel* en *opium* grootendeels bedaard is; offchoon zij aanhoudend over pijn in het hoofd en de ledematen blijven klagen; de zwakte is aanmerkelijk, de oogen ſtaan droevig en geel gekleurd, de pols is vol en het darmkanaal algemeen verſtopt; men ordonneerde eene *doſis* van het *natron vitriolat* (*Sulphas ſodæ*) en na deszelfs werking de *calomel*, even als te voren.

De *Solutio Carthartico Emeticum* werkten zeer goed bij de negen lijders van de elfden; het meerendeel van hun is dezen morgen zeer erg, en hebben aanhoudende brakingen, van eene dikke, groene galſtof, met pijnen in het hoofd en bovenbuikſtreek, en eenen onverzadelijken dorst. Ik ſchreef de *calomel* met het *pulv. antimoniale* en *opii*, even als gisteren voor. Tot nog toe heeft zich bij geen eenen lijder, belangrijke afwijking van den gezonden toeſtand in den pols, of tempe-

tuur

ratuur van de huid, even zoo min als *delirium* vertoond. Verſtopping van het darmkanaal is daarentegen een algemeen toeval. De dekken van het ſchip zijn vol met zieken.

Den 13den Maart 1804.

Acht man vermeerderden dezen morgen het getal der aan de galkoorte lijdende; naauwelijks ontdekt men eenige koortſige aandoeningen der pols, noch vermeerderde temperatuur der huid. Alle ſchijnen zij te lijden aan eene aandoening der lever, welke zich onmiddelijk aan de herſenen ſchijnt mede te deelen, en die hevige pijnen boven de *Sinus frontalis* te veroorzaken (*). De brakingen echter, door welke eene aanmer-

(*) Het was door de waarnemingen van dit toeval, dat ik reeds lang geleden tot het maken van de *ratio ſymptomatum* der koorts, afgeſchetst in de Eerſte Afdeeling gebragt werd; namelijk: „ dat onafhankelijk van het overeenſtemmend medelijden, tusſchen de Herſenen en Lever beſtaande: de *congestien* of als hetware vertraagden omloop, of wel ſtilſtand des bloeds in het poortaderſtelſel, eene meerdere bepaling van het bloed naar de herſenen veroorzaakt, waardoor dit belangrijk *orgaan* als hetware overſtelpt, en de trein van koortſige toevallen onderhouden wordt. Wanneer deze *congestien* door bloedsontlastingen of eenig ander middel worden weggenomen, wordt hierdoor eene onmiddelijke krachtdadigheid (*energy*) aan het hart en ſlagaderlijke ſtelſel medegedeelt; de *reactie* en galafſcheiding, zijn daarvan het gevolg: en het evenwigt in den bloedsomloop en der opwekbaarheid zijn andermaal herſteld. Braakmiddelen als te gelijker tijd naar de huid werkende, zullen deze uitwerking hebben; dan de *irritabiliteit* der maag, maakt derzelver gebruik gevaarlijk. Eindelijk is het kwik, hetwelk eene geſtadige werkdadigheid in de uiterſte vaatjes van de poortader, zoowel als in alle afſcheidende vaatjes onderhoudt, alleen in ſtaat, om eene volgende verbreking in de *balans* der *circulatie* en der opwekbaarheid te voorkomen.

J. J.

merkelijke hoeveelheid van ontaarde en ten hoogfte fcherpe gal ontlast wordt, fchijnen mij toe, dezelve veel te verligten.

De meeste lijders van den 10 en 11, fchijnen heden zeer bedenkelijk; alle klagen over pijnen in het hoofd en door de *regio Epigastrica* met aanhoudende brakingen van ontaarde gal; de tong zwaar belegd en gezwollen; geringe *acceleratie* der pols en vermeerdering van de temperatuur der huid. De verftoppingen in het darmkanaal worden door het zwavelzure *foda* (*Sulphas Sodæ*), of door den *Calomel* met de *jalappæ* (naar omftandigheid) opgeruimt. En daarna de *Calomel* van 15 tot 30 grijnen per dag naar gelang der toevallen toegediend. Tot nog toe vertoonen zich geene kenteekenen van kwijling bij eenen dier lijders; en de thermometer in den okfel geplaatst, toont niets meer dan eene warmte van $96\frac{1}{2}$ tot $97°$ aan; terwijl de pols flechts 88 flagen in eene minuut telt.

Verfcheidene lijders van den 12den zijn almede zeer erg dezen morgen; allen fchijnen onder de bovengezegde aandoening der lever te lijden. Twee derzelve zijn zeer door hoest en eene krampachtige aandoening in de fpieren van den nek gekweld; waardoor hun het flikken en de ademhaling zeer moeijelijk wordt gemaakt; doch hetwelk door het gebruik van den *Æther Sulphur.* met *Tinctura Opii* wordt weggenomen, het warme bad had geene uitwerking, en de pols was natuurlijk.

Den 14den Maart 1804.

Dezen morgen kwamen wederom negen galkoortfige lijders, bij de voorgaande, twee derzelve waren oogenblikkelijk door geweldige *delirium* aangedaan; zoodat zij pogingen deden, om buiten boord te fpringen; zonder dat men eenige vermeerdering der dierlijke warmte, nog eenige *accelleratie* in den pols

 kon-

konde ontwaren. Allen klagen over de pijnen in het hoofd en bovenbuikſtreek, welke door de toediening van *emetica* en het aanleggen van Spaanſche vliegpleisters dikwerf verligt worden.

De lijders, welke op den 10den waren aangedaan, zijn zeer erg, verſcheiden van hun zijn hoog geel gekleurd; de oogen zijn gezwollen en de bloedvaten aanmerkelijk opgezet; de pijn in het hoofd houd ſteeds ernſtig aan, en gedurende den afgeloopen nacht waren verſcheidene in *delirium.* De mercuriaal behandeling wordt doorgezet. In verſcheiden gevallen beproefde ik den koortsbast met het ſalpeterig zuur (*acidum Nitroſum*); doch dezelve deed meer nadeel dan voordeel, alzoo de prikkelbaarheid der maag grootelijks daardoor vermeerderd werd. Thans ſchijnt de koorts zich onder de geheele equipagie te willen verſpreiden.

De zieken van gisteren (den 13den) zijn zeer erg, hoewel de maag in het algemeen de *calomel* goed ſchijnt te verdragen en zelfs de brakingen daaardoor aanmerkelijk ſchijnen te verminderen. Ook ondervinde ik, dat het darmkanaal in het algemeen beter geopend en gereinigd wordt door giften van het zwavelzure ſoda (*ſulphas Sodæ*) en braakwijnſteen (*tartras Potasſa Stibiatum*), dan door die, van het *Calomel* en *Jalappæ.*

Den 15den Maart 1804.

Gedurende den laasts afgeloopenen nacht, werden vijf man door de heerſchende koorts aangedaan; waarvan één met allergeweldigſte *delirium* (*phrency*), welke ſlechts weinige minuten te voren volmaakt gezond ſcheen te zijn. Plotſeling werd hij daardoor overvallen, en deed pogingen om buiten boord te ſpringen, waarin men hem nog gelukkiglijk verhinderde, men beſpeurde, omtrent geene verandering noch in den pols, noch

noch van de huid; en het *delirium* werd door een *emeticum* weggeruimd.

Na den middag: verſcheidene hebben thans den mond ligtelijk aangedaan, en bevinden zich veel beter; offchoon ſteeds over pijn in het hoofd, en in de regter *Hypochondrium* klagende.

Onze dekken zijn thans met zieken als opgepropt; en het *effluvium* daarvan is onverdragelijk. Dagelijks wordt het geheele ſchip berookt; en zeven en twintig der bedenkelijkſte zieken, zijn heden naar het Hospitaal te *Bambay* gezonden, waarvan velen zeer erg en geheel geel waren.

Den 16den Maart 1804.

Vijf man werden in den laatſten nacht door hevige *delirium* aangedaan, waarbij aanmerkelijke drukking in de *regio Epigastrica* en opzetting des buiks; volſlagene zinneloosheid met pogingen om zich zelven en anderen, welke hen omringden, te vernielen. De *pupil* was aanmerkelijk verwijderd; en voor het ſterkſte licht ongevoelig en onvermogend zich zamen te trekken (†). Alle geven zij een aanmerkelijk verlangen naar limoenſap te kennen, hetgeen ik liet geven, en door hen dikwerf voor *porter*-bier werd gebruikt. Somtijds was het zeer moeijelijk hun het een of ander toe te dienen, daar zij menigmaal trachtten het glas of den kop, waarmede men hun het geven wilde, met de tanden te vermorſelen. Wanneer men ruime kunstmatige brakingen konde te weeg bren-

(†) De *plethora* der herſenen en van den buik zijn hier zoo klaarblijkelijk aangeduid, dat ik mij zelven geregtigd zonde beſchouwd hebben: om bloed te ontlasten *Usque ad deliquium*, of tot de vermindering of wegruiming der toevallen.

J. J.

brengen, werden zij door de ontlasting eener ongeloofelijke hoeveelheid ontaarde fcherpe gal zeer verligt. Allen klaagden zij, bij tusfchenpoozen, over pijn in het hoofd en in de *regio Epigastrica*, maar voornamelijk in het regter *Hypochondrium*. In één geval déed ik eene bloedontlasting; in een ander beproefde ik de koude befproeijingen, nog in een ander het warme bad, ftoelgangverwekkende *Enema's* in een vierde, doch alle zonder het geringfte goede gevolg (*).

Onze dekken zijn met zieken opgevuld; wij zenden heden 21 man naar het hospitaal te *Bombay*, als:

11

(*) De hoeveelheid van het afgelatene bloed, wordt hier niet vermeld, doch is volmaakt onverfchillig; want zoolange de aderlating niet *Usque ad deliquium* of tot de vermindering of verdwijning der toevallen wordt gedaan: kan met geene mogelijkheid eenig goed, maar veel meer nadeel door dezelve gedaan worden. Dit is eene praktikale waarheid, genoegzaam aan diegenen bekend, welke dit middel in de Oost beproefd hebben. En dit moge, dunkt mij, dusdanig verklaard worden: „ de poortaderlijke *congestie* ftelt, door deszelfs bijzondere zitplaatfen, (in eenen kring van vaten, welkers geheelen omtrek, uit haarwijze vaatjes is zamengefteld) een groot gedeelte van het levensvocht, genoegzaam in eenen ftaat van rust, en bepaalt het overige gedeelte, meer bijzonder naar de herfenen, waardoor deze opgehoopt en overftelpt worden. Wanneer nu de aderlating niet zoo ruim als tot opruiming der *congestiën* naar de herfenen gefchikt is, wordt aangewend; en alzoo de *Energy* der herfenen op het geheele geftel verloren gaat, is het klaarblijkelijk bewezen, dat wij de krachten verfpillen, zonder ons doel te bereiken, en derhalve van den waren weg afdwalen. Dit echter doelt geenszins ter *recensie* van dien Heelmeester, wiens praktijk alhier wordt opgegeven; aangezien het algemeen vooroordeel tegen de bloedontlasting in *Indië* in dien tijd geenen geringen graad van fterkte zoude gevorderd hebben, zulk een *Heterodox* middel aan te wenden, onder het onmiddelijke oog van het oppergezag, waarbij een gelukkige uitflag, naauwelijks deszelfs invoering zoude geregtvaardigd hebben.

J. J.

11 Van diegenen, welke op den 10den en 11den dezer zijn ziek geworden; verſcheidenen van hun zijn geel, alle lijden aan *affectio Hepatici* met pijn boven de *ſinus frontales.*

5 Van diegenen, welke den 12den zijn ziek geworden, en niet zoo erg dan de eerſten zijn, en

5 Van hun, welke den 13den en 14den werden aangedaan, en bij welke de toevallen omtrent hetzelfde zijn.

Totaal 21 man.

De aan boord blijvende lijders zijn alle zeer erg, klagende over hoofdpijn en pijn in de lever, met eene ziekelijke galafſcheiding; verſtopping des darmkanaals; vuile gezwolle tongen, rusteloosheid en verheffingen der koorts, gedurende den nacht; ligte hitte der huid, dorst en merkbare verhaasting der pols, veelvuldige duizelingen en dofgeestigheid (*ſtupor*), en geen de minſte trek tot voedſel. Ik ga voort, met het zwavelzure ſoda (*ſulphas Sodæ*), of met den *calomel* en *jalappæ* te openen en ontlasten; en volharde in de *mercuriaal* behandeling tot kwijling intreed.

Den 17den Maart 1804.

Acht man werden, gedurende de laatſte vier en twintig uren, aangedaan. Vier derzelven met allergeweldigſte ijlhoofdigheid; de anderen klagen over pijn in het hoofd, lendenen, benedenſte ledematen en *regio Epigastrica*, met gezwollene bevende tongen, doch geene merkelijke hitte der huid of radheid van den pols, ſommige waren ligtelijk ongeſteld geweest den vorigen dag, doch anderen volmaakt wel; zij werden alle door de *Soluto Cathartico Emiticum*, of door de *calomel* en *jalappæ geëvacueerd*, van welke beide middelen ik aan het

 eer-

eerste, uit hoofde van deszelfs boven en benedenwaarts werkend vermogen, de voorkeur geef.

Eenige der aan boord zijnde zieken, bij welke geene teekenen van kwijling aanwezig zijn, zijn zeer bedenkelijk; bij anderen waar de mond is aangedaan, verdwijnen de gevaarlijke toevallen. In de eersten kan ik weinig of geene verandering in den pols en temperatuur, van den natuurlijken toestand ontwaren (*).

Wij zenden 17 man naar het hospitaal, waarvan vele geel werden: hebbende daarbij ernstige hoofdpijn, benevens pijn en opzetting in de leverstreek.

Den 18den Maart 1804.

Zeven lijders vermeerderen dezen morgen de ziekenlijst; waarvan drie met geweldige *delirium*, die eenige uren aanhield; bij de overige waren de toevallen minder hevig. Thans worden alle onze oppassers ziek; en de ziekte schijnt een besmettend karakter aan te nemen, daar zij zich onder de geheele equipagie verspreidt (†). Eene der dekofficieren werd dezen nacht aangedaan. Wij zenden de manschappen, omtrent zoodra zij ziek worden, naar het hospitaal aan de wal. Allen lijden zij onder eene aandoening der lever, welke onmiddelijk aan de hersenen wordt medegedeeld.

Na den middag zond ik 15 van de bedenkelijkste gevallen naar het hospitaal, velen derzelven werden geel. In het algemeen worden zij, gedurende den nacht, het eerste aangeval-

(*) Is hier geene aanmerkelijke onwerkdadig of ongevoeligheid (*torpor*) in het geheele gestel, door den toestand der hersenen?

(†) Offchoon het geenszins bewijst, dat de ziekte besmettelijk is, omdat de oppassers door dezelve worden aaegetast; schijnt het evenwel zeer waarschijnlijk dat dezelve, uit hoofde der ophooping, besmettelijk werd

vallen, en ondervinden altoos eene verheffing tegen het vallen van den avond. Geene *remisſiën* op bepaalde tijden; de vermindering of verbetering der toevallen is alleenlijk in den morgen (*).

Dezen dag werden alle onze lijders, in het hospitaal, door mij bezocht; velen derzelve waren zeer erg, en verſcheidene zijn volmaakt geel; alle hebben aanmerkelijke pijn en volheid in de leverſtreek, met een verſtopt darmkanaal. Zij worden genoegzaam op dezelfde wijze als aan boord behandeld; alzoo de geneesheeren aldaar, almede hun grootſte vertrouwen in eene aanhoudende toediening van het kwik ſtellen; offchoon zij de inwrijvingen (*frictiones*) met het *unguentum Hydrargyri*, voornamelijk in de leverſtreek van meer belang rekenen, gevende ſlechts drie greinen *calomel*, vier of vijfmalen daags, in vereeniging met kleine giften van het *pulvis antimoniale* en het *opii*, naar vereisch der omſtandigheden; twee der lijders in het hospitaal, waren dezen nacht in *delirium*.

Den 19den Maart 1804.

Sedert gisteren zijn er twaalf, meestal gedurende den nacht, door de ziekte overvallen, waarvan acht met allergeweldigſte ijlhoofdigheid (*delirium ferox*), welke ſlechts eenige minuten te voren, in eene ſchijnbare gezondheid waren, eenige anderen waren voorloopig ongeſteld geweest.

Zes

(*) *Miasmatiſche* koortſen ſchijnen, wanneer zij van geenen *geconcentreerden* aard zijn, veelal op verſchillende of afwisſelende dagen *remisſiën* te toonen; tot dat zij eindelijk bij de verandering van het ſaizoen, in wezenlijke tusſchenpoozende overgaan. Wanneer zij echter zoo kwaadaardig zijn, dat zij groote en ſpoedige beleedigingen, hetzij in de verrigtingen, of in het zamenſtel van belangrijke organen te weeg brengen; is het onnoodig te zeggen, dat men dan dusdanige *remisſiën* niet behoeft te verwachten.

Zes der zich aan boord bevindende lijders, hadden eenige kenteekenen van kwijling en bevonden zich in alle opzigten zeer verligt, en ontwaarden ook eenigen eetlust. De gele kleur der huid verminderde trapsgewijze, in overeenstemming met het meerdere doorkomen der kwijling. Ik ordonneerde het salpeterig zuur (*acidum Nitrosum*), zoowel aan de *reconvalescenten*, als aan de nog onder de mercuriaal behandeling zijnde; eene praktijk, zeer aangeraden, door den Heer GEORGE KIER, Heelmeester van deze Residentie.

Den 20sten Maart.

Vijf ziek geworden sedert gisteren, twee derzelven werden, zonder eenigen tusschentijd, door het allergeweldigste *delirium* aangedaan (*). Bij de andere drie waren de toevallen meer gematigd; doch alle hadden pijn in het hoofd en *regio Epigastrica*. Zij werden op de reeds beschrevene wijze behandeld. Zonden 18 der bedenkelijkste gevallen naar het hospitaal, alle onder leveraandoeningen lijdende, en zeer erg zijn-

(*) De natuur en hevigheid van den aanval, bewijzen ten klaarsten, dat dezelve niet kon voortkomen van een verborgen *miasma*, dat reeds voorloopig te *Surat* was opgedaan. Ook kon de koorts, niet geheel en alleen door het *effluvium* (uitvloeisel) des landwinds veroorzaakt worden; daar de andere scheepsequipagien, welke ook in de haven lagen *niet* werden aangedaan. Eenige mogen hier eene plaatselijke oorzaak in het schip zelve, of elders anders vooronderstellen; doch geene dusdanige bronnen zijn door de leden, welke de Kommissie van Onderzoek zamenstelde, aangehaald. De gestellen der kortelings uit de meergematigde temperatuur der zeelucht komende equipagie, werden ten sterksten aangedaan door de afwisselende veranderingen in den dampkring te *Bombay*, en de uitwerkselen daaruit ontspruitende, werden door de *miasmatische* bezwangering van de landwind bij nacht, zeer verergerd.

J. J.

zijnde. Eenige weinige hebben ſedert gisteren aandoening van den mond, en bevinden zich iets beter.

Den 21ſten Maart.

In deze laatſte vier en twintig uren, zijn 10 man ziek geworden. Vier van dezelve, zijnde manſchappen welke van de *Elphinſtone* (eenen Oost-Indischvaarder) aan boord werden gebragt, waren door hevige razernij en ſtuipachtige trekkingen aangedaan, daarbij aanhoudend om drinken ſchreeuwende. Na dat de krampachtige bewegingen verminderd waren, bleven zij over aandoening door de *regio Epigastrica* en pijn in de lever, benevens pijn en ſpanning in het voor- en opperhoofd klagen; daarbij was de tong gezwollen, de pols natuurlijk, en werd eene ſcherpe gal door brakingen uitgeworpen (*). Het *calomel*, *pulvis antimoniale* en *opii*, werd volgens de reeds opgegevene wijze toegediend. Om tien uren des morgens werd ook de Luit. P. door de koorts aangedaan; beginnende met *delirium*, pijn in het hoofd en bovenbuikſtreek, eene witachtig beſlage en gezwollene tong, ſtille mijmeringen tusſchen de tanden, doch weinige hitte der huid. Gedurende den afgeloopenen nacht, had hij in het vasthouden van verſcheidene ijlhoofdige manſchappen geadſiſteerd; en waarſchijnlijk daarbij de uitwaſeming hunner ligchamen ingeademd. Twee der lijders, welke ſedert den 19den *reconvalescent* waren en het *acidum Nitroſum* gebruikten, ſchenen tot weder inſtorting over te

(*) Ontſtond deze allergeweldigſte *Delirium* uit de medelijdende aandoening der herſenen met de lever of maag, waar deze ſcherpe gal mag zijn aangehoopt geweest? of ontſtond dezelve door uitdampingen, met de landwind aangevoerd, en welke op de herſenen werkte? Ik ben geneigd te denken, dat het aan beide verſchuldigd was. — *Congatium?*

te hellen, daar de aandoening des monds afnam, waarom ook het kwik weder werd herhaald.

Den 22ſten Maart.

Vijf lijders zijn ſedert gisteren met de heerſchende koorts ingekomen; alle klagen over pijn in het hoofd en regter *Hypochondrium*, de oogen en tong waren gezwollen (*), terwijl de laatſte met eene gele korst bezet was, kleine ſcherpe galachtige ſtoelgangen, aanmerkelijken dorst; zij kunnen geene de minſte drukking in de *regio Hepatica* verdragen.

Eene geneeskundige inſpectie van het ſchip is door mij verzocht, ten einde te onderzoeken of de koorts al of niet beſmettelijk was, en wat de geſchiktſte wijze zoude zijn, om dezelve in haren verderen voortgang te ſtuiten.

Den 23ſten Maart.

Een jong mensch van volmaakte gezondheid en welke reeds tien jaren in de *Indië* was, werd heden op het onverwachts terwijl hij bezig was zijnen baksmaat in de hospitaal-boot te helpen, door de koorts overvallen; ernſtige pijnen in het hoofd, bovenbuik en voornamelijk leverſtreek, werden weldra door het allergeweldigſte *delirium* en door verwarde redenen opgevolgd; zich aanhoudend verbeeldende, dat de hem omringende menſchen hem wilde vermoorden, geene vermeerdering der dierlijke warmte noch verhaasting van den pols konde men beſpeuren; deze toeſtand, welke gedurende vier uren aanhield, werd

(*) Dit toeval is waargenomen door den Heer TAINSH, aan de kust van *Syria* (*Medical and phyſical Journal*), en door den geneesheer van *Busſorah*, welke zijn eigene geval aanhaalt, in de (*Transactions of a Society*), &c. &c.

werd eindelijk door het braken van eene ſtinkende, groene, ſcherpe gal verminderd.

De koorts is in het algemeen thans niet zoo hevig, en ſchijnt haar meeste vermogens verloren te hebben, daar ſlechts één man in de laatſte 24 uren door dezelve is aangedaan. De nachten worden thans warmer, hetgeen ik hoop, dat haren verderen voortgang zal ſtuiten.

Den 24ſten Maart.

Vijf man zijn ſedert gisteren aangedaan, waarvan één met het gewone hevige *delirium*, alle lijden aan pijnen in het hoofd, bovenbuikſtreek en bijzonder in de lever, hunne tongen zijn gezwollen en witachtig bezet, de pols en de temperatuur des ligchaams weinig veranderd. Ordonneerde zachte *Emética* van den braakwortel (*rad. Ipecacuanha*) benevens het veelvuldige drinken van laauwe dranken, reeds bij hunne eerſte klagten (*). Na de werking van dit middel werd de *calomel* met het *pulv. antimoniale* en *opii* op de gewone wijze tevens met het gebruik van voetbaden voorgeſchreven.

Ter voldoening van mijn verzoek, werd op heden een genees-

(*) Eenige verandering in de toediening van braakmiddelen is hier blijkbaar, doch de reden waarom wordt niet opgegeven. Ik geloof dat het door mij aanbevolene plan, om de prikkelbaarheid der maag door *calomel* of door dit en de *opium* te bedaren, en daarna ruime ſtoelgangen ter ontlasting van het darmkanaal te veroorzaken, het voldoendſte en zekerſte in de praktijk zal bevonden worden; daar het de lever en deszelfs gallijders en buizen krachtdadig ontledigt; en daardoor de *congestien* in den buik en herſenen voorkomt, of ten minſte doet bedaren; voornamelijk dan, wanneer de methode door aderlatingen wordt onderſteund.

neeskundig onderzoek aan boord gehouden, en wel door de volgende Heeren, als:

Dr. MOIR van de Geneeskundig Kommisfie.
„ SCOTT ——— ——— ——— te *Bombay.*
„ SANDWITH van het Algemeen hospitaal.
en mij zelven.

Na rijpe overwegingen en naauwkeurig onderzoek werd befloten: dat het volgende de meest gefchiktfte middelen zouden zijn, om ter ftuiting van de ziekte, *welke befmettende fchijnt te zijn* (*); te worden aangewend, namelijk:

1. Het ontfchepen van alle zieken, naar het algemeene hospitaal.
2. Het verhalen van het fchip naar *Butchers eiland*; het ontfchepen van alle de aan boord geblevene *restes* der equipage, hunne bedden, enz. en ten
3. Het fchoonmaken, fpoelen en op nieuw verwen van het geheele fchip; de berooking van hetzelve en van de kooigoederen met *falpeterig gaz* en het afvuren van alle de ftukken gefchut, van de batterij van het tusfchendek.

Den 25ften Maart.

Negen werden ziek gedurende de laatfte 24 uren; drie hunner, welke flechts eenige minuten te voren in volmaakte ge-

(*) „ Het heeft nimmer bekend geweest," (zegt Dr. BANCROFT) „ voor zooverre als ik onderrigt ben, dat één enkel geval van deze koorts (*typhus*), aan eene der zijden van het fchiereiland van *Indiën* heeft plaats gehad." *Esfay on Yellow fever, page* 510. Wanneer dit het geval is, en wanneer de gezegde en achtingswaardige geneeskundige, welke de beste middelen ter verzekering *op de plaats zelve* had, geene dwalende of valfche befluiten geeft: volgt het al van zelfs, dat *andere koortfen*, onder zekere omftandigheden *contagieus kunnen worden.*

gezondheid waren, werden eenſlags door hevig *delirium* overvallen. Verſcheidene van die lijders, waarbij de koorts door den aanvang der kwijling beteugeld werd, en waarbij ik nu de verdere herſtelling aan het ſalpeterig zuur (*acidum Nitroſum*) toevertrouwde; ſtorten nu, daar hunne monden volmaakt wel waren, weder in (*).

Offchoon door de doctoren dezer reſidentie, SCOTT en KIERS zeer hoog geprezen en aanbevolen: en welken het in alle gevallen, zoo gedurende als opvolgende, aan de mercuriaal behandeling toediende, kan ik echter niet veel bijzonders ten voordeele van dit zuur (*acidum Nitroſum*) zeggen. De op gisteren ziek geworden lijders, heeft men zachtelijk *geëvacueerd* door het *pulv. rad. Ipecacuanha* en warme verdunnende dranken; waarna men hun kleine giften van den *calomel pulv. antimon.* en *opii* heeft gegeven vier malen daags; benevens laauwe baden; eene praktijk, zeer aanbevolen door Dr. MOIR van deze reſidentie. Wij zonden acht zieken naar het Hospitaal, en hielden nog zestien aan boord.

Butchers Eiland, den 26 Maart.

Ingevolge het beſluit der geneeskundige kommisſie, ontſcheepten wij heden al onze overige zieken, ten getalle van zes-

(*) Ik heb voorbedachtelijk in de tweede afdeeling aangemerkt, dat eene vrije en ruime kwijling noodzakelijk is. Wanneer dit in weinige dagen kan verkregen worden, en voornamelijk daar, waar bloedlating of andere ontlastingen vroegtijdig waren voorafgegaan: hebben maar zeldzaam zulke *dérangementen* in de lever of in derzelver verrigtingen plaats; dat zij het aanhoudend gebruik van het kwik vorderen. Doch waar geene aderlatingen waren aangewend, en de ziekte reeds eenige dagen was voortgegaan, alvorenmen kwijling bereikte: moet de werkzaamheid van het kwik, gedurende eenigen tijd, nadat zelfs reeds de koorts bedwongen is, onderhouden worden; zoolang tot de verrigtingen der lever geheel herſteld zijn.

zestien op dit eiland; zijnde zij in verschillende tijdperken der koorts; sommige met de mond aangedaan en verbetering der gevaarlijke toevallen; sommige in eenen staat van kwijling en *reconvalescentie;* en anderen, met alle de gewone toevallen der koorts, bijzonderlijk de aandoening der lever, hoofdpijn en geelheid der oogen en der huid.

Den 27sten Maart.

Sedert onze ontscheping geene vermeerdering van zieken; alle diegenen, welkers mond is aangedaan, klagen heden over niets dan zwakte.

De zieken zijn in het kasteel aangenaam verpleegd, hetwelk tevens zeer luchtig en zindelijk is.

Den 28sten Maart.

Verscheidene lijders zijn thans *convalescent* met de mond aangedaan. Een der lijders was zeer rusteloos gedurende den laatsten nacht, met aanmerkelijke hitte der huid en pijn in de leverstreek; hetwelk door het aanleggen eener Spaansche vliegplijster en de toediening eener *bolus* van den *calomel* met *pulv. antim.* en *opii* werd overwonnen. Meest alle andere hebben aandoening der lever, welke echter wijkt, zoodra het gestel door het kwik bezwangerd (verzadigd) wordt.

Den 29sten Maart.

Allen den mond aangedaan, doch in herstelling voortgaande.

Den 30sten Maart.

Twee manschappen, welken gisteren met het schoonmaken van het schip waren bezig geweest, zijn door de koorts aange-

gedaan; doch de toevallen zijn goedaardiger dan in diegenen, welke te voren aan boord werden aangedaan. Dezelfde behandeling wordt aangewend.

Den 31ſten Maart.

Nog ſlechts twaalf man op de ziekenlijst, het merendeel van hun, zijn *reconvalescent*, doch hebben den mond aangedaan.

Den 4den April.

De lijders in het hospitaal te *Bombay*, herſtellen zeer langzaam. —— Meest allen lijden, onder aandoeningen der lever, met ernſtige hoofdpijnen, zwakte en gebrek aan eetlust. Zij hebben ons dertig derzelve, om de verandering van lucht toegezonden. Nog twee zijn gisteren door koorts en *dyſenteria* aangedaan; zij waren in het ſchoonmaken van het ſchip werkzaam geweest; en na de behoorlijke *evacuatien* de *calomel* als bij de anderen toegediend.

Den 5den April

Van de 30 lijders uit *Bombay* hospitaal ontvangen, is geen een erger. Zij gevoelen zich zelven alhier koeler en aangenamer, velen hebben aanmerkelijke aandoening der lever met nachtelijke koortſen gepaard; welke zich ſomwijlen met huiveringen en koude rillingen, die door heete huid, dorst en hoofdpijn opgevolgd worden, inſtelt. Vijf grijnen *calomel* met een grijn *opium* en twee grijnen van het *pulv. antimoniale* werden drie malen daags voorgeſchreven, benevens het aanleggen van blaarpliesters op de aangedane deelen. Alle

mij-

mijne eigene lijders zijn beter, met aangedanen mond en zwakte. *Ik beproefde in verſcheidene gevallen de koortsbast, doch bevond dat zij zonder dezelve ſpoediger herſtelden.* Ook het *acidum Nitroſum* beproefde ik, doch kan niet in deszelfs voordeel beſlisſen. De twee lijders met *dyſenterique* toevallen, klagen over pijn in de lever. Dezelfde behandeling als de anderen.

Den 6den April.

De lijders van het hospitaal te *Bombay* herſtellen verwonderlijk ſnel, drie derzelven waren hoog geel gekleurd, hetwelk verdween zoodra hun mond werd aangedaan. Verſcheiden hebben het darmkanaal verſtopt. Een afkookſel der tamarinde met het zwavelzure ſoda (*ſulphas Sodæ*) was een uitſtekend ontlastmiddel. Eenige weinige der herſtellende, hebben, wanneer zij ſterker worden, eene terugkomst van pijn in de lever, waarvoor de *calomel* op nieuw wordt voorgeſchreven. De persloopige lijders zijn door de *Calomel* en *opium* verligt, de perſingen (*tenesmi*) zijn niet zoo hevig; het kwik voortgebruikt.

Den 7den April.

De lijders uit het hospitaal, winnen dagelijks in krachten en eetlust, en meer bijzonderlijk diegenen, welkers monden goed door het kwik waren aangedaan.

Alle de koortſigen ontwaren eene nachtelijke verheffing (*exacerbatio*), welke zich bij ſommigen met huiveringen inſtelt.

In het hospitaal te *Bombay*, is deze koorts van eenen langduriger en uitgebreider aard. Verſcheidene lijders aldaar, zijn geheel geel; met zwakte, en ernſtige pijnen in de *regio Epigastrica*, het hoofd en de lendenen. Weinig verhaasting in den

den pols, doch alle de lijders zijn erger gedurende den nacht, dan gedurende den dag. Het *calomel*, *pulv. antimoniale* en *opii* inwendig; met inwrijvingen van het *unguentum Hydrarg.* en herhaalde *purgativa* zijn de middelen, door de geneeskundigen van het hospitaal ter behandeling aangewend. Ook beproefden zij den koortsbast met het *acid. Nitros.* doch met het slechtste gevolg. In het algemeen veroorzaakte dit middel, onaangename gewaarwording en ongesteldheid der maag; met spanning der huid en verhindering der uitwaseming; alsmede algemeene benaauwdheid. Wij verplaatsen nog 32 zieken uit het hospitaal naar *Butchers Eiland.*

Den 10den April.

De galkoorts is thans niet zoo heerschend als toen wij aan boord waren; ook zijn bij alle aanvallen, de toevallen van eenen minder ernstigen aard.

De lijders van het hospitaal voorspellen beterschap, eenige hebben persloopige aandoeningen, welke evenwel bij de eerste verschijnselen van kwijling verdwijnen. Twee nieuwe aanvallen met veel pijn in de leverstreek en galachtige brakingen, waarbij dezelfde behandeling gevolgd wordt.

Vele van diegenen, welke het laatsten uit het hospitaal zijn gekomen, klagen over pijn in het hoofd en in de leverstreek. De mond, welke bij hunlieden in het hospitaal zijnde, was aangedaan, is dit thans niet meer, waarom de mercuriaal behandeling aan hun wordt herhaald.

Den 14den April.

de Thermometer op 90°.

Bij eenigen der laatst van het hospitaal te *Bombay* gekomene 32 lijders, schijnt de koorts tot eene langdradige strek-

king te neigen. Somwijlen ſchijnen zij redelijk wel, en ſomwijlen lijden zij aan ernſtige pijnen in het hoofd, bovenbuikſtreek en lever, met groote zwakte en tegenzin in voedſel. Ik beproefde den koortsbast in verſcheiden dezer gevallen, doch ik denk dat dezelve nadeel deed: door de vermeerdering der hoofdpijn, en algemeene benaauwdheid. In andere gevallen, gaf ik kleine, doch dikwerf herhaalde giften van den *Calomel* en het *acid. Nitroſ.* hetgeen veel beter aan het doelwit beantwoordde. De verſtoppingen in het darmkanaal, werden het best door een afkookſel der tamarinde met het zwavelzure ſoda weggenomen.

De lijders in het generale hospitaal herſtellen zeer langzaam; en vele derzelve zijn zeer bedenkelijk. Het hospitaal zelve is bedompt en ſlecht van lucht voorzien; en de manſchappen pogen arak in hetzelve te brengen, hetgeen alhier zoo gemakkelijk niet kan geſchieden. Waarom ik heden onze 16 lijders naar hier overbragt, welke alle zeer erg zijn; twee van hen zijn volmaakt geel, met ernſtige aandoening van de lever.

Den 16den April.

De meesten der laatst van het hospitaal te *Bombay* gekomene, zijn thans onder den invloed van het kwik; in welke behandeling ik voortga. De anderen herſtellen ſpoedig.

Den 23ſten April.

Het merendeel mijners lijders zijn thans op eenen goeden weg Wij hebben alle degenen, welke in ſtaat waren zulks te verdragen, van het hospitaal naar dit Eiland overgebragt.

Alle lijden zij aan aandoeningen der lever en zijn onder den invloed van het kwik, waarmede ik volhoude.

Den

Den 25ſten April.

Heden ſcheepten wij alle onze zieken, ten getale van 84 in; en zakten af naar de middelgronden. Alle zijn in ſpoedige voortgaande herſtelling, en onder den invloed van het kwik.

In zee, den 27ſten April.

Gisteren zijn wij gezeild naar *Goa*, alle onze lijders in eenen ſtaat van voorſpoedige beterſchap; twee en dertig hebben wij in het hospitaal te *Bombay* achter gelaten.

(Geteek.) WADE SCHIELDS.

Heelmeester aan boord *Centurion*.

Het lezen van dit verhaal, kan niet nalaten ons belang op te wekken en onze aandacht ten ſterkſten te boeijen. Wij ontdekken in hetzelve eene onvermoeide vlijt en volharding van den geneesheer, benevens eene bedaardheid van waarneming en opregtheid van voordragt, welke de waarde van hetzelve ten hoogſte moeten vermeerderen. Het draagt in deszelfs geheel, wezenlijke kenteekenen van getrouwheid, terwijl er geen bedrog noch valſche voorſtelling in hetzelve is. Het levert alleen ware en onopgeſmukte taal. Weinige geneeskundigen hebben meer beproevende gevallen in *Indië* ontmoet, dan dezen, waarvan het boven opgegevene, alleen reeds een treffend gedeelte is.

De volgende aanmerkingen over deze koorts mogen ons thans vergund zijn

1. *ten opzigte van derzelver beſmettende natuur:* Weinigen van hun, welken meer in heete luchtſtreken geweest zijn, zullen, geloof ik, in twijfel ſtaan te verklaren: dat dezelve in zijne beginſelen, geene enkelen trek, van *Congatium* ver-

toonde. In een ſchip met eene gezonde equipage uit zee komende en na acht dagen in eene haven, waar geene beſmettende ziekte heerschte, gelegen te hebben, worden op het onverwachts, en zulks in éénen nacht, achttien man van dezelve door de koorts overvallen, en vervolgens elken nacht daaraanvolgende eene meerdere of mindere overeenſtemmende hoeveelheid; zoo lang, tot eindelijk binnen weinige dagen „ deszelfs dekken opgevuld zijn met zieken, waarvan het uitvloeiſel (*effluvium*) onverdragelijk is." —— Sedert dit oogenblik verraden zich, wel is waar, eenige kenteekenen van eene beſmettende natuur, voornamelijk ook in de beperking, welke derzelver voortgang en hevigheid, dadelijk na de ontſcheping op het *Butchers Eiland*, onderging, zoowel als in de omſtandigheid, dat die manſchappen, welke daarna het ſchip moesten ſchoon maken, de voornaamſte lijders dezer ziekte werden. Voeg hierbij het beſluit der Geneeskundige Kommisſie tot onderzoek, welke dezelve beſmettelijk oordeelde. Dit alles zal mijne aanmerking verſterken, ten opzigte der *Endemie* van *Bengalen*, en welke ik geloof toepasſelijk te zijn op meest alle andere *Endemiſche* ziekten, als die van *Batavia*, *Madagascar*, *Johanna*, *West-Indië*, enz. namelijk: dat zij in hare natuur nimmer oorſpronkelijk beſmettende zijn; doch zulks onder zekere omſtandigheden, betrekkelijk tot aanhooping, opſluiting en achteloosheid omtrent luchtſtrooming en behoorlijke reinigheid der zieken en ziekenverblijven kunnen worden.

Nimmer heb ik voor mij zelven eenige ware reden kunnen vinden, waarom een getal zieken, in eene beperkte ruimte vereenigd, niet even zoowel een *Contagium* zoude kunnen ontwikkelen (of wel beſmettende ziekten zoude kunnen doen ontſtaan), als eene ophooping van gezonde menſchen. Dat deze laatſte omſtandigheid ſomwijlen plaats heeft, is, geloof ik, niettegenſtaande het gevoelen van Dr. BANCROFT vrij algemeen bevestigd en erkend. Dit moge echter zijn zoo het

wil,

wil, de koorts van ons tegenwoordig onderwerp, was eene galkoorts, en wel van eene belangrijke kwaadaardigheid. En offchoon het jaargetijde juist dat der afgaande Herfstkoortfen (*Febr. remitt. Autumnal.*) was, voedde ik geen' den minften twijfel, dat de landwinden in elk *faizoen*, en in alle keerkringsluchtftreken, meer of min met *miasmen* bezwangerd zijn; en dat deze een belangrijk aandeel in de hier voren door ons befchrevene koorts had.

2°. *Ten opzigte der bepalingen* (aandrang van bloed) *naar de Lever en Herfenen.* Deze waren hier zoo klaarblijkelijk, dat zij het meest uitftekende voorkomen der ziekte maakten, en kunnen, offchoon niet altoos zoo ondubbelzinnig te herkennen, echter in alle keerkringskoortfen worden vooronderfteld.

Verfcheidene waarnemingen in het voorgaande verhaal der ziekte, onderfteunen ten fterkfte mijne gevoelens, omtrent de natuur der koortfen in heete gewesten, reeds door mij in eene vorige afdeeling opgegeven; en waarvan de *theorie* volmaakt toepasfelijk op de kenteekenen dezer koorts is.

In de koortfen, door *miasmen* voortgebragt, waren, zoo als wij daar ter plaatfe verklaarden, de *congestiën* naar het hoofd en ingewanden van den buik, het gevolg van eene niet evenredige *energie* der herfenen en van het zenuwgeftel. Terwijl diezelfde *congestiën*, hier ontftaan, gedeeltelijk uit dezelfde oorzaken, (van door de landwind aangevoerde, en op de herfenen werkende *miasmen*,) doch voornamelijk op de volgende wijze:

De uiterfte vaatjes van de uitwendige oppervlakte des ligchaams, en door medelijdende overeenftemming (*fympathie*) die der poortader in de lever, gedurende de brandende hitte van den dag, tot ongeregelde en buitengewone werkzaamheden opgewekt zijnde, worden zeer fpoedig door de ruwe, vochtige en huiverige landwinden van den avond of nacht, in hunne *activiteit* verhinderd, en in eenen ftaat van onver-

mogen (*torpor*) gefteld, waarvan het gevolg is, dat en de huidsuitwafeming en de galäffcheiding beide verhinderd wordende, het bloed zich naar de inwendige oppervlakte en organen des ligchaams bepaalt; en dit, in deszelfs doorgang door de lever verhinderd wordende, eene aanhooping dezer vloeiftof in het poortäderlijk ftelfel ontftaat; „ welke onmiddellijk aan de herfenen wordt medegedeeld;" zoo als meermalen in het voorgaande verhaal van den Heer WADE SCHIELDS wordt opgemerkt, en door mij reeds is verklaard (*). Gedurende dit tijdperk verdikt de in de gallijders opgehoopte ftilftaande gal, en wordt fcherp; terwijl deze alsdan, bij de herhaling eener verhaaste affcheiding, door braakmiddelen of eenige andere op de huid werkende geneesmiddelen voortgebragt, dikwerf de gewone doorgangen dezer vloeiftof naar de darmen, zoo verftopt, dat eene wederopneming onder het bloed plaats heeft, en daardoor de huid geel verft. Een groot gedeelte nogtans dezer verdikte en ontaarde gal wordt in de maag gedrongen; ftrekkende aldaar, om die overgroote prikkelbaarheid der maag te onderhouden, en fomwijlen dit orgaan zelve te verwoesten. Het onderwerp, op deze wijze befchouwd, verklaart ons: waarom de manfchappen, meestal gedurende den nacht, werden overvallen; en waarom altoos daarna eene nachtelijke verheffing (*exacerbatio*) werd waargenomen. Met meer regt en meer overeenkomftig met den aard der zaak, zouden wij daarom de koorts, over welke wij fpreken, met den naam van „ Leverkoorts (*Febris hepatica*)," dan

(*) „ Het is klaarblijkelijk" (zegt Dr. BLANE) „ uit een aantal „ daadzaken, dat de toeftand der herfenen en ingewanden afhankelijk is van dien der uitwendige oppervlakte des ligchaams; alzoo de onbelemmerde toeftand van de *poriën* der huid, mits algemeen zijnde, meer dan eenige andere omftandigheid ftrekt, om „ inwendige pijnen te verzachten, en *delirium* weg te nemen." 3 *edit*, *p*. 358.

dan met dien van Galkoorts kunnen beſtempelen, en in eene volgende afdeeling zal ik aantoonen, dat zij alleen met eenige weinige veranderingen, voornamelijk in derzelver graden van hevigheid, inderdaad, *alter et idem*, niet anders dan leverontſteking (*hepatitis*) zelve is.

3°. *Ten opzigte der behandeling.* Alhoewel ik, zoo als reeds door mij is aangehaald, van den Heer WADE SCHIELDS in gevoelen verſchilde, betrekkelijk het toedienen der braakmiddelen en het verzuim der aderlatingen; moet men echter bekennen, dat zijne behandeling in het einde zeer gelukkig was; en voldoende, om hem in zijne gevoelens te bevestigen, „ dat deze praktijk de beste was, welke men konde bedenken." Inderdaad was het de algemeene praktijk des lands. Het ſchijnt niet dat eenige overleden, noch aan boord, noch op *Butchers Eiland;* en daar twee en tachtig man van het algemeene hospitaal naar deze laatſte plaats werden overgebragt, en twee en dertig, bij het zeilen van de *Centurion*, te *Bombay* werden achtergelaten: is het geheele getal, op verſchillende tijden aan den wal naar het hospitaal gezondene zieken, een honderd en veertien geweest.

Uit ruim 150 gevallen dezer koorts, welke men gaarne zal bekennen, geene goedaardige of gemakkelijk te behandelene ziekte te zijn geweest, overleed geene ééne, behalve alleenlijk in de gevolgen, uit de 32 in het hospitaal te *Bombay* nagelatene. Doch wanneer wij op de gevolgen der ziekte letten, voortvloeijende uit de aanmerkelijke *dérangementen* der Lever, welke den koortſigen toeſtand vergezellen, zullen er eenige aanmerkingen op het anders buitengewone geluk der gevolgde wijze van behandelen gemaakt kunnen worden. De nuttigheid van vroegtijdig aangewende aderlatingen en purgeermiddelen, is nergens duidelijker, dan in het verhinderen dezer gevolgen, en der verdrietige naziekten dezer koortſen; zoo als ten duidelijkſte in de volgende Afdeeling, waar zij eene ſchoone proef doorſtonden, zal bewezen worden.

Eene zaak echter, en wel eene van belangrijke overweging, is zeker, namelijk: dat wanneer de mercuriaal behandeling zonder eenige ondersteuning hier geheel gevolgd, en blindelings, zoowel aan boord als in het hospitaal, daarop vertrouwd is: het nog al eenige kracht van redenen zal vereischen, om deze bevestigende proeven van deszelfs buitengewoon vermogen en nuttigheid, omverre te werpen.

Was deze koorts, zoo bijzonder gekenmerkt door geelheid der huid, galachtige brakingen, hoofdpijn, enz. voorgekomen in de *West-Indiën*, of te *Gibraltar* of *Kadix;* en in den herfst in plaats van het voorjaar; en was daarbij eene nieuwelings in zwang gekomen wijze van behandelen zoo naauwkeurig gevolgd, dan zoude dit zeker eene belangrijke mededeeling aan de eene of andere geneeskundige *faculteit* hebben opgeleverd; het aangename berigt inhoudende: „ dat het vernielende vermogen der gele koorts nu vernietigd, en niet meer zoo te vreezen was; alzoo 150 gevallen, van eenen kwaadaardigen vorm, volmaakt met den besten uitslag behandeld waren, *volgens het nieuwe beginsel*, zonder een enkel man te verliezen!

In hoevele misleidingen is de geneeskundige wereld, op deze wijze, niet medegesleept? En welke verwarde tegenstrijdigheden en hatelijke twisten zijn daar niet uit ontstaan!

VII.

VII. AFDEELING.

BATAVIASCHE KOORTS.

(*Febris Endemica Bataviæ.*)

(Door WADE SCHIELDS, Esq. Heelmeester bij de Koninklijke *Marine.*)

—— „In de maand Junij 1800, zeilde Z. M. ſchepen *Centurion*, *Dædalus*, *la Sybille* en *Braave*, op eene geheime *expeditie* van *Madras*; aan boord hebbende een détachement van het 12de regement; beſtaande in 127 zoo officieren als manſchappen, en kwam den 23ſten Augustus daaraan volgende, op de reede van *Batavia* ten anker. De *Centurion* en *Dædalus* werden omtrent vier mijlen (een Duitſche) van de ſtad geplaatst, ten einde de haven te blokkeren; *la Sybille* moest geſtadig af- en aanzeilen, ten einde alle nadering van ligte vaartuigen tot de ſtad te verhinderen; terwijl de *Braave*, onder het kleine eiland *Onrust*, omtrent drie mijlen van het vaste land van *Java*, geankerd lag.

Gedurende de eerſte weinige weken, bleven de equipagiën dezer ſchepen in eenen redelijk gezonden toeſtand, en zonder eenige dooden; offchoon zij, zoowel bij dag als nacht, zeer vermoeid werden, door het jagen en vervolgen der kleinere vaartuigen, het roeijen met de wachtſloepen, en het laden en ontladen van den buit op het eiland *Onrust* behaald (*). Het we-

(*) Vergelijk dit met datgene, wat aan de equipagiën van de *Russel*, *Albion* en *Powerful* overkwam, op dezelfde plaats, in 1804. Wanneer hunne vurige hoop, het Hollandſche esquader te zullen overrompelen, zoo onverwachts verijdeld werd.

weder was gedurende dezen tijd zeer gematigd; terwijl de thermometer, in de fchaduw geplaatst, gemeenlijk van 82°. tot 87°. teekende; en de land- en zeewinden elkander geregeld afwisfelden. Wanneer de eerfte echter van de lage moerasfige gronden, in den omtrek van *Batavia*, in den vroegen morgen waaiden, bragten zij eene dikke en van eene ftinkende lucht vergezelde mist mede, welke trapsgewijze verdween, naarmate de zon begon te rijzen, en de zeewind doorkwam. Gedurende het aanzijn dezer ftinkende mist in den morgen, klaagde verfcheidene manfchappen over ligte ongefteldheden in het hoofd en de maag, welke eveneens met den hoogeren ftand der zon verdwenen."

„ Omtrent dezen tijd ontfcheepte de *Braave* een officier en eenige manfchappen van het 12de regement voor dienstzaken, op het eiland *Onrust*, alwaar men een *ambulant* hospitaal had opgerigt; en hier werden de eerfte verfchijnfelen der *Endémifche koorts* waargenomen, welke echter van geenen onrustbarenden aard waren; maar zich alleen en voornamelijk tot die manfchappen bepaalden, welke ongeregeld leefden; alzoo geen één der officieren van dit fchip daardoor werd aangedaan, offchoon zij dikwerf aan land flaapten. Sommige der manfchappen, een drankmagazijn op het eiland opengebroken hebbende, hadden de gewoonte zich te bedrinken, in dezen toeftand zich dikwerf aan de brandende hitte van de zon bij dag,. en aan de koude natte dampen en den dauw van den nacht bloot te ftellen. Eenige weinige van het 12de regement werden de flagtoffers der koorts; welke veel verergerd zoo niet geheel veroorzaakt werd door onregelmatige leefwijze, ten gevolge waarvan echter een vrij algemeen gevoelen ontftond, dat het eiland op zich zelve ongezond moest zijn."

„ Op den 14den September werd de *Braave* door de *Centurion* vervangen, welke de zorg voor het hospitaal overnam, alwaar twaalf manfchappen door de *Braave* werden achterge-

la-

laten, waarvan eenigen overleden. De eerste officier van gezondheid van de *Centurion*, reeds vooringenomen tegen dit eiland, wilde in het eerst geene zijner zieken aldaar ontschepen; tot dat hij eindelijk, ziende dat eenige der belangrijkste, door de *Braave* aldaar nagelatene zieken herstelden, en dat geene der bedienden van het hospitaal aangedaan werden, besloot om zes van zijne bedenkelijkste lijders (aan *remitterende* galkoorts en *diarrheæ*) op hetzelve aan land te brengen, welke allen herstelden; hetgeen hem tevens overtuigde, dat de vooronderstelde ongezondheid des eilands, *ten minste voor een groot gedeelte*, ongegrond was."

De bevelhebbende officier dezer expeditie, ongelukkiglijk echter begrijpende, dat de nabijheid dezes eilands aan het vaste land van *Java*, de oorzaak der ziekte was (welke vooronderstelling scheen ondersteund of versterkt te worden door de dikke stinkende misten, welke dagelijks met de landwinden overkwamen); gelastte op den 28sten September, dat alle de zieken naar het kleine eiland *Edam* (omtrent negen Engelsche of 2¼ Duitsche mijlen in zee liggende) moesten worden overgebragt, omdat hij geloofde dat dit eiland gezonder was. Hier echter nam de droevige historie eerst een begin. —— Dan laat ons, alvorens tot dezelve over te gaan, eerst eenen blik op de geneeskundige plaatsbeschrijving (*topographie*) dezer twee eilanden werpen."

„ *Onrust*, een klein eiland, drie Engelsche mijlen (omtrent ééne Duitsche) van het naaste vaste land van *Java* gelegen, is bijna geheel van boomen, kreupel en bieschbosschen gereinigd; nagenoeg vlak en zonder moerassen; uitgezonderd eene zeer kleine plek, welke nogtans tweemalen daags door de zee overstroomd wordt. — Op dit eiland waren verscheidene zeer goede gebouwen, waar de *reconvalescenten* behoorlijk van de zieken konden worden afgezonderd, en waar allen eene goede ruime plaats, benevens vrije luchtstrooming, konden hebben; terwijl zij door het sluiten van slechts eenige

wei-

weinige openingen dezer gebouwen, tegen de overwaaijende ſtinkende uitdampingen van *Batavia* zeer goed beſchut waren, zoo lang tot dat de meer en meer rijzende zon dezelve verſtrooide, en reeds vroeg in den morgen geheel deden verdwijnen; waarna geen ſchijn van eenig gevaar voor, gedurende het overige gedeelte van den dag, ontlatene *miasmen* overbleef."

„ *Edam*, offchoon verder dan het vorige, van onder het bereik der ſchadelijke uitdampingen van *Batavia* verwijderd, is door boomen, biesbosſchen en lang gras als bedekt; terwijl een gedeelte van het eiland zelve, daardoor in den toeſtand eener ſtilſtaande moeras is. De gebouwen waren hier niets meer dan tamelijk; en ſlechts ééne lange loots konde men aldaar, ter verpleging van zieken en *reconvalescenten*, vinden; ten gevolge waarvan deze laatſten werden blootgeſteld aan alle die droevige uitwerkſelen, welke onderdrukkende zielsaandoeningen, veroorzaakt door de akelige tooneelen des doods, welke deze vernielende plaats, helaas! te dikwerf aan hun oog opleverde, kunnen voortbrengen. Door de verwijdering aldus uit een vooronderſteld, doch twijfelachtig gevaar, werden zij bij het verlaten van *Onrust* (eene gereinigde luchtſtreek) in eene zekere vernieling geſtort. Om het *effluvium* van *Batavia* te ontwijken, kwamen zij verzwakt en vermoeid door eenen overtogt van drie mijlen, op het moerasſige en met boomen en kreupel bosch bedekte eiland *Edam* aan, waar gevaarlijke *miasmen*, in eenen zamengepakten vorm, uit elken voet gronds, rondom hen opſtegen! De vernielende gevolgen hiervan werden door een beroemd geneeskundige, reeds dadelijk voorſpeld; dan, zijne raadgevingen werden in den wind geſlagen, omver geredeneerd en veronachtzaamd; terwijl afſtand van het vaste land gehouden werd, alle andere maatregelen te kunnen overtreffen, en onnoodig te maken."

Van zestig ſoldaten van het 12de regement, ſedert den 1ſten October tot den 12den November, op verſchillende tijden

tot

tot het verrigten van dienst, aan het hospitaal en andere gebouwen, op *Edam* ontfcheept, overleden er een en dertig, buiten en behalve vijf of zes, welke reeds te voren op *Onrust* overleden waren. Van de overige negen en twintig, welke bij het opheffen der blokkade (op den 12den November 1800) weder werden aan boord genomen, ftierven er twee en twintig in zee, terwijl de overige zeven naar het hospitaal te *Malacca* gezonden werden, alwaar zij omtrent alle hetzelfde droevige einde vonden! Kortom: flechts twee en zestig kwamen van het geheele *détachement* terug, terwijl de anderen, zonder eenig zwaard te trekken, roemloos gevallen waren."

„ Daar alle de matrozen op het eiland *Edam* ziek werden, ontfcheepte de *Centurion* zestien mariniers tot het doen van den dienst gedurende den nacht, uit hoofde men eenen aanval der Hollandfche kanonneerbooten verwachtte. Alle deze manfchappen werden door de koorts overvallen, en dertien derzelve werden daarvan het flagtoffer; terwijl flechts twee herftelden, en één nog naar het hospitaal te *Malacca* gezonden werd."

„ Ik ben niet in ftaat geweest om het verlies der zeelieden naauwkeurig te kunnen bepalen; doch zeker is het aanmerkelijk geweest. Genoegzaam alle de lijders (28 in getal), welke op den 28ften September van *Onrust* naar *Edam* werden overgebragt, bezweken allen. En daar, in dezen korten tijd, negen officieren, waarbij de Chirurgijn, den Heer CORNISH, welke dienst deden op dit vernielende eiland, de flagtoffers werden: zouden wij hieruit wel tot eene algemeene fterfte kunnen befluiten?"

Het is der aanmerking waardig, „ dat van de *Dædalus*, waar 25 man van het 12de regement aan boord waren, geene der manfchappen, op een dezer eilanden ontfcheept geweest zijnde, overleed, ja zelfs niet door ziekten werden aangedaan." Dusdanig is de inhoud van deszelfs verhaal, terwijl

het

het navolgende de verſchijnſelen zijn der koorts, zoo als dezelve zich, voornamelijk op *Edam* (haren voornaamſten zetel), vertoonde.

Zonder eenige voorafgaande ongeſteldheid, wordt de lijder op het onverwachtst, door duizelingen in het hoofd, kille huiveringen, gevoel van zwakte, brakingen en pijn boven de oogkuilen en in de bovenbuikſtreek overvallen. Menigmaal wordt hij door bezwijming aangedaan, en is gedurende dezen aanval bewusteloos; het ligchaam met een koud zweet bedekt; met uitzondering van den maagkuil, welke bij het gevoel altoos heet is. De pols is meestal klein en rad; en wanneer de lijder een weinig bij zich zelven komt, worden deze toevallen veelal door gloeijende hitte opgevolgd, waarbij de pijn boven de oogkuilen en in het opperhoofd vermeerderd, en zich pijn en gevoel van inwendige hitte omtrent de maag en *præcordia* voegt; de ademhaling wordt belemmerd, en de onderſte ledematen zijn op dit tijdſtip niet zelden door koud zweet bedekt. De oogen puilen, *als* het ware, uit; het aangezigt wordt rood en gloeijend, en walgingen en brakingen van eene miskleurige galachtige ſtof, ſtellen zich eindelijk in: de tong is vuilachtig wit bezet; de buik gevoelt zich vol en geſpannen, met pijn in de lendenen en onderſte ledematen.

Gewoonlijk verſchilt de duur dezer aanvallen van zes tot achttien uren, en wordt alsdan gemeenlijk opgevuld door koude huiveringen en ſtille mijmeringen; voorbeſchikkingen tot een opvolgend tijdperk, of wel *paroxysma* der koorts. Nu worden ook de verrigtingen der ziel hoe langer hoe meer verward; de lijder wordt van zijnen eigenen toeſtand geheel bewusteloos, zoowel als van alle andere ongemakken. Wanneer men hem vraagt: „ Hoe hij zich gevoelt?" is zijn antwoord meestal: „ *Zeer wel*;" terwijl hij over de vraag zelve verwonderd ſchijnt. Dit is een gevaarlijk teeken; en ſlechts weinigen van diegenen, bij welke men het waarnam, hadden

het

het geluk te herſtellen. In dezen toeſtand werden ſomwijlen alle toevallen voornamelijk de hoofdpijn, pijn in de *regio Epigastrica* en de brakingen, in een' zeer korten tijd, veel erger. Zoodat eenige lijders; aan den wal, daardoor binnen 18, 24, 30 of 40 uren, werden weggerukt; terwijl zulks zich bij anderen, voornamelijk wanneer zij van uit den ſchadelijken dampkring des eilands aan boord werden terug gebragt, tot eenige dagen na den aanval konde uitrekken. Een groot gedeelte veranderde binnen weinige dagen tot eene lichtgele, anderen tot eene loodkleur; en wederom anderen vonden een ſpoedig doodelijk einde, zonder de minſte verandering ten dezen opzigte. Gemeenlijk evenwel, gaf deze verandering van kleur des ligchaams groot gevaar te kennen. Brakingen van zwarte, galachtige, en naar het bezinkſel van koffij gelijkende ſtoffen, ſtelden zich menigmaal reeds vroegtijdig in, en lieten nimmer na een zeer wanhopig toeval te zijn; hetgeen niet zelden alle onze aangewende pogingen ter herſtelling of vermindering, zonder de minſte verandering, wederſtond. In ſommige verſcheen een ſtoelgang van ontaarde gal, of eene ſtof, gelijk aan die, welke door de brakingen werd ontlast. In een groot gedeelte heerschte een onvermogen of onwerkdadige toeſtand (*torpor*) des darmkanaals, terwijl natuurlijke en onkunstmatige ſtoelgangen ſlechts zeldzaam werden waargenomen.

De oogäppel was dikwerf verwijd; zonder zich, zelfs bij de blootſtelling aan een ſterk licht, te zamen te trekken: bij anderen was daarentegen eene groote gevoeligheid voor het licht: beide deze toevallen verkondigden gevaar. Stille *delirium* was een getrouw vergezeller dezer koorts, dikwerf van het begin tot aan het einde; ſomwijlen, hoewel zeldzaam, ging dezen in *delirium ferax* over. De Heer CARTER was één voorbeeld derzelve, en had dien, in eenen zeer hoogen graad, met roode, ontſtokene, uitpuilende oogen; groote angst en benaauwdheid; heete, drooge huid; radde en klei-

kleine pols; de geest aanhoudend werkzaam, met de scheeps-behoeften en prijzen aan den wal; waarmede hij, vóór zijne ziekte, was belast geweest. Gedurende de hevigheid van dezen aanval, was hij geheel besesseloos van alles, wat rondom hem omging; gedurig tastende en grijpende naar zoodanige voorwerpen, als onder zijn bereik waren; en verscheidene pogingen doende, om over boord te gaan.

Gedurende het stille *delirium*, is de geest meestal met beroepsbezigheden werkzaam. Is het een zeeman, dan met den scheepsdienst; is het een soldaat, dan met het regement, het marcheren, enz. Eenige lijders vervielen, reeds met den eersten aanval, in slaapzucht (*coma*); anderen ondervonden stuiptrekkingen (*convulsiën*), ijlhoofdigheid en koude zweten, waarmede zich reeds de koorts instelde, zonder eenige tusschenkomende hitte des ligchaams, met uitzondering van den maagkuil, die, in de meeste gevallen, op het gevoel brandend heet was; en inwendig van een zelfde gevoel, overeenstemmende aan des lijders gewaarwordingsvermogen, vergezeld ging.

„ Bloedvloeijingen (*hæmorrhagiæ*) uit den neus of mond, werden slechts zeldzaam waargenomen. In twee gevallen, welke beide in dood eindigden, wilden het bloed niet *coägu-léren*, en verfden het linnen geel. Spruw (*aphtæ*) verscheen in eenige weinige gevallen, en voorspelde gevaar. Huppelen der pezen (*subsultus tendinum*), vergezelde dikwerf zoowel de stille als hevige *delirien*. Op den pols konde men nimmer betrouwen; in het allerlaatste tijdperk zelfs, heeft men denzelven natuurlijk bevonden; doch in het algemeen was dezelve klein en rad, en of hard of koordachtig (gespannen) en bevende, en somwijlen, gedurende de terugwerking (*reactio*) des gestels, vol en hard. Doofheid was zeer algemeen, en altoos een nadeelig toeval. Twee soorten van uitslag vertoonden zich aan de lippen: éénе, zoodanig als wij dikwerf bij het afnemen eener gewone koorts zien; de an-

andere, beſtaande uit kleine zwarte of bruine plekjes rondom de lippen, was almede een gevaarlijk, ja doodelijk teeken. Met deze uitbotting werden de tanden, tong en het verhemelte algemeen met eene bruine of zwarte korst bedekt, en de adem onverdragelijk ſtinkende."

„ Mondklem (*trismus*) zag men, in twee gevallen, in het hospitaal te *Onrust*; doch de lijders waren ongevoelig voor dezelve, en overleden beide."

„ *De Herſenen ſchenen in den aanvang, het voornaamst aangedane orgaan; en de maag en lever, alleen gevolgelijk* (ſecundair) *daarvan aangedaan te zijn* (*). In die gevallen, welke aan boord voorkwamen, en waarvan de lijders niet aan land op *Edam* geſlapen hadden, waren de toevallen minder geweldig; en ſcheen de ziekte veel meer de *remitterende galkoorts* van de andere gedeelten der Oost te naderen. Eene aanmerkelijke ongevoeligheid en onwerkdadigheid (*torpor*), ſtraalde, bij het ſtille *délirium*, in het geheele geſtel door; wanneer zelfs Spaanſche vliegpleisters, ontlastmiddelen, enz. weinig of geen vermogen uitoefenden op den lijder, die, als 't ware, bedronken ſcheen, en wanneer hij gewekt werd, den hem aanſprekenden perſoon voor een oogenblik herkende; doch op eene verwarde en onverſtaanbare wijze ſprak en antwoordde, zich vervolgens weder op den rug legde, mond en oogen half geopend, en drekſtoffen en *urine* onwillekeurig liet loopen. In eenen dusdanigen toeſtand heb ik hun *niet* uren, maar dagen achter elkander zien liggen; gedurende welken tijd zich niet eene enkele aan den willekeur onderworpen ſpier bewoog. In dezen beklagenswaardigen toeſtand lag de Luitenant NEVILLE van het 12de regiment, gedurende eenige dagen vóór zijnen dood!"

„ Nim-

(*) Dit komt overeen met mijne aanmerkingen over de *Endémie* van *Bengale;* en met de wijze, op welke ik vooronderſtelde, dat *miasmata's* op het menſchelijk ligchaam werken.

„ Nimmer beſtond er eene bedriegelijker ziekte, dan deze koorts; menig voorbeeld heb ik gezien, waar elk toeval gunſtig ſcheen, zoodanig zelfs, dat ik dan mijnen lijder buiten gevaar en gered rekende, wanneer hij op het onverwachts en plotſeling werd overvallen door rusteloosheid, zwarte brakingen, *délirium* en *convulſiën*, welke hem, in den tijd van weinige uren, wegrukten!"

„ Zulks was het geval met den Heer BROUGTHON, Adminiſtrateur van de *Dædalus*, welke in het hospitaal op *Edam*, aan de *Endémie* van *Batavia* overleed. Op den zevenden dag zijner ziekte, nam deze eene gunſtige wending, en elke omſtandigheid beloofde herſtelling; des morgens zelfs vóór zijn overlijden, verklaarde hij, zich zelven zeer verlicht te gevoelen, en vraagde om eenige *bouillon* van ſchapenvleesch en *ſago*, welke beide hij met goeden ſmaak nuttigde (*); ſprak daarbij zeer geregeld, en was bij zijne volle kennis. Tegen den avond, verdween echter deze begoocheling; rusteloosheid, zwarte brakingen, *délirium* en ſtuipen, wisſelden elkander geſtadig af, en rukten hem, nog vóór den morgen, uit het leven! Verſcheidene gevallen heb ik op deze wijze zien eindigen. Twee lijders op het eiland *Edam* klaagden over het gevoel van eenen verminderden omvang der herſenen, en als of zij dezelve in het bekkeneel konden heen en weder ſchudden; beide overleden. De Heer CORNISH, Chirurgijn van de *Dædalus*, en welke gedurende eenigen tijd de zorg van het hospitaal had, was er één van; hij overleed op den zevenden dag der ziekte."

„ De doodelijk eindigende gevallen bepaalden zich gemeenlijk tot den 3den, 5den, 7den, 9den, en niet zelden tot den 11den en 13den dag; overleefden zij dit tijdvak, dan rekte de ziekte zich gewoonlijk tot den 20ſten, ja 30ſten dag. Dan ſlechts zelden, wanneer het eindelijk al gelukte, herſtelden die-

(*) De honger is een zeer gevaarlijk toeval, in de gele koorts.

diegenen, die op het vernielende eiland hadden geslapen, en aldaar het eerst door de ziekte werden overvallen! Geene gestellen waren tegen den aanval der koorts beveiligd. Zij overviel met dezelfde of nagenoeg dezelfde hevigheid, zoowel diegenen, die sedert jaren in de *Indiën* waren, als de meest krachtvolle, bloedrijke en nieuwlijks aangekomene Europeanen. Zelfs de Hollandsche officieren en Maleijers, welke van verschillende gedeelten van *Java* waren afgehaald, en als krijgsgevangen op *Edam* waren, werden zoowel de slagtoffers als de Engelschen. Vele officieren, matrozen en soldaten werden van dit eiland aan boord gezonden, in de hoop, dat verandering van lucht eene vermindering der ziekte zoude te weeg brengen. Vele, zelfs der belangrijkste gevallen, zouden, gedurende eenige weinige uren in den voormiddag, hoop geven; doch de nacht vernietigde altoos dezelve weder, terwijl zij alsdan, erger dan te voren, instortten en meest alle overleden. Dan hun noodlot werd aanmerkelijk gerekt, door het overbrengen naar boord, alwaar sommigen nog eenen langen tijd leefden; bezwijkende eindelijk veeleer onder de gevolgen der koorts, dan onder de koorts zelve. Verscheidene veranderden, in zee zijnde, in hardnekkige tusschenpoozende koortsen, met belangrijke ongeregeldheden in de lever, milt, en darmkanaal. Inderdaad scheen in de meeste gevallen dezer koorts, de lever, van het begin tot het einde derzelve, aangedaan; doch in alle slepende toestanden derzelve werd deze aandoening het *prædominerende* toeval. Bij die voorwerpen, welke binnen de eerste 18, 24 of wel 30 uren werden weggerukt, schenen de hersenen het *primitief*-aangedane orgaan te zijn."

„ Ten opzigte der vraag, „ of deze koorts *al* of *niet* be„ smettende was?" ben ik stellig van gevoelen, dat dezelve *zulks niet was.* Want al overleden alle zieken-oppassers en geneeskundige bedienden van het hospitaal op *Edam*, zoo moet daarbij echter in aanmerking worden genomen, dat zij

 even-

eveneens aan de oorzaken der koorts (welke die dan ook zijn moge) zijn blootgesteld; als de zeelieden en soldaten, die den dienst aan de barakken, het hospitaal en andere gebouwen verrigtten, welke allen, of nagenoeg allen, hetzelfde lot ondergingen. En hetgeen, mijns bedunkens, dit gevoelen nog meer bevestigt, is: „ Dat offchoon bij het opheffen der blokkade van *Batavia* een groot aantal der zieken, in elk tijdperk der koorts, uit het hospitaal van *Edam* aan boord werden gebragt: geen ééne geneeskundige bediende, noch geen ééne zieken-oppasser, zelfs door den geringsten aanval van koorts werden aangedaan; of zich geene de minste omstandigheid opdeed, welke in het geringste het gevoelen, „ dat de ziekte besmettelijk was;" konde ondersteunen; niettegenstaande dat de groote vermenigvuldiging der zieken op de beide dekken, het eene onmogelijke zaak maakte, „ om hen geheel van de gezonden af te scheiden," en te allen tijde eene aanmerkelijke ontwikkeling van uitdampingen (uitvloeisels, *effluviones*) te voorkomen."

„ Sedert onze eerste aankomst te *Batavia*, in Augustus, tot onze terugreis naar *Malacca*, in Januarij daaraan volgende, verloren wij alleen één man aan de koorts, welke niet aan den wal van de eilanden *Onrust*, *Edam* of het *Kuipers-Eiland* geslapen had; daar overigens bijna elk een, die zelfs maar eenen nacht op *Edam* geslapen had, dit met den dood moest bekoopen."

„ Geene schadelijke gevolgen konde men bespeuren van het aan land gaan, gedurende den dag, noch ook onder de zieken in het hospitaal. Ik zelf bezocht het hospitaal geregeld alle dagen, zonder eenig onheil, tot op eenen avond, dat ik langer dan naar gewoonte, ter oppassing van den ongelukkigen Heelmeester van de *Dædalus* aldaar gebleven was; ten gevolge waarvan ik, drie dagen daarna, door de koorts werd aangedaan, doch gelukkiglijk herstelde, door het gebruik van het kwik, tot kwijling toe. Offchoon ik het evenwel voor ten

hoog-

hoogste waarschijnlijk houde, dat wanneer ik zoowel dien nacht aan land geslapen had, geen geneesmiddel mij het leven zoude hebben kunnen redden."

„De nacht vóór dat wij de blokkade opheften, werden eenige manschappen en officieren op *Edam* aan den wal gezonden, ten einde de werken en gebouwen te laten springen en te vernielen; dezen hielden zich omtrent den halven nacht bezig. De meesten hunner, werden kort daarna door de koorts aangedaan; doch allen, met uitzondering van éénen (den Heer PARRY, adelborst) herstelden; ook zijne koorts werd door het kwik gestuit; doch van een ongezond gestel zijnde, stortte hij weder in, zoodra de aandoening van den mond verdween, en hij overleed. De konstabel, timmerman en andere onder-officieren, werden alle door de koorts overvallen; doch de eerste, voornamelijk geëmploijeerd geweest zijnde bij de vuren, het leggen van loopers, het laten springen, enz. had de ziekte in eenen oneindig minder hevigen graad, dan ééne der anderen."

„Nog ééne omstandigheid is op zich zelve zoo bijzonder, en trok op dien tijd zoo zeer onze aandacht, dat ik dezelve geloof der geheugenis waardig te zijn. „Van alle de personen of lijders, welke op het vernielende eiland geslapen hadden, ontsnapten slechts (voor zoo veel ik weet) vier volkomen aan deze koorts, en kwamen te *Malacca* terug. —— Dit waren twee hardnekkig *Venerische*, en twee met *Chronische Dysenteria*; alle vier onder den invloed van het kwik reeds eenigen tijd, voor dat ik hen naar het hospitaal zond. Hunne gebreken verbeterden niets, gedurende den laatsten tijd, aan den wal; waarom zij volhielden het kwik te gebruiken; zij sliepen, gedurende dien tijd, in hetzelfde verblijf met de koortsige lijders; doch hadden nimmer den minsten schijn der koorts. Een ander lijder in het hospitaal werd almede niet door de koorts aangedaan; doch dezelve werd in het laatste

 tijd-

tijdperk eener *Phthisis* naar hetzelve gezonden, en overleed daaraan slechts weinige dagen na zijne ontscheping."

„ Nog heb ik vergeten te melden, dat moedeloosheid en angstige bevreesdheid zeer menigvuldig het *acces* dezer koorts vergezelde; terwijl eene stille of vreedzame onderwerping aan het noodlot, of liever ongevoeligheid over hunnen toestand, deszelfs doodelijk besluit, kenmerkten."

BEHANDELING.

In deze, zoowel als in de gewone koortsen van *Indië*, waar men eene aanhooping van ontaarde gal in de eerste wegen mag vooronderstellen, heb ik altoos eene oplossing van eenig zout (zwavelzure *soda*, zwavelzure bitteraarde, enz.) met braakwijnsteen, als een eerste middel voorgeschreven, hetwelk gemeenlijk het vermogen heeft, om in eenen zeer korten tijd, beide, boven- en benedenwaarts, en in deszelfs gevolgen als zweetdrijvend middel, tot aanmerkelijke verligting van den lijder, te werken, terwijl denzelfden avond eene *potio anodynæ antimoniale* werd gegeven, bestaande uit *zestig droppels Vunum Antimoniale*, *vijftien* of *twintig droppels Tinctura Opii*, en *twee oncen Aqua Menthæ*, ten einde de prikkelbaarheid der maag te doen bedaren, de huidsuitwaseming te bevorderen, en tot slaap of rust voortebeschikken. Aderlatingen, was ik bevreesd om in het werk te stellen, dewijl in het eenigste geval, waarin dezelve bij mijn weten werd aangewend, de lijder zeer kort daarna, in eenen staat van ontbinding, overleed. *Uit hoofde van deze omstandigheid, en door het lezen van eenige verhalen van deszelfs nadeelige uitwerkselen in de koortsen der* West-Indië, *liet ik alle gedachten omtrent het gebruik van het laatmes varen.* Hierom nam ik mijne toevlugt

vlugt tot de ontlasting van het darmkanaal en der huid. Tot dit laatste gebruikte ik verschillende middelen; zoo als zoutige oplossingen (*potio salina*) met den verzoeten salpetergeest (*æther nitricus alcoholicus*), laauwe baden, warme verdunnende dranken, enz.; doch geene bevond ik, de kleine giften van den spiesglaswijn (*vinum antimonialæ*) en *tinctura opii* dikwerf herhaald en met warme verdunnende dranken en afwisselende voetbaden gegeven, in werkzaamheid te evenaren. Door het volgen dezer behandeling, gedurende eenige dagen, *in de minder hevige gevallen*, werd de huid ontspannen met een algemeen verspreid zweet; de pols zacht en natuurlijk; de pijnen en ijlhoofdigheid verdwenen; terwijl niets dan zwakte overbleef, welke echter zeer spoedig, door het gebruik van bittere middelen, den koortsbast, wijn en een voedzame *diëet*, overwonnen werd."

„ Dan, helaas! in de meer *geconcentreerde* vormen der ziekte, door welke wij thans omringd werden, was deze praktijk verre van voldoende te zijn, *daar de lijder, in deze gevallen, van oogenblik tot oogenblik, veld verloor, en door de plaatselijke uitwerkselen der koorts, welke zich tot de hersenen en lever bepaalde, scheen te worden weggerukt. Wat de eigenlijke hoedanigheid dezer uitwerkselen was? is mij onmogelijk te bepalen; doch schenen een ontsteking, aanhooping of grootere déterminatie van het bloed naar deze deelen, of mogelijk wel een toestand uit alle deze omstandigheden zamengesteld te zijn, kenbaar aan den rooden toestand van ontsteking der oogen, de ijlhoofdigheid, de opzetting, spanning en veelal pijnlijkheid der bovenbuiks- en leverstreken* (*)."

„ On-

(*) Het is naauwelijks noodig aan te merken, dat dit besluit, het gevolg van aan het ziekbed en in een ruim veld gemaakte waarnemingen, eene treffende overeenkomst heeft met, en versterking is voor de *theorie* der koorts, welke ik in dezelfde school der ondervinding opstelde.

„ Ondervindende aldus, dat bloedontlastingen met ongelukkige gevolgen gepaard gingen, en dat ontſtekingwerende (*antiphlogistica*), zoowel als verſterkende middelen (*tonica*), onvoldoende waren, was ik genoodzaakt tot andere middelen mijne toevlugt te nemen. Overtuigd, dat het kwik een vermogend *ſpecificum* tegen plaatſelijke ontſtekingen, bijzonderlijk der lever, zoowel als het ſchatbaarſte geneesmiddel, in *remitterende* galkoortſen is; vooral daar, waar verſtoppingen der ingewanden zich vormen, of wel reeds aanwezig zijn, plaatſte ik mijne laatſte hoop in de aanwending van dit vermogend middel, als wanneer gemeenlijk de *calomel*, in vereeniging met het *opium* en *antimoniaal* poeder, ſomwijlen met *camphor* op de volgende wijze door mij werden voorgeſchreven, als:

R. *Calomel.* gr. VI. VIII.
Sulph. oxyduli ſtib. hydrog. gr. II.
Opii. gr. I.

„ Waarvan men met eenig *vehiculum* eenen *bolus* maakten, en om de drie, vier of zes uren, naar omſtandigheid, liet gebruiken; zoodanig, dat van vier en twintig tot zes en dertig grijnen *calomel* in het beloop van vier en twintig uren genomen werden. Wanneer men hierdoor, binnen weinige dagen kwijling, konde doen ontſtaan, ondervond de lijder eene onmiddellijke verandering. De koorts verliet hem geheel, de pijnen verminderden, de zielsverrigtingen herſtelden zich, de ſtoelgangen werden natuurlijk, en niets dan verſterkende geneesmiddelen, voedend diëet en verandering van lucht, werd tot het verdere volbrengen eener herſtelling vereischt. De laatſte dezer vereischten (verandering van lucht), de noodzakelijkſte behoeften voor *reconvalescenten* was echter het minſte van alle in ons vermogen, daar wij overal den ſchadelijken dampkring van *Batavia* inademden."

„ Hier hadden wij dus het grievendſte hartzeer, onze lijders, na, als het ware, uit de kaken des doods te zijn gered,

red, na het verdwijnen van alle koortſige toevallen, na reeds ſedert eenige dagen *reconvalescent* te zijn, en eenigen trek naar voedſel te krijgen: den een na den anderen te zien inſtorten, zoodra de aandoening van den mond verdween, en genoegzaam alle tot den laatſten man te zien bezwijken!"

„ Vele gevallen kwamen evenwel in het hospitaal op *Edam* voor, waar het kwik, nadat reeds andere middelen (in het begin toegediend) mislukt waren, in ruime giften werd voorgeſchreven, zonder dat daardoor echter de mond konde worden aangedaan, en alle dezen eindigden doodelijk. Somwijlen werd door mij, gedurende de toediening van het kwik, ook het gebruik van den koortsbast en van den wijn voorgeſchreven, ten einde hierdoor het geſtel te onderſteunen; en ik geloof te mogen vooronderſtellen, dat het in verſcheidene gevallen de kwijling beſpoedigde (*). Spaanſche vliegpleisters gaven veelal eene tijdelijke verligting van plaatſelijke toevallen; zoo als pijnen, aandoening in de lever, brakingen, enz. Ook werkten zij gelijktijdig als eenen prikkel (*ſtimulus*), waardoor de lijder uit de ijlhoofdigheid en ongevoeligheid (*ſtupor*), als het ware, teruggeroepen en opgewekt werd."

„ In de vroegere tijdperken dezer koorts werd het laauwe bad met voordeel aangewend; doch in de gevorderde tijdperken derzelve, geloof ik, dat het nadeelig is, omdat het de zwakte vermeerdert. Menigmaal ondervond ik, dat het ten hoogſte nuttig was, het geheele ligchaam, door middel van ſponzen, met koude azijn en water te laten wasſchen; vooral dan, wanneer ſtille *deliria*, koud klam zweet en bewusteloosheid, of ongevoeligheid aanwezig waren. In deze gevallen verminderden de tot 120 of 130 geklommen zijnde polsſlagen (in één minuut) tot op 90; en een verkwikkende ſlaap was het gevolg; offſchoon de nacht altoos de gewone ver-

(*) Dit is overeenkomſtig het plan van Dr. BALFOUR.

verheffing met zich bragt. Dikwerf bevond ik, dat zachte *emetica*, van den braakwortel, de ijlhoofdigheid, belemmerde ademhaling en zwaarte en drukking op de maag en in de *præcordia*, zelfs in gevorderde tijdperken der ziekte, zeer veel verligtte. In zoodanige gevallen, waarbij aanmerkelijke bepalingen van bloed naar de herſenen kwamen, heb ik menigmaal, en met de gelukkigſte gevolgen, ruime giften van den *calomel* met de *jalappa* gegeven. En inderdaad zijn alle ontlastmiddelen, van welken aard ook, wanneer zij ſlechts geene het ligchaam verzwakkende ſtrekking hebben, ten uiterſte nuttig en voordeelig in de vroegere tijdperken dezer koorts. Wijn, *porter*-bier en voedend diëet, deden meer kwaad dan goed, met uitzondering echter van de gevorderde tijdperken der ziekte, wanneer het *porter*-bier altoos nuttig was, zoo in de vermindering van de prikkelbaarheid der maag, als in het bedaren en ſomwijlen geheel ophouden der brakingen. In eenige gevallen deed de koortsbast meer na- den voordeel, daar hij de prikkelbaarheid der maag niet alleen vermeerderde, maar niet zelden dáár, waar dezelve niet aanwezig was, even zoowel als andere, gevaarlijke toevallen deed ontſtaan, buiten dat dezelve dikwerf de huidsuitwaſeming onderdrukte, en den lijder daardoor heet, benaauwd en rusteloos maakte. In andere gevallen geloof ik echter, dat dezelve ſomwijlen eene goede uitwerking deed, voornamelijk dan, wanneer dezelve met het *opium* (ten einde in de maag te blijven) vereenigd was."

„ Konde echter de lijder uit de ſchadelijke lucht van *Batavia*, in eenen zuiverder dampkring, gedurende de merkuriaal-behandeling, verplaatst worden; zoo zoude ik, omtrent het krachtdadig vermogen van het kwik, geenen den minſten twijfel voeden; alzoo dit het eenigſte middel is, dat ooit in ſtaat was, door deszelfs vermogen, de verſchrikkelijke verwoestingen dezer koorts te ſtuiten. En buiten deze verandering van lucht geloof ik, dat alle onze aantewendene middelen

ſlechts

flechts eene voorbijgaande (*temporaire*) hulp kunnen verleenen; terwijl ik al verder vooronderftel: dat, *buiten het kwik*, maar zeer weinige middelen zelfs *dit* vermogen nog zullen hebben."

„ Noodzakelijk is het echter te zeggen, dat eene ruime kwijling een volftrekt vereischte in deze ziekte is, terwijl dezelve anders, ter bereiking van ons oogmerk, onvoldoende zijn zal. Het falpeterig-zuur (*acidum nitrofum*) werd almede door mij, op de, door Dr. SCOTT van *Bombay*, aangegevene wijze beproefd; doch niets kan door mij, ten voordeele van dit middel, gezegd worden. De praktijk der Hollandfche Geneeskundigen te *Batavia*, beftond, bij deze gelegenheid, voornamelijk in het toedienen van den *camphor* in zachte verdunnende dranken, waarvan zij zoo veel en zoo lang lieten gebruiken, tot het zweet, als het ware, uit elke porie der huid uitftroomde; den lijder al dien tijd in een befloten vertrek, en wel met dekens bedekt houdende; zonder verder acht te flaan op eenig ander middel, zelfs niet op de dringendfte toevallen der ziekte; en onnoodig is het, te zeggen, dat deze wijze van behandeling niet alleen onvoldoende, maar zelfs zeer ongelukkig was. De fterfte onder de bezetting van *Batavia*, en wel voornamelijk onder de Europefche militairen, was, gedurende dat wij in blokkade voor dezelve lagen, verfchrikkelijk."

„ Vóór onze komst, was het algemeen verblijf der Hollanders, eenige mijlen landwaarts in, en op de hoogere gronden, buiten het bereik dier verpestende uitdampingen, welke uit de lage moerasfige omftreken van *Batavia* opftijgen, alwaar zij eene tamelijk goede gezondheid genoten. Dan, onze komst noodzaakte hun in het garnizoen der ftad terug te keeren, alwaar zij, gedurende nacht en dag, eenen zwaren dienst hadden, zoowel om ons gade te flaan, als om werken ter verdediging der plaats op te werpen. Zoodat zij weldra, in aanmerkelijken getale, door deze koorts werden weggerukt;

een

een getal, dat het onze zeer verre overtrof. In een gevecht met eenige hunner kanonneerbooten, kregen wij eenige gekwetsten, welke aan boord zeer wel genazen. Dit scheen echter iets vreemds, daar eener onzer officieren, als *parlementair* aan den wal zijnde, door den Gouverneur gevraagd werd, naar den toestand onzer gekwetsten, en deze hem daarop antwoordende, „ *dat zij alle omtrent hersteld waren*," gaf hij daarover zijne groote verwondering te kennen, en wilde naauwelijks geloof aan hetzelve geven, op zijne eer verzekerende, dat, gedurende vijftig jaren, welke hij te *Batavia* had geresideerd, hem genoegzaam geen één enkel geval bekend was, waarin de lijder eene in den schadelijken dampkring van *Batavia* ontvangene wonde overleefde (*). Ook was hij zeer verwonderd, dat de sterfte op ons eskader niet aanmerkelijker was, daar hij ons verlies ten minste op de helft onzer manschap begrootte, gedurende den langen tijd, welken wij hier hadden doorgebragt. De Hollandsche schepen verloren gemeenlijk van de helft, tot drie vierde hunner equipagiën van hunne aankomst te *Batavia* tot aan hun vertrek naar *Europa* (†)."

Na

(*) Dit bevestigd de omstandigheid, aangehaald door Dr. LIND, dat de ligtste uitwendige kwetsuren (schrappen) in de gevaarlijkste zweren overgingen, aan boord van de *Phanter* en *Medwad* 1764.

(†) Hoewel in den jare 1764 de geneeskundige verzorging aan boord der Hollandsche schepen, wel niet zoo als het behoorde, was ingerigt; zoo ruikt mij echter deze laatste zinsnede van den schrijver te *Anglomanisch* om dezelve onaangeroerd te kunnen laten. Gaarne geloof ik, dat de schepen in dien tijd, aanmerkelijke gedeelten hunner equipagie verloren, hetwelk door de ploegen Chinezen welken in dien tijd onze kompagnies-schepen moesten helpen te huis brengen, bewezen wordt. Dan ik geloof, dat zulks zelden de helft, veel minder drievierde der geheele equipage bedroeg, terwijl daarbij dan nog in aanmerking moet worden genomen, „ de tijd, welken die schepen als toen in *Indiën* verbleven, en de menschen, door welke de-

„ Na deze algemeene befchrijving van de voornaamfte gedaanten, waaronder deze *Endemi* zich voornamelijk voordeed, zoowel als der behandeling, ter beftrijding derzelve aangewend, zal ik thans, ter meerdere opheldering van het een en ander overgaan: om uit de menigte der onder mijne zorg geweest zijnde lijders flechts eenige weinige bijzondere waarnemingen, zoo den loop der ziekte als de geneeswijze betreffende, alhier te laten volgen.

I. WAARNEMING.

Hospitaal op Onrust.

„ *Den* 15den *September* 1800. JAS. BARRETT is omtrent 48 uren ziek. Ten 5 uren na den middag een aanval van razende ijlhoofdigheid (*delirium ferox*); bevende tong, met een witach-

dezelve bemand waren.'' Het eerfte was gemeenlijk 5 of 6 jaren, de laatften waren meestal (op eenige weinige bevaren matrozen na) Zwitfers en Sakfers, uit hooge drooge landen komende, en op eene flinkfche wijze aan boord gebragte menfchen; welke reeds vóór hunne aankomst te *Batavia* aan *Nostalgia* leden, en derhalve niet weinig aan den invloed der ziekten van het land waren voorbefchikt. In den laatften korten vrede van 1802 was het maar weinig beter; doch thans geloof ik, dat het vrij wat beter is, daar zoowel de geneeskundige verzorging als voeding, zelfs aan boord der koopvaardijfchepen, van dien aard zijn, dat deze fchepen dikwerf van het vaderland naar de *Oost-Indiën* en terugvaren, zonder één man te verliezen; vooral, onder zulke gezaghebbers, welke de voorzorg gebruiken hunne equipagiën het zwieren en *debaucheren* aan den wal te beletten, zoo lang zij in deze ongezonde equatoriale ftreken zijn.

VERT.

achtig bezetfel; roode oogen; klaagt aanhoudend over het hoofd en pijn in de *regio Epigastrica*; de huid heet, met weinig uitwafeming; heeft dezen dag viermalen den koortsbast gebruikt; het hoofd is kaal gefchoren en een Spaanfche vliegpleister op hetzelve gelegd; een voetbad en *potio anodynæ ætheri* tegen den nacht, en het afkookfel van den koortsbast gedurende den nacht te gebruiken."

„ *Den* 16den. Heeft eenen zeer rusteloozen nacht doorgebragt; de hoofdpijn is geweldig en door de aangewende Spaanfche vliegpleister niets verminderd. Hem werd voorgefchreven:

R *Murias protoxyde Hydrargyri.* gr. x.
Pulv. radix jalappæ drachm. 1.
M. S. *Pro dofis.*

Om 1 uur nadenmiddag werkte hetzelve, en veroorzaakte eene menigte ruime, fterkriekende, groene ftoelgangen. Ten 4 uren geene vermindering der hoofdpijn; eene overvloedige huidsuitwafeming; de pols is omtrent 90 in eene minuut; de tong bruin; fpreekt aanhoudend, doch onverftaanbaar en verward; alle overige toevallen zeer bedenkelijk; gaf 's avonds eene *potio anodynæ antimoniale.*"

„ *Den* 17den. Heeft den geheelen nacht in eenen ftaat van gevoelloosheid (*ftupor*) doorgebragt; dezen morgen is de huid warm, en er heeft een weinig uitwafeming plaats; het afkookfel van den koortskast wordt om de twee uren gegeven, en wel door de maag binnen gehouden. Ten 1 uur nadenmiddag: de lijder ligt nog in denzelfden ftaat van *ftupor*, en kan niet dan met moeite gewekt worden; lispelt aanhoudend tusfchen de tanden; de oogen zijn rood en uitpuilende; de buik is opgezet en gefpannen; de pols is hard en rad; de tong droog; het darmkanaal door een *laxerend Enema* geopend, terwijl met den koortsbast wordt aangehouden; men geeft hem

hem tegen den nacht: *Murias protoxyde hydrargyri.* gr. x. en *Opii.* gr. I."

„ *Den* 18den. De lijder is gedurende den voornacht vrij bedaard, doch gedurende den nanacht zeer rusteloos geweest; en is met den morgen even als gisteren in eenen gevoelloozen toeſtand; ligt op zijnen rug, de mond en oogen half geopend en kan niet dan met moeite gewekt worden; het ligchaam geeft nu een onverdragelijk uitvloeiſel (*effluvium*) van zich, terwijl de huid ſterk geel wordt en met een koud, klam zweet bedekt is; de pols is klein en rad, hij neemt alles wat men hem aanbiedt, het afkookſel van den koortsbast wordt gedurende den dag gebruikt, en de *doſis* van het kwik en heulſap, als gisteren tegen den nacht herhaald."

„ *Den* 19den. Heeft hij een' gerusten nacht doorgebragt; met den morgen werd het kwik en heulſap, als gisteren herhaald; met het afkookſel der koorsbast wordt overigens aangehouden. Om 1 ure na den middag werd de koortsbast uitgeſteld en eene oplosſing van openende zouten (*Solutio ſalis Chatarticum*) gegeven. Waarna drie, ruime en ſterkriekende ſtoelgangen volgden; om 8 uren des avonds ſchijnt de lijder iets beter te zijn, en is volkomen bij zijne bewustheid; de huid is in een helder geel, doch warm en met een overvloedig en algemeen zweet bedekt; men herhaalde het kwik en heulſap als dezen morgen."

„ *Den* 20ſten. Offchoon niet geſlapen, heeft den lijder echter eenen zeer goeden nacht doorgebragt. Om 8 uren van dezen morgen ſchijnt hij in allen opzigte iets beter, en blijft aanhoudend bij zijne bewustheid. Eene herhaling van het kwik en heulſap als voren, en met het afkookſel van den koortsbast wordt voortgegaan. Om 1 uur nadenmiddag: onaangenaam gevoel in de maag en darmen, met vermeerdering van den koorts; aanmerkelijke verwarring van geest en taal; wij lieten de koortsbast na en gaven eene *potio ſalina Cathar-ticum*, waarop verſcheidene ſterkriekende ſtoelgangen volgden.

Om

Om 8 uren des avonds: eene remisfie der koorts; alle toevallen iets voordeeliger; het kwik en heulfap herhaald."

„ *Den* 21ften. Een goede nacht doorgebragt, en dezen morgen bevindt de lijder zich beter; gedurende dezen dag wordt, onder het gebruik van het afkookfel van den koortsbast, het kwik nog tweemalen herhaald; om 8 uren des avonds eene verheffing van koorts, en het kwik nog eenmaal, tegen den nacht, herhaald."

„ *Den* 22ften. De lijder heeft eenen tamelijken nacht doorgebragt; eene mercuriaal lucht aan den adem; de huid wordt minder geel, met eene algemeene en overvloedige uitwafeming; het kwik en afkookfel van den koortsbast als gisteren."

„ *Den* 23ften. De mond is aangedaan, en alle toevallen zijn in eene verandering ten beste; de geelheid van de huid verdwijnt, de lijder is volmaakt gevoelig en bij zijne bewustheid, geene hoofdpijn, de ftoelgangen meer natuurlijk, verlangt naar voedfel; met het kwik wordt voortgegaan, en eene pint wijn en voedend diëet voorgefchreven."

„ *Den* 27ften. De kwijling kwam vóór dezen dag niet volkomen door; en nu is de lijder van alle toevallen, behalve van zwakte, vrij; een goede eetlust; de geest opgewekt; de geelheid der huid genoegzaam verdwenen; ik eindigde met alle geneesmiddelen, en fchreef denzelven op de *reconvalescenten*-lijst."

„ *Den* 28ften. Ik zond den lijder, met andere *reconvalescenten*, naar het hospitaal op *Edam*, alwaar hij andermaal door de koorts overvallen, en daarop onmiddellijk aan boord gebragt, en de voorgaande behandeling herhaald werd; zoodra de kwijling verfcheen, herftelde hij weder, en was eene dier weinigen, welke eindelijk dit geluk hadden van alle die op het eiland *Edam* door de koorts overvallen waren (*)."

II.

(*) Hier laat ik het aan het ongeveinsde oordeel van mijnen lezer

II. WAARNEMING.

Hospitaal op Onrust.

„ *Den* 18den *September* 1800. WM. WARD, *marinier*, klaagde om 1 uur nadenmiddag over pijn in het hoofd, den rug en de lendenen; de huid was daarbij brandend heet, de tong vuil, de pols klein en rad, pijn in de maag met walging en neiging tot braken. Ik gaf een *emeticum* dat van de gewenschte werking gevolgd werd; en tegen den nacht eene *potio anodynæ antimoniale* (*)."

„ *Den* 19den. De lijder heeft een' rusteloozen nacht gehad, en klaagde dezen morgen over vermeerderde hoofdpijn; ernſtige buiksontlastingen met krimpingen in de darmen; de huid is brandend heet en de tong vuil en droog. Eene *ſolutio eme-*

we-

lezer over, of de herſtelling (in dit geval) aan het afkookſel van den koortsbast, dan wel aan de darmontlastingen en het kwik moet worden toegeſchreven? Dit is eene belangrijke waarneming, alzoo het een der aanmerkelijkſte gevallen is: en den lijder op den 18den omtrent hopeloos ſcheen.

(*) Het *potio anodynæ antimoniale* door mij in dezen gebruikt, beſtond als volgt en voldeed zeer wel.

R. *Vinum ſtibiatum.* gr. xv.
——— *S. Tinctura opii.* gr. xx.
Aqua menthae. unc. ij.

M. hetgeen in twee giften, een uur na elkander, met een weinig warm aftrekſel van gewone kamillen, of eenigen anderen drank, gegeven werd.

VERT.

tico Catharticum (*) werd toegediend, welke langs beide wegen werkte; om 8 uren des avonds eene *potio anodynæ antimoniale.*"

„ *Den* 20ſten. De lijder heeft een' zeer ſlechten nacht doorgebragt; en deze morgen hevige koorts met persloopige ſtoelgangen verzeld; brandende, heete, drooge huid; vuile tong; zeer radde pols; eene bepaalde pijn, omtrent den navel (*umbilicus*) en perſingen (*tenesmi*);" ik gaf:

R. *Murias protoxyde hydrargyri.* ſ. *Calom.* gr. viij.
Sulphuretum ſtibii hydrogenatum. gr. ij.
Opii depurata. gr. ij.
M. S. Twee malen daags.

„ *Den* 21ſten. Des morgens waren alle toevallen verergerd; de huid klam, met plaatſelijk zweet, menigvuldige, kleine, waterige, groengekleurde ſtoelgangen met ernſtige perſingen; brandende hitte en pijn in de maag, ik liet met het gebruik van het kwik uitſcheiden, en in plaats daarvan, eene zoutachtige oplosſing met kamfer (*ſolutio ſalina C. Camphora* (†), ge-

(*) Ook het *ſolutio emetico Catharticum*, geloof ik, dat, naar de volgende zamenſtelling, voor het oogmerk zeer voldoende is:

R. *Sulphas Magnes.* ſ. *ſodæ.* unc. ſem.
Tartras Potasſæ ſtibiatum. gr. un.

C. *Aqua Coctæ* unc. duas *ſolvent.* en in twee giften een kwartier uurs na elkander gegeven.

VERT.

(†) Het *ſolutio ſalina. C. Camphora* zal op de volgende wijze bereid, zeer wel aan de *intentie* voldoen.

R. *Camphora C. alcoh. ſolut.* gr. xij.
Nitras potasſæ depuratum. drachm. duas.
Aqua ſambucus S. Chamomillae. unc. quat.

M. en daarvan, naar omſtandigheid, alle uren, of om de twee uren, een eetlepel gegeven.

VERT.

gedurende den dag, en des avonds eene *potio anodynæ antimoniale* gegeven werd."

„*Den* 22ſten. De lijder had een' rusteloozen nacht gehad; ernſtige ſtoelgangen van eene groene ſtinkende ſtof, hevige pijn in het hoofd, en bovenbuikſtreek (*regio Epigastrica*), brandende heete huid, radde pols, onverzadelijke dorst, aanmerkelijke benaauwdheid (angst), geen minuut in dezelfde poſitie blijvende liggen. Ik herhaalde het gebruik van het kwik en heulſap even als gisteren, des morgens, middags en avonds ééns; om 8 uren des avonds was hij iets bedaarder."

„*Den* 23ſten. Een' beteren nacht doorgebragt, doch dezen morgen rusteloos en ongemakkelijk; alle toevallen als gisterenmorgen, met bijvoeging van herhaalde ijlhoofdigheid en pijn in de regterzijde. — Met dezelfde behandeling als gisteren werd voortgegaan."

„*Den* 24ſten. De lijder had, gedurende den afgeloopen nacht iets geſlapen; de inwendige brandende hitte van de bovenbuikſtreek is niet zoo hevig; de ledematen met koud, klam zweet bedekt, de kwikbehandeling als gisteren, en om het uur eene *doſis* van het kamfermengſel *mixtura Camphoræ*."

„*Den* 25ſten. Dezen morgen zijn de toevallen van persloop niet zoo hevig als gisteren; de hitte en pijn in de bovenbuikſtreek is verminderd; de pijn in de regterzijde is verdwenen; op den middag een hevig *paroxysma* van koorts, zich inſtellende met koude huiveringen, en den lijder in eene zeer verzwakten toeſtand verlatende; ik voegde het gebruik van het afkookſel van den koortsbast en van den portwijn, bij de mercuriaal behandeling."

„*Den* 26ſten. De mond van den lijder is aangedaan, en daarbij de koorts verdwenen; het darmkanaal bedaard; verlangen naar voedſel; de geneesmiddelen als gisteren herhaald."

„*Den* 27ſten. Kwijling is aanwezig, en daarbij eene ſpoedige toenemende verbetering; wij laten het kwik na; en ſchrijven alleen een voedende diëet voor."

„ *Den* 28ften. Aanhoudende kwijling, alle toevallen zijn verdwenen, en wij zenden den man naar zijn fchip terug (*)."

III. WAARNEMING.

Van Edam.

„ *Den* 9den *October* 1800. Jos. HUGHES, *marinier*, klaagt dezen morgen over de gewone toevallen der *Bataviafche koorts*; de hoofdpijn is buitengewoon hevig. Deze man had dienst gedaan op het Eiland *Onrust*, aldaar geflapen, en menigmaal van den *arrak* bedronken geweest. Een *emeticum* en na deszelfs werking, het *potio anodynæ antimoniale* werden voorgefchreven."

„ *Den* 10den. Hij heeft eenen rusteloozen nacht doorgebragt;

(*) Dit is almede een der belangrijke gevallen, daar ons hetzelve eene verbinding der koorts met persloopige toevallen vertoont, waarbij tevens de bepalingen van bloed of *congestiën* naar de lever zeer in het oog loopende waren.

Wanneer deze opregte en onopgefmukte verhalen, niet elke fchaduw van twijfel, ten opzigte van het vermogen van het kwik in de keerkringskoortfen (*febres Equatoriales*) van de Oost, uit den weg ruimen; is alle verdere menfchelijke verzekering en getuigenis nutteloos en onvoldoende. Voorzeker zijn deze ftukken meer beflisfende, dan wanneer zij van mij zelven kwamen; alzoo ik mij mogelijk door vooroordeel zoude kunnen laten verblinden, of mogelijk wel in het verbloemen der waarheid belang hebben. Dan, niets kan van dit alles alhier het geval zijn: daar de geneeskundige behandelaar, zigtbaarlijk, met afkeer zijnen toevlugt tot het kwik nam, en zulks naauwelijks nog, voor dat andere middelen, door hem beproefd waren.

bragt; en dezen morgen aanmerkelijke pijn in het voorhoofd; inwendige hitte en pijn in den maagkuil; vuile tong, onaangenaam gevoel in de darmen; de pols vol en rad; menigvuldige groengekleurde en ſtinkende ſtoelgangen; ik ordonneerde het *ſolutio emetico Cathart.*, hetwelk langs beide wegen naar verlangen werkte, des avonds het *potio anod. Antim.*"

„ *Den* 11den. In den nanacht om 1 uur, werd de lijder door ſluipachtige trekkingen aangedaan; waarbij de ademhaling belemmerd en reutelende werd, koude huiveringen en vloeijingen elkander afwisſelden, geheele bewusteloosheid en de pols klein, rad en ongeregeld was; ik gaf hem:

R. *Subcarbonas ammoniæ pyro-animale liquidum* gr. xxx.
Aqua Menthæ unc. iß.
Aether ſulphuricus alcoholicus gr. xxx.

M. S. Nu en dan een' eetlepel.

Deze aanval duurde, met kleine tusſchenpoozen, drie uren voort. Om 8 uren in den morgen was de lijder iets geruster; de huid heet en droog; de tong vuil en donzig; de buik opgezet en geſpannen; ik gaf een ons zwavelzure ſoda (*natron Vitriolatum S. ſulphas Sodæ*) waardoor twee ruime, ſtinkende ſtoelgangen verwekt werden; des avonds was er eenige beterſchap en uitwaſeming; tegen den nacht gaven wij het *pot. anod. Antim.* als gisteren."

„ *Den* 12den. De lijder heeft tot middernacht geſlapen, om 1 uur ſprong hij uit zijn bed en liep over boord, doch werd weldra met de op zijde van het ſchip liggende ſloep gered. Hij was volmaakt daardoor bij zijne kennis gekomen en nu eenigzins geſchrikt, doch konde voor zijne handelwijs geene reden geven, en ging weder te bed; om negen uren van dezen morgen was de tong vuil, de huid warm en klam, terwijl het ligchaam eene ondragelijke lucht van zich geeft. Een *julapium Champhoratum*, werd om de twee uren toegediend

diend. Om 1 uur nadenmiddag werd hij zeer rusteloos, en deed weder verfcheiden pogingen om over boord te gaan (in den tuin te wandelen, zoo als hij zich uitdrukte); fprak verward en onverftaanbanr. Om vier uren werd hij nog erger, er kwamen koude klamme plaatfelijke zweeten, hij klaagde echter over geene pijnen, en op de vraag hoe hij zich bevond? antwoordde hij: „ Zeer wel.” De pols is vol en ongeregeld, hij ligt aanhoudend op den rug in eenen ftaat van gevoelloosheid, waarbij de mond en oogen half gefloten. Met het *julapium Camphoratum* wordt voortgegaan, en tegen den nacht een *opiaat* gegeven; gedurende den loop van den dag, had hij een pint *Madeira* wijn gebruikt.

Den 13den. De lijder had gedurende den geheelen nacht geenen flaap genoten; heeft koude, klamme zweeten en doet verfcheiden pogingen om over boord te gaan; de pols vol en rad; de tong met eene bruine korst bedekt, hij is aanhoudend in eenen aan zich zelven onbewusten toeftand, en blijft aanhoudend antwoorden: „ Zeer wel te zijn,” (een gevaarlijk teeken). Ik liet hem het aftrekfel van den koorstbast, en tusfchen beide eenigen *port*-wijn toedienen; hetwelk goed door de maag wordt binnengehouden, terwijl tegen den nacht eene dofis *Opii. C. Camphora* gegeven werd.”

„ *Den* 14den. Gedurende het laatfte gedeelte van den nacht was hij zeer rusteloos geweest; was ijlhoofdig en deed bij aanhoudendheid verfcheidene pogingen om overboord te gaan. Dezen morgen had hij geweldige zwarte brakingen, welke echter tegen 1 uur nadenmiddag, door het gebruik van het *Opii* en *Æther Sulphuricus*, en de aanwending eener Spaanfche vliegpleister op de maagftreek, bedaard werden. Is aanhoudend zeer onrustig; de verrigtingen der ziel zijn fteeds verward; geeft verlangen naar wijn te kennen, welke hem ook gegeven wordt.”

„ Om 4 uren nadenmiddag was hij bedaarder, en verzocht om naar het hospitaal gezonden te worden, hetwelk hem

werd

werd toegeſtaan. Om 5 uren ſtond hij (zich zelven bewust) uit zijn bed, kleedde zich en ging, zonder eenige hulp, in de ſloep; aan land gekomen zijnde, verkoos hij zijne eigene hangmat en bed naar het hospitaal te dragen en deed zulks ook met der daad; dronk vervolgens een glas *Port*-wijn en ging daarop naar zijn bed. Om 8 uren des avonds was hij in eenen gerusten ſlaap, en eene over het geheele ligchaam verſpreide zachte en warme *perſpiratie*; terwijl tevens elk ander toeval ten beste ſcheen; en om 5 uren in den morgen vond men hem dood in deszelfs bed, liggende op het aangezigt, met omtrent eene *gallon* (*) roode geelachtige ſtof, naar bloed met gal vermengd gelijkende, onder zich, en hetwelk nog ſteeds uit zijnen neus en mond vloeide. Bij de reiniging voor de begrafenis gaf het ligchaam reeds de alleronverdragelijkſte lucht van zich. Zeker is hij onverwachts en dadelijk geſtorven, zonder het minſte geluid of de minſte bewegingen te maken: alzoo er drie zieken-oppasſers in de zaal de wacht hadden, welken dachten, dat hij, gedurende den geheelen nacht, gerust lag te ſlapen (†)."

IV.

(*) Æene *gallon* is omtrent drie en een halve flesch, of twee en een halve mengelen.

(†) Dit is almede een zeer belangrijk, offchoon wij gelooven, geen onverklaarbaar geval. Het levert ons ten minſte eene belangrijke waarneming op; namelijk: hoe gemakkelijk wij, door het verſchijnſel (*phantom*), van zwakte kunnen bedrogen of misleid worden. Acht en veertig uren vóór zijnen dood droeg deze man zijne hangmat in perſoon naar het hospitaal, offchoon hij weinigen tijd te voren, bewusteloos, onbewegelijk, met den mond en de oogen ſlechts half geopend in zijne kreb, op den rug lag, met een kleinen en onregelmatig vloeijenden pols. — Was hier de blijkbaar aanwezige zwakte wel wezenlijk? Waren hier de krachten niet ſlechts onderdrukt en niet uitgeput? Hoe konden anders twee dagen

IV. WAARNEMING.

Van Edam.

„ *Den* 13den *October* 1800. Robt. aldridge, *marinier* van Z. M. ſchip *Centurion*, werd in den laatstafgeloopen nacht door de koorts overvallen, welke zich met koude huiveringen in-

gen van opvolgend koortſen en ijlhoofdigheid, hem de allezins wonderlijke kracht geven, „ om uit zijn bed op te ſtaan, zijne hangmat, beddegoed, enz. op te nemen en daarmede heen te gaan?" Het is met de ondervinding volmaakt onbeſtaanbaar, dat dit eene dier verderſelijke bedaardheden konde wezen, welke den dood voorafgaan, en meestal het gevolg van verſterving van het een of ander belangrijk orgaan zijn. In zoodanige gevallen is er, offchoon ook de lijder zich zelven beter en krachtiger gevoeld, echter weinig dadelijke ſterkte. De geruste ſlaap en algemeene zachte en warme huidsuitwaſeming, welke hier plaats had, zijn zeer ſlecht overeen te brengen met het denkbeeld van dadelijke verſterving. Doch wanneer wij den toeſtand der herſenen, gedurende eenige dagen te voren, in aanmerking nemen, zullen wij geenszins ſchroomen te zeggen, „ dat uitſtorting of verbreking van vaten in dit ingewand, hem zoo onverwachts en onmiddellijk wegrukte."

Den morgen te voren zien wij, dat hij door zwarte brakingen werd overvallen, welke echter door geneesmiddelen weder geſtuit werden. Het terugkomen van deze, wanneer hij na de voorafgegane ligchaamsbewegingen weder in het bed was, en de aanmerkelijke bepalingen van het bloed naar de herſenen, ſedert eenigen tijd, heeft eene plotſelinge verbreking of uitſtorting veroorzaakt, welke eenen onmiddellijken dood, of eene in denzelven eindigende beroerte (*apoplexia*) deed ontſtaan. En was het eindelijk ook niet deze *ſchijnbare zwakte*, welke het vermogen en de uitwerking zoowel der ontlast- als kwikmiddelen verhinderde; welke in de voorgaande gevallen met zulk een goed en gelukkig gevolg waren aangewend?

instelde. Om 8 uren van dezen morgen was de huid klam het hoofd verward; de pols klein en rad; de tong wit en donsig bezet; het darmkanaal ongemakkelijk met pijn om den *Umbilicus*. Men schreef hem eene *Solutio Salina*, en na derzelver behoorlijke werking een *Julapium Camphoratum* voor, dat om de twee uren gegeven werd."

„ *Den* 14den. Hij heeft eenen gerusten nacht doorgebragt Om 8 uren van dezen morgen was de huid heet, de pijn in het hoofd zeer hevig; de maag ongesteld; men gaf hem een braakmiddel van de *radix Ipecacuanha*, waardoor zeer veel groene gal ontlast werd, en tegen den nacht eene *potio anodynæ antimoniale*."

„ *Den* 15den. Ten tien uren in den vorigen avond had de lijder eene aanmerkelijke verheffing (*exacerbatio*) van koorts, met *delirium*, welke om 4 uren van dezen morgen afging. Om 8 uren klaagde hij over zwakte en hoofdpijn; de huid was zacht en in uitwaseming; men gaf hem het afkooksel van den koortsbast elke twee uren. Op den middag werd hij ijlhoofdig; de huid droog en heet; om 4 uren nadenmiddag was de koorts geweldig; het hoofd daarbij zeer aangedaan; aanmerkelijke verwarring van den geest; volle pols; vuile tong; verstopt darmkanaal; wij eindigden met den koortsbast; en eene oplossing van eenig zout, veroorzaakte drie stoelgangen, terwijl het *potio anodynæ antimoniale*, even als te voren, tegen den nacht gegeven werd."

„ *Den* 14den. Hij heeft eenen rusteloozen nacht doorgebragt. Om 8 uren des morgens hevige koorts; ernstige pijnen in het hoofd en de maag; inwendige brandende hitte in de maagstreek; gaf:

R. *Calomelit.* gr. viij.
Sulphuret. stib. hydrogenat. gr. ij.
Opii. gr. j.
M. F. *bolus*, drie malen daags (*).

Om

(*) Te laat. Eene krachtdadige aanwending van het kwik, reeds

bij

Om 2 uren nadenmiddag was de huid vochtig en warm; met pijn in het hoofd en de maag; om 4 uren werd hij zeer heet en onrustig; inwendige brandende hitte en pijn in de maagſtreek, welke eerſte ook uitwendig konde worden waargenomen; met het kwik werd bij aanhoudendheid voortgegaan."

„ *Den* 17den. De lijder heeft gedurende den geheelen nacht zeer rustig geweest, en had twee ruime ſtoelgangen gehad; de huid was warm met een algemeen verſpreid zweet, en was om 8 uren van dezen morgen iets beter, en de pijn heeft het hoofd en de maag verlaten. Om 1 uur nadenmiddag werd de leverſtreek ongemakkelijk, zoodat hij de minſte aanraking niet verdragen konde; het kwik werd, als naar e-

bij den aanvang der ziekte, zonder eenige verdere hulp dan aderlatingen en ruime darmontlastingen, zoude den lijder nu tot het punt van *ſalivatie* gebragt hebben.

Laten zij, welke zich geneigd mogen gevoelen, eenige tegenwerpingen te maken, op eenige gedeelten der in dit geval aangewende wijze van behandelen, en in het bijzonder over het toedienen van den koortsbast en verzuimen der aderlating, aanwijzen: „ uit welke bronnen de ſchrijver dezer waarneming, dan wel eene betere wijze van behandeling (*methodus medendi*) zoude hebben kunnen putten. Voorzeker uit geene boeken, ten minſte niet uit de werken van BONTIUS, LIND, CLARKE of BALFOUR. Neen, zelfs in deze dagen worden aderlatingen veroordeeld en de koortsbast opgevijzeld en aanbevolen! Dr. BANCROFT, een der laatſte ſchrijvers over de gele koorts, ſchijnt alleen op den koortsbast zijn voornaamſte vertrouwen te ſtellen. De Heer CURTIS, de laatſte ſchrijver over de ziekten van *Indiën*, beroemt zich „ zelden een laatmes gebruikt te hebben, met uitzondering van dadelijke ontſteking (*inflammatio activa*)." En wanneer ons gevraagd wordt, „ of de waarnemingen niet de noodzakelijkheid der bloedsontlasting, zoowel als het nadeel door braakmiddelen en koortsbast veroorzaakt, hebben aangewezen? Zoo antwoorden wij vragende: „ Waarom de waarnemingen dit niet reeds aan de bovengenoemde ſchrijvers hebben aangewezen? of waarom niet reeds CULLEN de nuttigheid der purgeermiddelen in koortſen voor HAMILTON ontdekte?

gewoonte, toegediend. Om 3 uren werd de maag ongesteld; zwarte brakingen van eene, naar het bezinksel van koffij volmaakt gelijkende stof, stelden zich in, benevens ernstige pijn in het voorhoofd; om de twee uren werd eene braakstillende *potio* gegeven, terwijl bij de avondgift van het kwik, vier greinen kamfer werden gevoegd."

„ *Den* 18den. Rustelooze nacht; *delirium*; waterige oogen en geel wordende huid. Klaagt dezen morgen over trekkingen in de buiging zijner onderste ledematen; is zich zelven bewust, en bij kennis, wanneer men met hem spreekt. De *calomel* met kamfer wordt, zoo als gisteren avond, toegediend, en Spaansche vliegpleisters op de beenen gelegd. Op den middag is de huid koud en klam, met overtollig zweet; men beproefde den koortsbast in verschillende vormen, doch het gezigt van denzelven alleen, deed reeds den lijder braken, waarom met den *calomel* en kamfer driemaal 's daags werd voortgegaan; ten 10 uren des avonds gevoelde hij pijn wegens de blaartrekkende pleisters."

„ *Den* 19den. Hij heeft des nachts een weinig geslapen; dezen morgen was hij duizelig in het hoofd; de huid had eene lichtgele kleur; de koortsbast werd gereedelijker door hem gebruikt; doch tegen 11 uren in den morgen maakte dezelve hem weder ongesteld; wordende heet, rusteloos, het darmkanaal ongemakkelijk en de buik vol en gespannen; op aangewende lavementen kreeg hij verscheidene stoelgangen, waarbij eene stinkende en naar bezinksel van koffij gelijkende stof ontlast werd; de lijder gebruikte dezen dag drie en dertig greinen *calomel*, doch er bestaat voor als nog geene waarschijnlijkheid, dat het gestel door dezelve is of wordt aangedaan, en de huid is van een donkergele kleur."

„ *Den* 20sten. De lijder was, gedurende den geheelen nacht, rusteloos en ijlhoofdig geweest, en had bloedvloeijing uit den neus en mond, welke het linnen geel kleurde. (*)"

„ De-

(*) Wanneer dit geen geval van *gele koorts* is, weet ik niet, wat het is?

„ Dezen morgen is de huid droog en heet, de tong bruin, het licht onverdragelijk, het hoofd is meer aangedaan, de lijder fpringt verfchrikt op, wanneer men overluid tegen hem fpreekt; antwoordt aanhoudend „ zeer wel te zijn," en fchijnt verwonderd op die vraag; ligt onbewegelijk met den mond en de oogen half open; de pols is klein en gefpannen. Hij gebruikte dezen dag 32 greinen *calomel*, met het *julapium camphoratum*."

„ *Den* 21ften. De toevallen zijn als gisteren. Gedurende acht en veertig uren lag hij achtereenvolgende in dezen toeftand, wanneer de zwarte brakingen van ftuipachtige trekkingen (*convulfiones*) vergezeld, hem op den 23ften October (den 10den dag zijner ziekte) uit het leven rukte. Geene de minfte kenteekenen van *falivatie* konden befpeurd worden, offchoon hij tot in de laatfte uren de *calomel* gebruikte. Hij had dienst aan land gedaan, doch op het *Kuipers Eiland* en het eiland *Onrust*, alwaar hij zeer ongeregeld had geleefd (*)."

V. WAARNEMING.

Van Edam.

„ *Den* 24ften *October* 1800. De Heer THOS. F. CARTER, had gedurende zes dagen aan de *Bataviafche endemie*, op het eiland *Edam* ziek gelegen, en werd dezen avond omtrent zes uren aan boord gezonden, in de hoop, dat de verandering van lucht de ziekte mogt verbeteren."

„ Thans klaagde hij over koude der onderfte ledematen, flech-

(*) Was hier geene uitftorting (*effufion*) in de herfenen, zoowel als *dérangementen* in de lever?

flechten ſmaak in den mond, moeijelijken ſtoelgang, aanmerkelijke onderdrukking van den geest, pijn in het hoofd en in de maagſtreek, de pols is daarbij klein en rad; hij was menigmaal ijlhoofdig geweest, alvorens hij aan boord kwam; had in het hospitaal den koortsbast in verſchillende vormen, doch zonder eenig nut gebruikt niet alleen, maar werd daarbij dagelijks erger. Het *ſolutio emetico Cathartic.* was hem dezen morgen, aan land, gegeven en werkte nog ſteeds; en daar hij door het overgaan naar boord, zeer vermoeid was, gaf ik hem een glas *port*-wijn, en het *julapium Camphorat.*"

„ *Den* 27ſten. Gedurende den geheelen nacht was hij ſlapeloos en ijlhoofdig; de huid was droog en heet; de *ſolut. emet. Cath.* had nog, gedurende den nacht, langs de beide wegen effect gedaan, en de lijder had daardoor verſcheiden ſcherp riekende ſtoelgangen geloosd. Om 9 uren van dezen morgen, zijn alle toevallen erger; hij ſpreekt op de meest mogelijk verwarde wijze; de tong is zeer vuil; de pols vol en rad; hij klaagt over aanmerkelijke pijnen boven de oogholten (*orbita*) en in het opperhoofd (*ſinciput*); alsmede over pijn en inwendige brandende hitte der maag. Ik ſchreef voor:

R. *Calomelit.* gr. viij.
Camphora. gr. iv.
Opii. gr. j.

M. driemaal daags (*), en eene Spaanſche vliegpleister tusſchen de ſchouderbladen aan te leggen."

„ *Den* 28ſten. Het eerſte gedeelte van den nacht had de lijder rusteloos, het tweede echter geruster doorgebragt, en eenige weinige uren geſlapen. Om 9 uren van dezen morgen verergerden alle toevallen; er kwam *delirium*, volle radde pols, pijn boven de oogkuilen en in het opperhoofd; het regter-

(*) Dit is op den zevenden dag der ziekte, en dus veel te laat!

ter oog is zeer ontſtoken; de blaarpleisters werken wel en de lijder is gevoelig aan de daardoor veroorzaakt wordende pijn; dezelfde behandeling als gisteren wordt vervolgd."

„ *Den* 29ſten. De lijder was den geheelen afgeloopen nacht ijlhoofdig; en ſpreekt dezen morgen onophoudelijk en in eene zeer verwarde zamenvoeging; zegt een gevoel van twee hoofden te hebben; de oogen kunnen de minſte inwerking van het licht niet verdragen (*); heeft menigvuldige huppelingen der pezen; herhaalde dezen morgen de *calomel;* vervolgens dronk hij een weinig brandewijn en water, hetwelk hem zeer beviel. Om acht uren in den morgen was hij zeer rusteloos; de huid droog en heet; de tong vuil; huppelen der pezen; het regteroog zeer ontſtoken en uitpuilende; hij had eene ſtinkende galachtige ſtoelgang; bij de vraag naar zijn bevinden? antwoordde hij: „ Zeer wel, en dat hem niets deerde;" zijn geest is aanhoudend met de ſcheepsbelangen bezig; deszelfs voorkomen bijzonder wild en bleekachtig geel (*ſallow*); lieten de *calomel* na, en ordonneerde voetbaden, zweetdrijvende poeders van het kamfer met *nitrum*, en verdunnende dranken."

„ *Den* 30ſten. De lijder is, gedurende den geheelen nacht, zeer rusteloos geweest, en konde niet dan met zeer veel moeite en zorg in het bed gehouden worden, daar hij aanhoudend het koude dek van het ſchip verkoos; was in hevig *delirium;* het regteroog uitpuilend en zeer ontſtoken; klaagt over

(*) Hier zijn klaarblijkelijke kenteekenen van *congestiën* naar, zoo niet ontſteking in de herſenen zelve, aanwezig. Deze onderdrukte toeſtand des gevoels, maakt het opſlorpende ſtelſel (*ſystema abſorbentia*) zoo werkeloos, en ongevoelig (*torpid*), dat er geene waarſchijnlijkheid, misſchien geene mogelijkheid is, dat het kwik in het geſtel zal of kan opgenomen worden. En in deze omſtandigheid zullen ontlastende middelen, door middel van afleiding van de herſenen te maken, onmisbaar de *ſalivatie* beſpoedigen.

over pijn in de kuiten, aan welke Spaansche vliegpleisters worden aangelegd; terwijl men hem inwendig eene ruime dosis *jalappæ* en *calomel* gaf, welke naar wensch werkte, en en twee copieuse, stinkende stoelgangen verwekte; op den middag is hij meer bedaard (*); klaagt over verhinderde pisloozing (*stranguria*), waarschijnlijk door de Spaansche vliegen, doch hetgeen door een half bad (*semicupium*) en den *æth. nit. alcoh.* verminderd werd; aanmerkelijke doofheid, klam overtollig zweet, kleine zachte pols, enz. waren aanwezig; ik gaf hem den koortsbast, eenige *Bordeaux*-wijn en herhaalde het kwik. Om 4 uren nadenmiddag was het regteroog steeds rood ontstoken en als uitpuilende, de pols vol, het geweldige *delirium* verminderde; sedert dezen morgen heeft hij een half ons koortsbast en ééne pint *Bordeaux*-wijn gebruikt, hetwelk de maag schijnt te verdragen (†)."

„ *Den*

(*) Niettegenstaande ontlastingen altoos meerdere of mindere verligting in deze koorts aanbrengen, schijnt echter het denkbeeld van zwakte (dit ongelukkig uiterste) derzelver aanwending altoos beperkt te hebben.

(†) „ De vooroordeelen, welke voormaals tegen den *Peruviaanschen bast* in koortsen bestonden," zegt Dr. HUNTER, „ zijn „ niet meer aanwezig. Zij waren alleen op hersenschimmige be„ spiegelingen gegrond, en door de geleerden voortgebragt, van „ welken zij tot het groote ligchaam des volks afdaalden; doch „ zelfs onder de geringere klassen zijn zij thans ook uitgedoofd." *Diseases of Jamaica*, p. 122.

En op pag. 98 vinden wij deze aanmerking: „ In bijna elk geval, „ waar de ziekte hevig, en de lijder zeer verzwakt is, is dezelve „ (wijn) ten uiterste heilzaam en hartversterkend (*cordial*). Het „ is van het grootste belang, bij het voorschrijven van wijn en „ voedend diëet, dat dezelve dikwerf herhaald worden."

Dr. HUNTER beveelt ons het gebruik van éêne pint dagelijks aan, doch in kleine hoeveelheden tevens gegeven, en insgelijks doet hij met de voedselen. Wie kan den Arts belasteren, om de aanbeve-

lin

„ *Den* 31ften. Zeer rusteloos gedurende den geheelen nacht geweest, met razende ijlhoofdigheid (*delirium ferox*); veel moeite om hem het bed te doen houden, de tong en lippen zijn bruin en met korsten (*crustæ*) bezet; de maag opgezet, met inwendige brandende hitte in de *regio Epigastrica*; het regteroog is in denzelfden toeftand. Om 1 uur van dezen morgen heeft men eene Spaanfche vliegpleister op het achterhoofd aangelegd, en de dofis *Jalap. C. Calomel* herhaald; om 3 uren was hij niets beter; het regteroog is ontftoken, en fchijnt als uit het hoofd geperst te worden; met nog meer andere, eene ten hoogfte aangedane toeftand der herfenen te kennen gevende toevallen; noch de blaarplijster, noch het purgeermiddel hebben eenige uitwerking gehad (*); twee groote geelgekleurde vlekken hebben zich in den nek gevormd. Wij zijn verpligt hem met geweld in het bed te houden, daar hij verfcheidene pogingen aanwendde, om overboord te gaan; trekt de pleisters van het hoofd; grijpt naar alle voorwerpen, welken onder zijn bereik komen; is aanmerkelijk doof; herkent geen mensch; zijnen geest is aanhoudend bezig met zijne verantwoording en fcheepsbezigheden; fterke krampachtige ftuiptrekkingen van het geheele ligchaam; zoodat fomwijlen de kracht van twee perfonen vereischt wordt, om hem te houden (†); de razende ijlhoofdigheid

lingen van eene zoo hooge *authoriteit* te hebben nagevolgd? En (zoo als wij reeds te voren aanmerkte) waar vond hij eenige betere onderrigtingen omtrent de ziekten van de *Oost-Indiën?*

(*) De reeds door ons meermalen bedoelde ftaat van ongevoeligheid (*torpor*), is hier inderdaad aanwezig; en wij gelooven, dat er omtrent deszelfs afhankelijkheid van eene onderdrukking des gemeenen gevoels (*depresfio fenforium commune*), weinig of geene twijfel kan beftaan.

(†) De kracht van twee menfchen om den lijder te houden den dag voor zijnen dood; het ligchaam niets in *volume* (omvang) vermin-

heid verminderde van tijd tot tijd, tot eenige weinige uren vóór zijnen dood; wanneer wij hem naauwelijks meer konden verſtaan. In den volgenden nacht overleed hij, onder hik (*ſingultus*) en ſtuipachtige bewegingen; deszelfs ligchaam zeer weinig in *masſa* verminderd zijnde, en zonder de geringſte onaangename lucht of uitvloeijing van zich te geven."

„ Voor den aanval der koorts, was hij aanhoudend geëmploijeerd op het eiland *Edam*, alwaar hij met de zorg over de prijsmagazijnen belast was; en zich menigmaal aan de brandende hitte van de zon bij dag, en aan den ſchadelijken invloed der nachtlucht blootſtelde, en de gewoonte had in het hospitaal aldaar te gaan ſlapen. Hij overleed op den elfden dag zijner ziekte, en den zesden van zijne komst aan boord."

VI. WAARNEMING

Van Edam.

„ *Den* 23ſten *October* 1800. De Heer HAMMOND, *Kapiteins-Klerk*, de gewoonte hebbende, meestal, gedurende den dag, op het eiland *Edam* aan land te zijn, offchoon nimmer eenen geheelen nacht aldaar door te brengen, werd den vorigen avond door de gewone toevallen der Endemiſche koorts van *Batavia* overvallen; het hoofd was zeer aangedaan, en veel pijn boven de *orbita*; ik gaf hem de *ſolut. emet. Cathart*, welke naar verlangen werkte, en tegen den nacht het *potio anodynæ Antimoniale*."

„ *Den* 24ſten. De lijder heeft eenen rusteloozen nacht doorge-

minderd, en waar geweldige ijlhoofdigheid, de oogen uit hunne holten puilende, den toeſtand der herſenen te kennen gaven: zoude ik, het koste wat het wilde, bloed ontlast hebben, tot flaauw worden toe, of ten minſte tot vermindering dezer toevallen.

J. J.

gebragt; deszelfs darmkanaal was zeer ongefteld; en dezen morgen is hij zeer erg; alle toevallen zijn hevig; geringe, fcherpe, galachtige ftoelgangen; de *folutio* van gisteren werd nogmaals toegediend, welke langs beide wegen werkte, en des avonds de *pot. anod. antim.* herhaald."

„ *Den* 25ften. Gedurende den nacht is de lijder zeer erg geweest; geweldige pijnen in het hoofd en in de *regio Epigastrica;* heeft eene heete drooge huid, vuile tong, radde pols, groote angst en benaauwdheid van het geftel in het algemeen, en kan geen oogenblik in dezelfde rigting blijven liggen. Dezen morgen zijn alle toevallen dezelfde, als in den laatstverloopen nacht; ik gaf hem acht greinen *calomel*, twee greinen *fulphur ourat antim.* en één grein *opii.* Drie malen daags (*). Om 8 uren des avonds fcheen hij iets bedaarder."

„ *Den* 26ften. De lijder heeft gedurende den afgeloopen nacht eene hevige *paroxysma* van koorts gehad, welke zich met koude huiveringen inftelde. Dezen morgen is hij zeer beklagelijk, met verontrustenden galachtigen buikloop; angftig en bleekgeel gelaat; alle toevallen fchijnen ten uiterfte onrustbarend; dezelfde wijze van behandelen wordt voortgezet."

„ *Den* 27ften. Hij heeft eenen flechten nacht doorgebragt, en thans geene verandering ten beste befpeurd; hevige hoofdpijn, en pijn in de *regio Epigast.*, heete drooge huid, radde pols, persloopige ftoelgangen, enz. De vorige geneeswijze vervolgd."

„ *Den* 28ften. Geene verandering; hij had dezen dag eene geweldige verheffing van koorts, zich als de voorgaande met koude huiveringen inftellende; dezelfde geneeswijze werd volgehouden; nog waren geene verfchijnfelen van *falivatie* aanwezig."

„ *Den* 29ften. De mond is pijnlijk en alle toevallen verligt en

(*) Dit is op den vierden dag der ziekte, den avond van den 22ften te voren, daaronder gerekend.

en verminderd; het darmkanaal is gemakkelijker; de *calomel* wordt, als boven, alleenlijk tweemaal daags gegeven."

„*Den* 30sten. De mond pijnlijker; alle gevaarlijke of verontrustende toevallen verdwijnen, en de lijder klaagt alleen nog over zwakte; ik fchreef dezelve een afkookfel van den koortsbast en wijn voor."

„*Den* 31ften. De mond is zeer pijnlijk, en er was aanmerkelijke *falivatie* aanwezig; de eetlust begon aan te wakkeren; ik hield op met de *calomel*, bragt den lijder op de lijst der *reconvalescenten*, gaf hem wijn en fchreef hem een voedend *diëet* voor; van dit oogenblik af aan herftelde hij zeer fpoedig. Dit was een der gevallen, geheel met het kwik behandeld (†)."

VII. WAARNEMING.

Op Edam.

„*Den* 13den *November* 1800. Mr. .... DOWEL, 2de *Stuurman*, werd gisteren door de koorts aangedaan; zijnde aan land op het eiland *Edam*, alwaar hij, federt den dood van den Heer CARTER, met de prijs-magazijnen belast was. Dezen

(†) Het zonde moeijelijk zijn, om van de deugdelijkheid van eenig geneesmiddel eene minder dubbelzinnige proef te geven, dan door ons in dit geval wordt waargenomen. Wij hadden hetzelve als verloren en nutteloos befchouwd, tot ons de woorden „*Was de mond pijnlijk*," onder het oog kwamen op den 29ften; welke alle onze vrees deden verdwijnen, daar ons door eigen gevoel en ondervinding zeer wel bekend is, welk eene gemakkelijke en aangename gewaarwording en algemeene verligting deze pijnlijke mond aanbrengt.

zen morgen klaagt hij over de gewone toevallen; pijn en duizeligheid in het hoofd; de huid heet; de uiteinden des ligchaams koud, en eene radde pols; ik gaf hem de *solut. emet. Cathartic.* en na derzelver werking het *potio anod. antimoniale.*

„ *Den* 14den. Deze nacht is voor den lijder rusteloos geweest, en hij heeft verscheidene dunne stoelgangen gehad; hij klaagde nu over brandende knagende pijn aan het poortier (*pylorus*) der maag en pijn boven de oogholten; ik gaf hem zes greinen *calomel* met één grein *opii*, driemaal daags, alsmede het *julap. camphor* om de drie uren; *Port*-wijn of porter bier, zooveel als hij nemen wilde, en liet tevens koude wasschingen aanwenden. Om 6 uren in den morgen waren alle toevallen nagenoeg dezelfde, hij had verscheide stinkende galachtige stoelgangen gedurende den dag; aanmerkelijke onderdrukking van den geest; koud zweet aan de *extremiteiten*, kleine, radde, ongeregelde pols; de tong bruin en met een korst belegd, en alles deed eenen waarschijnlijken dood vreezen, ik gaf hem den koortsbast."

„ *Den* 15den. De lijder had, gedurende den nacht, geene rust gehad. Alle toevallen zijn dezen morgen erger, om tien uren in den morgen, verschenen zwarte brakingen, koude zweeten en *delirium*, wij lieten den koortsbast na, omdat de maag denzelven niet meer kon verdragen, herhaalde de *Calomel*, en gaven hem om de twee uren eenig *laudanum* met *æther sulphur*; tegen den avond verminderde de zwarte brakingen eenigzins, de huid begint geel te kleuren, de adem wordt stinkend en elk ander toeval is onvoordeelig, wij lieten Spaansche vliegpleisters aan het hoofd en op de maagstreek leggen."

„ *Den* 16den. De lijder heeft den geheelen nacht niet geslapen, was van dezen morgen in allen opzigte erger, en verminderde nog van uur tot uur; ligt aanhoudend op den rug met den mond en de oogen half open, is in stille mijmeringen, lispelt tusschen de tanden, welke benevens de lippen,

pen, met bruinachtige korsten bedekt zijn; de adem is van eene ſtinkende lucht vergezeld; de huid is ſterk geel; de pols klein en ongeregeld vloeijende. Ik volgde dezelfde behandeling."

„ *Den* 17den. De lijder heeft den ganſchen nacht zwarte brakingen gehad; had dezen morgen koud zweet; de tong was zwart; de pols ſtootende en ongeregeld; de oogen glazig en betrokken; de adem zeer ſtinkende; hik, onwillekeurige, zwarte ſtoelgangen, naar het bezinkfel van koffij gelijkende, en overleed in eene poging tot braken (*)."

Deze weinige uit een aanmerkelijk getal uitgekozene waarnemingen, zullen, gelooven wij, genoegzaam voldoende zijn, om den lezer een naauwkeurig denkbeeld dezer *Endemie* te doen krijgen, en de aanmerkingen en algemeene beſchrijving, welke dezelve voorafgingen, bevestigen. Ik heb opzettelijk meerdere ongelukkig, dan gelukkig geëindigde gevallen aangevoerd; daar de eerſten den geheelen ſchakel van toevallen, van den toeſtand van gezondheid af tot dien des doods moesten bevatten, en het klaarſte het onvermogen aan den dag legden van die geneesmiddelen, op welke wij dikwerf te veel ons vertrouwen vestigen.

Voorzeker gelooven wij niet, dat men zal ontkennen, dat deze waarnemingen een waardig en belangrijk ſtuk uitmaken, daar het ons een veel duidelijker overzigt van de Endemiſche Koorts van *Batavia* oplevert, dan eenig thans in zwang zijnd werk, in vereeniging van eene menigte bijkomende omſtandigheden, toevallen en aanmerkingen, welke geſchikt zijn overwe-

(*) Wie zal, na het lezen dezer, en meer andere door ons alhier opgegevene waarnemingen, nog willen beweren, „ dat de *gele koorts* nimmer in *Oost-Indië* zich vertoont of aldaar voorkomt?"

wegingen op te wekken, en onze aandacht ten ſterkſte tot zich te trekken.

Kortelijk zullen wij ſtilſtaan bij, en terugzien op eenige der meest uitſtekende trekken in het karakter dezer koorts, en daarbij eenige weinige aanmerkingen op derzelver oorzaken voegen; overigens aan den lezer overlatende, daarna zijne eigene reſultaten op te maken.

De aanmerkelijke overeenkomst der meeste van derzelver voornaamſte gedaanten met de Endemiſche koorts der *West-Indiën*, kan, in de eerſte plaats, reeds niet onaangemerkt worden voorbijgegaan. Onafhankelijk van de gele huid en zwarte brakingen, komen zij in verſcheiden mindere, doch karakteriſerende toevallen overeen, waarvan bij voorb. de onderdrukte gemoedsgeſteldheid, in den beginne der ziekte tot kleinmoedigheid en angſtigheid zich bepalende, doch in den verderen voortgang der ziekte tot onverſchilligheid of geheele gevoelloosheid (*apathy*) overgaande, geene der geringſte is.

De verderfelijke bedaardheid en toevallige gewaarwordingen van honger, zoo zeer in ſtaat om den ongeoefenden in de Endemie der *West-Indiën* te misleiden, komen menigmalen in die der *Oost-Indiën* voor. En geenszins zal het moeijelijk zijn, om de, in deze toevallen plaats hebbende verſcheidenheden te verklaren. Want het zij, dat wij toeſtemmen, dat deze endemiën alleenlijk door de plaatſelijke *miasmen* veroorzaakt worden, of de *remitterende galkoortſen* der heete klimaten zijn, ontſtaande uit de invloeden des dampkrings, en, verergerd door die onzigtbare werktuigen (*miasmen*), kunnen wij onmogelijk vooronderſtellen, dat daar, in alle gevallen, de oorzaak, of vereeniging van oorzaken, moeten verſchillen overeenkomſtig de natuur van het klimaat en van den grond, derzelver uitwerkſelen, in alle gevallen, nogtans dezelfde zouden kunnen zijn. En niettegenſtaande de werking der oorzaken op het menſchelijk geſtel, in alle klimaten omtrent dezelfde ſchijnt te zijn, kunnen wij echter in den wijden om-

vang

vang hunner werkingen, klaarblijkelijk eene treffende geslachtsgelijkenis onder deze vreesselijke verzameling onderscheiden.

——————— „ *facies non omnibus una*
„ *Nec diversa tamen, qualis decet esse sororum.*" (*)

Het gevoelen, dat deze aanmerkelijke *endemiën* (de gele koorts bij voorb.) alleenlijk de remitterende galkoorts van alle keerkringsluchtstreken, doch in eenen meer geconcentreerden vorm zouden zijn, is, vreezen wij, alleenlijk gegrond op eene te groote drift tot vergelijking. De remitterende galkoorts moge voorkomen, zelfs op eenen afstand van 100 uren op zee, ten gevolge van veranderingen in den dampkring, welke op bijzondere organen werken, en welker verrigtingen reeds voorloopig door de hitte des dampkrings gestoord waren. De *Endémie*, daarentegen, wordt voortgebragt door een *specifiek miasma* (getuige hiervan zij het eiland *Edam*), hetwelk, onafhankelijk van alle de bijzondere toestanden des dampkrings of des ligchaams, vereischt tot het voortbrengen der remitterende galkoorts, in elk saizoen en in elk gestel eene koorts van de verschrikkelijkste kwaadaardigheid ontwikkelen zal, wanneer dezelve slechts eenen daartoe genoegzaam zamengepakten (krachtigen) vorm heeft verkregen.

Deze ziekten mogen dus dikwerf, mogelijk wel, algemeen *gecombineerd* zijn; wanneer hare oorzaken gelijktijdig en evenredig (*pari passu*) in krachten aanwinnen en ondersteund worden. Doch voorzeker zijn dezelve somwijlen, geheel onderscheiden en volmaakt onafhankelijk van elkander, aanwezig.

Deze overwegingen worden ondersteund en versterkt door de

(*) Het uiterlijke voorkomen is in alle niet volmaakt hetzelfde, doch ook niet meer verschillende dan zulks in gelijksoortige zaken behoort te zijn.

VERTAL.

de zaak, dat een tijdelijk verblijf (bij voorb. van anderhalf of twee jaren in de *West-Indiën*) het menschelijk ligchaam aan de werking van het koortsige *miasma* zal gewennen, en daardoor (in algemeene termen gesproken) hetzelve tegen de *Endémie* beveiligen; daarentegen het verblijf van een aantal jaren nog geene bescherming tegen de remitterende galkoorts zullen opleveren.

De omstandigheid, overgekomen aan de Hollandsche officieren en Maleijers, welke de slagtoffers dezer ziekte werden op het eiland *Edam*, mag den schijn hebben van tegen deze stelling te strijden; doch deze aanmerking vervalt, wanneer wij ons herinneren, dat zij, door voorloopig hun verblijf in het hooge land, geheel buiten het bereik der plaatselijke uitvloeisfelen te hebben gehouden, inderdaad evenmin als de Engelschen zelve, aldaar waren geöriënteerd, en de aanmerkelijke sterfte in het garnizoen van *Batavia* zelfs, gaf ons hiervan de voldoendste proef. Zij waren in dezelfde omstandigheid, als de inboorlingen en oudgasten (*) der *West-Indiën*, welke, door het doorbrengen van eenige weinige jaren in *Europa*, of in de binnenste gedeelten des lands, hunne bescherming verliezen, om, bij het terugkeeren in de ziekelijke steden, van eene visite der gele koorts bevrijd te zullen blijven (†).

Even-

(*) Europeanen, welke sedert jaren de Koloniën bewonen.
VERT.

(†) Dr. FERGUSSON getuigt, bij zijn verhaal van de gele koorts, welke in den jare 1815 de West-Indische eilanden verwoestte, „dat dezelve zich voor het grootste gedeelte tot de steden, en met uitzondering alleen van *Bridge-town*, tot de niet geöriënteerde Europeanen bepaalde. In deze laatste plaats strekte dezelve zich tot de geöriënteerde, en zelfs tot de *Creölen* uit het binnengedeelte des lands uit, welke in den tijd der insurrectie verpligt waren geweest, in de stad militairen dienst te komen doen." *Medic. Chirurg. Trans. Vol.* VIII. p. 144. En den Heer DICKINSON, Heelmees-

Evenmin zal het verblijf in eene keerkringsluchtſtreek een voorbehoedmiddel tegen de plaatſelijke *endémie* van eenen anderen zijn, zoo als de reeds boven aangevoerde omſtandigheden ten duidelijkſte bewijzen. De equipagie derhalve van een ſchip, hetwelk, na twee of drie jaren aan de Kust van *Guinea* te hebben doorgebragt, onmiddellijk van *Sierra Leona* naar *Barbados* zeilt, dat omtrent onder denzelfden graad geographiſche breedte gelegen is, zal voor den aanval der gele koorts even vatbaar zijn, als wanneer hetzelve onmiddellijk van eenige Europeſche haven naar derwaarts geſtevend was, terwijl een tweejarig verblijf in de *West-Indiën* hen van eene volgende uitzondering zoude verzekerd hebben.

Het plan, dat men ontworpen, en inderdaad beproefd heeft, om de troepen tegen het vermogen der gele koorts, bij wijze van oriëntering, te verzekeren, door dezelve, eenigen tijd vóór hun vertrek naar de *West-Indiën*, op *Gibraltar*, *Madeira*, of in de Middellandſche Zee, garnizoen te doen houden, heeft ook volſtrekt gemankeerd; en hoe zoude het anders kunnen zijn, daar het verblijf aan de Kust van *Guinea* zelfs geene beſcherming daartegen levert? waarvan Z. M. ſchip *Arab*, in 1807, een droevig bewijs opleverde, hetwelk, na twee jaren aan gemelde kust te hebben doorgebragt, naar de *West-Indiën* overſtak, en alwaar deszelfs equipagie, allerverſchrikkelijkst, door de toenmaals aldaar heerſchende gele koorts geteisterd werd (*).

De-

meester der troepen, getuigt in het 48ſte nummer der *Medical repoſitory*, dat „ vreesſelijk was het getal, welke den ſchrijver onder de doodelijke klaauwen der moeraskoorts te *Prince Rupert's*, (*Dominico*) enz. zag vallen. *Zij waren voorwerpen aan het klimaat gewoon; ofſchoon vreemdelingen op dit bijzonder ſtation.*"

(*) „ Zeker is het, dat, al was ook de gele koorts der *West-*„ *Indiën* eene verzekerde vrijſtelling of beſcherming tegen die van „ *Gibraltar*, deze laatſte dit niet is tegen die der *West-Indiën.*

„ Ka-

Deze daadzaken, en wel voornamelijk deze laatste, moeten niet weinig toebrengen, om de theorie van den vernuftigen Dr. BANCROFT te vernietigen, welke getracht heeft te bewijzen, „ dat het vermogen, om aanmerkelijke dampkringswarmte ongehinderd te verdragen, eene bescherming tegen deze ziekten (gele koorts bij voorb.) oplevert." *Essay on Yellow fever*, *pag.* 265.

De gevaarlijke gevolgen, welke klaarblijkelijk uit het blindelingsche vertrouwen op eenen dusdanigen beschermgeest kunnen voortvloeijen, zoowel als Dr. BANCROFT's eigene grootheid en menschelijkheid, zullen hem waarschijnlijk wel bewegen, om dit zijn besluit, over het tegenwoordig onderwerp, in nadere overwegingen te nemen. De officieren en manschappen van het gemelde schip (*Arab*) geloofden zich bij hunne aankomst in de baai van *Carlisle*, volmaakt geöriënteerd en tegen de ziekten beveiligd; doch bij hun vertrek naar zee in den loop der maand, brak de Endémie met zulk eene kwaadaardigheid onder hen uit, dat zij in eene week vier en dertig man aan dezelve verloren, en verpligt waren, in de grootste vertwijfeling, in *Antigua* binnen te loopen.

Inderdaad is Dr. BANCROFT niet bijzonder in zijne stelling, welke overgenomen schijnt te zijn van Dr. TROTTER (*Medicina Nautica*, *Vol.* I. *pag.* 334.) welke dienaangaande uitgebreide bespiegelingen gemaakt heeft, op gronden echter, welke door de te voren aangehaalde daadzaken volmaakt worden omvergeworpen. Deze Schrijver nam dezelve waarschijnlijk ook over uit de stellingen van Dr. MOSELEY, welke ons verhaalt, „ dat een voorloopig verblijf in de *Bermudas* ons tegen de ge-

„ Kapitein JOHNSON van het regiment der Koningin, thans alhier, „ had de *Gibraltar-koorts* in 1804, en is nu juist met moeite hersteld van elken verontrustenden aanval der thans heerschende „ Epidemie." FERGUSSON, *on yellow fever*, *Med. Chir. Trans. vol.* VIII. p. 124.

gele koorts der *West-Indiën* zal beveiligen." Pag. 65. Wenschelijk is het echter, dat niemand zich op deze stelling en beveiliging betrouwe.

De plaatselijkheid en bepaling dezer koortsige *miasmen*, is ten klaarste bewezen in Z. M. schip *Dædalus*. Deszelfs equipagie ademde denzelfden algemeenen dampkring, als die der andere schepen in, gedurende maanden achter elkander, doch met uitzondering van den Heelmeester en den Secretaris, kwam geen man van hen (ten minste gedurende den nacht) in den verderfelijken omvang dezer *miasmen*; offchoon zelden meer dan twee of drie mijlen (omtrent één uur) van derzelver middenpunt verwijderd. De twee bovengemelde Heeren van dit schip, vielen, bij uitsluiting, onder derzelver invloed; en, even als zoo veel anderen, werden zij de ongelukkige slagtoffers van derzelver vernielende vermogens! Waarschijnlijk is het nogtans, dat daar, waar een pasfaatwind of *mousson* over eene uitgebreide streek, opgevuld met koortsige *miasmen*, waait, deze onzigtbare inwerkers tot eene veel grootere uitgestrektheid zullen worden weggevoerd, dan dáár, waar kalmten of zachte land- en zeewinden heerschen. Dit wordt door de koorts van *Coïmbatora* (III Afdeeling) volmaakt bewezen; en moge door scheepsbevelhebbers voor altoos in geheugen gehouden worden bij het ankeren in de nabijheid van moerasfen; zoowel als door bevelhebbers van troepen, bij het kamperen of stationeren hunner armée, en de rigting van de heerschende winden moet bij de geneeskundige *topographie* altoos worden in acht genomen.

Dit stuk levert ons een beslisfend bewijs op ten aanzien van twee punten van groote praktikale belangrijkheid. Het eerste is: dat zelfs in den bepaalden kring van dit gift, deszelfs vermogen, gedurende den dag, (vergelijkende gesproken) omtrent onschadelijk is; en de tweede: dat wanneer nachtelijke blootstelling het ontstaan der ziekte veroorzaakt heeft, dezelve alsdan niet besmettelijk is. Het is klaarblijkelijk, welk eenen in-

invloed de naauwkeurige kennis dezer omſtandigheden op onze wijze van handelen moet hebben, en tot welke nuttige einden wij dezelve kunnen aanwenden.

In deze, zoowel als in alle andere hevige endemiën, waren het hoofd en de bovenbuikſtreek, als naar gewoonte, het middenpunt der ziekte. De nutteloosheid, of liever het nadeel van elk ander geneesmiddel dan het kwik en de purgeermiddelen, werd daarin overvloedig bevestigd. Doch met allen verſchuldigden eerbied en achting voor den Schrijver der door ons aangevoerde waarnemingen, en eene zuivere erkenning van de moeijelijke omſtandigheid, waarin hij zich geplaatst zag, gelooven wij, dat het voornaamſte middel niet vroegtijdig genomen, noch met eene genoegzame ruimte of vrijmoedigheid was aangewend, en dat de purgeermiddelen, door eene ongegronde vrees voor zwakte, niet zoo dikwijls herhaald werden, als hunne klaarblijkelijke nuttigheid gedoogde en vereischte.

In die enkele gevallen, waar met de aderlatingen eene proef werd genomen, verdienen de overhaaste beſluiten, welke alsdan van derzelver ſchadelijke uitwerkingen, ten gevolge van den onverwachten dood en ſpoedigen ſtaat van ontbinding des lijders gemaakt werden, wel eene aanmerking. Wanneer de lezer het geval nagaat van JOS. HUGHES (III. Waarn.), welke, na zich in volle kennis gekleed te hebben, zonder eenige hulp in de ſloep ging, dragende zijne hangmat naar het hospitaal, en daarna, te bed gegaan zijnde, in eenen gezonden ſlaap viel, en evenwel des morgens van den daarop volgenden dag dood in deszelfs bed gevonden werd, „ deszelfs ligchaam de alleronverdragelijkſte lucht van zich gevende," zal hij waarſchijnlijk wel met ons toeſtemmen, dat, wanneer deze man, toen hij in het hospitaal kwam, eene aderlating had ondergaan, zijn dood mogelijk zoude zijn toegeſchreven geworden aan deze aderlating, met zoo veel ſchijnbare regtvaardigheid, als eenig ander bijzonder toeval, konde verduren.

Dit

Dit moge ons dus tot eene les verſtrekken, hoe omzigtig wij moeten zijn, om een vermogend middel te verwerpen, alléén omdat het bij het gebruik maken van hetzelve geen' gelukkigen uitſlag heeft gehad; want hoe moeijelijk is het niet, in dusdanige gevallen, om met zekerheid te zeggen: zoodanig is het vermogende, gelukkige, en zoodanig het onvermogende, ongelukkige geneesmiddel! Het vooroordeel tegen de bloedontlasting (ſchijnbaar door het boven aangevoerde geregtvaardigd,) was almede voortgebragt door het lezen van verhalen, of deszelfs ſchadelijke uitwerkſelen in de koortſen der *West-Indiën*;" — koortſen, in welke deszelfs uitſtekende dienſten thans buiten allen twijfel zijn (*). Na alle deze overwegingen, en van eene naauwkeurige beſchouwing der toevallen zelve, gelooven wij te mogen beſluiten, dat de aderlatingen eene veel uitgebreidere en ſchoonere beproeving in deze koortſen verdienen, en wij voeden geenen den minſten twijfel, of dezelve zullen een krachtdadig middel, ter onderſteuning van de overige, tot herſtelling aan te wendene geneesmiddelen bevonden worden.

Onnoodig is het, om over het vermogen van het kwik, zelfs onder alle de nadeelen dezer ziekte, verder uit te weiden. Hier is de beſliſſing van den Heelmeester zelven, welke meer dan twee honderd gevallen dezer koorts onder zijne behandeling kreeg, waarvan wij eenige waarnemingen bebben aangehaald, meer dan voldoende; en een krachtdadig bewijs voor

(*) Wat zoude de lezer wel denken van de volgende plaats, in een hedendaagsch werk? — In zulke gevallen, welke dezelve (bloedlating) het meest ſchenen te vereiſchen, bij voorb. waar de lijder jong, ſterk, van een vol ligchaam en nieuwelings van *Europa* aangekomen was, waar de pols rad en vol, het aangezigt gloeijend, met aanmerkelijke hitte en hoofdpijn verbonden was, en dit alles in den *aanvang* der ziekte, *deed de lating geen nut.*" —— HUNTER, *on the Diseases of Jamaica*, 3 *edition*, *page* 118.

voor het vertrouwen, in dit geneesmiddel gesteld, vinden wij in de betrouwing van deszelfs eigene leven aan dit geneesmiddel, wanneer hij door deze vreesselijke koorts op het eiland *Edam* werd overvallen. Echter zouden wij hier nog aanbevelen, hetzelve altoos zoo vroegtijdig in den aanvang der ziekte, en op eene zoo vrije of ruime wijze, met dezelfde oplettendheid op de bloeds- en darmkanaals-ontlastingen toe te dienen, als reeds door ons, onder de Afdeeling der *Endémie* van *Bengalen*, is aangewezen. De ligchamelijke aandoening van het kwik gelooven wij nuttig te zijn, zoo lange, meer of min te onderhouden, tot de ligchamelijke krachten van den lijder volmaakt hersteld zijn. De koude besproeijingen zijn het beste aanbevolen, gedurende het tijdperk der *reactie;* en in alle gevallen zal het aanwenden van koude middelen op het hoofd, tevens met warme voetbaden, onveranderlijk, dienstig bevonden worden.

Het gevoelen van Dr. CULLEN, „ dat de invloed der verwijderde oorzaak zoude ophouden te werken, zoodra de koorts eenmaal aanwezig was, wordt hier bewezen niet alleen dwalende, maar zelfs gevaarlijk te zijn. Verwijdering uit deszelfs vermogenden spheer, gedurende de koorts, zal het doodelijk einde onmisbaar en onveranderlijk vertragen; en wanneer de lijders, bij het doorkomen der *salivatie*, spoedig in eenen zuiveren dampkring hadden kunnen worden overgebragt, dan zouden zij alle, naar alle menschelijke waarschijnlijkheid, de ziekte hebben overleefd en doorgestaan; zoo als daarna, door den Heelmeester zelven, werd vooronderteld.

Nog eene aanmerkenswaardige omstandigheid blijft ons over, om alhier te worden aangehaald, en welke voorzeker de opmerkzaamheid van den lezer niet kan zijn ontgaan. Wij duiden alhier op de omstandigheid der vier onder de merkuriaalbehandeling zijnde lijders, welke den verderfelijken invloed van het eiland *Edam* volmaakt tegenstonden. Een dusdanig voorregt kan geenszins aan verandering van dampkring toegeschre-

schreven worden; de zaak is beide *positief* en *negatief*. *Zij, en alléén zij, ontkwamen aan de koorts.*

Het is zeldzaam, dat een voorwerp, welke goed onder den invloed van het kwik, voor eene andere ongesteldheid is, of door eene endémische of door eene besmettende koorts wordt aangedaan. Wij hebben wel voorwerpen gezien, welke, na door eene langdurige voorafgaande kwikbehandeling, verzwakt en met dezelve geëindigd waren, de slagtoffers van koortsen en buikloopen werden; doch slechts zeer zeldzaam zagen wij zulks, gedurende het gebruik van dit middel. Dat eene ligte, en zelfs eene ruime kwijling, voor weken achter elkander, zonder eenig aanmerkelijk nadeel voor het ligchaam, kan worden onderhouden, is vrij algemeen bekend; en wanneer een dusdanige toestand een voorbehoedmiddel (*antidotum*) opleverde (zoo als dezelve hier deed) tegen de krachtdadigste oorzaak van koorts, welke mogelijk immer „ een plaatselijk verblijf of naam had," is het ongemak van dezen voorbehoedendenden maatregel in der daad zeer gering, in vergelijking met de verzekerende bevrijding, welke zij oplevert. De vooronderstelling van het voorbehoedend vermogen is niet zeer onberedeneerd of ongegrond, wanneer eenig middel eene ziekte herstelt of vernietigt, kan het even zoowel eenig vermogen bezitten, om dezelve te voorkomen. De koortsbast werd voormaals beschouwd, als beide deze vermogens te bezitten; (getuigen hiervan zijn de geestrijke aftreksels van den koortsbast, welke gewoonlijk aan de houthakkers in de bosschen der heete klimaten werden uitgereikt.) Doch de droevige ondervinding heeft de nutteloosheid van beide bewezen! Het kwik voorkomt, door de werkzaamheid in de uiterste vaatjes van de uitwendige oppervlakte des ligchaams en in het leverstelsel te onderhouden, datgene, wat wij vooronderstellen de voornaamste uitwerksels te zijn, uit de inwerkingen der koortsige *miasmen* voortvloeijende, namelijk: ONEVENREDIGHEID IN DE BALANS DER CIRCULATIE, EN OPWEKBAARHEID; EN CONGESTIËN

OF

OF ONTSTEKINGEN IN EEN OF MEER INWENDIGE ORGANEN.

Nogtans is het eigenaardig aan te merken, dat menige geneeskundige van talenten en ondervinding, het voorbehoedend vermogen van het kwik ontkenen. En wij halen hier alleen datgene aan, wat over dit onderwerp ter onzer eigener kennis is gekomen.

Sedert de eerſte en tweede (Engelſche) uitgave van dit werk, is de nuttigheid der aderlating zelfs in de *Cholera Congestiva* van *Oost-Indië* boven alle ſpitsvindigen twijfel verheven, eveneens als het hulpaanbrengend vermogen van het kwik, beide als ontlastend en kwijling verwekkend middel (*Evacuantia et Sialagoga*).

Van daar is het eene aangename gewaarwording voor den Schrijver van dit werk, „ dat eene twintigjarige ondervinding van anderen, alle zijne eigene leidraden met ter daad bevestigd hebben."

V. AFDEELING.

ZIEKTEN DER LEVER.

(*Aspice quam tumeat magno Jecur Anſere Majus.* — MARTIAL.)

„ Het uitſluitend vermogen van het kwik in de ziekten der „ lever, van het vaste land van *Indiën*, (zegt Dr. SAUNDERS) „ kan mogelijk verklaard worden, door te vooronderſtellen dat „ dezelve ontſtaan uit een *eigenaardig en plaatſelijk gift*, *of* „ *miasma*, aan dat land eigen, en naar niets gelijkende, van „ hetgeen ons van dien aard, in andere gedeelten der aarde „ bekend is; zelfs niet onder dezelfde geographiſche breedten, „ en onder dezelfde temperatuur des dampkrings.”

Had deze ſchrandere en hoogst verdienſtelijke geneeskundige, ooit de bedoelde landſtreek bezocht, dan zoude zijn doordringende geest voorzeker wel de ware oorzaak van dit verſchijnſel ontdekt hebben, zonder zich daarbij, van een *aan het land eigen gift*, te bedienen; hetwelk, even als de invoering van eene dichterlijke godheid, meer eene herſenſchimmige dan wijsgeerige wijze is, om ons zelven uit moeijelijkheden van dien aard te redden, en den gordiaanſchen knoop op te losſen (*).

Ten

(*) Zie de afdeeling over *Egypte*, in een volgend gedeelte van dit

Ten einde ons den weg tot de nafporing van dit onderwerp te banen, zal het noodzakelijk zijn te onderzoeken: of deze Endemie van *Indie* (*) even zeer heerfchende is, in alle gedeelten van dit uitgeftrekte rijk? hetwelk door de eenparige getuigenis van deskundigen wordt ontkend; en iedereen, die flechts in het geringfte bekend is met de geneeskundige topographie des lands, weet zeer wel, dat de ware, of eigenleidende leverontfteking (*Hepatitis activa s. vera*), veel meer heerfchende is aan de kust van *Coromandel*, dan in de vlakten van *Bengalen*; terwijl daarentegen de afgaande en tusfchenpoozende koortfen, veel meer heerfchende in deze laatfte, dan aan de eerfte zijn. Uit naauwkeurige waarnemingen met den Thermometer van Fahrenheit, gedurende een geheel jaar door den Heer TRAIL te *Calcutta* (de hoofdplaats van *Bengalen*) gedaan, bleek, dat het *medium* der dagelijkfche warmte, op de drie voornaamfte tijdperken van den dag (morgen, middag en avond) gemeenlijk $78\frac{1}{2}$ graad was; alzoo de minfte ftand zich tot 66° en de hoogfte zich tot 86° bepaalde (†). Daarentegen de waarneming met eenen zelfden thermometer gedurende eene week, welke in het minfte niet aanmerkelijk was, door eene buitengewone temperatuur; ons eene gemiddelde warmte (op dezelfde drie tijdperken van elken dag) van $88\frac{1}{2}$° te *Madras* (hoofdplaats van de kust van *Coromandel*) oplevert.

Het

dit werk, waarin bewezen wordt, dat de leverontfteking (*Hepatitis*) even zoo heerfchende is aan de oevers van den *Nijl*, als aan de kust van *Coromandel*. Ook is deze ziekte der lever zeer heerfchende aan de kust van *Afrika*, waar de hitte buitengewoon groot is.

(*) Men gelieve in het oog te houden, dat de fchrijver alleen hier doelt op het vaste land van *Indië*, of het rijk des Grooten Mogol's, waarin voornamelijk de bezittingen der Engelfchen gelegen zijn.

VERT.

(†) Zie Vol. 22 *Afiatic Researches*.

Het is echter bekend, dat met uitzondering van eenige weinige weken, met de verandering der *mousson*, in de maanden October en November, de Kust van *Coromandel*, om deszelfs wolkeloozen Hemel en gestadige temperatuur gedurende het geheele jaar, aanmerkenswaardig is; offchoon de hitte veelal boven de opgegevene hoogte van 88½° F. klimt, zoo als ons blijkt uit eene maandelijksche waarneming van Dr. CLARK, gedurende de maanden Julij en Augustus, aan boord van het schip *the Talbot* ter reede van *Madras;* en welke eene gemiddelde warmte van 91° aanduidt; zijnde het *maximum* 96° en het *minimum* 86° van F.

Hier wordt nog door den waarnemer Dr. CLARK aangemerkt, dat, uit hoofde van den zandigen grond van *Madras*, hij het slechts zeer gemodereerd vond, aan den thermometer, aan den wal geplaatst zijnde, eenen hoogeren stand van 6° of 7° toe te staan; hetgeen dus de middelbare temperatuur gedurende eene maand achter elkander, op 97 of 98° brengt. — Zie CLARK *on long voyages, page* 56 *et seq.* — De Heer CURTIS, sprekende van de kust van *Coromandel*, waar hij langer dan een jaar zijn verblijf had, merkt aan: — „ Dat, met uitzondering van twee of drie weken, omstreeks de verandering der *mousson's*, voornamelijk van diegene, welke in de maand October voorkomt, eene regenbui, of eene windvlaag omtrent onbekend is. Zelfs geen mistige damp of wolk vertoont zich aan den *horizont*, om de schitterende stralen van eene meestal regtstandige zon te matigen, en gedurende *de geheele vier en twintig uren* daalt de thermometer slechts zeer zelden beneden de 80°, terwijl dezelve meestal *verre daar boven* rijst." *Introd.* pag. 17. — En hoe verre dezelve meestal boven de 80°. gaat, kunnen wij zien in de Tabel van Dr. CLARK, waar wij dikwerf 94, 95 en 96° opgeteekend vinden.

De hoedanigheid van den grond is daarbij aan de kust van *Coromandel* van dien aard, dat dezelve, gedurende dat de zon

 al-

aldaar boven den gezigteinder is, eenen veel hoogeren graad van temperatuur aanneemt, dan waartoe de vlakten van *Bengalen* gefchikt zijn; ten gevolge waarvan de nachten aan de gemelde kust niet zelden heeter dan de dagen kunnen zijn, voornamelijk gedurende de maanden Mei, Junij en Julij, wanneer de landwinden heerfchen. Wij zelven zagen den thermometer van FAHRENHEIT op middernacht tot 105°. ftaan; en dat wel aan boord van een fchip, ter reede van *Mafoolipatam*, achter deszelfs ankers rijdende. Verfcheidene oorzaken vereenigen zich tot het voortbrengen eener zoo veel hoogerer temperatuur aan de gezegde kust, dan in *Bengalen*. Vooreerst, ftrekt deze kust zich uit naar de middernachtslijn en onder dezelve, terwijl een groot gedeelte van *Bengalen* zelfs buiten de keerkringen ligt. Ten tweede, is de grond van de kust zandig, met fchelpen en fteentjes vermengd, die de vegetatie onderdrukken; terwijl die van *Bengalen* kleiachtig is, en de vegetatie ten hoogfte bevordert. Ten derde, worden de zware regens, welke met de *mousfons*-verandering aan de kust vallen, dadelijk door den uitgedroogden, barren, zandigen grond verflonden, en dus flechts eene voorbijgaande verkoeling aan den grond en dampkring medegedeeld; terwijl eene dadelijke en volmaakte overftrooming de vlakten van *Bengalen*, gedurende maanden achter elkander bedekt. Wanneer derhalve de nachtelijke temperaturen der beide landen met de dagelijkfche vereenigd werden, of bij voorb. wanneer de thermometer op elk uur van den dag en den nacht, zoowel te *Madras* als te *Calcutta* werd aangeteekend, gedurende een geheel jaar, en daarnaa het geheel gemiddeld, zoude er een onderfcheid van *tien volle graden* in de middelbare temperatuur des dampkrings van de beide hoofdplaatfen bevonden worden.

Bombay is omtrent gelijk aan *Calcutta*, want offchoon het omliggende land van de eerfte plaats niet zoo laag is, en ook niet zoo overftroomd wordt als dat van *Bengalen*, vereenigen zich echter deszelfs noordelijker breedte, deszelfs afgezonder-

derde ligging, en de bergachtige gesteldheid van het aangrenzende land, om den overslag der jaarlijksche temperatuur van *Bombay*, zoo laag, wanneer al niet lager, dan die van *Calcutta* te doen zijn (*).

Eene belangrijke, doch onaangemerkte omstandigheid, blijft ons, bij de begrooting der vergelijkende invloeden en uitwerkselen der beide klimaten, nog ter overweging over. —— Offchoon spoedige, afwisselende veranderingen van temperatuur ten hoogste nadeelig zijn voor het gestel in het algemeen, en voor het leverstelsel in het bijzonder, is echter eene jaarlijksche verandering ten hoogste heilzaam en weldadig. Uit de waarneming van den Heer TRAIL zagen wij, dat gedurende vier maanden van het jaar, dat is Januarij, Februarij, November en December, de dagelijksche middelbare warmte slechts 71°. F., en dus nog vijf graden beneden de gewone zomerwarmte van *Engeland* was. Terwijl wij omtrent de nachten verzekeren kunnen, dat dezelve dikwerf koeler dan onze zomernachten zijn, alzoo eene ruige vorst (rijp) geen ongewoon verschijnsel in de vlakten van *Bengalen*, en morgenstonden van dit jaargetij is; terwijl ik mij te *Calcutta*, in de maand December, met genoegen van eene deken bediende.

De Bengalers derhalve, en alle andere onder dezelfde geographische breedten wonende volken, hebben het genot van eene soort van *keerkrings-winter*, of uitzondering van de hoogere standen der temperatuur, gedurende ten minste een derde gedeelte van het jaar; waarvan de uitwerkselen in de opwekking van het leverstelsel uit eenen, door overtollige werkdadigheid verzwakten toestand; en van het geheele, door voorafgaande hitte ontspannen gestel; en hetzelve aldus voor te beschikken, om de opvolgende invloeden van dezen aard te kunnen

(*) Zie Sir JAMES M'GREGOR's *Memoir*, *Edinb. Medic. and Surgical Journal.*

nen doorslaan: omtrent aan een kort retour naar onze geboortestreken kan vergeleken worden.

Deze aanmerking wordt nog meer bevestigd door de volgende vergelijkende aanmerkingen van Dr. DARWIN. „Schoon alle uitersten van vermeerderden of verminderden prikkel moeten vermeden worden, schijnt echter eene zekere verandering van prikkel de opwekbaarheid des gestels te onderhouden; dus zullen diegenen, welke zich aanhoudend gewennen aan veel kunstmatige warmte, zoo als warme vertrekken, gedurende de wintermaanden, hunne prikkelbaarheid verliezen en daardoor verzwakken, even als de planten der broeikassen; doch door van tijd tot tijd in de ruime koele lucht te gaan, wordt het energique vermogen der prikkelbaarheid vermeerderd, en nemen zij zelven daardoor in krachten toe. Waarvan men mag afleiden, dat de afwisselingen van warmte en koude in onze klimaten (*Nederland*, *Engeland*, enz.) veel tot de versterking van deszelfs volkeren toebrengen; welke ook inderdaad werkzamer en krachtvoller zijn, dan die van elk ander, hetzij kouder of warmer, klimaat." *Zoonomia.*

Daar ons derhalve bekend is, hoe eenvormig eene hooge temperatuur des dampkrings de galäffcheidende werktuigen aandoet, zal het ons niet moeijelijk vallen, wanneer wij daarbij de voorgaande aanmerking in het oog houden, de redenen te verklaren: waarom de ware of eigenlijke leverontsteking (*Hepatitis*) meer algemeen heerschende is in de verzengde luchtstreken dan in *Bengalen.* —— Wij zeggen hier *ware of eigenlijke leverontsteking*; want het meerendeel van die gevallen, met welke wij op deze laatste plaats te doen hadden, waren meer het gevolg of uiteinde van herhaalde afgaande en tusschenpozende, zoowel moeras- als andere koortsen.

Hetzelfde is toepasselijk op *Bombay* en alle andere gedeelten van *Indië*, welker afstand van den *Equator* (evennachtslijn) eene zoo te noemen keerkrings-winter toelaat, wanneer de

de zon in het teeken van den Steenbok is; of waar de bijzondere eigenschap van den grond, hoogere ligging, of andere plaatselijke gesteldheden, onbestaanbaar zijn met, of ongeschikt zijn voor die hooge en meestal onveranderlijke temperatuur, zoo aanmerkelijk aan de kust van *Coromandel*, en zoo ten volle geschikt tot het daarstellen van ongeregeldheden in de verrigtingen van de lever.

Na aldus, zoo als wij hopen, de natuur van „ dit plaatselijk gift," en de redenen, waarom het in het eene gedeelte van *Indië* krachtdadiger werkt, dan in het ander, op eene voldoende wijze verklaard te hebben: is het noodzakelijk tevens aan te toonen, waarom zelfs in de minst heete gedeelten van het *Indische* vasteland (bij voorb. *Bengale*), evenwel de klagten over deze ziekte oneindig menigvuldiger zijn, dan onder overeenstemmende geographische breedten in de *West-Indiën*.

Ter staving van deze stelling, wordt door Dr. SAUNDERS de navolgende aanmerking van HUNTER, *over de ziekten van Jamaica*, aangevoerd. „ Het is opmerkenswaardig (zegt deze „ laatste), dat in de *Oost-Indiën* onder omtrent dezelfde breedten als *Jamaica*, (bij voorb. *Madras* en *Bombay*,) de ziekte, in deze landen bekend onder den naam van Leverontsteking, de meest heerschende ongesteldheid onder de Europeanen is; terwijl dezelve op het eiland *Jamaica* onbe„ kend is."

In de eerste plaats, zoo is er eene geographische misslag in de plaatsing van *Madras* en *Bombay* onder dezelfde hemelsbreedten. In de tweede plaats, kunnen wij verzekeren, dat er ten minste een verschil van tien graden in de gemiddelde jaarlijksche temperatuur dezer twee plaatsen bestaat, volgens eene naauwkeurige waarneming van den thermometer, gedurende een geheel jaar. En in de derde plaats, is *Hepatitis* op verre na niet de predominerende ziekte onder de Europeanen te *Bombay*: alzoo de persloop (*dysenteria*) oneindig

 ge-

gemeenzamer onder dezelve, dan de eerste is (*). Voorts moet het eiland *Jamaica*, uit hoofde van deszelfs ligging in de nabijheid van den keerkring van den Kreeft (*Tropic of Cancer*) deszelfs keerkrings-winter, even als *Bengalen*, en op hetzelfde tijdperk hebben; terwijl deszelfs hoedanigheid als eiland, en afstand van het vasteland van *Amerika*, aan hetzelve de voordeelen van land- en zeewind te hebben, verzekerd; komende de eerste, koud, gedurende den nacht, over de blaauwe bergen nedervallen; terwijl de laatste, gedurende den dag, koel en verfrisschend in alle rigtingen uit zee waait.

Daarentegen zijn in *Bengalen* de landwinden, gedurende de maanden April en Mei, zoo benaauwd en drukkende, dat de Europeanen niet zelden verpligt zijn, gedurende weken achter elkander, achter hunne *Tattys* (†) te zitten, ten einde niet door hitte en stof te verstikken. Geheel anders is het in de *West-Indië*. Inderdaad is door Dr. MITCHELL, na eene dertigjarige waarneming berekend, dat het in die landstreken van *Europa*, *Azië* en *Afrika*, welke op 29 of 30°. graden breedte liggen, zoo warm is als in die van *Amerika*, welke op eene breedte van slechts 15°. liggen. En de Heer DE PAW bepaalt het verschil in de temperatuur van de oude, en het nieuwe we-

(*) Wanneer wij hierna, eene betrekking tusschen de persloop en gedérangeerde leververrigtingen zullen schetsen, zal dit echter deze stelling niet krachteloos maken; terwijl dezelfde aanmerking ook op de persloop der *West-Indiën* toepasselijk is.

(†) Eene soort van matten, van lang gras of groene biezen gemaakt, waarvan men zich als van gordijnen bedient; zoodat dezelve naar verkiezing kunnen worden opgerold en nedergelaten. Deze *Tattys* worden, gedurende dezen tijd, eenige malen daags met koud water begoten; hetwelk eene aangename koelheid (vooral wanneer er eenige wind tegen waait) in de vertrekken, waar dezelve voor geplaatst zijn, aanbrengt.

VERT.

werelddeel (*Amerika*), in zijne *Recherches Philosophiques*, op 12°. volgens den thermometer.

„ Het voorjaar-saizoen in deze gedeelten (*West-Indië*)," zegt de Heer EDWARDS, „ mag gezegd worden met de „ maand Mei eenen aanvang te nemen. —— De verdroogde „ velden veranderen alsdan hun aspect, van een witachtig „ bruin, in een frisch en aangenaam groen. Zachte zuidelijke „ regens stellen zich alsdan in, welke, omtrent den middag „ vallende, eene spoedige en bijna zigtbare groeijing (*vegeta-* „ *tie*) veroorzaken. Gedurende dit tijdperk, is de middelbare „ hoogte van den thermometer 75°. Nadat deze lenteregens, „ gedurende omtrent veertien dagen hebben aangehouden, be- „ gint het saizoen tot deszelfs rijpheid te naderen, en de keer- „ kringzomer in zijne volle heerlijkheid en pracht te ver- „ schijnen. Gedurende eenige uren in den morgen, en voor „ dat de zeewind zich heeft ingesteld, is de zonneschijn fel „ en onverdragelijk; doch zoodra deze aangename wind op- „ steekt, vermindert de bovenmatige hitte, en het klimaat „ wordt alsdan in de schadnw zelfs behagelijk. Gemeenlijk „ staat alsdan de thermometer bij zonsopgang op 75°, terwijl „ dezelve op den middag 85° teekent."

„ Alle ongemakken echter, welke de inwoners dezer eilan- „ den, van de warmte van den dag ook mogen ondervinden: „ wordt hun rijkelijk door de verrukkende schoonheid der „ nachten .vergoed. De maan komt helder en schitterend aan „ den wolkeloozen horizont te voorschijn; het land vertoont „ zich schoon en heerlijk —— terwijl de lucht verkwikkend „ en aangenaam is.

„ In de maanden November of December stellen zich de „ noorden winden in, gemeenlijk in den beginne met hevige „ hagelbuijen vergezeld gaande, tot dat eindelijk de lucht op- „ klaart en het weder, tot in de maand Maart, winter mag „ genoemd worden. Een winter echter, bevrijd van het

„ onaangename der noordſche geſtrengheid; koel, weldadig „ en aangenaam." *History of the West Indies.*

Laat deze beſchrijving vergeleken worden met die, van de kust van *Coromandel*, en weldra zal men zien, hoe gemakkelijk het is, eene vergelijkende klasſificatie van klimaten op het papier te ſtellen; zelfs dáár, waarin de natuurlijke eigenſchappen, de minſte overeenkomst beſtaat.

Dan, om tot ons onderwerp terug te keeren. De doorgaande ſtand des thermometers, of kracht der dampkringswarmte, behoort te zijn of is inderdaad omtrent drie graden lager te *Jamaica*, dan of te *Bombay* of te *Calcutta*; en hoeveel lager dan, als te *Madras?* Offchoon de regenachtige ſaizoenen ook te *Jamaica* eenige moerasſen of modderpoelen aan de monden der rivieren mogen achterlaten, is er echter niets, dat naar de groote, jaarlijkſche overſtrooming van *Bengalen* gelijkt, en hetwelk zulke ontelbare tusſchenpoozende en te menigvuldige malen in leverontſteking eindigende koortſen, aanbrengt.

Dit zijn dus de ware oorzaken, waarom de laatſtelijk door ons gemelde klagt meer wordt waargenomen, en inderdaad meer heerſchende is in de *Oost* dan in de *West*, namelijk: de hoogere temperatuur aan de kust van *Coromandel*; en der menigvuldigheid van *intermitterende* en *remitterende* koortſen in de moerasſige vlakte van *Bengalen*, of bosch-, bies- en rietachtige distrikten van andere provinciën, zoowel als van *Bombay* en *Ceylon*. Waarbij men nog kan voegen de ſpoedigere en aanmerkelijke veranderingen van de temperatuur, welke op het vaste land van *Indiën*, meer dan op de West-Indiſche eilanden plaats hebben, verſchuldigd aan de meerderen graad van evenredigheid op deze laatſten, door den hen omringenden Oceaan onderhouden.

„ In *Jamaica* (zegt Dr. HUNTER) is de koelſte maand van „ het jaar, ten minſte *twaalf* graden heeter, dan in de heetſte

„ van

„ van onze zomermaanden" *pag.* 174. 3e. *ed.* De gewone zomerwarmte nu, van ons klimaat, is 76°; gevolgelijk moet de thermometer aldaar, gedurende de *koelste maand*, op 88° staan, en dat zelfs dan, wanneer er hagelbuijen vallen, en wanneer het weder koel, weldadig en aangenaam is! Laten wij dit even vergelijken met *Sir* GILBERT BLANE's verhaal, van de temperatuur der *West Indiën*. —— „ De thermometer „ staat, in het koele saizoen en met zonsopgang gewoonlijk „ op 72°; terwijl hij alsdan in het midden van den dag tot „ 78 of 79° rijst. Gedurende het heete saizoen, is deszelfs „ gewone hoogte van 76 tot 83°. Zelden gaat dezelve deze „ in de schaduw op zee te boven, en de grootste hoogte, „ welke ik immer in de schaduw aan land waarnam, was 87°" *Diseases of Seamen*, *page* 12.

In eene belangrijke beschrijving van *Jamaica*, uitgegeven in den jare 1808, door iemand, welke een en twintig jaren, deszelfs verblijf op dit eiland hield, wordt ten duidelijkste bevestigd, dat de gemiddelde temperatuur aldaar, kan gezegd worden, 75° van Fahrenheit te zijn. *pag.* 21. — Op dezelfde bladzijde spreekt Dr. HUNTER met eenige ongerijmdheid zijne eigene getuigenis tegen. „ Het was," zegt hij, „ bij de drie „ of vier graden *heeter* dan gewoonlijk in de maand van Junij, „ rijzende de thermometer dikwerf tot aan de 90°, eene on- „ gewone warmte in dat klimaat." Wanneer wij nu, drie of vier graden van 90° aftrekken, zullen wij eene warmte van 86° of 87° hebben, zoo als Dr. BLANE voor de maand van Junij in *Jamaica* getuigt, terwijl Dr. HUNTER even te voren, de hitte van de *koelste* maand op 88° bepaalt, hetwelk negen of tien graden te veel is.

Wij mogen hier aanmerken, dat het aan de omstandigheden, welke naar de boven aangehaalde gelijken, moet worden toegeschreven dat Dr. HUNTER een ander besluit opmaakt, namelijk: dat dampkringswarmte geen vermogen bezit, om de galafscheiding te vermeerderen of te dérangeren *pag.* 277. —

Wij

Wij zullen alleen zijne ſtelling zoo beknopt mogelijk plaatſen naast die van zijnen vriend, welke dezelve aanhaalt:

Dr. HUNTER.

„ Een warm klimaat wordt gezegd, dé afſcheiding der gal te vermeerderen en dezelve ſcherper te maken. Geen de minſte grond ſchijnt er echter voor deze ſtelling te beſtaan." — *pag.* 277.

Dr. SAUNDERS.

„ Dusdanige toevallen, als thans door mij zijn opgenoemd (dat is, vermeerderde en ontaarde afſcheiding der gal,) zijn de dadelijke en zekere uitwerkſelen van een warm klimaat op gezonde geſtellen, onafhankelijk van eenige onmatigheid." — *On the Liver*, p. 159.

Ieder, die de uitwerkſelen van een warm klimaat op zijn eigen geſtel ondervond, zal, even als elk auteur met welken wij bekend zijn, met uitzondering van Dr. BANKROFT, zekerlijk de ſtelling van Dr. SAUNDERS toeſtemmen.

Wanneer wij, niettegenſtaande Dr. HUNTERS verzekering, dat leverontſteking in *Jamaica* onbekend is, zoo vele bleekgele geſtellen, uitgeteerde persloopige lijders, verſtopte leverzieken enz. dagelijks van de *West-Indiën* zien terug komen; —— wanneer wij de verzekering horen van Dr. MOSELEY, die twaalf jaren in *Jamaica* de geneeskundige praktijk uitoefende, „ dat in heete klimaten eene niet gedérangeerde lever, na den dood, een vreemd verſchijnſel is; en wanneer Dr. THOMAS, een ander West Indiesch praktikus, zich van de volgende uitdrukking bedient: — „ Mijne eigene waarnemingen gedurende eene veeljarige praktijk in de *West-Indiën*, waar *Hepatitis* een gewoon verſchijnſel is, (zie zijne *Modern Practice of Phyſic.*) mogen wij eindelijk gerustelijk beſluiten, dat in de *Endemiſche* koortſen, en wel bijzonderlijk de

de afgaande en tusſchenpoozende der beide hemelſtreken, het leverſtelſel overeenſtemmend wordt aangedaan, zoowel op de eilanden der *Caribiſche Zee* als aan de oevers van den *Ganges*, of in de bosſchen van *Ceylon*. Inderdaad ſtemt Dr. HUNTER zelfs toe, dat uitzettingen en verſtoppingen der lever menigmaal het gevolg der tusſchenpoozende koortſen van *Jamaica* zijn (*). Deze zouden, zoo als wel bekend is, in *Bengalen* den naam van *hepatitis* verkrijgen; doch Dr. HUNTER wil in deze benaming niet toeſtemmen, uit hoofde dat deze aandoeningen der lever niet zoo zeer onderhevig zijn om in verettering over te gaan. Verſcheidene menſchen kunnen inderdaad niet overtuigd worden, dat de leververrigtingen, hoe ook genaamd, kunnen worden aangedaan, zonder het dadelijke aanwezen van *Hepatitis* in den volſten zin des woords (*in propria forma*). En aan deze zoude men mogen vragen: is de maag nimmer ongeſteld dan alleen in *Gastritis?*

Het daarzijn der ziekte bewezen hebbende, zullen wij nu voortgaan om de wijze, op welke dezelve ontſtaat, te verklaren. Meermalen hebben wij in dit werk, van eene medelijdende overeenſtemming (*ſymptathie*) gewag gemaakt, welke er beſtaat tusſchen de uiterſte vaatjes der uitwendige oppervlakte des ligchaams, en die van de *vena portarum*

(*) Men heeft waargenomen, dat zelfs de kinderen der *Kreölen* in *Jaimaca* aan levergebreken onderhevig zijn. Sedert de 1ſte uitgave van dit werk, zijn de ingekomene bewijzen, welke het lijden der lever in de West-Indiſche klimaten en ziekten, met uitzondering mogelijk alléén van de hoogere graden der gele koorts, in welke de herſenen en de maag, den *Onus* der werktuigelijke beleediging dragen: zoodanig vermenigvuldigd, dat dienaangaande, niets meer door ons kan worden gezegd. Ook zijn de leverziekten zeer menigvuldig, in *Egypte*, aan de kust van *Guinea*, op het eiland *Sicilië* en alle andere plaatſen of landen, waar de hitte des dampskrings buitengewoon groot kan zijn.

rum in de lever, eene *ſympathie* welke, voor zooverre ons bekend is, nog door geenen ſchrijver is aangehaald; en welke, wanneer dezelve bewezen is, ons de redenen der vermeerderde galafſcheiding in heete klimaten zal ontvouwen, en tot belangrijke gevolgtrekkingen in de praktijk, leiden. Het is evenwel in de door ons bedoelde klimaten, alwaar de boven aangehaalde vaatſtelſels, meer dan in *Europa* geprikkeld worden: dat wij het gemakkelijkst en blijkbaarst deze *ſympathie* kunnen waarnemen. Bij de eerſte aankomst binnen de keerkringen, hebben wij aangemerkt, dat de huidsuitwaſeming en galafſcheiding, beide vermeerderd zijn; en dat, wanneer onze geſtellen aan het klimaat gewoon worden, deze beide afſcheidingen ook weder evenredig (*pari paſſu*) verminderen.

Het is eenigzins zonderling, dat de naauwkeurige BICHAT, niet alleen deze omſtandigheid heeft over het hoofd gezien, welke echter voor het geringſte vernuft blijkbaar is; maar zelfs eene juist tegenſtrijdige ſtelling heeft aangevoerd.

„ Een koude dampkring," zegt hij, „ beperkt de verrig- „ tingen van de huid, en maakt dat die der ſlijmafſcheidende „ werktuigen (*ſystema mucoſum*) evenrediglijk vermeerderen. „ De inwendige afſcheidingen zijn overvloediger &." En vervol- „ gens: „ In warme ſaizoenen en bij warm weder, werkt daaren- „ tegen de huid krachtdadiger, en de afſcheidingen bijzonderlijk „ de *Urine* zijn verminderd." (Zie zijne *Anatomie Generale.*) Dit is alles naar waarheid, wanneer hij de galafſcheiding, daarvan had uitgezonderd; welke eene met deze volkomen ſtrijdige wet volgt, dat is: zij vermeerdert bij eenen warmen en vermindert bij eenen kouden dampkring; even als zulks met de huidsuitwaſeming het geval is.

Eveneens hebben wij aangetoond, dat in de koude, heete en uitwaſemende tijdperken der koorts, deze beide verrigtingen volmaakt overeenſtemmend en evenredig zijn. De *plaatſelijke zweeten*, welke tegen het einde des heeten tijdperks intreden, zijn, zoo als door Dr. FORDYCE wordt aangemerkt,

ver-

vergezeld van *plaatselijke afscheidingen* en vermindering van hitte, uit de *praecordia* voortkomende. Thans zullen wij overgaan tot andere verklarende en ophelderende voorbeelden, van deze medelijdende overeenstemming.

De Inboorlingen van *Azië* en *Afrika*, offchoon van hunne geboorte af, aan de hooge temperatuur hunner geboortestreken gewend, wachten zich echter zorgvuldig voor overtollige of buitengewone huidsuitwaseming en te menigvuldige belemmering (*suppressie*) derzelve, door hunne huid zacht en smeedig te houden; waardoor zij eenen evenredigen stroom, beide van uitwasemende stof en van gal, gelijktijdig onderhouden. De eerste dezer verrigtingen is blijkbaar aan de zintuigen; de laatste wordt door de regelmatige werking des darmkanaals en deszelfs algemeene uitzondering van galachtige of leverziekten bewezen. „Het gebruik van olie," zegt. Dr. CURRIE, „in plaats van de *porien* te verstoppen of te sluiten, houdt de huid zacht, en te gelijker tijd dat zij daardoor tegen overtollige uitwaseming behoed, bevordert zij eenen middelmatigen en voor de gezondheid noodzakelijken graad der afscheiding," *pag.* 379. —— In onze eigene klimaten komt de zoogenaamde zachte onzigtbare of onmerkbare uitwaseming bij zacht weder, met de gerelde galafscheiding overeen; terwijl het in de maand van Augustus, wanneer de huidsuitwaseming meestal in hare grootste kracht bevonden wordt, is: dat wij de ziekten uit vermeerderde galafscheiding voortkomende ontwaren.

BICHAT verzekert ons door dadelijke proeven, dat gedurende de spijsvertering in de maag, de poortier van dit ingewand gesloten, en de galafscheiding verminderd is; en wij weten dat eene overeenstemmende hitte, droogheid en spannning van de uitwendige oppervlakte des ligchaams, in dit tijdperk wordt waargenomen.

Ook bevond hij, daarentegen, dat zoodra de spijsbrij (*Chymus*) in den twaalfvingeren-darm begon over te gaan, ook

ook de galafscheiding weldra begon te vermeerderen. Ook is het bekend, dat, van dat oogenblik af aan, de uitwendige oppervlakte begint te ontspannen, en de uitwaseming vermeerdert. De uitwerkselen der walging en braking verwekkende middelen op de huid, zijn algemeen bekend; en deze zelfde uitwerkselen worden aan de lever medegedeeld. Waarom Dr. SAUNDERS zegt: „ In alle gevallen, waar eene te groo„ te hoeveelheid gal afgescheiden wordt, is het gebruik „ van braakmiddelen ondoelmatig; want de werkingen van „ walging en van braking vermeerderen de galafschei„ ding," *pag.* 174. —— In zoodanige gevallen, waar de afscheiding onvolkomen, of onvoldoende is, is deze *sympathie* even zigtbaar.

Wanneer wij achtslaan op die vermagerde uitgedroogde voorwerpen, welke uit de *Oost-* en *West-Indiën* terugkomen, met verhardingen in de lever (*Induratio Hepatis*), gebrekkige galafscheiding, onwerkdadig darmkanaal, taankleur enz., zullen wij onveranderlijk de huid droog, zamengetrokken, en op het gevoel ruw en hard bevinden; terwijl dezelve niets van die olieachtige vochtigheid en zachtheid bezit, welke aan den gezonden toestand eigen is.

In den pisvloed (*Diabétis*), waar blijkbaar eene gebrekkige huidsuitwaseming is, heeft men de onlochenbaarste bewijzen eener verminderde galafscheiding; en Dr. WATT zegt: „ Er „ zijn mogelijk maar weinige gevallen van *Diabétes*, zonder „ dat dezelve met aandoeningen in den buik, en wel bijzon„ der van de *Regio Epigastrica* gepaard gaan," *pag.* 47. „ Eene ziekelijke verandering in de darmontlastingen," zegt deze zelfde naauwkeurige waarnemer, „ vergezelt altoos eene „ *Diabétische* gesteldheid." De hardlijvigheid of verminderde stoelgang is, van deze ziekelijke veranderingen, mogelijk wel eene der meest gemeenzame. In enkele gevallen vond men het darmkanaal zoo onwerkdadig en ongevoelig, dat zelfs de krachtdadigste en in ruime giften gegevenen, stoelgang drijvende

de middelen, niet dan eene zeer geringe uitwerking hadden." En van het geval, van STEVENSON fprekende, zegt hij: „ de hoeveelheid der darmontlastingen was onaanmerkelijk, ook hadden dezelve eene ongewone witte kleur." Dusdanige daadzaken fpreken voor zich zelven (*).

In de bleekzucht (*Chlorofis*) merkt Dr. HAMILTON aan, dat: —— „ de huidsuitwafeming fchijnt verminderd te zijn." En Dr. SANDERSON zegt: „ Ik ben verzekerd, dat in Bleekzuchtige geftellen, de gal minder krachtig (minder vermogende *Infipide?*) en van eene bleekere kleur is, dan in den gezonden toeftand." pag. 332. „ In krankzinnige geftellen," vervolgt deze laatfte fchrijver, „ is gemeenlijk eenig gebrek, in de affcheiding der gal." Hoe aanmerkelijk droog, wreed en hard, de huid, en hoe onvolmaakt hare uitwafeming bij meest alle krankzinnige lijders is, behoeven wij geenszins aan te halen. „ Zeetogtjes en zee-ziekte," zegt Dr. SAUNDERS, „ brengen zeer veel toe tot herftel eener gezonde galaffcheiding.

Het wel bekende naar de uitwendige oppervlakte des ligchaams bepalende, en uitwafeming bevorderende vermogen, vooral der aangename, zachte, onzigtbare uitwafeming (*Diapnoe*), welke zoozeer met eene gezonde en geregelde galaffcheiding overeenftemt, dezer twee bewegingen (zeetogtjes en zee-ziekte) behoeft almede niet verder door ons bevestigd te worden. De ongevoelige en onwerkdadige toeftand van de huid in de *Melancholya*, *Hypochondryafis* en meer andere wan-

(*) Worden in den pisvloed (*Diabètes*) de nieren niet, door de nog niet afgefcheidene gal, (of liefst door de zich nog in de masfa van het bloed bevindende, zamenftellende hoofdftoffen der gal), geprikkeld, en daardoor tot ongeregelde werkzaamheden aangezet? — En heeft men de uitwerkfelen der bloedontlastingen, en van het kwik, niet dusdanig verklaard?

J. J.

wanordes des zenuwgeſtels, komt naauwkeurig met die der lever en des darmkanaals, in deze ongeſteldheden overeen.

„ Hypochondriſche gebreken," zegt Dr. SAUNDERS, „ gaan „ altoos met gebrekkige ſpijsvertering, verminderde afſchei- „ dingen, en eene groote onwerkdadigheid van het ſpijsver- „ terings-kanaal gepaard."" *page* 192. En wijders, „ De toe- „ vallen van gebrekkige ſpijsvertering en verminderde galaf- „ ſcheiding, welke bij het vrouwelijk geſlacht, uit hoofde „ van haar zittend leven, aanmerkelijker zijn, worden het „ krachtdadigst en zekerst uit den weg geruimd door de aan- „gegevene middelen." Dat is: zeetogtjes en zee-ziekte; de zekerſte middelen tevens, om eene gezonde en geregelde ontlasting, door de porien der huid, te onderhouden.

Juist hetzelfde kan van de ligchaams-bewegingen gezegd worden, welke zoowel de afſcheiding der gal, als de huidsuitwaſeming krachtdadiglijk helpen bevorderen. Een fraai geval vindt men, dienaangaande, aangehaald in het EDINRURGH's *Genees- en Heelkundig Journaal*, Vol. 2. p. 5. —— Van eene *Dyſpepſia* (waar eene gebrekkige galafſcheiding bekend is), welke niet konde genezen worden, alvorens door eene ligchaams-beweging (een *asſaut*) eene ruime en overvloedige huidsuitwaſeming was te weeg gebragt. In gevallen van werktuigelijke beleedigingen en eene verminderde afſcheiding in de lever, wordt door Dr. SAUNDERS het gebruik van laauwe baden, en kleine gaven van het kwik, als zeer nuttig en werkzaam aanbevolen.

Het bad werkt hier allereerst op de huid, en waarſchijnlijk ten gevolge der beſtaande medelijdende overeenſtemming (*ſympathie*) ook op de lever: terwijl het kwik als de verrigtingen van de lever bevorderend geneesmiddel, op gronden dezer zelfde *ſympathie*, deszelfs zweetdrijvend vermogen uitoefent.

Alle zielsinvloeden bevestigen de door ons aangevoerde ſtelling. Vrees, verdriet en alle andere onderdrukkende aandoenin-

ningen, wanneer zij eenigen tijd aanhouden verminderen de galafscheiding; verhinderen de uitwasεming en doen de huid zelve, eene tanige bleeke kleur aannemen. Toorn en alle andere opwellende hartstogten, zijn als de galafscheiding vermeerderende bekend, en hunne overeenstemmende uitwerkselen op de uitwendige oppervlakte des ligchaams, zijn aan elk ervaren oog zigtbaar (†).

Blijd-

(†) Van den vermogenden invloed dezer zielsaandoening op de lever, zag ik een uitstekend voorbeeld in den persoon van W. BARTEN, oud 38 jaren, en hoewel niet van een vol, echter bloedrijk en krachtvol gestel. Deze man, schipper zijnde op Z. M. Korvet het *Zeepaard*, aan boord van welke ik toenmaals 1ste officier van gezondheid was, bevond zich bij zekere gelegenheid, dat men de Expeditie tegen *Palembang* in 1821 zoude gaan ondernemen, in den nacht, terwijl men met het schip de rivier de *Sounsang* opwerkte, op het dek, om eenige werkzaamheden, welke spoed vereischten, te laten verrigten; bij deze gelegenheid geraakte hij, door de ongehoorzaamheid of onachtzaamheid van eenen der matrozen in eene woedende drift; en nog binnen de twee uren daarna, werd hij door eene geweldige en ware ontsteking der lever overvallen. Ten 6 uren des morgens werd ik verzocht bij hem te komen, en reeds toen was de *Hepatitis* ten vollen aanwezig en de *apyrexia* zoo geweldig en algemeen, dat ik er mij over moest verwonderen. Daar alle toevallen het ware en zuivere *sthenische* karakter aanduidden, werden alle mogelijke middelen, als: aderlating, voetbaden, verkoelende, het darmkanaal openende middelen, enz. aangewend; waarvan de vermindering van de hevigheid der bijgekomene koorts en algemeene *apyrexia* alleen het gevolg was. De ontsteking der lever, welke, na deze eerste aangewende en algemeen verhoogde opwekking bedaard hebbende middelen, zonder de minste plaatselijke verligting bleef doorwoeden, trachtte ik daarna door het kwik op te lossen; maar alles was vruchteloos, en reeds den derden dag waren er kenteekenen van verettering. De algemeene hitte werd, nu en dan, door koude huiveringen vervangen, plaatselijk zweet vertoonde zich

Blijdſchap, hoop en alle andere, onder den naam van opwekkende aandoeningen, bekende zielsbewegingen hebben, wan-

zich aan het voorhoofd en aan de onderſte ledematen; terwijl de bijna onverdragelijk heete, ſtekende en ſchietende pijnen in het regter *hypochondrium*, in eene doffe, zware en drukkende, met klopping vergezelde pijn veranderd was. Des morgens van den vijfden dag, konde ik eene aanmerkelijke bepaalde uitzetting, ter grootte van eenen halven handpalm, aan den linker kwab (*lobis sinister*) der lever ontwaren, den zesden dag, was dezelve ter grootte van een' handpalm, en konde ik duidelijk, door drukking als anders, het aanwezen van ſtof in dezelve bemerken; en den zevenden dag, zijnde den vierden Junij 1821, was de uitzetting zoo aaanmerkelijk, dat ik de doorbarsting van het *abces*, en uitſtorting der ſtof in de buiksholte vreesde, en daarom beſloot, hetzelve door de uitwendige bekleedſelen te openen. Eene hoeveelheid van meer dan negen oncen groenachtig-gele etter, en van eene middelmatige *Conſiſtentie* ontlaste zich uit hetzelve. Onder het gebruik van verſchillende en naar omſtandigheden gewijzigde middelen, waarvan verſterkende, zacht zamentrekkende, en nu en dan zacht opwekkende geneesmiddelen, als de koortsbast, ijslandſche mos, camphor en andere middelen, een zacht voedend en opwekkend dieet, als boiullons, ſagoſoepen, rijstesoepen, nu en dan wat wijn, der zoogenaamde warme ſoort, als *Madeira*, *Malaga*, enz. de voornaamſte uitmaakte; terwijl nu en dan het darmkanaal door middel van Lavementen, ten minſten een of tweemalen daags werd ontlast. Onder het gebruik dezer middelen, zegge ik, werd het leven nog tot den 23ſten Junij daaraan volgend gerekt, offchoon de vergezellende koorts reeds den 9den kompleet *hectisch* was, en den lijder nacht op nacht met vermeerderde hevigheid afmatte.

De lijder overleed den 23ſten Junij, nadat de affaire van den 20ſten tegen de batterijen van *Palambang* eenen aanmerkelijken indruk op deszelfs gemoed gemaakt had, en zijnen toeſtand daardoor almede veel verergerd was; het was den 25ſten dag der ziekte, en de ontlaste hoeveelheid ſtof, welke nu en dan zoowel in hoeveelheid, als hoedanigheid aanmerkelijk verſchilde, bedroeg, naar mijne gisſing, (die ik niet geloof veel

te

wanneer zij niet tot uiterften gedreven worden, een naar de uitwendige oppervlakte des ligchaams bepalend vermogen; ter wijl zij eene weldadige beweging en vloeijing van de gal, en der onzigtbare uitwafeming onderhouden, welke in eene zoo naauwe betrekking met alle overige verrigtingen des geheelen geftels ftaan. Ter bevestiging en verdere opheldering der door ons aangevoerde medelijdende overeenftemming tusfchen de huid en lever (*Cutaneo-Hepatic Symp'iaty*), zullen wij thans geene voorbeelden meer aanhalen, maar zulks uitftellen tot bij de afdeelingen *dyfenteria* en *cholera*, welke, zoo als wij gelooven, onwederfprekelijke en onbetwistbare bewijzen voor het beftaan dezer *fympathie* zullen opleveren.

Deze medelijdende betrekking tusfchen de twee zoo belangrijke verrigtingen in de dierlijke huishouding des menfchelijken ligchaams, zal te gelijker tijd, dat dezelve ons de vermeerderde werking in het leverftelfel, door den invloed van een warm klimaat op de uitwendige oppervlakte verklaart; ons eene menigte dier verfchijnfelen, welke de ziekte, thans onder onze overweging vergezellen, oplosfen; en mogelijk het bijzonder kenmerk (*ftigma*) van *Empirie*, dat zoo algemeen aan derzelver behandeling verknocht is, geheel uit den weg ruimen.

Dat de huidsuitwafeming en galaffcheiding, beide door keer-

te verfchillen), ruim twee ponden. Nu eens was de ftof geelachtig-groen en van gewone etterachtige *Confistentie*; dan eens donkerachtig-groen met gele en bloedige ftrepen en van eene dunnere hoedanigheid; dan weder bruinachtig geel, dun en fcherp. Het ligchaam was vermagerd en uitgeteerd, en droeg alle uitwendige verfchijnfelen, welke de vernietiging van dit zoo belangrijk orgaan, voornamelijk in een vreemd klimaat van omtrent 2° zuiderbreedte, knnnen daarftellen.

VERT.

keerkringswarmte worden vermeerderd, wordt algemeen toegeſtemd, zoowel als deze laatſte vloeiſtof zelve, daardoor ontaart; en mogelijk ook wel den *paralel*, tusſchen beide bewaart. Hoezeer verſchillende is niet de overtollige en aanmerkelijke ontlasting van zweet, van den onmerkbaren waſem, of bijna luchtvormige vloeiſtof, welke alléén in den gezonden ſtaat de huid zacht en ſmijdig houdt!

Het is bekend dat de natuur tot het uitwaſemend proces haren toevlugt neemt, ten einde grootere onheilen, welke uit eene aanhooping van dierlijke warmte zoude kunnen ontſtaan, te voorkomen: —— alle redenen hebben wij, om uit overeenſtemming te vooronderſtellen, „ dat de vermeerdering der galafſcheiding almede een verſtandige maatregel is, door diezelfde onzigtbare medewerkſter (de natuur) in het werk geſteld, om tegen *congestien* te waken; zoowel als om werktuigelijke beleedigingen in het leverſtelſel zelve te voorkomen."

In een vorig gedeelte dezes werks, (Zie pag. 8.) toonden wij, op het gezag van Dr. CURRIE aan, „ dat zelfs de noodzakelijke hoeveelheid van huidsuitwaſeming in een heet klimaat het geſtel verzwakt." Eveneens maakt eene vermeerderde en ontaarde galafſcheiding, het geheele ſpijsverterings-kanaal prikkelbaar en verzwakt hetzelve. „ De bewoners van warme klimaten," zegt Dr. SAUNDERS, „ zijn buitengemeen onderhevig aan ongeſteldheden, welke uit eene vermeerderde galafſcheiding haren oorſprong hebben, en waarvan eene overtollige hoeveelheid dezer vloeiſtof in de eerſte wegen, de oorzaak is. Hetzij dezelve door uitſtorting in de maag, eene algemeene kwijning des ligchaams veroorzaakt, gepaard met walgen, vuile tong, verlies van eetlust, en eene gebrekkige ſpijsvertering: of wel, naar het darmkanaal gevoerd zijnde, een pijnlijken kwellenden buikloop veroorzaakt; eindelijk ſtrekkende, om deszelfs geregelde wormwijze beweging te verſtoren." pag. 157.

Daar de gal, voornamelijk wanneer dezelve ontaard is, zeer ge-

gefchikt is, om fnijdingen en krimpingen in de darmen, alsmede den loop te veroorzaken, zoude men kunnen vooronderftellen, dat wanneer dezelve met de huidsuitwafeming vermeerderd, zoodanige individuen, welkers bezigheden hen dagelijks als in hun zweet badende houden, op den duur aan buikloopen moesten lijden. Dan, bewonderenswaardig heeft de zorgende natuur tegen zulke onheilen gewaakt, door eene (als men dezelve dusdanig mag noemen) ondergefchikte medelijdende overeenftemming (*vicarious Sympathy*) tusfchen de uitwendige oppervlakte des ligchaams, en inwendige oppervlakte des darmkanaals daar te ftellen, door welke de flijmaffcheiding in deze laatfte vermindert. In de gemiddelde klimaten, en onder de werkzame klasfen des volks, is derhalve de vermeerdering der galachtige vloeiftof, van weinig of geen nadeel; daar dezelve gedurende hunne fpijsvertering meestal geheel gebruikt wordt, alzoo de voedfelen dezer klasfe van menfchen, meestal eener dusdanige zelfftandigheid zijn, dat zij ter vertering, krachtvolle organen en vermogende vloeiftoffen vorderen.

Zeer verfchillende echter is het met de Europeanen in heete luchtftreken. —— De ondergefchikte medelijdende overeenftemming, is hier niet altoos in ftaat de buiksontlastingen binnen zekere grenzen te houden; en wanneer zij dit al vermag, hoopt zich de te overvloedig afgefcheidene gal, in de eerfte wegen (*primæ viæ*) aan, alwaar zij alle de reeds boven door ons befchrevene toevallen veroorzaakt; tot eindelijk deszelfs hoeveelheid en hoedanigheid eene beweging in het darmkanaal opwekt, ten gevolge waarvan dezelve wordt uitgeworpen. Vandaar het nadeel van menigvuldige en krachtvolle ligchaams-bewegingen op het heete van den dag, binnen de keerkringen, welke de fchadelijke uitwerkfelen, reeds boven door ons befchreven, grootelijks vermeerderen.

Dit zijn alzoo de ongefteldheden (in de daad te dikwerf, door onze eigene verkeerde wijze van handelen verergerd),

 wel-

welke, hetzij meer of min, het gevolg zijn, van de verhuizing (*Emigratio*), uit eene gematigde naar eene verzengde luchtſtreek! Het zijn echter niets meer dan de zachte vermaningen der natuur, wijsſelijk berekend en voorzigtiglijk daargeſteld, ten einde daardoor grootere onheilen te voorkomen. Lang echter kunnen dezelve aanhouden, alvorens zij dadelijke en belangrijke ziekten kunnen veroorzaken; en wij zijn overtuigd, dat men deze laatſte in het algemeen kan voorkomen, door het gebruik van onze redelijke vermogens, en het in acht nemen en zooveel mogelijk tot ons nut te doen ſtrekken van alle die, hoewel eenvoudiger, echter heilzame verrigtingen en voorzorgen, welke door de natuur, in dezen tot eigenbehoud worden aangewend en in het werk geſteld. Hoewel door perſonelijke ondervinding in de kennis der ziekte, welke wij thans zullen afhandelen, geſtrengelijk onderwezen zijnde, blijft het mij evenwel eene aangename taak, de wijsheid en goedheid van den Schepper te mogen aantoonen, in datgene wat mogelijk als eene onvolmaaktheid, in hare werken zoude worden beſchouwd. En hierdoor komen wij thans tot die meer ernſtige ongeſteldheden, welke te menigmaal het gevolg zijn van, of veroorzaakt worden door de vrijwillige en ongedwongene pogingen des geſtels, wanneer deze, door onze eigene ondoelmatige en ongeſchikte wijze van handelen, of door onvoorziene, of onvermijdelijke omſtandigheden, worden verkracht, of tegengewerkt.

Op het gezag van Dr. CULLEN, werd te voren reeds door ons aangetoond, „dat eene te overvloedige huidsuitwaſeming een verlies van ſpankracht in de uiterſte vaaatjes van dit orgaan deed ontſtaan; ten gevolge waarvan de uitwaſemende vloeiſtof voortgaat uitgeſtort te worden, zelfs nadat de oorzaak dezer te overvloedige uitwaſeming reeds heeft opgehonden te beſtaan. — Eveneens is het met de galafſcheiding gelegen. Ook heeft deze ſchrijver aangemerkt, dat in den laatſten toeſtand de inwerking, zelfs van den ligtſten graad

van

van koude, met gevaar vergezeld is, en zulks inderdaad om meer dan eene reden. Want niet alleen dat daardoor de dierlijke warmte te fpoedig aan het ligchaam wordt onttrokken; maar ook de uiterfte vaatjes der uitwendige oppervlakte worden daardoor, even zoowel als die van het poortaderlijke ftelfel, in eenen te plotfelingen ftaat van onwerkdadigheid gebragt; de huidsuitwafeming en galaffcheiding wordt belet, de doorgang van het bloed door de lever verhinderd, en eene tijdelijke volbloedigheid (*Plethora*) door den geheelen poortaderlijken cirkel, is van dit alles het onaffcheidelijk gevolg.

Deze befchouwing is klaar en duidelijk, terwijl dezelve te gelijker tijd bevestigt wordt, door de waarnemingen van twee beroemde geneeskundigen, in twee afgelegene gedeelten van den aardbol. Sir JAMES M'GREGOR haalt aan, dat bij den marsch der troepen door de zandige woeftijnen van *Thebus* alwaar de thermometer in de tenten dikwerf 118° teekende, de gezondheid der manfchappen nogtans gelijk was aan die van vroegere datums in de *Indiën*. „ Hitte op zich zelve," zegt hij, „ fchijnt aldus geenszins de voornaamfte oorzaak van heerfchende ziekten te zijn." In eenen dadelijken zin is zij dit ook niet; doch wanneer zij bovenmatig lang aanhoudt, veroorzaakt zij dien toeftand der uiterfte huid en poortaderlijke vaatjes, welke door eenen onverwachten, offchoon dan ook geringen graad van koude, tot den ftaat van dadelijke ziekte kan overgaan. Dit verklaart ons ook de ftelling van Dr. MOSELEY, wanneer hij zegt: „ Koude is de oorzaak van omtrent alle die ziekten, in heete luchtftreken, welke aan het klimaat hun ontftaan verfchuldigd zijn." Hij wijt alle ongefteldheden, alléén aan de verhinderde of geftoorde uitwafeming; doch de door ons gefchetfte betrekking tusfchen dit en inwendige beleediging, zal deze zaak duidelijker verklaren.

In de maanden April, Mei en het begin van Junij, is, bij voorb. te *Calcutta*, de hitte oneindig veel aanmerkelijker dan in de opvolgende regenmaanden; doch de huidsuitwafeming,

offchoon overvloedig genoeg, is alsdan geftadig en zeer reregelmatig, en de alsdan beftaande ziekten zijn alleen die, welke van eene vermeerderde galaffcheiding ontftaan. Van het midden van Junij af aan, gaat daarentegen de benaauwde, zoele, vochtige, gefteldheid des dampkrings, met de ontlasting van eenen ftroom van zweet uit elke porie van het Europefche ligchaam gepaard, in welken toeftand de plotfelinge en huiverige inwerking der koude regens, ruwe nachtdampen, of herfstachtige afwisfelingen van den dampkring, de uitwerkfelen boven door ons befchreven, zoo als gereedelijk te bevatten is voortbrengt; en waarvan de koortfen of persloop, of wel beide te gelijk, het gevolg zijn (*). Het fchijnt ook uit deze reden voort te komen, dat de Bengalers; gedurende dit tijdvak meerder gebruik maken van de gewoonte, om het ligchaam met olien te befmeren, dan wel gedurende andere gedeelten van het jaar.

Het is hun door de ondervinding bekend, dat zij zich door deze voorzorg, in ftaat ftellen, om eene meer geftadige en eenvormige ontlasting door de huidporiën te onderhouden; de te overvloedige huidsuitwafeming gedurende den dag te beletten of te beteugelen en de fchadelijke uitwerkfelen van de koude en regens, gedurende den nacht te voorkomen.

Aan de kust van *Coromandel*, waar de temperatuur des dampkrings doorgaans hooger en geftadiger is; de regens flechts eenen korten tijd duren, en waar de nachten of zeer warm zijn, als gedurende de warme landwinden, of gematigd, droog en helder als op andere tijden: Is de beleediging der galaffcheidende werktuigen langzaam en trapsgewijze, vooral bij diegenen, welke eene matige en geregelde leefwijze in acht nemen. Doch onder de zorgelooze zeelieden, foldaten en ook andere perfonen, welke bij de prikkelende invloeden van het klimaat, nog dien van dronkenfchap, onmatigheid in fpijzen,

(*) Zie hier over de afdeeling over de galkoorts.

zen, ongeregelde, bovenmatige of op ongeſchikte tijdperken gemaakte ligchaamsbewegingen voegen, wordt de huidsuitwaſeming en galaſſcheiding zoodanig verhaast en vermeerderd, en de vaatjes daardoor zoodanig verzwakt, dat zelfs de geringſte verandering in den dampkring voor hen gevaarlijk wordt (†).

De uitwerkſelen door de inwerking van koude, onder zoodanige omſtandigheden voortgebragt, kunnen zich in alle graden van de ligtſte huivering tot aan koorts, en zelfs dadelijken dood vertoonen. Wij zullen dezelve tot ons onderwerp, vooronderſtellen van eenen middelbaren of geringen graad te zijn.

Gedurende de tijdelijke onwerkdadigheid der uiterſte vaatjes van de huid en van het poortaderlijke ſtelſel, zullen de galporiën en ontlastbuizen (galleiders?) in dezelfde *athonie* deel nemen; en de gal als hetware ophouden voort te gaan, tot dat de *reactie* volgt, en dezelve met eenen aan den voorafgeganen ſtilſtand geëvenredigden graad van verhaasting weder voortſtuwt. Klaarblijkelijk is het, dat bij eene menigvuldige herhaling dezer omſtandigheid, de bedoelde vaatjes, buisjes en leiders hunne ſpan- of veerkracht (*ton*) verliezen; en daar *athonie* in eene onmiddellijke betrekking tot krampen (*ſpasmi*) ſtaat, moet eene zamentrekking der galleiders plaats nemen; de gal zelve door de menigvuldige vertraging en herhaalden ſtilſtand verdikken; en daardoor met met meerdere moeijelijkheid, gedurende de opvolgende verhaaste werking der vaten, in het darmkanaal worden uitgeſtort en voortgeſtuwd. Het formeren van verſtoppingen in de lever is hiervan het onvermijdelijk gevolg; terwijl eene ontſtekingachtige aandrang van bloed aanhoudend aanwezig is: tot den tijd, of eeni-

(†) Zie hier over verder de afdeeling over het klimaat van *Egypte*, onder de afhandeling der ziekten van de *Middellandſche Zee* dezes werks; waarin deze opgegevene ſtellingen verder worden verklaart en bevestigd.

eenige toevallige verslimmering der door ons opgegevene oorzaken, volkomene *Hepatitis* ontwikkelt; welke, wanneer dezelve niet door kunde en zorgvuldige aandacht, in den verderen voortgang van deszelfs vernielenden loop wordt gestuit, weldra in verettering zal overgaan; en waarschijnlijk binnen weinige dagen het orgaan zelve en het leven vernielen.

Wanneer wij nu verwachten, gedurende deze ontwikkeling de onderscheidende kenteeken (*Symptomata Pathognomonica*), van dadelijke leverontsteking zoodanig te zullen vinden, als die in *Europa* voorkomen, of door Europésche geneeskundigen beschreven worden, zouden wij ons zeer bedriegen en daardoor misleid worden. In weinige gevallen, zagen wij die hevige koorts, harden, radden en vollen pols, heete stekende pijn, enz. naar welke wij natuurlijk, als de vernieling van een zoo kolosfaal en belangrijk ingewand te moeten voorafgaan, zouden uitzien.

Dusdanige gevallen ziet men echter nog vrij algemeen voorkomen, bij gezonde, krachtvolle gestellen, binnen de eerste twaalf of achttien maanden hunner aankomst in deze klimaten. Een jong mensch der fatsoenlijke klasse, van veel vermogens en een sterk ligchaamsgestel; doch die alle voorschriften eener geregelde leefwijze, en maatregelen van voorzorg versmaadde; ging onachtzaam, gedurende eenige dagen, in den zonneschijn, te *Malacca* rond; daarbij alle begeerten naar uitspattingen in toomelooze driften, en dronkenschap involgende en voldoende, werd hij een paar dagen daarna, gedurende onzen overtogt naar *China*, door afwisselende koude huiveringen en hitte overvallen, binnen weinige uren opgevolgd, door eenen zich tot aan den maagkuil uitstrekkende pijn in de regter zijde, vergezeld van eenige moeijelijkheid in de ademhaling. Eerst twaalf of veertien uren na den aanval, werden wij bij hem gevraagd. De koorts was alstoen hevig: de pols hard en rad, de ademhaling zeer moeijelijk, en de lijder had daarbij eenen afmattenden korten hoest, met de allergeweldigste

pij-

pijnen in de leverſtreek. Offchoon wij toen reeds gewend waren de *Hepatitis* zoodanig te behandelen, als zij meestal in de *Indiën* voorkomt, en dit jonge mensch reeds eene reis in een Kompagnie'sſchip naar *Bengalen* had gemaakt, alvorens hij ons volgde: had echter de ziekte een zoo beſlisſend Europeesch karakter, dat ik beſloot, de Europeſche wijze van behandelen ter herſtelling aan te wenden. Overeenkomſtig dit beſluit, liet ik hem eene ruime aderlating op den arm doen, en den naastvolgenden dag deze nog tweemaal herhalen. Het darmkanaal werd door een buikopenend zout open gehouden; en ſpiesglasbereidingen in kleine, walgingverwekkende giften toegediend, ten einde de uitwendige oppervlakte des ligchaams, welke droog en brandend heet was, te ontſpannen. Door deze middelen werden de koortſige toevallen grootelijks verminderd; en Spaanſche vliegpleisters in de zijde aangelegd, ſchenen de plaatſelijke aandoeningen te verligten. Nogtans had hij aanhoudend eene groote gevoeligheid bij de minſte drukking in het regter *hypochondrium*, en op den vierden dag klaagde hij over éénen buikloop.

Maar al te wel was ons bekend, welk een zeker kenteeken van eene verergerende ziekentoeſtand der lever, deze buikloopen zijn. Om deze reden begonnen wij dadelijk en zonder eenig verder uitſtel het kwik toe te dienen; doch, terwijl wij zooveel mogelijk poogden het geſtel met het kwik te verzadigen, werden wij, in de *Chineſche Zee*, door een' allergeweldigſten ſtorm of orkaan overvallen, waardoor het ſchip, gedurende verſcheiden dagen achter elkander, met water overſtelpt, en in de allergeweldigſte beweging gehouden werd. Wij hadden redenen om te vooronderſtellen, dat hij, gedurende dezen tijd, zijne geneesmiddelen veronachtzaamde; en het was voor ons niet mogelijk eene naauwkeurige aandacht zelfs op hem te ſlaan.

Nu was de buikloop het voornaamſte of belangrijkſte toeval, en, offchoon ik alle mogelijke pogingen aanwendde, konden wij

wij daarna nimmer zijnen mond door het kwik aangedaan krijgen.

Weldra kwam er eene uitzetting in de regter zijde te voorſchijn, terwijl koude rillingen, klamme en koude zweeten, en eindelijk uitterende buikloopen (*Diarrhœa Colliquativa*) welke het droevig tooneel beſloot, geenen twijfel overlieten, niet alleen dat zich eene verettering had gevormd, maar zelfs inwendig was doorgebroken. Zijn leven werd nog op eene ellendige wijze gerekt, gedurende meer dan drie weken ſedert het begin der ziekte, en hij ſtierf op het eiland *Lintin*, alwaar het ligchaam ook door ons werd onderzocht.

Voor zijne ontbinding waren de ontlastingen *per anum* rottig en alleronverdragelijkst ſtinkend. Weinige uren voor zijnen dood braakte hij eene zelfde ſtof, en zonk daarop allerſpoedigst, het bezit zijner verſtandelijke vermogens tot op het laatſte oogenblik behoudende; en zijne achteloosheid in het verzuimen van den aan hem door ons opgegevenen raad, *voor* zijne ziekte, ten einde zich tegen de ſchaelijke uitwerkſelen van onregelmatigheid en blootſtelling aan de hitte van de zon te houden, aanhoudend, doch helaas te laat beklagende.

Bij de opening van het lijk, vonden wij de lever, ſlechts eene masſa van verettering en ziekelijke aandoening. Men konde de hand door dezelve in de maag brengen, aan welk ingewand zij zich ſcheen te hebben aangehecht, en waarin eene der etterzakken was opengebroken; eene andere aanhechting had zich gevormd, tusſchen de lever, en de dwarſche bogt van den karteldarm (*intestinum Colon*) in welke almede eene opening ter ontlasting van de etterſtof gevonden werd. Kortom, naauwelijks was er eenig blijk eener gezonde bewerktuiging van het geheele leverſtelſel te ontdekken op eenen ſlechts kleinen afſtand van de bolle of uitwendige oppervlakte, welke het eenigſte gedeelte des geheelen orgaans was, dat nog eenige ſporen van den natuurlijken toeſtand vertoonde.

Slechts

Slechts weinige gevallen waarin de toevallen zoo volmaakt het Europésche karakter dezer ziekte gelijk waren als in dit geval, kwamen ons in de *Indiën* voor. Doch in alle zoodanige welke kenteekenen vertoonden, in het minste de bovenaangehaalde nabijkomende, aarzelden wij daarna geen oogenblik, om de behandeling dadelijk met het kwik, in verbinding van *antiphlogistische* (ontstekingwerende) middelen te beginnen; van deze laatste, alleen zoolang ons bedienende, als de ontstekingachtige toevallen zulks schenen te vorderen; terwijl wij het eerste onafgebroken vervolgden, tot deszelfs volmaakte uitwerking blijkbaar, en alle schijn van gevaar verdwenen was.

Omstandigheden als deze kunnen niet miskend worden, te dikwerf kunnen dezelve aan zigtbare en overeenkomstige oorzaken worden ontdekt, zoo als onmatigheid, hevige ligchaamsbewegingen in den zonneschijn; of spoedige blootstelling aan koude, wanneer het ligchaam gedurende eenigen tijd in eenen staat van uitwaseming is geweest. Voornamelijk zullen dezelve voorkomen onder zoodanige voorwerpen, welke nieuwelings, ten minste binnen een of twee jaren, uit *Europa* in deze streken zijn aangekomen; en zich meestal bepalen tot de jonge, krachtvolle en bloedrijke gestellen.

In het algemeen echter maakt de ziekte hare aannadering bekend, onder eene meer dubbelzinnige en ingewikkelde gedaante; offschoon evenzeer als de voorgaande met gevaar vergezeld, en niet zelden nog rasscher in haren voortgang zijnde. Zoo zal bij voorb. een lijder klagen over buikloop, zeggende: dat hij menigvuldige stoelgangen en snijdende pijnen in den buik heeft; doch dat hij niets dan eene slijmige of waterachtige stof ontlast en dergelijke aanmerkingen meer; terwijl het maar zeer zeldzaam is, dat hij eenig ander toeval meldt. Doch wanneer men hem dan naauwkeurig ondervraagt, zal hij bekennen, eenige pijnelijke aandoening in den maagkuil, of mogelijk in de regterzijde te hebben gehad. En wanneer men

men alsdan tot een naauwkeurig onderzoek der deelen overgaat: zullen wij niet zelden eene opzetting ontwaren, welke gedrukt wordende, den lijder eene onaangename pijnlijke aandoening veroorzaakt.

Wanneer wij zijn voorkomen nader befchouwen, zullen wij een vuile bleekgele kleur op zijne kaken, en eene gele tint in zijn oog ontwaren. Deze laatfte is maar zeer zeldzaam bij leverziekten, zoo in de beide *Indiën* als in *Europa* afwezig.

De temperatuur der uitwendige oppervlakte des ligchaams, zal maar zeldzaam buitengewoon vermeerderd zijn, offchoon de huid op het gevoel droog zijn zal; de mond is meestal vochtig, en de tong met een witachtig of gele donfige korst, voornamelijk naar het achterfte gedeelte belegd; de pols, offchoon nimmer hard of rad, zal echter eene zekere prikkelbare en inwendige beleediging te kennen gevende, beweging hebben. Wanneer men de *urine* onderzoekt, hetwelk nimmer behoorde verzuimd te worden, zal men een rood bezinkfel op den bodem en aan de wanden van het glas vinden, of dezelve zal eenige uren na de ontlasting zeer troebel worden; terwijl de lijder meestal over eene prikkelende of brandende aandoening bij de pisloozing klagen zal.

Dit zijn de meeste zoo niet alle uitwendige kenteekenen, welke men kan ontwaren; terwijl die weinige toevallen, welke het hoofd der door ons opgegevene uitmaken, meestal de eenige zijn, welken door een onachtzamen zeeman of militair aan den arts worden opgegeven. Gelukkiglijk voor den lijder zoowel als voor zijnen geneesheer, is dáár, waar andere toevallen niet klaarblijkelijk genoeg aanwezig zijn, de graad van hevigheid der buiksaandoening, meestal een zekere aanduider, van de fnelheid en gevaarlijkheid van die der lever; alzoo in die gevallen, waarin de toevallen van de hevige Européfche hoedanigheid zijn, en in het bijzonder de koorts, pijn en moeijelijk

jelijke ademhaling (*dispnoea*), het darmkanaal meestal gedurende de eerste dagen der ziekte verstopt is.

Wordt de ziekte niet vroegtijdig beperkt, dan zal dezelve veelal, even als in het door te voren aangehaalde geval, in verettering overgaan; en alsdan is de kans, om dezelve te kunnen beperken, of wel dat de stof door afleiding, of door de een of andere aanhechting eenen weg ter ontlasting vinde, met eindelijke herstelling geheel verloren of ten minste al zeer gering. —— Eenige andere toevallen zullen somwijlen gedurende de ziekte bijkomen; of wel dezelve van den beginne aan vergezellen. Zoo zal bij voorb. de koorts nu eens hevig, dan eens minder zijn; de uitzetting, hardheid of zachtheid der deelen, dan eens meerder, dan eens minder aanmerkelijk wezen; somwijlen zal het voor den lijder onmogelijk zijn, om op eene bepaalde zijde te liggen; eene lastige korte hoest en bijzondere aandoening in den schoudertop (*Summus humerus*, *S. Acromium*) den lijder somwijlen aanmerkelijk, somwijlen weinig of niets hinderen; offschoon deze laatste aandoening maar zeldzaam aanwezig is. (*)

Deze toevallen en duur der ziekte kunnen zeer verschillen; deze laatste vooral is zeer onzeker, daar dezelve zich tot verscheidene weken kan uitrekken, en dan nog zelfs zonder verettering of voor het leven nadeelige organische beleedigingen achter te laten.

Dit aldus, is de leverontsteking der *Indië*; en waarlijk bestaat er geen gering verschil in de toevallen, tusschen deze en de ware of haastige (*Hepatitis acutas activa*) van *Europa*.

De

(*) Niet altoos en maar zeldzaam wordt deze pijnlijke aandoening in het *acromium*, bij *active Hepatitis* waargenomen; doch een getrouw vergezeller is dezelve in de slepende en *chronische* aandoeningen, zoowel ontstekingen als vooral verstoppingen en verhardingen van de lever niet alleen in alle heete, maar ook in gematigde luchtstreken. VERTAL.

De buikloop, welke men het *pathognomonicum* der eerſte mag noemen, is in de laatſte meestal afwezig. De eene (Indiſche) heeft meer van ontſtekingachtige *congestiën* en verſtopping; de andere meer van eene dadelijke zuivere ontſteking, als die der longen, nieren, enz.

Dusdanig zijn de merken, om den geneesheer, bij het aanwezen der ziekte, te leiden. Eene aanhaling der volgende voorafwaarſchuwende kenteekenen, ten gebruike van de meer verſtandige (beredeneerde) klasſen van lijders, onder wier handen deze verhandeling mogte komen, zal hun mogelijk van menige walgelijke *doſis*, en menigen angstigen dag van lijden bevrijden.

In alle galachtige ziekten is de geest aangedaan. Wanneer *hepatitis* zich vormt, verliest de ziel een deel van hare gewone bedaardheid. De zinnen zijn ongeregeld, men is afwisſelend onderdrukt, droevig en neerſlagtig, of opgewekt en vrolijk; of men houdt zich bezig met verwarde denkbeelden; hetgeen te dikwerf de lijders tot zoodanige middelen doet overgaan, welke het ongelukkige uiteinde verhaasten, doch eene tijdelijke verligting aanbrengen aan onaangename zielsaandoeningen, welke alleen *toevallig* van de ligchamelijke aandoening zijn. —— En hier doelen wij voornamelijk op de helaas zoo nadeelige en vernielende involging, aan het vlugtig voorbijſnellend vermaak van dronkenſchap.

Het oog en het geheele voorkomen, krijgt het reeds boven door ons omſchreven aanzien; de pis wordt hoog rood of met gal gekleurd, en veroorzaakt meestal aanmerkelijke branding in den pisbuis (*urethra*) gedurende deszelfs ontlasting. *Dyſpeptiſche* toevallen (gebrekkige ſpijsvertering) beginnen te ontſtaan, welke den lijder gemeenlijk misleiden, door zulks alleen als eene *indigestie* te beſchouwen. Na datgeen, wat men eenen goeden maaltijd noemt, doet zich eene ongemakkelijke zwaarte en gevoel van drukking in de omſtreek van den maagkuil ontwaren; welke door uitrekking, geeuwen, en het

het overeind ſtaan, ſchijnt te verminderen; en daarentegen bij het buigen of voorover zittende houding des ligchaams vermeerdert. Nimmer is de ſpijsvertering in evenredigheid met den eetlust; offchoon deze laatſte veelal onvolmaakt is, en dit baant den weg tot ongeregeldheden in het darmkanaal. Den eenen dag zijn de ſtoelgangen donker gekleurd en kleiachtig met hardlijvigheid, den anderen dag zijn dezelve loslijvig, vezelachtig, ſlijmerig en ſtinkend. De huid mist de vochtige zachtheid van den gezonden toeſtand, maar is meestal droog met plaatſelijke zweeten, en ongeregelde elkander afwisſelende koude vloeijingen en huiveringen.

In dit tijdperk is het zeer wel mogelijk, dat men geene pijn bij de drukking van de leverſtreek ontwaart, doch de minſte ſtap, welken men onverwachts op eenen oneffen grond doet, zal veelal een zeer onaangenaam gevoel in den maagkuil of wel in de geheele regterzijde veroorzaken. Wanneer echter de lijder ſlechts oplettend op zijn eigen gevoel is, zal hij altoos eene zekere onaangename en inwendige aandoening ontwaren, welke men zal bevinden dat de door drukking in de regterzijde veroorzaakte pijn voorafgaat, ten minſte ondervonden wij dit aan ons zelven, en inderdaad heeft het menigmaal ons tegen gevaar gewaarſchuwd. En hetzelve is door ons bij oordeelkundige en voorzigtige lijders ook waargenomen. Geſtoorde ſlaap met verontrustende droomen vergezellen meest alle gevallen dezer ziekte. Niets mat den lijder meer af, dan dit onaangename toeval; hoewel zij maar zelden daarvan melding zullen maken, wanneer de arts niet bijzonderlijk daar naar vraagt.

Bij het verſchijnen van alle of van eenige dezer toevallen, zullen eenige weinige giften van den *Calomel* in verbinding met eenig buikopenend middel, toegediend zoodanig als in ſtaat is, om gedurende eenige dagen eenen geregelden vermeerderden ſtoelgang te onderhouden, daarbij de ſtriktſte matigheid en de meeste voorzorg ter vermijding van buitengewo-

wone hitte in het oog houdende, zoowel als alle onverwachte afwisſelingen in den dampkring; zal dikwerf den aanval dezer bedriegelijke ziekte voorkomen, zoo niet dezelve in hare geboorte vernietigen: Wanneer deze middelen echter de reeks der door ons opgegevene voorafgaande ziekelijke gewaarwordingen niet uit den weg ruimen: moet het kwik in kleine giften langzaam worden toegediend, tot zoolang, dat de lijders over den koperſmaak beginnen te klagen, en alsdan op dit punt onderhouden worden, tot de herſtelling der gezondheid en krachten, hetgeen maar zeldzaam nalaten zal, van eene goede uitwerking te wezen.

Gemakkelijk is het te begrijpen, dat de boven aangehaalde waarſchuwende toevallen, alleen daar kunnen worden verwacht, waar de ziekte zich trapsgewijze vormt, door de uitwerkſelen van het klimaat en de meer gematigde inwerking van zoodanige oorzaken, als deze uitwerkſelen zouden kunnen verhaasten. Waar de opwekkende oorzaken blijkbaar en krachtvol zijn, zoo als bij voorb. onmatige leefwijze, blootſtelling aan belangrijke veranderingen in den dampkring, vooral het blootſtellen aan koude na aanmerkelijke uitwaſeming, hevige ligchaamsbewegingen, enz. zal het tijdvak tusſchen hunne inwerking en de ontwikkeling of te voorſchijntreding der dadelijke ziekte, niet veel vermanende of aankondigende gewaarwordingen opleveren.

BEHANDELING.

De meerdere eenvoudigheid of mindere uitgebreidheid der geneeskundige praktijk van de *Indiën*, dan die van *Europa*, is klaarblijkelijk het gevolg van de groote overeenſtemmende be-

betrekking, welke de ondervinding ons tusfchen verfcheiden fchijnbaar verfchillende ziekten in de eerstgenoemde landen heeft leren kennen, en waardoor alleen de noodzakelijkheid overblijft, om dezelfde *methodus medendi* naar omftandigheid flechts een weinig te wijzigen.

Gedurende de eerfte twaalf maanden na het aankomen in deze ftreken, wanneer de lijder nog krachtvol, de *pyrexia* blijkbaar of de pijn aanmerkelijk was, maakten wij op hetzelfde oogenblik bloedontlastingen, en geenszins met eene fpaarzame hand. Zulks deden wij om eene dubbele reden, waarvan de eerfte was: om door de vermindering der ontftekingachtige *congestiën* naar de lever, ook de hevigheid der koortfige toevallen te doen bedaren; de tweede: om de vezelkracht des geftels (*ton*) te verminderen, hetgeen de ondervinding ons geleerd had, dat de uitwerkfelen van dat geneesmiddel, waarin wij ons meeste vertrouwen ftelden, krachtdadig befpoedigde. Ter bevordering dezer beide *indicatiën*, gaf men een of twee giften van den *calomel*, of van de *pillulæ Hydrargyri* met *opii* en *pulv. antimoniale* (*fulphuretum ftibii Hydrogenatum*) door de aanwending van ruime aderlatingen voorafgegaan, en opgevolgd door den *oleum Ricini* of het *pulv. Jalappæ*, welke laatfte middelen nimmer nalieten, eene aanmerkelijke ontlasting langs den ftoelgang te bezorgen, beftaande uit alles behalve natuurlijke *foeces* of gezonde gal; alzoo in den buikloop, welke de leverziekten vergezelt, de hevige pogingen en krimpingen door niets worden opgevolgd dan door flijm en bloed; vergezeld van de allerverfchrikkelijkfte perfingen (*tenesmi*); ten zij men laxeermiddelen aanwende, en dan nog worden flechts ziekelijke affcheidingen met bijkomende verharde drekftoffen (*fcybala*), of andere drekftoffige ophoopingen ontlast.

Uit het werk van den Heer CURTIS blijkt het, dat de praktijk in het hospitaal te *Madras*, in zijn' tijd (veertig jaren geleden) beftond, in het geven van drie greinen *calomel* met

een weinig *rhabarber* en Spaanſche zeep, des morgens en des avonds, zoolang, tot de *Salivatie* zich inſtelde, en wanneer de noodzakelijkheid eene ſpoedigere aandoening van den mond vereischte, werd een drachma van het *unguentum mercuriale*, elken avond op de aangedane zijde wel ingewreven. Aan het *opium* werd alstoen niet gedacht; doch het herſenſchimmig vooroordeel tegen dit onſchatbaar middel, is thans, gelooven wij, grootendeels geſleten; en het is ons door menigvuldige en naauwkeurige ondervinding bekend, dat hetzelve in verbinding met den *Sulphuret. oxyduli ſtibii hydrogenatum*, een der vermogendſte onderſteunende middelen van het kwik is; niet alleen menigvuldige onaangename gewaarwordingen van den lijder verzachtende, maar ook de werkzaamheid des huidorgaans opwekkende, en eene zoowel in deze als in meest alle andere ziekten, nuttige zachte huidsuitwaſeming te weeg brengende.

In alle dringende en ſpoedig voortgaande gevallen van *hepatitis*, gaven wij nimmer minder dan vierentwintig greinen *Calomel* in de vierentwintig uren; en wel gemeenlijk op deze wijze:

R. *Murias hydrargyri oxydûlat.* gr. vj.
Sulphuret. oxydul. ſtibii hydrogen. gr. iij.
Opii. gr. β.
M. F. *bolus* — *Sexta.*

R. *Submuriatis protoxyde hydrargyri.* gr. vj.
Sulphuretum ſtibii hydrogenatum gr. iij.
Opii. g. ſem.
M. F. *bolus* — *Sexta.*

waarvan om het uur één gegeven werd.

Gedurende het gebruik dezer middelen, werd, door eene nu en dan gegevene doſis *ricinus-olij*, of eenig ander laxeermiddel en verzachtende weekmakende lavementen, zeer veel ter vermindering en verligting der perſingen toegebragt; terwijl bloedzuigers of Spaanſche vliegpleisters, in de zijde

aan-

aangelegd, dikwerf de plaatſelijke aandoening wegnamen. Dit echter bleven ſlechts gevolgelijke of *ſecundaire* oogmerken, terwijl het ware en eerſte doel, altoos de aandoening der mond bleef, waarbij men zeker was van de vermindering, zoo niet geheele verdwijning van den buikloop en andere bedenkelijke toevallen.

De afſcheiding eener gezonde gal, de vloeijing van ſpeekſel (*ſaliva*) en eene zachte en algemeene verſpreide uitwaſeming der huid, waren de onderſcheidende kenmerken van het uitwerkſel des geneesmiddels, en zekere aanduiders eener aannaderende herſtelling. Het was echter eene noodzakelijkheid, deze drie uitwerkſels door middel van kleinere gaven der door ons opgegevene geneesmiddelen te onderhouden; en zulks niet alleen tot elk toeval der ziekte verdwenen was: maar tot dat het heldere voorkomen van den lijder, deszelfs goeden eetlust en regelmatige werking van deszelfs darmkanaal terug kwamen, en deszelfs gezondheid en krachten geheel herſteld waren.

Inderdaad wordt het gebruik van het kwik en herſtel der ziekte vrij algemeen door eene graad van vetheid (vermeerderden omvang) opgevolgd; waarover men zich geenszins kan verwonderen, wanneer men den voorafgegane gedérangeerden toeſtand des ſpijsverterings-orgaan, aan welke als nu eene hernieuwde krachtdadigheid (*Energy*) is medegedeeld, in aanmerking neemt.

Om echter de bij de toediening van het kwik bedoelde heilzame oogmerken te bereiken, waren wij ſomwijlen verpligt dit geneesmiddel in meer ruimere gaven voor te ſchrijven, dan boven als algemeenen regel door ons is opgegeven. Ik zelfs heb den *calomel* in giften van twintig grein, driemalen daags gebruikt, zonder de minſte nadeelige gevolgen van deze hoeveelheid te ontwaren, zelfs vond ik, dat de ruime giften zich gemakkelijker in de maag verdraagden, en minder *irritatie* in het darmkanaal veroorzaakte, dan de kleine giften

deden. Op dezen tijd maakte ik tevens van alle mogelijke pogingen ter inwrijving van dit middel alleen ter bespoediging der *salivatie* gebruik; en nogtans verliepen er verscheidene dagen, alvorens ik eenige schijn van deze uitwerking konde bereiken. Deze giften van het kwik moge hen bewonderen, welke de moeijelijkheid niet kennen, met welken zich de mond door dit middel laat aandoen, in warme klimaten en waar de lever tot verettering neigt; terwijl diegenen, welke met de daad bekend zijn, het gaarne zullen toestemmen. Het denkbeeld van deszelfs stoelgang en buikpijnen (snijdingen, krimpingen, enz.) verwekkend vermogen is inderdaad hersenschimmig. Nimmer zagen wij eenig geval van dat verschrikkelijke buikloopverwekkend (*Hypercatharticq*) vermogen of uitwerksel, waarvan men zooveel gewag maakt; als alleen dáár, waar men zich aan de inwerking van koude had blootgesteld, en de huiduitwaseming, gedurende de *Salivatie*, verhinderd werd; in welke gevallen waarlijk, en zoo als natuurlijk kan worden vooronderfteld, ernstige aandoening der darmen, het gevolg is. Doch in dien gevaarlijken toestand der lever, waarvan wij gesproken hebben, en waar eenige weinige uren mogelijk moeten beslissen, hetzij „ *eene gezonde afscheiding of vernielende verettering*" zal volgen, is eene uitstellende en onbesliste praktijk altoos nadeelig en soms gevaarlijk. Ongelukkiglijk zijn in deze beslissende oogenblikken, beide het melk- en watervaatgestel van den buik, in eenen zoo algemeenen staat van *torpor*, dat zelfs de ruimste gaven van het kwik inwendig toegediend, en de meest onafgebrokene inwrijvingen uitwendig aangewend, somwijlen nog zullen ontbreken eene genoegzame verzadiging (*saturatie*) aan het gestel te bezorgen. In het mildere (meer gematigde) klimaat van het *Prince-* of *Walis-Eiland*, waar den temperatuur des dampkrings mag worden vooronderfteld de *absorptie* te bevorderen, hadden wij dagelijks een paar Maleijers, gedurende uren achter elkander bezig, met ongelukkig geslaagde inwrijvingen; alzoo

het

het *lymphatique* vaatſtelſel volſtrekt de opneming in eenige belangrijke hoeveelheid ſcheen te weigeren. In den aanvang dezer ziekte, zoowel als van den persloop, waren wij menigmaal in ſtaat eene tamelijke wel ſlagende voorzegging te kunnen doen omtrent de moeijelijkheid, welke er zoude plaats hebben, in het verwekken van *ſalivatie* en zulks door het waarnemen der vatbaarheid tot opneming van de uitwendige bekleedſelen; terwijl een paar drachma van den kwikzalf aan den dij of arm, onder ons eigen toezigt werden ingewreven. Dit onderzoek is eene verdere beproeving waardig. Hier zal het laauwe bad door deszelfs naar de uitwendige oppervlakte bepalende werking, ſomwijlen het evenwigt der *circulatie* en der opwekbaarheid in zooverre herſtellen, als noodig is, om de *abſorpti*, zoowel der uitwendige als der inwendige oppervlakte des ligchaams te bevorderen. Doch eene naauwkeurige zorg moet daarbij tevens gedragen worden, om alle opvolgende inwerking van koude te vermijden, en gevolgelijke afwijking der *circulatie* te voorkomen, van welke men verzekerd kan zijn, dat alle toevallen, in ſtede van te verbeteren, verergeren zouden. Het ſalpeterzure zeezout-zuur (*acidum muriaticum nitroſum. Nitro-muriatic acid.*) kan, in deze gevallen, ook mede worden aangewend. Ook wordt de opneming van het kwik in het geſtel, veel bevorderd, door het menigvuldig drinken van warme, verzachtende en verdunnende dranken, zoo als een dun gortwater, rijstewater, enz., vooral bij het naar bed gaan.

Daar men mogelijk heeft kunnen vooronderſtellen, dat wij de voorbeſchikkende zoowel als opwekkende oorzaken van *Hepatitis* alhier zouden hebben verhandeld en aangewezen; gelooven wij, dit grootendeels reeds door de voorgaande aanmerkingen te zijn voorgekomen, offchoon wij nog het een en ander daarover zullen zeggen. Dat de inwerking van koude op het ligchaam, gedurende en opvolgende aan de huidsuitwaſeming in verre de meest menigvuldige oorzaak is, waardoor

deze ziekte wordt daargesteld, merken wij reeds te voren aan; doch de Europeaan en andere toevallige bezoekers dezer streken, zullen zich wel verwonderen, hoe het mogelijk is, zoo menigmaal gevaar te kunnen loopen van de inwerking van koude aan de brandende kust van *Coromandel*, alwaar de temperatuur gedurende den dag, hoog en gestadig is; — en waar de nachten, gedurende maanden achter elkander, heet, en zelden, even als te *Bombay* of *Bengalen*, ruw en dampig zijn. Een naauwkeuriger onderzoek, zal dit raadsel weldra ontwikkelen, en ons doen zien, dat niets meer algemeen is, dan dit verschijnsel. De Europesche zeeman, of soldaat, vermoeid en verhit door de werkzaamheden in de hitte van den den dag, en uitgeput door overtollige uitwaseming, ontbloot zich en werpt zich zelve aldus ter neder, tegen over eene raam of deur of eenig ander togtgat, ten einde de frissche zeewind in te ademen; terwijl naar alle waarschijnlijkheid deszelfs hemd, enz. van zweet druipt. De uitwerkselen dezer genietingen, worden wel door dagelijksche voorbeelden genoegzaaam aan deszelfs oog blootgelegd; te meer nog door hunne officieren, welke hunnen wijn of water gemeenlijk in, met natte saaije of wolle zakjes, omkleede fleschen op den eenen of andere doortogt der wind hangen; welke maatregel het in dezelve bevatte vocht binnen weinige minuten volmaakt koud maakt.

Het vereischt echter meer wijsbegeerte of zelfsvermogen, dan gemeenlijk het lot dezer klasse van menschen is te bezitten, om wederstand te bieden aan de genoegelijke en aangename verkoeling, welke deze gevaarlijke involging hunner verlangens oplevert. De onaangename gewaarwordingen uit de hitte en dorst voortkomende, eischen onwederstaanbaar versche lucht en koele drank; welke maar weinige Stoïcijnsche hardnekkigheid genoeg bezitten, zich dezelven te blijven weigeren; zelfs dáár, waar de schadelijke uitwerkselen reeds te voren bekend zijn, en wij zullen in de gelegenheid komen, eenige

 ver-

verdrietige voorbeelden van deze ſoort aan te halen, welke onder ons eigen oog voorkwamen. De nacht, welke door de natuur tot eene der grootſte herſtelders onzer ligchamelijke krachtdadigheid (*Energy*), ſchijnt bepaald te zijn: is juist die tijd, in welke menige onvoorzigtige blootſtellingen op de door ons beſchrevene wijze, onder zeelieden en ſoldaten gemaakt worden, en wel voornamelijk door de eerſten, uit hoofde van hunne bekrompene en benaauwde verblijven, waarin zij ſlapen; waardoor zij genoodzaakt worden, menigvuldige nachtelijke viſites in de open lucht te maken, terwijl zij als overſtroomd zijn door huidsuitwaſeming.

Dat de veranderingen in den dampkring in vergelijk zeer zeldzaam en niets beduidende zijn in deze hemelſtreken, is door meest alle ſchrijvers over keerkrings-klimaten bevestigd; alzoo de dagelijkſche ſtand des thermometers zelden meer dan van vijf tot tien graden, en de jaarlijkſche zelden meer dan vijftien of zestien graden verſchilt. „In landen binnen de keerkringen," zegt Dr. MOSELEY, „is de hitte omtrent altoos gelijk; en zeldzaam heeft men bevonden, dat dezelve op eene gegevene plaats, over een geheel jaar, hetzij bij dag of nacht, 16 graden verſchilde." pag. 2. — Dit echter is niet naauwkeurig. De thermometer is, te *Bombay* en *Calcutta*, in de maand van Januarij, dikwerf op eene laagte van 55° gedurende den nacht, en in de maand van April bereikt zij eene hoogte van 90°, en zelfs hooger op den dag, hetgeen dus een jaarlijksch verſchil van omtrent 35° maakt. En niettegenſtaande de verzekeringen van Dr. MOSELEY, voor het tegengeſtelde, heeft men eenen overgang des thermometers van 80° op eenen dag, binnen de keerkringen waargenomen. Door Sir J. M'GREGOR, wordt in deszelfs rapport aan de Geneeskundige Kommisſie te *Bombay*, over de maand November 1800 aangemerkt, dat: „het kwik eene buitengewoon uitgeſtrekte hoogte bereikte, van 68° — 50° tot of 130° en zulks in de vrije lucht." —— EDINBURG's *Med. and Surg. Journ.*

Journ. Julij 1805. p. 271. — Waarop hij kortelings daarna laat volgen: „ Meer gevallen van *Hepatitis* verfchenen, dan in eene der twee vorige maanden." — ib. Doch zelf aan de kust van *Coromandel*, overtroffen de dagelijkfche veranderingen van den dampkring, waaraan de geftellen dikwerf zijn blootgefteld, verre datgene wat daarvan algemeen wordt vooronderfteld, wanneer een thermometer te *Madras* in de opene lucht wordt gehangen, zal hij verfcheiden uren van den dag, eene hoogte van 120° tot 130° aanduiden; terwijl hij in den nacht tot 80° of 82° zal dalen. Hier hebben wij dus een verfchil in den ftand van 40° of 50° op eenen dag, aan welke honderden van Europeanen onvermijdelijk zijn blootgefteld, vooral zeelieden en foldaten, welke aldaar noch in glazen kasten, noch in de algemeene kamers der Indischvaarders bewaard worden; waarom de door ons alhier aangevoerde overwegingen alleen ftrekken, krachtdadig voor hunne belangens te pleiten, en de officieren en andere bevelhebbers in te ligten, hunne manfchappen nimmer, immers zoo weinig mogelijk, aan dusdanige gevaarlijke veranderingen des dampkrings bloot te ftellen in deze klimaten. Dan dit onderwerp, zal bij eene uitgebreidere overweging in het *Prophylactique* gedeelte dezes werks in nadere aanmerking komen; alwaar wij hopen, tevens eenige belangrijke aanmerkingen te leveren over zekere middelen ter bewaring der gezondheid in heete klimaten, in verband ftaande met de boven aangehaalde plaatfelijke, welke tot heden toe door geneeskundige Autheuren of over het hoofd gezien, of kwalijk begrepen zijn.

Naauwelijks behoeven wij aan te merken, dat onmatigheid in het gebruik van geestrijke dranken ten fterkfte voorbefchikt, niet alleen, maar zelfs *hepatitis* kan veroorzaken. Doch dat de onderdrukkende hartstochten, en voornamelijk droefheid, hetzelfde vermogen hebben, is noch algemeen bekend, noch vooronderfteld. Verfcheidene gevallen echter, hebben wij gezien, waar dienaangaande geene twijfel konde be-

bestaan, en waarvan wij er slechts één zullen aanhalen. In de maand December 1803. Wanneer Z. M. schip *Centurion* geankerd lag ter rede van *Mocha*, verloren twee man, bezig met het laden van een stuk geschut, door het onverwachts afgaan, ten gevolgen van de onoplettendheid van eenen bootsmansmaat, welke kommandeur van dat stuk was, hunne armen, buiten en behalven dat zij door de losbranding van het stuk, aanmerkelijk gehavend waren. Eene dezer manschappen stierf aan de gevolgen; en deze omstandigheid veroorzaakte aan den bootsmansmaat zulk eenen graad van hartzeer en verdriet, dat hij onmiddelijk (schoon in de kracht des levens en der gezondheid zijnde) door *hepatitis* werd aangedaan; en binnen weinige dagen zijnen ongelukkigen scheepsmaat ten grave volgde! —— De naauwe betrekking, welke tusschen de hersenen en de lever is, is wel bekend, en in de heete klimaten ten klaarste bewezen, alwaar dit laatste orgaan (even als de longen in *Europa*) als hetware voorbeschikt zijnde tot ziekten, uit de algemeene uitwerkselen van het klimaat, spoedig en blijkbaar lijdt, ten gevolge der thans in geschil zijnde *sympathie*.

Thans zullen wij nog eenige weinige aanmerkingen maken over die slepende verouderde (*chronic*) ongesteldheden of beleedigingen der lever en deszelfs verrigtingen, welke in heete klimaten altoos het gevolg zijn van hevige en herhaalde aanvallen, zoodanig als reeds door ons beschreven zijn. Dusdanige beleedigingen echter, en voornamelijk die der verrigtingen, zijn maar al te veel het gevolg van een langdurig verblijf binnen de keerkringen, onafhankelijk van eenige ernstige of haastige ontsteking van dit orgaan. In zoodanige voorwerpen, welke aan verhardingen, vergrooting of eenige andere bijzondere werktuigelijke beleediging des ingewands lijden, zijn alle de daarmede gepaard gaande uitwendige kenteeken, zelfs voor de oppervlakkigste beschouwing in het oog loopende.

Een

Een bleek-geel voorkomen; algemeene vermagering; ongeregeld darmkanaal; hooggekleurde en bij deszelfs ontlasting brandende *urine*; onderdrukte gemoedsgesteldheid; veelal een slepende buikloop, met pijn, volheid en hardheid in den levenstrek; avond-koortsen, drooge korte kuch en zwelling der enkels, zijn de meest uitstekende verschijnselen dezer beklagenswaardige ziekte. Een graad van verharding en uitzetting houdt omtrent drie maanden, na eenen ernstigen aanval van *Hepatitis* aan, hetgeen door mij zelve werd ondervonden, welke door eene bekommerende ongesteldheid des darmkanaals werd opgevolgd, die mij langer dan een jaar kwelde.

Eene terugreis naar *Europa* gaf mij geene verligting; integendeel veroorzaakte mij koude voeten, welke ik, bij het zitten in eene ontleedkamer te *Londen*, zeer kort na mijne terugkomst opdeed, eene onmiddelijke en hevige *hepatitis*, vergezeld door de gewone persloopige toevallen. En den buikloop, welke deze laatsten aanval, gedurende zoo vele maanden voorafging, mag als eene soort van diegene beschouwd worden, als met verouderde verstoppingen in de lever, in verband staan.

Eenmaal somwijlen in de vierentwintig uren, gemeenlijk in den morgen, had eene kwalijk gemengde stoelgang plaats, vergezeld van slijm en ten duidelijkste blijkbare ontaarde gal, waarna ik voor twee, drie en somwijlen vier uren eenige rust had. Eene onaangename gewaarwording in het darmkanaal, met rommelingen en opgeblazenheid, welke zich langs den geheele strekking des darmkanaals deed gevoelen, stelde zich alsdan in, en verpligtte mij met alle overhaasting de plaats ter ontlasting te zoeken, wanneer ik echter niets anders dan eene taaije slijm, somwijlen met bloedige streepen vermengd, of wel eene groengekleurde galachtige drekstof kwijt raakte. Deze ontlastingen waren altijd met meerdere of mindere snijdingen en krimpingen en eene ligten graad van persing (*tenesmus*) vergezeld; waarna eene andere tusschenpoozing van

rust,

rust, voor twee of drie uren plaats had, wanneer de reeds beschrevene toevallen weder intraden, en met de grootste naauwkeurigheid gedurende weken, soms maanden, aanhielden.

Gedurende dit tijdvak, was mijne eetlust tamelijk goed; doch mijnen geest buitengewoon ongeregeld —— gemeenlijk onderdrukt. De minste buitensporigheid in eten of drinken, de minste blootstelling aan de nachtlucht —— of de geringste inwerking van koude aan mijne voeten, verergerde mijne ongesteldheid. Het vrolijke vooruitzigt naar mijne geboortengrond terug te keeren, en de hoop dat verandering van klimaat, alléén de ziekte zoude herstellen, in verbinding met het gebrek der behoorlijke gelegenheid, om eene geregelde geneeskundige behandeling, op eene reis waar ik zelfs slechts pasfagier was, te kunnen ondergaan, leidde mij, hoewel zeer onverstandig, tot het uitstellen der eenigste vermogende middelen om de ziekte te onderdrukken; tot dat eene nadere instorting (herhaling der ziekte?) mij noodzaakte, mijnen toevlugt te nemen tot dat geneesmiddel (het kwik), dat mij te voren meer dan éénmaal het leven redde. De buikloop, welke gedurende al dien tijd, toevallig (*symptomaticq*) de verstoppingen der lever en deszelfs ongeregelde afscheidingen was geweest, werd nu te gelijk met de oorspronkelijke oorzaak weggenomen.

Twee omstandigheden schijnen genoegzaam altoos, deze verouderde levergebreken te vergezellen; namelijk: verminderde afscheiding der gal, en eene onderdrukte gemoedsgesteldheid. Voor de verklaring van de eerste kunnen wij twee wegen vinden, als: of voortvloeijende uit dien staat van onwerkdadigheid (*antony*), waarin elk orgaan, door eene te lang aanhoudende prikkel en opwekking tot buitengewone of ten minste ongeregelde werkzaamheden, vervalt; of als ontstaande uit werktuigelijke beleedigingen, gemeenlijk verhardingen, welke maar al te dikwerf de eerste voor-

af-

afgaan. Even zeker is het, dat alsdan de gal zoowel in hoedanigheid ontaard, als in hoeveelheid te gering aanwezig is. En te menigvuldige kalgten, welke wij hooren van voorwerpen, (klaarblijkelijk aan onwerkdadige leverslijdende) over *buitengewone overtollige galafſcheiding*; hetgeen zijlieden beſluiten de oorzaak te zijn der misſelijkheid (*nausea*); en het braken van groene gal, ziekelijke hoofdpijn, geelheid der oogen, krimpingen in de buik, enz. waardoor zij nu en dan gekweld worden, ontſtaan uit ongeregelde, doch over het geheel verminderde en ziekelijke galafſcheiding.

Geenszins kunnen wij ons verbeelden, dat de vernuftige Dr. WATT zeer gelukkig geſlaagd is, in zijne ziektekundige verklaring der galachtige ziekten. „ De lever," zegt hij, „ deszelfs prikkel (*ſtimulus*) van aderlijk bloed ontvangende, heeft meerdere werkzaamheden, dan in den gezonden toeſtand te verrigten; van daar den oorſprong der galachtige ongeſteldheden, welke met onderdrukte gemoedsgeſteldheid en vermindering der krachten de eerſte tijdperken dezer ziekten kenſchetſen." — p. 207.

De lever moge dan in galachtige ziekten (volgens deze ſtelling), meer te doen hebben dan in den gezonden toeſtand; Wij echter zijn te wel overtuigd, dat dezelve minder werkzaam is. De onwerkdadigen toeſtand dezes orgaans, onderhoud eene algemeene aanhooping van een zwaar, donker gekleurd bloed, door het geheele onderbuiksſtelſel, wanneer het nu op de een of andere wijze, tot eene buitengewone werkzaamheid kan worden opgewekt: is eene grootere ſtroom van ontaarde galafſcheiding, het natuurlijke gevolg dezer zelfde oorzaak, wanneer ook, zonder de aanwending der behoorlijke middelen, het orgaan weder in deszelfs vorigen ſtaat van onwerkdadigheid zal vervallen. Deze beſchouwing der onderwerpen verklaart ons de uitwerkſelen der aderlating, purgeermiddelen en alle andere herſtellende verrigtingen.

De onwerkdadige toeſtand des darmkanaals, afhankelijk van die

die der lever, geeft (na deze tijdperken van opwekking) aanleiding tot ſchadelijke galachtige aanhoopingen, welke of in den twaalfvingeren darm (*Intestinum duodenum*) verholen blijven, of door eene tegengeſtelde wormwijze beweging (*motus Anti Peristalticus*) in de maag wordt geperst, en alle de boven door ons aangehaalde verſchijnſelen veroorzaakt. Doch in een groot aantal lijders wordt het darmkanaal maar zeldzaam, door de ſcherpte der gal, uit deszelfs onwerkdadigen toeſtand opgewekt; terwijl onderdrukte gemoedsſtemming en hardlijvigheid, met de hardnekkigſte eenvormigheid, als het ware, hand aan hand gaan. De vermeerdering en verbetering der galafſcheiding, moeten derhalve in de behandeling van den ſlependen, verſtopten of onwerkzamen toeſtand der lever, voornamelijk in het oog gehouden worden.

De betrekking tusſchen de galafſcheidings- en uitwaſemings-procesſen, welke wij geſchetst hebben, zal ons de werking verklaren der verzachtende middelen, welke door de ondervinding bevestigd zijn, en het nut van eenige anderen doen naſporen. Onder alle geneesmideelen, aangeraden in deze ziekte, bevestigt het kwik, in kleine giften en langzamerhand toegediend, zoodanig als in ſtaat is, gedurende eenigen tijd eenen koperachtigen ſmaak in den mond te onderhouden, het best deszelfs verkregen roem, alzoo het de afſcheiding der gal krachtdadiglijk bevordert, en de uiterſte vaatjes der uitwendige oppervlakte opwekt.

Ten einde dit laatſte uitwerkſel te vermeerderen, heeft men echter de vereeniging met eene geringe hoeveelheid van het heulſap en ſpiesglasbereiding van hetzelve, zeer nuttig bevonden; terwijl bij de bepaling der werkdadigheid naar de huid, het darmkanaal tevens tegen *irritatie* behoed wordt. Het is duidelijk en klaar, en moet nimmer uit het geheugen verloren worden, dat in het opwekken van eenig orgaan tot werkdadigheid, men nimmer van geweldige middelen moet gebruik maken, vooral dáár, waar de *torpor* of onregelmatige werking

van een zoodanigen prikkel het gevolg was. En hier moge de toeſtand der lever vergeleken worden, met dien van de maag eens dronkaards. Dezelve vereischt prikkels, doch op eene voorzigtige wijze moeten zij gekozen worden, alzoo zij anders de voortbrengers van *nadeel* in plaats van *nuttigheid* zullen zijn.

De heilzaamſte en tot herſtelling leidende werkingen, is eene geregelde wormwijze beweging in het darmkaal te onderhouden, en de mondingen der ontlastende buizen van de lever op te wekken, hetwelk ter uitſtooting der ſcherpe en ontaarde afſcheidingen des orgaans zelve zal leiden. En geene geneesmiddelen zijn door ons daartoe meer geſchikt bevonden dan de navolgende, als:

R. *Extract. Colocynth.* drachm. i.
Submuriat. Protoxyde Hijdrarg. ſcrupul. i.
Tartras Potasſa Stibiat. gran. iv.
Oleum Carui gutt. viij.
M. F. *Pilulæ* N°. xxx.

Of wel:

R. *Extract. Aloes. Spicat.* ſcrupul. i.
Sulphuret. Oxyd. Stibii Hydrog. gran. x.
Pilulæ Hydrargyri. ſcrupul. ij.
Oleum Carui gutt. vj.
M. F. *Pilulæ* N°. xx. (*)

Een of twee dezer pillen, nu en dan bij het naar bed gaan, des avonds gebruikt, zullen het darmkanaal den volgenden morgen in eene zachte beweging brengen, daardoor de zieke-

(*) Volgens het voorſchrift der *Pilulæ Hydrargyri* uit de *Edinburgſche* apotheek, houdt deze masſa omtrent tien greinen, en elke pil omtrent eene half grein kwik (*Hydrargyri*).

VERT.

kelijk afgefcheiden gal uitdrijven, en eene gezonde affcheiding dezer vloeiftof bevorderen; en bevonden worden, de zielsaandoening of neerflagtige gemoedsgefteldheid en langen fleep van zenuwachtige toevallen, de getrouwe vergezellers dezer ziekte, grootendeels te voorkomen.

Naast deze moet onze aandacht zich het eerfte tot de huidsuitwafeming bepalen. Nimmer kan deze, door middel van heete prikkels gedwongen, en alleen door de zachtst mogelijke middelen, kan eene onzigtbare uitwafeming bevorderd worden. Gematigde ligchamelijke bewegingen, voornamelijk het dragen in eenen draagftoel, of zacht rijden in een rijtuig enz., als de werkdadigheid zonder vermoeijenis, naar de uitwendige oppervlakte bepalende, zijn ten hoogfte aan te raden. Eene zeereis, deze voordeelen vereenigende, met eene meer gelijkvormige temperatuur en eene ligte walging onderhoudende, waardoor als hetware de huid- leveraffcheidingen vermeerderd worden, zal altoos daar, waar dezelve kan ondernomen worden, zeer veel nut ftichten. Den fchongel, (*fwing*) (een flingertouw, algemeen met den naam van fchop of fchommel beftempeld) een gemakkelijke en mogelijk niet moeijelijke plaatsvervanger der *palankin* (draagftoel) of van een zeetogt werd door ons ten hoogfte nuttig bevonden, terwijl wij het alleen als uitfpanning en ter verftrooijing van het vervelende eener langdradige *reconvalescentie* beproefden. Inderdaad heeft hetzelve, eene aanmerkelijke uitwerking op de huid, krachtdadiglijk naar de uitwendige oppervlakte bepalende, en die inwendige *congestien* opruimende, zoozeer vereenigd met, en afhankelijk van verftoppingen in de lever of onwerkdadigheid dezes orgaans. Het herhaalde en dagelijks aangewende gebruik van den huidborstel in de leverftreek, zal bevonden worden, de gezonde verrigtingen van het galaffcheidend orgaan, in geenen geringen graad te bevorderen (*). Spaanfche vlieg-

(*) De aanwending van zachte wrijvingen met matig warme wollen lap-

vliegpleisters, of de meer aanhoudende afleiding eener *fcton* in de regterzijde, waar meerdere plaatfelijke aandoening is, zal men almede met voordeel kunnen aanwenden.

Flanellen kleedingftukken zijn voornamelijk in het veranderlijke klimaat van ons land, volftrekt noodzakelijk; tevens met de naauwkeurigfte oplettendheid op drooge en warme voeten, dáár, waar het darmkanaal gevoelig is. In onwerkdadige levers, waar hardlijvigheid een gewoon toeval is, fchijnt de flanellen kleeding, door de bevordering der huidsuitwafeming, in den eerften opflag deze hardlijvigheid te moeten bevorderen. Doch in deze zoo min, als in de hardlijvigheid door een zeetogt veroorzaakt, zullen nadeelige gevolgen ontftaan, in het tegengeftelde vermeerdert de eetlust klaarblijkelijk, uit de in beide gevallen vermeerderde galaffchaiding.

Waar daarentegen verftoppingen in de lever, met eene bepaling naar het darmkanaal aanwezig zijn, en welke hetzelve, zoo als in mijne eigene omftandigheid, in eenen ftaat van prikkelbaarheid houden, is de nuttigheid zoowel dadelijk als fchijnbaar.

Buiten het algemeen gebruik der flanel, is de plaatfelijke aanwending van eenen band derzelfde ftof om den middel, in navolging van den buikgordel (*cummerband*) der Indianen, in deze gevallen bijzonder voordeelig (*). De inlandfche mili-tai-

lappen in de regter zijde, geloove ik, de voorkeur boven de huidborftel te verdienen, alzoo de beweging meer gelijkvormig en met eene zachte drukking gepaard is, welke het verlangde oogmerk veel zal helpen bevorderen, en de aanwending dezer wrijvingen voor de huid minder fcherp, voor den lijder meer aangenaam en aanhoudend te verdragen zijn, terwijl men al fpoedig door het borftelen oppervlakkige ontfteking, zoo niet ontvelling zal veroorzaken.

VERT.

(*) Van het onwaardeerbaar nut dezer buikgordels, in dusdanige ongefteldheden, heb ik een belangrijk bewijs aan mij zelven ondervon-

tairen van *Indiën* lijden niet zelden aan buiksaandoeningen, door het onvoorzigtige afdoen van de *cummerbands*, na door eenen marsch verhit te zijn. Wij zouden onnoemelijke voorbeelden kunnen aanhalen, waarin de ernstigste gevolgen door de onachtzaamheden in dezen ontstonden.

De laauwe baden, welke de mogelijkst naauwkeurige voorzorg ter vermijding eener opvolgende koude vereischen, zullen waarschijnlijk op dezelfde beginsels nuttig zijn, als het inwendig gebruik der warme minerale wateren, zoo als door Dr. SAUNDERS wordt aanbevolen. De nachtlucht moet men, met de meeste naauwgezetheid, vermijden, en eene strikte matigheid, bijna aan onttrekking grenzende gevolgd worden. Eindelijk moeten zij, die onder verstoppingen der lever zijn lijdende, en hun leven nog eenigen tijd met genoegen voor hun zelven hopen te rekken, zich volstrekt van al datgene onthouden, wat wij „de genoegens van de tafel" kunnen noemen; welke inderdaad de vernielers der menschelijke gezondheid zijn. Zonder twijfel is de hoeveelheid van meer aanbelang dan de hoedanigheid, echter zijn raauwe plantaardige voedselen en pastij-gebakken, door de vermeerdering van zuur in de maag, en het spoedig rans of sterk worden der laatsten al zeer nadeelig. Malsch dierlijk voedsel in kleine hoeveel-

vonden. Wanneer ik in de maand Augustus 1821 met Z. M. Korvet het *Zeepaard* voor *Palambang* liggende, door eenen allergeweldigsten rheumatischen buikloop was aangedaan, en waarbij zich meer dan waarschijnlijk eene gedérangeerde galafscheiding gevoegd had, was niets in staat mij van de onaangename aandoeningen des darmkanaals te bevrijden of te verligten. Dan nog geene zes uren had ik mijne toevlugt tot eene dusdanige en matig aangeslotene buikgordel genomen, wanneer alle snijdingen en krimpingen verminderden, de menigvuldige stoelgangen zeldzamer en stoffelijker werden, en ik mij zelven als herschapen gevoelde.

VERT.

veelheden, met goed doorbakken brood of ſcheepsbeſchuit, zijn mogelijk de gemakkelijkst te verterene ſpijzen in deze omſtandigheden. Wij gelooven dat de rijst en de *kerry* (een zamenſtel van kruidige en prikkelende ſpecerijen, in de beide *Indiën* zeer wel bekend), zoowel in *Indiën* als in *Europa* altoos een heilzaam geregt zal bevonden worden. De prikkel der ſpecerijen is van een geheel anderen aard, dan die van de likeuren; en de rijst is, zonder uitzondering, het minst prikkelende, het voedzaamſte en gemakkelijkst te verduwene gewas, dat de aarde ons uit haren milden ſchoot aanbiedt.

Ten aanzien van het drinken, zouden wij onzen lijders voorzeker gaarne het kortbondig, doch zinrijk, grieksch voorſchrift uit de pompkamer te *Bath* aanbevelen; doch wij vreezen tevens, dat het meerendeel der uit de *Oost-* en *West-Indiën* terugkomende en aan levergebreken lijdende, terwijl zij gereedelijk toeſtaan, dat: „ *water het beste is*," nogtans gezamenlijk daarin zullen overeenkomen, dat: *wijn het ſmakelijkſte is*." Wanneer men echter niet buiten dezen laatſten kan, moet men ten minſte van de zure zamentrekkende geen gebruik maken. Moutdranken (bieren?) zullen zeldzaam bevallen of nuttig zijn, en geestrijke dranken moeten in den volſtrektſten zin des woords vermeden worden. Het is ons ten volle bekend, dat een verdund mengſel van brandewijn met water, eene onbeſchrijfelijk verzachtende uitwerking in deze gevallen, beide in de maag en in de darmen heeft, en het best te verdragen, en het nuttigſte ſchijnt te zijn: doch ook ten volle zijn wij overtuigd, dat deze ingewanden daardoor eindelijk hunne ſpan- of veerkracht (*ton*) verliezen; en de beleedigingen in de lever, wanneer het niet met de allermeeste voorzigtigheid gebruikt wordt, daardoor verergeren. Zoodat inderdaad, boven alle andere, „ *water het beste is*."

Alle deze voorgaande aanmerkingen zijn gegrond op eene

voor-

vooronderstelde reeds voorafgegane verandering van klimaat; want de hoedanigheid van het galafscheidend orgaan is zoodanig na herhaalde aanvallen van *hepatitis* of na een langdurig verblijf binnen de keerkringen: dat de vermogendste der boven door ons aangehaalde en ter herstelling leidende maatregelen, niet meer dan eene tijdelijke of voorbijgaande verligting zullen aanbrengen, zoo lang de oorspronkelijke oorzaak aanhoudt te werken. Hetgeen wij hierna onder de afdeeling *dysenteria* nader zullen verklaren.

De overgang zelfs van een keerkrings-klimaat tot dat van *Europa*, vordert in deze omstandigheden voorzigtigheid. De natuur heeft van alle uitersten zoowel als spoedig afwisselende veranderingen eenen afkeer, en niets is met meerdere zekerheid gevaarlijk, dan tegen den winter in onze geboortestreken terug te komen, zoo als door mij zelven werd ondervonden. In de maand Januarij kwam ik terug, en reeds voor het einde der maand Februarij had ik eene volmaakte herhaling van *hepatitis*, met eenen buikloop, die ze getrouwelijk vergezelden.

Voor diegenen, welke de lange en kostbare reis naar *Europa* niet kunnen ondernemen, zal eene overgang van het vaste land naar eenig eiland, gedeeltelijk daarvoor de plaats kunnen vervangen. *Pulo Penang*, of het *Prince-* of *Wales-Eiland*, offschoon binnen de 6° van den evennachtslijn liggende, hebben het genot eener veel zachtere lucht en lagere temperatuur, dan eenige der hoofdsteden, terwijl men alhier noch die aanmerkelijke veranderingen van *Bombay*, noch de moerasfige uitdampingen van *Bengalen*, noch de verschroeijende hitte van *Madras* te vreezen heeft, en het klimaat zeer gezond is. Op de bergen, welke een groot gedeelte der oppervlakte dezer eilanden innemen en van eene aanmerkelijke hoogte zijn, heeft men *bungalows* (eene soort van loots, ter zijde open, doch door een bamboezen-dak gedekt) opgerigt,

 zoo-

zoodanig, dat dezelve aan den land- en zeewind open zijn, en waar de gewone ſtand des thermometers zich tusſchen de 70° en 80° bepaalt, en de hitte nimmer onaangenaam is. Uitgebreide, romaneske en ſchilderachtige gezigten vertoonen zich van deze hoogten aan het verrukte oog; en brengen grootelijks het hunne toe, om eene opgeruimde ſtemming aan de ziel, en daardoor algemeene opwekking aan het geheele ligchaam mede te deelen.

Het Maleiſche Schier-eiland, eene ſmalle ſtreek lands zijnde, aan beide zijden beſpoeld en bijna geheel door den oceaan omringd, open aan de zeewinden, en bijna aanhoudend met groen bedekt, is meer dan eenig ander gedeelte des vasten lands van *Indiën* met een zacht en koel klimaat gezegend.

Columbo, op het eiland *Ceylon*, heeft almede zeer veel plaatſelijke voordeelen, welke het voor den Europeaan bij uitſtek gezond maken; en is gevolgelijk almede eene geſchikte en gemakkelijke retraite, van de tegenovergeſtelde brandende kust.

De *Kaap de Goede Hoop*, hoedanig ook geſchikt ter ververſching eener equipagie na eenige langdurige reis, uithoofde van deszelfs overvloed, zoo van dierlijk als plantaardig voedſel, is echter, ten opzigte van het klimaat geenszins berekend ter herſtelling van aan levergebreken of verouderde persloopen lijdende voorwerpen, welke uit de *Oost-Indiën* terug komen. De dagelijkſche afwisſelingen in den dampkring, zijn aan dezen befaamden uithoek inderdaad aanmerkelijk, ſomwijlen van 25 of 30 graden; en gevolgelijk nadeelig, dáár, waar het darmkanaal ſlechts in het minſte is aangedaan, en waarvoor wij ter bevestiging, ſlechts één voorbeeld aanhalen.

Z. M. ſchip *Allion*, bij deszelfs laatſte terugreis van *Indiën* de *Kaap de Goede Hoop* aangedaan hebbende, zond aldaar een aantal van deszelfs manſchappen, aan verouderde gebreken in de lever en het darmkanaal lijdende, naar het hospitaal. Bij

het

het vertrek van dit fchip naar *Engeland*, waren echter reeds verfcheidene dezer manfchappen overleden, terwijl alle andere in eenen verergerden toeftand aan boord terug kwamen. Deze omftandigheid verdient wel de aandacht, en mag vooral door ziekelijke perfonen, welke aldaar aanlanden, wel in geheugen gehouden worden.

Het klimaat van *St. Helena*, nadert meer aan dat van *Europa*, dan eenig ander binnen de keerkringen gelegen. Eene rots, flechts zeven en twintig mijlen (negen uren) in omtrek, geheel omringd door eenen onmetelijken oceaan, boven welks oppervlakte dezelve 3000 voeten verheven is, welker top door een altoosdurend groen bedekt, en door onafgebrokene winden en zuchtjes verkoeld wordt, moet het genot eener zuivere frisfche lucht, en gelijkheid van temperatuur hebben, verre die van eenig ander gedeelte, hetzij van *Indië* of van *Europa* overtreffende. De middelbare hoogte van den thermometer is aldaar 64° en de afwisfeling des dampkrings noch belangrijk, noch menigvuldig. Op *Plantation-houfe*, (een aangenaam buitengoed op den top dezes eilands) rijst het kwik in den zomer zeldzaam hooger dan 72°, terwijl hetzelve in den winter even zeldzaam beneden de 55° daalt. Een tijdelijk verblijf op dit eiland, zoude waarfchijnlijk door eene heilzame uitwerking opgevolgd worden, welke het verzwakte geftel voorbefchikken zoude, om met minder gevaarlijke gevolgen aan de meer ruwe en barre overgangen van noordelijker hemelftreken te kunnen worden blootgefteld. De gezigten en vertooningen van deszelfs inwendige gedeelte zijn zoo fchoon en zoo romanesk, als dat van deszelfs uiterlijke, verbazend, treurig, droog en onvruchtbaar is. De verkeering echter is er zeer gering en zeer bepaald, en maakt een fprekend contrast met de gulle, vriendelijke en onbepaalde gastvrijheid der *Oost-Indiën*. Doch het is helaas eene droevige waarheid, dat in de ongefteldheden, welke wij nu befchreven hebben, eene verbazende on-

derdrukte gemoedsgesteldheid of neiging om over alle onaangename ontmoetingen in het breede uit te wijden, ons in alle klimaten vergezelt! —

Scandit æratas vitiosa naves
Cura! — Quid terras alio calentes
Sole mutamus? Atrabiliosus
Se raro fugit!

Het is wel bekend, dat, sedert de tweede uitgave van dit werk gedrukt was, ons esquader te *St. Helena*, ernstig geleden heeft aan persloop (*dysenteria*) en leverontsteking (*hepatitis*) terzelfder tijd. — Onmogelijk gelooven wij dat het is, de redenen dezer ziekelijke bezoeking, welke nu en dan de allergezondste streken teisteren, behoorlijk en voldoende te kunnen verklaren. De kwikbehandeling van den persloop, in vereeniging met algemeene en plaatselijke bloedontlastingen, werd alhier over het algemeen de meest gelukkige bevonden; ofschoon verscheidene lijders het leven verloren, door wederinstorting; voornamelijk zij, bij wie zich verettering in de lever had geopenbaard, hetwelk dikwerf voorviel.

BESCHOUWING

VAN DE MEDELIJDENDE BETREKKING TUSSCHEN DE VERRIGTINGEN DER ZIEL EN DIE DER LEVER.

De wijze hoedanig deze onderdrukte ziels- of gemoedsgesteldheid in betrekking komt met de verrigtingen der lever, is een fraai onderwerp voor naauwkeurige onderzoeking. Niet weinig zonderling is het, dat de twee belangrijkste organen in

het

het menfchelijk ligchaam, de long en de lever, wanneer zij ziekelijk zijn aangedaan, eene volftrekt tegenftrijdige uitwerking op den toeftand der ziel uitoefenen. Zoo ziet men dat zelfs in het laatfte tijdperk van *Pthifis* — „ de hoop aanhoudend in de *hectifche* borst opwelt," terwijl het doodelijke uiteinde, zich reeds langen tijd te voren aan elks oog uitgezonderd aan dat van den lijder vertoont.

In leverziekten daarentegen, zoo als SHAKESPEARE verzekert „ fterven wij verfcheiden malen voor onzen dood." Eene opmerkenswaardige zaak is het, dat de venusziekte (*morbus fyphiliticus*), welke alleen door dat geneesmiddel kan worden herfteld, op hetwelke wij ons meeste vertrouwen ftellen in de behandeling der *hepatitis*, van eene zelfde neerflagtige zielsgefteldheid, offchoon in eenen veel ligteren graad vergezeld gaat. Voorzeker is de betrekking of wederkeerige invloed tusfchen de verrigtingen der ziel en die der lever aanmerkelijker dan algemeen bekend is, of vooronderfteld wordt. De ondervinding heeft ons bewezen, dat beide, *overtollige* en *verminderde* galaffcheiding, de verrigtingen der ziel, offchoon op eene eenigzins verfchillende wijze aandoet. De eerfte fchijnt haren invloed op tweederlei wijze uit te oefenen, namelijk: door derzelver *irritatie* in de eerfte wegen en door derzelver opneming in de *circulatie*. Dat ziekelijk veranderde gal de maag en darmen prikkelt, wordt door elk een toegeftemd; en dat er gedeelten van dezelve nu en dan in de *circulatie* doordringen of onder dezelve worden opgenomen, blijkt ten duidelijkfte uit de verfchijnfelen der oogen en van het geheele voorkomen. In beide deze gevallen, worden de uitwerkfelen op de ziel gekenmerkt door prikkelbaarheid, en datgene wat men eigenlijk noemt driftige (*cholericq*) gefteldheid, veelal echter vergezeld van de diepfte droefgeestigheid, fomwijlen tot wanhoop overflaande, zelfs daar, waar geene andere aanleiding gevende oorzaken aanwezig zijn.

De verminderde affcheiding der gal, fchijnt daarentegen op drie-

driederlei wijze op het ligchaam en de ziel te werken, namelijk: door de niet genoegzame krachtdadigheid, — door derzelver opnemingen, en eenvoudiglijk door derzelver geringheid; de uitwerkfelen op de ziel doen zich, in dit geval, door *melancholia* of droefgeestigheid onderfcheiden. De mindere krachtdadigheid (*Infipidity*) der gal, in die ziekte waar de affcheiding verminderd is, als in *Hypochondriafis*, *Chlorofis*, enz. is door Dr. SAUNDERS en anderen opgemerkt, en de gevolgen van deze hoedanigheid, is een *torpor* of onwerkdadige toeftand van het geheele geftel; van daar verftopping des darmkanaals, gebrekkige fpijsvertering, gebrekkige chijlmaking, bloedmaking, voeding, enz. Waarvan de uitwerkfelen op de ziel onloochenbaar zijn.

In alle die omftandigheden echter, waar de gal in hoeveelheid te gering is, is dezelve niet altijd krachteloos in hoedanigheid. In die gevallen, waar de verminderde galaffcheiding is voortvloeijende uit werktuigelijke dérangementen van de lever, of geweldige ziekten van dit orgaan opvolgt, is de gal nu en dan zoo ontaard en fcherp, als dáár, waar overtollige affcheiding plaats heeft; voornamelijk heeft dit plaats, als zoodanige oorzaken inwerken, welke te voren eene aanmerkelijke opwekking in de uiterfte takjes der poortader veroorzaakten, zoo als eene hooge temperatuur, het maken van ligchaamsbewegingen in den zonnenfchijn, —— uitfpattingen, —— hevige opwellingen van drift, enz.

Inderdaad hebben wij menigmalen gedacht, dat in heete klimaten een ontftekingachtige toeftand der lever, fomwijlen werd voortgebragt of ten minfte vermeerderd, door de fcherpte van derzelver galaffcheidingen. Dikwerf is dit ook door anderen opgemerkt, en zelfs hebben wij ondervonden, dat, na ruime gaven van den *calomel* en het *extractum Chatarticum* (of eenig ander ontlastmiddel), de galachtige ontlastingen eene gewaarwording veroorzaakte, als of gefmolten lood door het darmkanaal vloeide. De opgeruimdheid van geest of *energie*

gie

gie der ziel, welke aan zoodanige ontlastingen opvolgt, kan alleen door diegenen gefchat worden, welke dusdanige ophoopingen van ontaarde gal, ondervonden hebben! Elk een is het bekend, hoe ziekelijke affcheidingen der inwendige oppervlakte van de pisbuis (*urethra*), nu en dan het *proputium* en roedenhoofd kunnen ontfteken en in verzwering brengen, wanneer men hetzelve niet door inachtneming der naauwkeurigfte zindelijkheid zorgt te voorkomen; kunnen wij derhalve twijfelen, dat eene zelfde omftandigheid in de ingewanden moge plaats grijpen, en wel in de galleiders der lever zelve, alwaar afgefcheidene gal bij uitftek ontaard en fcherp is? Het verblijf alleen van verdikte gal in de galachtige poriën en affcheidende buizen van de lever, zal dikwerf eene zoodanige opftopping aan den kwijnenden omloop geven, als in ftaat zal zijn, aanleiding te geven tot ontftekingachtige *congestiën* in dit orgaan. Daar wij aldus hebben aangetoond, dat met ongeregelde en verminderde affcheiding, altoos een zekere graad van ontaarding, opneming (*abforption*) en prikkeling (*irritation*) gepaard gaat; verzoeken wij, ons toe te ftaan, deze gezamenlijk met den naam van „ *ziekelijken galachtigen prikkel* of *invloed*" te beftempelen.

Wij zijn van gevoelen, dat dit almede in ftaat is, om den oorfprong der zielsziekten te ontwikkelen, welke op hare beurt terugwerken op de lever, maag en darmen; derzelver verrigtingen fteeds meer verwarrende, of hunnen onwerkdadigen toeftand, zoowel als dien van het geheele geftel, door medelijdendheid vermeerderende; en met der tijd, den geheele verzameling van *dyfpeptifche*, *hypochondrifche* en mogelijk *hyfterifche* ongeldheden voortbrengende!

Geenszins is het deze „ niet afgefcheidene gal (*), welke dat bijzondere tanig gekleurde voorkomen, aan de lang in de war-

(*) Door „ niet-afgefcheidene gal," bedoelen wij de hoofd-beftanddeelen, waaruit de gal wordt gevormd.

warme klimaten geresideerd hebbende Europeanen geeft, zoo kennelijk te onderscheiden van eene geelzuchtige uitvloeijing van opgenomene gal, en welke waarschijnlijk de schaduw is der eerste poging, door de natuur aangewend, om de kleur des ligchaams naar het klimaat te veranderen! Niet voor lange, nadat de tijdperken dezer overvloedige galafscheidingen voorbij zijn, is het, dat de Europeaan deze tanige kleur begint aan te nemen, en alzoo eerst dan, wanneer verminderde werkzaamheid in het leverstelsel zich heeft geopenbaard. Inderdaad is het zeer wel mogelijk, dat datgene, wat aanvankelijk dusdanige veranderingen en ongemakken in de dierlijke huishouding veroorzaakt, in den loop van weinige geslachten, die uitwendige veranderingen des ligchaams zouden voortbrengen, welke eindelijk in eenen belangrijken graad, de schadelijke invloeden van het klimaat zelve, tegenwerken. Ten einde ons klaarder uit te drukken, zullen wij ons van de volgende ontwikkeling bedienen.

De verwarringen in de verrigtingen van de lever, uit de medelijdende overeenstemming van de huid met dit orgaan, inderdaad ontstaande, doen op hare beurt de kleur der huid aan, door middel van niet afgescheidene en opgenomene gal: en deze gele en tanige kleuren, daargesteld door de stralen eener regtstandige zon, nijgen gedurende den loop van eenige geslachten, trapsgewijze tot eene zwarte kleur. Deze verandering van kleur, en in sommige graden ook van weefsel, (alzoo het slijmvlies der huid *rete mucosum S. Malpighii* bij den Indiaan dikker is dan bij den Europeaan), maakt het uitwendige van den mensch minder gevoelig aan dampkringswarmte, waarvan eene meer zachte en eenvormige werkdadigheid in de uitwasemende vaatjes van de huid, en gevolgelijk door de bekende *sympathie* een overeenstemmend evenwigt in de afscheidende vaatjes van de lever het gevolg is. De huid derhalve, welke de eerste oorzaak van gedérangeerde afscheidingen in de lever was, wordt eindelijk de groote be-

scher-

ſchermer van dit orgaan; en deze dérangementen zelve, ſcheppen, bij verloop van tijd, hun eigen beſchermer of tegengift (*antidotum?*); hetgeen volmaakt overeenſtemmende met de wijsheid des Scheppers, en met de onophoudelijke pogingen der natuur is, om datgene zooveel mogelijk te verbeteren en te verzachten, wat zij niet geheel kan voorkomen.

Dit leerſtelſel is verſchillende van dat van Dr. SMITH, die de zwarte kleur der Indianen aan de overvloedige afſcheiding der gal en derzelver uitvloeijing onder de uitwendige oppervlakte toeſchrijft; eene ſtelling echter, welke de proef des onderzoeks geenszins zoude doorſtaan. Geene verminderde afſcheiding, noch beſtanddeelen der gal neemt hij daarbij in aanmerking, even zoo min als hij eenige betrekkingen tusſchen de lever en huidsverrigtingen ſchetst. Zoude de voorbeſchiktheid tot huidzweeren in heete klimaten, en bij dronkaards in ons eigen klimaat, niet op de huid-lever medelijdende overeenſtemming (*cutaneo-hepatic Sympathie*) kunnen verklaard worden? In het eerſte geval worden de huidvaten verzwakt door de warmte, en die van de lever door *ſympathie*. Terwijl in het tweede geval de vaten van de maag en der lever verzwakt worden door het drinken, en die der huid door de ſympatiſche overeenſtemming met dezen.

De uitwerkſelen van onmatigheid in ſterke dranken, op de lever en derzelver verrigtingen zijn niet alleen aan elken nieuweling in de kunst bekend, maar zijn in den mond der dronkaards, eene algemeene ſpreekwijze geworden; en weinig zullen wij derhalve over dit onderwerp behoeven te zeggen. Dat echter „*onderdrukkende aandoeningen*" eenige verwarringen in de verrigtingen der lever zoude voortbrengen, welke, terugwerkende op de ziel, aanleiding zouden geven, tot, of wel den geheelen ſchakel *van hypochondriſche*, *hyſteriſche* en andere ongeregeldheden des zenuwgeſtels zouden verergeren, wordt op verre na niet algemeen toegeſtemd; of-

ſchoon

ſchoon deze ſtelling echter door den tijd ontwijfelbaar veld zal winnen.

De uitwerkſelen dezer onderdrukkende hartstogten, worden bij het vrouwelijk geſlacht in de werktuigen der ſpijsvertering ontwaard; als zwakheid der maag, onwerkdadigheid der lever en des darmkanaals, enz. De voedſelen gaan onbehoorlijk bereid in den twaalfvingeren darm over; —— alwaar dezelve eene onvoldoende onderſtand of hulp, van ſlecht zamengeſtelde onkrachtdadige gal en alveeschſap (*ſuccus pancreaticus*) ontmoeten. Onder deze omſtandigheden moet de voortgang van den ſpijsbrij (*chymus*) door de bogten des darmkanaals langzaam zijn, en de Chijl onvolmaakt worden afgeſcheiden. Aanhoopingen van drekſtoffen worden daarvan het gevolg; terwijl bij gebrek aan de behoorlijke gal, waarſchijnlijk eene geſtremde werking ontſtaat, met eene ontwikkeling van lucht, welke tot verontrustende kolijken en kwellende oprispingen aanleiding geeft, of wel dezelve veroorzaakt. Ten einde hieraan verligting toe te brengen, hebben de geestrijke en hartſterkende aftrekſels, menigmaal de voorloopers van meer gevaarlijke misſlagen geweest, daar dezelve die ongeſteldheden vermeerderden, welke men vermeenden daardoor uit den weg te zullen ruimen!

Door een zorgvuldig gebruik van het darmkanaal-openende middelen, wordt dit kanaal zelve ontruimt van dien last van drek- en andere ſtoffen, met welken het als het ware was opgevuld. Gezonde gal wordt daardoor naar de darmen gelokt, in plaats dat deszelfs hoofd-beſtanddeelen in de *circulatie* ronddwalen. Deze natuurlijke prikkel bevorderd de chijlmaking (*chylificatio*), welke het geheele ſtoffelijk zamenſtel verſterkende, weder nieuwe *energie* aan de ziel mededeelt, tot eindelijk de bloem der gezondheid zich nogmaals op de tanige kaken van onderdrukking vertoont.

Geene rangen van het menschdom zijn van de uitgeſtrekte

uit-

uitwerkſelen van beleedigingen in de lever uitgezonderd. In onze voorname ſteden mogen derzelver invloeden zich, uit hoofde van zittende beroepen, onmatige en ongerelde leefwijze en onderdrukkende aandoeningen, onder alle klasſen der maatſchappij uitbreiden. Waarvoor één paar voorbeelden genoeg ten bewijze kunnen ſtrekken. De geheele letterkundige wereld van den geringſten dichter in zijne armoedige ſtulp tot den geleerden voorzitter in zijne zalen, gevoelen meer of min derzelver uitwerkſelen. Deze gebrekkige galafſcheiding, het gevolg der werkzaamheden van den geest, met ligchamelijke onwerkzaamheid, is klaarblijkelijk de „ziekte der geleerden" (*Morbus eruditorum*) welke het voorkomen der ſtuderende, dien hunne gezondheid en hun leven, bij de nachtlamp vernielen, met het bleeke ſloers des vermoeiden herſengeſtels overdekt. Voor hen is het onnoodig de ziekte te beſchrijven, alle zijn zijlieden met derzelver verſchillende ſymptomen te wel bekend. Doch zeer weinigen hunner zijn bedacht, hoeveel invloed ſtoffelijke oorzaken, op de verſtandelijke vermogens of wel verſtandeijke ontwerpen kunnen hebben. Wanneer ik bij de eene of andere bijzondere gelegenheid het geheele vermogen van mijne gedachten, verbeelding, bevatting en oordeel wenſche aan te wenden, weet ik door langdurige ondervinding, dat door voorloopig de lever, derzelver leiders en buizen te ontledigen, en alle galachtige ophoopingen uit het ſpijsverterings kanaal uit te drijven door middel van *mercuriale purgatiën*, waardoor almede eene levendigere afſcheiding in het chijlbereidend ſtelſel wordt opgewekt, ik daardoor worde in ſtaat geſteld, met veel meer nuttigheid de bovengezegde zielsvermogens in eenen uitgebreideren kring dan wel anders te kunnen doen werkzaam zijn. Dit is inderdaad geene theoretiſche herſenſchim, maar eene praktikale daadzaak, en kan mogelijk die groote ongelijkheid helpen verklaren, welke wij dikwerf in de helderſte

 voort-

voortbrengfels der verbeelding ontmoeten, en ons aanwijzen, waarom zelfs de onfterfelijke HOMERUS fomwijlen ftruikelde (*).

(*) Zie, als eene verklaring over de uitwerking van het falpeterig-zeezout-zure bad, in aandoeningen van de lever, mijn werk over de lever, p. III. 3e. Edit. Inderdaad heb ik met opzet de uitweiding in deze afdeeling vermeden; daar ik oordeel, dat de bezoeker der keerkringen het werk over de lever, even als dit, zal bezitten.

J. J.

IX.

IX. AFDEELING.

PERSLOOP (*Dysenteria*).

Deze ziekte is zeker eene der belangrijkſte, om er zoo-veel mogelijk volmaakt mede bekend te zijn, zoo aan boord van ſchepen als bij armeën, van alle diegenen, welke in de geheele verzameling van ziekten bekend zijn. Geene andere ziekten, zelfs de koortſen niet uitgezonderd, veroorzaken den jongen geneesheer meer moeite en verlegenheid dan deze; en wel voornamelijk om deze onloochenbare reden, „ dat in het uur van gevaar, boeken en menſchen deszelfs oordeel verwarren, en zijnen arm verlammen door hunne volſtrekt tegen elkander inloopende aanwijzingen!" Laat elk een na het lezen van Dr. HALTY's werk over den persloop, waarin hij een fraai, offchoon kort begrip geeft, van de voornaamſte hedendaagſche gevoelens en behandeling in deze ziekte, aan het ziekbed zelve gebragt worden; en hij zal volſtrekt buiten ſtaat zijn, in zijnen eigen geest het best geindiceerde plan van behandeling te bepalen!

Kan de jonge arts uit deze benaauwde omſtandigheid, door het innemen van het oordeel van anderen gered worden? In geenen dele. De eene zegt hem, „ de ziekte in de behandeling te moeten beſchouwen, als zeer naauw in betrekking ſtaande met darmontſteking (*enteritis*), en voornamelijk

van aderlatingen af te hangen (*). Eén ander zegt hem, dat zamentrekkingen in den karteldarm, (*intest. Colon*) of in de dunne darmen (*Intestinum tenuæ*) de oorzaken der persloopen zijn; veroorzakende deze zamentrekkingen eene terughouding van daek en andere ſtoffen," waarom gevolgelijk de ontlastmiddelen de voorkeur verdienen. Een derde daarentegen verzekert hem, dat hij, zonder eenig nut, zijnen lijder tot den dood kan laten purgeren: doch dat alleen zweetdrijvende middelen de herſtelling kunnen bewerken. Terwijl een vierde hem ſteeds verzekert, dat alleen het kwik een *ſpecificum* tegen deze ziekte is, en dat hij *zonder* kwijling te verwekken, zijnen lijder zeker zal zien bezwijken. In dezen ſtaat van twijfeling, wankelt hij van de eene aanwijzing tot de andere, terwijl de uitſlag daarvan, oneindig minder gelukkig zijn zal, dan, wanneer hij halſtarrig, het ſlechtst voorgeſtelde plan van behandeling had omhelsd.

Eene waarheid is het dat de ondervinding in het algemeen, zijne te doene keus zal bepalen, doch menig angſtig uur zal hij doorbrengen, om zijnen waren weg door het doolhof dezer verſchillende gevoelens te vinden; terwijl hij te gelijker tijd, menigen misſlag zal begaan!

Daar er in de geheele *Noſologie* naauwelijks eene ziekte beſtaat, welke meer gelijkvormig in derzelver hoedanigheid en kenteekenen is, dan de persloop; moeten wij vooronderſtellen, „ dat dit verſchil, zoo onder de beoefenaren der geneeskunde, als onder de ſchrijvers alleenlijk moet zijn ontſtaan, door de meest uitſtekende *uitwerkſelen*, voor de naaste *oorzaken* aan te nemen; en daar de middelen ter herſtelling tegen de *eerſten* gerigt, dikwerf de *laatſte* hebben weggenomen, verbeeldde zich een ieder, wien zulks mogt gebeuren,

(*) Zie hier over verder, Dr. WRIGHT, over de koorts van het eiland *Walcheren;* alsmede Dr. SOMERS over de buitenſporige bloedontlasting in den *dyſenterie* van het ſchier-eiland.

ren, dat hij alleen, de ware oorzaak en wijze van behandeling der ziekte had gevonden. Dus zal de eene geneeskundige, wanneer hij bij het onderzoek van het ligchaam, van eenen in een zeker tijdperk dezer ziekte overleden lijder, verſchillende ſporen van ontſteking, of zelfs wel verſterving (*ſphacelus*) in eenige gedeelten des darmkanaals ontmoet, zonder eenige zamentrekking, zijne ontſtekingachtige ſtellingen vormen, en dien ten gevolge, offchoon hij daarna van eenige door andere aanbevolene middelen, als onderſteunende gebruikt maakt, echter altoos de aderlating als deszelfs voornaamſte *indicatie* uitmakende, beſchouwen, — waarmede hij alsdan tamelijk gelukkig ſlaagt, en daardoor ten hoogſte voldaan wordt, het ware plan getroffen te hebben. Eenen anderen lijder in een minder gevorderd tijdperk der ziekte overleden, of wel waar verſterving nog geene ontſpanning heeft daargeſteld, en alle teekenen van zamentrekking heeft uitgewischt. Deze wordt door een' ander geneeskundige onderzocht, welke den inwendigen rok van ſommige gedeelten der darmen in kronkelingen te zamen getrokken, verdikt en het darmkanaal zelve tot eenen geringen diameter vernaauwd, en verharde drekſtoffen of liever drekſtoffige ophoopingen, (want wij gelooven niet, dat zij, welke van *ſcybala* ſpreken, de buiken van vele persloopige lijders onderzocht hebben,) in de plooijen van den karteldarm of bogten der dunne darm verborgen, en achter deze te zamengetrokkene gedeelten zittende. Ten gevolge van den uitſlag dezes onderzoeks, vormt de arts zijne ſtelling, en komen dus aderlating of andere bloedontlastingen ſlechts toevallig in aanmerking, en eenige middelen, vooronderſteld, het vermogen te bezitten deze zamentrekkingen of krampen te kunnen ontſpannen en wegnemen, worden toegediend, met menigvuldige ſtoelgang bevorderende middelen, en eene gelukkige uitwerking is weder niet zelden het gevolg.

Een derde geneeskundige vindt bij het onderzoek des ligchaams,

chaams van eenen in de heete klimaten aan den persloop overledenen lijder veretteringen of andere werktuigelijke beleedigingen in de lever, een zeer gewoon verſchijnſel, en beſluit daaruit, dat *dyſenterie* niets anders is dan *hepatitis* alleen onder eene andere gedaante. Ten gevolge van deze zijne *hypothéſe*, ſchrijft hij bij anderen het kwik voor; terwijl daardoor zijne behandeling met nog beteren uitſlag dan eene der vorige wordt beloond, waarmede hij zich volſtrekt overtuigd houdt, alleen de ware weg gevolgd en naauwkeurige begrippen der ziekte te hebben.

De vierde in aanmerking nemende, dat persloop altoos met onvolmaakte huidsuitwaſeming gepaard gaat, en het oordeel van SYDENHAM, „dat het eene naar de darmen terug getredene koorts is, omhelzende: neemt zijnen toevlugt tot zweetdrijvende middelen, ten einde dezelve weder naar buiten te drijven, en zulks nogmaals met aanmerkelijk gelukkig gevolg, zoodanig zelfs, dat hij de blindheid beklaagt, van alle diegenen, welke niet ten duidelijkſte zien, dat de ziekte grootendeels „*eene naar het darmkanaal teruggetredene huidsuitwaſeming is.*" Hoedanig zullen wij alle deze tegenſtrijdige gevoelens en behandelingen in overeenſtemming brengen? Door het bepaalde omhelzen van eene derzelven, zullen wij menige malen weldoen, doch ook dikwerf daardoor dwalen. Wanneer wij van eenen anderen kant eene beſcheidene volmagt verleenen, om, naarmate de toevallen zelfs zulks mogten aanwijzen, eene dezer *theoriën* te omhelzen: vergunnen wij daardoor aan den jongen geneeskundige niets dan eene vrijheid, waarvoor hij ons waarſchijnlijk in het uur der beproeving of van verantwoording, geenen dank zoude wijten. Hij, die een bepaald *principium* konde aan de hand geven, hetwelk algemeen moest worden in het oog gehouden, in elk geval en elk klimaat, een *principium*, dat de verſchijnſelen ter herſtelling verklaarde, die een volmaakte en niet moeijelijk te volgen aanwijzing leverde, waar en wanneer wij tot de eene of tot de andere dezer ſchijnbaar te-

tegenſtrijdige wijzen van behandelen moesten overgaan, zonder echter het eens bepaalde *principium* uit het oog te verliezen, of voor een oogenblik in de vervolging van dat heilzame oogmerk, waarop dit *principium* doelt, te verzwakken; zoude zich voorzeker de dankbaarheid der jongere geſlachten, ten minſte diegenen, welke zich aan de geneeskunde weiden, waardig maken.

Wij hebben gewag gemaakt van datgene, wat wij vooronderſtelden, de oorzaak dezer verwarde *theoriën* en praktijken te zijn, namelijk: „ de misſlag van de uitwerkſelen voor de oorzaken te beſchouwen." Wanneer wij derhalve in eenig gedeelte van het darmkanaal zamenſnoeringen (*ſtrictures*) ontmoeten; wat deed dezelve ontſtaan? Ontwijfelbaar moeten zij het uitwerkſel van eenige oorzaak zijn. Wanneer wij in hetzelve ſporen van ontſteking ontdekten, is het bewezen een gevolg, en geenszins eene oorzaak van den persloop te zijn, hetgeen ten klaarſte bewezen wordt, door het verſtopt darmkanaal, dat onveranderlijk met deszelfs ware ontſteking (*enteritis*) gepaard gaat. Wanneer wij in heete klimaten persloop of (daar ſommigen het dezen naam niet willen toeſtaan) buikloop, eenen vrij getrouwen vergezeller der leverontſteking, bijzonderlijk der ſleepende of verouderde bevinden te zijn: zoo volgt daar geenszins uit, dat leverontſteking een algemeen metgezel, veel minder eene oorzaak van *dyſenterie* zijn moet. In verſcheiden gevallen van *hepatitis*, voornamelijk in de geweldige vormen vindt men een hardnekkige hardlijvigheid, en in tallooze doodelijk eindigende gevallen van persloop, kunnen geene teekenen van werktuigelijke beleedigingen in de lever ontdekt worden.

Diegenen, welke dezelve aan eene verhinderde of teruggetredene uitwaſeming hebben toegeſchreven, kwamen nader aan de oorzaak, doch waren nog verre af van het ware. De verhindering (opſtopping?) der huidsuitwaſeming is in zich zelve, eene beuzelachtige, doch in derzelver betrekking tot

 an-

andere werkzaamheden, eene belangrijke omſtandigheid in de naaste oorzaak van *dyſenterie*.

Daar de oorzaken alleenlijk door hare uitwerkſelen kunnen herkend worden. Zoo moeten wij trachten onder deze laatſte diegenen uit te vinden, welke *altoos* in den persloop aanwezig zijn, en in hare verſchijning eene beſliste *meerderheid* bezitten. Deze begrijpen wij diegenen uit te maken, welke men verſtaat door naaste oorzaken in deze, zoowel als in elke andere ziekte. Zijn er derhalve zoodanige in den persloop? Wij vooronderſtellen, dat er dusdanige zijn, zonder dat deze vooronderſtelling alléén op beſpiegelende gronden is berustende. Geenszins hebben wij de kennis dezer ziekte uit de ſchriften der oudere of hedendaagſche ſchrijvers verkregen, maar dezelve in het boek der natuur zelve beſtudeerd, en elk van derzelver kentekenen, is diep in ons geheugen geprent, door eigene ſmartelijke ondervinding, beide zoo binnen als buiten de keerkringen.

In elk geval van persloop, dat immer binnen den kring onzer waarnemingen kwam (waarvan het getal niet gering was), waren onveranderlijk van het eerſte begin af, twee verrigtingen gedérangeerd, welke weldra nog andere dérangementen medeſleepten. En deze twee verrigtingen waren die van de huid en die van de lever, of huidsuitwaſeming en galafſcheiding. Aan ieder, die immer deze ziekte naauwkeurig aan het ziekbed waarnam, gelooven wij te mogen vragen, of aan hem ooit een enkel geval derzelve voorkwam, in welke deze beide verrigtingen hunnen natuurlijken gang gingen, in elk tijdperk der ziekte?

De plaatſelijke klamme zweeten, welke wij ſomwijlen op de uitwendige oppervlakte waarnemen, zoowel als de toevallige vermenging van galachtige drekſtoffen onder de ſtoelgangen, verre van tegenwerpinge te zijn, zijn volmaakte bewijzen van deze onze ſtelling, want buiten de bovengezegde verſchijnſelen, welke *tegennatuurlijk* zijn, is de geregelde huids-

huidsuitwafeming verhinderd, en de gezonde galaffcheiding volmaakt geftopt. Dr. BALFOUR. welke eene twintigjarige ondervinding dezer ziekte heeft, en welke dezelve het eerfte onder den naam van remitterende rottige darmkoorts (*putrid intestinal remitting fever*)," behandelde: getuigt op den 17den bladzijde van zijne tweede verhandeling over de zons- en maansinvloeden, dat: „ in den *eerften aanvang* der rottige darmkoorts, als ook omtrent den tijd van hare *volkomene fcheiding* of eindiging, heb ik veelal aanmerkelijke ontlastingen van verfche gal waargenomen, doch wanneer de koorts voortging en op dezelfde hoogte bleef, hielden dusdanige ontlastingen dikwerf op te verfchijnen, en door deze omftandigheden werd ik geleid te vooronderftellen, dat de doorgang der gal in den twaalfvingeren darm, gedurende dit tijdperk, (dat is: „ van den aanvang der ziekte, tot deszelfs *crifis* of einde") geheel belet was. Hetgeen wij den lezer wel verzoeken in aanmerking te houden.

Dit derhalve zijn de twee eerfte fchakels dezer ziekelijke keten, welke de verwijderde oorzaak met den fchijnbaren vorm der ziekte vereenigden. Hij, die deze kan verbreken, door deze twee verrigtingen tot hun natuurlijk ftandpunt terug te brengen — hetzelfde door wat maatregelen of welke geneesmiddelen — zal de ziekte herftellen of liever voorkomen. —— Zeldzaam echter kunnen wij verwachten, vroegtijdig genoeg geroepen te worden, voor dat de *dyfenterie* zich reeds heeft geopenbaard, alhoewel een naauwkeurig waarnemer in zijn eigen geftel, dikwerf deze fchadelijke bewegingen zoude kunnen ontdekken, en door dadelijke maatregelen, de ziekte in derzelver eerfte ontwikkeling (*in embryo*) vernietigen.

Eenige andere onzigtbare, ten minfte zeer duistere fchakels dier keten, moeten thans in aanmerking komen: — want hoe getrouwelijk ook eene naaste oorzaak (*caufa proxima*) in de fcholen en ftudeerkamers moge bepaald worden, is het in

natura niets, dan eene aaneenschakeling van oorzaken. Het evenwigt in de *circulatie* en opwekbaarheid wordt verbroken. Ten gevolge van de onwerkdadigheid (*torpor*) der huidvaten, wordt de massa des bloeds naar de inwendige oppervlakte gerigt, en de balans nog verder verbroken, door de hinderpalen, welke het poortaderlijk bloed in de lever ontmoet, door eene overeenstemmende onwerkdadigheid in de uiterste of afscheidende vaatjes van dit orgaan; waarvan het gevolg is, dat de reeds bestaande volbloedigheid (*plethora*), in de onderbuiks- en darmscheilsvaten aanmerkelijk vermeerdert, en koortsige toevallen eenen aanvang nemen. De huidsuitwaseming verhinderd zijnde, wordt eene derzelver plaatsvervangende ontlasting van slijm (*mucus*) en scherpe wei (*serum*) uit de uiteinden der opgepropte darmscheilsvaten, op de inwendige oppervlakte des darmkanaals uitgestort, hetwelk in dit tijdperk zich in eenen staat van prikkelbaarheid bevindt (†). Nu begint de ziekte zich openlijk te vertoonen, door de onaangename gewaarwording in de darmen, den menigvuldigen aandrang tot stoelgang en de slijmachtige hoedanigheid dezer ontlasting, en gereedelijk kunnen wij hieruit bevatten, hoe alle deze gevolgen, welke zoo menigmalen als oorzaken beschouwd werden, ontstaan. Wanneer de *plethora* aanmerkelijk is, zal zelfs het bloed uit de mondjes der zoozeer met deze

(†) Men moge hier aanmerken, dat hetzelfde verschijnsel in meest alle keerkringskoortsen plaats vindt, even zoowel als in ernstige gevallen van *cholera morbus*, enz. Dit verzekeren wij, want dezelfde oorzaken, welke inwerkende op het eene voorwerp eene galkoorts zullen doen ontstaan, zullen in een tweede voorwerp tot *hepatitis*, in een derde, tot *cholera morbus*, en mogelijk wel in een vierde tot *dysenterie* aanleiding geven; naarmate het geval het eene of andere orgaan, meer tot de eene of andere ziekelijke aandoening heeft voorbeschikt. Zelfs zal eene vereeniging van alle deze ziekten, niet zelden in een voorwerp worden waargenomen.

deze vloeistof opgevulde, en daardoor uitgezette darmscheils-vaten geperst worden, waarvan ontsteking en verzwering kan ontstaan. Wanneer eenige verharde drekstoffen zich in de plooijen van den karteldarm bevinden, zullen dezelve door de prikkelbare kringswijze vezelen der darmen worden terug-gehouden, en de zamentrekkingen zullen de pijnen en krimpingen in de darmen vermeerderen.

In deze omstandigheid tracht de natuur klaarblijkelijk door eigen pogingen (terugwerking *reactio*), het evenwigt in den bloedsomloop en opwekbaarheid te herstellen, zoowel als der verrigtingen van de huid en de lever, doch maar zelden mag haar dit gelukken, terwijl hare mislukte pogingen maar al te dikwerf in plaats van verligting aan te brengen, de toevallen in hevigheid doen vermeerderen. Dus zien wij somwijlen een plaatselijk en slecht bereid zweet op de uitwendige oppervlakte te voorschijn komen, zonder eenige de minste verligting aan te brengen; terwijl een bijkomende stroom van ontaarde gal uit de lever, omtrent als gesmolten lood, de prikkelbare darmen in pijnlijke krimpingen en wringingen verplaatst, waardoor de pijnen en persingen (*tenesmi*) onverdragelijk worden, en om de waarheid te zeggen, „ is de natuur (wanneer ons deze uitdrukking vergund zij) een slecht geneesheer in persloopen." „ *In hoc enim Corporis affectu*," zegt de Heer G. BAKER, „ *aliquod certe in medicina opus esto*, *haud multum in Naturæ beneficio*." Alleen daar, waar de algemeene *plethora* door de ontlasting uit de darmschijls-vaten, zonder aanmerkelijke werktuigelijke beleedigingen in de darmen te veroorzaken, kan verminderd worden, is het, dat de natuur eindelijk in hare pogingen kan slagen. Dit eenmal volbragt zijnde, kan zij met veel minder moeite tot het einde van haar overig doel (de herstelling van de balans der *circulatie* en der opwekbaarheid, benevens de verrigtingen van de huid en lever) geraken. Doch in verre de meeste gevallen, waar de ziekte hevig is, verhaasten hare pogingen het doodelijke

uit-

uiteinde, of brengen zoodanige beleedigingen in de bewerktuiging en verrigtingen der chijlbereidende werktuigen voort: als een langdurige flepende toeftand der ziekte doen ontftaan, en welke alsdan zeer moeijelijk te behandelen is.

In den aanvang zullen de koortfige verfchijnfelen in evenredigheid ftaan met de algemeene verwarring in de *circulatie* en der opwekbaarheid; terwijl dezelve daarna door de onderftelde organifche dérangementen onderhouden en gewijzigd worden. De ontlasting van bloed bij den ftoelgang, fchijnt aan den anderen kant wederom evenredig te zijn aan de plaatfelijke *plethora* in het poortaderlijke- en darmfchijls-vaatftelfel en aan den duur en graad van onwerkdadigheid in de lever, welke deze *plethora* veroorzaakt.

Deze ftelling aldus kortelijk gefchetst, zal, gelooven wij, wanneer dezelve onpartijdig wordt overwogen en zuiver toegepast, ten duidelijkfte elk verfchijnfel in deze ziekte verklaren; van de dérangementen der lever (de voornaamfte aller klieren) af tot die van de darmfcheils-klieren (*glandulæ Meferaicæ*) toe, welke op hunne beurt almede als de zetel, of zelfs de oorzaak van *Dyfenterie* zijn befchouwd.

Het is echter niet voldoende, dat het grootendeels de verfchijnfelen oplost. Op de natuur en waarheid gegrond, moet het zich zelve als een arithmetifche regel, in verfchillende omftandigheden bevestigen. Boven alles moet de praktikale toepasfing van dezelve, tot geene tegenftrijdigheden leiden; hoe verfchillend de wegen ook mogen fchijnen, moeten zij bewezen worden, echter alle tot een punt te doelen — namelijk de herftelling. — Het moet verklaren, hoedanig men door verfchillende middelen hetzelfde doel bereikt, en eindelijk moet dezelve ons de beste en naaste weg aanwijzen, welke wij in de behandeling te volgen hebben. Tot deze taak befchouwen wij onze, thans in onderwerp zijnde ftelling als volmaakt gefchikt, offchoon wij dezelve niet verder

dan

dan op de voornaamſte verſchijnſelen der ziekte, en op de belangrijkſte wijze van behandeling zullen toepasſen.

Van de eerſte (voornaamſte verſchijnſelen der ziekte) hebben wij reeds geſproken, en gaan daarom regtſtreeks tot de laatſte over. De arts, welke eenen ontſtekingachtigen toeſtand der ingewanden als de oorzaak van *dyſenterie* beſchouwde komt bij eenen lijder, welke met allergeweldigſte buikpijnen en perſingen hevig is aangedaan, en eene aanmerkelijke en onrustbarende hoeveelheid bloed bij de ſtoelgangen (welke omtrent uit niets anders dan dit en ſlijm beſtaan) ontlast. Als zijne voornaamſte *indicatie* wendt hij ruime bloedontlastingen aan, en ſchrijft daarbij laxerende of zweetdrijvende middelen, alleen als *ſecundaire*, of als het tweede in aanmerking komende voor. Weldra bevindt hij, dat de bloedvliet bij den ſtoelgang grootendeels verminderd is — dat de krimpingen en ſnijdingen bedaren — en dat de ſtoelgangen na deze laxeermiddelen meer ſtoffelijk, minder ſlijmig en met aanmerkelijke verligting voor zijnen lijder gepaard zijn. Niets kan klaarder zijn dan de weg, waardoor deze door hem aangewende middelen op het *principium* in onderwerp, weldadig werken. De aderlating vermindert onmiddelijk de *plethora* der darmſcheilsvaatjes en verhinderd de uitſtorting of uitvloeijing uit derzelver mondjes. Eene algemeene ontſpanning door het geheele ſtelſel is daarvan het gevolg; de zamenſnoeringen der darmen ontlaten zich; de verharde en aangehoopte drekſtoffen worden ontlast; en de natuur dusdanig verligt, onderneemt eene herſtelling van het evenwigt in de *circulatie* en in de opwekbaarbeid, kenbaar aan eenen graad van werkzaamheid in de uiterſte vaatjes der uitwendige oppervlakte, en door *ſympathie* van de afſcheidende vaatjes der lever.

Tot dusverre heeft de geneesheer de ongedwongene pogingen des geſtels, grootendeels onderſteund, en wanneer dit laatſte eveneens in ſtaat is, de omſtandigheden op dezen voordeeligen voet te onderhouden, zal zich alles ſchikken; is

het-

hetzelve daartoe niet in ſtaat, dan keert de ziekelijke toeſtand terug, met eene gevaarlijke zwakte, welke zijnen arm verlamt en zijnen geest verlegen maakt! Zijn lijder moge dan al of niet herſtellen, wij zouden geenszins verlangen in zijne omſtandigheid te zijn, onder de zorg van eenen arts, wiens voornaamſte doel zich tot opruiming van ontſteking bepaalt (†).

Hij, die op purgeermiddelen betrouwt (en waarlijk velen doen dit, welke van de ziekte weinig kennis hebben) uit het begrip, dat zamenſnoering der darmen en eene terughouding der natuurlijke drekſtoffen de hoofdoorzaken van *dyſenterie* zijn, treedt waarlijk op eenen zeer zwakken grond. Inderdaad onderſteunt hij de natuur in hare meest blijkbare, doch gevaarlijke wijze van herſtelling. Wanneer hij door eenig aanhoudend gebruik van purgeermiddelen de plaatſelijke *plethora* kan verminderen, en eene gezonde werkdadigheid van de lever opwekken (beide welke vereischten door ontlastende geneesmiddelen bijzonderlijk uit de kwikbereidingen ongetwijfeld zullen worden bereikt), alvorens eenige werktuigelijke beleediging in het darmkanaaal is ontſtaan, zal hij zekerlijk in zijne poging ſlagen, uit hoofde van de algemeenen balans der *circulatie*, zoodra de *plethora* uit de poortaderlijke- en darmſchijls-

(†) Sedert de eerſte uitgave van dit werk gedrukt was, heeft Dr. SOMERS de aandacht der geneeskundige wereld op de buitengewone aderlatingen in de *dyſenterie*, zoo als die zich op het ſchier-eiland vertoonde gevestigd. Doch wij gelooven, dat de ondervinding de aderlating alleenlijk den rang van vermogend medewerkend middel (*auxiliary*) in de behandeling dezer belangrijke ziekte zal toekennen. Geenszins komt de eer van het oorſpronkelijke, hiervan aan Dr. SOMERS toe. Dr. WHITE maakte van dezelfde aderlatingen gebruik in *Egypte* in 1802. En de Heer WHITE, ſcheepsheelmeester gaf reeds voor omtrent eene eeuw, een werk uit, in hetwelk hij eene nog veel ſterker en beſlisſender ſtelſel van bloedontlastingen in *dyſenterie* ontwikkelde en daarſtelde.

ſchijls-vaatſtelſels is opgeruimd, weldra herſteld zal zijn; terwijl de ſympathiſerende werkdadigheid van de huid, in de gezonde verrigtingen van de lever zal deelen. Doch in eene groote hoeveelheid van gevallen, zal hij het verdriet hebben te ondervinden, dat, alvorens hij zijn doelwit kan bereiken, reeds zoodanige organiſche dérangementen plaats hebben, die of het doodelijk einde kunnen verhaasten, of eene vruchtbare bron van ellende in den chroniſchen ſtaat der ziekte zullen opleveren, hetwelk helaas al te dikwerf het gevolg is!

Het doelmatige van het brakingverwekkende en huidsuitwaſeming bevorderende plan op het in onderwerp zijnde grondbeginſel, is klaarblijkelijk genoeg. Niet alleen dat beide deze middelen in het algemeen eene *déterminatie* naar de uitwendige oppervlakte des ligchaams bewerken, doch door de opwekking eener gezonde verrigting van de lever, verminderen zij plaatſelijk de *plethora* der darmſchijls- en poortaderlijke-vaatſtelſels, (eene omſtandigheid waarop vele van hen, welke dezelve aanwendden niet rekenden of dachten), en herſtellen aldus het evenwigt in de *circulatie* te gelijk met de verrigtingen der huidsuitwaſeming en der galafſcheiding.

Hoe ſchoonſchijnend echter dit plan ook in de *theorie* — hoe gelukkig het ook in eenige weinige *ſporadiſche* gevallen van *dyſenterie* in de burgerlijke zamenleving, of in een welingerigt hospitaal moge zijn; nimmer werd eene meer Utopiaanſche praktijk voor vloten of armeën in eene keerkringsluchtſtreek, ter algemeene navolging ernſtig aanbevolen! veeleer gelooven wij, dat zij, welke hetzelve roemen of voordragen, dit nimmer aan de ondervinding toetsten, met uitzondering mogelijk van eenen zeer beperkten kring, en met alle vereischte voordeelen en gemakken ter beſchikking. „ *In eene geſtadige bevordering van het zweet*," zegt de naauwkeurige Dr. BLANE, „ zoude dit ongemak gelegen zijn, dat, wanneer de perſingen terugkwamen, hetzelve door menigvuldige uit het bed gaan van den lijder zoude verhinderd en belet worden,

den, of wel, dat het gevaarlijk voor de aandoening van koude zoude zijn." 3de *Edit. pag.* 457.

De behandeling door het kwik is van eenen geheel anderen ſtempel, ten opzigte van deszelfs aanwending. Inderdaad heeft de *empiriſche* toediening van het kwik (zoo als men het noemt), in *hepatiſche* en *dyſenteriſche* gebreken of ziekten in het algemeen, ſommige te huiszittende geneeskundige volkomen van gevoelen doen veranderen, en hun niet weinig verwondering gebaard. Doch zij, welke met de uitoefening van deze wetenſchap bij armeën, of aan boord van ſchepen belast zijn, vooral in keerkringsluchtſtreken, lagchen vergenoegt op het zien van dit weldadige geneesmiddel. Door herhaalde waarnemingen weten zij, dat, wanneer zij eene vrije *ſalivatie* kunnen te weeg brengen, de lijder ten minſte voor dien tijd verzekerd is, en dit reeds baart eene overhellende neiging ten voordeele of van het *ſpecifique* vermogen van het kwik, of dat de lever de voornaamſte zetel der ziekte zij. Met deze vooringenomenheid, vervolgt hij zijn in het oog hebbend plan, achteloos op bijzondere toevallen, en verachtende de hulp in te roepen van die middelen, welke wij het laatst beſchreven hebben, en welke door andere als de voornaamſte werden aangemerkt. Nogtans is hij in het algemeen gelukkig, en wanneer hij weet tot hoeverre hij met zekerheid in deze *empiriſche* wijze kan volharden, zal hij zulks nog meer zijn, zoo als door ons ter geſchikter plaatſe en ter regter tijd zal worden aangetoond. Somwijlen echter mislukt hem zijne poging — en kan hij geene kwijling verwekken, dan is zijne hulp en toevlugt verloren! De lijder kwijnt weg — ontſteking, verzwering — zelfs verſterving moge daarbij komen, of den een of anderen morgen, vindt hij tot zijne grootſte verwondering verſcheiden duimen van den regter darm, (*Intestinum rectum*) welke door den ſtoelgang gedurende den nacht zijn afgegaan! Dit is zoowel onder onze eigene zorg voorgekomen, als ons bekend is, dat hetzelve ook door anderen ondervonden werd.

Wij

Wij zien derhalve, dat ieder der boven opgegevene *méthoden*, wanneer dezelve als de voornaamſten tot uitſluiting van de andere wordt voorgeſteld, met ongelegenheden gepaard gaat en (met uitzondering mogelijk alleen van de laatſte) met gebreken vergezeld, zoo niet zonder eenig nuttig gevolg, voornamelijk in warme gewesten zijn. Eene ondoelmatige vereeniging van alle daarentegen, zonder regel of orde, en geleid alleen door de willekeurigheid of naar het welgevallen van den jongen arts, zal voorzeker niet beter zoo niet erger zijn, dan de blindelingſche omhelzing van eene derzelve in het bijzonder. Kortom, niets dan eene bepaalde grondſtelling welke altoos wordt in acht genomen, en onder welker opperbeheer de boven door ons opgegevene middelen, elk in zijnen eigenen *ſpheer* wordt aangewend, kan tot eene bevestigde en doelmatige praktijk in *dyſenterien* leiden; of die verwarde en dwalende ſtellingen en handelingen hereenigen, met welke beide, menſchen en boeken voortgaan, den geest te kwellen van alle diegenen, welke niet door eigene en uitgebreide ondervinding uit de teugels van hooger gezag ontſlagen zijn.

Deze door ons te volgen grondſtelling hebben wij reeds bepaald, namelijk: de herſtelling van eene gezonde huidsuitwaſeming en galafſcheiding, met een evenwigt in de *circulatie* en der opwekbaarheid en op eene algemeene wijze, die middelen daar tevens bij aangeduid, welke wij daartoe behooren aan te wenden; de dadelijke aanwending van het geheel op de praktijk, zullen wij thans door de inroeping van daadzaken verklaren.

Zooveel mogelijk hebben wij in deze verhandeling, voorbedachtelijk getracht, de aan ons zelve voorgekomene gevallen ter ſtaving van onze eigene leerſtelſels aan te voeren. Het volgende korte verhaal, zij hier echter eene plaats vergund, en moge den lezer niet onbelangrijk en mogelijk wel leerrijk voorkomen.

Eenige weinige weken na onze eerſte aankomst te *Bengalen*, was ik eens in het gezelſchap van eenige officieren, welke eenige mijlen beneden *Kedgeree* aan den wal gingen met het voornemen, om te jagen en het land te bezien. De dag was buitengemeen heet — de grond half overſtroomd, en wij doorwaadden en doorliepen eenige poelen, moerasſen, kreupelbosſchen, rijstvelden, enz. dikwerf met de eene helft des ligchaams onder water, en de andere, bradende in de zon, tot wij verſchrikkelijk vermoeid en afgemat waren. Daar wij eenigen voorraad bij ons hadden, bragten wij den ganſchen dag op deze wijze door; en met den avond naar de oevers van den *Ganges* op de door ons aangewezene plaats terugkeerende, bevonden wij de rivier zoo laag te zijn, dat de boot niet aan den wal konde komen; waarop wij ons in de rivier wierpen, en naar de plaats waar onze boot voor eenen dreg lag, toe zwommen. Het was om dezen tijd ten naaste bij zonsondergang, en daar wij een ſterken ſtroom tegen ons hadden, zaten wij omtrent twee uren in de boot, druipnat en huiverig van de koude alvorens wij ons ſchip bereikten. Gedurende den daaropvolgende nacht was mijn ſlaap zeer ongerust, terwijl ik nu en dan door koude huiveringen en afwisſelende gloeijingen werd overvallen; doch in den morgen ſtond ik, als naar gewoonte uit mijn bed, en beſloot daaruit, dat alles wel was. Bij het middagmaal had ik echter geenen eetlust, en korten tijd daarna ontwaarde ik eene onaangename gewaarwording in mijne darmen. Bij het naderen van den avond, had ik menigvuldige aandrangen tot ſtoelgang met krimping en eenige perſing, terwijl ik daarbij niets dan ſlijm ontlastte; nu kwam er koorts bij, mijne huid werd heet, droog en geſpannen, en omtrent elf uren in den avond, konde ik den bedſtoel naauwelijks verlaten. Nimmer zal de ſchrikkelijke nacht uit mijn geheugen gewischt worden! Menigmaal was ik ijlhoofdig, voornamelijk als ik te bed lag, doch bovenal waren de buikpijnen en perſingen zoo

al-

allergeweldigst en de aandrang tot ſtoelgang zoo onophoudelijk, dat ik weinig of geene rust konde genieten. In den avond had ik eene *doſis* van eenig middenzout genomen, dat mij zeer weinig verligting verſchafte, behalve dat ik er eenige drekſtoffen door ontlastte, met eenige oogenblikkelijke verzachting. Zeer vroeg des anderen daags morgens, werd ik door eenen geneeskundige, die tot eenen Oost Indiënvaarder behoorde, bezocht, en mij in eene ſlechte omſtandigheid aantrof. De koorts was thans hevig, en eene aanmerkelijke hoeveelheid bloed werd bij den ſtoelgang ontlast. Men deed mij eene aderlating, en ik nam daarbij tevens een ons van den *oleum ricini*; eén uur daarna werden mij zes greinen *calomel* en een grein *opium* gegeven, en daarna om de vijf uren herhaald, met afwisſelende verzachtende lavementen.

Dezen dag bevond ik mij iets gemakkelijker dan in den afgeloopen nacht, —— de krimpingen waren door het middel iets bedaard, doch ik had aanmerkelijke koorts —— dorst —— rusteloosheid en aanhoudenden aandrang tot ſtoelgang, terwijl niets dan met bloedvermengde ſlijm daarbij werd ontlast. Met den nacht was de *exacerbatie* geweldig. Het *opium* verzachtte mij nu en dan een weinig, doch bij herhaling was ik ijlhoofdig; en de herſenſchimmen, welke mijne verbeelding bezig hielden, waren erger dan al mijn ligchamelijk lijden, hetwelk op zich zelve nogtans onbeſchrijfelijk kwellend was. Den volgenden dag was ik zeer zwak, en de krimpingen en perſingen waren zoo onophoudelijk, dat ik den bedſtoel niet konde verlaten. Het was mij niet mogelijk de perſingen met de geringſte gelatenheid te verdragen, en ten einde mij eene tijdelijke verligting van deze pijnlijke aandoening te bezorgen, was ik verpligt menigvuldige malen boven warm water te gaan zitten. De *calomel* en *opium* werden om de vier uren door mij gebruikt, met bijvoeging van inwrijvingen met kwikzalf op den buik. Tusſchen beide werd een lavement aangewend, hetwelk mij echter zeer pijnlijk was, en elken dag nam ik

eene *dosis* van den *oleum ricini*, welke eene geringe hoeveelheid stof deed ontlasten, met eenen onbegrijpelijke verligting. Dezen dag was de koorts heviger dan gisteren, met eene heete drooge en gespannen huid; en bij het naderen van den nacht, bragt mijne zwakte en de aannadering van de gewone *exacerbatien* een' buitengewonen graad van verontrusting in mijnen geest te weeg. De bovengezegde geneesheer trachtte mij met de hoop van kwijling te vleijen, welke hij mij tevens verzekerde, dat al mijn lijden zoude wegnemen. Op dien tijd had ik zelf nog geene ondervinding van de ziekte zelve. Toen de nacht aankwam, verergerden alle toevallen, en ik was overtuigd, dat een noodlottig uiteinde volgen moest, wanneer geene spoedige verligting aangebragt konde worden. Mijne eenigste hoop bestond nu nog slechts in de kwijling, alzoo mijn geneeskundige vriend almede geen ander uitzigt had. Ik zond in deze omstandigheid om mijnen adsistent en gaf hem mijn verlangen te kennen, om mij eenen *scrupel calomel* te geven, welke ik onmiddelijk inzwelgde, en bevond, dat het geene vermeerderende ongesteldheid veroorzaakte — integendeel verbeeldde ik mij, dat hetzelve mijne *tormina* verzachte. Dan mijn lijden was aanmerkelijk, en mijne zwakte nam zoo spoedig toe, dat ik geheel aan eene herstelling wanhoopte. Inderdaad zag ik met ongeduld een eindelijke geheele verlossing te gemoet! Om 4 uren in den morgen, herhaalde ik de *dosis calomel*, en ten 8 ure (of tusschen de 60 en 70 uren na den aanval) viel ik voor het eerst in eenen diepen en verfrisschenden slaap, welke tot na middernacht, toen ik ontwaakte, voortduurde. Het leed eenige minuten alvorens ik mij met eenige volkomenheid mijnen toestand, zoo als die was voor de rust, die ik thans genoot, konde voor den geest brengen; doch ik verbeeldde mij nog dat zulks slecht een droom geweest was, daar ik nu geene de minste pijn ontwaarde! mijne huid was met een warmen daauw bedekt, en ik lag gedurende eene aanmerkelijken tijd, alvorens eenige willekeurige spierbe-

beweging te maken, altoos nog in twijfel zijnde of mijne zinnen en gewaarwordingen zich niet bedrogen. Nu ontwaarde ik weder een onaangenaam gevoel in mijne darmen en een onmiddelijken aandrang tot ſtoelgang. Helaas dacht ik daarbij, mijn lijden is nog niet over! Om geene koude te vatten, dekte ik mij behoorlijk toe, en was alleraangenaamst verrast te ondervinden, dat ik met weinig of geene krimping een' ruimen ſtoffelijken en galachtigen ſtoelgang had, gevolgd van zulke aangename gewaarwordingen, vernieuwing van krachten en opwekking van geest, dat ik overluid de hartelijkſte en innigſte dankbetuiging aan de alvermogende goedheid des Hemels voor mijne zoo wonderbare redding uitboezemde. Toen ik weder naar bed zou gaan, ontdekte ik dat mijn tandvleesch gezwollen was, en het ſpeekſel (*ſaliva*) mij uit den mond vloeide. Ik gebruikte daarna geene geneesmiddelen meer, herſtelde ſpoedig, en genoot, gedurende eenigen tijd, de volmaaktſte gezondheid.

De Heer CURTIS moge deze ziekte eene galkoorts en buikloop, of leverloop (*Hepatic flux*) noemen, doch daar dezelve aan elk gedeelte van Dr. CULLENS uitlegging beantwoordt, behalve omtrent dat gedeelte, waarin hij dwaalt; dan moeten wij zeggen, dat men een ſchadelijk onderſcheid maakt, tusſchen zaken, die niet wezenlijk van elkander verſchillen (†). De hoedanigheid der ontlastingen heeft den Heer CURTIS, en vele anderen met hem, doen dwalen. Dikwerf werd ons door anderen geneeskundigen gezegd, dat hunne lijders aanmerkelijke hoeveelheden van overvloedig galachtige ſtoffen ontlasten; wanneer wij bij het onderzoek der ſtoelgangen, dezelve voor vier vijfde uit ſlijm in verſchillende kleuren door ontaarde gal en bloed geverwd, bevonden te beſtaan. Verwonderlijk is het

(†) Zie CURTIS, over de ziekte der *Indiën*.

het, welk eene geringe hoeveelheid dezer ontaarde gal, zelfs eene donkere kleur aan elke andere vloeiſtof zal mededeelen. De praktijk van den Heer CURTIS, beſtond almede geheel in het toedienen van purgeermiddelen; het is derhalve geenszins te verwonderen, dat bij de voorafgegane wanorden in de lever en derzelver verrigtingen, onder het gebruik dezer middelen, aanmerkelijke hoeveelheden ontaarde gal, gedurende de behandeling ontlast werden. Doch de toevallige veranderingen in het voorkomen dezer ontlastingen, uit plaatſelijke oorzaken ontſtaande, en grootelijks door de aangewende middelen ter herſtelling gewijzigd: geven ons geenszins de bevoegdheid, om den naam der ziekte te veranderen. Dusdanig aanzien der ontlaste ſtoffen heeft men in alle landen, doch wel bijzonderlijk in de nazomers of herfst-ſaizoenen waargenomen, alsmede in zoodanige gevallen, waar purgeermiddelen een hoofdbeſtanddeel in de *methodus medendi* uitmaakten. Tot de vooronderſtelling, *dat de gal de oorzaak van dyſenteri was*, hebben zij almede aanleiding gegeven.

Weinig behoeven wij te zeggen, van de verwijderde oorzaken. In alle werelddeelen zijn zij dezelfden, namelijk *veranderingen in den dampkring*. De huidsuitwaſeming en galafſcheiding, gedurende de warmte van den dag, overtollig zijnde, worden zooveel te gemakkelijker door de koude huiverige nachtdampen verhinderd en belet; en de daaruit voortvloeijende gevolgen zijn uit het eenmaal door ons bepaald *principium*, klaarblijkelijk af te leiden. Om kort te zijn, kunnen wij zeggen, dat dezelfde algemeene oorzaken, galkoortſen, leverziekten en *dyſenteriën* voortbrengen. Het zijn als het ware drie takken van denzelfden ſtam, en de voornaamst aangedane organen zijn alleen de oorzaak van de verſcheidenheid hunner gedaanten.

Dyſenteria zal voor het overige de meest algemeene vorm dezer aandoeningen zijn, vooreerst, uit hoofde van de beleedigingen, welke het darmkanaal reeds voorloopig uit de on-

ge-

geregelde verrigtingen der lever verpligt zijn door te ſtaan, waardoor hetzelve verzwakt en prikkelbaar wordt; ten tweede: doordien dit kanaal door de natuur zelve bepaald is, om den gedériveerden toevloed eener verhinderde huidsuitwaſeming te ondergaan. Alle echter worden met eenige geringe veranderingen, die van plaatſelijke omſtandigheden afhangen, op hetzelfde beginſel en door dezelfde middelen herſteld: —— eene krachtdadige proef voor het beſtaan der door ons geſchilderde betrekking.

Wij zien dus hoe een verblijf van eenige weinige jaren in heetė klimaten, de minder bedachtzame klasſen (ſoldaten en zeelieden) tot *dyſenterie* voorbeſchikt; zoo als in de afdeeling der gele koorts, door den welonderrigten en ervaren autheur dezer verhandeling wordt aangemerkt, en wel bekend is bij degenen, die, gedurende eenigen tijd, de geneeskunde binnen de keerkringen hebben uitgeoefend. Hetzelfde *principium* verklaart ons ook de rede, waarom wij *dyſenterie* zoo menigmaal *hepatitis* zien vergezellen, voornamelijk die ſlepende ſoort, welke deszelfs aanwezen aan *congestiën* en *obſtructiën* met voorafgegane verwarringen in de verrigtingen der lever verſchuldigd is; en wel veeleer dan de ware of *active* Europeſche ontſteking. In deze laatſte even als in *nteritis* is het darmkanaal meestal verſtopt. En hierna gaan wij dus tot de behandeling en verſchillende praktiſche aanmerkingen over, die er betrekking op hebben.

Twee veilige en naar evenredigheid werkzame wijzen van behandelen, heeft men voornamelijk bij de *dyſenterie*. Eerſtelijk zullen wij de voornaamſte middelen in ieder dezer behandelingen aanwijzen, en daarna de als het ware ondergeſchikte, of middelen van den tweeden rang afhandelen. Een dezer wijze van behandelen beſtaat voornamelijk in het toedienen van naar evenredigheid kleine giften van het kwik, hetzij alleen, of in verbinding met eenig verzachtend of pijnſtillend (*anodynum*) of wel eenlg zweetdrijvend middel (*diaphoreticum*)

 aan

aan hetwelk wij de voorkeur geven; en wel op zoodanig eene wijze dat van 24 tot 36 of wel 48 greinen *calomel*, overeenkomſtig de hevigheid der toevallen, in verdeelde giften met tusſchenpoozen van 3, 4 of 6 uren, gedurende het beloop van nacht en dag gegeven worden, in welk zelfde tijdverloop men met zeer veel voordeel van twee tot vier greinen *opium*, en van tien tot vijftien greinen van het *Antimoniaal*-poeder, of van den braakwortel (*pulv. rad. Ipecacuanha*) bij den *calomel* kan voegen. Een of twee dezer *doſes* moeten ten minſte gegeven worden, alvorens men eenig laxeermiddel voorſchrijft; terwijl wij, voor dit laatſte oogmerk een ons van den *oleum ricini* als het doelmatigſte middel (vooronderſteld dat dezelve hetzij versch, of ten minſte niet uit hebzuchtige inzigten met ſchadelijke zelfſtandigheden vermengd is), aanbevelen. Dikwerf zal dit middel, wanneer de prikkelbaarheid des darmkanaals vooraf door de *calomel* en het *opium* verminderd is, aanmerkelijke hoeveelheden van verharde drek, of wel ontaarde galachtige aanhoopingen uitdrijven, en daardoor de *tormina* en *tenesmi* aanmerkelijke verminderen. En al wordt hetzelve ook dagelijks herhaald, zal het nimmer den voortgang of werkzaamheid van het hoofdmiddel (het kwik) vertragen.

Wanneer bij den ſtoelgang belangrijke hoeveelheden bloed ontlast worden, hetzij daarbij de koorts al of niet hevig is: mogen gerustelijk aderlatingen in het werk worden geſteld, zonder de minſte vrees voor het zoo vermaarde ſchrikbeeld — ZWAKTE. —— Weekmakende, verzachtende, olieachtige klyſteren moeten almede nu en dan worden aangewend, ten einde de perſingen te doen bedaren; doch daar de regte darm gemeenlijk in een zeer hoogen ſtaat van prikkelbaarheid is, zijn deze laatſte niet zelden zeer moeijelijk aan te wendene en dikwerf voor den lijder onaangename middelen. Allernuttigst is het, den lijder tevens een flanellen hemd te doen aantrekken, en eene gordel of buikband van dezelde ſtof, twee of driedubbeld ge-

vou-

vouwen om den buik; welke laatste ten minste één of twee malen daags wel moet gewreven worden met kwikzalf (*unguentum oxyduli hydrargyri*) en den *tinctuur* van het *opium* (*vinum opii aromaticum*) wel vereenigd. Door eene gestadige volharding in deze eenvoudige wijze van handelen voor eenige weinige dagen, zal den mond weldra worden aangedaan, en daarbij alle schadelijke toevallen eindigen.

In minder dan eene bladzijde, is alzoo eene praktijk aangewezen, welke, steunende op gronden, op omtrent elk tijdperk en elken graad van *dysénterie* toepasselijk is; en in zich zelve hulpbronnen bezit, tegen vele onverwachte of schielijk bijkomende omstandigheden. Terwijl wij dadelijk op het ware oogmerk, *de herstelling der huid en leveraffscheidingen*, *met een evenwigt in de* circulatie *en* excitabiliteit, door de vereeniging van het kwik met zweetdrijvende middelen aangaan: verzachten wij de pijnen en ontspannen de zamensnoeringen (*strictures*) der darmen, te gelijker tijd door het *opium*. Ter voorkoming van ontsteking der ingewanden, hebben wij het laatmes aan de eene zijde, en ter afvoering en ontlasting van ziekelijke en prikkelende ophoopingen, laxeermiddelen aan de andere; en daar de koorts voornamelijk toevallig (*symptomatisch*) is, zal deze gevolgelijk ook wel ophouden, zoodra hare oorzaak ophoudt. Voor den gelukkigen uitslag en het veelvermogende dezer wijze van behandelen in het algemeen, beroepen of onderwerpen wij dezelve aan de naauwkeurigste en gestrengste proef van toekomstig onderzoek door anderen, volmaakt bij ons zelven overtuigd, van derzelver uitstekende vermogen.

Deze was de *mothodus medendi* gewoonlijk door ons in *dysenterie* gevolgd, en met uitkomsten veelal onze eigene verwachting overtreffende bekroont. In sommige gevallen van meer dan gewone hevigheid, werden wij somwijlen tot eene eenigzins van deze afwijkende praktijk geleid, welke wij thans zullen aanhalen.

Eenigzins zonderling is het, dat van het geheele *ſtation*, geene twee geneeskundigen het omtrent de toediening van het kwik volkomen eens waren, elk hunner was daarin, waarſchijnlijk door gewoonte, aan zijne eigene voorſchriften verbonden: in ééne zaak echter, waren zij het volmaakt allen eens —— „ deszelfs bewonderenswaardig vermogen over de ziekte." Eenige weinige ſoorten van praktijk door de kundigſte heelmeesters, welke tevens de langdurigſte en uitgebreidſte ondervinding in het Oostelijk halfrond bezaten, aangenomen en gevolgd, zullen wij hier nog bijvoegen.

De Heer ROWLANDS, heelmeester van Z. M. ſchip *Tremendous* (thans van het hospitaal te *Halifax*), ſchreef, wanneer hij bij eenen *dyſenteriſchen* lijder geroepen werd, het eerst van alle, eene doſis van de zwavelzure bitteraarde (*ſulphas Magneſiæ*) of zwavelzure ſoda (*ſulphas Sodæ*) voor; na welkers werking onmiddelijk elk half uur, eene grein *calomel* onafgebroken gegeven werd, zoolang, tot er kwijling intrad, hetgeen gemeenlijk op den derden dag plaats had. Naauwelijks werd er eenig ander geneesmiddel aangewend, uitgezonderd blazen met warmwater gevuld en het *unguentum oxyd. Hydrarg.* met het *vinum Op. arom.* de eerſte op den buik gelegd, het laatſte, zoo als reeds door ons beſchreven, ingewreven.

De Heer HENRY, heelmeester van de *Trident*, een man, die een aanmerkelijk getal van jaren in de *Indiën* doorgebragt en eene uitgebreide ondervinding had, ging naar het volgende plan te werk: tien greinen *calomel* werden driemalen daags gegeven tot er kwijling volgde, afgewisſeld met laxeermiddelen; gewoonlijk de *oleum ricini* of eenig middenzout, en in de meer gevorderde tijdperken der ziekte, werd het *opium* op de reeds gegevene wijze met het *calomel* vereenigd, gegeven.

De Heer SCHIELDS van de *Centurion*, een zeer bekwaam heelmeester, maakte den aanvang met eene doſis *oleum ricini*

in

in mentwater (*aqua menthæ*) en naar deszelfs uitwerking, ſchreef hij eene pijnſtillendèn ſpiesglasachtigen drank (*potio anodynæ antimonialæ*) voor, om des avonds ingenomen te worden. Hierna werd het kwik op de volgende wijze voorgeſchreven:

R. *Murias Protoxyde hydrargyri.* drachm. I.
Pulv. rad Specacuanha. drachm. β.
Opii. gr. xij.
M. F. *Pilulæ* n. xxiv.

en waarvan, naar de hevigheid der toevallen, twee of driemalen daags twee genomen werden, met een afwisſelend laxatief, gemeenlijk *oleum ricini*, tot er kwijling volgde.

De Heer SCOTT, heelmeester van de *Carolina*, een naauwkeurig practicus, en die, zoowel als wij, door eigen lijden, ernſtig onderwezen was in de hevigheid der ziekte; zoowel als van *hepatitis*, volgde deze wijze: een ons zwavelzure bitteraaade (*ſulph. Magn.*) werd het eerst, en na deszelfs werking, met den avond eene pijnſtillende zweetdrijvende drank (*Potio anodynæ Sudoriferans*) gegeven; en daarna het kwik in den volgenden vorm voorgeſchreven:

R. *Murias Protoxyde hydrarg.* drachm. i.
Opii. gr. iv.
Saponis q. f.
Ut fiat pilulæ n. xx.

waarvan om de twee uren eene gegeven werd, zoolang tot er kwijling ontſtond; gevende een laxeermiddel, wanneer de krimpingen in den buik hevig waren, en elken avond eene pijnſtillende *potio*.

Het zoude nutteloos zijn, nog meerdere voorbeelden aan te halen, de opgegevene zijn genoegzaam voldoende, om een be-

begrip van de in het algemeen gevolgde wijze van behandeling in de *Oost-Indiën* te geven; terwijl dezelve zoo vele levendige bewijzen van deszelfs vermogende werkzaamheid zijn, dat zelfs geene ſchaduw van twijfel met redelijkheid daarover kan blijven beſtaan.

Thans blijft ons nog de aanhaling van eene meer vrije behandeling over, welke door eenige heelmeesters in dat gedeelte gevolgd werd; zonder de minſte mededeeling van gevoelens over het onderwerp aan elkander; terwijl elk hunner zich verbeeldde, dat zijne wijze van behandelen de beste was. Reeds heb ik aangehaald, dat ik, in mijn' eigen toeſtand, en wanneer ik aan herſtelling wanhoopte, in eenen nacht twee ſcrupels of veertig grijnen *calomel* gebruikte, zonder de geringſte vermeerdering van pijnen, noch aandrang tot ſtoelgang te ontwaren; doch in het tegenovergeſtelde met eene klaarblijkelijke verligting dezer verontrustende en kwellende toevallen. Offchoon deze omſtandigheid op dat oogenblik geen' verderen indruk op mijnen geest maakte, en ik de zaak alleen toevallig beſchouwde, waagde ik het echter daarna, wanneer eenige mijner lijders in dezelfde omſtandigheid geraakten, en ik omtrent den toeſtand der ziekte angſtig werd, tot ditzelfde middel mijnen toevlugt te nemen; en nimmer in geen ééne omſtandigheid met eenig nadeelig gevolg; doch vrij algemeen met eene verbetering van de toevallen en eene beſpoediging van de kwijling, die ik eigenlijk ten doel had. Hierdoor eindelijk ſtoutmoedig geworden; beproefde ik de *calomel* in giften van een ſcrupel, twee, drie en zelfs viermalen daags, zonder eenig ander geneesmiddel hoegenaamd; en bevond daarbij, dat het altijd en onveranderlijk de pijnen deed bedaren, en den aandrang tot ſtoelgang verminderde, en over het geheel veeleer dan eenig ander plan van behandelen, vooral der kleiner en menigvuldiger herhaalde giften van dit middel kwijling deed ontſtaan. In een of twee gevallen nogtans, veroorzaakte het aanmerkelijke misſelijkheid en ongeſteld-

ſteldheid der maag, met krampachtige aandoeningen van eenige gedeelten des ligchaams; doch die weldra door een *opiaat* in verbinding met eenig zweetdrijvend middel werden uit den weg geruimd. Geenszins werd echter deze praktijk in het algemeen door ons aangenomen; volmaakt voldaan zijnde in gewone omſtandigheden, met dat plan, hetwelk reeds boven door ons is aangegeven. Doch wanneer wij ooit in twijfelachtige gevallen gelegenheid hadden, ſtoutmoediglijk kwijling te verwekken, gaven wij de *calomel* in giften van twintig greinen; welke wij bij herhaalde ondervinding bevonden, oneindig gemakkelijker en beter door de maag te worden verdragen, dan, hetzij kleinere, hetzij grootere giften van deze bereiding —— een bijzondere, doch waarachtige zaak (†).

Lang hierna was ik niet weinig verwonderd te bevinden, dat een Duitsch adſiſtent-heelmeester, welke met de zorg over mijne lijders, gedurende eenigen tijd dat ik ziek was, was belast geweest: eene zeer gemeenzame praktijk er van van maakte, om *dyſenterie* op deze wijze te behandelen. Dan de volgende Tabel zal àantoonen, dat de ondervinding de kennis dezer zaken ook reeds aan anderen heeft medegedeeld.

Ta-

(†) Het alhier door den ſchrijver aangevoerde, is mij door de ondervinding ten duidelijkſte gebleken; menigmaal zag ik eene doſis van 10 of meerdere greinen *calomel* zonder het minſte ongemak verdragen, en na verloop van een paar uren, een halfons zwavelzure ſoda gegeven te hebben: ruime, onpijnelijke en veel verligtende ſtoelgangen verwekken; terwijl giften van drie en vier greinen dit effect niet hadden, en niet zelden ſnijdingen in de darmen ſchenen te veroorzaken. In de prikkelbare toeſtanden der maag, waren vooral de grootere giften van meerder nut; daar deze dikwerf zonder eenig letſel werden verdragen, niet alleen, maar zelfs de prikkelbaarheid ſchenen te doen bedaren, daar de kleinere gaven dezelve ſchenen te onderhouden, en door het vermogen des *opiums* alleen konde worden belet, dezelve niet te vermeerderen. In alle gastriſche ongeſteldheden, met drukking in de *precordia* en beletten ſtoelgang — bediende ik mij altoos van eene doſis van 10 of meer greinen *calomel*, en een half ons zwavelzure ſoda of bitteraarde eenige uren daarna, met het beste gevolg, en kwam daardoor dikwerf ergere ziekten voor. VERT.

Tabelarisch overzigt van dertig gevallen, van ware Idiopatiſche Dyſenterie, *behandeld met* Calomel *in giften van een ſcrupel, aan boord van Z. M. Schip* Sceptre *in de* Oost-Indiën; *door* JOHN CUNNINGHAM, *Heelmeester van dat ſchip, in den jare* 1805.

NAMEN DER MANSCHAPPEN.	Getal dagen, onder behandeling, alvorens den afgang ophield.	Getal dagen, daarna op de ziekenlijst, alvorens dienst te doen.	Geheel getal van dagen opde ziekenlijst.	Scrupels *calomel*, genomen in ſcrupel doſis, twee of driemaal daags.	AANMERKINGEN.
HENRY	3.	10.	13.	VI.	Het getal van dagen voor dat de ziekte beperkt was, bedroeg door elkander 4; dat der reconvalescentie 7; dat van den geheelen tijd welken zij op de ziekenlijst waren 11; het getal van de ſcrupels *calomel*, door elk man door elkander gebruikt, was 7½. Van de 231 gevallen van *dyſenterie* op verſchillende wijze met *calomel* behandeld, overleden er 6. Van de laatſte 60, op de navolgende wijze behandeld, overleed er geen ééne.
DAVIS	4.	3.	7.	X.	
KENAN	4.	3.	7.	V.	
JACKSON . . .	4.	5.	9.	IV.	
HUMPHERIES . .	6.	14.	20.	VIII.	
CRADOEK . . .	8.	5.	13.	XII.	
PATERSON . . .	2.	3.	5.	IV.	
VINTON	6.	7.	13.	IX.	
CUNNOR . . .	3.	10.	13.	V.	
RICHARDSON . .	4.	9.	13.	V.	
MABLEY	9.	3.	12.	XII.	
SMITH	4.	6.	10.	V.	
DIXON	4.	3.	7.	VI.	
NOBLE	6.	12.	18.	XIII.	
SMITH (2) . . .	3.	11.	14.	VI.	
WILLIAMS . . .	4.	6.	10.	IV.	
MURRAY . . .	3.	6.	9.	V.	
STENDON . . .	2.	7.	9.	IV.	
PALMER	4.	7.	11.	VII.	
LUM	3.	11.	14.	V.	
SALTER	8.	5.	13.	XVIII.	
STONER	5.	3.	8.	IX.	
M'CORMICK . .	4.	6.	10.	V.	
STONEHAM . . .	8.	13.	21.	XV.	
KINCH	2.	5.	7.	IV.	
SMITH (3) . . .	4.	16.	20.	IX.	
BELL	2.	3.	5.	III.	
WHITEHURST . .	4.	13.	17.	X.	
KENAN (ingeſtort)	3.	7.	10.	VI.	
WILMOT . . .	4.	6.	10.	VII.	

Wanneer dit ſtuk, bevestigende datgene, wat te voren door ons werd aangevoerd, niet elken twijfel of alle vooroordeel uit den geest van alle Europeſche beoefenaren der geneeskunde wegruimt: moeten zij voorzeker voor alle indrukken van waarheid ongevoelig en doof zijn. Hetzelve wordt nog vergezeld van de volgende aanmerkingen: ——

„ Ik ben volkomen overtuigd," zegt de Heer CUNNINGHAM, „ dat dit de krachtdadigſte en gelukkigſte wijze is, om het geſtel ſpoedig met het kwik te verzadigen: uit hoofde het de buiksontlastingen niet vermeerdert zoodanig, dat daardoor de geneesmiddelen bij den ſtoelgang afgaan, zoo als ik te dikwerf ondervonden heb dat de geringſte giften doen (†) Zooverre als ik heb kunnen nagaan, hadden de ruimere gaven hetzelfde uitwerkſel als de geringere, in het vermeerderen van de pijnen en ſtoelgangen. Het reſultaat mijner ondervinding aldus in eene behandeling van meer dan tweehonderd gevallen van *ware idiopatiſche dyſenterie* is dit: —— dat *calomel* in giften van twintig greinen twee of driemalen daags genomen, meestal een zeker hulpmiddel tegen den persloop ten minſte in heete klimaten —— is. Geene redenen beſtaan er, om deszelfs gebruik langer voort te zetten, dan, totdat de toevallen geregeld verdwijnen. Doch in hardnekkige gevallen, moet het geſtel wel met het kwik bedeeld zijn, alvorens men eene duurzame herſtelling kan verwachten. Wanneer de krimpingen of bepaalde pijnen in de darmen na de toediening van eenige weinige ſcrupels ophouden, en voorna-

(†) De Heer CUNNINGHAM had een groot vooroordeel tegen het *opium* in deze ziekte, hetwelk ons deze aanmerking op de kleine giften van den *calomel* verklaart. Eene geringe hoeveelheid van het eerstgenoemde middel, zal deze uitwerking van het laatſte volmaakt verhoeden, zonder eenig nadeel te veroorzaken, voornamelijk wanneer men daarbij eene bepaling naar de huid door middel van *diaphoretica* maakt.

namelijk wanneer kwijling reeds aanwezig is; offchoon de ftoelgangen in menigvuldigheid mogten aanhouden, zal het voorzigtig zijn het kwik uit te ftellen, voor een paar keeren, ten einde de gevolgen af te wachten; alzoo het menigmaal gebeurd, dat onder dergelijke omftandigheden, de ftoelgangen almede ophouden bij het ontwikkelen der kwijling, en met het eindigen van de werking van het kwik geheel verdwijnen; welke men altoos moet vergunnen langzamerhand en van zelfs te verminderen, zonder laxeerende en zweetdrijmiddelen; terwijl anders eene onaangename terugkeering der ftoelgangen het gevolg zoude kunnen zijn."

„ Ik moet ook aanmerken, dat, offchoon *dyfenterie* in eene veel grootere uitgeftrektheid, aan boord van de *Sceptre* heerschte, dan in eenig ander fchip van hetzelfde charter in *Indiën*; gedurende den tijd, welken ik tot hetzelve behoorde, geen enkel geval van *hepatitis* opvolgende, aan de afgeloopene ziekte voorkwam. Dit werd door anderen toegefchreven aan de vrije wijze, op welke ik het kwik ter behandeling der *dyfenterie* had voorgefchreven, welke ik overtuigd ben eene naauwe betrekking tot *hepatitis* te hebben. Aan boord van de *Albion* en *Rusfel* waar veel minder *calomel* bij die gelegenheid was gebruikt, waren daarna de levergebreken heerfchende. De vorige tabel wijst de hoeveelheid aan van de genomene *calomel*, benevens den tijd, vereischt tot de herftelling der laatfte 30 gevallen van *dyfenterie*, zonder eenige uitzondering, welke onder mijne behandeling kwamen."

Hier mogen wij bijvoegen, dat de Heer CUNNINGHAM, bij wijze van onderzoek, in eenen volmaakten ftaat van gezondheid, drie fcrupels *calomel* in eenen dag gebruikte, waarvan het eenige gevolg was, „ *eene onbefchrijfelijke aangename gewaarwording, langs de geheele uitgeftrektheid van het fpijsverteringskanaal, met ééne natuurlijke ftoelgang in den avond.*" De Heer NEILL van de *Victor*, had almede de gewoonte, om ter herftelling van *dyfenterie* en in de galkoortfen met aanmerke-

lijk

lijk *succes* de *calomel* in giften van een fcrupel te doen gebruiken, zonder immer eenige ongemakken uit de grootheid der hoeveelheid te ontwaren.

Sedert dat de eerfte uitgave van dit werk het licht zag, zijn er tallooze bewijzen ten voordeele van de fcrupels giften door bekwame kunstbeoefenaren bekend gemaakt. Doch zoo als reeds te voren door ons werd aangemerkt, is het alleen in gevallen van aanmerkelijk belang, waar men dusdanige grootere giften van den *calomel* behoeft toe te dienen.

Wanneer men echter zoude willen aanvoeren, dat er iets eigenaardigs in de natuur der Indifche loopen beftaat, hetgeen dezelven door het kwik zoo handelbaar maakt, en dat dezelfde behandeling niet zoowel in de *West-Indiën* zoude flagen, dan zouden wij daarvan het tegendeel kunnen getuigen, alzoo wij in dit oogenblik zelfs een ftuk voor ons hebben, dat dit punt zeer fpoedig zoude befiisfen. In den jare 1809 en 1810 heerschten koortfen en *dyfenteriën* in belangrijke uitgeftrektheid aan boord van Z. M. fchip *Sceptre* in de *West-Indiën*. De Heer NEILL was toenmaals heelmeester van dat fchip, en omhelsde bij die gelegenheid de Oost-Indifche praktijk, met welke hij zeer wel bekend was, en waarvan de uitflag volmaakt aan zijne hoop en wenfchen beantwoordde. Wij zullen zijne eigene woorden alhier aanhalen, en daar hij zich thans in *Engeland* bevindt, zoude hij voor derzelver echtheid kunnen getuigen.

„ Voorzeker is *dyfenterie* eene ziekte van het uiterfte belang in dit klimaat (*West-Indië*), en ftaat fomwijlen in verband met andere ongefteldheden, op welke wij mogelijk niet in het minfte verdacht zijn of kunnen zijn (†). Van tachtig wel

(†) Wij weten dat de fchrijver met deze zinfnede op de verrigtingen der lever doelt, uit gefprekken, die ik met hem, voor eenige jaren in de *Indiën*, over dat onderwerp gehad heb.

wel waargenomene gevallen overleden er drie. De eerſte van deze was een oud man, die twee aanvallen dezer ziekte had, welke voor hem doodelijk waren. De tweede was een zwakkelijk jong mensch, die, ſedert wij *Engeland* verlieten, omtrent nimmer van deze ongeſteldheid bevrijd was. De derde ſtierf bij den eerſten aanval, die met eenen buitengewonen graad van koorts vergezeld was. In dit laatſte geval week ik in ſommige opzigten eenigzins van mijn gewone plan van behandelen af, uit hoofde de *calomel* in geene hooge achting bij eenige der geneeskundige heeren van dit ſtation ſtond. Daar ik diensvolgens te veel vertrouwen ſtelde in afwisſelende ontlastmidden (*purgativa*) en *opiata* met zweetdrijvende middelen, overleed mijn lijder. Van veelvuldige ondervinding in deze ziekte, kan ik met waarheid verzekeren, dat ik mij naauwelijks kan herinneren, éénen lijder bij den eerſten aanval der ziekte verloren te hebben, waar het geſtel niet door het klimaat of herhaalde aanvallen was uitgeput of onderdrukt, wanneer het kwik (*calomel*) vrijelijk was toegediend, zoodanig als in ſtaat was, het darmkanaal te openen, en eene ſpoedige kwijling te veroorzaken."

Alleenlijk hebben wij hier nog bij te voegen, dat, ſedert onze terugkomst in *Europa*, wij nimmer met eenig geval van *dyſenterie* te doen hadden, hetwelk, wanneer de lijder van het begin der ziekte af, onder onze eigene zorg kwam, voor het kwik en deszelfs toegevoegde middelen, als te voren reeds aangewezen, niet week, en gemeenlijk met nog minder moeite, dan binnen de keerkringen.

In verſchillende gevallen van verouderde persloop (*dyſenteria chronica*), met welke wij onder Franſche krijgsgevangenen en anderen te kampen hadden, voldeed deze praktijk alleen met eenige niet belangrijke wijzigingen, voornamelijk in de hoeveelheid van het hoofdmiddel, almede boven onze verwachting; zelfs daar, waar de graad van uitputting en uitgeſtrektheid der werktuigelijke beleedigingen het vooruit-

zigt

zigt op eene herſtelling, volmaakt hopeloos ſchenen te maken. Eene terugwijzing naar talrijke mededeelingen in de nieuwſte tijdſchriften, en voornamelijk tot het onſchatbaar werk van Dr. ARMSTRONG over den *typhus* zal aantoonen, hoezeer de behandeling door het kwik, boven anderen de voorkeur verdient in *dyſenteriën.*

Tot hiertoe hebben wij alleen de voordeelige zijde des onderwerps van deze onze verhandeling geſchilderd, het is niets meer dan pligt, om ook de nadeelige zijde van hetzelve aan te toonen, ten einde daardoor allen, ja zelfs den minſten ſchijn van eenzijdigheid of vooringenomenheid weg te nemen! Door dit te doen, blijft ons echter de troost der hoop over, dat het vroeger of later zal mogen ſtrekken, om het door diegenen, in wier handen alleen het middel goed geplaatst is, krachtdadig te doen aanwenden. Wij mogen hierbij voegen, dat de verklaring, welke wij van de ziekte ondernomen hebben, voor te ſtellen, evenzeer de gebreken als de voordeelen van de door ons aanbevolene *methodus medendi* zal verklaren.

Diegenen dan, welke meerdere ondervinding in heete klimaten hebben, kennen het best de droevige waarheid, dat in elke herhaling van *dyſenterie*, en na elk opvolgend verblijf van één jaar binnen de keerkringen, het geneesmiddel meerdere en meerdere moeijelijkheid ondervindt, om de ziekte te overwinnen. Wanneer in vervolg van tijd de tusſchenpoozen der aanvallen al korter en korter worden, bevinden wij het een langwijlig proces, om den mond door het kwik aan te doen; en nog het onaangenaamſte is, dat de beperking aan de ziekte geſteld, alsdan alleen tijdelijk of voorbijgaande wordt, want zoodra de werking van het geneesmiddel ten einde loopt, komen de lijders zoo erg als ooit onder onze handen terug. Eindelijk weigert het geſtel volmaakt alle aandoening of verzadiging door het kwik, en wij hebben het verdriet onze lijders te zien wegkwijnen en ſterven,

ven, bij het ontbreken van dat middel: dat als hetware alleen mogelijk in ſtaat was, de hand des doods te beteugelen — VERANDERING VAN KLIMAAT!

En hoe zoude het, volgens de door ons aangegevene ſtelling anders kunnen zijn? De vaatjes die de huidsuitwaſeming en gal afſcheiden, worden door de ongeregelde en niet geëvenredigde verrigtingen, ten gevolgen van de prikkel der dampkringswarmte verzwakt: zij worden gevolgelijk meer en meer gemakkelijk door veranderingen in den dampkring in eenen ſtaat van onwerkdadigheid gebragt en vereiſchen telkens eene vermeerdering van den prikkel — of veeleer — de verandering van prikkel der geneesmiddelen, ten einde hunne gezonde verrigtingen weder op te wekken. Hoe langer wij dus deze veranderingen aanhouden, hoe nâder wij tot dien toeſtand komen, waarin de vaten ten minſte ophoudende aan alle prikkels te gehoorzamen, de bedoelde verrigtingen niet weder kunnen worden herſteld, en het ongelnkkige voorwerp ſterft! Voeg hierbij, dat de darmen zelven, bij elken opvolgenden aanval meer en meer prikkelbaar worden, en zelfs zonder eenigen herhaalden aanval door den onevenredigen toeſtand der bewuste verrigtingen, welke jaarlijks vermeerdert.

Deze beſchouwing van het onderwerp, doet ons de aanmerkelijke vernieling van het menſchelijk leven beklagen, aan boord van oorlogſchepen; veroorzaakt door de te zeer gerekte ſtationeringen derzelve in de *Oost-* en *West-Indiën*. Het gevoelen dat de tijd ons tegen alle ziekten, zoowel als tegen de gele koorts beveiligt, kan thans niet meer beſtaan; alzoo het bedriegelijke daarvan, maar te dikwijls is ondervonden. In het algemeen mogen wij onze zeelieden en militairen door doelmatige voorzorgen tegen den uitgebreiden geeſel van *Epidemiën* behoeden, doch over de geſchiktheid tot *dyſenteriën* en *ulceratiën* onder deze klasſen van Europeanen hebben wij weinig gezag, daar de tijd zelve onze voornaamſte tegenſtrever is —— *omnia metit tempus!*

Thans

Thans zullen wij tot eenige meer naauwkeurige bijzonderheden in de behandeling dezer ziekte overgaan, welke door de, door ons aangevoerde ftukken, en ons eigene getuigenis, zoo als wij hoopen niet langer in dat verfchrikkelijk omhulfel zal verfchijnen, met welke dezelve door Dr. MOSELEY werd omhangen.

Het gebruik van het *opium* in *dyfenteriën*, heeft men even zoo luid toegejuicht, als ondoelmatig veroordeeld. Dan, het is hier, even als in zoo vele andere omftandigheden, alleen het misbruik, hetwelk een zoo onfchatbaar middel eenen blaam konde aantijgen. *Opium* zal alleen op zich zelf toegediend, bijzonderlijk bij de eerfte aanvallen der ziekte, en bij jonge *plethorique* geftellen, zeker fchadelijk zijn. Bij afwisfeling met purgeermiddelen gegeven, zal het weinig goed — mogelijk wel kwaad doen. — Doch in vereeniging met den *calomel* en fpiesglasbereidingen, of met den braakwortel, zal het bevonden worden een zeer belangrijk en onderfteunend gedeelte van deze geneesmiddelen te zijn; zoo door het verhinderen van alle prikkeling in het darmkanaal van de eene, als de vermeerdering van het zweetdrijvend vermogen van de anderen. Alle deszelfs fchadelijke gevolgen (wanneer er eenige langs dezen weg voortkomen), kunnen gemakkelijk door het laatmes en laxeermiddelen, wanneer de toevallen dezelve mogten vereifchen, worden weggenomen.

Het falpeterig zuur (*acidum nitrofum*) hebben wij menigmaal bevonden een zeer nuttig hulpmiddel te zijn, bijzonderlijk bij de tweede aanvallen, waar de ftaat van ontfpanning en zwakte, de ziekte fchijnt te onderhouden. Een paar drachma's daags in gort- of rijstwater, zal een gevoel van aangename warmte door het geheele fpijsverteringskanaal verfpreiden, en de fpan- of vezelkracht (*ton*) des darmkanaals vermeerderen.

Een aftrekfel van het quassia-hout (*infufium lignum quasfiæ*) of eenig ander ligt bitter, moet zoodra men met het toedie-

 nen

nen van het kwik een einde maakt, worden voorgeschreven, en daarmede worden volgehouden, tot de maag en darmen in hunne krachten zijn hersteld, hetgeen nimmer verzuimd moet worden.

Het is naauwelijks noodig aan te merken naar de grondstellingen door ons aangewezen, dat het dragen van flanel op de bloote huid, onvermijdelijk is, en dat de allernaauwkeurigste aandacht op het vermijden van daauw, dampige nachtlucht en spoedig afwisselende veranderingen in den dampkring, gedurende de *reconvalescentie*, ten einde wederinstortingen te verhoeden, noodzakelijk is. —— In geene ziekte is geduld van de zijde van den lijder, eene grootere deugd of beter berekend, om de goede uitwerkselen der geneesmiddelen te bespoedigen en te ondersteunen, dan in *dysenterien*. Wanneer men elke roeping der natuur inwilligt, is de terugkaatsing daarvan ten hoogste vernielend, en wij zijn overtuigd, dat hetzelve in de meeste gevallen de ontlasting van bloed vermeerdert; —— elke ligchaamsbeweging vermeerdert inderdaad den aandrang tot stoelgang. Dan in vier pogingen van de vijf, weinig of niets dan slijm en bloed ontlast wordende, moeten wij vooral trachten den aandrang tot stoelgangen te beteugelen, en (zoo als mij bij eigene ondervinding bekend is) zullen wij daarin slagen, alzoo de *tormina* in weinige minuten verdwijnen, terwijl wij daardoor niet alleen de krimpingen, maar ook de persingen ontduiken, welke zoolang naar elke vruchtelooze poging tot stoelgang aanhouden. Deze omstandigheid, offchoon schijnbaar van eene geringe aangelegenheid, is echter van aanmerkelijk belang, en nogtans is daarop door autheuren, zoowel als beoefenaren der geneeskunde zoo weinig acht geslagen. Het heeft nogtans het gezag der oudheid voor zich, zoo als uit het volgende voorschrift van CELSUS blijkt: „ *Et cum in omni fluore ventris, tum in hoc precipue necessarium est, non quoties libet desidere, sed*

qua-

quoties necesse est; ut hæc ipsa mora in consuetudinem ferendi oneris intestina deducat." —— *lib. iv. xvi.*

In de verouderde persloopen, welke ons na de terugkomst uit keerkringsluchtstreken dusdanig kunnen teisteren en onderdrukken, zijn alle voorzorgen en behoedende maatregelen, door ons onder de afdeeling der verouderde en slepende levergebreken (waarmede deze ziekte gemeenlijk gepaard gaat) aangewezen; en zullen de aandacht wel waardig bevonden worden, — vooral het gebruik van flanel, en van herhaalde *opiata*.

Het diëet moet in de *dysenterie* vooral van de minst mogelijk prikkelende en van eene meelachtige hoedanigheid zijn: zoo als sago, *arrowroot*, rijst, enz. Een zeer uitmuntend geregt voor *dysenterische* lijders, is meel en melk, goed onder elkander gekookt; en welke met een weinig suiker en specerijen (kaneel) gaarne door den verzwakten lijder gebruikt en gemakkelijk verdragen wordt.

Eene aanmerking echter hierop toepasselijk, zoowel als op elke koortsige ongesteldheid, is, welk orgaan ook aangedaan moge zijn, dat, wanneer de *reconvalescentie* als hetware eenen aanvang neemt, de eetlust dikwerf de spijsvertering overtreft; eveneens als de chijl- en bloedmaking (*chylificatio et sanguificatio*) de verschillende affcheidingen overtreffen, hetwelk in staat is, eene gevaarlijke onevenredigheid tusschen de opneming en affcheiding te veroorzaken, waarvan het gevolg is, dat de zwakste ingewanden of diegene, welk het meeste gedurende de voorgaande ziekte geleden hebben, verkracht worden en wederinstorting volgt! Dit is de groote dwaling bij gebrek aan ondervinding, en gemeenlijk ziet men het te laat! —— Voor de waarheid, waarvan wij ons op de waarnemingen aan het ziekbed zelve, ter bevestiging dezer belangrijke aanmerking beroepen. En hiermede datgene afgeloopen zijnde, wat wij vermeenden van deze zoo voor den arts onaangename als voor den lijder smertelijke en afmattende ziekte te moeten

en kunnen zeggen: zullen wij echter, ten einde dit werk voor degenen, die de binnenkeerkringsſtreken bezoeken, zoo volmaakt mogelijk te maken, hier nog twee vergelijkende overzigten laten volgen: zijnde het eene uit het werk van Dr. BAMPFIELD over de *dyſenterie*, de andere uit eene verhandeling van Dr. BALLINGAL.

Praktiſche verhandeling over den persloop der keerkringen (dyſenteria equatorialis), *voornamelijk zoo als dezelve in de* Oost-Indiën *voorkomt*, *opgehelderd door voorbeelden en de verſchijnſelen bij ontleedkundig onderzoek*; *waarbij eene zelfde verhandeling over den ſcheurbuikigen persloop* (dyſenteria ſcorbutica); *benevens eenige zaken en aanmerkingen betrekkelijk den ſcheurbuik*, *aan boord der ſchepen* (ſcurvy), *door* R. W. BAMPFIELD, *voormaals heelmeester van Z. M. ſchepen de* Belliqueux *en de* Warrior, *dienst doende in de* Oost- *en* West-Indië, *enz. enz.* London 1819.

Dit werk, offchoon te dien opzigte geene geregelde verdeeling der artikelen bevattende, kan echter als uit drie voorname gedeelten beſtaande, worden beſchouwd. Het eerſte handelende over den haastigen persloop (*dyſentetia acuta*), het tweede over de ſlepende of verouderde (*dyſenteria lenta S. Chronica*), en het derde over eene andere ſoort, welke de ſchrijver bij verkiezing (waarvan het regte of kwalijke hierna zal blijken), met den naam van ſcheurbuikige-persloop (*dyſenteria ſcorbutica*) beſtempeld. Elk dezer ſoorten, zullen wij kortelijk in de hier opgegevene orde overzien, en derhalve beginnen met een uittrekſel van des autheurs beſchrijving der ſoorten en daarin voorkomende veranderingen door hem in den persloop der keerkringen, hetzij haastige of ſlepende, waargenomen.

1. *Klasse.* Dysenteria acuta.

Karakter. Menigvuldige ſtoelgangen, beſtaande uit niets dan ſlijm (*mucus*), weiachtig vocht (*ſerum*) of bloed, of wel eene vermenging van alle te gelijk; voorafgegaan en vergezeld door pijnen in eenig gedeelte van den buik, alsmede vergezeld en opgevolgt door perſingen (*tenesmi*). De *apyrexie*, ofſchoon dikwerf niet blijkbaar, is echter ſomwijlen aanmerkelijk; en gemeenlijk heeft er eene volſtrekte terughouding van drekſtoffen plaats. Men heeft van deze voornamelijk drie graden, namelijk: A de goedaardige (*dyſenteria mitis*). In welke de ſtoelgangen niet menigvuldig zijn, de hoeveelheid der ontlaste ſlijm of van het weiachtig vocht gering en met weinig of geen bloed vermengd is, geene koorts is daarbij aanwezig, en de pijnen in den buik nimmer aanhoudend, en alleenlijk met eenige weinige perſing, omtrent de oogenblikken van den ſtoelgang ontwaard.

B. De kwaadaardige of meer ernſtige (*dyſenteria maligna S. Severa*). In dezen zijn de ſtoelgangen menigvuldig, van twaalf tot acht en veertig en ſomwijlen nog meermalen in de 24 uren herhalende; de ontlasting van ſlijm, weiachtig vocht, bloed, of wel allen te gelijk is aanmerkelijk. De *tormina* en *tenesmi*, zijn bij de ontlastingen allergeweldigst pijnlijk, ofſchoon er geene bepaalde aanhoudende of *acute* pijnen in de buikholte, noch blijkbare ontſtekingstoeſtand (*ſynocha*) aanwezig is.

C. De ontſtekingachtige (*dyſenteria inflammatoria*), in welke eene aanhoudende bepaalde (*acute*) pijn, in eenige gedeelten van den buik of darmkanaal, en der in de holte van het bekken bevatte deelen, benevens blijkbare ontſtekingskoorts of *ſynocha* aanwezig is. Allerhardnekkigſte terughouding van drekſtoffen; terwijl de ontlasting van ſlijm, weiachtige vochten en bloed, of wel van eenige of allen te gelijk menigvul-

dig en de *tormina* en *tenesmi* daarbij ernſtig zijn. Het kunstmatig ontlaste bloed geſtolt zijnde, vertoont de gewone ontſtekingskorst (*crusta inflammatoria*).

2. *Klasſe.* Dysenteria chronica.

Karakter. Menigvuldige dunne ſtoffelijke ſtoelgangen, zonder terughouding der drekſtoffen (een toeſtand, welken wij kortheidshalve, met den naam van buikloop (*diarrhæa*) zullen beſtempelen) vermengd met persloopige uitwerpſelen, en vergezeld van perſingen en krimpingen. Meestal wordt de haastige door deze ſoort vervangen, als een gevolg van de graden B. en C.

De haastige *dyſenterie* wordt ſomwijlen door *diarrhæa* opgevolgd, zonder dat deze met persloopige ontlastingen gepaard gaat, hetwelk nader, wanneer wij tot de behandeling komen, zal worden aangewezen.

De verſchillende graden der *dyſenteria chronica* zijn de volgende:

A. In welke de buikloop vergezeld is, van eene eenvormige aanhoudende of menigvuldige herhaling van persloopige uitwerpſelen en van pijn in de darmen bij de tijdperken der ontlasting."

B. „ De persloopige afſcheidingen des darmkanaals zijn aanhoudend en worden dikwerf uitgeworpen, terwijl de darmen als hetware geregelde tijdperken tot het ontlasten van de drekſtoffen ſchijnen aan te nemen, welke alsdan van natuur, vastheid en kleur, als in den gezonden toeſtand zijn."

C. „ In deze wordt de ſlepende persloopige toeſtand gerekt en onderhouden, door verzweringen (*ulcerationes*) of door ontvellingen (*excoriationes*) der darmen, en daarbij etter, in de ontlastingen waargenomen."

D. „ In welke de ſlepende toeſtand door eene ziekelijke vergrooting of uitzetting van de klieren des darmſchijls wordt

on-

onderhouden, en welke, even als de volgende, als toevallig (*fymptomatisch*) mag worden befchouwd." en

E. „ Waarin dezelve door eenig ettergezwel (*abces*) in een der buiksingewanden of derzelver vliezen gevormd, wordt onderhouden, en gemeenlijk met *febris hectica* gepaard gaat." pag. 2 en 3.

Alhoewel wij gereedelijk toeftemmen, dat eene dusdanige rangfchikking oordeelkundig en ophelderende is: kunnen wij nogtans weinig of geen voordeel in eene zoo naauwkeurige en menigvuldige verdeeling der klasfe eener ziekte vinden. Het was de vermaarde CULLEN, welke tot deze gewoonten aanleiding gaf; meer weggefleept mogelijk door het voorbeeld van voorgaande ziektekundigen, dan door zijn eigen gezond oordeel. Van fommige ziekten heeft deze beroemde geneeskundige, omtrent zoo vele verfcheidenheden opgeteld, als er opwekkende oorzaken aanwezig waren! Over het geheel twijfelen wij grootelijks, of eene dusdanige naauwkeurige onderfcheidende kennis (*diagnofis*) altoos mogelijk is, of wanneer zij dit al is, dezelve van eenige innerlijke waarde voor de praktijk kan zijn.

Thans zullen wij den fchrijver dezer verhandeling in in zijn verhaal van de I. of haastige foort volgen. Nimmer ontmoette hij eenige omftandigheid, welke hem een befmettend vermogen aan den persloop konde doen toekennen. Dit komt volmaakt met onze eigene waarnemingen niet alleen, maar ook met die van elken hedendaagfchen beoefenaar der geneeskunde, met wien wij bekend zijn, overeen; en de gevoelens van eenen CULLEN, PRINGLE, HUNTER, HARTY en anderen, moeten derhalve terzijde worden gefteld. De persloop van hunnen tijd, was of eene verfchillende ziekte, van datgene wat zij thans is: of deze beroemde mannen waren, door hunne ftellingen vooringenomen, op het dwaalfpoor gebragt. Het is inderdaad van weinig dadelijk belang, welke dezer zaken de waarheid ook moge zijn, alzoo

in

in deze dagen de gevoelens niet door oppergezag, maar door den toetssteen van naauwkeurig waargenomene en getrouwelijk aangeteekende daadzaken moeten bevestigd worden.

De Heer BAMPFIELD bekend openhartiglijk, dat hij nimmer verharde drekstoffen (*scybala*) in de stoelgangen van persloopige lijders ontdekte; en dit is eene andere bijzonderheid, welke met onze waarnemingen overeenstemt.

De schrijver gaat vervolgens over tot de toevallen, welke de tong en het verhemelte, de maag, darmen en lever, de werktuigen der pisafscheiding, benevens het vaat- en zenuwgestel aandoen; zoowel als tot de verschijnselen bij ontleedkundig onderzoek in den persloop. Al hetgeen hieromtrent door hem wordt aangevoerd, is ten uiterste naauwkeurig en geregeld, doch niet bijzonder nieuw. Wij zullen derhalve dit gedeelte als niet zeer belangrijk overstappen, even zoo als wij met de afdeeling van *diagnosis* en *prognosis* zullen doen, en dus dadadelijk tot deszelfs waarnemingen over de voorbeschiktheid (*predispositio*) tot deze ziekte overgaan. De schrijver is van gevoelen, dat de voorbeschiktheid tot eene vermeerderde afscheiding van de omkleedende vliezen der werktuigen van den reuk en der ademhaling in *Europa*, eene voorbeschiktheid tot vermeederde afscheiding in den donsachtigen rok des darmkanaals in de *Indië* wordt. Van daar zijn in dit laatste klimaat de buikloopen even zoo algemeen, als hoest en verkoudheden in het eerste zijn. Deze verplaatsing of verandering in het plaatselijke der vermeerderde afscheiding, gelooft hij voornamelijk verschuldigd te zijn, aan buitensporigheden in een zwaar en prikkelend diëet, en de onvoorzigtige blootstelling aan de nachtlucht; aan welke de onbedachtzame en nieuwelings in die streken aangekomene Europeaan, veelal gewoon is zich schuldig te maken. Veranderingen in den dampkring, brengen, door het beletten van de huidsuitwaseming, dezelfde schadelijke gevolgen voort; doch dat de volgende omstandigheid

heid immer te voren als eene voorbefchikkende oorzaak van *dyfenterie* is aangemerkt, kunnen wij ons niet herinneren.

„ De aànmerkelijke uitwafeming van de nieuw aangekomene Europeanen, hoopt zich, wanneer hij zittende of wandelende is, aan het onderfte gedeelte van het hemd aan, doch voornamelijk aan dat gedeelte van denbuik, om hetwelk de broeksband fluit, hetwelk eene vermeerdering van warmte en uitwafeming daar ter plaatfe veroorzaakt, gedurende den dag, en de uitvloeijing der uitwafeming onderfchept; hierdoor zoude, wanneer hij zich in dezen toeftànd nederlegde, door de uitdamping der uitgewafemde vloeiftoffen uit het natte linnen koude worden veroorzaakt aan zoodanige bijzondere gedeelten van den buik, welke daarmede in aanraking komen; de te voren overvloedige uitwafeming daardoor krachtdadiglijk worden onderdrukt en verhinderd, en de fchadelijke gevolgen hiervan, dadelijk door de onderbuiks ingewanden worden ondervonden. pag 69.

Overeenkomftig des autheurs waarnemingen zijn de ftoelgangen in den persloop, gedurende den nacht en voornamelijk tegen den morgen, menigvuidiger dan op eenig ander gedeelte der 24 uren. Dit fchijnt hij geneigd te zijn, aan den invloed der zon toe te fchrijven.

De aanvallen van persloop, zoowel als de wederinftortingen na eene voorafgegane herftelling, heb ik waargenomen meer algemeen te zijn bij volle en nieuwe maan, dan gedurende eenige andere van derzelver fchijngeftalten. Doch of vermeerderde aantrekking der maan, wanneer zij nieuw of vol is, eenig dadelijk vermogen in het voortbrengen van ziekten heeft, geloof ik niet, dat op eene voldoende wijze zal worden beflist; en niettegenftaande de verunftige en waarfchijnlijke uitlegging van Dr. BALFOUR, Dr. DARWIN en anderen, ben ik geneigd te befluiten, dat zij alleen een' middelijken invloed of vermogen heeft voortgebragt, door de veranderingen, welke zij op die tijdperken in den dampkring en

de

de winden veroorzaakt; alzoo het heerſchen van koele windſtormen en regenbuijen is waargenomen, op deze tijden menigvuldiger dan op andere tijden te zijn, en deze brengen door het verhinderen der huidsuitwaſeming uitwerkſelen voort, die verſchillende haastige ziekten opwekken, welke gedeeltelijk zijn toegeſchreven aan de dadelijke werking der maansaantrekkingskracht op de vloeiſtoffen des ligchaams; door de vooronderſtelling dat dezelve de zwaarte vermeerderde en de prikkel verminderde, van de zamenſtellende deelen van het bloed. pag. 84.

Ten opzigte der naaste oorzaken (*cauſæ proximæ*) ſchijnt onze autheur van gevoelen te zijn, dat *dyſenterie* in alle opzigten ontſteking (*inflammatio*) is; of wanneer deze twee ziekten niet volmaakt dezelfde zijn, dat ten minſte de eerſte met dezelfde of overeenſtemmende toevallen en verrigtingen der vaten gepaard gaat; en door de gelijke uitkomſten als ontſtekingachtige bewegingen in andere organen des ligchaams wordt opgevolgd. De ontdekkingen zoo dikwerf bij ontleedkundig onderzoek gedaan, zijn het, welke hem in deze leerſtelling bevestigen. Bij het onderzoek der ligchamen na den dood, vinden wij vergrootingen, uitzettingen en aanhechtingen der darmen, uitſtortingen van bloed, ettergezwellen, verzweringen en ſomwijlen verſterving, gelijkende aan datgene, wat na de ontſteking van andere, zoo uit als inwendige deelen wordt waargenomen. Deze verſchijnſelen zijn, wel is waar, zeer gelijkende, doch wij houden dezelve voor dubbelzinnig. De Heer BAMPFIELD, is even als vele anderen, misleid, door de eindelijke veranderingen, met de eerſte ziekelijke bewegingen te verwarren. Veeleer zijn wij geneigd in elk geval, de ontſteking als een gevolg, dan wel als eene oorzaak van *dyſenterie:* en veeleer als toevallig uitwerkſel dan overeenkomſtig gevolg te beſchouwen. Inderdaad nadert de autheur zeer tot de toeſtemming dezer ſtelling; want ten einde zijne geheele ſtelling te regtvaardigeu of goed te maken,

ken, is hij verpligt, het begrip van ontfteking zooverre uit te ftrekken, dat daaronder zelfs elke vermeerderde werkzaamheid der haarwijze vaatjes van affcheidende vliezen begrepen worden. Aldus zegt hij:

„ Zij, welke niet verkiezen toe te ftemmen, dat ontftekingachtige werkdadigheid, in alle gevallen, de naaste oorzaak van *dyfenterie* is, in zachtere en minder ernftige gevallen, noemen het eene vermeerderde en ziekelijke affcheiding van de haarwijze vaten der darmen; offchoon het inderdaad even wijsgeerig is, deze verrigting in den persloop ontftekingachtig te noemen, als het de werkdadigheid der fijne affcheidende vaatjes van het inwendige vlies van de pisbuis in *gonorrhæa*, of van de vliezen van de luchtpijp en derzelver takken en van den neus, in de verkoudheid (*catarrah*) is, want in de goedaardige gevallen dezer ziekten, is de vergezellende pijn niet aanhoudend en heet, noch door koorts vergezeld, of een harden pols aanwezig; terwijl de herftellingen maar zeldzaam twijfelachtig zijn. pag. 90.

Dan, offchoon het in het befchouwende gedeelte een misflag fchijnt te wezen, om *dyfenterie* en *inflammatie* als een en dezelfde zaak te befchouwen: zal het echter in de praktijk veilig zijn, hetzelfde *principium* van behandeling, zoowel op de eerfte, als op de laatfte toe te pasfen. Nimmer moeten wij vergeten, dat eene ziekte, offchoon in haren oorfprong niet ontftekingachtig, echter dikwerf eene zeer fterke neiging tot den overgang in een' dusdanigen toeftand kan hebben. Dit gelooven wij het geval te zijn met *defenterie*; gevolgelijk zouden wij hier het laatmes in de vroegere tijdperken der ziekte even ftoutmoedig aanwenden, als wij zulks in de ernftige gevallen van het krampkolijk (*cholera fpasmodica*) en met dezelfde inzigten zouden doen, namelijk: om de pijn te doen bedaren en (voor alles) *om de ontfteking voor te komen*. Wanneer evenwel de pols vol en rad, de koorts hevig, en de buik, bij aanraking, pijnlijk, dat is: aanhoudend pijnlijk bij drukking,

en

en de pijn zich tot eenig gegeven punt bepaalt, is er reden, om eene beginnende ontfteking op die plaats te vreezen; en alsdan zijn wij genoodzaakt hetzelve door geftrenge *deplétie* te onderdrukken. De meerdere krachtdadigheid der koortfige toevallen, op zich zelve befchouwd, moeten volftrekt niet veronachtzaamd worden; uit hoofde dat, zoo als de autheur zeer juist aanmerkt, „ koorts zeldzaam binnen de keerkringen beftaat, zonder door plaatfelijke ontfteking of bepaling (*determinatio*) veroorzaakt te zijn."

Deze laatfte aanmerking leidt ons ook, om meer in het bijzonder te fpreken, tot de wijze van behandelen door den Heer BAMPFIELD aangewezen. De gefchiktfte middelen gelooft hij te zijn, 1. de aderlating, 2. buikzuiverende middelen, 3. zweetdrijvende middelen, en 4. de kwikmiddelen. Ieder derzelve overweegt hij onder een bijzonder hoofdftuk, en op eene zeer uitgebreide wijze. Zijne aanmerkingen over de bloedontlasting zijn van eene bijzondere waarde, en verdienen onze hartelijke goedkeuring, en wij gelooven tevens, dat de kunst hem wel dank verfchuldigd is voor zijne genomene moeite, om de aandacht meer algemeen op dat middel te vestigen. Het is zeker, dat ondervinding, in gewigtige gevallen, veel afdoet, en dat daar, waar dezelve menfchen vindt, geneigd om hare voorfchriften te volgen, zij hen altoos tot dezelfde wijze van praktijk leidt. Het was bijv. geenszins door eenige vooringenomene gevoelens, dat de Heer BAMPFIELD het gebruik van het laatmes in *dyfenteriën* omhelsde, doch door de naauwkeurige waarneming van dadelijke zaken. Wij kunnen dit van ons zelven zeggen, alzoo de ondervinding ons hetzelfde deed befluiten, wat alhier door den autheur van dit ftuk wordt aangevoerd. Zeer wel herinneren wij ons den afkeer en de vrees met welken wij het eerfte, het laatmes aanwendde in eene ziekte, waarin hetzelve door het vermogende gezag van alle die autheuren, wier werken over dit onderwerp in de meeste achting fton-

ftonden, verbannen was. „ Wij bewaakten den lijder (zegt de herziener van het *Medico-Chirurgical Journal* (*)), „ in angftige afwachting van die verfchrikkelijke uitwerkfelen, welke gezegd waren op de aderlatingen te volgen. Dan de uitkomst was het tegendeel van datgene, wat men ons had doen verwachten; alzoo ernftige toevallen, gedurende de ontlasting zelve, aanmerkelijk verminderen. Door het goed gevolg een weinig ftoutmoediger geworden, begonnen wij geregeld, doch voorzigtig, de bloedontlasting aan te wenden, in alle zoodanige gevallen, waar de toeftand van den pols en de hitte van de huid, dezelve volgens algemeene grondftellingen fchenen te regtvaardigen; en het duurde niet lang, of wij bevonden dat *dyfenterie* in plaats van zeer onhandelbaar en in de behandeling teleurftellende te zijn, door dezelve werd veranderd in eenen vorm, veel meer ondergefchikt en gehoorzaam aan de gewone wijze van geneeskundige behandeling. Zelfs wanneer bij den ftoelgang de ontlasting van bloed zoo aanmerkelijk was, als in ftaat van zwakte of onderdrukking van krachten te veroorzaken, worden wij daardoor zelfs niet gedrongen ons van het laatmes te weerhouden; befchouwen wij het gebruik van hetzelve zoo mogelijk, meer vermogende om diezelfde reden, alzoo wij de bloedvloeijing uit de darmen in derzelver natuur als actief befchouwden, en dachten het een op ons rustende pligt te zijn, dezelve door aderlatingen te ftuiten: daar deze (op den arm) wel wordt aangewend ter ftuiting van bloedfpuwing (*Hæmoptyfis*) en elke andere inwendige bloedftorting. Wij zijn overtuigd, dat de ontlasting van vier onfen bloed *per anum* meer verzwakte, dan vierentwintig uit den arm, en wij befchouwen de aderlating als een aanmerkelijk voorwerp van verbe-

(*) Wij mogen den naam van den herziener, hier gerustelijk noemen, zijnde Dr. ARCHIBALD ROBERTSON van *Northampton*.

betering in de hedendaagſche behandeling van den persloop. Wij geven het den roem van nieuwere of hedendaagſche tijden, uit hoofde dat, offchoon het reeds door SYDENHAM werd aangewend en aanbevolen, wij ten hoogſte twijfelen, of de beperkte hoeveelheden, welke hij de gewoonte had, af te laten, eenig merkbaar voordeel op de ziekte konde uitoefenen. Het is, gelooven wij, aan Dr. WHYTE, dat de kunst het bewijs der volmaakte veiligheid van dit middel verſchuldigd is; en ware deze geneeskundige niet te vroeg aan dit leven ontrukt, om meerdere reſultaten van zijne uitgebreide ondervinding te kunnen hebben bekend maken; twijfelen wij geenszins, of de aderlating zoude vroegtijdiger en krachtdadiger in de *maritime* en *militaire* geneeskundige praktijk zijn aangenomen als dezelve nog tot heden is. Doch de vroegtijdige dood van dit beklagenswaardig voorwerp, veroorzaakt, door eene zich zelve gedane inenting, met de ſtof uit eenen pestbuil, rukte hem in het midden zijner vereerende loopbaan van deze wereld; en het aanzien van onbedachtzaamheid, welke de omſtandigheid van zijnen dood ten gevolge had, verleidde menigeen om deze praktijk te mistrouwen (voorgedragen in zijnen brief aan Z. K. H. den Hertog van *York*; zie *Med. and Phyſ. Journal. Vol.* II.) en tot bezwijmens toe bloed te ontlasten in *dyſenterie*, als een gewaagd onderzoek van een welmeenend, doch heethoofdig geneeskundig geestdrijver. Ten gevolge van dit vooroordeel, kwam de bloedontlasting nimmer volkomen in de praktijk, als een geneesmiddel tegen deze ziekte in aanmerking, vóór de laatſte veldtogten op het ſchier-eiland. De ondervinding deed de *militaire* geneeskundigen aldaar, eene gelijke wijze van behandelen aannemen, als zich zelve aan den Heer BAMPFIELD had ingegeven, zoowel als aan anderen zijner binnen de keerkringen geëmplooijeerde *Maritime*-kunstbroederen. De geheele verhandeling van onzen ſchrijver is zoo uitmuntend, dat wij niet weten aan welke paragraaph wij de voorkeur boven

ven de andere zullen geven. De volgende hebben wij derhalve als blindeling uit het geheel uitgenomen.

„ Het gebeurt somwijlen, dat in *dysenteriën* een' zekere graad van zwakte moet worden daargesteld, hetzij door eene verkoelende, verdunnende (*antiphlogistische*) leefwijze, of door den duur der ziekte, welke trapsgewijze de dierlijke en levenskrachten uitput; men heeft het daarom verkieslijk geoordeeld, om dadelijk eenen zekere graad, door bloedlating daar te stellen, en daardoor een spoedig einde aan de ongesteidheid te maken; en aldus de verdrietige en somwijlen noodlottige uitwerkselen van eenen *chronischen* toestand te voorkomen.

„ Door Dr. J. CLARK (pag. 324 à 25) worden de aderlatingen gezegd, schadelijk te zijn in *dysenterie*; en waarschijnlijk is zijne authoriteit wel de aanleidende oorzaak van het veronachtzamen en nalaten van deze praktijk. Hij stemt toe, dat geene ontlasting beter berekend is tot verligting van den lijder, wanneer de ziekten vergezeld is van eene koorts, die van eenen onstekingachtigen aard is. Doch daar in heete gewesten, de loopen, of van eene slepende hoedanigheid, of door slepende koortsen vergezeld zijn, zinken de krachten van den lijder, reeds van den eersten aanvang der ziekten af."

Men heeft toegestemd dat er eene zekere en bijzondere aandoening van zwakte bestaat, die de zeer ernstige en ontstekingachtige soorten van *dysenteriën* verzelt, en aan diegene gelijkt, welke men in de ontsteking der darmen, (*enteritis*) waarneemt; en deze aandoening wordt onderhouden en vermeerderd door de gestadige persloopige ontlastingen, de ernstige pijnen, het gebrek aan slaap, en de uitputting der zielsvermogens in de verrigtingen der gewaarwording en der opwekking; doch daar geen een oordeelkundig practicus, zich door de bijzondere aandoening van zwakte, de maagontsteking (*gastritis*) en darmontsteking (*enteritis*) vergezellende, van de kunstmatige bloedsontlasting zal laten terughouden:

laat dan ook niemand zich laten terughouden, dezelve in ontftekingachtige vormen van *dyfenterie* aan te wenden. Dat de flepende toeftand gemeenlijk de ernftige en ontftekingachtigen foorten opvolgt, wanneer derzelver acute toeftanden niet fpoedig genoeg beperkt en herfteld worden, hebben wij reeds aangemerkt. Wanneer in den ontftekingachtigen vorm geene bloedsontlastingen worden aangewend, is de dood, of eene zeer langdradige flepende toeftand meestal het onvermijdelijk gevolg. Van daar neemt de bloedontlasting dikwerf den flependen toeftand van loopen weg. Nimmer zagen wij de koorts, welke *dyfenteriën* vergezelt, zoo bijzonder fluipende; en offchoon Dr. CULLEN in zijne *nofologia*, de rottige zenuwkoorts (*Febris typhofus*) als een bijzonder kenmerkend verfchijnfel van *enteritis* optelt, beveelt hij niettemin bloedontlasting bij deszelfs behandeling aan. De fchrijver voegt hier nog bij : ——

„ In de meer goedaardige en minder gevaarlijke vormen van *dyfenterie*, kan men zich van de aderlating onthouden, vooral daar, waar geene toevallen van ontfteking aanwezig zijn, waar de pijn alleen bij tusfchenpoozen is, en de ontlastingen noch aanmerkelijk, noch menigvuldig zijn. Deze foort zullen in het algemeen voor de andere middelen ter herftelling van persloopen aangeraden, wijken." pag. 110. 11 en 13.

Aan het hoofdftuk des fchrijvers over de buikzuiverende middelen, kunnen wij op verre na niet die goedkeuring toekennen, welke wij aan dat over de aderlatingen hebben gegeven. Wij geloven dit foort van middelen, daarin door den fchrijver aanbevolen, veel te fcherp (*drasticq*) en prikkelende; en wij koesteren eenen zeer ernftigen twijfel of de *jalappa*, het extract van *colocynth* of aftrekfel van *zennebladen*, eigenfchappelijk in eenig tijdperk der *dyfenteriën* kunnen worden toegediend. Voorzeker moeten deze middelen, volgens zijne eigene aanteekeningen omtrent de volftrekte ontstekingachtige hoedanigheid der ziekte, ten hoogfte onaangeraden

zijn,

zijn; want op deszelfs eigene leerstelsels zouden dezelve immers de toevallen moeten vermeerderen? Welk geneeskundige zoude het wagen, om *drastische* purgeermiddelen in *enteritis* voor te schrijven, of de geweldige werking op te wekken in eenig orgaan, welks toestand reeds ontstoken is? Wanhet noodzakelijk is rust te geven aan een' ontstooken spier, of om den prikkel des lichts van een prikkelbaar oog af te keeren, is het niet minder noodzakelijk, om de darmen zoo veel mogelijk te doen bedaren en te verzachten. Wanneer in *dysenterie* buikzuiverende middelen vereischt worden (en gemeenlijk zijn zij onvermijdelijk) zullen wij nimmer eenige andere, dan van eene zachte en smijdige hoedanigheid aanwenden. De *oleum ricini* is genoegzaam het eenigste geschikte middel, en wanneer het noodzakelijk is, deszelfs werking te vermeerderen, kan zulks door het bijvoegen van eenige weinige greinen *calomel* gereédelijk bewerkt worden. Inderdaad is de Heer B. ten volle overtuigd van de deugdzaamheid van dit middel. —— De volgende plaats is uitstekende, offchoon verschillende van deszelfs aanbeveling van drooge en scherpere purgeermiddelen.

„ De *ricinus olie* is mogelijk beter berekend om verligting in *dysenteriën* te bezorgen, dan eenig ander openend of buikzuiverend middel; want deszelfs werking is niet alleen zacht en vermogende, maar ik heb ook waargenomen, dat een gedeelte van denzelve onopgelost en in deszelfs olieachtigen vorm door de darmen gaat, en op de oppervlakte der ontlaste stoffen verscheen; en aldus als een bekleedsel of verdediger der ziekelijke ingewanden, tegen den prikkel van drekstoffen of ziekelijke afscheidingen is." pag. 124.

De aanmerkingen betreffende de zweetdrijvende middelen, bevatten niets nieuws, wij zullen daarom dezelve overslappen en dadelijk tot het onderwerp der kwikbereidingen overgaan.

Hoewel gewoon den *calomel* voor te schrijven, gaf de au-

 theur

theur denzelven echter zeldzaam onvermengd, en geloofde het beter dezelve in verbinding met *purgativa*, of wel met den braakwortel (*Ipecacuanha*) te geven. Gemeenlijk wordt dit middel gebruikt met oogmerk, om den toeſtand der lever te verbeteren; want alle beoefenaren der geneeskunde komen daarin overeen, dat de verrigtingen van dezen vermogen den klier ten hoogſte beleedigd zijn in *dyſenterie*; offchoon zij verſchillen omtrent de belangrijkheid van dezen beleedigden of ontaarden toeſtand, beſchouwende ſommigen het als de voornaamſte of grondoorzaak der toevallen, terwijl anderen het meer als eenen ſchakel in de keten der uitwerkſelen aanzien. Het zoude waarſchijnlijk voor den lezer even onaangenaam en vervelend als nutteloos wezen, wanneer wij over dit onderwerp ons met haarklooverijen en uitpluizingen bezig hielden. Wij zullen daarom van die ſtof afſtappen, en alleen aanmerken, dat wij vooronderſtellen dat men niet dan in de laatſte tijden, aan de lever derzelver regtmatig aandeel van belangrijkheid onder de verſchijnſelen dezer ziekte heeft toegekend. Wij zijn overtuigd, dat het merendeel der hevige pijnen en krimpingen moet worden geweten, aan de ontaarde ſcherpe gal, die, door de prikkelbare, ontvelde, of wel verzwerende inwendige oppervlakte des darmkanaals vloeit: terwijl wij geene andere redenen kunnen vinden, ter verklaring van die pijnen, welke op eene volmaakte werking der buikzuiverende middelen (*cathartica*) volgen. De afſcheidingen en ontlastingen door de nieren, doen meer en meer vermoeden, dat tegen-natuurlijke ziekelijke gal, een belangrijk gedeelte in deze ziekte uitmaakt. De opgevangen pis, is gemeenlijk van eene groene of hooggele kleur, welke het linnen met dezelfde kleur verſt, klaarblijkelijk door derzelver vermenging met gal, terwijl de ontlasting gemeenlijk met een aanmerkelijk gevoel van hitte en pijn in de pisbuis gepaard gaat. Deze laatſte onaangename gewaarwording wordt algemeen toegeſchreven aan de *ſympathie*, welke tusſchen den regten

ten darm en de pisblaas beſtaat; doch in plaats van te ſtellen, dat de perſingen (*tenesmi*) de oorzaak der moeijelijke pisloozing zijn: gelooven wij, dat het veel oordeelkundiger is te ſtellen, dat de vermenging der gal met de pis, de reden van dit kwellende verſchijnſel is.

De in de *dyſenteriën* voorgeſchrevene kwikbereidingen, heeft men bevonden eene ontbinding der ziekte te bewerken; doch of zij zulks doen door de herſtelling van de verrigtingen der lever, of door het voortbrengen van eene meer geheime en onverklaarbare verandering in het geſtel in het algemeen, is tot heden volmaakt onbekend. Eene zaak echter is zeker: —— dat, zoodra de kwijling intreedt, de ziekte gemeenlijk als een gevolg daarvan verdwijnt.

Ten gevolge dezer laatſte zoo algemeen opgemerkte daadzaak, hebben eenige beoefenaren der geneeskunde hunne uitzigten alleen tot kwijling (*ſalivatio*), als de eenigſte *indicatie* ter herſtelling der ziekte bepaald: en diensvolgens ſtoutmoediglijk den *calomel* alleen, en in giften van twintig greinen, twee of driemalen daags voorgeſchreven.

„ Ik zelf, (zegt Dr. ROBERTSON) heb in de *dyſenteriën* van het Westelijk halfrond, den *calomel* in giften van een *ſcrupel* (twintig greinen) aangewend, en daarvan, in verre het meerendeel der gevallen dat voordeel gezien, dat Dr. JOHNSON ons beloofde daarvan te kunnen verwachten. Het moet echter worden beſchouwd als eene praktijk, alleenlijk geſchikt voor keerkringsluchtſtreken; alzoo het geſtel aldaar minder gevoelig aan de werking van het kwik is, en gevolgelijk ruimere giften van dat metaal kan verdragen, dan het voorzigtig zoude zijn, in het klimaat onzer landen voor te ſchrijven."

Vrijmoediglijk ſtemmen wij toe, dat inderdaad het eerſte tijdperk van *dyſenteriën* op geene te geſtrenge ontſtekingwerende beginſelen kan behandeld worden. Doch wij beweren, dat, wanneer het tweede tijdperk der ziekte is ingetreden, of met andere woorden gezegd, wanneer de voorafgaande

 ver-

vermeerderde werkdadigheid, in bepalingen (*congestiën*) geëindigd zijn, niets nuttiger en werkzamer zal wezen dan het gestel door kwik te verzadigen. Dit metaal doet meer in de ontbinding van prikkelbare koortsen, het vereffenen van den omloop des bloeds, het openen van de haarwijze vaatjes, het herstellen van het zenuwvermogen en het openen der verschillende sluizen voor de gezonde afscheidingen en ontlastingen, dan eenig ander aan ons bekend middel. Buiten dit alles moet nog in aanmerking worden genomen, dat de *calomel* zoowel een bedwingend als galafdrijvend middel is, en dat haar werkdadig vermogen even zoozeer bestaat in het bepalen en teregtbrengen der afscheidingen van de lever en van het darmkanaal, wanneer dezelve overtollig of ziekelijk zijn, als in de opwekking en vermeerdering derzelve, wanneer zij te onwerkdadig of te gering zijn.

„ De eigenschap om het gestel door het kwik te verzadigen (zegt Dr. ROBERTSON) dus toegestaan zijnde, blijft de eenigste belangrijke vraag: „ hoedanig zulks op de spoedigst mogelijke wijze te volbrengen?" „ En hierop," zegt hij, „ antwoordde ik met vertrouwen: door middel van den *calomel*, in giften van een *scrupel* des morgens en des avonds." Wij moeten hierbij herinneren, dat de gevallen op welke alléén deze praktijk toepasselijk is, door aanmerkelijk gevaar gepaard gaan en gevolgelijk alle uitstel voor het leven van den lijder gevaarlijk is. Niets dan de krachtdadigste praktijk, zal tot behoud van het leven des lijders in staat bevonden worden; en deze zelfs, zal helaas nog in te vele gevallen mankeren. Over het geheel, het oordeel en ondervinding van den Heer BAMPFIELD ter zijde stellende, en bij ons eigene blijvende volharden, moeten wij de vrijheid nemen te verklaren: dat wij alle zijne vrees voor overtollige kwijling, overtollige loslijvigheid (*hypercatharsie*) en dergelijke, als de gevolgen dezer nieuwere praktijk te zijn, als volmaakt hersenschimmig beschouwen. Zijn gevoelen, „ dat de voortbrenging van kwij-

ling onbeſtaanbaar is met de hoogere graden van ontſteking ," houdt niet alleen de juistheid zijner eigene ſtellingen over de *dyſenterie* als bepaald, doch is op zich zelve mogelijk ook, weinig beter dan eene vooronderſtelling ; buiten dat het geene waarde voor eene aanmerking bezit : want waar is de practicus, welke zoude overgaan het geſtel te verzadigen met het kwik, zonder de beſtaande koortſige opwekking verminderd te hebben? Nimmer ſchreef Dr. JOHNSON, noch ik zelve, de *calomel* in giften van een *ſcrupel* of eenige andere doſis voor, met inzigt om kwijling te doen ontſtaan; zonder eene dadelijke opruiming (*dépletio*), beide, door bloedlating en purgeermiddelen voorloopig te hebben bewerkt.

Deszelfs afdeeling over den ſlependen persloop is de aandacht overwaardig, uithoofde van de duidelijkheid en ernst, waarmede hij de noodzakelijkheid eener *diætetiſche* beperking als eene vermogende onderſteuner der aangewende geneesmiddelen aanbeveelt. Hij ontwikkelt verſcheidene zeer inligtende gevallen, waarin ongeregeldheden, hetzij in eten of drinken, eene doodelijke inſtorting of herhaling der ziekte veroorzaakte.

„ Het nadeel en de doodelijke gevolgen, ontſtaande uit onmatigheid, onvoorzigtige involging van den eetlust en de vermaken van gezelſchap zijn, in de verhandeling van de verandering A. afgeſchetst; en deze dwalingen zijn meer ſchadelijk in dezen, en de noodzakelijkheid van een meer bedaarde en matig levenswijze gevolgelijk grooter. Somwijlen heeft men met onwillige of eigenzinnige lijders te doen, welke door eigen lijden zelfs, tot geen doelmatig diëet kunnen gedrongen worden. Dikwerf verijdelde ik de ſchadelijke gevolgen hunner dwaasheid en hoofdigheid, door eene ligte aandoening van den mond door het kwik; hetwelk hun nooodzaakte van vast voedſel af te zien, en van bouillons en meelſpijzen te leven zoolang als noodzakelijk was, eenen voordeeligen ſtaat van rust voor de darmen te onderhouden, en eene herſtelling der

 ver-

verzweringen en der gezonde verrigtingen van de ingewanden toe te laten. Geene vermogende middelen bezitten wij, om wezenlijke dronkaards te beteugelen, en kunnen daarin alleen door eenen volſtrekten dwang ſlagen." pag 242.

Het meest oorſpronkelijke gedeelte des geheelen werks, is welligt datgene, wat over den ſcheurbuikigen persloop handelt; wij lazen hetzelve met zeer veel genoegen, en geven aan den Heer BAMPFIELD den hoogſten lof, voor het aantal keurige, leerzame en belangrijke daadzaken, welke hij over het onderwerp der zee-ſcheurbuik (*ſcurvy*) verzameld heeft. Nogtans hebben wij eenige bedenkingen tegen de juistheid zijner benaming, bij het ſpreken van ſcheurbuikigen persloop (*Dyſenteria ſcorbutica*). Inderdaad gelooven wij, dat het veeleer als eene toevallige vereeniging der beide ziekten in hetzelfde voorwerp, dan als een onderſcheidende en bijzondere ſoort van *dyſenterie* moet worden aangemerkt. Dit nogtans, is grootendeels eene zaak van voorſtelling.

Eenige bijzondere gevallen worden door hem aangehaald, waar het ſcheurbuik zich in het voorwerp vertoonde, na een week en minder in zee geweest te zijn; en andere, waarin de zeelucht de eenige blijkbare oorzaak was. De ziektekundige kennis van het ſcheurbuik is ſteeds zeer duister, niettegenſtaande al de ondervinding over deze ziekte, gedurende den laatſten oorlog; en dat noch gezoute ſpijzen, noch zeelucht, noch dampkringswarmte onvermijdelijk tot het voortbrengen dezer ziekte vereischt worden: is ten duidelijkſte betoogd door het verhaal van Dr. GREGORY, hetwelk hij ons geeft van eene familie, welke onder zijne eigene waarneming kwam, en ernſtig aan het ſcheurbuik leed gedurende eenen tijd van gebrek of duurte, uit hoofde dat hun voornaamſte diëet uit thee had beſtaan, welke zij driemalen daags gebruikten.

Niettegenſtaande eenige onzer tegenwerpingen tegen eenige van den Heer BAMPFIELDS leerſtellingen, voeden wij echter

eene

eene hooge verwachting van zijn werk. De kunde, het leerzame en oordeelkundige, welke hetzelve aan den dag legt, zullen het eene rijke verzameling doen zijn, voor hen, welke naar eene goedgeſchrevene en welgeſtelde verhandeling over deze onaangename ziekte verlangen. En aan de zoodanige beſluiten wij, het aan te bevelen." *Med. Chirurg. Journ. Vol.* I.

Vergelijkend overzigt van Dr. BALLINGAL'S *waarneming over de Dyſenterie.*

Dr. BALLINGAL maakt eenige tegenwerpingen, en inderdaad moge hij dit doen, tegen Dr. CULLEN'S, definitie over *dyſenterie*, ten minſte, zoo als die in de *Indiën* en wij mogen er bijvoegen, in *Europa* voorkomt. Hij merkt aan dat deze ziekte, in de oostelijke Koloniën, dikwerf aanmerkelijke verwoestingen in het darmkanaal te weeg brengt, alvorens zich eenige *pyrexia* blijkbaar vertoont; en belangende deszelfs beſmettelijke hoedanigheid, is het volſtrekt overtollig de ongerijmdheden zijner gevoelens te melden, eenmaal zoo algemeen aangenomen, en zelfs nog door eenige weinige, hardnekkiglijk aangekleefd. „ Het verſchijnſel van *ſcybalæ* dat almede als een ander doorgaand kenmerk dezer ziekte in *Europa* beſchreven is, is een in vergelijk zeldzame omſtandigheid in *Indiën.* Wij zouden den Heer BALLINGAL welhaast vragen, of zijn eigen onderzoek aan de ligchamen der overledenen, of wel eigene waarnemingen aan het ziekbed, hem immer het verſchijnen van *ſcybalæ* in de *dyſenterie* van *Europa* bevestigden? Wij mogen hier bijbrengen, dat gedurende den laatſten oorlog, het geval ons in de gelegenheid ſtelde, om eenige honderden ligchamen te

ope-

openen en zien openen, van in *Europa* overledene *dyſenteriſche* lijders, en wij kunnen gerust verzekeren, dat de verſchijnſelen van *ſcybalæ* hier even ongewoon als in *Indiën* zijn. En hieruit zien wij, hoe dwalingen ſomwijlen kunnen worden voortgeplant. Deze bovengezegde onderſcheiding, welke alleenlijk in boeken, en in de verbeelding van den Heer BALLINGAL beſtaat, is als eene bevestigende proeve aangevoerd, dat de *dyſenterie* der keerkringen en der noordelijke (*hyperboreal*) ſtreken eene verſchillende ziekte is!

Vervolgens is de *dyſenterie* in ons Indiesch grondgebied in twee verſchillende ſoorten verdeeld, namelijk: in eene ontſteking van den karteldarm (*colonitis*) welke het aanwezen van eenige darmsontlastingen niet volſtrekt vereischt, en in levervloed (*lienteria*). Het is overeenkomſtig onzen ſchrijver, de *colonitis*, welke de grootſte verwoestingen maakt, in den aanvang, onder de Europeſche troepen. De oorzaken worden vooronderſteld te zijn: „ Hitte, bijzonderlijk wanneer dezelve met vochtigheid gepaard gaat; het onmatig en onvoorzigtig gebruik van vruchten; het misbruik van geestrijke dranken; blootſtelling aan windſtroomen en ſchadelijke nachtdauwen." Doch zonder de minſte poging om de *colonitis* voldoende te verklaren, gaat onze ſchrijver dadelijk over tot eene beſchrijving der ziekte, getrokken uit den *Critical review* voor 1802, zoo als die gegeven is in een uittrekſel van eenen brief aan Sir WALTER FARQUHAR. De ſchrijver van deze laatſte getuigt, dat de ziekte van het begin af aan gepaard gaat met eene ernſtige en bepaalde pijn boven de ſchaambeenderen, vergezeld van eene buitengemeene moeijelijkheid in de waterloozing, en dikwerf geheele opſtopping (*ſuppresſio*) der pis. Eene geweldige en meestal onophoudelijke ontlasting uit het darmkanaal, van eene aan de ziekte eigenaardige ſtof, volmaakt aan het afwasſchel van raauw vleesch gelijkende, is te gelijker tijd aanwezig. Hevige koorts, onleschbare dorst en aanhoudende rusteloosheid, verge-

gezellen de ziekte. De pols is rad en hard, aan die van de hoogste graden van *pleuritis* of haastig reumatismus (*reumatisma acuta*) gelijkende; terwijl de pijnboven de schaamdeelen, de bijzondere hoedanigheid der ontlaste stof, en de suppressie der pis, als onderscheidend kenteeken (*symptomata pathognomonica*) mogen beschouwd worden. Door ontleedkundig onderzoek schijnt het *intestinum colon* het voornaamste aangedane deel te zijn; terwijl de pisblaas alleen door mededeeling wordt aangedaan, alzoo het onderste of lagere gedeelte der dikke darmen over het algemeen ontstoken is. „ Bloedontlasting schijnt nuttig te zijn, doch het *opium* in den beginne toegediend, is het meest vermogendste middel; uitgesteld tot koorts zich bij de ziekte voegt, is hetzelve nadeelig; en kan alsdan alleenlijk tegen het einde der ziekte gegeven worden; terwijl zoolange de voornaamste middelen bestaan in verzachtende dranken en lavementen, met stovingen (*fomentations*) boven de schaamdeelen, welke hier nuttiger dan Spaansche vliegpleisters zijn.

De Heer BALLINGAL ontmoette de ziekte met deze ten hoogste ontstekingachtige toevallen alleen, waar dezelve uit een misbruik in geestrijke dranken ontstond; en waar dezelve reeds aanmerkelijke vorderingen gemaakt had, alvorens eenige geneeskundige hulp werd ingeroepen.

De vorm der levervloed thans in aanmerking komende, begint over het algemeen meer met het voorkomen van eenen gewonen buikloop (*diarrhœa*); menigvuldige en ongeregelde aandrangen tot stoelgangen vergezeld met onwederstaanbare neiging om dezelve te rekken. De ontlastingen zijn gemeenlijk aanmerkelijk, van eene vloeibare zelfstandigheid, zonder eenige bijzondere eigenaardige lucht, en somwijlen met bloedige strepen vermengd; terwijl men op andere tijden geringe hoeveelheden bloed, onvermengd met de stoelgangen, bij dedezelve ontwaard. In dezen toestand der ziekte is de pols zelden veranderd, de warmte der huid niet merkbaar ver-

meer-

meerderd, en de tong maar zelden van den natuurlijken toe-toeſtand afwijkende. Altoos is er aanmerkelijke afneming van krachten en onderdrukking van den geest aanwezig; over het eerſte dezer toevallen klaagt de lijder veelal het meest, de eetlust is ongelijk en de dorst aanhoudend. Deze toevallen worden opgevolgd door eene bepaalde, meerder of minder hevige, en zich ſomwijlen met bijzondere geweld, tot in de beide darmbeenſtreken uitbreidende pijn, in het midden onderbuiksdeel (*hypogastricum*), welke dikwerf ook langs de geheele uitgeſtrektheid van den karteldarm (*colon*) kan worden ontwaard, met een gevoel van volheid, ſpanningen en gevoeligheid bij drukking; terwijl men bij het aanleggen van de vlakke hand op de oppervlakte van den buik een' bovennatuurlijken graad van warmte in de bekleedſelen beſpeurt; de ontlastingen worden nu menigvuldiger in getal en minder ruim, beſtaande voornamelijk uit bloed en ſlijm, of zijn te zamengeſteld uit eene bijzondere bloedige waterachtige ſtof, welke zeer eigenaardig is vergeleken met water, waarin men vleesch gewasſen of opgelost heeft. Eene ſuppresſie van de *urine* en verontrustende persingen, worden nu aanhoudende en dringende toevallen; de onverſchilligheid in vaste ſpijzen vermeerdert, terwijl een onwederſtaanbaar verlangen naar drinken, voornamelijk van koud water, aanwezig is, welke hij onvermogend ſchijnt te weerſtaan, en boven alle andere hem aangebodene vloeiſtoffen verkiest, ofſchoon met het gevoel vooringenomen dat hetzelve hem nadeelig zoude zijn. Gemeenlijk is nu de tong wit en beſlagen, ſomwijlen echter eene blozende gladde glasachtige oppervlakte vertoonende, met eene bevende beweging bij het uitſteken derzelve; de huid is of brandend heet, zoodanig zelfs, dat de aanraking pijn aan de hand veroorzaakt, of met een overtollig zweet bedekt, zoo erg, dat men hetzelve dikwerf in groote druppen op de huid ziet liggen; de pols is veelal ſlechts weinig veranderd, ſomwijlen nogtans neemt dezelve eene koortſige

rad-

radheid aan, zonder eenig ander aanmerkelijk verſchijnſel; terwijl op andere tijden dezelve, zonder de minſte verandering in hevigheid, doch vol en met eene zekere trillende beweging onder den onderzoekenden vinger ſlaande, bevonden zal worden. Deze toeſtand der pols, wanneer dezelve ook plaats heeft, geeft altijd buitengewoon gevaar te kennen, en bewijst, dat de ziekte zich met ſpoed tot het laatste tijdperk neigt; waarin de uitputting en onderdrukking, zoo duidelijk door deszelfs geheelen loop aanwezig, tot den uiterſten graad van benaauwdheid, neerſlagtigheid en vrees voor den dood overgaan. De lijder ſchijnt gemeenlijk geneigd zijnen aandacht te bepalen tot toevallen, die den aanſchouwer van minder aanbelang ſchijnen. Hij toont den grootſten tegenzin, om van zijnen geneeskundigen verzorger te ſcheiden, offchoon ten volſte wetende, hoe onvoldoende het vermogen der geneesmiddelen waarſchijnlijk zijn zal. De ontlasting door den ſtoelgang, welke veelal onwillekeurig afloopt, gaat nu met de onverdragelijkſte lucht gepaard, menigmaal zijn dezelve met vliesachtige vezelen en hoeveelheden van eene rottige ſtof vermengd; eene uitzakking van den regten darm, eene volmaakte *procidentia ani* formerende, heeft daarbij dikwerf plaats; en het ontbreekt aan geene voorbeelden, waarin een gedeelte van den inwendigen rok der darmen ſomwijlen tot eenige duimen beloopende, in eenen ſtaat van verſterving waren afgegaan." pag. 49.

Wanneer de zaken tot dezen toeſtand komen, beſluit de dood weldra het tooneel. De tijdperken, welke de verſcheidene toeſtanden der ziekte doorloopen, zijn verſchillende. De ziekte eindigt in eenige gevallen reeds met eenen week, doodelijk, terwijl dezelve in andere, tot twee of drie weken rekt; doch zeldzaam langer, waar de ontſteking zich alleen tot het *colon* bepaalt.

Vervolgens gaat onze autheur over tot de *ſymptomatologia* van den meer ſlepende vorm der ziekte, levervloed (*lienteria*) ge-

genaamd. Deze is meer eigenaardig aan diegenen, welke eenigen tijd in de *Indiën* hebben doorgebragt, en wel bijzonderlijk aan diegenen, welke aan ongeregelde galafscheidingen onderhevig zijn. Even als de voorgaande neemt zij in hare eerste beginselen de gedaante van eenen gewonen buikloop aan, en wordt daarna eerst gekenschetst, door menigvuldige en ernstige aanvallen van krimpingen in de darmen, veel overeenkomst hebbende met kolijkpijnen (*dolores Colica*), zich voornamelijk tot den navelstreek (*Regio Umbilicalis*) bepalende. De ontlastingen vertoonen in den aanvang der ziekte altijd iets tegennatuurlijks in hare kleur, afwisselende van het donkerste inktzwart, tot de verschillende graden van groen en geel; en dikwerf wisselen deze kleuren alle achter elkander af. De stoelgangen zijn meestal met zeer veel winden vergezeld, en hebben meestal een ongebonden schuimig aanzien, met een gevoel van branding aan den *anus*, terwijl de lijder eene tusschenpoos van rust na elke ontlasting geniet. Deze tusschenpoozen zijn echter gemeenlijk zoo kort, dat de soldaat dikwerf verkiest zijne mat met zich te nemen, ten einde de nacht in de nabijheid van de plaats ter ontlasting door te brengen, liever, dan aanhoudend van zijnen kamer heen en weder te loopen.

Van den beginne af aan, klaagt de lijder over walgingen, gebrekkigen eetlust, bovennatuurlijken dorst en onaangenamen smaak in den mond; zijnde de tong beslagen en met eene galachtigekorst belegd, de pols zacht en de huid droog en hard. Na verloop van eenige dagen, worden de stoelgangen wit, gaan met moeite af, en zijn met half verteerde spijzen vermengd; en de ziekte wordt door de militairen alsdan gemeenlijk de witten loop genoemd, en deszelfs hardnekkigheid hun maar al te zeer bekend is. De krimpingen zijn aanhoudend, en somwijlen gevoelt de lijder eenen gedurigen graad van drukking in de maagstreek (*Regio Epigastrica*). Walging, hik en galachtige brakingen worden nu verontrustende en ten

hoog-

hoogste benaauwende, de dorst aanhoudende, met vermoeidheid, zwakte en toenemende vermagering. Dikwerf deelt de huid eene onaangename gewaarwording aan het gevoel mede. In dezen toestand loopt de lijder somwijlen weken, ja zelfs maanden lang, de ziekte daarna in herstelling eindigende; of de lijder wordt aan de gevolgen van verettering in de lever, of verzweringen en versterving in het *colon* weggerukt, het aanwezen dezer laatste kan men vermoeden uit de verschijning van bloed in den stoelgang, en de andere toevallen van *colonitis*, te voren reeds opgenoemd." pag. 53.

Verschijnselen bij de Ontleding in de Colonitis. Ontsteking van dat gedeelte der darmbuis, beneden het klapvlies van het *colon*. Geene ziekelijke aandoening in het zamenstel der lever.

„ Nogtans ben ik geenszins geneigd uit de afwezigheid van ziekelijke verschijnselen in de lever af te leiden, dat dit ingewand niet de zetel eener ziekelijke verrigting gedurende het leven van den lijder zoude geweest zijn." pag. 53.

Bij het openen van den buik, werdt gemeenlijk eene uitzweeting van waterachtig vocht, somwijlen met stolbare *lympha* vermengd, in deze holligheid opgehoopt gevonden, het darmnet (*omentum*) gemeenlijk ingekrompen, vaster dan naar gewoonte en van deegachtig gevoel met ligte aanhechtingen aan de bogten der darmen; op andere tijden in een geschroeid en van vet ontbloot. De maag is zelden in derzelver gedaante veranderd. De dunne darmen gezond, somwijlen kleine ontstekingsvlekjes vertoonende en met het *omentum* zamenhangende, geene bijzondere verschijnselen aan den inwendigen rok der dunne darmen.

De dikke darmen nogmaals de voornaamste zetel der ziekte, vertoonen de sterkste kenmerken van ontsteking in alle derzelver tijdperken, eenige gedeelten vertoonen uitwendig eene ligte ontstekingachtige roodheid, terwijl andere door den hoogsten graad van loodkleur geverfd zijn. In sommige ge-

vallen zal men gedeelten vinden der darmen, welke zich ontlaten hebben, en wel zoodanig, dat daardoor de doorgang aan lucht en drekſtoffen tot uitſtorting in de buiksholte vergund wordt; en in deze vernielende uitwerkſelen der ontſtekingswerkdadigheid zal in het algemeen bevonden worden, dat de blindedarm (*intestinum Cæcum*) met deszelfs wormswijze verlengzel, en de zeisſenvormige bogt van den karteldarm, voor een gtoot gedeelte mededeelen." pag 55.

De in den gezonden toeſtand aanwezig zijnde plooijen in den karteldarm, zijn nu grootendeels vernietigd; en de rokken der darmen gemeenlijk zoodanig verdikt, dat zij het voorkomen van een touw hebben; terwijl zij zoodanig veranderd in zamenſtel en zoo broos van weefſel zijn, dat zij de minſte behandeling niet dan met het grootſte gevaar van verbreking, zelfs met de meeste voorzigtigheid gedogen. De omvang van den darm is meestal door de verdikking van deszelfs rokken zeer verminderd; de donsachtige rok van denzelven, is op ſommige gedeelten als afgeſchaafd, op anderen verzworen, en als met bloedige ſlijm, vermengd met etterachtige plekken, beſmeerd. In eenige gevallen vertoont deze rok van het *Colon* eenen zamenhang van knoopachtige verhardingen (*Tuberculæ*), niet oneigenaardig bij kinder- of ware pokken vergeleken. Niet zelden vindt men geronnen bloed in het *colon*, terwijl *ſcybalæ* niet algemeen aanwezig zijn. Somwijlen vindt men geene blijkbare ſporen van aandoening in de lever; terwijl dezelve daarentegen nu eens tegennatuurlijk vergroot, dan eens tegennatuurlijk verkleind, en in beide gevallen meestal verhard bevonden wordt, en de gal een zeer ongezond aanzien heeft. De overige ingewanden worden niet zeer algemeen, noch werktuigelijk beleedigd bevonden, met uitzondring echter van de klieren des darmſcheils, (*Glandulæ Meſeraicæ*) welke meestal vergroot en verſtopt zijn.

Nadat Dr. BALLINGAL aldus getracht heeft, het beſtaan van twee verſchillende ſoorten van *Indiſche-loopen* te bewijzen, gaat

gaat hij vervolgens tot de behandeling derzelve (welke echter niet zeer is uitgewerkt) over.

De *colonitis*, of wel haastigen vorm dezer twee loopen, beſchouwt hij als eene plaatſelijke ziekte buiten alle betrekking met de lever of met het overige gedeelte des geſtels — kortom, eene ontſteking der dikke darmen, welke eene bijzondere neiging heeft, ſpoedig in verſterving over te gaan.

„ Dan, zelfs toeſtemmende, dat eene ziekelijke verrigting der lever, en ontaarde toeſtand der galafſcheiding, altoos den aanval der *colonitis* voorafgaan, en in eenige opzigten de oorzaak dezer laatſte is, ſchijnen evenwel in den ſtaat waarin wij de ziekte ontmoeten, de uitwerkſelen verre de oorzaken te overſchrijden, zij dragen geene overeenkomſtige evenredigheid tot elkander, en het zoude te veel zijn te vermoeden, dat door de opruiming van den eenen, ook de andere zouden ophouden te beſtaan." pag. 66.

Geenszins kunnen wij deze redenen als volmaakt goed en gegrond beſchouwen. De ongeregelde verrigting van het eene orgaan, zal, wel is waar, ſomwijlen ziekelijke veranderingen in het zamenſtel van een ander voortbrengen, hetgeen oneindig veel erger is; doch de laatſte zoude kunnen zijn voorgekomen (niet inderdaad herſtelt) door de eerſte te verwijderen. Geene regtſtreekſche aanmerkingen hebben wij te maken op de wijze van onzen autheur, ter voorkoming van plaatſelijke aandoening der darmen, hetzij oorſpronkelijk of gevolgelijk, doch in de *laatſten* moeten de oorſpronkelijke bronnen des kwaads worden opgeſpoord, en des mogelijk verwijderd.

Het uitgeſtrekt gebruik van plaatſelijke middelen, als bloedzuigers, blaarpleisters en ſtovingen (*fomentationes*) op den buik gelegd, pijnſtillende en zacht zamentrekkende inſpuitingen wordt door den Heer BALLINGAL zeer aangeprezen, ofſchoon hij geenszins het gebruik van algemeene middelen, en voornamelijk niet dat der bloedontlastingen verwerpt. Een

zeer voordeelig gevoelen wordt door hem dienaan aande gekoesterd, offchoon bij openhartig erkend, dat dit gevoelen meer is gegrond op de verwoesting der ontfteking na den dood zoo algemeen blijkbaar, dan op eenig herhaalde en uitgeftrekte ondervinding, van deszelfs weldadige uitwerking op levenden. Bij het regiment waarin onze autheur diende, was eene even algemeenen tegenzin tegen het gebruik van het laatmes, als weeleer onder de oude *practici* van *Indië* was, en zoo als wij vreezen, fteeds nog wel is. Daarenboven had eene lange reis van omtrent vijf volle maanden, zonder de eene of andere plaats ter ververfching te hebben aangedaan, den *ton* des Européfchen geftels reeds eenigzins verminderd, zoodat, door den tijd ter verwijdering der eerfte tegenwerpingen door herhaalde proeven der nuttigheid en zekerheid van bloedontlastingen in alle andere ziekten vereischt, het tijdperk voor deszelfs aanwending in *dyfenteriën* was voorbijgegaan, of ten minfte zeer dubbelzinnig was geworden, terwijl de zamengeftelden hoedanigheid der laatftelijk voorgekomene gevallen, deszelfs noodzakelijkheid verminderde.

Om kort te gaan (zegt Dr. BALLINGAL) van de weinige gevallen van *dyfenterie*, in welke ik de aderlating aanwendde, geloof ik, dat in verre de meerderheid voordeelig eindigde, en van diegenen, waarvan de uitkomst ongelukkig was, waren de verfchijnfelen bij de ontleding na den dood zoodanig, dat zij een gevoel van berouw opwekte, de bloedontlasting niet ruimer te hebben aangewend. pag. 68.

Purgeermiddelen worden door den fchrijver in de eerfte beginfelen der ziekte aangewend, met oogmerk om het fpijsverteringskanaal te reinigen, en zich zelve van de hoedanigheid der drekftoffen te verzekeren. Wanneer deze laatfte niet onnatuurlijk waren, en de purgeermiddelen terzelfder tijd eene vermeerdering van pijn en perfingen veroorzaakte, met eene vermeerderde ontlasting van bloed en flijm, befchouwde hij dezelve ten minfte nadeelig, zoo niet vernielende door de prikkelbaarheid

heid des darmkanaals te vermeerderen en eenen grooteren aandrang van bloed naar deze deelen te veroorzaken. Wanneer dezelve echter noodzakelijk geoordeeld werden, had hij de gewoonten zich daarbij van de middenzouten (*ſalia neutra*) met of zonder een aftrekſel der *ſennebláden* bedienen.

Van de *braakmiddelen* heeft de ſchrijver geene ondervinding in *dyſenteriën*, en kan aan derzelver gebruik zijne goedkeuring niet hechten.

Zweetdrijvende middelen. Van alle de algemeene en naar het geſtel gewijzigde middelen, aangewend in den thans in overweging zijnden vorm van loop, is dit de klasſe van middelen, van welke ik de uitgebreidſte ondervinding heb, en aan welke ik moet beſluiten de vermogendſte en heilzaamſte uitwerkingen toe te kennen."

Dusdanig beſchouwd hij de aanwending van het *opium* met den braakwortel (*Ipecacuanha*) door den Heer ABERCROMBY van het 34ſte Regiment in *Indië* ingevoerd. Het gebruik beſtond in het geven van eenige greinen zuiver *opium*, opgevolgd door de toedienining van twee of meer onſen van het aftrekſel van den *rad. Ipecacuanha.* De anderen voorſchriften van zweetdrijvende middelen gewoonlijk door onzen autheur aangewend, waren het poeder van dover (*pulv. Doverii ſ. Sudorificus*) en eene vereeniging van den ſpecerijachtigen wijn van het heulſap (*Vinum opii aromaticum*) met den ſpiesglaswijn (*Vinum Stibiatum*). Hier wilden wij den ſchrijver wel vragen, „ wanneer hij den thans onder onze overweging zijnden vorm vau *dyſenterie*, als eene eenvoudige en zuivere ontſteking van het *colon* te zijn, beſchouwd: of niet het *opium* en de *Ipecacuanha*, even weldadig en nuttig in de eenvoudige dagelijks voorkomende *enteritis* zijn zoude? Dan juist, dit is de klip waarop de meeste ſchrijvers over den persloop ſchipbreuk lijden. Wanneer de ziekte doodelijk is, vinden zij ontſteking en verzweringen in de darmen, en onmiddelijk beſluiten zij daaruit, dat deze zelfde laatſte ſchakel in de

keten der uitwerkfelen, de eerfte van die der oorzaken was. In bijna alle gevallen van doodelijke herfenontfteking (*phrenitis*) vinden wij eene uitftorting (uitzweeting?) van waterachtig vocht op den grond der herfenen, en wie zoude bij zijn beste weten hieruit durven befluiten, dat waterhoofd (*Hijdrocephalus*) de oorzaak van *Phrenitis* was. Eveneens is het in *dyfenterie;* ontfteking en verzwering zijn de tweede of derde fchakels in de ziekelijke keten, en menig geval van ware persloop wordt beteugeld en herfteld, alvorens eene derzelve plaats grijpt — dat is, wanneer er alleen een vermeerderde aanvoer van bloed naar de darmfcheils en poortaderlijke vaten, eene overprikkeling (*fuperirritatio*) in het flijmvlies der darmen, en eene vermeerderde ontlasting van fcherpe affcheidingen van de klieren dezer ingewanden plaats heeft. Dan om tot ons onderwerp terug te keeren, het

Warme bad, word ter vermindering van pijnen, bijzonder werkzaam bevonden; zoowel als in het bevorderen van den flaap, het verminderen van de menigvuldigheid der ftoelgangen en ter voortbrenging der pisloozing. Stovingen (*fomentationes*) op den buik aangelegd, zijn op hetzelfde beginfel zeer dienftig.

Kwikmiddelen waren, wanneer het regiment voor het eerst in volle Européfche kracht en gezondheid op het *Prince- of Wales-Eiland* ontfcheept was, alleen tot kwijlens toe gegeven, niet zeer gelukkig; en waarlijk zijn wij verwonderd, hoe men blind kan zijn voor de klaarblijkelijke ontftekingachtige geneigdheid der geftellen in dit tijdperk, en de weerhouding van het laatmes, als eenen medehelper der overige middelen.

„ Gereedelijk kan ik bevatten, en inderdaad weet ik, dat, ingevallen eener zich in de lengte rekkende ziekte, waar de ontaarde ontlastingen, van enkel bloed en flijm der darmen van eene meer ziekelijke hoedanigheid worden, men op geen ander middel ter herftelling der gezonde affcheidingen zoo ge-

gerustelijk kan vertrouwen, doch in den zuiveren ontſtekingachtigen toeſtand, waarvan ik thans ſpreek, kan het kwik zelden nuttig zijn." pag. 74.

Plaatſelijke bloedontlasting voornamelijk door bloedzuigers, wordt door den Heer BALLINGAL, op het gezag van Dr. ANNESLEY, zeer aanbevolen. Dr. AITKIN deelden aan onzen autheur ook het aanleggen van bloedzuigers aan den *anus*, in gevallen van *dyſenterie* mede.

Van *Blaarplijsters* ſpreekt den ſchrijver als zeer hulpzame medewerkers wanneer eenige bepaalde pijn in eenig gegeven gedeelte van het *colon* aanwezig is.

Klisteren. Van alle de in den persloop aangewende middelen, hebben deze zoo wel aan den autheur, als aan den lijder zelven toegeſchenen, de meest werktuigelijke, in de zoo zeer kwellende perſingen te verzachten, den menigvuldigen aandrang tot ſtoelgang te verminderen, en de overtollige ontlastingen van bloed en ſlijm te beteugelen. Doch in waarheid kunnen wij zeggen, dat wij dezelve niet alzoo hebben bevonden.

„ In de zamenſtelling der klisteren, (*Clismata*) wordt het afkookſel van den koortsbast, het azijnzure lood (*acetis plumbi S. ſaccharum Saturni*) en den zwavelzure zink (*Sulphas Zinci*) in den aanvang al vrij ruim gebruikt, en met oogmerk om derzelver werkzaamheid te vermeerderen, nu en dan koud aangewend."

De ſlepende of *Leverloop* wordt door onzen autheur en met regt, meer voor eene ziekte des algemeenen geſtels, dan van plaatſelijke deelen beſchouwd. De omſtandigheid van deszelfs meerdere heerſching onder zoodanige individus, welke reeds eenigen tijd in die ſtreken doorbragten, den graad der koorts die dezelve vergezelt, de ziekelijke afſcheidingen in de ſtoelgangen, zijn alle bewijzen voor de gederangeerde verrigtingen van het klierachtig ingewand van den buik (de lever?) zoowel als van de darmbuis.

 „ Dat

„ Dat de verrigtingen van dit eerste orgaan in de meeste gevallen stoffelijk, en mogelijk het voornaamste zijn gedérangeerd, en dat zonder eene gezonde werkdadigheid van dit ingewand, alle onze pogingen tot herstel, ongenoegzaam of onvermogende zullen bevonden worden: zijn zeer algemeene daadzaken, en voor zoo verre ik weet, zeer juist aangenomen." pag. 80.

Kwik. „ Wanneer ik, handelende over den haastigen vorm van persloop, mij heb onthouden van eene verwarde, en zoo als ik geloof, onverdiende aanbeveling van dit vermogende geneesmiddel, was zulks alleen in de hoop, deze aanbeveling zooveel te dringender en als hetware met dubbelde krachten te kunnen doen en ondersteunen, in den thans in onderwerp zijnden vorm van ziekte; om een ingewikkeld vertrouwen op hetzelve aan te bevelen, in den *chronischen* vorm van den loop, om aan hetzelve een genoegzaam onbeperkt vermogen in deze ziekte toe te schrijven, en om een gevoelen uit te drukken, dat hetzelve zeldzaam onze vurigste verwachting zal verijdelen. Eene partijdigheid voor het gebruik van het kwik is even zigtbaar in de *Indië*, als de tegenzin in de aderlating reeds door mij aangehaald; — alhoewel de partijdigheid voor het kwik veel meer gegrond is." pag. 81.

Genoegzaam elk geneesheer geeft in de *Indië* aan de eene of andere bereiding van dit metaal de voorkeur, of wel aan den eenen of anderen vorm van voorschrift van eene van deszelfs bereidingen, hetgeen almede geene geringe proef oplevert, hoeveel het op het geneesmiddel zelve, en niet op den vorm van voorschrift aankomt. Wanneer onze autheur eene vooringenomenheid op dit onderwerp gevormd heeft, is dit zeker ten voordeele van de gewone *blaauwe pillen*. Dr. BALLINGAL vermeende, dat hij, voor en al eer de prikkelbaarheid der maag zich bij de ziekte voegde, het gestel spoediger konde aandoen, en eerder eene verandering in de hoedanigheid der ontlastingen konde bewerken, door het dagelijks

lijks gebruik van de *blaauwe pillen*, dan door eenige andere bereiding. In gevallen waar de prikkelbaarheid der maag de overhand heeft, of waar het kwik de darmen fchijnt aan te doen, gelooft hij, dat de kwikinwrijvingen de voorkeur verdienen, dewijl het geftel kan worden aangedaan door de dagelijkfche inwrijving van een, tot twee of drie drachma van de blaauwe kwikzalf (*unguentum oxyduli Hydrargyri ?*) overeenkomftig het dringende der toevallen, den fpoedigen voortgang der ziekte, en het geftel van den lijder.

„ De toediening van den *calomel* met het *opium*, is bij velen de geliefkoosde praktijk, en ik heb er zelf zeer dikwijls gebruik van gemaakt; drie of vier greinen *calomel* en een grein *opium* tot eene pil gemaakt, en om de drie of vier uren gegeven, heb ik dikwerf al de weldadige uitwerkfelen, voortvloeijende uit het gebruik van het kwik, zien voortbrengen." pag. 82.

De hoeveelheid echter, zal in onderfcheidene voorwerpen een aanmerkelijk verfchil maken.

„ Doch altoos zoude het zoolang gebruikt worden, tot dat er eene ruime kwijling ontftaat, en deze moet, wanneer de uitputting des lijders zulks niet verbiedt, zonder tusfchenpoozen zoolang worden onderhouden, tot de gezonde affcheidingen terugkeeren, en de ftoelgangen een natuurlijk aanzien terug bekomen." pag. 83.

Dan, zeer wijsfelijk bedient Dr. BALLINGAL zich van andere hulpmiddelen in dezen vorm van *dyfenterie*, terwijl hij de purgeermiddelen als volftrekt noodzakelijk befchouwt.

„ De ricinus olie is een, onder de inboorlingen van *Indie* in uitgeftrekt gebruik zijnde ontlastmiddel, en menig geneesheer aldaar, geeft aan dezelve de voorkeur boven ieder andere."

Dit inderdaad is dat ontlastmiddel, hetwelk wij in de *Indiën* altoos bevonden hebben, het beste te voldoen. Het warme bad en de zweetdrijvende middelen, zijn veelal nuttig om de

 ge-

geweldige hitte der huid te voorkomen, en de koortſige toevallen, in het algemeen, te verligten. Wanneer dezelve belangrijk en aanhoudend worden. *Opiata's*, *blaarpleisters*; *braakſtillende potio's* (*Effervescing draughts*) enz. zijn bij afwisſeling noodzakelijk, terwijl hij vooronderſtelt, dat men de perſingen het best door pijnſtillende kliſteren kan doen bedaren. De gordel of flanellen buiksband wordt bij voorkeur door onzen autheur aangeraden.

„ Tot hiertoe heb ik zooveel mogelijk getracht, zoo in de beſchijving der ziekte zelve, als in de behandeling aan te toonen, dat wij onder de algemeene benaming van *dyſenterie* of loop, twee verſchillende vormen van ziekten in *Indiën* zien heerſchen, en zal nu voortgaan op te merken, dat, ofſchoon gedurende mijne eerſte dienstjaren in die landſtreken, deze twee ziekten menigmalen zoo blijkbaar verſchillend in de praktijk voorkwamen, als ik getracht heb, dezelve alhier te beſchrijven: zij eindelijk meer en meer met elkander vermengd werden, en zich in alle mogelijke verſchillende vereenigingen vertoonden. Dit is hetgene wij met redenen verwachten kunnen, en door mijne eigene ondervinding, voor zooverre dezelve van waarde moge zijn, bewezen is. De Welbekende uitwerkſelen van een warm klimaat, onafhankelijk van het gewone gebruik van ſterke dranken, zullen het beſtaan van leveraandoeningen in die *colonitis*, welke het laatſte voorkwamen, zeer wel regtvaardigen: terwijl de gewoonte des lands, of eigenlijk de vernielende arak (dikwerf door de bijvoeging van ſcherpe zelfſtandigheden nog ſchadelijker gemaakt), zal ſtrekken tot het daarſtellen van den ontſtekingachtigen vorm, en de laatſtelijk onder de leverloopen bewezen geſchiktheid, om in ontſteking van het *colon* over te gaan, verklaren. Terwijl deze twee vormen der ziekte dus menigmaal in vereeniging met elkander, of ongevoelig in elkander overgaande, bevonden worden, was het zelfs geenszins iets buitengemeens, dezelve ſomwijlen bij afwisſe-

ling

ling voor weken, ja maanden te ontmoeten, vernielende den lijder door eene foort van loop, welke nu eens meerder het voorkomen van de eene, dan weder dat van de andere vorm der ziekte, thans door mij befchreven had. En deze vorm is inderdaad de ingewikkeldfte, onderdrukkendfte en moeijelijkfte, met welken wij, ten aanzien van de behandeling, te worftelen hebben; terwijl de eenigfte algemeene regel, welken men, ten opzigte van die behandeling, zoude kunnen bepalen, is de eene of andere wijze van hehandeling te beproeen krachtdadig door te zetten, naarmate dat de eene of andere vereeniging van toevallen meer dringende wordt. En daar, waar het gelijktijdig beftaan der beide vormen van loop, het aannemen van eenen middelweg in de behandeling, bij dezen vorm van ziekte gevolgd, noodzakelijk maakt: kunnen wij zulks alleen het best doen, door eene overeenkomftige vereeniging van de beide wijzen van behandeling. Men zal ondervinden, dat dit, hoewel fchijnbaar, echter inderdaad niet onbeftaanbaar met elkander is; beftaande de eene hoofdzakelijk in de aanwending van plaatfelijke middelen, op het lagere gedeelte des darmkanaals gerigt, terwijl de andere voornamelijk beftaat in de toediening van het kwik, om het geftel daardoor aan te doen. Had de verfchijning van den eenen vorm van loop op zich zelve, of zelfs in het algemeen den anderen geregeld voorafgegaan, zoude ik uit die omftandigheid geneigd zijn geweest, dezelve veeleer als verfchillende tijdperken, dan als verfchillende vormen eener ziekte te befchouwen; dan het gebrek van eenvormigheid in dezen, laat, naar mijn gevoelen, geen plaats over voor een dusdanige ftelling." pag. 89.

Uit dit voorgaande uittrekfel, zal de lezer zeker geneigd zijn te vermoeden, dat de verdeeling van *dyfenterie*, in ontfteking van den karteldarm (*colonitis*) en leverloop (*lienteria* veeleer herfenfchimmig dan gegrond is, en dat de *praktifche indicatiën* wel zoo goed gegrond waren op de theorie, dat

dy-

dysenterie eene vermeerderden toevoer van bloed, naar het slijmvlies der darmen, met dérangementen in de verrigtingen van de lever is, en dikwerf in ontsteking van het gezegde vlies eindigt. Om deze redenen hebben wij altoos het laatmes in de behandeling der *dysenteriën* beschouwd, als een hulpzaam werktuig, meer echter om de uitwerkselen te voorkomen, dan om de oorzaken der ziekten te verwijderen. Hij, wie immer den persloop met gelukkig gevolg wil bestrijden, moet vooral doelen op de herstelling van het evenwigt in den bloedsomloop en der opwekbaarheid, met de gezonde verrigtingen van de huid en van de lever. Dit doende, moet hij door kunstmatige bloedontlastingen, te gelijker tijd tegen ontsteking der darmen waken, wanneer pijn bij de drukking van den buik, bloedige ontlastingen bij den stoelgang, en koortsigen toestand des gestels, de noodzakelijkheid dezer voorzorg mogten aanduiden.

In de herstelling van de verrigtingen der huid en van de lever, zal men het best slagen door het gebruik van den *calomel*, het *opium* en den *rad. Ipecacuanha* of eenige spiesglasbereiding, ondersteund door het warme bad; zielsrust, zoowel als ligchamelijke rust, eene geregelde temperatuur, en boven alles, een strikte en geregelde leefregel.

X.

X. AFDEELING.

CHOLERA MORBUS

(*Krampachtige Cholera* en *Mort de Chien*) *der* Indiën.

In geene ziekte heeft men meer algemeen en met minder twijfel, een *toeval* voor eene *oorzaak* aangezien, dan in den *Cholera morbus*. Reeds van HIPPOCRATES tot CELSUS, en van dezen laatſten tot aan SAUNDERS, werd de gal, zonder eenig verhoor, als de oorſpronkelijke oorzaak en volſtrekte bewerker van deze verſchrikkelijke verwarring in de dierlijke huishouding des menſchelijken geſtels veroordeeld.

„ *Bilis ſurſum ac deorſum effuſiones*," zegt de eerſte, „ *Bilis ſupra, infraque erumpit*," zegt de tweede, „ *Cholera Morbus*," zegt de laatſte dezer autheuren: mag met regt beſchouwd worden, onder het hoofd der ziekte, welke aan eene vermeerderde galafſcheiding hun ontſtaan verſchuldigd zijn." *Over de Lever.* pag 179.

Niettegenſtaande de verzekeringen dezer beroemde mannen, zullen wij het echter wagen te beweren, dat de *cholera* verre van haren oorſprong aan eene vermeerderde galafſcheiding verſchuldigd te zijn: zij zulks veeleer aan eene verminderde, en in ſommige gevallen mogelijk wel geheel verhinderde galafſcheiding is.

Eene

Eene zeer fraaije befchrijving dezer ziekte, zoo als die in *Indië* voorkomt, zal men vinden in REES's *new Cyclopedia*, gefchreven door Dr. BATEMAN, en voornamelijk overgenomen van SYDENHAM, en waarvan wij het volgende uittrekfel voor hoofdonderwerp nemen zullen.

„ De aanval dezer ziekte gefchiedt gemeenlijk plotfeling en onvoorziens; de darmen worden door krimpende pijnen aangedaan, terwijl de zeer menigvuldige en bijna aanhoudende ftoelgangen, in den aanvang geheel dun en waterig zijn. De maag almede ziekelijk aangedaan, werpt alles uit, zoo wat zich in dezelve bevond, als datgene wat genooten wordt. Naar verloop van eenige uren, fchijnt de uitgebraakte, zoowel als door ftoelgangen in aanmerkelijke hoeveelheden ontlaste ftof uit enkele gal te beftaan. De krimpende pijnen in de darmen worden ernftiger, ten gevolge van de door de zelve gaande gal, welke deze buitengewoon fchijnt te *irriteren*, en tot ongeregelde krampachtige zamentrekkingen op te wekken. Deze krampen deelen zich niet zelden aan de buikfpieren, als ook aan die der onderfte ledematen mede. De maag lijdt ook, ten gevolge van diezelfde *irritatie*, aan fmertelijke pijnen en een onaangenaam gevoel van inwendige hitte. Gewoonlijk heeft de lijder aanmerkelijke dorst, en ten gevolge der beftaande *fymphatie* tusfchen de herfenen en de maag, geweldige hoofdpijnen. De pols wordt klein en rad, terwijl de hitte van de huid vermeerderd is. Eene aanmerkelijke graad van zwakte, onderdrukking en magteloosheid, zelfs tot geheele bezwijming (*fyncope*), neemt weldra de overhand, fomwijlen gepaard met (*colliquative*) zweeten, koude der ledematen en dusdanige andere verfchijnfelen (zegt SYDENHAM) als in ftaat zijn, om de omftanders te verfchrikken, en den lijder binnen weinige uren weg te rukken."

Het fchijnt ons derhalve een weinig zonderling toe, dat, wanneer eene vermeerderde galaffcheiding de oorzaak der ziekte was; wij daarvan niets zouden ontwaren, dan, na verloop

loop van eenige uren, waarin de algemeene uitwerkfelen blijkbaar geworden zijn! Waar bevindt zich dan deze vermeerderde affcheiding gedurende al dien tijd? Voorzeker niet in de maag, immers deze werpt zoowel die ftoffen uit, welke zich in dezelve bevinden, als die, welke genoten worden. Ook niet in de darmen, immers zijn de aanvankelijke ftoelgangen dun en waterig." Eindelijk komt echter enkel gal ten voorfchijn, en nogtans merkte men dezelve als de oorzaak van alles aan!

Gedurende de maanden van Augustus en September, komt dezelve het meest voor; inderdaad het faizoen van aanmerkelijke warmte en vermeerderde werkzaamheid in het leverftelfel. Dan beftaan er geene bijzondere bijkomende omftandigheden? Dit, wordt door den autheur van het aangehaalde uittrekfel, toeftemmend beantwoordt.

„Het is opgemerkt, dat beide, in heete en in de warme faizoenen van gematigde klimaten, invallende regens, bijzonderlijk van eene *epidemifche cholera* gevolgd werden." ib.

De val van regens is inderdaad wonder wel gefchikt, om de affcheiding der gal te vermeerderen! doch verder: „Het is waarfchijnlijk, dat in fommige gevallen de hitte van het faizoen, alleen eene voorbefchiktheid kan geven, en dat zekere *ongeregeldheden in de fpijsvertering* (ingesta), *fpoedige en elkander fchielijk afwisfelende veranderingen in den dampkring*, en andere oorzaken in dezen toeftand, weldra en zonder moeite de ziekte zich deed ontwikkelen." — ib. Zijn nu alle deze omftandigheden, inderdaad gefchikt eene vermeerderde werkdadigheid der lever en vermeerdering der galaffcheiding te veroorzaken? Dan om tot Dr. SAUNDERS terug te keeren, welke ons reeds zeide, dat de *Cholera morbus* uit eene vermeerderde galaffcheiding ontftaat, „dezelve ontftaat, „zegt hij, „dikwerf als van zelve, en onafhankelijk van eenige merkbare bijkomende oorzaak. Op andere tijden ftaat dezelve volmaakt in betrekking met plotfelinge en onverwach-

wachtte veranderingen in de temperatuur des dampkrings, gedurende de maanden Augustus en September; of wordt veroorzaakt door het gebruik van koude dranken, of eenige andere omstandigheden, die het ligchaam plotseling verkoelen; vooral dan, wanneer hetzelve voorloopig bovenmatig verhit is door veel bewegingen of arbeid." pag. 181. Hoedanig nu zullen wij deze blijkbare oorzaken overeenbrengen, met eene vermeerderde galaffcheiding? Dr. SAUNDERS laat ons zelve des mogelijk de verklaringen daarvan ontwikkelen, alzoo hij zelve geene de minste poging ter opheldering daarvan aanwendt; in waarheid echter is zijn voorgeven, dat koude de verrigtingen der lever zoude verhaasten, onbestaanbaar met datgene, wat hij zelve voorloopig aangeeft, ten opzigte van de werking der warmte op het galstelsel.

Het gebrekkige dezer theorie, naar ons inzien, ter verklaring van het verschijnsel, hiermede voldoende bewezen hebbende, zullen wij overgaan te bewijzen: dat eene vermeerderde affcheiding der gal, verre van de oorzaak der *cholera morbus* te zijn, veeleer over het geheel als een voordeelig toeval in onze ziekte mag worden beschouwd; en dat de affcheiding dezer vloeistof in de bedenkelijkste toevallen der ziekte meestal geheel afwezig is.

Op geen gedeelte van den ganschen aardbol neemt deze verschrikkelijke ziekte eenen meer geconcentreerden vorm aan, dan aan de kusten van *Ceylon*, voornamelijk aan de oostelijke zijde.

Men kan zich geene verbeelding maken, hoe hoog de bergen zich hier in kegelvormige gedaanten verheffen, terwijl zij van hunne voeten tot aan hunne toppen grootendeels met ondoordringbare bosschen van lommerrijke boomen, kreupelhout en riet bedekt zijn. Diepe en nog dikker met deze plantaardige zelfstandigheden, bedekte dalen en kloven scheiden deze bergen van elkander, en zijn als hetware opgepropt met

met al den weligen overvloed van het groeijend rijk der keerkringen, krielende van millioenen van dieren en insecten.

Wanneer gedurende de maanden Mei, Junij en Julij de zuidwest-mousson in zijne volle kracht is, storten de landwinden in stroomen uit dezelve naar beneden, en zijn heet en benaauwd gedurende den dag, doch koud, huiverig en dampig, gedurende den nacht. Daar, waar berg- en boschachtige of vlakke en moerassige streken de kusten omzoomen, zullen de veranderingen en afwisselingen in den dampkring altoos aanmerkelijker zijn, dan daar, waar de kusten droog, zandig en bebouwd zijn, en daarvoor bestaat eene klaarblijkelijke reden. De ommestreken van *Madras*, bij voorb. die uit zand- en kiezelaarde bestaan, en gedurende de brandende hitte van den dag, eene temperatuur van mogelijk meer dan 60 en 70 graden aannemen, van den oceaan, die tegen dezelven stroomt. Er verloopt een aanmerkelijk gedeelte van den nacht, alvorens de hitte van den grond in evenwigt met die van het water gedaald is; gevolgelijk heeft men aldaar zelden een' kouden landwind, uitgezonderd na het vallen van regens, terwijl gedurende de maanden Mei en Junij, de nachten zelfs doorgaans warm zijn.

Op *Ceylon* daarentegen, is de oppervlakte van den grond, door de bosschen en het kreupelhout zoodanig door de stralen der zon beschermd, dat deze daardoor nimmer gedroogd of verwarmd wordt, of de temperatuur van de tegenoverliggende kust van *Coromandel* kan verkrijgen, en offchoon de wind, gedurende de gezegde maanden, wanneer de zuidwestmousson in hare volle kracht op *Ceylon* waait, gedurende den dag, heet en benaauwd is, is nogtans de eerste avonddaauw naauwelijks aan het zakken, en de uitdampingen van eene uitgestrekte oppervlakte aan het opstijgen, of het landzuchtje wordt onmiddelijk koud, guur; en dewijl het overladen is met dampen, vermengd met alle soorten van dierlijke en plantaardige uitvloeisels, deelt het aan ons ligchaam en onze

 ge-

gewaarwordings-vermogens een huivering en gevoel mede, hetwelk de temperatuur, die de thermometer op dat oogenblik aanduidt, verre te boven gaat. Deze zelfde aanmerking is ook op *Bombay* toepasfelijk: terwijl in *Bengalen* geene geregelde land- en zeewinden elkander afwisfelen, en dus ook de veranderingen in den dampkring, gevolgelijk aldaar niet zoo plotfeling en aanmerkelijk, dan op de eerstgemelde plaatfen zijn.

Talrijke gevallen, die de droevige uitwerkfelen dezer veranderingen in den dampkring bewijzen, en die ongetwijfeld door de uitvloeifelen van den landwind, veel verergerd worden, liggen thans voor ons, uitwerkfelen, welke inderdaad de omftanders niet alleen, maar mogelijk wel eenen SYDENHAM zelfs zouden doen verbazen; daar de lijder dikwerf in veel korter tijdsverloop dan 24 uren is weggerukt!

Een zeeman, aan boord van het fchip dat in de *Back-Baay* lag, kwam (te *Trincomalee*) in de maand Junij, en ging, dronken zijnde, naar bed; doch omtrent middernacht, komt hij, in uitwafeming zijnde, er weder uit; en loopt (als naar gewoonte) naar het dek, legt zich aldaar in den kouden landwind neder, en valt in eenen diepen flaap. Gedurende den voorgaanden dag was de landwind heet en benaauwd geweest, teekenende de thermometer 86° tot 88°, terwijl het kwik in den nacht tot op 74° daalde, en de wind met ruwe dampftroomen van den wal kwam. Omtrent vier uren in den morgen, ontwaakte hij met eene huivering, en verliet het dek; doch werd weldra door menigvuldige ftoelgangen met krimpingen overvallen, beftaande de eerfte uit niets dan waterachtig flijm, weldra volgden walgingen en brakingen, waardoor eene waterachtige ftof en overigens datgene, wat zich in de maag bevond, werd uitgeworpen. De pols was daarbij klein, rad en opgetrokken, de huid offchoon niet heet, echter droog. Omftreeks 8 uren in den morgen ontwaarde hij krampen in verfchillende gedeelten des ligchaams, welke weldra de fpieren van den buik aandeden en den lijder aanmerkelijke pijnen

ver-

veroorzaakte; terwijl, gedurende dezen aanval, nu en dan een koud, klam zweet, voornamelijk op het aangezigt en de borst te voorschijn kwam. Nu werden de ledematen koud, deszelfs uiterlijke voorkomen viel in en verminderde als het ware in omvang; de maag wierp alles uit wat in dezelve kwam, zoowel geneesmiddelen als dranken. De buik was, gedurende al dezen tijd, opgezet en gespannen, terwijl de bijna onophoudelijke waterachtige stoelgangen, met eene onverdragelijk pijnigende persing gepaard gingen. Omtrent 10 uren konde men den pols naauwelijks ontwaren, de ademhaling was afgebroken en vermoeijende, de oogen zonken in hunne holten, en het geheele uiterlijke voorkomen teekende ten duidelijkste inwendige angst en benaauwdheid. De uiteinden der ledematen waren koud, gerimpeld en met klamme zweeten bedekt. De hevigheid der krampen nam nu af; en omstreeks 11 uren (dus bijna zeven uren na den aanval) bevrijdde de dood hem van zijn lijden! het warme bad, *opium*, zwavel, *æther* en verscheidene andere middelen, waren aangewend, zonder de minste verligting aan te brengen.

Dit kan tot een voorbeeld strekken van de ernstige vormen dezer gevaarlijke en verschrikkelijke ziekte, welke den naam van *Mort de Chien* (hondendood) (§) of krampachtige *cholera* verkregen heeft. Geene galachtige aanhoopingen waren te ontdekken, noch in de stoelgangen, noch in het door brakingen uitgeworpene, van het begin tot het einde der ziekte. Ook is er geen de minste schijn van eene *natuurlijke en gezonde huidsuitwasseming* aanwezig. Eene waterige vloeistof (*fluidum*) wordt nu en dan, door de krampen en pijnen, als het ware uitgeperst; terwijl de huid gerimpeld en hard is, en de

(§) Eene zeer zonderlinge, doch niet zoo ongepaste benaming, door de Fransche geneesheeren aan den hoogsteun raad van *Cholera Morbus* gegeven.

VERT.

de opperhuids- of uitwaſemende vaatjes, volſtrekt onwerkdadig en ongevoelig zijn.

Van eene dusdanige geconcentreerden ſtaat, verſchijnt de ziekte in alle mogelijke graden van hevigheid, tot die van de gewone *cholera*, en eene volmaakte evenredigheid aan de verſchijning der gal, en hoe nader deze aan hare natuurlijke hoedanigheid komt, zooveel minder wordt het gevaar.

Een ander zeeman werd, ten gevolge van dezelfde onvoorzigtige blootſtelling aan den landwind, na groote vermoeijenis gedurende de hitte van den voorgaanden dag, overvallen, door verſchijnſelen, omtrent gelijk aan de voorgaande. Nadat de krampen ingetreden waren, had hij echter afwisſelende aanvallen van hitte en koude, met overeenkomſtige zweeten, terwijl nu en dan gal zich bij de brakingen en ſtoelgangen vertoonde. Hij had eene ſcrupel *calomel* ingenomen, en eene aderlating op den arm werd aangewend, welke oogenblikkelijk de krampen deed verminderen. Binnen een uur, nadat de *calomel* genomen was, veroorzaakte een *purgatief Enema* verſcheidene darmsontlastingen, gevolgd door aanmerkelijke hoeveelheden gal, waarvan ſommige gedeelten onaangenaam ſtinkend en ten hoogſte ontaard waren. Hij gevoelde hierop aanmerkelijke verligting, — viel in eene zachte uitwaſeming en ſlaap, en was den volgende dag volmaakt wel.

Wij zouden hier talrijke gevallen, beide, gelukkige en ongelukkige, en in de wezenlijke verſchijnſelen, weinig van de twee voorgaande verſchillende, kunnen aanvoeren. Dan, daar het punt, hetwelk wij op ons genomen hebben te bewijzen, door ontwijfelbare en onbevooroordeelde blijken moet beſlist worden; zullen wij het getuigenis aanvoeren van den Heer CURTIS, een zeer openhartig en getrouw ſchrijver, zoo als elke bladzijde van zijn werk bewijst.

Noodzakelijk is het tevens, alvorens te herinneren, dat de ziekte, welke de Heer CURTIS beſchrijft, en de plaats waar

de-

dezelve voorviel (*Trincomalee*) dezelfde zijn, waarop in Dr. PAISLEY's brief gedoeld wordt, en waaarin deze laatste bevestigt, en zoo als wij gelooven, met juistheid, dat *Mort de Chien* (hondendood) niet anders is, dan de hoogste graad van *Cholera Morbus*.

„ Vroeg in den morgen van den 21 Junij," zegt de Heer CURTIS, „ hadden wij twee manschappen, overvallen door den *Mort de Chien*, welke wij beide, binnen weinige uren, verloren, en nog drie anderen met dezelfde ongesteldheid, gedurende de twee volgende dagen, zonder eenen enkelen uitslag. Tot den 25ste daaraanvolgende, wanneer wij naar *Nagapatam* zeilden, hadden wij nog drie andere gevallen van denzelfden aard, welke alle, offchoon twee derzelve, met zeer veel moeite gered werden. Buiten deze, hadden wij verscheidene anderen, welke van eene zeer verschillende hoedanigheid waren, *klaarblijkelijk vereenigd zijnde met galachtige ophoopingen in de eerste wegen*, eene omstandigheid in de vorige gevallen, welke doodelijk eindigden, volstrekt niet te ontwaren. Alle de gevallen waar de gal zich vertoonde, werden van eene meer handelbare hoedanigheid bevonden, — en ook gemakkelijker hersteld — en waren van minder gevaar vergezeld." pag. 48. In de boven aangegevene acht gevallen, begon de ziekte met eenen waterigen stoelgang, gepaard met eenige persing, doch weinig of geene krimpingen. Meestal werden de lijders hierdoor, gedurende den nacht of vroegtijdig in den morgen, overvallen, en hield zij eenigen tijd aan, eer er zich krampen deden gevoelen." ***** „ Weldra werden deze stoelgangen door groote zwakte gevolgd, met koude der ledematen, aanmerkelijke bleekte, invalling en loodkleurige blaauwheid van het geheele voorkomen. Sommigen hadden in dit tijdperk walging tot braken, waardoor echter niets galachtigs ontlast werd. In eenen korten tijd werden de spieren der dijen, van den buik en van de borst, en eindelijk ook

 die

die van de armen, handen en vingers, door krampen aangedaan." pag. 42.

„ Het meest klaagden de lijders over de pijnen dezer krampen. — bij het voortgaan of toenemen der ziekte, werd het voorkomen bleeker, doodſcher en onderdrukter, terwijl de oogen in hunne holten zonken, de pols zwakker werd, en ſomwijlen zooverre wegzonk, dat men denzelven aan den voorarm niet konde ontwaren." pag. 50. „ De tong was gemeenlijk wit, en aan haren wortel eenigzins bezet, terwijl de lijder dorst had, en naar koud drinken verlangde."..... „ De koude der ledematen, welke van het begin af, aanwezig was, ging ſteeds voort zich te vermeerderen, en verſpreidde zich over het geheele ligchaam, zonder aan zachte uitwaſeming op de huid, tot dat de hevigheid der krampen en pijnen, een klam zweet deed uitbreken, hetwelk weldra overtollig werd." pag. 51. „ Gedurende al dien tijd hielden de ſtoelgangen menigvuldig en aanhoudend aan, en beſtonden uit niets dan eene dunne waterachtige ſtof of ſlijm. In verſcheidene gevallen werd de maag eindelijk zoo prikkelbaar, dat dezelve niets kon binnenhouden, en alles wat gedronken werd, ook onmiddelijk weder werd uitgebraakt. Het aangezigt en de uiteinden werden loodkleurig, de beweging van het hart meer rad en zwak, en de ademhaling moeijelijk. Eindelijk vervielen alle levenskrachten onder eene zoo aanmerkelijke en ſpoedige zinking, dat alle hoop op herſtel verloren was. In dezen voortgang der ziekte, bleef de lijder van drie tot vijf of zes uren na het intreden der krampen, zeldzaam langer." pag. 52.

„ Aan boord van de *Seahorse*, werden eenige zeer kloeke, en ſterk geſpierde individus, door de ziekte aangedaan, welke onmiddelijk te voren konden gezegd worden, volmaakt gezond te zijn. In geen van alle, de ernſtigſte en ongelukkigst geëindigde gevallen, verſcheen de minſte ſchijn van galachtigen overvloed, zelfs niet in de kleur der uitgewor-

worpene ſtoffen, — noch aan den toeſtand van den buik, de tong, de oogen of de pis." pag. 56........ „ Eenige andere gevallen, hadden wij inderdaad, waar derzelver tegenwoordigheid, in alle deze onderwerpen volſtrekt blijkbaar was, dan, deze waren van eene veel ligtere hoedanigheid, en geen één derzelve werd onhandelbaar of eindigde doodelijk. Voorts merkt de Heer CURTIS, te *Madras* zijnde, nog aan: „ dat van omtrent twintig onder zijne zorg zijnde, een derde klaarblijkelijk met galachtige aanhoopingen vergezeld waren, en in deze was geene aanmerkelijke zinking van den pols, of vermindering van warmte, terwijl de krampen zich alleen tot de beenen en voeten bleven bepalen." pag. 69. —— Dezen herſtelden allen. Eindelijk verzekert de Heer CURTIS, dat bij ontleeding van twee aan deze ziekte geſtorvene, en onmiddelijk na het overlijden geopende lijders, op geene plaats galachtige ophoopingen gevonden worden, dat er zich ſlechts een weinig meer vocht dan natuurlijk, in het hartenzakje bevond, dat de vaten der longen, der lever en van het darmſcheil, zeer met bloed ſchenen opgevuld, en dat dezelve overigens, zoowel als andere ingewanden, gezond ſchenen, en niets tegennatuurlijks vertoonden." pag. 72.

Wij beroepen ons thans op het oordeel van elke bevoegde en niet vooringenomene authoriteit, of wij nu niet bewezen ja zelfs duidelijk bewezen hebben, de waarheid dezer ſtrijdende (*heterodoxe*) ſtelling, met welke wij eenen aanvang maakten, namelijk: *dat eene vermeerderde galafſcheiding, wel verre van de oorzaak der* Cholera morbus *te zijn, integendeel over het algemeen als een voordeelig toeval moet worden beſchouwd*, en dat dezelve (galafſcheiding) in de allerhevigſte gevallen, geheel afwezig is.

Nadat deze ſtelling bepaald is, zal de toepasſing van dat beginſel, waarop wij zoo dikwerf terug wezen —— *de betrekking of medelijdende overeenſtemming tusſchen de verrigtingen van de huid en van de lever*, ons eene meer doelmatige ver-

klaring van het verſchijnſel geven, dan wel eene vermeerderde afſcheiding, of een verholene rottige aanhooping van den zoo zeer beruchten onheilverwekker (de gal).

De zoo onverwacht ſpoedige en krachtdadige vernietiging der huidsuitwaſeming, de bijzondere atonie der uiterſte vaatjes, verzwakt door de voorafgegane verhoogde werkzaamheid, en nu geheel in eene ongevoelige (*torpide*) en onwerkdadigen toeſtand, door de koude, ruwe eu dampige nachtelijke landwinden, bezwangerd met plantaardige water- en aardachtige uitvloeiſelen, verplaatst, verbreekt in eens, en wel met hevigheid, het evenwigt in den bloedsomloop. De uiterſte vaatjes van het leverſtelſel, ſympathiſerende met die der uitwendige oppervlakte des ligchaams, beletten de terugvloeijing van het bloed uit de onderbuiks- darmſcheils- en poortaderlijke vaten; van daar eene geheele verhindering der galafſcheiding in de hevigſte gevallen, met opzetting van den buik: en tot elkander valling van de oppervlakte der uiteinden. Wanneer deze toeſtand eenigen tijd aanhoudt (zoo als in de *Mort de Chien* het geval is), moet de dood het onvermijdelijk gevolg wezen, niettegenſtaande alle door de natuur, doch helaas! vruchteloos aangewende pogingen, om door brakingen eene bepaling naar de inwendige oppervlakte te maken, het evenwigt in den bloedsomloop en der opwekbaarheid, en met deze de verrigtingen der huidsuitwaſeming en der galalafſcheiding te herſtellen. Naar evenredigheid van de verſchijning dezer laatſte, zal dus ook het gevaar verminderen —— onze meest gewenschte en heizaamſte oogmerken bereikt, en de ziekte zelve minder onhandelbaar en doodelijk worden."

De ſtroomen gal, welke ſomwijlen worden ontlast bij de herſtelling of weder aanvang neming van deszelfs afſcheiding in de *cholera*, zijn de natuurlijke en onvermijdelijke gevolgen van de aanmerkelijke volbloedigheid (*plethora*) der poortader en buikaderlijke vaatvlechten, welke plaats nam, gedurende de voor-

voorloopige verhindering der galafſcheiding en doorgang van het bloed door de lever. En wij zien derhalve, dat de allerlaatſte ſchakel van de keten der uitwerkſelen, en daarbij wel eene der heilzaamſte: voor jaren als de oorzaak van *cholera* is aangemerkt, namelijk: *vermeerderde afſcheiding der gal! !*"

Daar niemand onzer voorgangeren zich met de verklaring van de krampen heeft bezig gehouden, zullen wij ons, in dat opzigt, niet bemoeijen, om in de geheimen des zenuwgeſtels, ter verklaring van dit verſchijnſel in te dringen. Wij gelooven duidelijk genoeg bewezen te hebben, dat dezelve niet aan de gal kunnen worden toegeſchreven; daar in de twijfelachtigſte en gevaarlijkſte gevallen in het geheel geene gal te vinden is. Gereedelijk kunnen wij begrijpen, dat de herſenen moeten lijden, door het verbroken evenwigt in den bloedsomloop, zoowel als door de bekende medelijdende overeenſtemming met de maag en de lever, hetgeen dus gedeeltelijk die onevenredige verdeeling van de werkdadigheid der zenuwen verklaart; en welke dus ook krampen kan doen ontſtaan, en daardoor verſcheiden klasſen van ſpieren en ſtuipachtige bewegingen verplaatſen. Deze ſtelling zijn wij te meer geneigd te omhelzen, uit de omſtandigheid, dat in drie geweldige gevallen van *Mort de Chien*, de krampen onmiddelijk door de aderlating werden opgeheven. In eene derzelve, welke aan boord van de *Centurion* plaats had, vertoonden zich mondkleur (*trismus*), zijnde een buitengewoon toeval; — de oogen ſtaarden op één voorwerp, terwijl de *pupil* verwijderd was; echter werd eene aderlating onmiddelijk door verbetering opgevolgd, en den naastvolgenden dag, was de lijder wel.

Terwijl wij van den mondklem (*trismus*) ſpreken, mogen wij hier aanmerken, dat *Mort de Chien* niet met deze, of met de regtſtijvigheid (*totanus*) moet verward worden. Want, offchoon deze laatſte in verſcheiden gevallen, wel eens uit

eene verhinderde uitwafeming ontftaat, zijn dezelve echter geheel verfchillende van de thans in onderwerp zijnde ziekte. De *gastrifche* prikkelbaarheid en persloopige ftoelgangen, mogen voldoende kenmerken zijn; de krampen zelven echter, zijn ongelijk. In den *Mort de Chien* bepalen zij zich geenszins, tot eenige bijzondere klasfen van fpieren, maar gaan van de eene op den andere over, terwijl die van den nek, aangezigt en rug, daarvan meestal zijn uitgezonderd. Ook is het geene ftijfheid, maar eene bepaalde kramp in de fpier, welke daardoor, zoo als door den Heer CURTIS wordt opgemerkt, als in eenen knoop wordt te zamen getrokken, met de onverdragelijkfte pijn. Eindelijk is in de *Mort de Chien* het vaatgeftel oneindig meer aangedaan dan in de regtftijvigheid (*tetanus*), en het noodlottig uiteinde, onvergelijkelijk fpoediger.

Deze nafporing van de naaste oorzaak (*caufa proxima*) der *cholera*, is geenszins een onderwerp van loutere nieuwsgierigheid, maar van het hoogfte nut, en zooveel te meer, daar het ten krachtigfte de beginfelen verfterkt en verklaart, welke door ons, door verfcheidene ziekte heen, in dit werk, zijn in het oog gehouden; en hetgeen nog belangrijker is, is, dat hetzelve onmiddelijk tot het meest onmisbare gedeelte der behandeling leidt, in die geduchte en vreesfelijke vormen, welke die ziekte op dit gedeelte van den aardbol aanneemt — namelijk: *de vroegtijdige herftelling van het evenwigt in den bloedsomloop en der opwekbaarheid*; eene *indicatie* waarvan men weinig droomde in de oude tijden der galachtige, waar elks oog op het verholene fchrikbeeld (Gal) gevestigd was.

„ In fterke geftellen," zegt Dr. PAISLEY, „ wanneer de pols zich verheft, moeten langs beide wegen ontlastingen bezorgd worden, door een braakmiddel van twee of drie greinen van den braakwijnfteen, (*tart. potas. Stibiat.*)" —— CURTIS pag. 86. Doch weldra daarna merkt hij aan: „ in ver-

verzwakte geſtellen, waar de pols ſpoedig zinkt en onmiddelijk gevaar aankondigt, *moet dezelfde wijze van behandeling gevolgd worden*, alleen met grootere voorzorg. De braak- en ſtoelgang verwekkende middelen, moeten in dit geval zacht zijn, en hartſterkende gemaakt worden, door wijn en *ſpir. Lavendulæ.* Men moet zorgen *landanum* bij de hand te hebben, om tijd te winnen; en, offchoon het eene gevaarlijke onderneming is, *om ontlastingen uit te ſtellen of tegen te gaan, dáár, waar rottige gal verholen zit*, moet echter van twee kwaden, altoos het beste gekozen worden, wanneer geene rust en vermindering van de ontlastingen, pijnen en krampen bezorgd wordt." Niets is meer overeenkomſtig, de waarheid, dan dit laatſte. De natuur is door den onverwachten aanval overbluft, en de worſtelende pogingen door haar zelve, tot verligting en zelfbehoud door brakingen, enz. aangewend, putten haar, wanneer zij niet ten ſpoedigſte en krachtdadigſte door de kunst wordt onderſteund, des te ſpoediger uit. Wij moeten daarom tot meer vermogende middelen, dan wijn, *laudanum* of *ſpir. lavendulæ*, onzen toevlugt nemen. Het warme bad, hartverſterkende middelen, en wel van de meest opwekkende ſoort, zoo als punsch, toddy en dergelijken, moeten aan het *opium* en de *calomel* worden toegevoegd, in vereeniging met wrijvingen met warme flanellen of wollen lappen, enz. Kortom, elk mogelijk middel moet men beproeven, om eene *determinatie* naar de huid te bewerken, het evenwigt in de balans van den bloedsomloop en der opwekbaarheid, en met deze de natuurlijke huidsuitwaſeming, (niet die klamme vloeiſtof, welke door de krampen en pijnen, als het ware uitgedrongen wordt, maar een zacht warm zweet) en de afſcheiding der gal te herſtellen. De *calomel* moet nimmer veronachtzaamd worden, omdat men met dezelve, in dit geval, drie oogmerken kan bereiken: —— zij doet de onregelmatige prikkelbaarheid der maag bedaren,

wekt

wekt de verrigtingen van de lever op, en wijzigt het verstoppende vermogen des *opiums*, zoodat, wanneer de verwarring voorbij is, een zacht laxerend geneesmiddel met dezelve, de ziekelijke affcheidingen mogen afdrijven, hetgeen vroeger of later moet gefchieden, wanneer terugwerking (*reactio*) zal worden daargefteld of herftelling zal worden volbragt.

Wanneer alle de door den mond genomene middelen onvermogend waren geweest, om de wanorden in de maag en darmen te doen bedaren. Werd hierin fomwijlen door infpuitingen (klisteren) van *laudanum* geflaagd, en zoude meermalen, offchoon te veel veronachtzaamd, beproefd worden. Van de aderlatingen hebben wij flechts flaauwelijk gefproken, doch van derzelver goede uitwerkfelen, in drie hopelooze gevallen, zijn wij geneigd, dezelve als een krachtdadig middel ter onderfteuning en medewerking in het verligten van de herfenen en andere inwendige organen te befchouwen; wanneer deze door bloed overftelpt zijn, zelfs voor de *reactie*, en alzoo de hevigheid der *reactie* zelve te verminderen of te matigen. Deze vooronderftelling wordt te meer verfterkt door het gelukkig gevolg, hetwelk in latere tijden het ftelfel van *deplétie*, in verfcheidene vormen van krampachtige ziekten vergezelde, en door de volgende mededeeling van onzen waardigen vriend den Heer SHEPPARD: „ uw verhaal van Dr. MOULSON's ftuk, herinnerde mij aan eene eenigzins gelijkende praktijk (offchoon met een verfchillend voornemen), welke ik, gedurende een kort verblijf in de *Braziliën*, volgde, eenige weinige jaren geleden, in den hevigen vorm van *cholera*, welke aldaar *endemisch* fcheen te zijn. Gij hebt, geloof ik, eene zelfde ziekte in de *Indiën* befchreven, onder den naam van *Mort de Chien*, in welke gij de kunstmatige bloedontlastingen, met andere middelen aanbeveelt; dan, ik kan mij thans alleen beroepen op de aanteekeningen, welke ik van uw werk maakte, en daarom ben ik omtrent hetzelve,

niet

niet in het zekere. In meer dan veertig gevallen, welke onder mijne zorg kwamen, gedurende de vier maanden, welke wij in de haven van *Rio Janeiro* en langs de kust doorbragten, bevond ik de aderlating tot bezwijming (*ſyncope*) toe, alléén, onmiddelijk en algemeen nuttig werkzaam. Hier beſtonden geene galachtige ontlastingen; dan de ziekte was afgeloopen alvorens de arm verzorgd was, en er werden geene opvolgende geneesmiddelen vereischt. De krampen der ingewanden waren veel heviger, dan ik dezelve immer in de *West-Indiën* ontmoette (waar de ziekte anders vrij ernſtig is), terwijl dezelve eene treffende overeenkomst met ſtuipachtige aanvallen (*paroxysma convulſiva*) had, zoodanig zelfs, dat ik dikwerf geroepen werd, bij leiders, die gezegd werden, in zulk een' toeſtand te verkeeren, en die door verſcheidene perſonen moesten vast gehouden worden. De eerſte gevallen behandelde ik door warmte, wrijvingen, vlugge middelen *volutilia* en *opium*, doch zonder gelukkig gevolg, alvorens ik het gemelde plan omhelsde, hetwelk mij in geen enkel geval in verlegenheid liet; de temperatuur van dezen dampkring is zeer verandelijk, en er is een geſtadige afwisſeling van warmte en koude, en daaraan kunnen de menigvuldige krampen in de ingewanden worden toegeſchreven. (*)

„ Ik had zeer veel gehoord," zegt de Heer CURTIS, „ van ver-

(*) De Heer SHEPPARD zal eene volmaakte verklaring van dit onderwerp zien, in een geval van watervrees (*Hydrophobia*) aangehaald in het *Medico Chirurgical Journal*, door den Heer WEBSTER. Dr. SANDERS van *Edinburgh* houdt zich, reeds ſedert lang, met het onderzoek dezer ziektekundige punten bezig en zal, hopen wij, eerstdaags de uitkomst van deze zijne pogingen voor de oogen van het Publiek openleggen. Het naastvolgende Rapport over de belangrijke *Epidemiſche Cholera* van *Indiën*, zal aantoonen, hoezeer men ſedert op mijne aanwijzing van aderlating gewerkt heeft.

J. J.

verborgene en aangehoopte gal, als de algemeene oorzaak van Indifche ziekten, en befloot daarom, dezelve op te fpeuren en uit te drijven, door zoodanige middelen, als daartoe door anderen werden gebruikt, dat is: kleine giften van de zwavelzure foda in het peperment-water opgelost, en door eene zeer geringe hoeveelheid van den braakwijnfteen een weinig aangezet. Dienvolgens beproefde ik deze behandeling bij den eerften lijder, die ik behandelde. Hij gaf eene zeer geringe hoeveelheid groenachtig gekleurde gal op, de oplosfing werkte vervolgens nog meer benedenwaarts, doch zonder eenige verligting, of ontlasting van galachtige ftof." pag. 59. Nadat het warme bad, *opium*, zoete en warmgemaakte wijn, alles zonder eenig nut was, gaat de Heer CURTIS aldus voort: „ Een warm laxerend klisteer werd aangewend, doch werd almede door geene galachtig ontlasting gevolgd. Geene brakingen vervolgden na het eerfte gebruik van het purgeermiddel, doch eene herhaling van hetzelve, ten einde te zien, of niet fteeds eenige gal in de maag verborgen zat, en naar buiten konde worden gelokt door den ftoelgang, veroorzaakte eene aanhoudende neiging tot braken; en gaf daarna alles weder op, tot deszelfs overlijden toe." —— 16. Nu gaf de Heer CURTIS het plan van vervolging tegen de verborgene en aangehoopte gal geheel op; en redde zijne twee volgende lijders door het warme bad, wrijvingen met warme arak, het winden in wollen dekens en het drinken van warme thee en arak, zoolang tot de huidsuitwafeming doorkwam, waardoor zij zeer verligt werden en weldra herftelden.

Ten flotte moet ik nog aanmerken, dat wanneer in de meer goedaardige gevallen van den *Mort de Chien*, overeenkomende met de gewone *Cholera Morbus*, de galachtige brakingen en afgangen verfchijnen; de natuur alsdan de oorfpronkelijke oorzaak der ziekte heeft weg genomen, en met eenen vasten tred de herftelling nadert. Alleenlijk blijft ons dan nog

over,

over, hare verhaaste, en als het ware ontzettende bewegingen, door middel van den *calomel* en het *opium* te matigen en te regelen, en zulks door ruime giften; de laatste zoo als wij reeds te voren aangaven, door klisteren, en wanneer alles bedaard is, door middel van zachte buikopenende middelen, de uitwerkselen der ongesteldheid en derzelver herstelling: ZIEKELIJKE AFSCHEIDING DER GAL —— langs den stoelgang te ontlasten.

XI. AFDEELING.

BERIBERI VAN CEYLON.

De *Beriberi* is een bijzondere vorm van ziekte, welke buitengemeen menigvuldig en vernielende is geweest onder alle de troepen (zoo Europefche als Inlandfche) te *Ceylon.*

In de minder hardnekkige gevallen dezer ziekte, wordt de lijder het eerst door ftijfheid in de dijen en beenen aangedaan, hetgeen door dofheid, gevoelloosheid en zuchtige zwelling, en fomwijlen verlamming der onderfte ledematen gevolgd wordt.

Wanneer zulks niet door gepaste geneesmiddelen krachtdadig wordt tegen gegaan, worden deze eerfte verfchijnfelen in den loop van weinige dagen, door eene algemeene opzwelling des geheelen ligchaams gevolgd, vergezeld van een gevoel van volheid in den buik, en wel bijzonderlijk van zwaarte en drukking in de *præcordia*; belemmerde ademhaling, verfchrikt opfpringen in den flaap, en alle gewone toevallen van borst-waterzucht (*hydrothorax*). In de latere tijdperken wordt de belemmerde ademhaling en angftige benaauwdheid ten uiterfte hevig, de onaangename gewaarwording in de bovenbuikftreek vermeerdert, meestal gepaard met onophoudelijke braking en afwisfelende krampen in verfchillende fpieren, de

pols

pols wordt zeer zwak, het geheele aangezigt, doch bovenal de lippen worden loodkleurig, en de uiteinden des ligchaams koud.

Veelal komt er nu eenige koorts met ijlhoofdigheid bij, en besluit het leven van den ongelukkigen lijder. In de meer haastige en ernstige gevallen, klaagt hij gemeenlijk, van den aanvang af, over algemeene zwakte en buitengewone onderdrukking, angst en belemmerde ademhaling. In eenige dezer gevallen is de voortgang der ziekte zoo spoedig, dat de lijder daardoor, binnen de zes, twaalf, vierentwintig of zesendertig uren na den eersten aanval, wordt weggerukt, hoewel dezelve in het algemeen eenige weken duurt.

In eenige weinige gevallen, waarin de ziekte niet minder doodelijk was, konde men geene uitwendige zwelling ontdekken; offchoon de lijder met de overige toevallen, het voorkomen had van iemand, die door de waterzucht opgeblazen is.

Bij de ontleding van verschillende ligchamen der aan de ziekte overledenen, werd eene meerdere of mindere hoeveelheid water in eene of wel alle de holligheden der borst gevonden, meer algemeen in het hartenzakje; hoewel altoos minder dan men uit de hevigheid der toevallen zoude hebben durven vermoeden. Het celachtig vlies waarmede het hart omgeven is, was in sommige gevallen als met water aangevuld, en in twee of drie dezer gevallen scheen het hart van eene buitengewone grootte te zijn. In een geval waarin de voortgang der ziekte bijzonder snel was geweest, vond ik eene aanmerkelijke hoeveelheid van eene *gecoaguleerde lympha* in het regter oor van het hart. Het *cellulosæ* der longen was, in vele gevallen, door water opgevuld. In zeer weinige gevallen scheen ook eene uitvloeijing of doorzweting van water in de celwijze zelfstandigheid op de oppervlakte der hersenen, en een enkel voorbeeld was er, waarin men meer dan een ons water uit de holligheden dezes ingewands verza-

 mel-

melde. In de meeste werd water in den buik, en in het celwijze-weeffel (*membrana cellulofa*) des geheelen ligchaams bevonden; en in verfcheidene voorwerpen ontdekte men eene aanmerkenswaardige vetheid; zelfs nadat de ziekte reeds lang had aangehouden, en het gebruik van kwik, fpiesglas en andere vermogende geneesmiddelen. Individus van allerlei ouderdom, werden door de *Beriberi* aangedaan; doch de oude lieden en zij, welke zich aan eene buitenfporige leefwijze hadden overgegeven, meer dan anderen; en diegenen, welke de ziekte eenmaal hadden doorgeftaan, waren, in het vervolg, het meest aan dezelve onderhevig. Wij hebben opgemerkt, dat een groot gedeelte der door deze ziekte aangedane lijders, menfchen waren, van een zittend of van een ongeregeld leven, zoo als kleermakers, fchoenmakers, enz., welke door hun werk, dikwerf van zwaarderen dienst bevrijd zijn; en door hunne dubbele verdienften, in de gelegenheid zijn gefteld, zich zelven meer geestrijke dranken, enz. te bezorgen, dan de andere manfchappen.'

Nimmer kwam ons eene vrouw, officier, of jongen beneden de twintig jaren met deze ziekte voor: offchoon voorwerpen van beide geflachten en allerlei rangen even vatbaar voor alle andere plaatfelijke ziekten, als koortfen, buikloopen, levergebreken, enz. waren.

Ook fchijnt een verblijf van eenige maanden op dat ftation, tot het ontwikkelen dezer ziekte noodzakelijk te zijn; en dat de grootfte voorbefchiktheid tot dezelve beftaat, na acht of twaalf maanden in deze bezitting te zijn geweest.

Het 72fte regiment en de kust-artillerie, kwamen in de maand Julij 1795 alhier aan. En de *Beriberi* heerschten het meest onder hun in het najaar van 1796; hebbende zeer weinig letfel van dezelve in de maand Maart 1797, wanneer de ziekte buitengemeen menigvuldig onder het 1fte battaillon Européfche infanterie was; hetwelk in de maand Augustus 1796 alhier was aangekomen.

Het 80fte regiment, vervangde het 72fte in de maand Maart

1797

1797, doch leed zeer weinig door de ziekte, tot de volgende maand November. Het corps Maleyers van de Achtbare Kompagnie, kwam in de maand Junij 1797 van *Jaffnapatnam* alhier aan; doch niet voor de volgende maand Januarij verscheen de ziekte onder hen, wanneer dezelve echter zeer menigvuldig en doodelijk was. Tweehonderd inlanders volgden het 80ste regiment op den 3den Januarij 1798 naar *Trincomalee*; geene dezer manschappen, hadden in de voorgaande maanden Januarij, Februarij en Maart deze ziekte gehad, ofschoon zeer menigvuldig onder de overige manschappen van het Regiment zijnde; sedert dien tijd echter, zijn dezelve, ten minste zoo vatbaar voor dezelve, als de andere manschappen.

Verschillende wijzen van behandelen heeft men in deze ziekte beproefd; doch wij hebben het volgende plan, en zulks met buitengewoon succes gevolgd.

In de minder ernstige gevallen werd de lijder onmiddelijk aan eene behandeling van het kwik met den zee-ajuin (*scillæ*) onderworpen. De huidsuitwaseming en andere ontlastingen, werden door de zoutdranken (*potio salina*) of wel door kleine giften der spiesglasbereidingen, of door het st. james-poeder bevorderd en onderhouden, en de krachten door middel van hartsterkende dranken (*cordial liquors*), meest algemeen met genever, punsch, enz., ondersteund, daar deze de uitwerkselen van de *scilæ* het meest schenen te bevorderen.

Door deze geneesmiddelen werden de verschijnselen menigmalen in den loop van weinige dagen, met uitzondering alleen van de gevoelloosheid en stijfheid der uiteinden, welke gemeenlijk eenigen tijd daarna aanhield, alleen verwijderd. Voetbaden en prikkelende wrijvingen (*frictiën*) werden daar voor geordonneerd, en de lijder daarbij aan eene versterkende behandeling onderworpen, voornamelijk bestaande in koortsbast, wijn of porterbier, en met hetwelk nog gedurende eenigen tijd

tijd nadat reeds alle toevallen verdwenen waren, werd volgehouden.

In de meer ernftige gevallen, en waar de belemmerde ademhaling, brakingen, krampen of andere toevallen zeer hevig zijn, is het noodzakelijk, fpaanfche vliegpleisters op de borst aan te leggen, heete baden, ftovingen, enz. aan te wenden en de meest vermogende opwekkende en hartfterkende middelen, als brandewijn, *laudanum* en zwavel-æther (*æther fulph. Alcohol.*) toe te dienen. Door deze middelen zijn wij, in de meeste gevallen in ftaat geweest, de belemmering der ademhaling en andere kwellende toevallen op te ruimen, en tijd tot de aanwending der boven opgegevene middelen te winnen, welke men fomwijlen verpligt is, gedurende verfcheidene weken te gebruiken. —— CHRISTIE's *Report* enz.

XII.

XII. AFDEELING.

De Olifantshuid, (*Elephantiasis*).

De Heer ROBINSON is van begrip, dat twee klaarblijkelijk verschillende soorten, zoo niet wezenlijk onderscheidene ziekten, onder eenen naam verward worden, en wat het ergste is, op eene zelfde wijze behandeld worden, ofschoon eene wezenlijk verschillende behandeling vereischende (*)." Daar de Olifantshuid (*Elephantiasis*) en *Lepra* der Arabieren, eene der gemeenzaamste, zoowel als eene der verschrikkelijkste en onherstelbaarste ziekte van *Hindostan* is: zullen wij hier een volmaakt overzigt van het daarover door den Heer ROBINSON geleverde stuk overleggen, daar dezelve volgens dien, eene belangrijke uitgebreidheid door onze Oostelijke, zoowel als Westelijke Koloniën heeft.

De eerste soort levert de volgende verschijnselen op: een of twee minder of meerder omschrevene in kleur meestal iets lichter dan de overige huid zijnde plekken, verschijnen op het bekleedsel der uitwendige oppervlakte, (gemeenlijk der voeten

(*) Over de *Elephantiasis*, zoo als dezelve in *Hindostan* voorkomt, door JAMES ROBINSON *Esq.* Superintendent van het krankzinnigen hospitaal te *Calcutta*, in de *Medico-Chirurgical Transactions.* Vol. X.

ten of handen, doch fomwijlen ook van den tronk, of van het aangezigt), noch verheven, noch ingedrukt, glanzend en met rimpels, waarvan echter de voren niet met de lijnen der aangrenzende gezonde huid overeen of in aanraking komen. De huid dezer plekken is volmaakt ongevoelig, zelfs voor gloeijend ijzer. Langzaam gaan zij voort zich te verfpreiden en uit te breiden, tot eindelijk de huid der onderfte of bovenfte ledematen, fomwijlen des geheelen ligchaams daarin begrepen en van gevoel beroofd is, en het is hoofdzakelijk in dezen toeftand der ziekte, dat dezelve herftelbaar is.

Na een tijdsverloop verfchillende van twee maanden tot vijf of zes jaren, beginnen zich verfchijnfelen te ontwikkelen, welke inwendige ziekelijke gefteldheid of ftoornis in de werktuigelijke verrigtingen te kennen geven. De pols wordt zwak en rad, het darmkanaal meestal onwerkdadig; de teenen en vingeren gevoelloos als bevrozen, glanzig, eenigzins gezwollen en bijna onbuigbaar. Overeenftemmende verfchijnfelen van ongevoeligheid en onwerkdadigheid van den geest, vertoonen zich almede; de voetzolen en handpalmen worden met klooven, droog en hard (even als de grond des lands), de uiteinden der teenen en vingeren worden onder de nagels met fchilverachtige korsten bedekt, en de nagels zelven daardoor opgeheven, totdat de affcheuring en verzwering volgt; alles nogtans zonder pijn. Nu vangen de beenen en armen aan te zwellen, overal is de huid ruw en hard; terwijl zich te gelijker tijd verzweeringen aan de binnenzijde der gewrichten van de teenen en vingeren beginnen te vormen, onmiddelijk onder de vereeniging der beenderen van de nahand (*metacarpus*), en van den navoet (*meta-tarfus*), of zij doorknagen de verdikte zool onder het hielbeen (*os calfis*) en taarlingbeenderen (*osfæ cuboideæ*) zonder eenige voorafgaande zwelling, verettering of pijn; doch fchijnbaar door eene afftooting der bekleedfelen, in lagen of fchilfers van eenen halven duim middellijns. Eene ontlasting van fcherpe dunne vloeiftof (*fanies*)

ftela

ſtelt zich thans in; de ſpieren worden, op hunnen tijd, almede vernield, en de gewrichten als doorboord zijnde, verkwijnen de uiteinden, en worden eindelijk de ſlagtoffers van dit verſchrikkelijk gift, dat wel langzaam maar des te zekerder is. Nu beginnen de wonden te genezen, en andere gewrichten worden aangedaan; terwijl elk opvolgend jaar de zegeteekenen van deze langzaam voortgaande vernieling en dood met zich draagt!!

De lijder, offchoon een ſchrikbeeld voor een ander, en een last voor zich zelven, blijft zeer aan het leven gehecht, en tracht zoo lang en zooveel mogelijk zijn laatst overblijvend vonkje van hoop te behouden, door op eene gulzige wijze alles aan te nemen, te gebruiken en als hetware te verſlinden wat hem wordt aangeraden, of hij zich zelven kan verſchaffen. Dikwerf zal hij omkruipen, dat hem niets van den tronk vrij blijft, tot de ouderdom nadert, en hij eindelijk door eenen buik- of persloop, tot het weerſtaan waarvan het verzwakt geſtel geene genoegzame krachten bezit, wordt weggerukt. Offchoon de algemeene ſtaat van gezondheid, en de verrigtingen der ſpijsverteringsorganen, wel niet zeer veel lijden gedurende deze zoo langdradige als verdrietige vernieling; wordt nogtans elke werkdadige poging, door eene ſlaperige vadſigheid als het ware verkracht en vernietigd, en welke ſteeds elke begeerte, zoowel van de ziel als van het ligchaam verdooft, en als het ware geheel overwint; alleen zooveel gevoel en krachtdadigheid overlatende, als volſtrekt noodzakelijk tot het onderhouden van een kwijnend beſtaan vereischt wordt."

Deze wordt door onzen autheur als eene klaarblijkelijke verſcheidenheid van *Elephantiaſis* aangemerkt, en welke hij, uit hoofde van deszelfs meest uitſtekende karaktertrekken, met den naam van *Elephantiaſis anaisthetos* wil onderſcheiden. Nimmer zag hij in dezelve de grootere gewrichten aangedaan (eene vreemde verzekering, naar ons gezegd te hebben, dat

 de

de lijder dikwerf zal omkruipen, tot bijna niets dan zijnen tronk overblijft), de neus vernield of beenderen beleedigd, met uitsluiting van die der handen en voeten. De knobbelachtige (*Tuberculated*) soort, hierna te beschrijven, voegt zich somwijlen bij deze; offchoon in geenen deele in eenige betrekking staande met, veroorzaakt door, of het noodzakelijk gevolg zijnde dezer ziekte.

Behandeling. Wanneer wij den lijder in het eerste tijdperk te voren beschreven, aantreffen, kan de voorzegging somwijlen nog gunstig zijn. Eene vereeniging van het kwik en spiesglas met plaatselijke prikkels, zal gemeenlijk slagen. Eene Spaansche vliegenpleister, gedurende eenige dagen, dragende gende gehouden; zal dikwerf alleen in staat zijn, de gevoeligheid der huid te herstellen, en de ziekte te beteugelen.

Zoo dikwerf de voet of hand alleen is aangedaan, legge ik gewoonlijk eene reep blaartrekkende pleister, ter breedte van één en eene halve duim, rondom het gewricht, en juist op die lijn, welke de scheiding van het aangedane en gezonde gedeelte aanwijst. En waar de te groote uitgestrektheid der ziekte, zulks reeds onmogelijk maakt: bediene ik mij van eene op de volgende wijze bereide oplossing, van het zeezoutzure kwik (*Murias Hydrargyri*) als:

R. *Murias Hydrargyri* gr. viij.
Acidum Muriaticum gr. xx.
Tere in mort. vit. dein. adde
Spirit. Vini Rectificat. unc β.
Aqua. Fontan. unc ij.

M.

waarmede alle de aangedane gedeelten der huid wel worden ingewreven."

De Heer ROBINSON geeft te gelijker tijd als een afscheidend middel een poeder, bestaande uit: een half grein *calomel*, drie greinen van het antimoniaal poeder en van zes tot tien

grei-

greinen van den *radix Asclepia Gigantea*, elke acht uren. Dit laatſte geneesmiddel werd, eenige jaren geleden, door den Heer PLAYFAIR ontdekt, en onze autheur gelooft, dat de geneeskundige wereld, voor de uitvinding van dit onſchatbaar geneesmiddel, tot hiertoe door het plantenrijk opgeleverd, den hoogſten dank verſchuldigd is." Den Heer PLAYFAIR beſchrijft hetzelve met nadruk, als een plantaardig kwik, bijzonder tegen de Veneriſche ziekte (*lues venerea*), melaatsheid (*leproſa*) en andere gebreken der huid in het algemeen. Het tot hiertoe bekende meest vermogende *alterativa* en een heerlijk openend middel. In alle aandoeningen der huid, zegt hij, vond ik het zeer werkzaam, terwijl het mij daardoor nimmer mislukte, de zweren bij de aandoeningen der gewrichten te heelen, en dikwerf eene geheele herſtelling te bewerken.

Ter beſtrijding der thans in onderwerp zijnde ongeſteldheden, getuigt ook de Heer ROBINSON, dat de *Asclepia*, in *Hindoſtan* door de inlanders *mudar* genaamd, een aanmerkelijk vermogen bezit. Ook kan hij dezelve als een vermogend openend en zweetdrijvend middel aanbevelen in alle zoodanige gebreken der huid, welke uit eene verhinderde huidsuitwaſeming en ongevoeligheid (*apathie*) der uiterſte vaten ontſtaan. Dezelve veroorzaakt een gevoel van hitte in de maag, hetwelk zich weldra door het geheele ligchaam verſpreid; en een tintelend gevoel op de huid voortbrengt, door hernieuwde bloedsomloop in de fijnſte vaatjes. In zoodanige omſtandigheden waar de ziekte van eene ontſtekingachtige of van eene puistachtige hoedanigheid is, is dezelve niet aan te wenden. De Heer ROBINSON beproefde dezelve overvloedig in den *lues venerea*, doch durft het geenszins op zich nemen, haar als eene plaatsvervangſter van het kwik aan te bevelen. „Zij zal wel den chanker heelen, doch geenszins het gift uitroeijen." —— In de verſchijnſelen des tweeden tijdperks, beſchouwt hij haar als een voortreffelijk bedarend en ver-

verzachtend middel. In zoodanige gevallen, waarin men van het kwik gebruik heeft gemaakt, doch zulks niet vrijelijk kan worden voortgezet, herſtelt de *Mudar* op eene zeer ſpoedige wijze de krachten des geſtels, heelt de zweren, verdrijft den uitſlag der huid, en voltooit de herſtelling. De bast van den wortel is het eenigſte in de geneeskunde bruikbare gedeelte der plant, en zoude in de maanden Maart, April of Mei, verzameld worden. Deze bast wel gedroogd zijnde, laat zich geredelijk tot een fijn poeder ſtampen, waarvan men de giften van drie tot tien greinen kan bepalen. De plant zelve, wordt in groote hoeveelheden en in het wilde, door den geheelen *Hindostan* gevonden.

De tweede ſoort dezer ziekte, en welke de Heer ROBINSON met den naam van knobbelachtige Olifantshuid (*Elephantiaſis tuberculoſis*) wil onderſcheiden: is reeds menigmalen beſchreven, en wordt nu en dan in deze ſtreken gezien. Een uitmuntend volmaakt voorbeeld derzelve, vertoonden zich onlangs te *Edinburgh*, waarvan een verhaal, benevens eene plaat, in de maandelijkſche uitgave van het *Medical-Chirurgical Journal*, door Dr. LEE gegeven is. Wij zullen daarom hier geen afſchrift van des Heeren ROBINSONS beſchrijving dezer ziekte geven, daar hij dezelve voornamelijk van wijlen Dr. ADAMS en Dr. BATEMAN ontleend. In de *tuberculeuſe* verſcheidenheid dezer ziekte is de *asclepia* nadeelig, en moet daarom niet worden aangewend. Het *arſenicum* (rottekruid) werd, offchoon zeer verre van algemeen nuttig te zijn, door onzen autheur echter als het werkzaamſte geneesmiddel, in kleine giften toegediend, bevonden.

Over het geheel noemen wij dit een belangrijk ſtuk, en de Heer ROBINSON heeft aanſpraak op den dank der kunstbeoefenaren: door hun eene plant te doen kennen, welke zulke voorname hoedanigheden bezit, als door hem aan de *asclepia Gigantea* worden toegeſchreven.

AAN-

AANHANGSEL A.

Algemeen verslag van de Cholera Morbus, *voornamelijk zoo als die door den Ondergeteekende is waargenomen bij 65 indivudus, aan boord van Z. M. Korvet van Oorlog het* ZEEPAARD, *in de* Oost-Indiën, *in de maand Junij* 1821.

Deze Epidemie, die sedert den jare 1817 in de *Indiën* zulke aanmerkelijke verwoestingen onder het menschdom heeft aangerigt, is in hare verschijnselen, zonder twijfel, de allerverschrikkelijkste, in hare uitwerkselen zeker eene der doodelijkste en voor den geneesheer en lijder de meest kwellende, pijnigende en teleurstellende der ziekten, welke wij in de geheele *Nosologie* kennen.

Reeds in de maand Augustus 1817 begon dezelve haar vernielend vermogen in den *Hindostan* en wel voornamelijk te *Bengalen* te vertoonen, en nu eens met meerdere, dan eens met mindere hevigheid voortwoedende, zich al verder en verder te verspreiden, zoodanig, dat dezelve zich weldra ook vertoonden aan de kusten van *Pedir*, *Acheen*, *Queeda* en verder aan die van het Indische schier-eiland, te *Malacca* enz. niet alleen, maar ook op de van deze kusten tamelijk verwijderde eilanden *Pulo Pinang* en *Mauritius*.

De bij aanhoudendheid door dezelve aangerigte verwoestin-

tingen, zoowel onder de Europeanen als Inlanders der Engelſche bezittingen, was de oorzaak, dat de in de reſidentiën van *Calcutta* en *Bombay* beſtaande geneeskundige beſturen, (*Medical boards*) bijzonder opmerkzaam op de ziekte werden en bijzondere commisſien benoemden, ten einde de waarſchijnlijke, zoo voorbeſchikkende als ontwikkelende oorzaken derzelven op te ſporen, den aard en de hoedanigheid der ziekte zelve te onderzoeken, en de meest vermogende wijze van behandelen ter beſtrijding en maatregelen ter voorkoming en vermindering derzelve uit te vinden en bekend te maken.

Zoo verſchillende als de door deze commisſien ten dien einde van de onderſcheidene geneeskundige beambten, ingewonnene rapporten waren: even zoo verſchillend waren ook de omtrent de oorzaken medegedeelde gevoelens. Hier werden dezelve vooronderſteld af te hangen van belangrijke veranderingen in de temperatuur des dampkrings, daar van een onmiddelijk uitvloeiſel (*effluvium*) uit de aarde zelve ontlaten; door eenen derden werden de ongeregelde afwisſelingen in den dampkring, in vereeniging met lage moerasſige, of rijkelijk met bosch en heester bedekte gronden. en derhalve aan zich in den dampkring bevindenden *miasmen* toegeſchreven; terwijl een vierde het aanwezen der ziekte aan een eigenaardige en bijzondere ſmetſtof (*Virus ſui generis*), op de eene of andere onbekende wijze aldaar overgebragt, vermeende te moeten toeſchrijven. —— Nu eens had deze dan weder gene ſtelling de meerderheid voor zich, en de uitkomst was daarvan als natuurlijk, dat men omtrent het ware en verlangde in de onzekerſte gisſingen zich konde verdiepen, zonder noch het eene, noch het andere als bepaald en ſtellig te kunnen aannemen.

Dat het karakter der ziekte in alle voorwerpen, met uitzondering alleen van den meerderen of minderen graad van hevigheid, voornamelijk door de bijzondere geſteldheid der door dezelve overvallene lijders gemodificeerd, hetzelfde

was,

was, bleek echter uit alle rapporten, en waarſchijnlijk was ook dit de reden dat de, in de bijzondere en zelfs zeer verwijderde diſtrikten, ter beſtrijding van dezen geeſel des menschdoms aangewende *methodus medendi*, zoo ten opzigte der geneesmiddelen als bedoelde *indicatie*, zoo algemeen overeenſtemmende waren, dat daarin naauwelijks eenig verſchil werd opgemerkt.

Omtrent hare al of niet beſmettelijke hoedanigheid, was men het almede niet eens, en offchoon dienaangaande door verſcheidene mannen van talenten, en vooral van ondervinding in die hemelſtreken, al zeer veel over en weder gezegd is, geloof ik, dat de beſlisſing, naar dezen thans zevenjarigen twist van dit punt door aanmerkelijk en duidelijk blijkende bewijzen zoude moeten worden geſtaafd, niet alleen, maar nog verre af is, van voldoende te kunnen worden bewezen.

Even onzeker bleef men in de kennis en ontdekking van dusdanige maatregelen, welke in ſtaat zouden kunnen zijn, om deze verwoestende en niets dan vernieling om zich verſpreidende *hydra* te kunnen voorkomen en geheel verdelgen: offchoon deszelfs aanval echter op den geregeld levenden mensch, altijd zich door een veel mindere hardnekkigheid deed onderſcheiden; en over het algemeen de meer hoogere, vlakke en droogere diſtrikten, minder door dezelve leden dan de lagere, moerasſige en boschachtige, en waar de vrije windſtroom geenen toegang had (*).

Nadat deze Epidemie aldus: nu eens met meerdere, dan weder met mindere hevigheid gedurende ruim drie jaren in de Engelſche bezittingen (waarvan men *Ceylon* moet uitzonde-

(*) Dit werd ook op *Java* waargenomen — Alzoo te *Serondol* op een verheven grond in de nabijheid van *Samarang* liggende, nog op den 8ſten Mei en dus nadat de ziekte reeds 16 à 17 dagen in deszelfs omtrek met hevigheid woedde, geheel van dezelve vrij was.

deren, alwaar de ziekte, offchoon nimmer zoo geweldig woedende, echter als Endemisch zoude kunnen worden befchouwd) had geheerscht, en de belangrijkfte onzer koloniën, *Java* namelijk daarvan was bevrijd gebleven, begon dezelve zich ook op het alleronverwachts en tot niet weinig ontfteltenis der ingezetenen, in het laatfte van de maand April het eerfte te *Samarang*, en weldra ook te *Japara* en in de hoofdftad *Batavia* zelve, offchoon in verfchillende graden van hevigheid, echter in eene vermeerderende uitbreiding te vertoonen.

In de eerfte dezer plaatfen woedde dezelve met veel meer hardnekkigheid, en uit dien hoofde was ook de fterfte veel menigvuldiger dan op de tweede; terwijl dezelve een nog goedaardiger karakter te *Batavia* fcheen te hebben; zoodat te *Samarang* daaraan, in den tijd van 12 dagen, of van den 22ften April tot den 3den Mei 1255 menfchen de flagtoffers werden, waaronder 73 van *Damak*, 237 van *Wedong* en flechts 4 van *Kaliwoengoe* moeten gerekend worden: terwijl in den tijd van 11 dagen of van 30 April tot 10 Mei, flechts 778 daaraan te *Batavia* overleden, hetgeen naar evenredigheid der bevolking een aanmerkelijk verfchil oplevert. Deszelfs vermeerderende uitbreiding was zoo aanmerkelijk en fpoedig voortgaande, dat de eerfte opgave der aan de ziekte overledenen te *Batavia* op den 30ften April flechts 5 was, terwijl er den 4den Mei reeds 59, den 6den Mei 105 en den 9den daaraanvolgenden 158 menfchen in éénen dag de flagtoffers van derzelver woede werden. Dit echter fcheen ook derzelver hoogfte toppunt te zijn geweest, daar, offchoon dezelve fteeds voortging, zich heinde en verre over het geheele eiland te verfpreiden, het getal dooden van den volgenden dag (den 10den Mei) flechts 109 beliep, en ik mij niet kan voorftellen, dat de daarna aangegevene getalen van overledenen immer, zoo lange deze Epidemie haren fchepter in deze Kolonie zwaaide, noch te *Batavia*, noch elders (in evenredigheid) het aanmer-

merkelijke getal van den 10den, veel minder dat van den 9den bereikte.

Daar juist in dien tijd, van het uitbreken der Epidemie op *Java* alles werkzaam was, om de expeditie tegen den Sultan van *Palembang* gereed te maken, bragt hare verſchijning natuurlijk nog meerdere verſlagenheid te weeg, daar men tevens vreesde, dat door haar vernielend vermogen de Europeſche magt geducht zoude lijden, wanneer het geval wilde, dat zij zich met dezelfde woede onder de Europeanen als onder de inlanders verſpreidde. Gelukkiglijk echter was dit het geval niet, en offchoon de eerſte ook wel, zonder onderſcheid van rang of jaren door de ziekte werden overvallen, was nogtans de menigte en ſterfte niet zoo aanmerkelijk onder hen, dan onder de laatſte; alzoo van 778 te *Batavia* aangegevene overledene, ſlechts 58 Europeanen (daarbij gerekend, die, welke in de Hospitalen overleden waren), en onder 1255 te *Samarang* aangegevene, ſlechts 101 Europeanen waren. De ſchrik nogtans, was onder beide eveneens, zoodanig zelfs, dat verſcheidene ambtenaren ongevraagd hunne posten verlieten, waardoor zijne Excellentie den Gouverneur Generaal maatregelen van voorzorg daartegen verpligt was te nemen; terwijl de Inlanders van hunne bezigheden afgingen, en wel voornamelijk uit de rijstvelden, waarin zij zich verbeelden, dat deze *démon* der verſchrikking verborgen zat, wegvlugtte.

De ziekte ging nu al vast voort, zich meer en meer uit te breiden, en zonder eenige regelmatigheid in de ſtreek van voortgang aan den dag te leggen, zich nu hier, dan daar, en eindelijk over het geheele eiland *Java* te verſpreiden, en zich dan in deze, dan in geene regentſchappen met meerdere kwaadaardigheid te vertoonen. Te *Tanara*, *Tagal*, *Pakalongan*, *Sourakarta* en *Rembang* waren de aanvallen oneindig minder hevig dan te *Samarang* of zelfs te *Batavia*; terwijl de ziekte in die plaatſen zich eerst begon te openbaren, nadat

men

men konde zeggen, dat dezelve in de twee laatstgenoemde refidentien (*Batavia* en *Samarang*) reeds aanmerkelijk in geweld begon af te nemen, zijnde omftreeks de helft der Maand Mei.

Te *Sourabaya*, alwaar door de inwoners zelven de allergeftrengfte maatregelen, door het fluiten van de bijzondere huizen, zoowel als alle publieke verzamelplaatfen, omtrent aan eene volkomene afzondering van elkander gelijkende, in het werk ftelde, heerschte dezelve almede vrij aanmerkelijk; offchoon in een' minderen graad, dan in de refidentien *Samarang* en *Cheribon*.

Inmiddels nu, en gedurende dat deze verfchrikkelijke Epidemie hare vernielingen in het rond verfpreidde, werden alle de tot de onderneming tegen *Palembang* gefchikte maatregelen met den meesten fpoed doorgezet; en nadat zijne Excellentie de Gouverneur-Generaal reeds den 6den en 8ften Mei, alle de tot de Expeditie behoorende fchepen, en de daarop in te fchepene, zoowel als reeds ingefcheepte troepen, in perfoon had geinfpecteerd, en waarbij door allen, den besten geest werd aan den dag gelegd, vertrokken dezelve met de eerfte gunftige gelegenheid naar *Sumatra*.

Alhoewel nu ook het infchepen der troepen en vertrek der transportfchepen, enz., door Z. E. den Gouverneur Generaal, bovenal tot het welzijn dezer menfchen, en om hen daardoor des te eerder uit den fpheer dezer epidemie te verwijderen; zoowel als tot belang van den ftaat, ter voorkoming der onaangename gevolgen, welke uit eene vertraging door menigvuldig verlies van manfchappen, of onder dezelve heerfchende ongefteldheid konde voortvloeijen, zoozeer befpoedigd werd —— begonnen echter ook op deze transportfchepen, gedurende den overtogt naar *Palembang* zich de verfchijnfelen der Epidemie te vertoonen, zoo, dat reeds eenige manfchappen aan de gevolgen derzelve waren overleden, en de-

dezelve vrij algemeen heerschte, wanneer deze voor de rivier de *Sounſang* aankwamen.

Met de ziekte zelve (zoodanig als die in deze ſtreken woedt) was ik toen nog niet bekend, en daar wij reeds voor dat dezelve uitbrak op *Java*, vandaar na *Banca* vertrokken waren, had ik dezelve ook aldaar niet gezien, en noch op het laatſte eiland, noch onder onze ſcheeps-equipage waren in deze oogenblikken de minſte ſporen van dezelve aanwezig.

Daar wij dus met Z. M. Oorlogs-Corvet het ZEEPAARD reeds eenigen tijd vóór de naar *Palembang* voerende rivier de *Sounſang*, ter blokkering van dezelve, geſtationeerd waren, werd ik, bij het aankomen der transportſchepen aldaar, weldra geïnviteerd, om aan boord van eenige derzelve te komen en geneeskundige hulp te verleenen aan zoodanige manſchappen, welke door de *Cholera Morbus* waren aangevallen, en hetwelk door mij met de meest mogelijke hulpvaardigheid werd verrigt.

Gedurende de laatſte dagen der maand Mei, en de eerſte der maand Junij, geraakten alle de tot de expeditie behoorende ſchepen binnen de rivier, en niettegenſtaande gedurende al dien tijd de *Cholera Morbus* zich op omtrent alle de voor en achter ons zijnde ſchepen vertoonde, en op enkele wel met hevigheid woedde (*), bleef nogtans onze ſcheepsequipagie geheel van dezelve uitgezonderd, tot in den vroegen morgen van den 6den Junij.

Den 5den Junij was het den geheelen voormiddag zeer warm, zoo, dat de thermometer, hangende in de ſchaduw en zelfs op eene vrijen luchtſtroom 90° à 92° naar F. teekende.

Het

(*) Aan boord van de in de Koloniën gebleven zijnde Korvet van Oorlog de *Venus*, en welke niet verre voor ons uit in de rivier was — is mij verzekerd, dat het getal der gedurende den 2den en 3den Junij aldaar aan boord aan de *Cholera Morbus* overledene perſonen, onder omtrent 120 man equipagie, een en dertig bedroeg.

Het volk werkte dezen dag, (even als reeds de 3 voorgaande) aanmerkelijk met het uitbrengen en inhalen van werpankers, ten einde de rivier de *Sounsang* op te werken, en de geheele equipage was daardoor al vrij verhit; te meer daar wij ons gestadig in het naauwste en ter wederzijde met aanmerkelijk hooge en lommerrijke boomen omzoomde gedeelte dezer rivier bevonden, terwijl ons nu en dan verscheidene van de voor ons uit zijnde schepen (alzoo wij, in de rivier zijnde, de achterhoede der Expeditie moesten uitmaken), over boord gezet zijnde lijken der aan de *Cholera Morbus* overledene manschappen, kwamen tegendrijven, waarvan eenige niet alleen reeds door de zich in de rivier bevindende Kaaimannen aanmerkelijk gehavend waren, maar anderen, nog de dadelijke prooi, dier verslindende bewoners dezers rivieren zijnde, in ons gezigt door dezelve werden verscheurd en verslonden. Een dusdanig verschrikkelijk gezigt veroorzaakte geen aangenamen en opwekkenden indruk op de gemoederen der manschappen van de Equipage, en de algemeen naar deze treurige toonelen getrokkene opmerkzaamheid, en de van tijd tot tijd heerschende stille aandacht, verraadde genoegzaam, welk eenen indruk dit schouwspel op de Equipage maakte.

Nadat nu (als boven gezegd is) de geheele voormiddag, door de felle stralen eener bijna regtstandige en schitterende zon, uittermate warm was geweest met doodelijke stilte, werd omstreeks 4 uren na den middag de lucht betrokken met eenen doorkomenden noordelijken wind, hetgeen weldra door eene aanmerkelijk hevige en koude regenbui werd opgevolgd; de werkzaamheden waren door verschillende omstandigheden van dien aard, dat dezelve niet zoo plotseling konde worden gestaakt, en moesten nog, gedurende eenigen tijd worden doorgezet, waardoor het grootste gedeelte van het scheepsvolk, door dezen kouden regen, tot op het ligchaam druip nat werd.

Des anderen daags 's morgens vroeg (den 6den Junij) openbaarde zich deze verschrikkelijke epidemie voor het eerst on-

onder onze manſchap; en de man, die daardoor werd overvallen, was klein van perſoon en zwak van ligchaam, was reeds eenigen tijd in *Indië* geweest, en lijdde geen geregeld leven. Ten half zeven ure werd hij het eerst aangedaan en reeds ten 8 ure was hij daaraan overleden. Deze dag kreeg ik, opvolgende tot des avonds om 8 ure, nog 13 lijders, waarvan 4 overleden; van dezen tijd tot des avonds van den 7den — 22 lijders, waaavan 9 overleden; van dezen tijd tot den volgenden avond (den 8ſten) 21 lijders, waarvan 8 overleden; en van dezen tijd tot des avonds van den 9den, nog 8 lijders, waarvan 4 de ſlagtoffers werden. — Na dezen dag ſcheen de ziekte geheel van boord verdwenen te zijn; en tot op den 13den waren geene de minſte ſporen van dezelve aanwezig; dan, dezen dag werd nog een man door dezelve overvallen, die ook daaraan overleed. —— Zoodat in den tijd van 5 dagen, namelijk 4, dat dezelve volmaakt heerschte, en nog ééne, dat dezelve zich ſlechts aan een enkeld voorwerp vertoonde van ruim 130 manſchappen, welke wij aan boord hadden, 65 door de *Cholera Morbus* werden aangedaan, waarvan 27 ſtierven en 38 herſtelden.

Volmaakt konde ik twee duidelijk onderſcheidene graden van de ziekte verkennen; namelijk éénen, welken ik kwaadaardig of volſtrekt doodelijk zou kunnen noemen, en waarſchijnlijk diegene is, welke door de Franſche en eenige Engelſche Geneesheeren met den naam van hondendood (*Mort de Chien*) wordt onderſcheiden; en éénen, welke den naam van goedaardig en niet volſtrekt doodelijk zoude kunnen dragen, en overeenkomt, met die, welke door de Engelſche Geneesheeren in het algemeen met den naam van krampachtige Cholera (*Cholera Spasmodica*) onderſcheiden wordt.

De eerſte ſoort of volſtrekt doodelijke, was meestal het lot van zoodanige individus, welke, of in het algemeen ongeregeld geleefd, of wel bijzonderlijk zich menigmaal aan dronkenſchap overgegeven hadden; of wel der zoodanige,

 wel-

welke offchoon matig en geregeld geleefd hebbende, nogtans kortelings te voren door eenige ziekte verzwakt of onderdrukt waren; en waar dus de reeds voorloopig onderdrukte, ondermijnde of uitgeputte krachten van den lijder, te weinig tegenftand aan de hevigheid van den aanval der ziekte konde bieden, en hij derhalve weldra voor derzelver woede bezweek. Ook was dezelve fomwijlen het lot van jonge, krachtvolle, bloedrijke geftellen, bij welke eene allergeweldigfte terugwerking (*reactio*) het gevolg was, die almede eene bezwijkende uitputting der levenskrachten, en den dood, ten gevolge had.

De tweede foort deed gemeenlijk die voorwerpen aan, welke geregeld leefden, geene buitenfporigheden, noch in fpijzen, noch in dranken, noch in vermoeijende ligchaamsbewegingen begingen, en zoodanige, welke door geene voorafgaande ziekten of flepende en verouderde gebreken verzwakt of uitgeput waren.

De verfchijnfelen, welke de eerfte of kwaadaardige foort kenfchetften waren voornamelijk, krampachtig tintelen in de voeten voornamelijk der zoolen, duizeligheid, misfelijkheid en aandrang tot ftoelgang; onvermogen om te kunnen blijven ftaan; afgang van eene dunne waterige ftof, en wel in eene aanmerkelijke hoeveelheid, gepaard met perfingen (*tenesmi*); braking eener zelfde ftof, bezwijming, algemeene uitwendige koude, bleek en doodkleurig voorkomen der geheele uitwendige oppervlakte des ligchaams, benevens eene invalling des aangezigts en der oogen met een angftig en droevig aanzien; rimpeling en ineentrekking van de uiteinde der bovenfte, zoowel als der onderfte ledematen en loodkleurig blaauwworden der nagelen; aanhoudende ftoelgangen en brakingen der voornoemde waterige ftof met opzetting en fpanning van den buik, vergezeld van krimpende en fnijdende pijnen in de darmen, met eene belemmerde en zeer moeijelijke ademhaling, het uitbreken van een koud waterachtig zweet, dat

zich

zich voornamelijk aan het voorhoofd, den hals en aan de borst in aanmerkelijke droppen vereenigt; de pols is geheel opgetrokken, klein en naauwelijks merkbaar, inwendige brandende hitte met onverzadelijken dorst, allergeweldigfte en ten hoogfte pijnlijke krampachtige zamentrekkingen in de fpieren van de kuiten, der dijen en van den buik, alsmede van den voorarm en arm; van oogenblik tot oogenblik afnemende levensvermogens en vermeerdering van zwakte; eindelijk geheel onvermogen zich zelven op te beuren of te verleggen; niets wordt door den lijder genuttigd dat niet dadelijk weêr wordt uitgebraakt, terwijl onder eene geftadige vermeerdering in hevigheid der toevallen, de lijder gemeenlijk in het eerfte, tweede of derde uur na den aanval bezwijkt; offchoon dit zich fomwijlen tot 9 en meer uren kan rekken.

In de tweede zijn de verfchijnfelen reeds van den eerften aanvang, veel minder in hevigheid, niet zoo menigvuldig in getal en minder fchielijk voortgaande. Gemeenlijk ontwaart de lijder het eerst een' onverwachten en fterken aandrang tot ftoelgang, waarbij hij, even als in de voorgaande, niets dan eene waterig flijmige vloeiftof ontlast; hierbij ontwaart hij ligthoofdigheid duizelingen met neiging tot braken, en vervolgens braking van eene zelfde waterig flijmige ftof; krampachtige, doch minder pijnlijke aandoeningen in de bovengezegde fpieren, zelden ftrekken dezelve zich nogtans verder dan tot de voeten, hoogstens tot de kuiten der onderfte ledematen, of hand en voorarm der bovenfte ledematen uit; weinig of geene der onaangename pijnlijke gewaarwordingen in de darmen, met mindere opzetting van den buik en minder moeijelijke ademhaling als in de eerfte vermeld; algemeene koude der uitwendige oppervlakte, en eenige, doch geringere invalling der oogen en des aangezigts, de vingeren en teenen zijn niet zoo gerimpeld, noch de nagels loodkleurig-blaauw, de inwendige hitte en dorst zijn over het algemeen minder hevig. —— Het zweet, hoewel koud en klam, is echter meer

meer olieachtig, meer algemeen verſpreid, en niet in zulke aanmerkelijke droppen te zamenvloeijende; de pols, hoewel dikwerf zeer opgetrokken, echter altoos merkbaar, doch klein en rad.

Nadat deze toevallen elkander trapsgewijze opgevolgd, en eenigen tijd hadden aangehouden, werden de brakingen galachtig en minder hevig in haren aanval, zoowel als minder menigvuldig in hare herhalingen; de uitwendige oppervlakte verkrijgt eene meerdere warmte, terwijl de krampen daarbij overeenkomſtig verminderen en afnemen, ook de inwendige hitte en kwellende dorst verminderen evenredig aan de vermeerdering der uitwendige warmte; de ſtoelgangen werden almede minder aanhoudende en minder pijnlijk, de pols ontwikkelde en ontſpande zich meer en meer, en het zweet verkrijgt daarbij eene meer natuurlijke warmte en hoedanigheid, en onder deze trapsgewijze verbetering, vermindering en verdwijning der verontrustendſte en meest kwellende der toevallen, valt de lijder veelal in eenen diepen ſlaap, welke niet zelden eenige uren duurt, en waaruit de lijder veelal, met geene andere overblijffelen van den aanval dan zwakte ontwaakt (*). Deze aanval konde zich van 6 tot 12 en 24 uren rekken, en werd meestal door eene verdwijning van alle toevallen, en eene volkomene herſtelling opgevolgd.

Bij

(*) Drie buitengemeene voorbeelden van den duur van dezen ſlaap, heb ik waardig geacht in het bijzonder hier te vermelden, als: den matroos M. P. DE COUDYN, welke naar het afgaan van den aanval, die omtrent 9 uren aanhield, in eenen ſlaap geraakte, welke onafgebroken 29 uren duurde — de matroos G. RUBINSON, bij wien den aanval zeer hevig was en 11 uren duurde, ſliep onafgebroken 23 uren en N. WIJNSTOK, bij welke den aanval allergeweldigst 13 uren voortduurden, geraakte daarna in eenen ſlaap, welke, bij ruime tusſchenpoozen, 33 uren voortduurde; en alle drie waren bij het ontwaken volmaakt wel, met uitzondering van eene niet noemenswaardige vermoeidheid.

D.

Bij de in den dood eindigende gevallen, zag ik nimmer eenige vermindering, noch in de hevigheid, noch in de menigvuldigheid der brakingen en ſtoelgangen, noch in de hoedanigheid der daardoor uitgeworpene ſtof, en altijd was dezelve van den aanvang tot het einde dun, waterachtig, geelachtig gekleurd en ſchuimende; in die gevallen, welke door herſteliing bekroond werden, werden de brakingen eindelijk galachtig, en de daarbij uitgeworpene galſtof was niet zelden zoo geweldig ſcherp, dat de tanden daardoor ſleeuw werden, en de lijders nog eenige dagen, zelfs na de herſtelling, over de daardoor in de keel en den mond veroorzaakte pijn en raauwheid klaagde; nu eens was deze ſcherpte volgens hunne uitdrukking, van eenen zuren, dan van eenen bitteren, en dan weder van eene gemengde hoedanigheid.

De door den ſtoelgang ontlaste ſtof werd almede, in de herſtellende gevallen, en wel tegen het einde, galachtig; en de naar de geheele verdwijning der krampachtige toevallen door de ontlasting bevorderende middelen te weeg gebragte afgangen, waren van eene donkergekleurde bruin- groenachtige en pekaardige hoedanigheid; meestal zeer ſcherp, en een aan den lijder hoogst onaangename, pijnlijke en brandende gewaarwording veroorzakende. Hoe ruimer deze ſtoelgangen waren, hoe radder de algemeene onderdrukking verminderde, en de lijder bij de herſtelling in krachten toenam.

De meerderheid der aanvallen bepaalde zich tot den vroegen mogen, en na zonsondergang; en deze laatſten waren niet zelden heviger.

Nimmer zag ik eenige ſpieren van de achterſte oppervlakte van den tronk, in de krampachtige aandoening begrepen, en gevolgelijk nimmer regtſtijvigheid (*tetanus*) of achteroverkromming (*opostothonus*) des ligchaams. Bij ſlechts twee der 65 lijders zag ik mondklem (*trismus*) en beide bezweken. Opſtopping der pis (*ſtranguria*) zag ik in twee der gelukkig, en in drie der doodelijk geëindigde gevallen.

Het in enkele offchoon volbloedige (*pletorique*) geftellen, afgelaten bloed, had weinig weiachtig vocht (*ferum*), werd door geene zoogenanmde ontftekingskorst (*Crusta inflammatoria*), maar wel door een geelachtig vlies bedekt. In alle gevallen was de tong, meer of min, met een witachtig fchuimend flijm belegd.

De door mij bij de behandeling bedoelde *indicatie* bepaalde zich voornamelijk, ten eerfte: in de vermindering van den algemeen krampachtigen toeftand, en der prikkelbaarheid van pe maag. Ten tweede: in de opwekking van het flagaderlijke vaatftelfel en de bepaling van deszelfs werkdadigheid naar de uitwendige oppervlakte des ligchaams. Ten derde, dien ten gevolge de herftelling eener natuurlijke huidsuitwafeming en galaffcheiding. Ten vierde: de opruiming der zich in het darmkanaal bevindende nadeelig prikkelende ftoffen; en ten vijfde: tot de algemeene en krachtdadige opwekking des geftels, uit den, ná den aanval overgebleven onderdrukten toeftand der krachten en gemoedsgefteldheid. En de ter bereiking dezer doeleinden door mij gebezigde middelen, beftonden voornamelijk 1. in het wanme bad; 2. aderlatingen, 3. den fpecerijachtigen wijn van het heulfap (*vinum opii aromaticum*), den peperment-olie (*olium Menthæ Piperita*) den zwavelæther (*æther fulphuricus alcoholicus*) verzoeten falpeter geest (*æther Nitricus alcoholicus*), den calomel, de zwavelzure foda (*fulphas Sodæ S. fulphas Magnefia*) 4. wrijvingen des ligchaams met warme wolle lappen, voornamelijk ook nat gemaakt met warme azijn en arak, ook *frictiën* met het zeepachtig kamper fmeerfel (*liniment Saponatum Champhoratum*); en dit alles naar omftandigheden, doch voornamelijk op de volgende wijze.

Zoodra de lijder bij mij gebragt, of ik bij hem geroepen werd, werd hij, wanneer de mogelijkheid beftond, oogenblikkelijk in een warm bad gelegd, en wanneer de lijder daarbij jong, krachtvol of bloedrijk (*plethoricq*) was, te gelijk eene ruime aderlating aangewend; vervolgens uit het bad ge-

genomen (na omtrent 20 minuten in hetzelve te hebben gelegen), en onmiddelijk, zooveel mogelijk, buiten allen toegang van wind of koele lucht in eenen wollen deken gewonden en in de kooi gelegd. Hierop, of wel te gelijker tijd, of nog in het warme bad liggende, werd een *Potio* toegediend, bestaande als volgt:

R. *Vinum opii aromaticum* drachm. i.
Æleo Saccharum menth. piperit. drachm. iij.
Infusio flores. Chamomel Vulg. unc ij.
M.

Hiervan werd de helft in eens, en het andere in twee giften een kwart uur na elkander gegeven, en daarna tien greinen *Calomel* met een half grein *opium* en tien greinen suiker, met eenig aftreksel van de gewone kamilbloemen, of eenige andere verzachtende laauw-warme drank, hetzij rijstewater of dergelijke.

Begonnen nu na, of gedurende het gebruik vsn deze middelen, de prikkelbaarheid der maag en krampachtige aandoeningen te verminderen of te bedaren; dan zag ik gemeenlijk, alleen onder wrijvingen van de geheele uitwendige oppervlakte des ligchaams, en wel voornamelijk de door de krampen aangedane deelen, met warme wollen lappen, hetzij droog, of dáár, waar meerdere opwekking te pas kwam, met warme arak en azijn nat gemaakt, het eerste opvolgende half uur geduldig te gemoet. Bieven deze zoo zeer verontrustende en kwellende toevallen nu trapsgewijze in menigvuldigheid en hevigheid afnemen, dan werd een half of geheel ons van eene der gezegde openende zouten gegeven, hetgeen zelden miste, een of meerdere copieuse zwartgekleurde pekachtige stoelgangen af te voeren, welke den lijder aanmerkelijk verligtte, en op de vermindering der brakingen eenen vermogenden invloed ten besten schenen te hebben; alzoo deze

 daar-

daarbij tevens zeer verminderden niet alleen, maar in enkele gevallen zelfs geheel ophielden. Niet zelden verviel de lijder hierop in eenen diepen, en bij sommigen buitengemeen lang aanhoudenden, doch meestal zeer verkwikkenden slaap.

Gevoelden zich nu de lijder, bij het ontwaken uit dezen slaap, wel, (dat is te zeggen), waren de krampen geheel geweken, de huidsuitwaseming algemeen, niet overtollig en van eene natuurlijke hoedanigheid, de ademhaling vrij en ongehinderd, geene brakingen, inwendige hitte en onleschbare dorst, (zoo allerverschrikkelijkst kwellende voor den lijder) meer aanwezig; en bij dit alles, de pols offchoon niet vol, echter gelijkmatig, liet ik den lijder een goed glas wijn en eenige bouillon nemen, en na vier en twintig uren was hij geheel hersteld en tot zijne vorige krachten terug gebragt. Dusdanig was in het algemeen, het beloop en de geheele behandeling der zeer goedaardige gevallen.

Was daarentegen de gegevene *potio* van geene uitwerking, namen de toevallen daartegen in hevigheid, zoowel als in menigvuldigheid aan, dan werd en de *potio* en de *calomel* als voren en in diezelfde orde herhaald, terwijl ik met de wrijvingen onafgebroken liet aanhouden; en daarbij, vooral op de maagstreek, vlugge pijnstillende smeersels, zoo als het *linimentum saponatum Camphoratum*, den *oleum Menthæ* of *foeniculi*, met de *vinum opii Aromaticum* goed bedeeld en vermengd, insmeren; terwijl ik den lijder nu en dan een paar onsen warmen, met specerijen, (muscaatnoot, nagelen, kaneel) en suiker bedeelde rooden wijn liet geven; ten einde de algemeene opwekbaarheid van het hart en slagaderlijke stelsel te bevorderen, het evenwigt van den bloedsomloop krachtdadiger te herstellen; de werkdadigheid des huidsorgaans, en eene voordeelige uitwaseming daar te stellen, en niet zelden werden deze hoogstwenschelijke doeleinden, door dit middel, zeer spoedig en gelukkig bereikt.

Wanneer na de ontwaking of na de verdwijning der kramp-

ach-

achtige aandoeningen, der brakingen, der ſtoelgangen, enz. nog eenige ongemakkelijkheid en drukking in de bovenbuikſtreek aanwezig bleef, met of zonder ſpanning van den buik, of onaangenaam gevoel in de darmen; dan liet ik een ſmeerſel, beſtaande uit de kwikzalf (*unguentum Oxyduli Hydrargyri*) en het vlug amonikaal ſmeerſel (*Linimentum Volatilæ*) gelijke deelen, om het uur een drachma, op de bovenbuikſtreek inſmeren; en gaf tevens nogmaals tien greinen van den *calomel* met een of twee greinen van den *ſulphuretum oxydul. ſtibii Hydrogenatum*; en wanneer binnen een paar uren daardoor geen ruime ſtoelgang volgde, een half ons zwavelzure ſoda, of bitteraarde (*ſulphus Sodæ S. Magneſia*) dat nimmer mankeerde de gewenschte uitwerking te weeg te brengen; en daarmede verbeterde alles ſpoedig voortgaande, en bragt den lijder in een' korten tijd, zoo al niet tot deszelfs volkomene herſtelling, ten minſte zekerlijk buiten gevaar; terwijl dezelve buiten deze ruime ontlastingen, en zoolange deze drukking en ſpanning in de *præcordia* aanhield, voor eene herhaling der krampachtige toevallen, geenszins geheel verzekerd was. En dusdanig was de afloop van meest alle die aanvallen, welke niet onder de volmaakt goedaardige, doch ook geenszins onder de volſtrekt doodelijke konde geſteld worden, en in verre de meerderheid boven deze beide uitmaakte. Wanneer echter na voorafgaande verbetering de aanval zich nogmaals herhaalde, werd dezelve onvermijdelijk doodelijk, ten minſte was dit het geval in de drie eenige voorwerpen, bij welke ik eene dusdanige herhaling van den aanval waarnam.

In zoodanige gevallen, waarin zich droppel-pis (*ſtranguria*) of geheele opſtopping derzelve (*ſuppresſio Urina*), een voor den lijder allerpijnlijkst toeval vertoonde; werden aan de opgevene *potio* eenige druppels van den zoeten ſalpetergeest (*æther Nitricus alcoholicus*) toegevoegd, en wrijvingen met het *linimentum ſaponatum Camphoratum* door middel van warme wol-

wollen lappen, om de teeldeelen, boven de ſchaambeenderen, langs den bilnaad en in de lendenen aangewend, en in die twee gevallen, in welke ik hetzelve waarnam en herſtelde, verdween dit toeval echter zeer ſpoedig naar de aanwending van deze middelen, terwijl hetzelve in de drie doodelijk eindigende gevallen, tegen alles aan, tot het einde aanwezig bleef.

In de beide gevallen waarbij zich mondklem (*trismus*) voegde, konde niets door mij worden aangewend ter vermindering van dit toeval: alzoo beide zeer kort na het bijkomen van dit verſchijnſel in den dood eindigden.

In alle de overige, doodelijk eindigende gevallen, was het niet mogelijk eenige verandering ten beste, zelfs niet voor eenige oogenblikken te weeg te brengen; tegen alle gegevene inwendige en uitwendige aangewende middelen aan, hoedanig ook herhaald en gemodificeerd, verergerden zich de toevallen zoo in menigvuldig- als in hevigheid; tot eindelijk de dood, weldra een einde aan de allerverſchrikkelijkſte folteringen maakte.

Nimmer had ik te voren met deze ziekte, ten minſte in dien geweldigen vorm, als ik dezelve alhier zag, te kampen gehad, veel minder nog, dezelve zoo algemeen zien heerſchen: en kan dus niet ontkennen, dat ik bij het eerſte gezigt van het vermogen van deze vernielende geesſel des menschdoms, niet zoowel te moede was, dan ik aan het ziekbed van elken anderen mij meer bekende vorm van ziekte zoude geweest zijn, en ik het door dezelve overvallene voorwerp met het grootſte medelijden beklaagde. Nogtans was het mij geen gering genoegen, daarna van eenige in die gewesten meer bekende geneeskundigen te hooren, „dat de uitkomst mijner aangewende wijze van behandelen op verre na geene der ongelukkige was," te meer nog onder die omſtandigheden, als waarin wij ons toenmaals, en zulks nog wel aan boord van een ſchip, waar geen ééne gunſtige medewerkende omſtandigheid bij dusdanige voorkomende gevallen zich aanbiedt. Vooreerst: door de moeijelijkheid om heet water,

tot

tot aanwending van het bad, te bekomen. Ten tweede: door de gebrekkige plaats ter behoorlijke berging van de zieken, en afzondering van de gezonden; en vele andere omstandigheden meer, welke ik liest alhier niet zal opnoemen. Nogtans zegge ik, beschouwde men de uitkomst mijner behandeling al zeer gelukkig, alzoo van de 65 door de *Cholera Morbus* (en over het algemeen in geen geringen graad) aangedane lijders, eigenlijk gezegd maar 19 aan de ziekte alleen overleden; terwijl nog acht andere manschappen, welke reeds sedert eenen geruimen tijd aan Chronische dysenteriën en dérangementen in de lever lijdende, en bij welke dus reeds een verzwakte toestand des geheelen gestels, en onderdrukte gemoedsgesteldheid in eenen belangrijken graad aanwezig waren, almede door de ziekte werden overvallen en (wanneer mij deze uitdrukking vergund is) weldra vernield waren, alzoo geen één derzelve den aanval 2 uren overleefde. En hoe konde dit in deze gevallen anders zijn? daarvan alle de in de eerste tijdperken van de aanval met zooveel nut aan te wendene hulpmiddelen, alhier dat gebruik niet konde, nog volgens alle theöretische gronden en gezond oordeel mogt gemaakt worden, als wij bij de andere individus konden doen. Aan de aderlatingen was, uit hoofde van den verzwakten toestand niet te denken, even min als aan het warme bad, juist om diezelfde reden dorst men geen zoo ruim gebruik van het *laudanum* maken, en ik bepaalde mij derhalve tot de hoeveelheid van een half, in plaats van een geheel drachma, en voegde bij de *potio* veertig druppels van den zwavel æther (*æther sulphuricus Alcoholicus*). Het *calomel*, onder welks invloed eenige derzelve, uit hoofde van de ongesteldheden, waaraan zij dadelijk lijdende waren, zich bevonden, benevens de uitwendige, zoo drooge als natte aromatische wrijvingen, waren alle de middelen, welke mij ter bestrijding van dezen magtigen tegenstrever overbleven; en inderdaad te zwak waren om denzelven geheel te overwinnen. Het eene toeval volgde het an-

andere zoo overhaast en met zulk eene hevigheid op, dat dezelve omtrent alle gelijk fchenen te ontftaan, en elkander de overhand te betwisten, om het doodelijk einde te verhaasten. Onder deze lijders konde men geene bepaalde orde van opvolging der toevallen befpeuren even als bij de anderen (waar dezelve meestal in de te voren door mij opgetelde orde zich vertoonden), maar bij dezen waren de krampachtige aandoedoeningen der beenen het eerfte, bij eenen anderen, die in den buik; bij eenen derden de brakingen en bij eenen vierden de ftoelgangen, enz.

De verfchijnfelen bij ontleedkundig onderzoek (*disfectio*) waartoe voornamelijk van die voorwerpen gekozen werden, welke flechts weinig oogenblikken voor den aanval, in eenen fchijnbaren toeftand van de allervolmaakfte gezondheid waren, leverden meestal het volgende op.

De buiksholten opengemaakt, vertoonde op het eerfte aanzien niets buitengewoons; bij verder onderzoek echter, vond men fomwijlen de bloedvaatjes van het darmnet en darmfchijl buitengewoon met bloed opgevuld, het darmkanaal zelve, droeg meestal blijkbare kenteekens van *congestien* en zelfs wel ontftekingsachtige vlekken, welke zich in enkele gevallen, langs de geheele uitgeftrektheid dezes kanaals uitbreidden; de dunne darmen geopend, waren niet zelden aanmerkelijk met lucht gevuld, de dikke darmen geopend zijnde, vond men bij diegenen, welke den aanval korten tijd overleefden, meestal niets anders, dan eenig waterig vocht als door de brakingen ontlast wordt; bij diegenen, welke den aanval eenigen tijd overleefden en eindelijk daaronder bezweken, vond men niet zelden de boven aangehaalde zwarte pekaardige en naar verdikte gal, of naar het *meconium* der pasgeborenen gelijkende ftof in dezelve.

De maag droeg, even als het darmkanaal bij fommige individus, de kenmerken van plaatfelijke volbloedigheid en van ontfteking; vooral in den omtrek van het poortier dezes in-

ge-

gewands. In andere gevallen echter vond men dezelve niet, offchoon de, gedurende het leven uitgebraakte vloeiftof, altoos nog voor een gedeelte in dezelve aanwezig was; terwijl men in enkele gevallen eene gelatineufe, aan de wanden van de maag hangende verdikte lympha vond.

De lever vertoonde uitwendig niets buitengewoons; in enkele gevallen zoude men twijfelen, dat dezelve meer dan den natuurlijken of behoorlijken omvang had; meestal was het geheele poortaderlijke ftelfel, als met bloed opgepropt, en enkele gedeelten daardoor tegennatuurlijk uitgezet. Altoos waren de algemeene galleider (*ductus cholodochus Communis*) en galblaasbuis (*ductus Cysticus*) zoodanig te zamengetrokken en vernaauwd, dat het onmogelijk was, om het allerdunfte tentijzer (*fonde*) daarin te brengen; alhoewel in die gevallen, waarmen de pekaardige ftof in de dikke darmen vond, deze toefnoering reeds eenigermate ontfpannen fcheen te zijn. Opmerkelijk is het, dat deze tezamentrekking der galleiders en buizen zelfs eenige uren na de dood, welke anders eene algemeene ontfpanning medebrengt, zich nog niet ontfloot; en dit zoude mij doen befluiten, dat in die voorwerpen, waarin dezelve bij het ontleedkundig onderzoek, eenigermate ontfpannen en de gezegde pekaardige ftof in de darmen gevonden werd, de pogingen ter herftelling, zoo der natuur als der kunst, alreeds eene fchrede tot dit heilzame oogmerk genaderd waren: wanneer het ligchaam, door de menigvuldige en krachtdadig herhaalde pogingen der natuur tot zelfbehoud, was uitgeput, en onder het aanhoudend geweld der ziekte bezweek.

De galblaas fcheen in enkele gevallen eenigzins te zamengetrokken, in andere was dezelve natuurlijk, bij allen bevatte zij eene ruime hoeveelheid gal, doch van eene donker groene en naar het zwarte hellende kleur, en van eene dikke olieachtige, ja fomwijlen gewonen ftroop en zelfs teerachtige con-

fis-

fistentie; vooral was dezelve bij jonge, krachtvolle en bloedrijke voorwerpen aanmerkelijk in hoeveelheid.

De milt droeg, geene ziekelijke kenmerken hoegenaamd, alleen was dezelve fomwijlen aanmerkelijk met bloed opgevuld.

De pisblaas was alleen in die gevallen, waar droppelpis (*ftranguria*) of geheele opftopping derzelve (*fuppresfio Urina*) aanwezig was geweest, almede door plaatfelijke volbloedigheid, vooral aan deszelfs hals aangedaan en over het geheel krampachtig te zamen getrokken; in de overige gevallen was dezelve echter volmaakt wel.

Dusdanig waren de verfchijnfelen, welke zich in die holligheid des ligchaams en aan die ingewanden vertoonden, waarin waarfchijnlijk de naaste oorzaak (*caufa proxima*) van deze verfchrikkelijke Epidemie verholen zit; daar de verfchijnfelen, welke zich, zoo in de andere holligheden, als aan de in dezelve bevatte ingewanden vertoonden, alle minder van aanbelang, en als gevolgen der allergeweldigfte brakingen, pijnen en angftige benaauwdheid moeten worden aangemerkt; derhalve vindt men:

De borstholte opengemaakt hebbende, al dadelijk de kenmerken eener aanmerkelijke aanhooping van bloed in de fijnere vaatjes der longen.

Het hartenzakje bevatte eene meer dan gewone hoeveelheid wei (*ferum*), de linker kamer van het hart zelve, zoowel als alle de aderlijke ftammen waren buitengewoon met bloed opgevuld.

In het hoofd waren almede de aderlijke vaten en boezems aanmerkelijk met bloed opgevuld en door hetzelve uitgezet; terwijl zich in de holligheden der herfenen, even als in het *pericardium*, buitengewone hoeveelheden weiachtig vocht bevond; meestal het verfchijnfel daar, waar pijnlijke en angftige folteringen den dood voorafgaan, en ik geloof, dat ter beves-

ti-

tiging van dit gevoelen ſtrekken kan, dat: „ hoe ſpoediger de lijder na den aanval overleden was, des te geringer was het in de holligheden der herſenen en het hartenzakje bevatte weiachtig vocht.

Wat derhalve de naaste oorzaak, of liever, wat eigenlijk de ziekte zelve is, durf ik op de alhier door mij aangegevene verſchijnſelen na den dood, even min als zoo vele andere mannen van meerdere bekwaamheid en ondervinding niet beſliſſen; alhoewel er, mijns bedunkens, geen twijfel overblijft, na de toevallen, gedurende den aanval, en de verſchijnſelen bij ontleedkundig onderzoek na den dood, met elkander vergeleken te hebben, of deszelfs voornaamſte zetel zich tot den buik bepaalt. En, offchoon ik niet zou durven of willen ondernemen, om een volkomen verhinderde galafſcheiding, als de voornaamſte oorzaak van het geheel te zijn, te verklaren; is het nogtans eene zekere en ontegenſprekelijke waarheid, „ dat de herſtelde afſcheiding en uitſtorting der gal, te verkennen aan de verminderende drukking in de maag en vooral der leverſtreek, met de verſchijning van gal, in de door braking en ſtoelgang eindelijk ontlaste ſtof, de meest gewenschte en allervoornaamſte ſchrede, tot eene gelukkige ontkoming en herſtelling is.

Als voorbeſchikkende oorzaken, geloof ik te moeten aanmerken, alles wat in ſtaat kan zijn, het ligchaam in eenen toeſtand van uitputting en onmiddelijke zwakte te verplaatſen: zoo als menigvuldige zware arbeid, onregelmatige leefwijze, ongeregelde nachtrust, buitenſporigheden in geestrijke dranken, ongeregelde en ſlechte voeding, en voorts, alles wat in ſtaat kan zijn, den geest eene zekere neerſlagtigheid en, in het algemeen, eenen onderdrukten toeſtand der ziel daar te ſtellen; namelijk, vrees, verdriet verijdelde hoop en dergelijken. Terwijl ik als de voornaamſte opwekkende oorzaken beſchouw, de overhaaste en menigvuldige veranderingen in de temperatuur des dampkrings, voornamelijk de plotſelinge overgangen

 van

van warmte tot koude; eenen kouden vochtigen, en vooral met dierlijk plantaardige of moerasſige miasmen bezwangerden dampkring, eene op voorafgegane verhitting te ſpoedig gevolgde verkoeling door het drinken van koud water, enz.; terwijl tot ſtaving van deze mijne gevoelens voornamelijk het navolgende dient.

1. Immers in onze eigene ſtreken zien wij door deze laatst opgenoemde onvoorzigtigheid, menigmalen zoo al niet *Cholera*, ten minſte allergeweldigſte *Colica* ontſtaan.

2. Om dat geene der officieren, die altoos eene meer ververſchend en gezond, alsmede meer regelmatig, en door hun gebruik van wijn, meer opwekkend diëet genieten, benevens dat zij veel minder door ongeregelde nachtrust en blootſtelling aan de nachtelijke koude, gure dampen en veranderingen in de temperatuur des dampkrings te lijden hadden, werden aangedaan; en ten

3. Omdat, zoolang wij met het ſchip in de ruimte van de ſtraat *Banca* lagen, op eenen verren afſtand van het eiland van dienzelfden naam, zoowel als op eenen redelijken afſtand van het eiland *Sumatra*, en derhalve open, aan de door deze ſtraat geregeld waaijende winden, en buiten het bereik daardoor, van de moerasſige uitdampingen van het aan die zijde lage gedeelte van dit laatſte eiland; het volk van de equipage niets dan hunne gewone dagelijkſche ſcheepsbezigheden te verrigten, en de gewone nachtwachten waar te nemen hadden, daardoor geregeld hunnen maaltijd en nachtrust genoten, en door het liggen in de bovengezegde ruimte, almede het voordeel van eene meer geſtadige en zeer weinig afwisſelende temperatuur des dampkrings hadden: vertoonden zich geene de minſte ſporen van *Cholera Morbus* onder de equipage, niettegenſtaande dezelve al reeds ſedert eenen geruimen tijd op *Java* woedde.

Doch zoodra wij ſlechts weinige dagen in de rivier de *Sounſang* waren, het volk omtrent nacht en dag moest werken,

ken, om vooruit te komen, daarbij ongeruste en somwijlen omtrent slapelooze nachten, met ongeregelde maaltijden hadden, en bij dit alles aan de koude nachtelijke dampen, en aanmerkelijke afwisselingen van de temperatuur des dampkrings werden blootgesteld (*), openbaarde zich deze vreesselijke Epidemie ook onder hen; en zulks met de door mij reeds opgegevene woede; doch ook slechts zoolang, tot wij op den 9den Junij, zijnde den 4den dag van den eersten aanvang derzelve, het meer ruime en aan den windstroom opene gedeelte der rivier bereikten, en daarbij ook de moeijelijkste werkzaamheden voor de equipage ophielden. Den aanval van den 13den daaraanvolgende, welke zich slechts tot een enkel geval bepaalde, geloof ik, aan zijne eigene onvoorzigheid, van in den nacht op het dek in de open lucht te hebben geslapen, te moeten wijten, terwijl deze, even als het meerendeel der vorige, in den nacht en in den vroegen morgen plaats gehad hebbende, aanvallen, allergeweldigst en doodelijk was.

Omtrent het al of niet besmettelijke (*contagieuse*) karakter der ziekte, durf ik mij tot niets beslissends bepalen; en verkies veeleer daarover mijne gedachten, zoo *voor* als *tegen*, ronduit te zeggen, dan een slechts op gissingen gegrond besluit, omtrent een van beide ter neder te stellen.

Vooreerst dan moet ik beginnen met te zeggen: „ dat al het geen ik van dezelve zag, mij met de stelling heeft vooringenomen, dat deze epidemie niet door mededeeling van het eene individu op het andere (*contagio*) kan worden overgebragt en onderhouden. Eenvorming even als andere besmettelij-

(†) De Thermometer van FAHRENHEIT stond op den middag buiten de zon, dikwerf op 90° tot 92°, terwijl dezelve in den nacht tot op 68° daalde, den 5den Junij teekende dezelve op den middag 96°, en om middernacht 64° en had dus een verschil van 32° in de twaalf uren.

D.

lijke ziekte was dezelve, wel is waar, doch met een aanmerkelijk verſchil in den meerderen of minderen graad van hevigheid, reeds den 28ſten Mei, en dus tien dagen te voren (voor den 6den, wanneer de ziekte onder onze equipage kwam) waren eenigen onzer manſchappen in aanraking met andere, van ſchepen aan boord van welke zich de *Cholera Morbus* bevond, en ik zelf in aanraking met de, aan dezelve lijdende individus: nogtans werd niet een van hen, noch ik zelf, door de *Cholera Morbus* overvallen, en onder alle op 6den Junij daardoor aangedane manſchappen was er geen een, welke de vorige dagen aan boord van een der andere ſchepen was geweest. Was derhalve de beſmetting door ons van die ſchepen op ons eigen ſchip overgebragt en aan die manſchappen medegedeeld? Zoo ja, waar heeft dan dit gift (*Virus*) zich zoo lang aan ons verborgen, zonder ons zelven te affecteren? Gaarne zoude ik het *quo modo* van eene dusdusdanige overdragt van een *congatium*, dat zulke allerverſchrikkelijkſte verſchijnſelen kan voortbrengen, door een ander voldoende zien verklaren, en de mogelijkheid daarvan bewijzen. Niemand van onze manſchappen kwam daarna aan boord der andere ſchepen, en niemand van de manſchappen dier ſchepen, kwam daarna bij ons aan boord, dan alleen langszijds van het ſchip en zonder met elkander in aanraking te komen, hetgeen voorzigtigheidshalve werd verboden: en nogtans openbaarde de ziekte zich eensſlags met het grootſte geweld onder de manſchappen onzer equipage, woedde gedurende vier dagen onder dezelve, en hield toen even plotſeling op. Van alle die menſchen, welke in het wrijven, waſſchen, in- en uit het bed helpen, en meer andere dienſten, adſiſteerden, en wier getal nog al eenigen bedroeg, werden ſlechts twee door de *Cholera Morbus* aangedaan, waarvan er een overleed, en de andere in weinige uren herſtelde. Ik zelf, die gedurende deze vier dagen zeker geene drie uren rust genoot, en aanhoudend met en onder de door de epidemie

mie overvallene lijders werkzaam was heb nergens van geweten; dan alleen den laatſten nacht, wanneer ik van vermoeidheid geheel af was, had ik mij even te bed begeven, om een weinig ſlaaps te genieten, en daar ik door de aanhoudende werkzaamheden van 4 dagen buitengewoon verhit was, mij mogelijk een weinig te veel ontbloot. Omtrent een uur gelegen hebbende, ontwaakte ik plotſeling met eene koude huivering en eene gewaarwording van tinteling in de voeten, ik had hoofdpijn, was dorſtig en de huid was droog; met niet weinig verontrusting en ſpoed verliet ik het bed, liet mij een glas water met een weinig brandewijn en ſuiker geven, zwelgde het als het ware in en begon het dek op en neder te wandelen, na dezen brandewijn gedronken en eenige beweging genomen te hebben, begon ik warm te worden, en kreeg ik eene zachte uitwaſeming op de huid; en in eenen evenredigen graad van vermeerdering dezer heilzame ontlasting, verdween hoofdpijn en tinteling in de voeten, en ik was weldra volmaakt wel. Ik twijfel geenszins, of dit niet de eerſte ſporen van *Cholera Morbus* waren, welke, wanneer ik dezelve veronachtzaamd en niet door de opgegevene maatregelen dadelijk tegengewerkt had, weldra tot dezelve zouden zijn overgegaan. Wanneer nu deze aandoening het gevolg eener beſmetting door aanraking (*contagio*) of door den beſmetten dampkring was, zoude het dan mogelijk zijn geweest, deszelfs uitwerkſelen in een zoo kort tijdperk geheel te vernietigen en voor te komen? En welke ſmetſtof of ſmettend gift (*contagium S. Virus Contagioſus*) bij voorb. van de pest, gele koors, kinderpokken enz., zoude men in een zoo kort tijdsverloop en door een zoo eenvoudig middel als door mij gebezigd werd, kunnen vernietigen en onwerkzaam maken, of de zich reeds daarvan ontwikkelende uitwerkſelen zoo plotſeling kunnen doen ophouden, alleen door eene herſtelde huidsuitwaſeming? En zoude eene kwaadaardige ſmetſtof, welke dusdanige verſchrikkelijke verſchijnſelen als die van

 den

de *Cholera Morbus* zijn, zoude kunnen voortbrengen gedurende niet meer dan vier dagen in een zoo bekrompen bestek als een Korvet, (in zoodanige gevallen) is, met de meeste krachtdadigheid kunnen woeden, de helft der zich aan boord bevindende menschen aandoen, daarvan ten naaste bij een derde wegrukken, en met het einde van den vierden dag plotseling ophouden, zonder eenig spoor na te laten? En waarom (gesteld zijnde dat de ziekte door besmetting op eene of andere wijze onder de equipage was gebragt) ontwikkelden zich deszelfs uitwerkselen niet voor het oogenblik dat de manschap aan de zamenloopende omstandigheden van den 3den tot den 9den Junij waren blootgesteld: en waarom hield met den 9den bij het eindigen dezer tegenheden ook dadelijk de ziekte op te woeden? Dan hoe vele vragen zouden uit het door mij aangevoerde, en der door mij alhier reeds gedane, nog niet kunnen worden gedaan; en daar ik voornemens ben, noch de eene, noch de andere stelling te verdedigen, heb ik alleen deze aangehaald, om ten minste eenige redenen te geven, waarom ik mij voor het niet *contagieuse* karakter dezer epidemie heb laten innemen.

Aan de lijken der overledenen, konde ik niets bespeuren, wat mij voor het tegendeel konde doen overhellen, geene ontbinding van vochten, geen spoedigere overgang tot rotting, geene miskleurige vlekken (*petechgiæ*) door uitstortingen van bloed, enz. onder de huid, geene verzamelingen van eenigzins van besmetting te verdenkene stof, in de vormen van *bubones* of van puisten of builen, zoo als in rotkoortsen, gele koorts, pest, kinderpokken; enz., niets van dit alles heb ik bij de onder mijne zorg geweest zijnde lijders kunnen ontdekken; terwijl ik mij ter verdere overtuiging van het al of niet, geenszins aan de roekelooze, en zooverre ik geloof, altoos nog onvolmaakte proeven, van het besmetten door het afgelaten bloed, met het uitbrekend in de hooge graden der ziekte zich aan hals en borst vertoonend waterachtig vocht, het gebruiken

der

der uitgebraakte ſtof, enz., niet heb willen bezig houden, daar ik mij in allen gevallen op de beſmette plaats zelve bevond, en deze door mij als zeer roekeloos en op verre na niet als voldoende beſchouwd wordende proeven door mij liever aan geestdrijvende waaghalzen worden overgelaten.

Tot dusverre datgene, wat ik van deze verſchrikkelijke ziekte zelve waarnam, en over derzelver oorzaken oordeel; wijnevens de ter beſtrijding derzelve door mij aangewende wijze van behandelen. Doch alvorens dit verſlag te eindigen, zij mij nog vergund de weinige navolgende aanmerkingen te maken, voornamelijk over de bij dezelve aangewende middelen.

De aderlating werd door mij alleen aangewend in krachtvolle, jonge, bloedrijke geſtellen, in denzelfden tijd dat zij in het warme bad lagen, en zoolang aanhielden; tot de pols zich begon te ontwikkelen of het afgelatene bloed eene hoeveelheid van 12 tot 16 onſen bedroeg, van de vijf gevallen, waarin ik dezelve aanwendde, werden drie met een ſpoedige en gelukkige herſtelling bekroond.

Het warme bad wordt door mij als eene der krachtdadigst de ontſpanning bevorderende middelen in deze ziekte beſchouwd, dan daar men aan boord der kleinere ſchepen geene genoegzame ruimte heeft, om den uit hetzelve komenden lijder, zonder blootſtelling aan lucht en windſtroom in deszelfs bed of hangmat te kunnen bergen, wordt dezelve daardoor aan eene der gevaarlijkſte omſtandigheden blootgeſteld en tegen welker ſchadelijke gevolgen de in het bad behaalde vorderingen op verre na niet kunnen opwegen: in dusdanige gelegenheden, zoude ik verkiezen, het bad liever geheel nà te laten, zoo als ik zelf na den tweeden dag deed, wanneer de lijders menigvuldiger en met meer overhaasting onder mijne zorg kwamen, en dadelijk tot de wrijvingen met azijn en arak door middel van warme wollen lappen overgaan. Ook kan ik niet zeggen, dat ik het niet gebruiken van het warme

 bad

bad in de betrekkelijke hoeveelheid der herſtelden heb kunnen bemerken.

Het heulſap eene der in deze ziekte onmisbaaarſte geneesmiddelen moet ter ſpoedigere ontbinding der krampen in ruime gaven (en wel bij voorkeur den ſpecerijachtigen wijn van hetzelve (*vinum opii Aromaticum*) van niet minder dan twintig droppels in eens, en vervolgens van uur tot uur eene herhaling van tien droppels gegeven, en bij voorkeur met den peperment olie (*oleum Menthæ Piperita*) bedeeld en met bijvoeging van een warm aftrekſel van gewone kamillen gegeven worden.

Tot de bevordering der algemeene opwekking, vermeerdering der dierlijke warmte en werkdadigheid van het hart en ſlagaderlijke ſtelſel, bediene ik mij van warmgemaakte goeden rooden wijn, rijkelijk met ſpecerijen, als: muskaatnoten, nagelen en kaneel gekruid en door ſuiker verzoet, welke altoos de allerheilzaamſte uitwerkſelen had, en voornamelijk bij zoodanige individus, welke reeds voorloopig aan verzwakkende invloeden waren onderworpen geweest.

Ter bevordering van den ſtoelgang, na het ophouden of verminderen der brakingen, heb ik een ſcrupel *calomel*, een uur of twee daarna opgevolgd door een ons van den ricinus olie, of van een half ons van de zwavelzure bitteraarde, of *ſoda*, allerheilzaamst ter bereiking van dit oogmerk bevonden, copieuſe ontlastingen afdrijvende, zonder in het minſte de prikkelbaarheid der maag of des darmkanaals te vermeerderen, hetgeen van de door andere aangeradene *rhabarbarum*, *Jalappæ* en dergelijken het geval is.

Ter herſtelling van de nablijvende zwakte en den onderdrukten toeſtand in eenige individus, heb ik een goed voedend diëet en wijn, als het eenigst noodzakelijke, beste en allervoldoendſte bevonden; alzoo ik heb opgemerkt, dat zenuwmiddelen (*nervinæ*) van welken aard ook, niet werden verdragen,

gen, even min als de koortsbast en velen daarvan eene onaangename gewaarwording en een onaangenaam gevoel, zoo in de maag als over het geheele ligchaam ontwaardde.

Een op verſchillende plaatſen zeer in gebruik, en in de Bataviaſche Courant van den 4den Mei 1821 bekend gemaakt middel, beſtond uit:

Vier eetlepels Brandewijn.

Zestig droppels ſpecerijachtigen wijn van het Heulſap, en

Tien droppels Peperment-olie.

in vier giften, tien minuten na elkander gegeven.

Dat dit voorſchrift in de hand van eenen deskundigen van goeden dienst zoude kunnen zijn, wil ik volgaarne toeſtemmen, doch dat het in de hand van min kundigen en onberedeneerde menſchen gevaarlijk niet alleen, maar in deszelfs gevolgen doodelijk kan worden, is eene waarachtige zaak. Daar vier eetlepels ruim twee onſen vocht en zestig droppels van den *laudanum* tien greinen opium bevatten, is dit geene onbeduidende *potio*, te meer nog daar onachtzaamheid, ſpoed, en ſomwijlen gebrek aan lepels, wanneer de *potio* vereischt wordt; zoowel als het aangename, dat de brandewijn voor eenige tongen bezit, deze maat niet altoos even naauwkeurig doen bepalen. En ik kan op mijne eer verzekeren dat ik aan boord van de transportſchepen lijders heb gezien, welke door deze *potio* van de *Cholera Morbus* gered, doch in weinige oogenblikken (ten minſte weinige uren) daarna in herſenontſteking (*Phrenitis*) vervallen waren en daaronder bezweken —— en waarſchijnlijk alleen ten gevolge van de onnaauwkeurigheid van den bereider dezer *potio*, zoo in de hoeveelheid van den brandewijn als de telling der droppels *laudanum*.

Dat de brandewijn in eenige matige hoeveelheid, met water verdund en met ſuiker bedeeld, eene naar de huid determi-

minerende werkdadigheid zal helpen bevorderen en te gelijk met eene zachte opwekking van het geheele geſtel zal daarſtellen, is ontegenzeggelijk; doch dat dezelve in onmatige hoeveelheden genomen, en nog meer, met zulke ruime giften van het heulſap bedeeld, allergeweldigſte congestiën naar het hoofd zal veroorzaken, is even onbetwistbaar.

Amſterdam, Julij 1824.

DAUM.

AAN-

AANHANGSEL B.

Rapporten over de Epidemifche Cholera, *welke in geheel* Hindostan *en op het Schiereiland van* Indië, *federt de maand Augustus* 1817 *gewoed heeft. Uitgegeven op last van het Gouvernement van* Bengalen. Een deel in 4to. 228 bladz.

Bombay 1819.

——————— Seu dira per omnes
Manarent populos fævi Contagia morbi.

Deze belangrijke, door de Geneeskundige Kommisfie te *Bombay* bijeen vergaarde, Verzameling van ftukken werd, ingevolge het verlangen van Dr. STEUART, als het hoofd der Kommisfie, laatftelijk naar *Europa* terug gekeerd, en federt overleden, mij door tusfchenkomst van Dr. SCOTT aangeboden. Dit werk is algemeen in *Indië* verfpreid, doch kan niet hier bekend zijn, dan door eene gelegenheid als deze. Ik oordeel het daarom eenen pligt der kunstgenooten in het algemeen, zich zelven grondiger bekend te maken, dan zulks tot heden toe heeft plaats gehad, met eene der verfchrikkelijkfte en doodelijkfte Epidémiën, welke immer onze uitgeftrekte Indifche bezittingen teisterden. De zaak zelve is buitengemeen belangrijk voor de Geneeskundigen in het algemeen, zoowel in een *Patologisch* als *Therapeutisch* opzigt, on-

onafhankelijk van die talrijke banden en betrekkingen, waardoor wij aan het noodlot onzer Indifche bezittingen verbonden zijn. Om alle deze redenen zal men mij gereedelijk de lengte vergeven, waartoe zich dit ftuk mogelijk zal uitftrekken, vooral daar ik alle moeiten zal doen, om hetzelve zoo kort en zakelijk te maken als letterkundige arbeid en beknoptheid van druk zulks toelaten.

Er zijn eenige treffende bijzonderheden, welke de Gefchiedenis dezer Epidémie vergezellen, en welke der opmerking wel waardig zijn. Het eerst verfcheen dezelve in Augustus 1817, in *Zilla Jesfore*, omtrent 100 (25 D.), mijlen, ten noord-oosten van *Calcutta*, doch zonder eenige voorafgaande bijzonderheid des weders; wordende door de plaatfelijke overheden befchouwd als van eene plaatfelijke hoedanigheid, en als toe te fchrijven aan het onmatige gebruik van bedorven visch en flechte rijst; doch met rasfe fchreden verfpreidde dezelve zich weldra door de nabij gelegene dorpen, en liep van diftrikt tot diftrikt, tot zij de geheele provincie van *Bengalen*, onder deszelfs invloed gebragt had. Vervolgens bereikte dezelve *Behar*; en, na de voornaamfte fteden, beöosten en bewesten den *Ganges* gelegen, bezocht te hebben, bereikte zij de hoogere Provinciën; hier maakte dezelve in de groote fteden een geregelden voortgang; doch anders was het in de minder bevolkte gedeelten des lands gefteld. Somwijlen maakte de ziekte een' geheelen kring, om eenig dorp, zonder zich in hetzelve te vertoonen, en verdween daarna, als of dezelve het diftrikt geheel verlaten had; kwam vervolgens, na verloop van eenige weken, zelfs maanden, op het onverwachtst terug, vertoonde zich alsdan naauwelijks in die plaatfen, welke reeds eenmaal derzelver vernielenden invloed ondervonden hadden, en ontvolkte diegenen, welke zich nog kort te voren, met eene gelukkige bevrijding van dezelve, hadden geluk gewenscht. Somwijlen eindigde dezelve plotfelings, als door een' onbekenden en onmerkbaren tegenftrever

we-

wederhouden, na eene lange ſtreek aan eene der zijden van den *Ganges* doorloopen te hebben: maakte als het ware eene pas dwarsch over de rivier, en verwoestte alles, aan deszelfs tegenoverliggenden oever. *Report of the Calcutta medical Board.*

In *Calcutta*, vertoonde dezelve zich in de eerſte week van September, en elke opvolgende week konde gezegd worden, vermeerderde kracht aan de ziekte, en meer uitgebreidere invloed aan deszelfs werking mede te brengen. Van Januarij tot het einde van Mei had de ziekte haar hoogſte toppunt (*acmé*) bereikt, en men kan zeggen, dat gedurende dit tijdvak, de ſterfte in de ſtad, zelden minder, dan een getal van 200 menſchen elke week bedroeg!

De middel-afdeeling van den Kommandant en Chef, vertoonde een verſchrikkelijk voorbeeld, van het vermogen der ziekte. Dezelve beſtond uit niet minder dan tienduizend ſtrijdbare mannen, en het getal der dooden onder dezelve, bedroeg binnen twaalf dagen, volgens eene zeer gematigde berekening, tot drie duizend, en volgens anderen, tot vijf, ja zelfs tot achtduizend!

Op den 6den Augustus 1818, verſcheen de ziekte te *Bombay*, nadat zij omtrent een jaar had doorgebragt, om de vlakte des Indiſchen Delta's te overkruiſſen. Het ſcheen aan de Doctoren STEUART en PHILIPS de bekwame leden van het Geneeskundig Beſtuur te *Bombay* toe: dat de ziekte even als in gevallen van gewone plaatſelijke beſmetting (*infection*) geſchikt was, om van plaats tot plaats te kunnen worden overgebragt, alsmede om zich zelve voort te planten door alle zoodanige middelen, als bekende beſmettingen doen." *Preface*, XII.

De gedeeltelijke en ongeregelde wijze, waarop de ziekte zich in de ommeſtreken van *Bombay* verſpreidde en heerschte, bij de aannadering van het koele ſaizoen, konde door het gemelde beſtuur niet worden verklaard: dan alleen door te voor-

vooronderſtellen, dat de vermindering van de temperatuur, in vereeniging met blootſtelling, eenige ſlepende overblijfſelen van een dadelijk gift, in werking had geſteld." Hierop gaat het beſtuur tot eene beſchrijving der ziekte over. Zoo als dezelve was opgeſteld door de geneeskundige kommisſie van *Bengalen*, welke ik alhier woordelijk zal opgeven.

Nadat aldus de Commisſie eene korte en voorloopige ſchets van de geſchiedenis dezer epidemie had, zoude zij nu overgaan tot het uit een zetten van die verſchijnſelen, welke met dezelve vergezeld gaan, en in het volbrengen van die gedeelten van hunnen last, zullen zij geene zwarigheid vinden. De ziekelijke verſchijnſelen van deze meest vernielende ziekte, waren al te merkbaar bij hare aannadering en opvolgenden voortgang, en vertoonden onder de duizenden, welke door dezelve werden aangedaan, mogelijk minder verſcheidenheid en geringere afwijking dan de werking van bijna elke andere ziekten, waaraan het menſchelijk ligchaam onderhevig kan zijn, karakteriſeert. De gezonde en ziekelijke, de ſterke en zwakke, Europeanen en Inboorlingen, Mahomedanen en Hindo's, oude en jonge van beiderlei ſekſe, van allerlei temperement en geſtel, waren alle evenzeer aan haren invloed onderhevig.

„ Gemeenlijk ſtelden de aanval zich in met een gevoel van matheid, beving, ligthoofdigheid, walging, hevige aandrang tot braken, braking en ſtoelgang van eene waterige, als weigekleurde of groenachtige vloeiſtof. Deze toevallen werden vergezeld, of weldra door ernſtige krampen opgevolgd; gemeenlijk in de vingers en teenen hunnen aanvang nemende, en zich daarna tot aan de handen en voorarmen, de kuiten, dijen, buik en benedenſte gedeelten van de borst uitſtrekkende. Deze worden weldra door pijn, zamentrekkingen en drukking vande maag en het hartenzakje (*pericardium*), aanmerkelijk gevoel van inwendige hitte, en buitengewone dorst opgevolgd; met een aanhoudend verlangen naar koud water, hetwelk niet

Zoo-

zoodra genoten is, of het wordt weder uitgebraakt met eene hoeveelheid waterachtig ſlijm (*phlegme*), of witachtige vloeiſtof, als het ſchuimſel van havermeel. De verrigtingen van het hart en der ſlagaderen houden nu omtrent op, en de pols wordt daarbij of zoo zwak, dat zij aan den voorarm en ſlapen naauwelijks een onduidelijk gevoel van vloeijing overlaat, of dezelve wordt geheel onmerkbaar. De ademhaling is moeijelijk en verhaast, ſomwijlen met lange en menigvuldige malen afgebrokene inademingen. De huid wordt koud, klam, en overdekt met groote zweetdroppels; onaangenaam vochtig aan het gevoel, en door eene blaauwachtige, paarſen, of roodachtige tint, miskleurd. Spoedige en aanmerkelijke onderdrukking der krachten, angst en rusteloosheid. Het aangezigt valt in, de oogen worden betrokken, ſtarende en glazig, of zwaarmoedig en dof; zinkende in hunne holten en door donkere kringen omgeven; de kaken en lippen loodkleurig en bloedeloos; en de geheele oppervlakte des ligchaams omtrent van gevoel ontbloot, vooral in zwakke geſtellen, waar de aanval buitengemeen hevig was, en niet door geneesmiddelen werd tegengegaan. De bloedsomloop en dierlijke warmte herſtelden zich nimmer van zelf; de brakingen en ſtoelgangen waren aanhoudend, zoowel als de dorst en rusteloosheid; de lijder werd ijlhoofdig of ongevoelig, de oogen op onbepaalde voorwerpen ſtarende, en zonk, onder eene vermeerdering der krampen, gemeenlijk binnen de vier of vijf uren, in deszelfs bed in elkander.

Somwijlen werden individus, die de volmaaktſte gezondheid genoten, op het onverwachtst, en als hetware plotſeling door de ziekte overvallen; op andere tijden weder zoodanige, welke van een voorgaand ziekelijk geſtel waren; terwijl deze laatſte gemeenlijk onder den aanval bezweken. Somwijlen waren de maag en darmen reeds eenige dagen vóór den aanval ongeſteld; in dit geval kwam dezelve in een oogenblik met hevig geweld, en bragt den lijder weldra tot het uiterſte.

Dus-

Dusdanig was de gewone verſchijning der ziekte in zoodanige gevallen, waarin de lijder reeds in de eerſte tijdperken derzelve werd weggerukt. De eerſte toevallen echter, waren in vele gevallen zeer verſchillende. Somwijlen werd de misſelijkheid en ſtoelgang door de krampen voorafgegaan; ſomwijlen zonk de lijder in eens, na eene ſlechts geringe hoeveelheid van kleurlooze vloeiſtof, door brakingen en den ſtoelgang ontlast te hebben. De in de vroegere tijdperken door braking uitgeworpene ſtof, was in de meeste gevallen ongekleurd en melkachtig; ſomwijlen groen. Op dezelfde wijze waren de ontlastingen *per anum*, waterig en drabbig; ſomwijlen ook rood en bloedig, en in eenige weinige (enkele) gevallen waren dezelve groen papachtig, als halfverteerde plantaardige zelfſtandigheden. In geen een geval ontdekte men drekſtoffen in de eerſte beginſelen der ziekte. De krampen namen gemeenlijk hunnen aanvang in de uiteinden des ligchaams, en kroopen alzoo opwaarts naar den tronk; ſomwijlen waren zij gelijktijdig in beiden; en ſomwijlen was de orde van opvolging omgekeerd, wordende de buik het eerſte en daarna de handen en voeten aangedaan.

Zeldzaam gingen deze krampen zoo verre, dat zij algemeene *convulſie* werden. Veeleer ſchenen dezelve aandoeningen van enkele ſpieren en van bijzondere gedeelten van vezelen dezer ſpieren; eene trilling, ſchudding en opkrimping in de aangedane gedeelten te weeg brengende, en de vingers en teenen verſtijvende en kromtrekkende. Altoos klaagde de lijder over pijn dwars door den buik, welke op het aanraken, in het algemeen pijnlijk, en ſomwijlen naar de zijde des ruggengraats terug getrokken was. De brandende gewaarwording in de maag en darmen was altoos aanwezig, en ſtrekte zich ſomtijds langs den ſlokdarm (*oeſophagus*) tot aan deszelfs hoofd uit. Het vermogen van willekeurige beweging, was, in elk geval verminderd, en de geest onderdrukt. De lijder waggelde als een bedronken of zakte in een, en viel terneder als

een hulpeloos kind. Somwijlen, hoewel zeldzaam, klaagde hij over pijn boven eene, of beide de oogholten. De pols was, voelbaar zijnde, meestal geregeld en buitengemeen zwak, fomwijlen zacht, niet zeer rad; gemeenlijk van 80 tot 100 polsflagen in eene minuut doende; offchoon dezelve in enkele gevallen, tot 140 en 150 opklom, doch ook dan was de de dood nabij! Nu eens was dezelve onduidelijk, klein, zwak en ongeregeld; dan eens zeer rad, en dan weder langzaam voor een of twee flagen. De mond was heet en droog, de tong hard en aanmerkelijk, nu eens witachtig, dan eens geel, rood of bruin bezet. De *urine* was in den aanvang gewoonlijk helder en werd zonder hinder ontlast; fomwijlen echter was de ontlasting zoo moeijelijk en gering, dat het aan druppelpis (*ftrangury*) geleek, fomwijlen ook werd dezelve in eene zoo geringe hoeveelheid afgefcheiden, dat het fcheen, alsof de nieren geheel werkeloos waren. In eenige weinige gevallen, waaren de handen bevende; terwijl in andere gevallen, de lijder zich geheel vrij van pijn en ongefteldheid zegde te zijn, wanneer een onmerkbare pols, koude huid, en angftig aangezigt eenen fpoedigen dood aankondigden. Onveranderlijk vermeerderden de krampen bij elke beweging.

„ Wanneer de krachten van het geftel des lijders, of van de toegediende geneesmiddelen, offchoon onvoldoende om de ziekte geheel te onderdrukken of te overwinnen, echter genoegzaaam voldoende waren, om de hevigheid van deszelfs aanval tegen te ftaan, maakte de natuur verfcheiden pogingen ter redding, en onderhield fterke, doch bedriegelijke vooruitzigten op eene terugkeerende gezondheid. In dusdanige gevallen, werd de warmte in fommigen geheel in anderen flechts gedeeltelijk herfteld; in deze laatfte waren het gemeenlijk de buik en borst, welker warmte zich herftelde, terwijl de ledematen doodelijk koud bleven. De pols konde alsdan terug keeren en zelfs gematigd worden; de brakin-

 gen

gen en krampen verdwijnen; de walging verminderen en de ſtoelgangen groen, pekkig, en zelfs ſtoffelijk worden; en onder alle deze voordeelige verſchijnſelen, de lijder op het alleronverwachtst inſtorten; koude huiveringen, hik, gebrek aan ſlaap, angſtige benaauwdheid, enz. terug keeren; brakingen, onderdrukking en gevoelloosheid weder eenen aanvang nemen, en binnen weinige uren in den dood eindigen.

„ Wanneer de ziekte haren vollen loop volgde, vertoonden zich de volgende verſchijnſelen. Dat tijdperk dat men het koude, of den ſtaat van invalling kan noemen, duurde gewoonlijk van vier en twintig tot acht en veertig uren zeer zelden langer dan drie dagen. Gedurende de eerſte vier en twintig uren, hielden doorgaans omtrent alle toevallen van doodelijke onderdrukking, koude huid, zwakke pols, brakingen en ſtoelgangen, krampen, dorst en angſtige benaauwdheid, onophoudelijk aan. Wanneer het geſtel herlevende kenteekenen vertoonde, herſtelden zich de levensvermogens, de bloedsomloop en dierlijke warmte; de krampen en het ziekelijk gevoel verminderden aanmerkelijk; de warmte vermeerderde trapsgewijze, terwijl de pols in ſterkte en volheid toenam, en ſomwijlen, zelfs ſcherp en hard werd. De tong werd meer donker beſlagen en de dorst hield aan met verminderde misſelijkheid. De ſtoelgangen waren nu niet langer waterig, eerst werden zij bruin en vochtig, dan donkerder, zwart en pekachtig, en gedurende eenige dagen, gingen de darmen voort, met ongeloofelijke hoeveelden ontaarde gal te ontlasten, tot met de terugkeerende gezondheid, de herſtellende afſcheidingen der lever en andere ingewanden, trapsgewijze een meer natuurlijk voorkomen aan dezelve gaven. De koorts, welke onveranderlijk dit tweede tijdperk der ziekte vergezelde, moet veeleer aangemerkt worden, als het gevolg der herſtellingskracht of van de pogingen door de natuur tot zelfsherſtelling aangewend, van den geweldigen ſchok, welke zij had doorgeſtaan, dan wel als eenig zamenſtellend of nood-

za-

zakelijk vereischt wordend toeval der ziekte zelve. Dezelve had zeer veel van die gewone galachtige *affectien*, welke in deze breedten heerfchen. Zoo als de heete, drooge huid, vuile en diep beflagene drooge tong, harde drooge mond, pijnlijke maag, veranderde affcheidingen; en radden ongeftadigen pols: fomwijlen met bewusteloosheid (*ftupor*), ijlhoofdigheid (*delirium*), en andere merkbare aandoeningen der herfenen. Wanneer de ziekte, na dit tijdperk bereikt te hebben, doodelijk werd, veranderde de tong van eene roomkleur, in bruin, fomwijlen donker, hard en meer beflagen, de lippen en tanden werden vuilachtig aangeflagen; de toeftand der huid was verfchillende; koude huiveringen door gloeijende hitte afgewisfeld, de pols werd zwak en bevende, ftootende ademhaling; groote rusteloosheid en diepe opvolgende neerflagtigheid, en weldra eene aan den lijder ongevoelige ineenzakking onder de verzwakkende uitwerkfelen der menigvuldige donkergeklenrde pekachtige darmsontlastingen.

„ Men vooronderfteide (waarfchijnlijk alleen herfenfchimmig) dat de ligchamen der aan deze ziekte overledenen . eerder in ontbinding (rotting) overgingen, dan die van onder andere omftandigheden overledenen. De ligchamen der in de eerfte tijdperken der ziekte overledene, vertoonden naauwelijks eenigen blijk van ziekelijke aandoening. Offchoon men heeft waargenomen, dat de darmen bleeker en met meerder lucht opgevuld waren, dan gewoonlijk, en dat de buiksholte na geopend te zijn, eene onaangename en hinderende lucht van eene bijzondere hoedanigheid uitgaf, geheel en al verfchillende van de lucht van andere doode individus. In de ligchamen van diegenen, welke eenigen tijd na den aanval geleefd hadden, was de maag uiterlijk, gewoonlijk van een natuurlijk voorkomen. De kleur des darmkanaals verfchilde van een diep roozenrood, tot eenen donkeren tint, naarmate de vermeerderde werkdadigheid des vaatgeftels, meer flagaderlijk of aderlijk geweest was. Bij het openen van de maag

 werd

werd dezelve fomwijlen opgevuld gevonden met eene doorfchijnende, eene groene of donkergekleurde vloeiftof. Bij het ontleden hiervan, bevond men deszelfs inwendige rokken in fommige gevallen volmaakt gezond; in anderen en meer algegemeen waren dezelve door donker roode ftreepen overkruist, afgewisfeld door ontftekingachtige vlekken, gemaakt door het weeffel van verwijde vaten. Dit voorkomen ftrekte zich dikwerf tot aan den twaalfvingeren darm (*intestinum duodenum*) uit. In zeer enkele gevallen was de geheele inwendige oppervlakte van de maag door eene *gecoagulcerde lympha* overdekt; bij het wegnemen waarvan, men gewoonlijk eene gelatineufe ftof in rijen of verhevene ftrepen op de inwendige rok derzelve vond. De dikke darmen waren fomwijlen met eene modderige vloeiftof opgevuld en fomwijlen loodkleurig met donkere gal aan teer gelijk, vooral wanneer het voorwerp in de vroegere tijdperken der ziekte overleden was. In de meeste gevallen was de lever vergroot, en met bloed opgevuld; in weinige gevallen was dezelve vergroot, zacht, ligtgekleurd met grijze vlekken en niet zeer opgevuld. In anderen nog, was dezelve zamengevallen en flap; de galblaas was zonder uitzondering, vol van eene donker groene of zwarte gal. De milt en ingewanden van de borstholte, waren gemeenlijk gezond. De groote aderlijke vaten waren meestal met bloed opgevuld; en in een enkel geval was de linkerkamer van het hart (*ventriculus finister*) buitengemeen opgepropt De herfenen hadden gewoonlijk een natuurlijk voorkomen. In een of twee gevallen vond ik eene uitftorting van *lympha* tusfchen derzelver vliezen omtrent den kroon-naad; genoegzaam voldoende om uitgeftrekte aanhechtingen te veroorzaken, in andere gevallen waren de boezems, benevens de tot dezelve leidende vaten, met een zeer donker bloed opgevuld."

De volgende uittrekfelen zullen aantoonen, dat de ziekte reeds aan SYDENHAM bekend was, en door dien opmerkzamen Geneeskundige naauwkeurig befchreven is. Nergens fpreekt

hij

hij van gal, als eenig gedeelte, der door de brakingen en ftoelgangen ontlastte ftof, uitmakende, en vandaar mag men gerustelijk afleiden, dat dusdanige ontlastingen niet aanwezig waren (*).

Over deze ziekte fprekende, zegt hij:

„ Qui ab ingluvie ac crapula nullo temporis discrimine pas-
„ fim excitatur affectus, ratione fymptomatum non abfimilis,
„ nec eamdem curationis methodum respuens, tamen alterius
„ est fubfellii. Malum ipfum facile cognoscitur, adfunt enim
„ vomitus enormes, ac pravorum humorum cum maxima dif-
„ ficultate et angustia per alvum dejectio; cardialgia, fitis.
„ Pulfus celer ac frequens, cum æstu et anxietate, non raro
„ etiam parvus et inæqualis, infuper et naufea molestisfima,
„ fudor interdum diaphoreticus, crurum et brachiorum con-
„ tractura, animi deliquium, partium extremarum frigiditas,
„ cum

(*) Op het allernaauwkeurigst zijn de fchriften van SYDENHAM door mij onderzocbt, en ik verzeker, dat in geen een geval, waarin hij van de *Cholera Morbus* handelt, hetzij *Epidemisch* of *Sporadisch*, door hem van de ontlasting van gal, als een gedeelte uitmakende, veel minder als eene oorzaak dezer ziekte zijnde, gefproken wordt. En daar deze Schrijver erkent wordt, een der beste en naauwkeurigfte Waarnemers van de Natuur te zijn geweest, zien wij op welke gronden Dr. SAUNDERS en andere hunne galachtige *theorie* dezer ziekte gebouwd hêbben. De zaak is, zoo als ik reeds federt lang bevestigd heb, „ dat de ontlasting van gal in de *Cholera* eene tweede of derde fchakel in de keten van oorzaken en uitwerkfelen —— en altoos eene heilzame poging des geftels, zoowel als een allervoordeeligst verfchijnfel der ziekte is.

Ook merk ik hier aan, dat ARETEUS de ontlasting van gal als een onbetrekkelijk uitwerkfel befchrijft; daar hij zegt:

„ *In primis, quæ evomuntur*, aquæ fimilia funt; *quæ anus effundit, ftercorea, liquida, tetrique odoris fentiuntur. Siquidem longa cruditas id malum excitavit, quo fi per clyfterem eluantur, primo pituitofæ*, mox biliofa feruntur.” De Cholera, *Chap.* 5.

„ cum aliis notæ ſymptomatibus, quæ adtantes magnopere „ perterrefaciunt, atque etiam angusto viginti quatuor hora„ rum ſpatio ægrum interimunt."

En verder in zijnen brief aan Dr. BRADY, beſchrijvende de epidemiën van de jaren 1600 vier-, vijf en zes en zeventig, zegt hij:

„ Exeunte æſtate *Cholera Morbus* epidemice jam ſævibat, et inſueto tempestatis calore evectus, atrociora convulſionum ſymptomata, eaque diuturniora ſecum trahebat, quam mihi prius unquam videre contigerat. Neque enim ſolum abdomen uti alias in hoc malo, ſed univerſi jam corporis musculi, brachiorum crurumque præ reliquis, ſpasmis tentabantur dirisſimis, ita ut æger e lecto ſubinde exiliret, ſi forte extenſo quaquaverſum corpore eorum vim posſet eludere." xxiii

De eerſte dezer twee uittrekſels beſchrijft de ziekte met eene groote naauwkeurigheid, zoo als dezelve gewoonlijk de inboorlingen aandoet, van de tweede wordt wel een voorbeeld gegeven in Dr. BURRELS rapport, zoo als de Europeanen van het 65ſte regiment te *Seroor* door dezelve werden aangedaan. Ook is deze ziekte naauwkeurig beſchreven door GIRDLESTON en den Heer CURTIS van *Madras* in 1782, wanneer dezelve in de zuidelijke provinciën van het ſchiereiland heerschten. Dr. TAYLOR voorzag almede de geneeskundige kommisſie van een geſchreven geneeskundig werk, de *Madhow Nidan* genaamd, hetwelk ten klaarſte bewijst, dat deze ongeſteldheid ſedert lang aan de inboorlingen des lands bekend is.

Het zou overtollig zijn, dit onderzoek verder voort te zetten, en wij zullen hier alleen bijvoegen, „ dat Dr. JAMES JOHNSON, voor zooverre ons bekend is, de laatſte ſchrijver is, welke dit onderwerp behandeld heeft, en ook de verdienſten bezit de eerſte te zijn, welke in het algemeen de beste behandeling derzelve heeft aangewezen, na eenige weinige gevallen met welke hij op de oostelijke kust van

Cey-

Ceylon te doen had, en waar de ziekte meer dan eenig ander gedeelte van *Indië* de overhand fchijnt te hebben.

De opwekkende en naaste oorzaken dezer belangrijke Epidémie zijn, even als die van meer andere, in de grootfte duisterheid gewikkeld — „ *atra caligine merfæ* ;" zeer verfchillend zijn de gevoelens in *Indië*, ten opzigte van haar al of niet befmettend vermogen, natuurlijker wijze ontftaande uit de moeijelijkheid des onderwerps.

„ Verfcheidene onwederftaanbare zaken reeds aangehaald, of in de volgende Rapporten nog ter aanhaling overig; en deszelfs blijkbare onregelmatigheid, van alle tot heden toe bekende eenvoudige Epidémiën, zoude de ftelling van befmetting fchijnen te verdedigen; terwijl de tegengeftelde ftelling, alleen door eene foort van ontkende waarfchijnlijkheid wordt onderfteud." xxix.

De Raad van Gezondheid merkt nogtans zeer gegrond aan, dat dit een verfchil van zulk een belang is, dat het geenszins te haastig als betoogd en bewezen moet worden aangenomen, of als ontkend moet worden verworpen; doch met dat vlijtig en naauwkeurig onderzoek en voorzigtige leiding moet worden vervolgd en nagefpoord, als tot elk onderwerp van wetenfchappelijke kunde zoo noodzakelijk ter ontdekking van de waarheid is.

Ten opzigte van de voorbefckikkende (of veeleer de opwekkende) oorzaken, zijn de beoefenaren der geneeskunde het eens.

Spoedige veranderingen in den dampkring, ten opzigte van temperatuur en vochtigheid, blootftelling des ligchaams aan koude windftroomen, voornamelijk van de avondkoelte, na door hevige ligchaamsbewegingen, van welken aard ook, verhit te zijn, hetwelk verzwakking of uitputting veroorzaakt, lage moerasfige verblijfplaatfen, opblazende en flecht te verterene fpijzen, voornamelijk raauwe en waterachtige plantgewasfen; welke een aanmerkelijk gedeelte van het voedfel

ſel der inboorlingen uitmaken; en bovenal de trapsgewijze ondermijning van het geſtel, welke ontſtaat in eene zamengepakte, onzindelijke en kwalijk gevoedde masſa van bevolking, zijn alle onwederſpreekbare en krachtdadige, voorbeſchikkende oorzaken." De droevige ondervinding heeft nogtans bewezen, dat het niet aanwezig zijn, zelfs van alle deze oorzaken, ons nog geene verzekerende beveiliging tegen den aanval dezer ziekte oplevert. De geneeskundige kommisſie durft het geenszins op zich nemen om te beſlisſen, of de onzigtbare oorzaak (welke die ook zijn moge), meer onmiddelijk op het vaat-, dan wel op het zenuwgeſtel werkt; doch door de verſchillende wijze van aanvalling, welke het ontſtaan gaf aan eene verdeeling der ziekte in twee ſoorten of verſchillende gedaanten, zijn zij geneigd te vooronderſtellen, dat nu eens het eene, dan weder het andere dezer ſtelſels, den *onus* van den eerſten aanval der ziekte draagt."

„ Zeer algemeen ſchijnt de aanval te beſtaan in eene krampachtige aandoening van de maag, den twaalfvingerigen darm, en wel voornamelijk der galleiders (zijnde de afwezigheid der gal, zoo in de boven- als benedenwaarts ontlaste ſtoffen, mogelijk, het meest eenſtemmige onderſcheidende kenmerk dezer ziekte), welke zich zeer ſpoedig aan het geheele darmkanaal mededeelende, hetzelve de daarin bevatte ſtoffen doet uitwerpen. Het is echter meer dan waarſchijnlijk, dat dit meer de eerst zigtbare verſchijnſelen zijn; want het zoude ſchijnen, dat alsdan alreeds eene groote verandering in den bloedsomloop, en dat de verrigting van het hart zelfs aanmerkelijk verminderd is, voor dat dezelve zich vertoont. Dit ſchijnt zeer duidelijk van de menigte gevallen, in welke noch brakingen noch ſtoelgangen aanwezig zijn, en in welke het eerſte voorkomen der ziekte meestal eene geheele ophouding der levensverrigtingen is, onmiddelijk opgevolgd door ernſtige krampachtige aandoeningen der ſpieren, koude der uiteinden, enz." xxxiii.

Hier

Hier heeft de Commissie de beschrijving over den aanval van den *Typhus Congestiva* van Dr. ARMSTRONG overgenomen, merkende daarbij aan:

„ Dat zij, die de in geschil zijnde ziekte het naauwkeurigst kennen, verwonderd moeten zijn over de treffende overeenkomst tusschen dezelve en den *typhus*, bij deszelfs eerste verschijning."

Zij verzekeren, „ dat de ontleding overvloediglijk aantoont, dat aderlijke aanhoopingen (*congestiën*) de voornaamste veranderingen uitmaken, welke gedurende het leven plaats hebben."

De volgende aanhaling, offchoon lang, kan echter niet verkort worden, zonder aanmerkelijk van derzelver waarde te verliezen.

„ Omtrent het onderwerp van behandeling der ziekte, behoeven wij slechts weinig te zeggen. De door Dr. BURRELL van het 65ste regiment, zoo spoedig en doelmatig aangenomene praktijk, bewijst ten klaarste, dat de aderlating de ware grondslag tot eene gelukkige behandeling is bij de Europésche individus, door de ziekte aangedaan, voornamelijk wanneer dezelve in den eersten aanvang wordt aangewend, en mogelijk ook wel bij de inboorlingen; gesteld dat dezelve vroegtijdig genoeg worde in het werk gesteld, en zoolang als de levensvermogens genoegzaam voorhanden zijn, om eene vrije en ruime uitvloeijing bij de ontlasting te onderhouden; en nimmer zelfs behoorde dezelve te worden verzuimd, daar het genoegzaam bewezen is, dat de groote zwakte, waarover zoo zeer geklaagd wordt, grootendeels alleen schijnbaar is.

Als geneesmiddel, is de *Calomel* voorzeker het eerste in rang; en schijnt, voornamelijk wanneer dezelve in behoorlijke giften, met behulp van het *opium*, en wel bijzonderlijk in de eerste tijdperken der ziekte, gegeven wordt, even werkzaam te zijn in het beteugelen van deszelfs voortgang onder de inboorlingen, als de aderlating onder de Europeanen is. In alle de te voren door ons aangehaalde gevallen, wanneer wij

de ziekte in haren eerſten aanval ontmoette, was een enkel ſcrupel *calomel* met zestig droppels van den *laudanum* (*Vinum opii Auromaticum*) en eene ons van den ricinus olie, voldoende om de herſtelling te voltooijen. De praktijk dezer plaats draagt voldoende bewijzen, zoo als ten klaarſte blijkt uit het rapport van Dr. TAYLOR, van het vermogen dat de *calomel* over de ziekte bezit; en zulks zooveel te meer, om dat het dikwerf het leven redde van lijders, bij welke de aderlating niet konde worden aangewend.

Wij gelooven, dat alle andere middelen, meer als onderſteunende middelen (*auxiliaries*) zonder twijfel, ten hoogſte werkzaam, als zoodanig moeten aangemerkt, en daarom nimmer behooren te worden veronachtzaamd; doch voornamelijk het warm bad en de opwekkende wrijvingen. Zelfs daar, waar de ziekte voor de bloedontlasting ſchijnt te bezwijken, gelooven wij het nog ten hoogſte noodzakelijk, getrouw den *calomel* toe te dienen. De vermogende uitwerking van dit middel, in het doen bedaren van de prikkelbaarheid der maag en der darmen (wanneer dezelve in ruime gaven gegeven wordt), in de meer ernstige aanvallen van persloop, is algemeen onder de beoefenaren der Geneeskunde bekend; en als een voorname en aanhoudende prikkel voor hét vaatgeſtel, zal het gereedelijk erkend worden dôor elk een, welke, gedurende eenigen tijd, onder deszelfs uitwerking van kwijling geleden heeft, waarin de bonzende zamentrekkingen (*bounding pulſations*) van de krop-ſlagaderen eene onaangename gewaarwording, en zelfs verhindering van den ſlaap veroorzaken. Deszelfs vermogen over de ontſtekingen der buiksingewanden, en vooral van den lever, en in de daad in alle vlies- en klierachtige ontſtekingen in het algemeen, is thans overal erkend.

In elke ziekte derhalve, waarin wij redenen hebben te vertrouwen, dat openlijke aanhoopingen tot eene zekere uitgeſtrektheid plaats hebben, en waarin wij beſluiten kunnen, dat de lever, door deszelfs bijzonder zamenſtel en bloedsomloop,

meer

meer onmiddellijk in gevaar is, om ernstig en aanhoudend te worden beleedigd, moet dezelve vooral niet vergeten of uitgesteld worden.

Wij hebben te voren gemeld, dat Dr. JAMES JOHNSON de eerste scheen te zijn, die de beste wijze van behandelen had aangewezen. Sedert het meerendeel der voorgaande aanmerkingen geschreven zijn, hebben wij de tweede uitgave van zijn onschatbaar werk gezien, in hetwelk wij eene krachtdadig bevestigende getuige ten voordeele van de nuttigheid der bloedontlasting in deze ziekte vinden; of eene iets aan dezelve gelijkende, aan de kust van *Braziliё*, door den Heer SHEPPARD, van *Witney*, zonder behulp van eenig ander middel. Het publiek is zeerveel dank verschuldigd aan den Heer CORBIJN, van het etablissement van *Bengalen*, voor zijnen duidelijken en verstaanbaren brief, over dit onderwerp, op eenen tijd, waarin de ziekte de verschrikkelijkste verwoestingen aanrigtte. De vroegtijdige mededeeling zijner praktijk is het middel geweest, om duizenden te redden, in omstandigheden, waar het werk van Dr. JOHNSON nog niet bekend konde zijn. xlii.

Omtrent veertig officiële rapporten van verschillende geneeskundige officieren maken het zamenstellende gedeelte van het voor ons liggende werk uit; en vormen de stof, waaruit de Doctoren STUART en PHILIPS de voorgaande inlichtende en belangrijke verzameling getrokken hebben. Het is onnoodig, om alle deze rapporten in het bijzonder te overzien en aan te halen. Nimmer, bestond er misschien eene zoo algemeene overeenstemming, ten opzigte van de behandeling van eene zich zoo zeer uitgebreid hebbende epidemie, als deze stukken gezamenlijk bevatten.

Hiermede aldus een zoo volledig uittreksel, als mogelijk was, gegeven hebbende, uit het belangrijk rapport, over deze verschrikkelijke epidemie, door het Geneeskundig Bestuur, of de Raad van Gezondheid, te *Bombay*, durf ik het geduld mij-

mijner lezers niet op de proef ftellen, door, in een uitgebreid overzigt, te treden van nog twee, op dit oogenblik onder mijne handen zijnde, belangrijke ftukken over deze zoo interesfante ziekte; zijnde een: „ RAPPORT over de *Epidemifche* CHOLERA MORBUS, zoodanig als dezelve zich vertoonde in de hoofdftad van *Bengalen*, in de jaren 1817, 1818 en 1819, opgemaakt op last van het Gouvernement, onder het oppertoevoorzigt van het gemelde Geneeskundig Beftuur; door JAMES JAMESON, Adfistent-Heelmeester en Secretaris van hetzelve. Eén deel, in gr. 8vo, 325 bladz. *Calcutta*, 1820." En een: „ VERHAAL over den *krampachtigen* CHOLERA, welke laatftelijk in *Indië* en andere naburige Landen en eilanden geheerscht heeft; in eenen brief van Mr. CORBIJN, aan Sir GILBERT BLANE, en geplaatst in de *Medico-Chirurgical Transactions.* Vol. XI., part. 1, 1820."

De ziekte zelve echter heeft te veel de algemeene aandacht der geheele geneeskundige wereld tot zich getrokken, te veel gemoederen met angst en vrees bevangen, en deze ftukken zijn van te veel aanbelang, om geheel onopgemerkt te worden voorbijgegaan; terwijl het ook juist deze redenen zijn, welke ons de navolgende, zooveel mogelijk verkorte, aanhalingen uit, en aanmerkingen op deze twee ftukken, belangrijk genoeg hebben doen achten, om daarmede de aandacht mijner lezers voor eenige oogenblikken bezig te houden.

De Heer JAMESON fchijnt ons toe, eene zeer onpartijdige verzameling opgemaakt te hebben van de verfchillende verflagen van ruim 100 geneeskundige officieren. Naauwelijks konde men vermoeden, dat er geen verfchil in de gevoelens, ten opzigte van de oorzaken en behandeling van eene zoo uitgebreide *Epidemie*, zoude heerfchen. Inderdaad liepen de gevoelens aanmerkelijk uiteen; doch wat de geneeskundige behandeling betrof, gaf eene zeer uitgeftrekte en overtreffende meerderheid van getuigen, overvloedige gronden tot de navol-

gen-

gende gevolgtrekkingen, welke wij met de eigene woorden van den Autheur zelve alhier zullen mededeelen.

1. „ Somwijlen overviel de ziekte met zulk eene buitengemeene hevigheid, als in ſtaat was, om den lijder, zelfs van de eerſte oogenblikken af aan, buiten het bereik van alle geneeskundige hulp te ſtellen, en elke ter herſtelling aangewende maatregelen even onvermogend te maken."

2. „ Het verſchil in den graad van ſterfte, tusſchen degenen, die geneesmiddelen gebruikten, en degenen, die ze niet gebruikten, was zoodanig, dat hetzelve geenen twijfel overliet, dat, wanneer dezelve bij tijds en met de behoorlijke veranderingen naar de omſtandigheden gewijzigd, werden toegediend, de lijder daardoor menigmaal van den dood werd gered."

3. „ De kans, om eene goede uitwerking van de geneesmiddelen te genieten, verminderde, in evenredigheid van den vermeerderden duur van den aanval."

4. „ In alle zoodanige gevallen, waar men binnen de een, twee, of hoogſtens drie uren na den aanvang bij den lijder, en deze een Europeaan, of krachtvolle inboorling was, konden gemeenlijk aderlatingen worden aangewend; en in alle gevallen, waar men onder dusdanige voordeelige omſtandigheden, tot dezelve zijnen toevlugt nam; was zij ook, meer dan eenig ander middel, in het beperken en verkorten der ziekte, van eene nuttige uitwerking; verminderende en bedarende de prikkelbaarheid der maag en der darmen; en verwijderende de algemeene onderdrukkiug, onder welke het geſtel was lijdende."

5. „ Onder de meerderheid der inboorlingen was de onderdrukkende invloed der ziekte zoo vermogend en ſnel bij haren voortgang, als in ſtaat was, meestal eene dadelijke nederſtorting der lijders, en eene geheele vernietiging van de ſlagaderlijke verrigtingen te veroorzaken; en dien ten gevolge het gebruik van de aderlatingen geheel ongeſchikt en nadeelig te doen zijn."

6. „ Offchoon het niet kon bewezen worden, dat de *calomel* eenig bijzonder vermogen bezit, in de beteugeling van de ongereldheden, was hetzelve echter ontwijfelbaar, menigmaal, nuttig tot het doen bedaren van de prikkelbaarheid; en was mogelijk van eene, meer bedarende, (*fedative*) werking, dan eenig ander geneesmiddel." 247.

Hetzij bij eene epidemie eenige weinige plaatfen geheel van natuur veranderden, of dat de *telescopen* der ziel van eenige voorwerpen eene lens meer, of wel eene lens minder, dan die van de meerderheid des menschdoms (waarvan fomwijlen voorbeelden in dit Land gezien worden) bevatte, daar het negen tiende gedeelte der gezamenlijke menigte, niet alleen ontbrak maar zelfs *ten hoogften nadeelig* in de hand van enkele anderen bevonden werden.

In een aanhangfel van het werk, blijkt het, dat na de maand Junij 1819 de ziekte andermaal in de hoogere provinciën verfcheen, en het zou fchijnen met eenige verandering, daar dikwerf gal in de ftoelgangen werdt waargenomen, en de terugwerking meer hevig was. Het is niet moeijelijk te begrijpen, dat, onder dergelijke omftandigheden, „ ruime en herhaalde bloedontlastingen; de eenigfte vermogende en werkzame middelen tot beftrijding der ziekte, en dezer ongeregeldheden waren."

Van de verwijderde oorzaken (*caufa remota*) dezer epidemie kon de Heer JAMESON, en gevolgelijk ook het geneeskundig beftuur van *Calcütta*, niets voldoende leveren. Zij begrepen, dat het niet enkel aan veranderingen in den dampkring, offchoon dezelve ook aanmerkelijk waren; noch aan befmetting, noch aan eenige andere omftandigheid, betrekkelijk tot het voedfel, konde geweten worden. Doch zij vermoeden, dat een fcherp, ziekelijk gift of miasma, hoedanig ook voortgebragt, door de oostelijke winden medegevoerd, het ontftaan aan deze epidemie gegeven had. Dit is alle verklaring, welke wij in den tegenwoordigen fta-t onzer kennis geven kunnen,

en

en voor welken wij voorts nog eenige weinige aanmerkingen maken zullen.

Bij de pogingen, aangewend ter omver werping van de *hypothesen* van anderen, omtrent de naaste oorzaken (*causa proxima*) of veeleer onmiddelijke zitplaats der ziekte: is de Heer JAMESON zelve, als gewoonlijk geschiedt, in vooronderstellingen. Hierin tracht hij aan te toonen, dat de indruk der ziekelijke oorzaak, niet alleen en bij uitsluiting op de huid, of op de lever, maar zooverre als ik in staat ben te vernemen op de maag wordt aangebragt. Dit nu is, gelooven wij, eene uitsluitende theorie verwerpen, om eene andere in derzelver plaats te stellen. Wij gelooven, dat alle de belangrijke groote organen onzes ligchaams zoo onderling met elkander, niet enkeld door bloedvaten en zenuwen, maar door medelijdend overeenstemde vereeniging hunner verrigtingen aan elkander in betrekking staan: dat den eenen onmogelijk den *onus* der ziekte kan dragen, zonder daarin de andere op eene meerdere of mindere wijze te doen deelen. Daarenboven kunnen wij geenszins anders dan bepaald aannemen, „dat eene oorzaak, zoo algemeen in den dampkring vesspreid, als die eener epidemie altoos moet zijn, een aantal organen aandoende, daarin gelijktijdig — bijzonder het geheele zenuwgestel of dat de gewaarwording over de geheele oppervlakte des ligchaams versspreid, het slijmvlies der longen, en de vereenigende vliezen der spijsverteerings-organen zal doen deelen. Het is derhalve hersenschimmig, de eerste ziekelijke indruksels tot een enkeld orgaan of weefsel te bepalen, hoedanig dit deel dan ook in den loop der ziekte moge schijnen te lijden. Dat in deze even als in meest alle andere epidemiën het zenuwgestel de eerste schok ondergaat, konden wij uit den Heer JAMESON's eigene *symptomalogie* der ziekte bewijzen.

„ De prikkelbaarheid der maag en de brakingen, vormen een zeer bekommerend gedeelte der ziekte. Gemeenlijk worden

den dezelve voorafgegaan door een gevoel van ligthoofdigheid en neiging tot bezwijming. In enkele zeer zeldzame gevallen was de kwaadaardigheid der ziekte zoo geweldig, dat dezelve een' onmiddelijken dood veroorzaakte, even of de *circulatie* eensflags werd tegengehouden en de levensvermogens geheel uitgebluscht. In deze gevallen viel de lijder als door den bliksem getroffen, terneder, en gaf op hetzelfde oogenblik den geest." pag 42. Nog minder zullen de onderzoekingen op de overledenen onzen autheur doen uitmunten.

„ In vele, voornamelijk die, welke vroegtijdig overleden, werd de maag en darmkanaal vol van drabbige vloeiſtof bevonden, zonder de geringſte kenteekenen van ontſteking. In anderen waren de vaten hunner inwendige rokken opgepropt, ſomwijlen ten hoogſten ontſtoken, verzworen en verſtorven. De lever was opgezet, ontſtoken en donkerder dan naar gewoonte. pag. 72.

Het Geneeskundig Beſtuur van *Bengalen* bevestigd het getuigen van dat van *Bombay*, betreffende het niet aanwezig bevonden worden van gal in de ſtoelgangen, noch in de darmen, na den dood. Noch in Europeanen, noch bij de Inboorlingen werd eenigen blijk dezer afſcheiding in het darmkanaal ontdekt.

De mededeeling van den Heer CORBYN aan Sir G. BLANE, in de genees- en heelkundige verhandelingen (*Medical Chirurgical transactions*) is ten minſte voor een derde gedeelte niets nieuws, zijnde in deszelfs geheel aangehaald in het *Edinburgſche Geneeskundig Journal* in de rapporten van *Bombay*, en in het *Medico Chirurgical Journal* voor April 1820. Eene nadere ondervinding van meer dan een jaar, (zijnde gebragt tot September 1819, omtrent zooverre als de rapporten van *Calcutta* zich ſtrekken), hebben de voorgaande verzekeringen van den Heer CORBYN, met betrekking tot de behandeling van deze geduchte epidémie bevestigt.

Het voornaamſte dezer behandeling, bepaalde zich voorname

melijk in het toedienen van twintig greinen *calomel* (geenszins pillen, doch in poeder) en hetzelve door middel van eene *potio*, bestaande uit zestig droppels van den *laudanum liquidum* twintig droppels *Peperment olie* en twee onſen water, in de maag te ſpoelen. Vrijelijk bloed te ontlasten in de eerſte tijdperken der ziekte, en de warmte te onderhouden door uitwendige hitte, zoo als: het warme bad, verwarmende wrijvingen en inwendig door het hart opwekkende middelen (*Cordials*). pag. 122.

In eene uitweiding over de verſchillende mededeelingen, heeft Sir G. BLANE getracht, de *contagieuſiteit* dezer Epidemie ten minſte waarſchijnlijk te maken. Het is echter voldoende te zeggen, dat het Geneeskundig Beſtuur van *Calcutta*, hetwelk meerdere gelegenheid had, dit punt te kunnen bepalen dan Sir F. BLANE, hetzelve ten eenemale ontkent.

Door het Geneeskundig Beſtuur der Armée, werd de Heer G. BLANE voorzien van een ſtuk van den eerſten officier van gezondheid op *Isle de Françe*, bewijzende dat de Epidemie aldaar op den 20ſten November 1818 verſcheen, en met groote woede aldaar geheerscht heeft.

Even als in *Indië*, leed de werkzame klasſe des volks alhier het meeste. „Ten opzigte van de praktijk, werden ook hier, even als in *Indië*, bij de gevallen van de armée, de *calomel* en het *opium*, doch in kleinere giften, gegeven." De eerſte officier van gezondheid, ontkende het beſmettend vermogen, de Epidemie toeſchrijvende aan den invloed des dampkrings. De inwoners nogtans, geloofden, dat de *infectie*, door het Fregat de *Topaze* aldaar was aangebragt. Dergelijke volksgeloof- en ongeloovigheden, verdienen in dit geval weinig aanmerking.

Non ego ventosæ plebis *ſuffragio venor.*"

De inwoners van *Bourbon* naar den beſmettende kreet te werk gaande, bepaalde eene ſtrikte *quarantaine*. Dan, de epidemie ſpotte met deze nietsbeduidende en herſenſchimmige

 ſlag-

ſlagboomen, en verſpreidde zich in de plaats zelve, even alsof er geene *quarantaine* beſtond.

Een der officieren van gezondheid te kennen gegeven hebbende, dat, volgens zijn oordeel, de oorzaak dezer Epidemie verſchuldigd was aan de uitwerking van een ziekelijk uitvloeiſel van de aarde, zoo als reeds lang geleden door SYDENHAM onderſteund werd; beſchouwde de Heer G. BLANE dit gevoelen als eene geheel van allen grond ontbloote gevolgtrekking, en welke nimmer, noch door daadzaken bewezen, noch door deszelfs gelijken onderſteund was. Hier echter, zouden wij den Heer BLANE wel willen vragen, „of de beſmettende ſtof, of de koortſige miasmen van moerasſige gronden, zich immer kenbaar gemaakt hebben aan de zinnen? en welke proeven wij voor derzelver beſtaan meer hebben dan derzelzer uitwerkſelen. De in onderwerp zijnde Epidemie, konde evenmin, als zoo menige andere tot de beſmettende gerekend worden; want zelfs, overeenkomſtig de eigene bekentenis van den Heer G. BLANE, heeft men dezelve nu en dan, even als de kinderpokken, in plaatſen zien uitbreken eenige weinige (hij mogt hier wel gezegd hebben, eenige weinige honderden) mijlen afſtands van den bekenden zetel der beſmetting, „ *zonder mogelijkheid zelve, om ze na te kunnen gaan.*" Het gevoelen van beſmetting, aldus genoegzaam algemeen opgegeven zijnde: blijven ons ſlechts twee waarſchijnlijke bronnen over, de aarde en de lucht namelijk. Hoe langer wij dit onderwerp overwegen, hoe meer wij van de waarheid van Dr. SYDENHAM's vermoeden overtuigd worden. Het is ons bekend, dat zekere toeſtanden van de oppervlakte der aarde, ziekelijke inwerkſelen kunnen ontlaten. Dan men zal vragen: „heeft men immer deze uitwerkſelen of uitvloeiſelen uit het binnenſte der aarde zien opkomen? Dan hierop antwoorden wij, vragende: of zij immer nederdalende uit de lucht, of overgaande van den eenen perſoon op den anderen, zijn gezien? En hebben er geene onderaardſche be-

we-

wegingen plaats? Voelen wij nimmer de aarde zelve, van het eene uiterste van *Europa* tot het andere, onder onze voeten beven, door de werkingen van onderaardsche en nimmer geziene oorzaken? Hebben wij niet menigmaal deze inwendige schuddingen der natuur allerspoedigst door doodelijke ziekten zien opvolgen? Zien wij nog heden zelfs, niet de *electrieke* stof zelve, het eene oogenblik de aarde verscheuren, om in haar binnenste in te dringen: terwijl wij in een ander oogenblik dezelve van daar over ons hoofd tot aan de wolken zien uitspringen? En is een ziekelijk uitvloeisel eene minder fijne vloeistof dan de *electrieke?* Doch, hoe is het mogelijk, zegt de Heer C. BLANE, te begrijpen, dat dit uitvloeisel uit de aarde konde uitdampen op die voortgaande wijze, waarop deze Epidemie zich zelve verspreidde, en hoe zal dit deszelfs *verschijning aan boord van schepen in zee* verklaren?

In antwoord hierop, moet ik het eerst verzekeren, dat de groote oostersche epidemie zich van het eene uiterste van *Indië* tot het andere verspreidt, dikwerf onmiddelijk tegen den mousson verspreidt. Hoe is dit nu overeen te brengen met dampkringsinvloed? Het zoude daarbij iets zonderlings zijn, dat menschelijk *contagium* het vermogen bezat, eene enkele streek uit te kiezen van de twee en dertig, welke zich op het kompas bevinden, en gedurende dien tijd, te weigeren langs eenigen anderen parallel te trekken, dan juist dien gekozene. Even zonderling zoude het zijn, wanneer dampkringsinvloeden zich zelve konden voortplanten, regtstreeks tegen een' heerschenden wind ingaande, welke, gedurende een tijdsverloop van zes maanden, achter elkander in eene zelfde rigting waait!

Inderdaad zijn de willekeurige, zoowel als hardnekkige rigtingen, welke deze Epidemie nu en dan volgt, veel meer verklaarbaar, op het beginsel van eene aardsche, dan van eene dampkrings besmettende invloed. Wij zien de oor-

zaken, welke aardbevingen voortbrengen, de meest ongeregelde en onverklaarbaarſte rigtingen aannemen; en wat belangt de verſchijning van dezen ziekelijken inwerker op zee, kunnen wij niet veel moeite hebben in het bevatten van de mogelijkheid daarvan, na in onze dagen vuurbrakende eilanden uit den bodem der zee te hebben zien opkomen.

Over het geheel geloof ik, dat men te veel met overhaasting heeft te werk gegaan, met de verwerping van de gevoelens van SYDENHAM, en dat geene andere *hypotheſis* (wanneer dit zulks zijn moge) half zoo aannemelijk is als de aardſche oorſprong van epidemiſchen invloed, hoedanig dan ook deze invloed gevolgelijk mag worden overgebragt, of gemodificeerd door bijzondere geſteldheden van den dampkring.

En hierin kunnen wij niet afzijn, uit beſliſſende overtuiging te bevestigen, dat de altoos verſchillende oorzaken van Epidemiſche ziekten, een altoos verſchillend karakter derzelve zal voortbrengen, en gevolgelijk altoos eene verſchillende *pathologie* opleveren en eene verſchillende behandeling vorderen. Dit moge vernederend zijn voor den menſchelijken hoogmoed, welke dikwerf eene vernuftige *theorie* vormt op de verſchijnſelen en de behandeling van eene enkele epidemie, welker geheele grond reeds tot op deszelfs middenpunt bij het eerſte onderzoek der ziekte wankelt. Wat helpt ons dit verſchil van zitplaats? Hier moeten wij onzen toevlugt tot eene verborgene oorzaak (*cauſa occulta*) nemen, hoe wij ook genegen zijn, om de zaken zonder dezelve te verklaren. De zaak is, hetgeen alle onbevooroordeelde waarnemers reeds ſedert lang weten, „ dat niet alleen de oorzaken en zetels van Epidemiſche ziekten op verſchillende tijden, *materiaal* verſchillen, maar ook, dat hunne geheele natuur is gemodificeerd, en dat er eene altoos verſchillende modificatie van behandeling vereischt wordt. Geenszins verbeelden wij ons, dat deze, tot bereiking van de volkomenheid, onoverkomelijke hinderpaal volſtrekt nadeelig voor

voor de geneeskundige wetenſchap is. Wanneer ziektekunde (*pathologia*) en geneeskundige middelleer (*therapeutica*) tot zekere bepaalde en onveranderlijke regelen konde worden terug gebragt, zoude men niet veelonderzoeken, en het menſchelijk vernuft zoude weldra daardoor, deszelfs meestvermogenden prikkel tot werkzaamheid verliezen. De geneesmiddelen konden alsdan even goed en mogelijk met even veel nut worden toegediend door de enkele navolgers (*routinists*) als door de kundigſte artſen. Doch er beſtaat geene vrees voor deze volmaaktheid in de geneeskundige praktijk! Onze nakomelingen zullen genoodzaakt zijn, denzelfden grond als wij, te betreden; en waarſchijnlijk zal geene enkele onzer tegenwoordige ſtellingen hare waarde eene halve, of mogelijk wel het derde eener eeuw, behouden. Dan, wanneer wij den ſteen van SISYPHUS wentelen, is zulks daarom niet nutteloos. De pogingen ter volmaking, ofſchoon van geene waarde voor de toekomst, zijn nogtans nuttig en heilzaam, zoo niet volſtrekt noodzakelijk voor het ontegenwoordige. Wanneer onze uiterſte pogingen ook nog onvermogend zijn, om eenen ſtap verder te gaan; zal echter ſlechts een oogenblik van werkeloosheid ons onmisbaar eenen teruggang veroorzaken. Dan, om tot ons onderwerp terug te keeren.

Het Geneeskundig beſtuur der armée, heeft nieuwelings berigten ontvangen van *Ceylon*, en met deszelfs gewone gulheid dezelve aan de geneeskundige faculteit medegedeeld.

Dr. DAVY reeds bekend bij de faculteit, merkt aan, „ dat de Epidemie in geene betrekking ſtond met de rigting der winden, de plaatſelijke ligging der bezochte plaatſen, of eenige merkbare veranderingen in den ſtaat des dampkrings. In eenige gevallen geleek de ſlapheid der ſpierachtige deelen na den dood, volkomen aan datgene, wat bij de dieren door electriciteit, of wel het doodjagen ontſtaat. De kleur van het ader-

aderlijke en ſlagaderlijke bloed was hetzelfde —— zijnde beide van eene donkere aderlijke hoedanigheid. Het afgelatene bloed vertoonde nimmer eene lederachtiege korst of huid. De uit de longen der zieken uitgeademde lucht, bevatte niets meer dan een derde van het koolzure gas (*gas acidum Ca bonicum*) van die door gezonde lieden uitgeademd. De Heer FINLAYSON nam in ſommige gevallen waar, hetgeen dikwerf in *Bengalen* gebeurde, dat de eerſte inwerking der ziekelijke oorzaak zoo hevig was, dat het leven in weinige uren daardoor vernield werd, zonder eenige der bijzondere kenmerken der ziekte, met uitzondering van de buitengewone onderdrukking der krachten. Het warme bad en alle andere geneesmiddelen, ſchenen hier veeleer nadeelig, dan van eenig wezenlijk nut te zijn.

„ *Non vota, non ars ulla correptos levant!*"

In deze bijzondere gevallen was zulk eene aanmerkelijke *congestie* van bloed in de herſenen, dat dezelve het voorkomen hadden van door eene laag donker gecoaguleerd bloed overdekt te zijn, of wel door eene uitzweting (*ſuffuſio*) of algemeene uitſtorting *ecchymoſis* en in ſommige gevallen, wanneer in dezelve geſneden werd, ſtroomde aanmerkelijke hoeveelheden gecoaguleerd bloed uit deze, en uit het ruggemerg. In den gewonen vorm der ziekte ontbrak dit verſchijnſel, zijnde het bloed voornamelijk in de buiksingewanden vereenigd. Het bloed was zoo vloeibaar, dat elke opening der grootere vaten eene hinderende uitvloeijing veroorzaakte. In verſcheiden gevallen waren het hart en deszelfs zakje, door middel van eene groene gekleurde gelatineuſe vloeiſtof aan elkander verbonden. Men vond eene donkergekleurde vloeiſtof in de maag, en eene kleurlooze vloeiſtof in het overige gedeelte des darmkanaals dat blank of wit was, even als de pens der dieren. Dit voorkomen was eigenaardig aan gevallen van eenen vroegtijdigen dood. In de meer gevorderde tijdperken verſchilden de ziekelijke verſchijnſelen weinig van die-

diegenen, welke wij reeds in een ander gedeelte dezes werks beſchreven hebben. In verſcheiden ſtations, ſtond het getal der dooden gelijk aan dat der herſtelden, ſomwijlen overtroffen de eerſte de laatſten. In twee gevallen hielden de krampachtige zamentrekkingen nog eenigen tijd na den dood aan! De kracht der behandeling beſtond voornamelijk in het toedienen van twintig of dertig greinen *calomel*, het eerſte en in eens gegeven, en vervolgens in giften van acht of tien greinen, elke twee, drie of vier uren herhaald. De aderlating was met dezelfde verligting als in andere gedeelten van *Indië* aangewend. Ten opzigte der andere punten, komen wij volmaakt met den Heer GILBERT BLANE overeen.

„ Wij kunnen dit artikel niet beſluiten, zonder aan te merken, dat de officieren van gezondheid van de Britſche magt in *Indië*, zich zelve eer hebben aangedaan, door de groote kunde, ijver en menſchelijkheid in de voorgaande mededeelingen aan den dag gelegd.

Onze broederen in de oostelijke hemelſtreek, hebben zeer belangrijke en werkzame pligten te vervullen gehad in de weinige laatſte jaren, en wij hebben reden te gelooven, dat de wijze, op welke zij dezelve volvoerden, het vertrouwen op de kunst en menſchelijkheid heeft doen ſchitteren.

„ *Vir bonus, quod honeste ſe facturum putaverit, faciet, etiamſi laborioſum erit: — faciet, etiamſi damnoſum erit: —— faciet, etiamſi periculoſum erit!*" (*)

(*) Een braaf man doet zijnen pligt, in weerwil van het moeijelijke, het ſchadelijke en gevaarlijke dat voor hem daarin gelegen zijn kan.

AANHANGSEL C.

Eenige aanmerkingen over zekere inlandsche gewoonten, ziekten en geneesmiddelen in Indië. *Door* DANIEL JOHNSON, Esq., *voormaals Heelmeester, in dienst van de Achtbare Kompagnie, te* Bengalen.

Het klimaat van *Indië*, voor het bestaan van Europesche gestellen niet zeer geschikt, ten minste niet weldadig zijnde, wordt het niets meer, dan eene volstrekte noodzakelijkheid voor alle diegenen, welke door het geval of de omstandigheden genoodzaakt zijn, zoowel als voor diegenen, welke, uit eigene verkiezing, besluiten, eenige jaren in die streken door te brengen, alles aan te wenden, wat in hun vermogen is, om deszelfs schadelijke invloeden, zooveel mogelijk, tegen te gaan; waartoe ik hun vooral aanbeveel, eene naauwkeurige aandacht te vestigen op de heerschende gewoonten der inboorlingen, welke deze, bij overlevering, reeds ontvingen van hunne voorvaderen, die waarschijnlijk meer verlicht waren, dan de tegenwoordige bewoners dezer landen; en mogelijk meer, dan wij zelve uit den tegenwoordigen staat dezer hunne afstammelingen zouden kunnen of durven gelooven. En offchoon de meeste Europeanen gemeenlijk met versmading op hun nederzien, houde ik mij overtuigd, dat hij, die zich de moei-

moeite wil getroosten, hen, vrij van alle vooroordeel, naauwkeurig gade te ſlaan, zeer veel van hnn zal kuunen leeren.

Wanneer de Europeaan voor het eerst in die ſtreken en onder derzelver bewoners aanlandt, is hij ten hoogſte in verwondering opgetogen over hun zonderbaar voorkomen, door de zoo aanmerlijke verſcheidenheid hunner kleeding, met datgene, wat hij gewoon was in *Europa* te zien; waar mode en ſmaak veelal, ten koste van gemak en nut, tot uiterſten, gedreven worden. Dezelfde wijze van kleeding beſtaat reeds ſedert eeuwen in deze ſtreken, en maakt, inderdaad, een punt hunner godsdienstige geboden uit; terwijl ik vermeen, te mogen vooronderſtellen, dat dezelve het allereerſte, op *phyſiſche* gronden, als het beste voor dat heete klimaat geſchikt zijnde, werden aangenomen. De rijke of voorname inboorlingen des lands hebben alle hunne kleederen los en ruim om het lijf hangen, met uitzondering alleen van den gordel of buiksband (*cummerband*), welke van een aanmerkelijk nut is (daar dezelve om den buik en onderſte gedeelten van de lendenen wordt aangelegd, en van de eene of andere ſtof, laken, fluweel, zijde of wel leder beſtaat), in het onderſteunen van den buik, en ter voorkoming van breuken. De minder gegoede en arme klasſen zijn meestal naakt, en beſmeren hun huid met olie, ten einde de vernielende uitwerkſelen eener brandende zon op hunne naakte ligchamen te voorkomen. De vrouwen kleeden zich omtrent even als de mannen, alles los, met uitzondering alleen van hare borsten, welke ſtijf en digt in eenig laken of zijden ſtof worden opgeregen, ten einde door derzelver groote en zwaarte het nederhangen of *relaxatie* te verhoeden. Hunne ligchamen ſchikken zij, op verſcheidene wijzen op, welke, offchoon door hun beſchouwd als veel tot hunne bevalligheid en ſchoonheid bij te dragen, echter door den Europeaan, voor het eerſte, met tegenzin gezien, of walgelijk bevonden wordt; en niet-

tegenſtaande dat het verblijf van eenigen tijd onder hen, ons meer met deze in ons oog zoo kwalijkſtaande verſierſelen gewoon maakt: zijn er echter maar weinigen onder ons, welke zich de moeite geven, verder over deze onderwerpen na te denken, en dezelve van hunne eerſte beginſelen, *phyſisch nut* af te leiden, van hetwelke, volgens mijne gedachten, het meerendeel ontſpruiten. —— Eenige weinige derzelve, zal ik alhier aanhalen, welke ik geloof, voldoende te zullen zijn, om mijne aanmerkingen te verklaren; en offchoon ik niet alle hunne gewoonten goedkeur, kan ik echter verſcheiden van dezelve zeer verſchillende verklaren van het algemeen aangenomen gevoelen, en kan hun derhalven verſchoonen, dezelve te hebben aangenomen. De weinige welke ik zal aanhalen, zullen, denke ik, ten klaarſte bewijzen, dat wij dezelve niet te haastig alle moeten veroordeelen; en ons altijd moeten herinneren, dat tijd en ondervinding dezelve bevestigd hebben.

Het eerst zal ik dus eenen aanvang maken met de gewoonten der vrouwelijke ſekſe, om de palmen haar handen, de zolen haar voeten en nagelen rood te ſchilderen; zij bedienen zich hiertoe van de bladen van de *mindy* of *hinnah*, (eene ſoort van *mirte*) welke zij versch ſtampen met kalk vermengen, en het alzoo gedurende eenige uren, op de gezegde plaatſen aanleggen. Dit wordt door hen als een ſieraad beſchouwd: offchoon ik geenszins twijfel, dat dezelfs eerſte aanwending geſchiedde, om eene ongeregelde uitwaſeming in de handen en onder de voeten voor te komen, welke onder de inboorlingen der *Indië* zeer heerscht, en aan hunne handen een zeer onaangenaam koud klam gevoel geeft, hetwelk het best kan vergeleken worden bij de gewaarwording door het aanvatten van eenen kikvorsch te weeg gebragt, doch hetwelk door de aanwending van het gezegde middel geheel wordt weggenomen.

De daaropvolgende door mij optemerkene gewoonten, is het

het zwartmaken hunner oogleden door gepoederd ſpiesglas. Het veroorzaakt een zonderbaar kontrast, met het witte hunner oogen, dat buitengemeen helder is. Dit geloof ik almede niet, dat aan enkelen ſmaak of verſiering deszelfs oorſprong verſchuldigd is; maar wel, om de ontſteking dezer leden (*opthalmia tarſi*) te herſtellen of te voorkomen, en het is eene der mij best bekende middelen tegen dezelve.

Ook hebben de vrouwen, bij het bereiken van eenen zekeren ouderdom of na hun huwelijk, de gewoonten hare tanden, door het aanwenden eener zekere bereiding, zwart te kleuren. Dit vooronderſtel ik, almede zijnen oorſprong verſchuldigd te zijn, om door dit middel de kalk der tanden te verhoeden, en daardoor tanden en tandvleesch te beſchermen, hetwelk het inderdaad doet. Het levenstijdperk op hetwelke zij dit middel eerst aanvangen te gebruiken, is juist dat, wanneer deze verkalking het aanmerkelijkſte aanvangt; terwijl, wanneer hetzelve alleen tot ſieraad moest ſtrekken, voorzeker alle jonge voorwerpen daarvan zouden gebruik maken en alle hunne tanden zwart hebben, dat echter het geval niet is. Deze bereiding wordt door hen *miscee* genaamd, doch ik kan niet zeggen, waaruit dezelve beſtaat; — wat het echter ook zijn moge, dit is zeker, dat het den tandkalk (*tartar*) vernielt, het tandvleesch verſterkt, de tanden git zwart maakt, en het verglaafel (*email*) der tanden volmaakt bewaart.

De hieropvolgende door mij aan te merken gewoonte is, het kaauwen van *ſury* of den betel in welks blad zij een klein gedeelte van den *betelnoot*, eenige kardamomzaadjes, een kruidnagel, eenige roode zamentrekkende gom en eene geringe hoeveelheid kalk doen. Hetwelk door de mindere klasſen echter, zonder ſpecerijen gebruikt wordt. Algemeen wordt deze bereiding onder beiderlei geſlachten gekaauwd en door hen aan elken vreemdeling als eene dienstbetuiging aangeboden. Het is een vlug kruidig (*aromatic*) middel, werkt als

een

een *ſtimulus* op het verhemelte en de maag, en veraangenaamd den adem. Het veroorzaakt eene meerdere affcheiding van het ſpeekſel en maakt den mond rood, waardoor deze een onbehagelijk aanzien voor den Europeaan verkrijgt.

Eene andere gewoonte is, hunne wijze van zitten op den grond, met de kniën tegen den kin, waarvoor ik geene redenen weet te vinden, dan alleen, dat in zoodanig eene houding, weinig of geene ſpieren werkzaam zijn, en de hangende gedeelten des ligchaams alsdan als het ware in banden hangen; op dezelfde wijze als de ſoldaat in rust ſtaat, als wanneer het geheele gewigt van den romp op de banden van het ongenaamde en dijebeen rust. De Europeanen kunnen in *Indië*, zonder het gebruik van eene *morah* (eene ſoort van ſtoel om de beenen op te leggen), niet lang op hun gemak zitten; wanneer zij dit niet hebben, leggen zij gemeenlijk de beenen op de tafel, en het is niets zeldzaams, een geheel gezelſchap, na den maaltijd, aldus te zien zitten. Eene rustelooze ongemakkelijkheid, veroorzaakt door eenen verminderden of kwijnende bloedsomloop, in de voeten en beenen, en welke door mij aan de hitte des klimaats, waardoor eene aanmerkelijke uitputting en ontſpanning veroorzaakt wordt, wordt toegeſchreven; alzoo Europanen, zelfs na lang in de *Indië* gewoond te hebben, na hunne terugkomst in hunne geboorteſtreken, hieraan geene behoeften meer gevoelen.

Nog eene gewoonte is het gebruik, zich op eene zachte wijze te laten ſlaan, drukken en wrijven (*Tattooing*, *ſhampooing* en *ramanasſing*); dit heeft almede de uitwerking of het vermogen eenen kwijnenden bloedsomloop te onderſteunen en op te wekken; en de verligting daardoor, na vermoeijenisſen te weeg gebragt, kan alleen gewaardeerd en beoordeeld worden, door diegenen, welke hetzelve ondervonden hebben. Het rooken is eene andere gemeenzame gewoonte door geheel *Indië*, en wel ééne, geloove ik, van eene zeer heilzame uitwerking, voornamelijk wanneer men hetzelve niet tot uiterſten drijft,

of de te rookene planten niet door bedwelmende ingredienten vergiftigd worden. Het rooken van enkelen tabak werkt als een zachte prikkel op het darmkanaal en bewerkt daardoor geregelde ontlastingen; terwijl men zich dikwerf, zonder hiervan gebruikt te maken, in de noodzakelijkheid zal bevinden, te dien einde tot geneesmiddelen zijne toevlugt te nemen. Volgens ondervinding, kan ik getuigen, dat eene eerste morgenpijp, altoos eenen aandrang tot stoelgang opwekt, en zij, welke het zich zelve eene gewoonte maakten, en daarna eenige morgens daarvan verstoken zijn, zullen zeldzaam eenen aandrang, gedurende dien dag gevoelen, om aan den tempel van CLOACINA te offeren, en gemeenlijk ten gevolge van dien door hoofdpijn gekweld worden.

De laatste hunner, weldadig op het ligchamelijk gestel werkende gewoonte, waarvan ik hier zal melding maken, is hun dagelijks gebruik zich in de rivier te baden; in het uitspoelen van den mond, na het gebruik van al wat door denzelven gaat; eene zeer aan te bevelene gewoonte voor elke landstreek, en hoeveel meer dan in eene heete, waar dierlijke en plantaardige zelfstandigheden, onder elke omstandigheid, weldra in rotting overgaan? Ik kan mij niet onthouden, van alhier de verkeerde gewoonten der Europeanen aan te halen, namelijk: van zich dikwerf te gewennen hunne voeten eenige malen daags in warm water te waschen. Eene gewoonte, ofschoon behagelijk en aangenamer voor dat oogenblik en schijnbaar van aanmerkelijk belang, is het nogtans, zoo als ik vooronderstel, een ernstig kwaad, door eene afscheiding te vermeerderen, welke reeds te voren overtoilig was; en welke, wanneer met dezelve gedurende eenigen tijd wordt volgehouden, aanmerkelijk veel zal bijdragen, tot andere schadelijke uitwerkselen, welke, in vereeniging met de hitte van het klimaat, weldra een Europeesch gestel zullen uitputten, en schijnbaren of vroegtijdigen ouderdom veroorzaken.

Thans zal ik overgaan tot de aanhaling van eenige weinige ziek-

ziekten van *Indië*, zoo als de inlanders dezer ſtreken daardoor worden aangedaan, en de wijze waarop of waardoor zij dezelve gemeenlijk herſtellen. De zijdewinders bij voorb., menſchen in het werk geſteld tot afwinding der zijde van de *Coocoons*, (voornamelijk vrouwen) zijn, uit hoofde hunner geſtadig zittende houding, en door hunne gerelaxeerde geſtellen, zeer onderhevig aan uitzakkingen van den euneldarm (*prolapſus ani*), om, hetwelke tegen te gaan, zij gebruik maken van een ſtopſel of (*pesſarium*), hetwelk zij, bij elke ontlasting, vernieuwen; en hetwelk zij vervaardigen van eene kleijige ſoort van aarde, welke de waterbakken omringt. Honderden dezer *pesſariums* kan men ſomwijlen aan den waterkant vinden liggen, in eene kegelvormige gedaante, naar elke zijdebereiding; daar zij, zoo als boven gezegd, bij elke ontlasting zich van eene nieuwe voorzien.

Elephantiaſis. De zwarte melaatsheid, of, zoo als ſommigen dezelve noemen, vallende melaatsheid, en door de inboorlingen *Judham* genaamd, is niet even algemeen door geheel *Indië*, maar veeleer plaatſelijk, en in alle gevallen, op de eene plaats veel meer heerſchend dan op de andere, en menſchen van bijzondere geſtellen aandoende; of dezelve al dan niet erfelijk is, is volgens mijne gevoelens, zeer onbeſlist, want, offchoon de zoon het krijgt, wiens vader het gehad heeft, moet men altoos in het oog houden, dat de zoon meestal den vader in hetzelve beroep opvolgt; en daar deze ziekte voornamelijk zulke lieden aantast, welke hunne handen en voeten veel in koud water of natte aarde hebben (zoo als de boeren in de lage moerasſige ſtreken van *Bengalen* en *Orisſa*), beſluit ik hieruit: dat zulks in vereeniging met eene armoedige leefwijze, de voornaamſte of eerſte oorzaak derzelve is. De omſtandigheid, dat vooral de *dobys* (waschlieden) en en *mollies* (tuinlieden) in de hoogere provinciën van *Indië* aan dezelve lijden, hebben mij tot dit gevoelen gebragt, en ik begrijp, dat koude en gebrek aan bloed, eene vertraagde en kwij-

kwijnende omloop in de uiterſte haarwijze vaatjes veroorzaakt; waarvan een trapsgewijs verval of verwoesting dezer deelen het gevolg is; alzoo zij zeer veel gelijken naar die menſchen, welke hunne vingeren en teenen door bevriezing verloren hebben, met deze uitzondering echter, dat hetzelve niet zoo ſpoedig voortgaat, en dat, na dat het eene gedeelte van een gewricht verloren is, het andere weder heelt, alsdan gedurende eenige maanden wel blijft, en daarna op nieuws weder uitbreekt.. Op deze wijze gaat het gebrek voort, tot alle geledingen, zoo aan de uit- als inwendige oppervlakte van de handen of voeten vernield zijn, wanneer in vele gevallen alle openingen weder heelen, en de lijder vervolgens, zonder immer weder eene herhaling der ziekte te ondervinden, eenen tamelijk hoogen ouderdom bereikt; en hetgeen ik geloof te mogen worden aangemerkt, als een overtuigend bewijs, dat de ziekte haar ontſtaan geenszins aan eenige ſcherpte der vochten van het geſtel, maar aan een gebrekkigen omloop des bloeds in de uiterſte vaatjes der uiteinden, verſchuldigd is. Verſcheidene inboorlingen zijn met deze ziekte onder mijne zorg geweest, waaraan ik verſchillende geneesmiddelen, zonder eenig nut, zoo min van den eenen, als van den anderen te ondervinden, beproefde. Eene der Inlandſche Geneeskundigen maakte mij met een *Specificum* van hun, tegen dit gebrek bekend, en hetgeen dan ook door mij, aan eene mijner dienstboden (*doby*), welke aan de ziekte lijdende was, werd toegediend; hij gebruikte het gedurende eenigen tijd, en inderdaad ſcheen de verdere voortgang der ziekte daardoor geſtuit te worden, dan, tot mijn leedwezen, was ik verpligt de *Indië* te verlaten, alvorens ik mij volkomen had kunnen verzekeren, of dit middel ook de ziekte volmaakt uitroeide en vernietigde. Dit *Specificum* beſtond in pillen, zamengeſteld uit het *arſenicum*, *brood* en *zwarte peper*; doch waarvan ik de bijzondere hoeveelheden, mij, door het verlies van alle aanteekeningen dienaangaande, niet kan herinneren.

ren. Ik beschouwde de zaak zelve, echter van genoegzaam aanbelang om alhier te worden aangehaald, en om door andere geneeskundige, welke daartoe in de gelegenheid komen, ter verdere beproeving te worden aangewend.

Sedert ik het bovenstaande schreef, herinnerde ik mij een stuk over hetzelfde onderwerp gezien te hebben in eene der dagbladen, en ik heb hetzelve nagezien en bevonden, dat mijne beschrijving in eenige punten volmaakt, doch in andere geenzins met die van den Heer ROBINSON overeenkomt. Daar het mijn voornemen was, om mijne eigene waarnemingen te leveren, onvervalscht, zonder terugwijzing naar, of beroeping op anderen, en zonder eenige gevoelens van anderen te ontleenen of te omhelzen: zal ik hierin dus geene veranderingen maken, en alleen nog de volgende bemerkingen op het stuk van den Heer ROBINSON hier bijvoege. — Ik ben volkomen van gevoelen, „ dat het eene van de gewone melaatschheid onderscheidene ziekte is, en volstrekt niet als tot deze klasse behoorende, kan, of als zoodanig mag worden beschouwd." daar ik deze laatste volstrekt als eene enkele ziekte der huid beschouw. De *Mudar*, waarvan de Heer ROBINSON spreekt, geloof ik, dat door de inboorlingen van *Indië Midaur* genaamd wordt, en afkomstig is van *Medann*, eene plant, zijnde eene heester, welke in alle onbebouwde streken van den *Hindostan* in het wilde gevonden wordt. Het melkachtige sap dezer plant, is het eenigste dat bij mijne kennis gebruikt werd, en zulks uitwendig voor *Herpetische* gebreken, offchoon ik gaarne geloof, dat hetzelve een goed inwendig geneesmiddel zijn kan: want inderdaad geloof ik, dat er nog eene belangrijke verscheidenheid dezer enkelvoudige geneesmiddelen (*simpliciæ*) in *Indië* bestaat; waarvan het geneeskundig vermogen aan de inboorlingen onbekend is; en nog veel meer, met welkers krachten zij wel bekend zijn, waarvan de Europeanen, offchoon de plant zelve kennende, echter niets weten. Even mogelijk is het nogtans, dat de

Mu-

Mudar van den Heer ROBINSON geenszins de alhier door mij bedoelde plant is.

De nu volgende en door mij aan te halene ziekte, is diegene, welke door de inboorlingen met den naam van *Boss* bestempeld wordt; zijnde eene *chronische* uitzetting van de milt, welke door geheel *Hindostan*, doch meer algemeen in de bergachtige gedeelten (bij voorb. *Ramjhur*) heerscht. Elke Indiaan, welke geen inwoner der bergen of van dezelve geboortig is, doch van de lage streken komt, wordt door dezelve aangedaan, en somwijlen ook deze inboorlingen zelven. In de meeste gevallen volgt deze de tusschenpoozende koortsen op, en niet zelden verkrijgt de milt eene verbazende grootte. In zoodanige gevallen zag ik dezelve nimmer naar eenige geneesmiddelen, hoe ook genaamd, luisteren; offchoon ik dezelve somwijlen, door een middel der Indianen zelve, aanmerkelijk in omvang heb zien verminderen, en zulks wel door de aanwendig van het brandijzer (*cauterium actuale*) en het drinken van eene halve pint azijn elken morgen. Dit *cauterium* wordt door hen op het opgezette gedeelte, en niet zelden over de geheele oppervlakte van den buik aangewend; welke daardoor het aanzien krijgt, als de pooten der paarden, welke men voor de zoogenaamde *spat* gebrand heeft.

Offchoon, door de verbeterde ontleedkundige kennis des menschelijken ligchaams, het mes, ten koste van het *cauterium* in heelkundige operatiën aanmerkelijk veld gewonnen heeft, eene verbetering, welke ten hoogste behoort te worden gewaardeerd, ben ik nogtans van gevoelen, dat het dadelijk *cauterium* weder, offchoon niet algemeen, echter in bijzondere gevallen in gebruik zal geraken, en wel voornamelijk in zoodanige gevallen, waarin zamentrekking (*contractio*) of aaneensluiting van deelen gevorderd wordt, en waarvan ik geloof, dat wij niets kennen dat aan hetzelve gelijkt. Dikwerf zelfs, beving mij de gedachte, of het mogelijk wel niet met buitengewoon nut konde worden aangewend, ter voorkoming

 van

van de uitzakking der breuken. Zoude niet eene goede drukking met het brandijzer over den ring der buikſpieren (waardoor eenig ingewand was doorgegaan), dezelve zoodanig doen te zamentrekken, als genoegzaam voldoende zoude zijn, om de mogelijkheid van eene verdere of volgende uitzakking te voorkomen? En wanneer hetzelve dit vermogen of deze uitwerking had, zoude het al zeer verre gaan, om het verdere gebruik der breuksbanden overtollig te maken, en daardoor tot aanmerkelijk nut van het menschdom zijn. (*).

Dagblindheid (*nyctalopia*) is almede een zeer gewoon gebrek in *Indië*, en kan, wanneer dezelve met geene ziekelijke geſteldheid van de lever of milt gepaard gaat, geredelijk door eenige weinige giften van den *calomel* in vereeniging van eenig ander purgeermiddel, worden weggenomen. Ik ben van gevoelen, dat deze ziekte alsmede de ontſteking der oogen menigmaal door het veelvuldig eten van rijst veroorzaakt wordt; niet toe te ſchrijven aan de eene of andere hoedanigheid van het in de rijst bevatte voedende gedeelte, maar alleen aan de niet genoegzame zuivering van dezelve, van derzelver basten of doppen; welke zoo ſcherp als naalden en zeer geſchikt zijn, om de rokken der maag te prikkelen. De Indiſche zeelieden zijn aan dit gebrek zeer onderhevig, daar zij menigmaal de rijst geheel ongezuiverd van deze doppen ontvangen, uit hoofde zulks voordeeliger voor de eigenaars

(*) Reeds in de vroegſte morgenſchemering der heelkunde, werd het brandijzer (*cauterium activum*) als een middel ter voorkoming van herhaalde uitzakking in breuken aangewend, en waarſchijnlijk hebben de van tijd tot tijd, en wel voornamelijk door den vermaarden P. CAMPER aanmerkelijk verbeterde en zeer doelmatige breuksbanden, dit minder geſchikte en veel pijnlijker middel geheel buiten gebruik gebragt.

VERT.

naars der fchepen uitkomt, waarvan het gevolg is, dat deze ongelukkige voorwerpen verpligt zijn, omtrent voor elken maaltijd, eerst hunne rijst van deszelfs basten te zuiveren, en niet zelden daarvan flechts ten halve ontdaan voor hun maal te nuttigen.

Naukera, eene foort van neuszweer (*ozoena*) is een ander zeer gewoon gebrek in *Indië*. Het is eene ontfteking van het flijmvlies of fchneideriaanfche vlies (*membrana pituitaria S. Schneideriana*) van den neus; zeldzaam met eene diergelijke ontlasting als in *Europa* gepaard. Wanneer dezelve veronachtzaamd wordt, gaat zij in volkomene neuszweer (*ozoena*) over. De inboorlingen voorkomen dit laatfte door het inbrengen van een fcherp gekant gras in den neus, waarmede zij het gezegde vlies trachten te fchrapen en te kwetfen, dat op dat oogenblik in ontfteking zijnde, aanmerkelijk begint te bloeden, en hun weldra eene belangrijke verligting aanbrengt.

De Waterbreuk (*Hydrocele*) is almede zeer gemeen in *Indië*. — Een heelmeester GLASS van *Boglepore*, heeft een verhaal geleverd van inlanders, welke dikwerf hiervan herfteld werden, door werkzaam te zijn met het ftampen der indigo-ftelen. De inlandfche geneeskundigen (*Tamools*) herftellen dezelve door eene pap, te zamen gefteld uit de geftampte bladen van den indigoplant en het ruwe ammoniakzout (*amonium Crudum*). Ook leggen zij wel eens de bladen van den tabaksplant op het *fcrotum* (hetwelk zij ook fomwijlen voor de dijebreuk (*hernia Humoralis*) doen), fomwijlen volbrengen zij ook de operatie, tot eene geheele genezing door middel eener infnijding.

Voor plaatfelijke zwelling der gewrichten of andere deelen, alsmede voor plaatfelijke verlammingen, bedienen zij zich van een bijtend *ciment*, hetwelk ik zeer vermogend bevonden heb te zijn. Het wordt gemaakt uit eene gelijke hoeveelheid on-

gebluschte kalk (*calx viva*) en ruwe ammonia (*ammonium crudum*) te zamengemengd, en dan in een lakenſchen zak gedaan en bij wijze van eene matras doorgeſtikt, vervolgens met water beſprengd, en alsdan op het aangedane deel aangelegd: het veroorzaakt aanmerkelijke hitte en pijn; wanneer deze al te hevig worden, moet hetzelve worden afgenomen, en zoo dikwerf worden herhaald als men het noodig oordeelt, echter altoos zorgende, hetzelve nimmer zoolang te laten liggen, dat daardoor blaren of ontvellingen veroorzaakt worden. Sedert mijne terugkomst van *Indië*, wendde ik dit middel bij een paard aan, welks knie omtrent tot tweemalen van deszelfs natuurlijke grootte gezwollen was; het bleef gedurende een' geheele nacht aanliggen, en al dien tijd ſcheen het dier, door deszelfs rusteloosheid, aanmerkelijke pijn te lijden; en tot mijne verwondering, was des morgens de knie, tot deszelfs natuurlijke dikte, geſlonken, en het paard was daarna nimmer kreupel. In zwellingen van het kniegewricht bij menſchen, door gebrekkige opneming (*abſorptie*) van het lidvocht (*ſynovia*), is het een krachtdadig geneesmiddel; en ik achtte het der beproeving wel waardig, door de kunstgenooten onzer ſtreken.

De uitwerkſelen van drukking op het menſchelijk ligchaam, door het dragen van naauwe kleederen, kunnen in eenige opzigten berekend worden, van het uitwerkſel, dat naauwe ſchoenen op onze voeten hebben; de Indianen, welke deze laatſte nimmer dragen, gebruiken hunne voeten volmaakt tot een tweede paar handen. Gebrekkige vorm des ligchaams, is almede een zeldzaam verſchijnſel, dat mogelijk wel uit hetzelfde beginſel te verklaren is — namelijk: dat van nimmer de natuur te hinderen, door het dragen van eenig naauw kleedingſtuk.

Ik maakte eenen aanvang met deze mijne aanmerkingen, door het onderwerp, dat de gewoonten van de inboorlingen van

Indië zooveel mogelijk behoorden in acht genomen en nagevolgd te worden, door zoodanige Europeanen, welke in die ftreken komen en eenigen tijd verblijven; en ik zal eindigen met aan te merken, dat dit ook wezenlijk door hen, bij hunne eerfte aankomst en nederzetting aldaar gedaan, en de inlanders in verfcheidene gevallen nagevolgd werden; doch hetgeen thans dwafelijk wordt verzuimd en nagelaten. Van eene derzelve zal ik hier in het bijzonder melding maken, namelijk: het gebruik van koele en ligte kleedingftukken bij heet weder. Toen ik voor de eerfte maal in *Indië* aankwam, werd omtrent nimmer eenig lakensch kleed, gedurende de heete maanden, dan alleen bij plegtftatige bezoeken, gezien. In dien tijd gaf de Gouverneur-Generaal, Graaf CORNWALLIS, altoos een goed voorbeeld aan zijne eigene tafel, door zich, tegen den maaltijd, van deszelfs rok te ontdoen, hetgeen weldra door het ganfche gezelfchap gevolgd werd. Wanneer ik in 1809 de *Indië* verliet, werden de lakenfche rokken ook bij den maaltijd, zelfs in de heetfte maanden, aangehouden, door omtrent alle Europefche inwoners aldaar; hetgeen ik geloof ontftaan te zijn door de voorbeelden, hnn door de hoofden der bezittingen aldaar gegeven. Eveneens worden zij door de armee op alle tijden gedragen. In dit opzigt heeft fmaak en *étiquette*, voor het nuttige en noodzakelijke in het aannemen van datgene, wat tot gemak en gezondheid helpt toebrengen, gezegepraald; en ik hoop, wanneer het naar behooren wordt aangemerkt, als aanmerkelijk tot de andere oorzaken mede te werken, in die heete klimaten, om de Européfche geftellen te benadeelen: dat de Hoofden des Gouvernements dit in overweging zullen nemen, en daardoor geleid worden, tot het geven van een tegengefteld voorbeeld, alsmede dat, wanneer goede orde en dienst, het niet volftrekt vorderen, de kommanderende officieren hetzelfde zullen doen, en de officieren en manfchappen niet te verpligten tot het dragen der warme

 la-

lakenſche kleedingſtukken in deze tijden des jaars, wanneer zij van hitte hijgen, en door elke porie der huid uitwaſemen, tot groot nadeel hunner geſtellen, en eindelijk van het Gouvernement zelve, in welks dienst zij geplaatst zijn.

Torrington, *Devon*, Januarij 1821.

D. JOHNSON.

EINDE VAN HET EERSTE DEEL.

E R R A T A.

Bl.	*Regel.*	*Staat:*	*Moet zijn:*
12,	14 v. ond.	II. *Afdeeling:*	2°. *Afdeeling:*
15,	4 ———	III. *Afdeeling:*	3°. *Afdeeling:*
18,	5 v. bov.	*Hepatatis*,	*Hepatitis*,
23,	16 ———	bij de ontlasting derzelve enz. kunnen verkend worden;	bij de ontlasting derzelve enz.; al hetwelk het enz.
27,	5 ———	dat, zoo lange het ligchaam aan het	dat, tot zoo lang het ligchaam aan het
28,	aan het hoofd,	II. AFDEELING. 1. *Koorts in 't algemeen.*	II. HOOFDSTUK. I. AFDEELING. *Koorts in 't algemeen.*
29,	3 v. o. in de noot,	*Human Elfbuvium*	*Human Effluvium.*
36,	8 v. ond.	(*Vegeta Animal*)	(*Vegito Animal*)
——	3 ———	Door de met bosch en heesters bedekte	Van de, met bosch en heesters bedekte,
37,	17 v. bov.	radde pols, vermeerderde de hitte,	radde pols, vermeerderde hitte;
38,	2 v. ond.	*plegmesie*	*phlegmasia*
——	8 v. bov.	Een zesde, ieder van hen eenen verhaasten	Een zesde eenen verhaasten
41,	6 ———	van ter zijde (*secundair*) worden aangedaan	gevolgelijk (*secundair* worden aangedaan
45,	8 v. ond.	en koortsige angstbegeleiders	en koortsige angst begeleiders
46,	17 v. bov.	tijdperk te onderschei-den,	tijdperk te onderhouden,
84,	16 v. ond.	(*symptomatici*)	(*symptomaticq*)
86,	16 v. bov.	salpeterzuur (*acidum nitrosum*)	salpeterig-zuur (*acidum nitrosum*)
95,	13 v. ond.	welke van de rivieren terug gaan.	welke van de rivieren terug blijven.
100,	2 ———	met het salpeterzuur (*acidum nitrosum*)	met het salpeterig-zuur (*acidum nitrosum*)

Bl.	Regel.	Staat:	Moet zijn:
105,	3 v. ond.	kwijl verwekkende hoeveelheid	kwijling verwekkende hoeveelheid
109,	10 v. bov.	(*Ontlines of fever.*)	(*Outlines of fever.*)
156,	1 v. ond.	doch bovenal het falpeterzuur	doch bovenal het falpeterig-zuur
157,	5 v. bov.	Het falpeterzuur	Het falpeterig-zuur
181,	2 v. ond.	*Soluto Carthartico Emiticum*,	*Solutio Carthartico Emeticum*,
206,	10 v. ond.	en wordt alsdan gemeengemeenlijk opgevuld	en wordt alsdan gemeenlijk opgevolgd
214,	11 ———	*Vunum Antimoniale*	*Vinum Antimoniale*
257,	aan het hoofd,	V. AFDEELING.	VIII. AFDEELING.
289,	1 v. ond.	(*Hepatitis acutas activa*)	(*Hepatitis acuta*, *f. activa*,)
301,	14, 15 v. b.	de herfenen en de lever is, is wel bekend,	de herfenen en de lever beftaat, is wel bekend,
303,	5 v. ond.	(*antony*)	(*atony*)
317,	3 ———	*hysterifche* ongeldheden	*hysterifche* ongefteldheden
324,	3 v. bov.	*Intestinuæ tenuæ*	*Intestinæ tenuæ.*
326,	13 en 14 v. b.	teruggetredene koorts is,	teruggetredene huidsuitwafeming is,
343,	13 v. ond.	*nteritis.*	*enteritis.*